

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANA BİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

KOCA SİNAN PAŞA'NIN HAYATI VE SİYASÎ
FAALİYETLERİ (1520-1596)

DOKTORA TEZİ

AHMET ÖNAL

İSTANBUL 2012

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

KOCA SİNAN PAŞA'NIN HAYATI VE SİYASÎ
FAALİYETLERİ (1520-1596)

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN

AHMET ÖNAL

DANIŞMAN:

PROF. DR. MUZAFFER DOĞAN

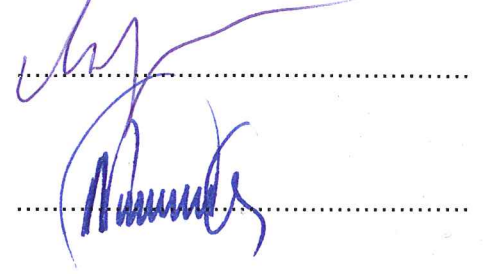
İSTANBUL 2012

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

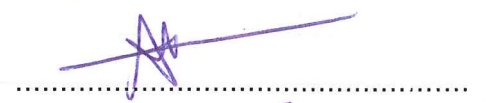
Doktora öğrencisi Ahmet ÖNAL'ın "Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1520 - 1596)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı doktora tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Muzaffer DOĞAN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof.Dr. Nihat ÖZTOPRAK
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç.Dr. Erhan AFYONCU
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç.Dr. Ömer İŞBİLİR
Üniversitesi Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi

Üye : Yrd.Doç.Dr. Recep AHİSHALI
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 19/11/2012 tarih ve 2012/22-2 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
ÖZET	VII
KISALTMALAR	IX
GİRİŞ	
SİNAN PAŞA ASRI: OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM SANCILARI	X

I. BÖLÜM

SİNAN PAŞA'NIN TERCÜME-İ HÂLİ	1
1. AİLESİ VE MENŞEİ	1
2. ENDERÛN GÜNLERİ.....	3
3. SİNAN'IN YÜKSELİŞİ.....	4
3.1. Trablusşam Sancakbeyliği.....	4
3.2. Gazze Sancakbeyliği	6
3.3. Malatya Sancakbeyliği	8
3.4. Karaman Beylerbeyliği.....	8
3.5. Erzurum Beylerbeyliği	8
3.6. Halep Beylerbeyliği.....	9
3.7. Birinci Mısır Beylerbeyliği	14
3.8. İkinci Mısır Beylerbeyliği	40
4. KUBBEALTI VEZİRLİKLERİ	62
5. SADARET MÜHRÜYLE İLK TANIŞMA.....	69
6. ZİRVEDEN DÜŞÜŞ: ŞAM BEYLERBEYLİĞİ.....	78
7. İSTANBUL-MALKARA ARASINDA SİNAN PAŞA	81
7. 1. İkinci Veziriazamlığı	81
7. 2. Üçüncü Veziriazamlığı.....	95
7. 3. Dördüncü Veziriazamlığı	103
7. 4. Beşinci Veziriazamlığı ve Ölümü	116
8. SİNAN PAŞA'NIN METRUKÂTI VE VAKIFLARI	125
9. SİNAN PAŞA'NIN AKRABALARI VE AİLESİ.....	132
10. MUASIRLARININ KALEMİNDEN SİNAN PAŞA	136
11. KENDİ KALEMİNDEN SİNAN PAŞA'NIN HİZMET ANLAYIŞI.....	139

12. TARİH YAZDIRAN VE TARİHE YÖN VEREN BİR VEZİRİAZAM.....	143
--	-----

II. BÖLÜM

DİPLOMAT OLARAK SİNAN PAŞA 149

1. SİNAN PAŞA’NIN LEHİSTAN POLİTİKASI	149
1.1. Erdel Tahtı, Boğdan Hadiseleri ve Kırım Hanzâdeleri Krizi	152
1.2. Lehistan Kralı Stefan Bathori’nin Pazarlığı ve Geri Adım Atması.....	156
1.3. Yeni Kazak Saldırıları ve Boğdan Voyvodası Yanku Sasul’un Firarı.....	160
1.4. Kazak Tedhişi ve 1587 Leh Kraliyet Seçimi.....	162
1.5. Sinan Paşa’nın Lehistan’a Askerî Baskısı	164
1.6. Barış Görüşmelerinin Sonucu: Sinan Paşa’nın Harp Kararı Aldırması	166
1.7. Sinan Paşa’nın “Sakala Gülme” Politikası	171
1.8. Lehistan’dan Beklenen Hediyeler	173
1.9. Barışı Sekteye Uğratan Hizip Kavgaları	175
1.10. Sinan Paşa’nın Lehistan Üzerinde Baskı Kurması.....	181
1.11. David Passi’nin Rodos’a Sürülmesi	182
1.12. Anlaşmanın Tasdiki ve Kazaklara Karşı İşbirliği	185
1.13. Avusturya Savaşı Sırasında Sinan Paşa’nın Lehistan Politikası	186
2. SİNAN PAŞA’NIN BATI AVRUPA POLİTİKASI	188
2.1. Sinan Paşa’nın Veziriazamlığı: İspanya ile Ateşkes ve Fransa ile Gerilim	189
2.2. İngilizlerin Osmanlıları İspanya’ya Saldırtma Gayretleri	190
2.3. İspanya Muhaliflerinin Ümidi: Sinan Paşa.....	192
2.4. İstanbul’da Rüzgârın İspanya Aleyhine Dönmesi	195
2.5. Sinan Paşa’nın İspanya’ya Karşı Donanma İnşası Seferberliği	199
2.6. Veziriazam Sinan Paşa’ya Muhalif Sesler	203
2.7. Donanma Hazırlıklarında Aksaklıklar ve Kanal Çalışmalarının İptali	210
2.8. İstanbul’da Diplomatik Savaş.....	212
2.9. Donanma Faaliyetlerine Yeniden Hız Verilmesi	213
2.10. Sinan Paşa’nın Karşılaştığı Zorluklar ve Veziriazama Suikast Teşebbüsü..	215
2.11. Uluç Hasan Paşa’nın Ölümü ve Kapdanıderya Arayışı	216
2.12. Sinan Paşa Sonrası İspanya Politikaları	220
2.13. İspanya Seferi Fikrinin Tekrar Canlanması ve İflası.....	222
3. SİNAN PAŞA’NIN AVUSTURYA POLİTİKASI	226
3.1. Bosna Serhaddinin Doğuşu	229
3.2. Koca Sinan Paşa’nın İlk Veziriazamlığındaki Sükûn	231
3.3. 1587 Lehistan Kraliyet Seçimi ve Osmanlı-Avusturya Mücadelesi	236
3.4. Sinan Paşa’nın Avusturya Serhaddini Tanzim ve Tahkimi.....	238
3.5. Sinan Paşa’nın Bir Diploması Usûlü: Tehdit	241
3.6. Sinan Paşa’nın Avusturya Serhaddinde Yeni İdarî, Askerî ve Malî Tedbirleri	246
3.7. Sinan Paşa’nın Gölgesinde Telli Hasan Paşa’nın Bosna’da İlk Yılları.....	250

3.8. İki Kördüğüm: Bosna ve Lehistan.....	256
3.9. Sinan Paşa'nın Tekrar Veziriazamlığa Getirilmesi: Savaş Kararı mı?	261
3.10. Sinan Paşa'nın Gerilimi Düşürme Diplomasisi.....	264
3.11. Veziriazam ile Avusturya Elçisi Arasında Müzakereler	269
3.12. Kulpa'da Suya Dökülen Barış	271
3.13. Savaşın Başlaması ile İlgili Olarak Sinan Paşa'ya Yönelik Suçlamalar	274
3.14. Sinan Paşa'nın Savaşta Rolü Neydi?.....	277

III. BÖLÜM

KOMUTAN OLARAK SİNAN PAŞA..... 282

1. YEMEN SEFERİ.....	282
2. HALKULVAD SEFERİ.....	317
3. İRAN SERDARLIĞI.....	336
4. AVUSTURYA VE EFLÂK SERDARLIKLARI	353

SONUÇ 400

BİBLİYOGRAFYA 404

ÖZGEÇMİŞ 420

ÖNSÖZ

Yaşadıkları döneminin siyasî, askerî ve ictimai hadiselerine tesirde bulunmuş ve hatta bazı durumlarda tarihin seyrini etkilemiş, yönlendirmiş şahsiyetlerin hayatlarının mevcut kaynaklar muvacehesinde tedkiki, bu dönemlerin daha iyi anlaşılması için hayati ehemmiyete haizdir.

Ülkemizde biyografi çalışmalarında, son yıllarda ümit verici bir artış yaşanmaktadır. Ancak 16. yüzyıl Osmanlı tarihi ile ilgili bu tür araştırmaların, en azından miktar itibariyle hâlâ istenilen seviyeye geldiğini söylemek zordur. Yapılan çalışma ve incelemelerin, daha ziyade sonraki dönemlere ve şahsiyetlere yöneldiği görülmektedir. Bizim çalışmamız ise, “Yemen Fatihî”, “Tunus Fatihî”, “Yanık Fatihî” ve “Koca” ünvanlarıyla anılan Sinan Paşa’ya teksif edilmiştir. Bu tercihte, şahsî merakımız kadar, taraftarları ile muhaliflerinin Sinan Paşa hakkında oluşturdukları büyük külliyat ve paşanın geride bıraktığı telhisler belirleyici olmuştur.

Sinan Paşa, 16. yüzyılın ikinci yarısının hemen başlarından itibaren, gün be gün artan mikyasta, Osmanlı tarihinde ağırlığını hissettiren, isminden söz ettiren aktörlerden biriydi. Yemen’den Tunus’a, Kafkaslar’dan Avusturya serhadine kadar imparatorluğun dört bir yanında büyük askerî harekâtları komuta etti. Seferlerine dönük incelemelerimizden anlaşıldığı kadarıyla, bir mareşal değilse de kararlı bir askerdi. Cihad, Sinan Paşa için hem dinî bir vecibe hem de bir iktisadî faaliyetti.

Sinan Paşa, Osmanlı İmparatorluğu’nun dünya konjonktüründe meydana gelen değişim ve dönüşümün neticesi ve yansıması olarak 17. yüzyılın ortalarına kadar sürecek büyük bir buhranın içine düştüğü 16. yüzyılın son çeyreğinde, 1580 ila 1596 yılları arasında toplam beş defa veziriazamlık yaptı. Görevde kaldığı müddetçe, her biri “güçlü” olan Lala Mustafa Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa, Ferhad Paşa, Siyavuş Paşa, İbrahim Paşa gibi rakiplerle mücadele etti. İmparatorlukta yaşanan idarî ve iktisadî krizi çözmede kendine mahsus yöntemler geliştirdi, rakiplerine nazaran daha başarılı oldu.

Tarih yazımı geleneğimizde, umumiyetle, Sokollu Mehmed Paşa Osmanlıların cihan hâkimiyeti politikalarının son mümessili olarak kabul edilmesine mukabil Sinan Paşa, devletin gücü ve imkânlarına yönelik bilgisi ve inancıyla bu misyonu devam ettirdi. Diplomasisi, kendinden emin, mağrur, katı, yer yer kaba idi. Bu yönüyle Batılı seyyah ve elçilerin eserlerinde, eleştiri ve hakaretlerle anıldı. Ancak aynı isimler, paşaya

dair korkuyla karışık takdir hislerini de ifadeden geri kalmadılar.

Bu çalışmayı mümkün ve mevcut kılanlara dönük hissiyatımı, kalem ve kelam yettiğince, ifade etmek benim için en büyük zevktir. Danışmanım Prof. Dr. Muzaffer Doğan'a tez boyunca yaptığı tahlilleri, tenkidleri, teşvikleri ve sınırsız tahammülü için ne kadar teşekkür etsem azdır. Bana önce tarihi, sonra tarihçiliği öğreten, bir baba şefkati ile koruyucu kanatlarını üzerimden hiç eksik etmeyen, bitti dediğim demlerimde beni yüreklendiren, yerli ve özellikle de yabancı kaynakların temininde her daim yardım eden Doç. Dr. Erhan Afyoncu'ya daima müteşekkire ve emeklerine medyun kalacağım. Her zaman ufuk açıcı birikimlerini paylaşma nezaketi gösteren hocalarım Doç. Dr. Mustafa S. Küçükaşcı, Yrd. Doç. Dr. Coşkun Yılmaz ve Yrd. Doç. Dr. Recep Ahışhalı'ya teşekkür ederim. Nilüfer Epçeli'ye, Almanca kaynakların; Ahmet Büyükaksoy'a ise İngilizce kaynakların tercümelerindeki yardımlarından ötürü minnettarım. Kıymetli dost ve meslektaşlarım Uğur Demir, Levent Kuru, Mustafa Topatan ve Ebubekir Al'dan kendilerini yıllarca sürekli Sinan Paşa ile bunalttığım, daha doğrusu boğduğum için özür dilerim! Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, İSAM Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi idareci ve çalışanlarına ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım. Bana "okumayı" en büyük gaye olarak gösteren rahmetli babama; her zaman destek ve teşviklerini gördüğüm anneme ve kardeşlerime; sabırla ve varlığıyla bu işin de sonunu selamete erdiren eşime, şüphesiz kâfi gelmeyecektir ama teşekkür ederim.

Ahmet ÖNAL

Edirne, 2012

ÖZET

Bu çalışmada, 16. yüzyılın önemli devlet adamlarından olup, “Yemen Fatihî”, “Tunus Fatihî”, “Yanık Fatihî” ve “Koca” sıfatlarıyla anılan Sinan Paşa'nın hayatı ve faaliyetleri ele alındı. İncelememiz, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Giriş'te, 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan idarî, malî, askerî değişim ve dönüşüm değerlendirildi. Sinan Paşa, hem bu süreci yönlendiren ve hem de bundan şahsen etkilenen bir isimdi.

Birinci Bölüm'de, Sinan Paşa'nın ailesi ve menşei, Enderûn günleri, taşra vazifeleri, Kubbealtı vezirlikleri ve veziriazamlıkları, tespit ve takip edilmeye çalışıldı. Sinan Paşa, 16. yüzyılın ikinci yarısında sancaktan yetişerek veziriazamlığa yükselen az sayıdaki isimden biri idi. Kaynaklardan görülebildiği kadarıyla taşradaki kariyeri, başarılı idi. Bu vazifelerinde edindiği idarî tecrübe, imparatorluğun güç ve imkânlarına dair birikimi, veziriazamlıklarında kendisini rakipleri karşısında ön plana çıkarttı. Bu bölümde, Sinan Paşa'nın toplam beş defa bulunduğu veziriazamlığı sırasındaki faaliyetleri, iç politika açısından incelendi.

İkinci Bölüm'de, Sinan Paşa'nın Lehistan, İspanya ve Avusturya karşısında izlediği diplomasi ele alındı. Bu dönemde Osmanlıların hâlâ “cihan imparatorluğu” politikalarını devam ettirdikleri ortaya konuldu. Sokollu sonrasında Sinan Paşa, bu politikaların asıl belirleyicisi ve uygulayıcısı idi. Bu noktada sadece bir taklitçi değil, devraldığı mirası güncelleyen bir takipçi idi. Bilhassa ikinci veziriazamlığından itibaren diplomasinin odak noktası İspanya idi. Ancak veziriazamın buna dönük faaliyetleri, hizip çatışmaları ve tarih yazımındaki genel kanaatin aksine engellemek için son ana kadar uğraştığı Avusturya harpleri yüzünden başarısız oldu.

Son olarak Üçüncü Bölüm'de, Sinan Paşa'nın komutan kimliği üzerinde duruldu. Yemen ve Halkulvad'ı fethi, İran serdarlığı, Avusturya ve Eflâk serdarlıkları geniş bir şekilde kaleme alındı.

ANAHTAR KELİMELER: Koca Sinan Paşa, Osmanlı İmparatorluğu, III. Murad, Lehistan, Avusturya, İspanya, Ferhad Paşa, Yemen, Tunus, Veziriazam, Halkulvad.

SUMMARY

In this study, Sinan Pasha who is one of the important statesmen and referred with the titles of “The conqueror of Yemen”, “The conqueror of Tunis”, “The conqueror of Yanık” and “the Great”, also his life and services were discussed. Our study is composed of an introduction and three chapters.

In introduction administrative, financial and military alteration and conversion experienced in Ottoman Empire in 16. century were evaluated. Sinan Pasha was a name both shaping this process and being influenced from this personally.

In the first chapter, Sinan Pasha’s family and root, his days in Palace school, his province services, his vizierships and his grand vizierships were tried to be identified and followed. Sinan Pasha was one of the few names who improved in sanjak and rose to grand viziership in the second half of the 16. century. In so far as seen with the help of sources, his career in province was successful. Through the administrative experience that he acquired in his services, his knowledge about imperial power and opportunities, he became prominent among his opponents throughout his grand vizierships. In this chapter, Sinan Pasha’s services throughout his grand vizierships that he had been for five times were evaluated in turns of domestic policy.

In second chapter, Sinan Pasha’s diplomacy that he followed against Poland, Spain and Austria was discussed. That Ottomans’ still continuing their “worldwide imperial” policies in this period was presented. After Sokullu, Sinan Pasha was principal determiner and operator of these policies. At this point he wasn’t just a follower but also a follower updating the heritage that he had taken over. Especially from his second grand viziership, the focus point of the diplomacy was Spain. However on contrary to the sect struggles and general opinion on historiography, grand vizier’s activities about this point weren’t successful because of Austria wars that he tried to prevent till the last point.

Lastly, in the third chapter, it was focused on Sinan Pasha’s commander identity. The conquests of Yemen and Halkulvad, his being Iran commander-in-chief, his being Austria and Wallachia commander-in-chief were written in detail.

KEY WORDS: The Great Sinan Pasha, Ottoman Empire, III. Murad, Poland, Austria, Spain, Ferhad Pasha, Yemen, Tunis, Grand Vizier, Halkulvad.

KISALTMALAR

A.NŞT= Bâb-1 Asafî Tahvil (Nişan) Kalemi Defterleri

A.RSK= Bâb-1 Asafî Ruus Kalemi Defterleri

bk. = bakınız

BOA= Başbakanlık Osmanlı Arşivi

C.EV= Muallim Cevdet Tasnifi Evkaf

çev. = çeviren

DİA= Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

DBİA= Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi

DFEM= Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası

ed.= Editör

haz. = hazırlayan

İA= Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi

KK= Kamil Kepeci Tasnifi

MAD=Maliyeden Müdevver Defterleri

nr. = numara

pp.= pages

s. = sayfa

sa:=sayı

TTEM= Türk Târihi Encümeni Mecmuası

TSMA= Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi

TY= Türkçe Yazmalar

vr. = varak

yay. haz.= Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

SİNAN PAŞA ASRI: OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM SANCILARI

Sinan Paşa'nın yaşadığı asır, Osmanlı İmparatorluğu'nda klasik yapının değişim ve dönüşüme uğradığı, bu sebeple sancılı geçen bir dönem olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in son ya da Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk yıllarında dünyaya gelen Sinan Paşa, klasik usulle yükselmesine rağmen bu değişim ve dönüşümü bizzat yaşayanlardan ve daha da önemlisi bu değişim ve dönüşümü yönlendiren, bundan etkilenen ve bunun sebep olduğu problemlere çözüm yolları arayan en önde gelen devlet adamlarından biri olmuştur.

Sinan Paşa asrı diyebileceğimiz 1520(?) -1596 yılları arasını kapsayan ve İlber Ortaylı'ndan tevarüs ettiğimiz şekliyle Osmanlı klasik yapısındaki kırılmanın “en uzun yüzyılı” olan dönem, bir tarafta “zirveye çıkışı” diğer taraftan da “zirveden dönüşü” sembolize eder. Klasik yapıdaki değişimi birçok amil ettilemiş ve tetiklemiştir. Değişimin en fazla hissedildiği ve günümüzde de hâlâ tartışılan hususlardan biri iktidarın değişen yüzü, imajı ve temsil şeklidir.

Kanunî'nin uzun saltanat döneminin ikinci yarısı bu değişimin temayüz etmeye başladığı bir devir olmuştur. Zira her ne kadar Kanunî Sultan Süleyman son nefesini 1566'da Zigetvar Seferi'nde vermiş olsa da bu dönemde güçlü veziriazamlar ön plana çıkmış, evlilik bağları ile birlikte damatlar devri başlamıştır. Bunun yanında valide ve haseki sultanlar nezdinde Harem-i Hümayûn da siyasî arenada güçlü bir şekilde söz sahibi olma eğilimi göstermiştir. Yalnızca Harem'in kadın mensupları değil darüssaade ağaları da bu siyaset arenasında temayüz etmeye başlamıştır. Bu durum “kapı halkı”nın öneminin daha da artmasına sebep olmuştur. Ayrıca alt kademedikeler için de, nüfûzlu birinin “kapı halkı” olmadan yükselme yolu giderek kapanmıştır. Üst düzey devlet adamlarının konumlarını idame ettirmek, alttakiler için de yükselmenin yollarını açmak adına “kapı halkı” sistemi giderek kaçınılmaz olmuştur. Artık devlet adamlarının güçleri kapı halklarının büyüklüğü ve niteliği ile ölçülür hâle gelmiştir.

Sinan Paşa da “kapı halkı” sisteminin içinden geldiği, bu sistem sayesinde yükseldiği için daha alt düzey bir vali iken “kapı halkını” genişletmeye başlamıştır. Sadaret mührüne sahip olduktan sonra da “kapı halkını” koruyup kollamaya özen

göstermiştir. Buna karşılık en büyük rakibi olan Ferhad Paşa'nın yakınlarında bulunanları, paşayı zayıflatmak adına üst düzey görevlerden uzak tutmaya gayret etmiştir. Bu sebeple her devlet adamının kendi kapı halkını güçlendirmek istemesi, devrin siyasetnâme yazarları tarafından eleştirilen en öncelikli konulardan birini oluşturmaktadır.

“Kapı halkı”nın güçlendirilerek kendi konumunu muhafaza etme anlayışı daha imparatorluğun ilk dönemlerinden itibaren görülmeye başlasa da asıl Sokollu Mehmed Paşa'nın sadaret yıllarında devlet işleyişinde etkin olmuştur. Sinan Paşa'nın yükselmeye başlaması da, şahsî özellikleri kadar ve belki de daha fazla Sokollu'ya yakınlığı sayesinde mümkün olmuştur. Sokollu'nun bu güçlenmesinde, II. Selim gibi devlet işlerinden uzak durmayı tercih eden veya buna mecbur bırakılan bir hükümdarın başta olması da tayin edici olmuştur.

III. Murad'ın saltanat yılları ise “kapı halkı”nın güçlenmesini engellemeye ve sultanın “kapı halkı” dışında ve onun üstünde oluşacak bir güç odağına dur denildiği bir dönem olmuştur. III. Murad, bazı iddialara göre, kendi iktidarı üzerinde gölge oluşturan ve devlet kademelerine kendi adamlarını yerleştirerek, siyaseti tayin eden Sokollu'nun hâlâ sebebi meçhul bir şekilde katledilmesiyle bu yolda ilk adımı atmış gibidir. Bundan sonraki uygulamaları da sultanın mutlak otoritesi üzerinde bir güç oluşmasını engellemek ve ortadan kaldırmak istediğinin en bariz göstergeleridir. Bu minvalde veziriazamların en küçük gelişmeleri dahi kendisine telhisle rapor etmelerini istemesi, hatt-ı hümayûnlarından da anlaşılacağı üzere, bu bilgilerle kifayet etmeyip bizzat kendi imkânlarını kullanarak gelişmeler hakkında bilgi toplaması manidardır. Sultanın haricî ve dahilî gelişmeleri yönlendirmek istemesi kaçınılmaz olarak veziriazamlarla padişahı birçok durumda karşı karşıya getirmiştir. III. Murad ile karşı karşıya gelen devlet adamlarının başında da Koca Sinan Paşa yer alır. Bu çatışma, Sinan Paşa'nın telhislerinde birçok yerde bariz şeklide hissedilebilmektedir.

III. Murad, bir taraftan kendisi dışındaki güç merkezlerini etkisiz hâle getirirken diğer taraftan da bu hiziplerden müstağni kalamamıştır. Hatta bu hiziplerin güçlenmesini bazen isteyerek bazen de kaçınılmaz olarak bizzat kendisi desteklemiş, güçlendirmiştir. Bu durum III. Murad'ın iktidar sürme tarzı ve bunun sınırlarının da ipuçlarını ihtiva etmektedir. Sinan Paşa, sultanın sınırlılıklarından zaman zaman istifade etmiş ve rakiplerini etkisiz hâle getirmeyi bilmiştir. Buna mukabil bu sınırlılık bazen de bizzat Sinan Paşa'nın aleyhine olmuş ve sultana nüfûz eden diğer hizipler paşanın

birkaç defa azledilmesini sağlaya bilmiştir. Buna mukabil III. Murad, saltanat etme tarzının bir tezahürü olarak ne Sinan Paşa'yı ne de Ferhad Paşa gibi Sinan Paşa'nın en büyük rakibi olan hizbin başını tamamen etkisiz hâle getirmiştir. Farklı hizipleri, diğer hizipleri dengede ve kontrol altında tutmak, elinde alternatifler bulundurmak adına ayakta tutmuştur. Bu, bir taraftan sultanın saltanat tarzını diğer taraftan da iktidarının sınırlarını göstermektedir.

Sinan Paşa asrı, “kapı halklarının” güçlenmesi ve hiziplerin ön plana çıkmasının bir sonucu olarak, diğer amillerin de tesiriyle, hem merkezde hem de taşrada ciddi isyanlara sahne olmuştur. Bu isyanlardan özellikle 1582’de Şehzade Mehmed’in sünnet düğününde meydana geleni ayrı bir öneme haizdir. Zira bu isyan hem Sinan Paşa'nın ilk sadaretinin ilk ciddi isyanıydı ve daha da önemlisi Sinan Paşa-Ferhad Paşa rekabetinin başlangıcıydı. İsyanın bir diğer önemli sonucu da yeniçeri-kapıkulu sipahisi “düşmanlığı”nı başlatmış olmasıdır.

Sokollu’dan itibaren hiziplerin güçlenmeye başlaması kaçınılmaz olarak önemli bir caydırıcı güç olan kapıkulu ordusunu da siyasetin içine çekmiştir. Bunda devlet adamlarının büyük bir kısmının asker kökenli olması ve “kapı halkının” bir kısmını yeniçeri ve sipahilerin oluşturması önemli bir etkidir. Kapıkulu askerinin merkezde olması, tımarlı sipahilere nazaran İstanbul’daki gelişmeleri daha fazla etkilemelerini ve yönlendirmelerini, buna mukabil bu gelişmelerden daha fazla etkilenmeleri ve yönlendirilmelerini de beraberinde getirmiştir. Kapıkulunun giderek siyaset üzerinde söz sahibi olması, sadaret mührüne nail olmaya çalışan veya mührü elinden bırakmak istemeyen devlet adamlarını askerinin nabzını yakından takip etmeye zorlamıştır.

Asker arasındaki hareketlilikleri ilgiyle takip eden devlet adamlarından biri de Koca Sinan Paşa olmuştur. Paşa, rakiplerini ortadan kaldırmak ve sadaret mührünü elde etmek için asker arasındaki hoşnutsuzluğu kullanmıştır. Buna mukabil kendi saltanat döneminde de bu durum kendi aleyhine bir görünüm arz etmiştir. Telhislerine yansıdığı kadar Sinan Paşa, askerinin en küçük rahatsızlığından anında haberdar olmaya ve bunun büyümesini engellemeye matuf tedbirler almaya özen göstermiş, asker ile karşı karşıya gelmemeye dikkat etmiştir. Bu sebeple hiziplerin askeri kendi emelleri için kullanmaları ilerleyen dönemlerde “Ağalar Saltanatı” denen dönemin kapılarını aralamıştır. Bu yönüyle de Sinan Paşa asrı, Osmanlı İmparatorluğu için bir dönüm noktasını ifade etmektedir.

Sinan Paşa asrı, siyasî yapıda olduğu kadar imparatorluğun askerî düzeninde ve toprak sisteminde de değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, iktisadî bunalımların ortaya çıktığı bir dönemi ifade eder. Bunda Amerika'nın keşfi ve ardından Avrupa'ya akan altının dünyada sebep olduğu kriz önemli bir etken olmuştur. Sinan Paşa'nın da fazlasıyla etkilendiği III. Murad'ın veziriazam değişikliklerinde, bu krizin yönetilmesi başarısı temel belirleyici faktör olmuştur. Ancak malî krizi idare edebilecek tedbirler bulan ve uygulayan, bilhassa da ulûfe ödemelerini denkleştirebilen isimler, veziriazamlıkta kalabilme şansına sahip olmuşlardır. Sinan Paşa'nın güçlü rakiplerine ve düşmanlarına rağmen son nefesine kadar siyaset sahnesinde tutunması sağlayan da, bu husustaki bilgi ve maharetidir. Paşa, artık veziriazamın aynı zaman da iyi bir ekonomist olması gerektiğini rakiplerinden çok daha erken ve açık şekilde fark etmiştir. Daha taşra vazifelerinde göze çarpan bu meziyet, Sinan Paşa'yı kriz dönemlerinin aranan ismi yapmıştır.

I. BÖLÜM

SİNAN PAŞA'NIN TERCÜME-İ HÂLİ

1. AİLESİ VE MENŞEİ

Sinan Paşa'nın ailesi, ne zaman ve nerede dünyaya geldiği, hayatının erken dönemleri ile ilgili bilgilerimiz vâzih değildir. Devrin kaynaklarının, öldüğü tarihte (1596) yaşının seksenden fazla olduğunu söylemelerinden ya da ikinci veziriazamlığına ait bir telhisinde, bizzat yaşının “yetmiş seksene yaklaşmış”¹ olduğundan bahsetmesinden hareketle 1520'lerde dünyaya geldiği tahmin edilir².

Çağdaş olan kaynakların genelinde, Sinan Paşa'nın Arnavut menşeli olduğu belirtilir³. Bir rivayete göre Lüre veya Luma'ya bağlı Topoyan Köyü'nde, başka bir rivayete göreyse Delvine'de doğmuştur⁴. Uzunçarşılı, İlbasanlı olduğunu kaydederse de

¹ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, haz. Halil Sahillioğlu, İstanbul 2004, s. 65, 45 no'lu telhis. Sinan Paşa, telhisinde Darüssaade Ağası Mehmed Ağa'dan şikâyet etmektedir. Mehmed Ağa, Evâhir-i Rebiülevvel 999'da öldüğünden, telhis bu tarihten önceye aittir (bk. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, I, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999, s. 229-230). Sinan Paşa'nın telhislerine dair tarihlendirme denemesi için bk. S. Faroqî, *Die Vorlagen (telhise) des Grosswesirs Sinan Paşa an Sultan Murad III*, Hamburg 1967.

² Mehmet İpşirli, “Koca Sinan Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (=DİA)*, XXVI, 137; Teoman Çamlıbel, *Yemen Fatihi Koca Sinan Paşa*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1965-1966, s. 41.

³ Gelibolulu Mustafa Âlî (bk. *Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri*, II, haz. Faris Çerçi, Kayseri 2000, s. 12 vd.), Sinan Paşa'nın Arnavut olduğunu eserinin birçok yerinde kaydeder. Venedik balyos ve elçilerinden Giovanni Correr, *Relazione* (1578), (Maria Pia Pedani-Fabris, *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, XIV, Costantinopoli: relazioni inedite: 1512-1789, Padova 1996, içinde), s. 256; Giacomo Soranzo, *Relazione* (1584), (Maria Pia Pedani-Fabris, *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, XIV, Costantinopoli: relazioni inedite: 1512-1789, Padova 1996, içinde), s. 272; Gianfrancesco Morosini, *Relazione* (1585), (Eugenio Alberie, *Le Relazioni Degli Ambasciatori Veneziani Al Senato durante il Secolo decimosesto*, Serie III, Cilt III, Frenze (Floransa) 1855, içinde), s. 292'de; Giovanni Moro, *Relazione* (1590), (Eugenio Alberie, *Le Relazioni Degli Ambasciatori Veneziani Al Senato durante il Secolo decimosesto*, Serie III, Cilt III, Frenze (Floransa) 1855, içinde), s. 365, 372; Lorenzo Bernardo, *Relazione* (1592), (Eugenio Alberie, *Le Relazioni Degli Ambasciatori Veneziani Al Senato durante il Secolo decimosesto*, Serie III, Cilt III, Frenze (Floransa) 1844, içinde), s. 358 ve Matheo Zane, *Relazione* (1594), (Eugenio Alberie, *Le Relazioni Degli Ambasciatori Veneziani Al Senato durante il Secolo decimosesto*, Serie III, Cilt III, Frenze (Floransa) 1855, içinde), s. 420'de Sinan Paşa'nın Arnavut olduğu; Leonardo Donà (bk. *Relazione* (1596), (Luigi Firpo, *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, XIII, Costantinopoli 1590-1793, Torino 1984, içinde), s. 336'de ise Bosnalı olduğu yazar. 1591'de Avusturya elçisinin maiyetinde İstanbul'a gelen Baron Vratislav (bk. *Baron Vratislav'ın Anıları*, XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler, çev. M. Süreyya Dilmen, İstanbul 1998, s. 50), Sinan Paşa'nın Arnavut olduğunu belirtir.

⁴ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. XVIII (Halil Sahillioğlu'nun açıklamaları). Leopold von Ranke (bk. “Onaltıncı ve Onyedinci Asırda Osmanlılar ve İspanya Krallığı”, çev. Halid İteber, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, VI, haz. İsmail Hami Danişmend, İstanbul 1971, s. 151), Sinan Paşa'nın İşkodra doğumlu olduğunu kaydeder.

II. Bâyezid devri ümerâsından Gelibolu Beylerbeyi Sinaneddin Yusuf Ağa (Gazi Sinan Paşa) ile Koca Sinan Paşa'yı karıştırmış görünmektedir. Bu karışıklık Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan Sinaneddin Yusuf Ağa'nın İlbasan ve İstanbul'daki evkafına dair muhasebe defterlerinin kataloglanırken sehven Koca Sinan Paşa adına kayıtlara geçirilmesinden kaynaklanmıştır⁵.

Üsküp, Kaçanik'teki evkafına ait 6 Receb 994/23 Haziran 1586 tarihli vakfiyesinde Sinan Paşa'nın künyesi, "ibn-i Ali" şeklinde geçer⁶. Başka bir vakfiyesinde ise tam künyesi "Sinan Paşa bin Ali bin Abdurrahim" şeklinde kaydedilmiştir⁷. Dündar Aydın, Erzurum beylerbeyliğindeki sancakbeylerinin zimmet kayıtlarını gösteren 966/1559 tarihli bir Ruus defterinde Şarkî Karahisar sancakbeyliği yapan ve kardeşi olduğunu düşündüğü Mahmud Bey'in, dolayısıyla Sinan Paşa'nın da, babasının isminin Şems olarak geçtiğini belirtir. Ancak vakfiyedeki isimleri esas aldığımızda, adı geçen Mahmud Bey, Sinan Paşa'nın kardeşinden farklı bir kimse olmalıdır⁸.

Sinan Paşa ile ilgili olarak aydınlatılması gereken bir mesele de devşirme olup olmadığıdır. Gerek Şerafettin Turan gerekse Mehmet İpşirli, Sinan Paşa'nın küçük yaşlarda devşirilerek Enderûn'a alındığını yazarlar⁹. Sinan Paşa'nın kendisi ise bir telhisinde "İslâm içinde sinnimiz yetmiş aşdı"¹⁰, başka bir telhisinde de "ehl-i İslâm oğlu ehl-i İslâm'ım"¹¹ demektedir. Halil Sahillioğlu, paşanın bu ifadelerini, devşirildiği tarihe kadar Müslüman olmadığı, dolayısıyla da devşirildiği şeklinde yorumlar¹². Uzunçarşılı, Sinan Paşa'nın devşirmeliği hususunda herhangi bir değerlendirmede

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, Ankara 1988, s. 340. Bu şekilde kataloğa Koca Sinan Paşa adına kaydedilmiş bazı defterler için bk. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (=TSM.A.d), nr. 3533/0005; 3533/0006; 3585/0003. Sinaneddin Yusuf Ağa'nın İlbasan ve İstanbul'daki evkafına ait vakfiyesi için bk. TSM.A.d, nr. 7001.

⁶ Erdal Çınpolat, *Endowments of Sinan Paşa*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999, s. 128. Ayrıca bk. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, 340; Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, V, İstanbul 1971, s. 21; Şerafettin Turan, "Sinan Paşa, Koca", *İA*, X, 670; Mehmet İpşirli, "Koca Sinan Paşa", s. 137.

⁷ Sadi Bayram, "Yemen Fatihî Gazi Sinan Paşa Vakfiyeleri, Tezyinatı ve Türk Süsleme Sanatındaki Yeri", *Milletlerarası X. Türk Sanatları*, 17-23 Eylül 1995, Cenevre 1999, Foundation Max Van Berchem, s.163-166.

⁸ Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara 1998, s. 142, 353 numaralı dipnot ve s. 156-157, 417 numaralı dipnot.

⁹ Turan, "Sinan Paşa", s. 670; İpşirli, "Koca Sinan Paşa", s. 137.

¹⁰ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 90-91, 62 no'lu telhis.

¹¹ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 89-90, 61 no'lu telhis.

¹² *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. XVIII.

bulunmayıp, sadece Enderûn'dan yetiştiğini kaydeder¹³. Danişmend ise, “herhalde bu Ali Bey’in devşirme mühtedilerden olması lâzım gelir” diyerek, bizzat Sinan’ın değil de babasının devşirme menşeli olduğuna işaret eder¹⁴. Vakfiyelerindeki isim kayıtları, Sinan Paşa’nın devşirme olmadığı hususunda şüpheye mahal vermeyecek deliller olarak kabul edilebilir. İsimlerden hareket edecek olursak Sinan Paşa’nın babasının devşirme ya da mühtedi olduğu tahmin edilebilir.

Özetle Sinan Paşa, devşirme olmayıp, Osmanlılaşmış bir aileye mensuptur. Devşirmeler konusundaki görüşlerini de bir defasında, “o kadar çok fakir köylü çocukları saraya gelip, öyle yüksek mevkiilere kadar ilerliyorlar ki, çocuklarımız yükselemiyor ve onlara tâbi olmak zorunda kalıyor”¹⁵ sözleriyle ifade eder. Bu da Sinan Paşa ailesinin, en azından birkaç nesildir Osmanlı kimliğine dâhil olduğuna dair delil olarak kabul edilebilecek bir ifadedir.

2. ENDERÛN GÜNLERİ

Sinan Paşa’nın babası Ali, evkafıyla ilgili olarak ahfadından birisi tarafından Evâhir-i Şevval 1178/12-22 Nisan 1765’te takdim edilen arzda, “bey” sıfatıyla anılır¹⁶. Bu sıfat, şayet ailenin ilerleyen yıllarda kazandığı şöhretin geçmişe taşınması gayreti değilse, devşirilmesi veya ihtidası akabinde Ali’nin Osmanlı ümerâsı arasına dâhil olduğunu göstermektedir.

Ali Bey, Mahmud, Ayas gibi bazı oğullarını, Sinan’dan önce Enderûn’a vermiştir¹⁷. Sinan’ın ise hangi tarihte ve kaç yaşında Enderûn’a alındığı tam olarak tespit edilememektedir. Bazı Batı kaynaklarında yer alan Sinan’ın Arnavutluk’ta domuz çobanlığı yapıyorken devşirilerek Saray’a alındığına dair iddia¹⁸, onu tahkir etmek

¹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, 340.

¹⁴ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, V, 21.

¹⁵ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, III, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005, s. 166.

¹⁶ “*Fatih-i Yemen Gazi Sinan Paşa pederi ceddım müteveffâ Ali Beg...*”, bk. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (=BOA), Muallim Cevdet Tasnifi Evkaf (=C.EV), 29050.

¹⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için tezimizdeki “Sinan Paşa’nın Akrabaları ve Ailesi” adlı bölüme bakınız.

¹⁸ Vratislav (bk. *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Çizgiler*, s. 50-51), Sinan Paşa’nın ve gelecekte en büyük rakiplerinden olacak Ferhad Paşa’nın gençliklerinde domuz çobanlığı yapan iki amca çocuğu olduklarını ve devşirilerek Saray’a alınıp aşçılık öğrenmek üzere aşçıbaşına teslim edildiklerini yazar. Sinan Paşa’nın burada Türkçe’yi mükemmel öğrendiğini, bir gün atla dışarı çıkmaya hazırlanan II. Selim’in ayaklarına kapanıp, kendisine ve amcası oğlu Ferhad’a okuma yazma öğretilmesi ve mutfaklarda daha fazla harcanmamaları için yalvardığını, II. Selim’in bu gencin hali ve kişiliğinden hoşlanıp dileğinin yerine getirilmesini emrettiğini, böylece Ferhad ve Sinan’ın Enderûn’a alındıklarını kaydeder. Devamında Sinan’ın Enderûn’daki eğitiminden, Malta ve Kıbrıs seferlerine katıldığından bahseder. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere,

maksadıyla uydurulmuştur. Kendisi Evâsıt-ı Zilhicce 998/11-19 Ekim 1590 tarihli bir telhisinde, “bu kulları bu Âsitâne-i Sa’âdet’e geleli elli yıldan mütecâvizdir”¹⁹, Cemaziyülevvel 999/Şubat-Mart 1591 tarihli başka telhisinde ise daha kesin olarak “elli beş yıldır bu Âsitâne’ye hizmet iderim”²⁰ demektedir. Bu takdirde 944/1537-1538’de Enderûn’a alınmış olabilir. Ancak başka bir telhisinde, “bu Âsitâne-i Sa’âdet’e altmış yıldan mütecavizdir, kırk yıldan ziyâdedür ki ‘alem-i hümâyûn çeküp, sancak ve beğlerbeğlik [ve vezâret tasarruf iderüm]”²¹ diyerek hem bu tarihi erkene çekmekte hem de Saray’da kaldığı süreye işaret etmektedir.

Ağabeyleri Mahmud ve Ayas’ın himayeleri, Sinan’ın Enderûn’da tutunmasında ve yükselmesinde mühim bir âmil olmuş olmalıdır²². Bunlardan Ayas, en azından 12 Şevval 947/9 Şubat 1541’de Teke sancakbeyiliğine tayin edilmesine kadar Saray’dadır²³. Sinan’ın Enderûn’daki terakki silsilesi henüz tespit edilememekle birlikte, bir telhisinde Safevî şehzâdesi Elkas Mirza İstanbul’a geldiğinde (954/1547-1548), yani ağabeyinin Saray’dan ayrılmasından 6-7 sene sonra, Kanunî Sultan Süleyman’ın çukadarı olduğunu belirtmektedir²⁴. Saray’daki son vazifesi ise çarşnigirbaşılık idi.

3. SİNAN’IN YÜKSELİŞİ

3.1. Trablusşam Sancakbeyiliği

Sinan Paşa’nın taşra vazifeleri ile ilgili mevcut bilginin kaynağı Kâtib Çelebi olarak görülmektedir. Müellife göre, Sinan Paşa, “Asr-ı Süleymân Hânî’de Harem-i Hâs’dan çarşnigir-başılığ ile çıkup Malatya ve Kastamonu ve Gazze ve Trablus

Vratislav’ın resmettiği bu kariyerin büyük bölümü kulaktan dolma bilgilere dayanmaktadır. Yine de Hammer (bk. Baron Joseph von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IV, haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, (baskı yeri ve tarihi yok), s. 208), Sinan Paşa’nın “domuz çobanlığına” göndermede bulunur.

¹⁹ *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 79-81, 55 no’lu telhis. Bu telhiste suçları sabit olan sahte emir yazan kâtiplere verilen cezalardan bahsedilmektedir ki, Selânikî (bk. *Tarih*, I, 227) bu vak’anın Evâsıt-ı Zilhicce 998/10-20 Ekim 1590’da yaşandığını kaydeder.

²⁰ *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 83-86, 58 no’lu telhis. Bu telhiste, kapalıçarşı soygunundan bahsedilmektedir ki, Selânikî (bk. *Tarih*, I, 231-232) hırsızların 15 Cemaziyülevvel 999/11 Mart 1591’de yakalandığını zikreder.

²¹ *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 122-123, 84 no’lu telhis

²² Turan, “Sinan Paşa”, s. 670; İpşirli, “Koca Sinan Paşa”, s.137. Leopold von Ranke’ye göre (bk. “*Osmanlılar ve İspanya Krallığı*”, s. 151), Sinan Paşa sarayda yedi kardeşinin himayesi altındaydı. Ancak Osmanlı kaynaklarında bu miktarda kardeşinden bahsedilmez.

²³ Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği*, s. 142, 353 numaralı dipnot.

²⁴ *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 164-165, 124 no’lu telhis.

sancaklarına emîrû'l-livâ olduktan sonra Erzurum ve Halep ve Mısır eyâletlerine beylerbeyi” olmuştur²⁵. Bu malûmat daha sonra Osmanzâde Tâib tarafından da aynıyla kullanılmıştır²⁶.

Uzunçarşılı, bu silsileyi Trablus yerine Nablus sancakbeyliği değişikliğiyle naklede²⁷. Gerek Turan gerekse İpşirli bu hususta, Uzunçarşılı’yı takip ederler²⁸. Sinan Paşa’nın kariyerini arşiv vesikalarına göre tespit eden F. Babinger ve G. David ise, çağnigirbaşı sıfatıyla Saray’dan çıkmış bir Sinan’a ilk olarak Trablus[şam] sancakbeyi olarak rastlandığını belirtirler²⁹. Dergâh-i Âli’de çağnigirbaşı olan Sinan Ağa, 15 Cemaziyülevvel 963/27 Mart 1556’da Mehmed Bey’in vefatı üzerine Trablus sancakbeyliğine tayin edilmiştir³⁰.

16. asrın ikinci yarısında çağnigirbaşının 350 bin akçe hasla sancağa çıkması kanundu³¹, dolayısıyla Sinan Bey de vazifesine bu miktar ile başlamış olmalıdır. Sancakbeyliğe getirilmesinden kısa bir süre sonra, 17 Cemaziyülâhir/28 Nisan’da kendisine terakki tevcih edildi³². Trablus sancağı, Aydın Sancakbeyi Mehmed Bey’in 26 Safer 967/27 Kasım 1559’da buraya nakledilmesine kadar Sinan Bey’in uhdesinde kaldı. Sinan Bey, sancağını 450 bin akçe ile tasarruf ettiği hâlde, yeni sancakbeyine 400 bin akçe ile verildi ve 50 binlik artık miktar da mîrî için zaptedildi³³. Bu azil kararı, Sinan Bey’in ağabeyi Ayas Paşa’nın akıbeti ile irtibatlı olmalıdır. Zira bu sırada Diyarbakır’da bulunan Şehzâde Selim, kardeşi Şehzâde Bâyezid’in İran’a firarına engel olmadığı, hatta ona yardım ettiği gerekçesiyle Ayas Paşa’yı yanına çağırarak 9 Zilhicce

²⁵ Zeynep Aycibin, *Kâtib Çelebi, Fezleke, Tahlil ve Metin*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007, s. 301.

²⁶ Osmânzâde Tâ’ib Ahmed, *Hadikatü'l-Vüzerâ*, İstanbul 1271, s. 35. Ayrıca bk. Sait Aşgın, *Osmanlı Sadrazamları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992, s. 143.

²⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, 340.

²⁸ Turan, “Sinan Paşa”, s. 670; İpşirli, “Koca Sinan Paşa”, s. 137.

²⁹ F. Babinger [-G. David], “Sinan Pasha, Khodja”, *EI* (İng.), IX, 631-632.

³⁰ BOA, Mühimme Defterleri (=MD), 2, 44/389. Dolayısıyla Kâtib Çelebi’nin verdiği silsilede bir karışıklık veya yanlışlık olmalıdır. Zira 16 Cemaziyülevvel 963/28 Mart 1556 tarihi itibarıyla Malatya sancakbeyliğinde Behram Bey bulunmaktaydı (bk. MD 2, 45/404).

³¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti’nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988, s. 427; M. Tayyib Gökbilgin, “Kanûnî Sultan Süleyman’ın Timar ve Zeamet Tevcihi ile İlgili Fermanları”, *Tarih Dergisi*, XVII/22 (İstanbul 1967), s. 48.

³² MD 2, 68/618; F. Babinger [-G. David], “Sinan Pasha, Khodja”, s. 631.

³³ “Halep defterdârına hüküm ki, Hâliyâ Trablus sancağı, hâliyâ Aydın Sancağı Begi kıdvetu’l-ümerâi’l-kirâm Mehmed dâme izzuhû[ya] dört kere yüz bin akçe ile virilüp sâbikâ olan dört yüz elli bin [akça] ile berât itmişdür. Elli bin ifrâzi kalmışdur. Buyurdum ki, livâ-i mezbûrun zıkr olunan ifrâzın mîrî için zapt itdüresin”, 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560), Ankara 1993, hk. 537.

966/12 Eylül 1559'da azl ve muhtemelen 26 Safer 967/27 Kasım 1559'dan önce katl etti³⁴.

Arap defterdarına hitaben yazılan 4 Rebiülevvel 967/4 Aralık 1559 tarihli bir hükümde Sinan, sâbık Trablus beyi namıyla anılmaktadır. Hükme göre Sinan Bey, İstanbul'a mektup gönderip o taraflarda olan âmiller ve eminlerin halka zulmettiklerine dair şikâyetle bulunmuştur. Arap defterdarına, bu hususu tahkik ve şayet doğru ise zulümlere mâni olması emredilmektedir³⁵.

3.2. Gazze Sancakbeyliği

Ayas Paşa'nın adamlarının Erzurum'da tekrar istihdam edildiği günlerde³⁶ Sinan Bey de 12 Receb 967/8 Nisan 1560 tarihli bir hükümde Gazze sancakbeyi sıfatıyla anılır. Şam beylerbeyine gönderilen bu hükümden, Gazze Beyi Sinan'ın vazifesine başlar başlamaz sancağın urban eşkiyasının saldırılarından korunmasına ve ıslahına çalıştığı anlaşılıyor.

Sinan Bey, kendisine tevcih edilen Gazze'ye vardığında, sancağın durumunu perişan ve ahalinin ekserini dağılmış bir halde bulmuştu. Bu durumun sebeplerini araştıran Sinan Bey'e, üç dört yıldır çekirge istilası ve havaların kötü gitmesi yüzünden ziraât mahsul alınamadığı bildirildi. Bundan da önemlisi sâbık Gazze Sancakbeyi Süleyman Bey'in, Şam beylerbeyinin maiyetinde, Şehzâde Bâyezid vakası ile meşgul olmasından istifade eden asi Arapların halka kanuna aykırı vergiler yükledikleri, vermeye kudreti olmayanların iaşelerini ve davarlarını yağmaladıkları, yollarda sipahilerden ve sairlerinden hayli adam öldürdükleri söylendi. Sinan Bey, "envâ'-ı istimâletle" sancağın ıslâh ve imârı için tedbirler alıp bunu icraya hazırlanırken İstanbul'dan sefer-i hümâyûna iştirak etmesi emri geldi. Sinan Bey ise cevaben, Remle ve Gazze kadıları ile birlikte İstanbul'a mektup göndererek, sefere katılmak için sancaktan ayrılması hâlinde asi Arapların şerrinden ötürü Mısır yolunun kapanacağını ve Gazze'nin tamamen harap olacağını arzetti. Bunun üzerine Divân, Şam

³⁴ Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği*, s. 141-142.

³⁵ *3 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 666; Babinger [-G. David], "Sinan Pasha, Khodja", s. 631.

³⁶ *3 Numaralı Mühimme Defteri*, 24 Rebiülahir 967/23 Ocak 1560 tarihli müteveffa Ayas Paşa'nın adamlarından bazılarının Erzurum'da mahlûl gönüllü gediği tevcih olduğuna dair bk. hk. 731; 9 Receb 967/5 Nisan 1560 tarihli Ayas Paşa'nın adamı olup İstanbul'a gelerek inayet rica eden 11 kişinin Erzurum kullarından gedikleri mahlûl olanların yerine kaydedilmesine dair bk. hk. 902; 24 Receb 967/20 Nisan 1560 tarihli Ayas Paşa'nın adamlarından üç kişinin Erzurum kullarına ilhaki ve 15 kişiye de yeniden gedik tevcih olduğuna dair bk. hk. 982.

beylerbeyinden, sefer vaki olursa Sinan Bey'i maiyetine çağırılmayıp, Gazze sancağı ile civarının müdafaa ve muhafazasına memur etmesini ve mühim bir husus olmadıkça buradan ayırmamasını istedi³⁷.

Urbanla mücadele, Sinan Bey'in mektubundan sonra İstanbul tarafından civardaki diğer sancaklar için de ciddiyetle ele alındı. Hem Şam Beylerbeyi Ahmed Paşa'ya hem de Kudüs Sancakbeyi Kaytas Bey'e, bir sefer düzenlenmesi ya da bunun için ordunun toplanması durumunda, sancakbeyinin Kudüs'ten ayrılmayarak asi Araplara ve diğer isyancılara karşı mücadele etmesine dair fermanlar gönderildi. Trablus beyi ve kadısından, Cile Nahiyesi'nde daima isyan üzere olan Kelin taifesinin dikkatle takip edilmesi istendi. Bilhassa aşiret içerisinde yerleşmiş olup isyanlara öncülük eden ve yağmalanan eşyayı Trablus, Antakya ya da Hilye'de satan Süleyman adlı kimsenin yakalanıp suçları sabitse cezalandırılması emredildi. Aclun Beyi Murad ile Aclun kadısı, her yıl halkın bağlarını, bahçelerini, mezarlarını harap eden, davarlarını götüren, yiyeceklerini yağmalayan ve daha birçok fenalıklarda bulunan 5 bin kadar Arap'ın saldırısından korunmak için Aclun'da bir kale yapılması hususunda payitahta müracaat etmişlerdi. Buna cevaben Şam beylerbeyinden, kalenin gerekli olup olmadığı konusunda tahkikatta bulunması istendi³⁸.

Ancak Şam eyaleti dâhilindeki beyler sancaklarının zaptında ihmal gösterdikleri ve yakaladıkları fesad ehlini kanunlar gereği cezalandırmayıp yalnızca cerime alarak serbest bıraktıkları için bu sancaklarda yol kesme, hırsızlık ve cinayet hadiselerinin devam ettiğine dair haberler İstanbul'a ulaşmaya devam etti. Bunun üzerine Şam beylerbeyine, 11 Zilkade 967/3 Ağustos 1560 tarihli bir fermanla, eyaletindeki sancakbeylerini yakaladıkları fesad ehlini himaye ya da cerime karşılığı serbest bırakmamaları emredildi. Adı geçen sancakbeylerini, eşkiyayı kanuna uygun olarak cezalandırmaları hususunda ikaz etmesi, bu konuyla bizzat ilgilenmesi istendi. Aksine hareket edecek sancakbeylerini, zararın kendilerine tazmin ettirilip haklarından gelinmesi için İstanbul'a bildirmesi emredildi³⁹.

³⁷ 3 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 929; F. Babinger [-G. David], "Sinan Pasha, Khodja", s. 631.

³⁸ Sırasıyla bk. 3 Numaralı Mühimme Defteri, Şam beylerbeyine hk. 1020, 27 Receb 967/23 Nisan 1560; Kudüs beyine hk. 1025; Trablus beyine ve kadısına hk. 1040; Şam beylerbeyine hk. 1294, 6 Şevval 967/30 Haziran 1560.

³⁹ 3 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 1399.

Gazze Beyi Sinan Bey ise, kendi sancağına yönelik urban saldırılarına karşı mücadelede gayret ve başarı gösterdi. Bu yüzden Gazze vilâyetine yağma için gelen Arap asilerinin tedibinde hizmeti görülen adamlarından Mehmed'e 17 Safer 968/7 Kasım 1560'da; Mısır, Gazze ve Kudüs yollarında kabileleri yağma eden Hüseyin bin Yuval isimdeki eşkiya ile yapılan muharebede hizmeti görülen Ahmed'e de 29 Cemaziyülâhir 968/17 Mart 1561'de timar tevcih edildi⁴⁰.

3.3. Malatya Sancakbeyliği

Sinan Bey'in Gazze'den sonraki vazifesi Malatya sancakbeyliği oldu. Malatya, mevcut sancakbeyinin öldüğünü arz ve burayı kendisine talep eden "Ayas Paşa karındaşı" Gazze Beyi Sinan Bey'e 28 Cemaziyülâhir 968/16 Mart 1561'de bedeliyle tevcih edildi⁴¹. Bu vazifesinde iken sancağında ne gibi meselelerle karşılaştığına dair kaynaklarda fazla bir malumata ulaşamadık.

3.4. Karaman Beylerbeyliği

Malatya sancakbeyliği, Sinan Bey'in bu payede ifa ettiği son vazife oldu. Vefat eden Haydar Paşa'nın yerine 27 Ramazan 971/9 Mayıs 1564'te Karaman beylerbeyliği 700 bin akçeyle kendisine tevcih edildi ve böylece "paşa" rütbesine yükseltildi⁴². Sinan Paşa'nın bu kısa vazifesi hakkında ulaşabildiğimiz malumat bununla sınırlıdır.

3.5. Erzurum Beylerbeyliği

Sinan Paşa, Karaman beylerbeyliğini yalnızca birkaç ay deruhte ettikten sonra, 6 Zilhicce 971/16 Temmuz 1565'te Erzurum'a nakledildi.

Bu görevde de kısa bir süre -altıbuçuk ay- kalan Sinan Paşa'nın beylerbeyliği döneminde Erzurum'da, Kars bölgesindeki Osmanlı-İran hududunun tashihi ile ilgili müzakereler; Gürcistan meseleleri; eyalet dâhilindeki yaylaklarında Ulus aşiretine haksızlık yapıldığı iddiasının tahkiki; Palu hâkimi Cemşid Bey'in adamları ile Eğil

⁴⁰ MD 4, 154/1564; 185/1928.

⁴¹ MD 4, 191/1998; F. Babinger [-G. David], "Sinan Pasha, Khodja", 631-632. Sinan Bey'in yerine Gazze sancakbeyliğine yine aynı tarihte Musul Beyi Süleyman Kethüda tayin edilmiştir (bk. MD 4, 191/1999).

⁴² "Mirmirân-ı Vilâyet-i Karaman: Haydar Paşa vefât itmeğın Malatya sancağıbeği Sinan Beğ'e buyuruldu, yedi kere yüz binle, kayıd-şud, müjdesi çaşnigirlerden Malkoç'a buyuruldu, 27 Ramazan 971/9 Mayıs 1564", Kamil Kepeci (=KK), nr. 218, s. 164.

hâkimi Kasım Bey arasındaki ihtilafın teftişine Sinan Paşa ile birlikte Erzurum ve Bayburd kadılarının memur edilmesine Cemşid Bey'in itirazları ve son olarak kendisinin emre muhalif timar tevcihâtında bulunduğu dair iddialar gibi meselelerle ilgilendi⁴³.

3.6. Halep Beylerbeyliği

Erzurum beylerbeyliği esnasında Sinan Paşa, 9 Receb 972/10 Şubat 1565'ten geçerli olmak üzere, 11 Receb/12 Şubat tarihinde 1.100.000 akçe hasla Halep beylerbeyliğine getirildi⁴⁴.

Mühimme Defterleri'ne yansıdığı kadarıyla Sinan Paşa, vazifesinin ilk aylarından itibaren gerek eyaleti dâhilinde gerekse mücavir bölgelerde asayişin temini ve suçluların yola getirilmesi ile meşgul oldu. Bu kapsamda kendisine, bölgede şekavet ve zulümlerde bulunan Ebû Rîş'e karşı Diyarbakır beylerbeyi ile birlikte hareket ederek asayiş temin etmesi görevi verildi. Eyaletin çeşitli yerlerinde halkın kızlarını, istemedikleri kimselere zorla nikâhladıkları, bazılarını nikâhlı eşlerinden boşattıkları ve davalara müdahale edip halka zulmettikleri şikâyet edilen subaşı, sipahi, voyvoda, naib gibi ehl-i örf sınıfı ile diğer nüfûzlu kimselerin tedib edilmeleri konusunda dikkatli davranması istendi⁴⁵.

Kıbrıs'tan Halep'e gelip buradan satın aldığı harp aletlerini Hristiyan memleketlerine gönderen Fransis adlı zimmînin bundan men edilmesi ve işlediği iddia edilen bir suçtan ötürü suçu sabit görülürse küreğe konulmak üzere İstanbul'a yollanması, Sinan Paşa'ya yazılan bir başka emrin konusuydu. Mevrik Köyü'nü basıp yağmalayan Latmin Köyü halkından suçları sabit görülerek kalede mahpus tutulan 18 kişinin idam edilmesi de Halep beylerbeyine hitâben yazılan emirler arasındaydı. Başdefterdar Murad'ın adamlarını öldüren kişi ile suç ortaklarının cezalandırılmaları; Çelebioğlu Uğurlu ve Okçuoğulları Çelebi isimli şahısları teftişten kaçıp topraklarına sığınmaları hâlinde Dulkadir beylerbeyinin adamlarına geri vermesi Sinan Paşa'ya havale edilen işlerdendi. Halep Beylerbeyi Sinan Paşa, başka bir emre göre, Hama

⁴³ Sinan Paşa'nın Erzurum beylerbeyliği hakkında geniş malumat için bk. Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği*, s. 152-157.

⁴⁴ Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği*, s. 156.

⁴⁵ Sırasıyla bk. *6 Numaralı Mühimme Defteri*, II, Ankara 1995, Halep beylerbeyine hk. 1130 ve aynı konuda Diyarbakır beylerbeyine hk.1132, 12 Şevval 972/13 Mayıs 1565; sair ümerâ ile birlikte Halep beylerbeyine hk. 1165, 20 Şevval 972/21 Mayıs 1565.

taraflarında eşkiyalık yapan Aşarne ve Beni Ziyad kabilelerini Hama beyi ile birlikte tedib edecekti. Sermin Nahiyesi Emîni Abdülkadir'in halka zulmettiğine dair şikâyetlerden ötürü teftişi için iki defa hüküm yazılmasına rağmen hâlâ zulümlerine devam ettiği arz olunduğundan bu kimseyi yakalayarak haps ve yeniden teftiş etmesi, Sinan Paşa'dan beklenen bir diğer vazife idi⁴⁶. Ayrıca gayr-i vâki dava açtığı için hapsedtiği Hacı Ali adlı şahsı serbest bırakıp, bir daha böyle bir şey yapmamasını tembihlemesi⁴⁷ de Sinan Paşa'nın güvenlik ve adlî işlerde yapacağı icraatlara dair Divân'dan aldığı fermanlar arasındaydı.

Halep Beylerbeyi Sinan Paşa, Divân'dan, eyaletindeki içtimaî hayat ve eyaletin imârı ile ilgili de emirler aldı. Bunlardan birinde Sinan Paşa'ya, şer'î-i şerife mugayir işlerin yapıldığı bildirilen Halep'teki kahvehaneleri kapatması emredildi⁴⁸. Fırat Nehri'nin Balis'ten gelen harkının daha evvel söylenenden düşük bir bedelle tamir edilebileceğine; bu sayede Balis'in mamur olacağı ve hazinenin gelirinin artacağına; ayrıca bölgede müşterek timar tasarruf eden sipahiler arasında yaşanan ihtilafların giderilmesi için yeniden müstakil timar tevziinin elzem olduğuna dair Balis Beyi Lütfi Bey arz sunduğundan, bu ve memleketin imârını sağlayabilecek diğer hususlarda ayrıntılı bilgi vermesi, Halep beylerbeyinden istendi. Bahsitâ Mahallesi'nin Müslümanlar tarafından terkedilmesi ve buradaki evlerin zamanla Yahudilerce satın alınmasından ötürü camiler haraba yüz tuttuğundan evlerin tekrar Müslümanlara satılması ve camilerin mamur edilmesi, Divân'ın Sinan Paşa'dan beklediği bir diğer vazife idi. Başdefterdar Murad'ın kızkardeşine ait mülk ev kendisine lâzım olduğundan, bu evde oturan Halep Defter Kethüdası Ahmed'in tahliyesine dair de Sinan Paşa'ya hüküm yazıldı⁴⁹.

Bunların yanı sıra İstanbul, Sinan Paşa'ya bazı idarî ve malî görevler verdi. Paşa, Halep Kalesi hisarerenlerinden hazine hizmetine memur kimselerin vazifelerine bizzat

⁴⁶ Sırasıyla bk. *5 Numaralı Mühimme Defteri*, Ankara 1994, Halep beylerbeyi ve kadısı ile Şam beylerbeyine hk. 198, 5 Safer 973/5 Eylül 1565; Halep beylerbeyine, hk. 218, 12 Safer 973/8 Eylül 1565; Halep beylerbeyi ve kadısına hk. 267, 29 Safer 973/25 Eylül 1565; Halep, Diyarbakır ve Rum beylerbeyilerine hk. 274, Gurre-i Rebiülevvel 973/26 Eylül 1565; Halep beylerbeyine hk. 437, 27 Rebiülevvel 973/20 Ekim 1565; Halep beylerbeyi ile Halep ve Sermin kadılarına hk. 721, 5 Cemaziyülâhîr 973/28 Aralık 1565.

⁴⁷ *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569), (Özet-Transkripsiyon-İndeks)*, I, Ankara 1998, hk. 171, 2 Rebiülevvel 975/6 Eylül 1567; hk. 298, 26 Rebiülevvel 975/30 Eylül 1567.

⁴⁸ *6 Numaralı Mühimme Defteri*, II, Halep beylerbeyine ve kadısına hk. 1218, 2 Zilkade 972/1 Haziran 1565.

⁴⁹ Sırasıyla bk. *5 Numaralı Mühimme Defteri*, Halep beylerbeyine ve defterdarına hk. 200, 5 Safer 973/1 Eylül 1565; Halep beylerbeyi ile kadısına hk. 242, 20 Safer 973/16 Eylül 1565 ve hk. 1376, 11 Ramazan 973/1 Nisan 1566; Halep beylerbeyine ve kadısına hk. 268, 29 Safer 973/25 Eylül 1565.

gitmeyip yerlerine adam gönderdikleri, onların da yollarda kaçtıkları bildirildiğinden hazine hizmetine tayin edilen hisarerenlerinin görev mahallerine bizzat gitmelerini temin etmesi hususunda uyarıldı. Eyaletindeki Şam mukataalarının eski ve yeni bütün alacaklarını tahsil ve hazineye teslim etmesi; Lahsa beylerbeyi tayin edilen Hama Beyi Ali'ye vazifesini bildirip bir an evvel görev mahalline gitmesini sağlaması istendi⁵⁰. Merhum Şehzâde Mehmed'in dâyesi Hacca gittiğinden Halep'e vardığında gerekli ihtiyaçlarını temin etmesi; Bağdat beylerbeyi olup İstanbul'da vefat eden Mustafa'nın Halep'te ne kadar atı ve katırı var ise bunun için gönderilen saraca gösterip onun Saray'a yarar dediklerini kendisine teslim etmesi emredildi⁵¹.

Halep'e tayinini müteakip Sinan Paşa, İstanbul'dan, Hac yolunda güvenliğinin tesisine dair de emirler almıştır⁵². Zayi üzere tekrar gönderilen 8 Şaban 972/11 Mart 1565 tarihli bir fermana göre yeni Halep beylerbeyi, kadimden olageldiği üzere eyaletine mensup bir zaim ile on sipahiye hac yolunda hizmet etmeleri ve emniyeti sağlamaları için her sene hacılarla birlikte yollayacaktı⁵³. Yine bu hususta Sinan Paşa'ya irsal edilen başka bir ferman da, Kapıağası Yakub Halep sınırları dâhilinde, hac yolu üzerinde bulunan ve harami yatağı olan Salda Mezrası'nı ihya etmek istediğinden, yıllık üç bin akçe mukataa bedelini Halep hazinesine ödemesi şartıyla burayı Yakup Ağa'ya zapt ve tasarruf ettirmesi hakkında idi⁵⁴.

Sinan Paşa, yol güvenliğinin temini gibi, Mekke'nin bazı ihtiyaçlarının karşılanmasına dair meselelerle de meşgul oldu. İstanbul, Mekke'de yapılacak bir binada çalışacak taşçı, bennâ ve neccârların Şam ve Halep'ten tedarik edilip, mahalline ulaştırılmak üzere Mısır beylerbeyine gönderilmesini kararlaştırdı ve bunu aralarında Sinan Paşa'nın da bulunduğu ilgililere bildirdi⁵⁵. Yine Mekke'deki başka bir inşaatla,

⁵⁰ Sırasıyla bk. *5 Numaralı Mühimme Defteri*, Halep beylerbeyine ve dizdarına hk. 404, 27 Rebiülevvel 973/22 Ekim 1565; Şam, Halep ve Dulkadir beylerbeyileri ile Şam kadısına hk. 521, 21 Rebiülahir 973/16 Ekim 1565; Halep beylerbeyine hk. 986, 19 Receb 973/31 Ocak 1566.

⁵¹ Sırasıyla bk. *7 Numaralı Mühimme Defteri*, I, Şam beylerbeyine ve sureti Halep beylerbeyine hk. 263, 19 Rebiülevvel 975/23 Eylül 1567; Halep beylerbeyine hk. 484, 18 Cemaziyülevvel 975/20 Kasım 1567.

⁵² Halep, Osmanlı hac güzergahlarından biriydi ve buradaki devlet adamlarının en önemli görevlerinden biri de hacıların güvenli bir şekilde hac farizalarını ifa etmelerini sağlamaktı (bk. Suraiya Faroqhi, *Hacılar ve Sultanlar: Osmanlı Döneminde Hac (1517-1638)*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 1995, s. 43).

⁵³ *6 Numaralı Mühimme Defteri*, II, hk. 843, 8 Şaban [972]/11 Mart 1565. Ayrıca bk. *6 Numaralı Mühimme Defteri*, II, Halep'ten tayin edilen zaim ile sipahileri, yanlarına Şam'dan da sipahi katıp hacılarla göndermesi hakkında Şam beylerbeyine hk. 844, 8 Şaban [972]/11 Mart 1565.

⁵⁴ *6 Numaralı Mühimme Defteri*, II, Halep beylerbeyine ve defterdarına hk. 1017, 10 Ramazan 972/10 Nisan 1565.

⁵⁵ *6 Numaralı Mühimme Defteri*, II, Mekke suyolu memuriyetinde olan İbrahim Bey'e hk. 1328, Mısır beylerbeyine hk. 1332, 3 Zilkaade 972/2 Haziran 1565; Şam beylerbeyine hk. 1340, 8 Zilkade 972/7 Haziran 1565.

Arafat'a gelecek suyunun yapımıyla ilgili olarak da Sinan Paşa'ya, Şam beylerbeyi ile birlikte taş ustası temin edip bu işle görevlendirilen Mısır beylerbeyine göndermesi ve Halep Taşçıbaşı Mimar Abdülkadir'in babası Nureddin'in taş ustalarına ustabaşı tayin edilmesi emredildi⁵⁶.

Sinan Paşa'nın Halep beylerbeyiliği dönemi, Fırat ve Dicle nehirlerinin birleştiği yerden Basra'ya kadar uzanan ve Osmanlıların Cezâyir-i Irâk-ı Arab veya Şattü'l-Arab adını verdikleri bölgede başına buyruk bir şekilde yaşayan urbanın zabt u rabt altına alınması için bölgeye bir sefer düzenlendiği günlere tekabül eder. Bu urbanın en önemli liderlerinden Ulyanoğlu olarak da bilinen Mîr Ali ibn Ulyan, Basra eyaletinin kurulmasından itibaren bölgedeki Osmanlı hâkimiyetine karşı mütecaviz bir tavır sergilemişti.

Ulyanoğlu'nun ve urbanın faaliyetleri, Osmanlıların Basra Körfezi'nde etkinlik kazanmasını istemeyen Portekizliler ve aradaki barışa rağmen el altından Safevîler tarafından da destekleniyordu. Sinan Paşa'nın Halep beylerbeyiliğini deruhde etmesinden birkaç ay sonra, 1565 baharında Ulyanoğlu'nun Basra ve ona bağlı sancakları şiddetle muhasara ettiğine dair ilk haberler İstanbul'a ulaştı. Urbanın saldırısı kısa sürede bölgedeki ümerâ tarafından geri püskürtüldüyse de Osmanlı idaresi, artık bir askerî harekâtla meseleyi kesin olarak çözüme kavuşturma kararı aldı. Bölgenin İstanbul'a uzak olması sebebiyle mahallindeki ümerâyaya havale edilen sefer planı ve hazırlıkları, Ağustos 1565'ten itibaren başlatıldı. Bu hazırlıkların Halep eyaletine yansması, asker ve mühimmat sevkinde kullanmak üzere Birecik'te inşa edilecek 400 geminin masraflarının ve kerestesinin temini ile Basra muhafazası için gerekli gemilerde kürekçi sıkıntısı çekildiğinden eyaletteki mahpuslardan idama mahkûm olmayanların buraya gönderilmesi idi.

Bu hazırlıklar devam ederken Sigetvar seferine çıkıldığından İstanbul yeni bir emirle, aralarında Halep Beylerbeyi Sinan Paşa'nın da bulunduğu bölgedeki ümerâyaya, Ulyanoğlu'nun tedibine yönelik harekâtın tehir edildiğini bildirip, kendilerinden memleketin ve sınırların emniyetine ihtimam ve Safevîlerle sulhu bozacak davranışlardan imtina etmelerini istedi. Yine de urbanın tekrar harekete geçmesi ihtimaline karşılık bazı ihtiyatî tedbirler alındı. Bağdat beylerbeyi, Basra'ya gönderilecek yardım kuvvetlerini temin ve sevk ile alınacak diğer tedbirleri koordine ve

⁵⁶ 5 Numaralı Mühimme Defteri, Ankara 1994, Şam ve Halep beylerbeyilerine hk. 1492, 7 Şevval 973/27 Nisan 1566; Mısır beylerbeyine hk. 1495, 8 Şevval 973/28 Nisan 1566.

icra etmekle görevlendirildi. Bu minvalde Halep Beylerbeyi Sinan Paşa'ya da Basra'ya gidecek askere lâzım olan arpa ve buğdayı Bağdat beylerbeyi ile haberleşip Birecik'teki gemilerle göndermesi emredildi. Beklenen saldırı 1566 baharında vuk'u buldu; Ulyanoğlu ve urban, Basra'yı tekrar muhasara etti. Bunun üzerine esası daha önceden belirlendiği şekilde bölgeye asker sevk edilirken, Halep Beylerbeyi Sinan Paşa'ya da Bağdat'a gönderilecek 50 bin altını güvenilir adamlarla Diyarbakır'a, oradan da yerine ulaştırması; Birecik'te yapılan gemilerle Bağdat'a zahire göndermesi ve yerlerine yeni gemi yaptırması emredildi.

Mevcut kaynaklardaki boşluk sebebiyle, Ulyanoğlu seferinin serencamını takip edemiyoruz. Ancak bu süre zarfında harekâtla ilgili hazırlıkların devam ettiği ve Halep Beylerbeyi Sinan Paşa'nın da hazine, asker ve iaşe temini bakımından bu sürece dâhil olduğu tahmin edilebilir. Nitekim seferin fiili başlangıcı olan 4 Muharrem 975/11 Temmuz 1567'de Kilis Sancakbeyi Canbolad Bey donanma ile Birecik'ten hareket ettiğinde maiyetinde Halep'ten toplanmış askerler de bulunmaktaydı. Keza Halep Beylerbeyi Sinan Paşa'ya, harekâta katılacak Ane Sancakbeyi Ebû Rîş Bey'in adamlarının Halep'ten bilhassa sefer mühimmatı için yaptıkları alışverişe müdahale edilmemesine dair hüküm yazılmıştı⁵⁷.

Halep beylerbeyi sıfatıyla Sinan Paşa'nın hazırlıklarına dâhil olduğu bir diğer askerî harekât, Kanunî Sultan Süleyman'ın bizzat komuta edeceği Sigetvar seferi idi. İstanbul'a, Rumkale ve Birecik kalelerinde işlenmiş güherçile olduğu ve o havalide güherçile işlenmeye uygun yerler bulunduğu haber verilmişti. Bu yüzden Divân, ilk olarak Sinan Paşa'ya, hazırdaki güherçileyi Trablus'a göndermesi ve güherçile işlenebilecek yerleri araştırarak buralardan bol miktarda güherçile işletip Trablus'a irsal etmesini; daha sonra Rumkale ve Birecik'teki baruttan, kalelere yetecek kadarını bırakıp geri kalanını Trablus'a nakletmesini emretti⁵⁸. Diyarbakır ve Bağdat beylerbeyilerine de barut ve güherçile göndermeleri hususunda emirler yazıldığından⁵⁹, 9 Cemaziyülâhir

⁵⁷ Ulyanoğlu seferi hazırlıkları kapsamında Sinan Paşa'ya gönderilen hükümler için bk. *5 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 826, 1016, 1028, 1247, 1388, 1620, 1966, 1968; *7 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 292. Bu hükümler ve diğer ümerâya gönderilen emirlerin değerlendirmesi ve seferin geneli hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Abdurrahman Sağırlı, "Cezâyir-i Irâk-ı Arab veya Şattü'l-Arab'ın Fethi -Ulyanoğlu Seferi-, 1565-1571", *Tarih Dergisi*, 41 (İstanbul 2005), s. 43-93; Şenol Çelik, "XVI. Yüzyılda Hanedan Kurucu Bir Osmanlı Sancakbeği: Canbolad Bey", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, VII (İstanbul 2002), s. 10-14.

⁵⁸ *5 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 655, 20 Cemaziyülevvel 973/13 Aralık 1565; hk. 680, 29 Cemaziyülevvel 973/22 Aralık 1565.

⁵⁹ *5 Numaralı Mühimme Defteri*, Diyarbakır beylerbeyine hk. 682, 26 Cemaziyülevvel 973/19 Aralık 1565; Bağdat beylerbeyine hk. 689, Gurre-i Cemaziyülâhir 973/24 Aralık 1565.

973/1 Ocak 1566'da Sinan Paşa'dan, bu iki eyaletten ne kadar barut geldiğini, ne kadar barut hazırladığını ve Trablus'a barut gönderilip gönderilmediğini bildirmesi istendi⁶⁰.

Kendisinin Trablus'a gönderdiği güherçile, kükürt ve barutun miktarı hakkında kaleme aldığı cevabî arza atfen yazılan 27 Receb 973/17 Şubat 1566 tarihli iki yeni hükümde, Sinan Paşa'dan Halep, Hama, Birecik ve Trablus taraflarından güherçile toplatarak barut işletilmeye devam etmesine ve işlenen barut miktarını bildirmesine dair emir tekrarlandı⁶¹. Bu konudaki 4 Şaban 973/24 Şubat 1566 tarihli fermanla da Halep beylerbeyine, vilayetinde işlenen ve kalelerden alınan güherçile ile siyah barutun miktarı hakkında gönderdiği malumatın alındığı belirtilip, siyah barut işletilmeye devam etmesi, aldığı baruta karşılık kalelere kifayet miktarı barut koyması ve barut bulunması ihtimali olan Rumkale ve Birecik kalelerini de yoklatarak tespit edilecek barutun fazlasını getirtmesi emredildi⁶².

3.7. Birinci Mısır Beylerbeyliği

Mısır Beylerbeyi Mahmud Paşa'nın askerler tarafından öldürülmesi üzerine Sinan Paşa, Halep beylerbeyliğinden buraya nakledildi. Bu sıfatla, hususi olarak ismi zikredilerek yazılan ilk ferman 14 Cemaziyülâhir 975/16 Aralık 1567 tarihlidir⁶³. 19 Cemaziyülâhir/21 Aralık tarihli bir hükümde de Mısır kadısı ve ümerâsına, yeni beylerbeyinin tayini haber verilerek, kendisi eyalete ulaşınca kadar memleketin muhafazası ve halkın huzurunu temine gayret göstermeleri emredilmiştir⁶⁴.

Mühimme Defterleri'nden takip edebildiğimiz kadarıyla, vazifesi müddetince Mısır'da Sinan Paşa'yı meşgul eden meselelerden biri selefinin muhallefati idi. Henüz Sinan Paşa'nın Mısır'a gelmesinden önce oradaki görevliler, Mahmud Paşa'nın hanımının evlerini mühürlemişlerdi. Divân, evvela Sinan Paşa'ya, hanımın şahsî

⁶⁰ 5 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 781, 9 Cemaziyülâhir 973/1 Ocak 1566.

⁶¹ 5 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 1016 ve 1059.

⁶² 5 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 1126.

⁶³ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, hk. 535. Seyyid Lokman (bk. *Zübdetü't-tevârih*, Türk İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, nr. 1973, vr. 79a), ay ve gün vermeksizin, 975'te Mahmud Paşa'nın öldürülmesi üzerine Halep Beylerbeyi Sinan Paşa'nın Mısır'a nakledildiğini, onun yerine de İskender Paşa'nın tayin edildiğini belirtir. Selânikî (bk. *Tarih*, I, 65-67) ise, sehven, hem Mahmud Paşa'nın katlini, hem de Sinan Paşa'nın Mısır beylerbeyliğine getirilmesini 974 yılı içinde zikreder. Sinan Paşa hakkında ansiklopedik bilgi veren araştırmalarda ise Sinan Paşa'nın yeni vazifesine tayini, on gün sonrasına, 24 Cemaziyülâhir/26 Aralık'a tarihlendirilmiştir (bk. Turan, "Sinan Paşa", 670; İpşirli, "Koca Sinan Paşa", s. 137).

⁶⁴ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, hk. 545, 19 Cemaziyülâhir 975/21 Aralık 1567.

eşyalarını geri vermesini emredip⁶⁵, Mahmud Paşa'nın kethüdası Murad Ağa'yı⁶⁶ muhallefat davasının yürütülmesine nâzır tayin etti⁶⁷. Mahmud Paşa'nın metrukâtından mahkeme neticesinde sabit olan küçük alacaklar sahiplerine Mısır'da verilecek, büyük hak talepleri ise İstanbul'a havale edilecekti. Ayrıca muhallefattan Saray'a alınmaya lâyık olan eşya, İstanbul'a gönderilecekti⁶⁸.

Mahmud Paşa'nın ailesi, akrabalarından Kurd'u İstanbul'a yollayıp davaya müdahil oldu. Kurd, müteveffanın muhallefatından zâyi olan şeylerin geri alınması; vasiyetine binaen malının üçte biriyle bir mescid yaptırılması ve bütün üsküfleri, cebehanesi, kürkleri ile iyi atlarının Saray'a gönderilmesi hakkında Sinan Paşa'ya, defterdara ve kadıya hitaben yeni fermanlar çıkarttı⁶⁹. Divân, Kurd'un muhallefatın yeni nâzırını tayin edilmesine dair ricasını da kabul etti⁷⁰. Yine Mahmud Paşa bazı kimselerden aldığı borçların ödenmesini vasiyet ettiği için, bunların paşanın metrukâtından verilmesi ve diğer vasiyet ettiği şeylerin yerine getirilmesi için Mısır idarecilerine başka bir ferman yazıldı⁷¹.

İlerleyen günlerde Mahmud Paşa'nın muhallefatı yeni meselelere yol açtı. 14 Şevval 975/12 Nisan 1568 tarihli fermanla Sinan Paşa, defterdar ve kadıdan, Mahmud Paşa'nın muhallefatından mescide harcanacak kısmını ayırıp, kalanını satarak parayı göndermeleri istendi. Ayrıca paşanın hanımının yanında götürdüğü iki yüz sandıkta ne olduğu ve bunların muhallefat yazılırken görülüp görülmediği hakkında bilgi verilmesi, fakat bu bahane ile hanımın şahsî eşyalarına müdahale edilmemesi emredildi⁷². Bu sırada Divân'ın arzedilmesini istediği Mahmud Paşa'dan büyük alacak talepleri de İstanbul'a ulaşmaya başladı. Mekke suyolu emini iken vefat eden İbrahim Bey'in

⁶⁵ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, hk. 621, Gurre-i Receb 975/3 Aralık 1567.

⁶⁶ Sonraki yıllarda veziriazam olacak ve "Kuyucu" namıyla anılacak Murad Ağa, Mahmud Paşa'nın kızı ile evlenmiştir (bk. Ömer İşbilir, "Kuyucu Murad Paşa", *DİA*, XXVI, 507-508).

⁶⁷ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 852, 13 Şaban 975/12 Şubat 1568.

⁶⁸ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyi ve kadısına hk. 968, 4 Ramazan 975/3 Mart 1568.

⁶⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır kadısına hk. 99 ve Mısır beylerbeyi ile defterdarına hk. 995 (her iki hüküm de 4 Ramazan 975/3 Mart 1568 tarihlidir); Mısır beylerbeyi ve kadısına hk. 1023, 11 Ramazan 975/10 Mart 1568; Mısır beylerbeyine hk. 1035, 11 Ramazan 975/10 Mart 1568.

⁷⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyi, kadısı ve defterdarına hk. 1051, 12 Ramazan 975/13 Mart 1568.

⁷¹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, sâbık Mısır hazine defterdarı olup hâlihazırda Mekke suyolu emini olan Mehmed'in gönderdiği hüccete binaen Mısır beylerbeyi, kadısı ve defterdarına hk. 1040, 12 Ramazan 975/11 Mart 1568.

⁷² 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) (Özet-Transkripsiyon-İndeks), II, Ankara 1999, Mısır beylerbeyi, kadısı ve defterdarına hk. 1263.

Mısır'daki muhallefatına Mahmud Paşa'nın el koyup yetimlerine hiçbir şey vermediğine dair arzlar üzerine 20 Şevval 975/18 Nisan 1568'de Sinan Paşa, kadı ve defterdar ile birlikte, hem iddiaları hem de İbrahim Bey'in söylendiği kadar mala nasıl sahip olduğunu tedkik etmekle görevlendirildi⁷³.

Ölen Müteferrika Tâcir Mustafa'nın defterinde Mahmud Paşa'nın zimmetinde toplam 460.800 akçe bulunduğu tespit edilince, bu meblağı paşanın muhallefatından tahsil edip göndermesi, şayet paşanın vereseşi borcun ödendiğine dair temessük ibraz ederlerse temessükü ve Mahmud Paşa'nın hazineye vasiyet ettiği üsküfleri yollaması hakkında Sinan Paşa'ya bir ferman yazıldı⁷⁴. İbrahim Bey'in muhallefatı ile ilgili dava da devam ediyordu. İbrahim Bey'in vereseşi, Mahmud Paşa'nın sağlığında, İbrahim'in muhallefatında altı bin altın değerinde eşya aldığına ve vefatından önce bunun ödenmesini vasiyet ettiğine dair yeni bir arzuhâl göndermişler, Mısır Defterdarı Mahmud da iddianın doğru olduğunu bildirmişti. Sinan Paşa ile Mısır kadısından, bu hususu bir defa da kendilerinin incelemesi ve arzedildiği gibi ise parayı Mahmud Paşa'nın vârislerinden alıp İbrahim Bey'in eytâmına vermeleri istendi⁷⁵.

Yeni Mısır beylerbeyi gelmeden oradaki görevlilerin Mahmud Paşa'nın muhallefatını zimmetlerine geçirdiklerine, birçok yolsuzluğun yapıldığına, Kadı Hüseyin isimli kimsede hâlâ paşanın binlerce altını bulunduğu, muhallefattan hayli mal ve eşyanın zâyî olduğuna dair haberler İstanbul'a ulaşınca, Sinan Paşa'ya söylenenleri tahkik edip hakikati bildirmesine dair ferman gönderildi⁷⁶. Sinan Paşa da bu süreçte mağdur olmuştu. Zira Mahmud Paşa'nın üsküf, yünlük ve atlarını 12.339 sikke filori ve 29 buçuk Osmanî akçe verip satın almış, fakat daha sonra bunları emir gereği İstanbul'a göndermek zorunda kalmıştı. Sinan Paşa parasının iadesini isteyince, yeni Mısır beylerbeyi İskender Paşa'ya ve defterdara bu meblağı oradan vermeleri emredildi⁷⁷.

⁷³ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Özdemiroğlu Osman Paşa ve İbrahim Bey'in varisleri ile bazı adamlarının arzına binaen Mısır beylerbeyi, kadısı ve defterdarına hk. 1300.

⁷⁴ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1440, 25 Zilkade 975/22 Mayıs 1568.

⁷⁵ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyi ve kadısına hk. 1887, 17 Safer 976/11 Ağustos 1568. Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud (bk. XVI. Asırda Mısır Eyâleti, İstanbul 1990, s. 129-131), Mısır beylerbeyilerinin muhallefatını incelerken, Mahmud Paşa'nın muhallefatı ile ilgili Sinan Paşa'ya gönderilen hükümlerden bazılarını kullanmıştır.

⁷⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1884, 16 Safer 976/10 Ağustos 1568.

⁷⁷ 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569) (Özet-Transkripsiyon-İndeks), III, Ankara 1999, Mısır beylerbeyi [İskender Paşa] ve defterdarına hk. 2352, 5 Cemaziyülevvel 976/26 Ekim 1568. Mahmud Paşa'nın

Sinan Paşa'nın karşısına çıkan diğer muhallefat hadisesi, eyaletinde ölen bir Mağribli tüccarın metrukâtı idi. Divân, mîrî için zaptolunduğu bildirilen bu tüccarın kumaş ve emtiasının defter edilip İstanbul'a gönderilmesini ve defterin bir suretinin orada saklanmasını emretti⁷⁸. Sinan Paşa, muhallefat konusunda, eyaletinde vefat eden askerî kimselerin terekesinin taksimi hususunda Mısır kadısı ile Anadolu kadiaskeri arasında yaşanan anlaşmazlıkla da ilgilenmek zorunda kaldı. Anadolu Kadıaskeri Hasan Efendi, Mısır'da askerî taifesinden vefat edenlerin muhallefatlarının taksiminde resm-i kısmet kendisine aitken sâbık beylerbeyi Mahmud Paşa zamanından beri kadıaskerin kassamına kısmet ettirilmeyip Mısır kadısı tarafından alındığını ve bu yüzden kadıaskerliğin kısmet gelirinin eksik geldiğini arz ve şikâyet etmişti. Payitaht, Mısır beylerbeyi ve kadısına, Hasan Efendi'nin adamı Yusuf oraya vardığında bu hususu tedkik ve söylenildiği gibi ise alınan kısmet vergilerini iade etmelerini, bundan sonra askerî kimselerin muhallefatına kadının kassamlarının müdahale etmeyip kısmet resmini kadıaskerin kassamlarının almasını, verginin kanunda belirtilen binde on beş oranında tahsil edilmesini ve fazla resm almak için de muhallefata ziyade değer biçilmemesini emretti⁷⁹.

Mısır'daki bedevî Arapların reisleri olan ve idareleri altındaki bölgeleri iltizamla tasarruf eden şeyhü'l-arabların tayini, beylerbeyinin teklifi ve İstanbul'un tasdiki ile yapılırdı. Bu kimselerin, vazifelerini ifaları, taahhüd ettikleri iltizamları yerine getirmeleri, ahvallerinin teftişi, varsa suçluların azli ve cezalandırılması beylerbeyinin nezareti altında gerçekleştirilirdi⁸⁰. Sinan Paşa'yı bu hususta en fazla meşgul eden konu, Şeyh İsa meselesi oldu. Şeyh İsa, Mahmud Paşa zamanında Buhayra şeyhü'l-arablığından azledilmiş ve tevabii ile birlikte Rodos'a sürülmesi hakkında emir sâdir olmuştu⁸¹. Mısır beylerbeyiliğine getirildiğinde Sinan Paşa'ya, bu emrin yürürlükte olduğu bildirildi⁸². Daha sonra Şeyh İsa'nın, halefi Şeyh Hablâs'ın tahvilindeki vilâyet malını kabzettiği, Cize ve Reşid kadıları tarafından defter edilen bu meblağ kendisinden

muhallefatı ile ilgili meseleler, daha uzun yıllar devam edecektir. Sinan Paşa'nın ikinci Mısır beylerbeyiliğinde meselenin seyri ilgili bölümde kaleme alınmıştır.

⁷⁸ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine ve defterdarına hk. 995, 4 Ramazan 975/3 Mart 1568; hk. 1050, 12 Ramazan 975/11 Mart 1568.

⁷⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyi ve kadısına hk. 1617, Gurre-i Muharrem 975/8 Temmuz 1567 ve aynı hk. 1661, 7 Muharrem 976/14 Temmuz 1567.

⁸⁰ Şeyhü'l-arablık kurumu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Seyyid Muhammed, *Mısır Eyâleti*, s. 165-171.

⁸¹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 366, 13 Rebiülahir 975/17 Ekim 1567.

⁸² 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 635, 29 Cemaziyülâhir 975/31 Aralık 1567.

istenince geri vermeye yanaşmadığı bildirildiğinden, oraya gönderilen deftere istinaden sabit olacak miktardaki malı Şeyh İsa'dan tahsil edip, önceki ferman üzere, Şeyh İsa'yı, oğlunu ve adamlarını Rodos'a yollaması emredildi⁸³.

Sürgün emrine karşılık Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa, Şeyh İsa'ya "istimâlet" verilmedikçe zimmetinde zuhur eden 80 yük akçenin tahsilinin zor olduğunu bildirdi. Bunun üzerine Divân, şeyhe, beylerbeyi tarafından yararlılığı ve zimmetindeki akçenin tahsilinden sonra kendisine tekrar sancak verilmesi arz edildiğinden borcunu öderse mükâfatlandırılacağına dair hüküm gönderdi⁸⁴. Şeyh İsa'nın her kimde bakayası varsa tahsil edilmesi, Şeyh İsa ile oğluna mîrîye olan borçlarını ödedikten sonra geçmiş ulûfelerinin verilmesi ve kefil olmadığı halde kardeşi Âmir'in hazineye olan borcunun kendisinden istendiğini ilâm eden Şeyh İsa'nın diğer kardeşi Şahin'in davasının Mısır'da görülmesi kararlaştırıldı⁸⁵. Keza Sinan Paşa'nın, Garbiyye ve Menûfiyye Vilâyeti Şeyhü'l-Arabı Bağdadoğlu Atıyye bin Abdullah'ın, geçmiş senelerden zimmetinde kalan bakayadan 91.323 sikke altının şimdiye kadar tahsil edilemediği, Atıyye'nin şâki olup Mahmud Paşa'nın vefatından sonra kendi akrabalarından 25 kişiyi haksız yere öldürdüğü ve halka zulmettiği, vilayet kadısının korkusundan kaçıp Mısır'a sığındığı, Atıyye hapsedilmedikçe üzerindeki bakayanın tahsiline imkân olmadığı ve bu senenin malının da ziyan olmaması için şeyhliğin onun yerine Allâm bin Bağdâd'a verilmesi ile ilgili arzı da müspet karşılık buldu⁸⁶.

Mısır'daki dava, Şeyh İsa ve Şahin'in aleyhlerinde neticelenmiş olmalı ki önemli bir gelişme yaşandı. Her ikisinin de Rodos'a sürülmeleri emredilmişken, Şahin bir yolunu bulup zindandan kaçtı. Divân, 21 Safer 976/15 Ağustos 1568'de Sinan Paşa'ya, bu firar hadisesini tahkik ve Şahin'i her ne şekilde olursa tevkif edip Rodos'a yollamasını buyurdu⁸⁷. Müteakip günlerde İstanbul'un bu hususta ısrarı sürdü. Yeni beylerbeyinin gelmesini bekleyen Yemen Serdarı Sinan Paşa'ya, Hanke kadısının kefaletiyle serbest bırakılmışken ortadan kaybolan Şeyh İsa'nın oğlu Ömer'i ve firarî Şahin'i yakalatıp, her ikisini de hâlâ Mısır'da olan Şeyh İsa'yla birlikte Rodos'a

⁸³ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyi ve defterdarına hk. 730, 15 Receb 975/17 Ocak 1568.

⁸⁴ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, hk. 1328 ve hk. 1333, ikisi de Gurre-i Zilkade 975/28 Nisan 1568 tarihlidir.

⁸⁵ Şeyh İsa'nın diğer kardeşi Şahin'in davasının Mısır'da görülmesi hakkında bk. 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, hk. 1457-1460, 1474, hepsi 25 Zilkade 975/22 Mayıs 1568 tarihli.

⁸⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, hk. 1264, 14 Şevval 975/12 Nisan 1568 ve hk. 1763, 22 Muharrem 976/17 Temmuz 1568.

⁸⁷ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1911, 21 Safer 976.

göndermesi emredildi. Şahin'i bulamazsa dahi şeyhle ilgili emri icra etmesi istendi. Son emre uygun olarak Sinan Paşa, Şeyh İsa'yı sürgüne gönderdi⁸⁸.

Şeyhü'l-arablık gibi kâşiflik müessesesi de, Mısır'ın idarî ve mâlî hayatında belirleyici yere sahipti. Osmanlı yönetimi, Memlûklü sisteminden kalan bu teşkilatı, eski döneme ait bid'atlerden temizleyerek muhafaza etti⁸⁹. Lâkin kâşifler, Sinan Paşa zamanında hâlâ bazı bid'atleri yaşatmaya çalışıyorlardı. İstanbul'a, kâşifler ve sair kimselerin, mîrîden halka dağıtılacak tohumu zimmetlerine geçirdikleri, ekme zamanı geldiğinde tohum bulamayan çiftçilere baskı uyguladıkları, rehin olarak küçük çocuklarını hapsedtikleri, tohum bulamayan nice çiftçinin oğlu ve kızının hapiste öldüğü, her sene bu yüzden reyanın evladından "birkaç bin" çocuğun telef olduğu şikâyet edilmişti. Sinan Paşa'dan, elinden gelen her şeyi yapıp reyadan bu zulmü defetmesi istendi⁹⁰.

Mısır, eskiden beri ticaret yolları üzerinde önemli bir aktarma ve dağıtım merkezi idi. Ümit Burnu'nun devreye girmesiyle bir ara darbe yiyen bölge ticareti, Osmanlıların Mısır'a hâkim olması ve Portekizlileri Kızıldeniz'den kovmasıyla yeniden canlandı⁹¹. Buradaki faal ticarî hayat, zaman zaman kanunî çerçevenin dışına çıkabiliyordu. İlk beylerbeyliği sırasında Sinan Paşa da, Divân-ı Hümâyûn'dan daha ziyade, yasak mal ticaretinin engellenmesine dair fermanlar aldı. Mısır beylerbeyi, eyaletinden ihraç edilen pirinç, mercimek, buğday ve sair hububatı, Venedik ve diğer Batı memleketlerine ya da Selanik ve sair Osmanlı şehirlerine götürmek isteyen tüccarlara vermeyip İstanbul'a göndermesi için ikaz edildi⁹². İhracı yasak kıymetli madenlerin, Bender-i Süveyş ve Cidde'de bolca depolanmış olan bakır, kalay ve gümüşün Hind taraflarında Portekizlilere satılması yüzünden Yemen'de gümüş sıkıntısı

⁸⁸ 7 Numaralı Mühimme Defteri, III, Sinan Paşa'ya hk. 2069, 21 Rebiülevvel 976/13 Eylül 1568; Rodos sancakbeyine hk. 2105, 26 Rebiülevvel 976/18 Eylül 1568; Sinan Paşa'ya hk. 2355, 4 Cemaziyülevvel 976/25 Ekim 1568.

⁸⁹ Kâşiflik müessesesi için bk. Seyyid Muhammed, *Mısır Eyâleti*, s. 157-165.

⁹⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 1108, 20 Ramazan 975/19 Mart 1568.

⁹¹ Baharat ticaretinin Osmanlı hâkimiyetinde yeniden canlanması hususunda bk. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, I, ed. Halil İnalçık-Donald Quataert, çev. Halil Berktaş, İstanbul 2000, s. 373-424.

⁹² 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, İstanbul kadısı bu yıl Mısır'dan gelen gemilerin diğer senelere göre şehre daha az pirinç getirip Selanik ve Venedik'e götürdüklerini, bu yüzden şehirde pirinç ve mercimek müzayakası çekildiğini ilam ettiğinden bu tür hububatı İstanbul'a gelen gemilere yükletip, Avrupa, Selanik ve sair yerlere giden gemilere vermemesine dair Mısır beylerbeyine hk. 863, 13 Şaban 975/12 Şubat 1568; 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, İskenderiye ve Trablus iskelelerinden vilâyet dışına ve küffara zahire verildiği duyulduğundan İstanbul'dan başka vilâyet dışına ve Batılılara zahire sattırmaması hakkında Mısır beylerbeyine hk. 1700, 12 Muharrem 976/7 Temmuz 1568.

çekilmekteydi. Ayrıca Portekizlilerin bu sayede silah imal ettikleri öğrenildiğinden Cidde'deki bakır, kalay ve gümüşe el konulup Yemen'e gönderilmesine dair Cidde beyine yazılan hükmü yerine ulaştırması istendi. Kendisinin de Süveyş ve İskenderiye'de bulunan bu emtiayı zaptedip sahiplerini bildirmesi gerekiyordu⁹³.

Yasak ticaret konusu olarak Mısır ve Cezayir'de zimmîlerin Müslüman esirleri alıp kâfirlere sattıkları duyulduğundan Sinan Paşa'ya bunu engellemesi emredildi⁹⁴. Sadece bu ticarete mâni olunması değil, ayrıca Müslüman esirlerin kurtarılması da Mısır beylerbeyine havale edildi. Zira Divân-ı Hümâyûn'a, Malta Kalesi'nde esir tutulan Ahmed Kethüda'nın kurtarılması için Venedik'in Mısır konsolosuna 12 bin kronalık mal verilmesine rağmen dört yıldır ne Ahmed Kethüda'nın hapisten ıtlak olunduğu ne de verilen malın iade edildiği bildirilmişti. Üstelik kadı tarafından hapsedilen balyosun Memlûk sultanı Kayıtbay zamanındaki bir ahidnâme gereğince serbest bırakıldığı da haber verilmişti. Sinan Paşa'dan, bu hususu araştırması, vâki ise verilen altını balyostan alıp Ahmed Kethüda'nın yetimlerine vermesi ve muhalefete kalkışırsa balyosu haps ve zimmetindeki malı tahsil etmesi istendi⁹⁵.

Sinan Paşa zamanında mâlî ve ticarî hayatta görülen bazı usûlsüzlükler, İstanbul'un Mısır'a müdahale etmesine yol açtı. Mesela İskenderiye'de iltizamla gümrük emini olan Şemayil Köhen adlı Yahudi'nin, yüklü gemileri günlerce alıkoyduğu, âdet ve kanundan fazla vergi aldığı, hacdan dönen kadınları bahane ile taciz ettiği hakkında Piyale Paşa'nın arzı üzerine Sinan Paşa'ya, teftiş edip vaki ise o Yahudi'yi sürmesi, zimmetindeki malı tahsil etmesi ve yerine mümin bir kimse tayin etmesi emredildi⁹⁶. Ayrıca Mısır'da 20 bin altın miktarı cevâli varken hazineye 6 bin altın fazla verildiği duyulduğundan, Mısır'da ne kadar cevâli mutasarrıfı bulunduğunu ve bunlara ne miktar fazla ödeme yapıldığını ayrıntılı olarak arzetmesine dair emir gönderildi⁹⁷.

Mısır'daki askerinin intizamı ve ihtiyaçlarının temini, İstanbul'un hassasiyet gösterdiği işlerden olduğu kadar, bir bakıma oradaki beylerbeyinin iktidarını ve hatta

⁹³ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 813, 26 Receb 975/26 Ocak 1568. Ayrıca bk. 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Yemen beylerbeyine hk. 1396, 13 Zilkade 975/10 Mayıs 1568.

⁹⁴ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1611, 2 Muharrem 976/27 Haziran 1568.

⁹⁵ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1299, 29 Şevval 975/27 Nisan 1568.

⁹⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 859, 13 Şaban 975/12 Şubat 1568.

⁹⁷ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, hk. 1852, 21 Safer 976/15 Ağustos 1568.

kaderini tayin ederdi. Sinan Paşa, Mısır'a geldiğinde, eyalette birkaç senedir yaşanmakta olan kıtlık hâlâ devam ediyordu. Selefî Mahmud Paşa, kıtlık yüzünden ambarda zahire kalmadığından Mısır kullarının aleflerinin, yani hayvan yemlerinin başka taraflardan verilmesini İstanbul'a arzemiş; cevaben ambarda zahire biriktirilinceye kadar askere birer akçe terakki verilmesine dair hüküm gönderilmişti. Mahmud Paşa öldüğü için kul taifesinin alefleri verilemediğinden Sinan Paşa'ya, askerlere mümkün olduğu kadar üç aylık alef dağıtıp, sonra ambarda zahire olduğu vakit geri kalanını vermesi emredildi⁹⁸. Eyaletinde İstanbul'dan fazla çavuş ve müteferrika olduğu duyulduğundan Mısır beylerbeyine, bunların sayıları eski miktarlarına ininceye kadar kimseye gedik tevcih etmemesi ve çavuş ile müteferrikaların bir daha kanunda belirlenenden fazla olmaması tembihlendi⁹⁹. Sinan Paşa'dan, 11 Ramazan 975/10 Mart 1568'de, Mısır'a vâsıl olduğu tarihten itibaren ne kadar mevcut nefere mevacib veriliyorsa mukabele defterinden suretini çıkartıp göndermesi istendi. 1 Zilhicce/28 Mayıs'ta Mısır'daki kul taifesinin mevaciblerini, yalnızca mevcut ve hizmeti başında olanlara vermesi, diğerlerine ödeme yapmaması ve nâ-mevcutların isimlerini bildirmesi tekrar hatırlatıldı¹⁰⁰.

Eyaletin idarî işleri ile ilgili olarak da Sinan Paşa'ya, Mısır ümerâsından olup İstanbul'a gelmek isteyen Atâyî'ye engel olmaması; Mısır hazinesini İstanbul'a hazine getiren Derviş Bey ile 10 adamının Mısır'daki dirliklerine müdahale edilmemesi ve Derviş'e Trablus sancağı verildiğinden ev ahalisinin Mısır kullarından birkaç adam nezaretinde emniyetli bir şekilde yeni sancağına ulaştırılmasının temini; İskenderiye muhafazası için tayin edilen Mısır kullarının bazı ehl-i fesâd zuhurunda sancakbeyine yardım etmedikleri duyulduğundan, Mısır kullarına, sancakbeyine gereği gibi muavenette bulunmalarını tembihlemesi, sancakbeyine muhalefet edenlerin ise cezalandırılabilmesi için arzemesi; mîrî hizmette görevlendirilen İskenderiye Beyi ve Kapdanı Hüseyin'e talep etmesi durumunda Mısır kullarından 500 nefer askerî kuvvet vermesi hakkında hükümler irsal edildi¹⁰¹.

⁹⁸ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 588, Selh-i Cemaziyülâhîr 975/31 Aralık 1567.

⁹⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 1024.

¹⁰⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 1033, 11 Ramazan 975/10 Mart 1568; 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1488, Gurre-i Zilhicce 975/28 Mayıs 1568.

¹⁰¹ Sırasıyla bk. 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1370, 8 Zilkade 975/5 Mayıs 1568; hk. 1437-1438, 25 Zilkade 975/22 Mayıs 1568; hk. 1698, 12 Muharrem 976/7 Temmuz 1568; hk. 1712, 13 Muharrem 976/8 Temmuz 1568.

Sinan Paşa, Mısır beylerbeyi sıfatıyla kendi eyaletinin yanı sıra Haremeyn ve Habeşistan ile ilgili meselelerle de ilgilenmiştir. Osmanlı idarî teşkilatlanmasında merkeze uzak bu bölgelerin kendi müstakil idarecileri olmakla birlikte bunlara müteallik işler daha ziyade Mısır beylerbeyinin nezaretiyle veya aracılığıyla yürütülmekte, belli başlı ihtiyaçları Mısır'dan temin edilmekteydi¹⁰². Habeşistan işlerine dair bu dönemde Sinan Paşa'ya gönderilmiş, tespit edebildiğimiz, tek hüküm, kendi arzularıyla yeni beylerbeyileri Hüseyin Paşa ile oraya giden Mısır kullarına mâni olmaması, bunların ulûfelerinin Habeş'te buldukları müddetçe oradan verilmesi, Mısır'a döndüklerinde tekrar ulûfelerine mutasarrıf olmaları ve ulûfeleri miktarını yazıp bildirmesine dairdir¹⁰³.

Mısır'dan gönderilen deşişe buğdayı, Haremeyn ahali için hayatî ehemmiyete sahipti. Divân, deşişe nâzırlarının Haremeyn'e gidecek deşişenin yarısını gönderdikleri ve bu işte kullanılan gemilerin fazla yüklemekten ötürü battığının öğrenildiğini belirterek vazifesinin hemen başında Sinan Paşa'yı, gerek deşişenin eksiksiz olarak vaktinde gönderilmesi, gerekse gemiler hususunda dikkatli olması konusunda ihtar etti¹⁰⁴. Buna rağmen deşişe konusundaki şikâyetler İstanbul'a ulaşmaya devam etti. Mekke ve Medine fukarasına her yıl deşişeden gönderilen zahirenin yerine ulaşmadığını haber alan Divân, Mısır beylerbeyine ve defterdarına, bunun sebebini araştırmalarını, zahire göndermek babında gayret göstermelerini; Sultan Süleyman, Kâbe fukarasına, Medine ve Yenbû'ya fazladan yedi bin erdep buğday vakfettiğinden şimdiye kadar bunun vâsıl olup olmadığını bildirmelerini emretti. Ayrıca Sinan Paşa'dan, Mısır'dan Süveyş yoluyla Mekke ve Medine'ye götürülen deşişe buğdayının gemilerle nakli sırasında bir miktarının kaybolduğu bildirildiğinden, bunun tedkiki ve buğdayın vakıf şartına aykırı bir şekilde eksik götürülmemesini temin hususunda gayret göstermesi istendi¹⁰⁵.

¹⁰² Mısır eyaletinin Haremeyn ve Habeşistan ile münasebetleri için bk. Seyyid Muhammed, *Mısır Eyâleti*, s. 263-275.

¹⁰³ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, II, Mısır beylerbeyine hk. 1631, 5 Muharrem 976/30 Haziran 1568. Bu hüküm için ayrıca bk. Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti, Habeş Eyaleti*, Ankara 1996, s. 188.

¹⁰⁴ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 614, 29 Cemaziyülâhir 975/31 Aralık 1567 ve hk. 891, 17 Şaban 975/16 Şubat 1568.

¹⁰⁵ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, II, Mısır beylerbeyine ve defterdarına hk. 1378, 11 Zilkade 975/8 Mayıs 1568; Mısır beylerbeyine hk. 1400, 12 Zilkade 975/9 Mayıs 1568.

Haremeyn'e müteallik Sinan Paşa'yı meşgul eden bir diğer konu eyaletindeki evkafın durumu idi. Zira Mısır Nâzırı'n-nuzzârı Haydar, Haremeyn, deşişe, Sultan Kayıtbay, Sultan Gavri ve Sultan Çakmak, ümerâ ve ayân-ı Mısır, Hürrem Sultan evkafı nâzırlarının vakıfları talan edip zimmetlerine mal geçirdiklerini, bu yüzden evkafın haraba yüz tuttuğunu ve Haremeyn fukarasının sıkıntıya düştüğünü arz ve şikâyet etmişti. Sinan Paşa'ya, bu vakıfların zâbitlerini getirtip Mısır Divânı'nda muhasebelerini gördürmesi, suçları sabit olanların yerine güvenilir kimseler tayin etmesi ve harap evkafın tamirine çalışması emredilirken, diğer ilgililere de bu minvalde hükümler yazıldı¹⁰⁶. Keza Sinan Paşa'ya, Sultan Selahaddin bin Eyyûb ve Melik İmadüddin İsmail'in Harem-i Şerif hizmetlileri için vakfettikleri köylere, hükkâm, keşşâf ve Urbân meşâyihinin kanuna mugayir müdahalelerine ve "mâl-ı himâye" namıyla para almalarına mâni olması emredildi¹⁰⁷.

Sinan Paşa, Mısır'a geldiğinde Mekke'de, Arafat'taki suyolu yapımı devam ediyordu. Bu inşaata dair çeşitli meseleler kendisine havale edildi. Yeni beylerbeyine, suyoluna emin tayin olunan sâbık Mısır defterdarı Mehmed'e gerektiği kadar akçe verip miktarını bildirmesi, suyolu için İstanbul'dan gönderilen ham demir ve çeliği oraya ulaştırması ve inşaatta kullanılmak üzere 500 kantar beziryağı vermesi emredildi¹⁰⁸. Mısır müteferrikalarından Mimar Yahya'nın bina ilminde mahir olduğundan suyolu

¹⁰⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Kâbe'deki Sultan Kayıtbay, Sultan Gavri ve Sultan Çakmak evkafı nâzırlarının, bilhassa da Kayıtbay evkafı nâzırının, vakıf mallarını talan edip zimmetlerine mal geçirdikleri duyulduğundan, o hizmet için Mısır bölük halkından birini tayin edip, eski nâzırların muhasebelerinin görülerek defterlerinin imzalı olarak İstanbul'a yollanması hakkında Mısır beylerbeyine hüküm irsal olunduğundan, beylerbeyi tarafından gönderilecek kimseyi nâzırlık hizmetinde istihdam etmesine dair Mekke kadısına hk. 896, 19 Şaban 975/18 Şubat 1568; Mektup gönderip Hürrem Sultan evkafının sâbık nâzırı Mustafa'nın muhasebesi görülüp, zimmetinde tespit edilen 8 bin altının tahsil ve Mahmud Paşa zamanında hazineye teslim olunduğunu, ancak âdet-i kadime üzere her yıl gönderilmesi gereken buğday yerine bedeli olan 4 bin sikke altın gönderildiği için fukaranın sıkıntı çektiğini ve hâlen nâzır olan Mustafa'nın da muhasebesini gördürmeyip evkafa zarar verdiğini, vakfın karışık bir halde olduğu ve yerine dürüst birinin tayin edilmesini bildirdiğinden, arz olduğu gibi ise Mustafa'nın yerine müstakim birini tayin edip doğruluk ile hizmet ettirmesine dair Mısır'da nâzırı'n-nuzzâr olan Haydar'a hk. 971, 4 Ramazan 975/3 Mart 1568; Mısır Nâzırı'n-nuzzârı Haydar mektup gönderip oradaki Haremeyn, deşişe, selatîn-i Çerkes, ümerâ ve ayân-ı Mısır, Hürrem Sultan evkafının harap olmaya yüz tuttuğunu bildirip, fakat deşişe-i padişahî mi yoksa deşişe-i Kayıtbaiyye ya da Çakmakiyye mi olduğunu beyan eylemediğinden arzettiği hususları araştırması, evkâfın zabitlerini getirtip Mısır Divânı'nda muhasebelerini gördürmesi, vakıfların harap olmalarının bu zâbitlerin zimmetlerine mal geçirmelerinden mi ya da başka bir sebepten mi kaynaklandığını öğrenip bildirmesi, harap evkafın tamirine çalışıp düzeltmesine dair Mısır beylerbeyine hk. 997, 9 Ramazan 975; Hürrem Sultan evkafı nâzırı Mustafa'nın defterlerini getirtip muhasebesini Mısır Divânı'nda gördürmesi, niçin para yerine buğday gönderildiğini ve bunun yerli yerine ulaşıp ulaşmadığını araştırması, Mustafa'nın yerine müstakim birini tayin edip göndermesine dair Mısır beylerbeyine hk. 999, 9 Ramazan 975 ve Mısır beylerbeyi ile defterdarına hk. 1055, 15 Ramazan 975/14 Mart 1568; 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Nâzır Mustafa'nın Hürrem Sultan evkafına zararı olduğu bildirildiğinden yerine müstakim birinin tayini hakkında Mısır beylerbeyine hk. 1319.

¹⁰⁷ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine, kadısına ve defterdarına hk. 1873, 14 Safer 976/8 Ağustos 1568.

¹⁰⁸ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, hk. 691, 14 Receb 975/14 Ocak 1568 ve hk. 985, 4 Ramazan 975/3 Mart 1568. Ayrıca bk. 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, demir ve çeliği Mısır'a nakletmesi için Piyale Paşa'ya hk. 690.

hizmetine memur edildiği ve kendisini oraya göndermesi; eyaletinden suyolunda çalışmaya ihtiyarlarıyla talip olan kâtib, çavuş, müteferrika ve bölük halkından kimselere icazet vermesi; Suyolu Emîni Mehmed, sâbık emîn İbrahim Bey zamanında bu işte çalışmış olanları yine istihdam etmek isterse bu kimseleri maiyetine yollamasına dair hükümler yazıldı¹⁰⁹.

Mısır beylerbeyinden, suyolunda çalışanların zahirelerinin Mısır'dan kifayet miktarı tedarik edilmesi; bunlardan Mısır kullarından olanların ulûfelerinin ve Emîn Mehmed'in salyanesinin Cidde mahsulünden ödenmesi; Mehmed'in arzına binaen kendisinin, oğlunun ve yanındaki adamların cerâyeye (yiyecek) ve alîklerinin (hayvan yemi) aylık olarak Mısır'dan verilip gönderilmesi ve otağına kimseye müdahale ettirilmemesi istendi¹¹⁰. Kezâ Sinan Paşa'ya, Emîn Mehmed'in şahsî eşyası ve suyolu malzemesini Yemen'e giden gemilerle naklettirmesi; Mehmed ile maiyetindekilerin Mısır'dan tedarik ettikleri zahireyi develerle Süveyş İskelesi'ne ve oradan gemilerle kendisine göndermesi emredildi¹¹¹. Bir başka suyolu inşaatıyla, Sokollu'nun Medine'ye getireceği suyla ilgili olarak da Sinan Paşa'dan, burası için gerekli levazım ve mühimmatının bedeliyle satın alınması ve yerine ulaştırılmasında yardımcı olması istendi¹¹².

Sinan Paşa'ya, Haremeyn ile ilgili olarak bazı görevler de verildi. Ravza-i Mutahhara'da buhurcu olan Süleyman bin Bahşî İstanbul'da hazırladığı iki sandık, 3060 adet buhuru hastalığından ötürü bizzat Medine'ye götüremediğinden bunlar Sinan Paşa'ya gönderildi ve vaktiyle yerine ulaştırması istendi¹¹³. Mevcut şeyhülharem, İstanbul'da ulûfeye mutasarrıf olup şeyhülharem tayin edilenlere ulûfelerinin Osmanî hesabı üzerinden verildiğini bildirip kendisine de bu şekilde ödeme yapılmasını arzettimişti. Sinan Paşa'dan eski defterlerde de bu surette verildiği yazılı ise

¹⁰⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, hk. 980, 982 ve 984, 4 Ramazan 975/3 Mart 1568.

¹¹⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, hk. 981, 983, 986 ve 987, 4 Ramazan 975/3 Mart 1568.

¹¹¹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, hk. 1015, 7 Ramazan 975/6 Mart 1568; 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, hk. 1670, 8 Muharrem 976/3 Temmuz 1568. Ayrıca bk. 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, sâbık Mısır defterdarı Mehmed'in Mekke suyoluna emîn tayin edildiğine dair Mekke kadısına hk. 914, 24 Şaban 975/23 Şubat 1568; suyolu hizmetinde çalışanların iş tamamlanınca dirlik ve terakki alacaklarına ve Arafat suyolu nâzırı olup İbrahim Bey zamanında kâtibi olan Kasım'ın yine kâtip olması hakkında Suyolu Emîni Mehmed'e hk. 988-989, 4 Ramazan 975/3 Mart 1568; Suyolu işlerinde hendese bilir kimse lâzım olduğundan ve kendisinin de bu hususta mahareti bulunduğundan bu vazife ile görevlendirildiği, varıp işe başlaması için Mısır müteferrikalarından Mehmed'e hk. 990, 4 Ramazan 975/3 Mart 1568.

¹¹² 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, hk. 720, 16 Receb 975/16 Ocak 1568.

¹¹³ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 959, 3 Ramazan 975/2 Mart 1568. Ayrıca bk. 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, buhurları Mısır beylerbeyine göndermesi için yeniçeri ağasına hk. 960, 3 Ramazan 975/2 Mart 1568.

şeyhülhareme ulûfesini Osmanî olarak vermesi emredildi¹¹⁴. Mısır beylerbeyi, Medine Nevbetçiler Ağası İbrahim nevbetçilerin yaklaşık bir yıllık cerâyeye ve alîklerinin gönderilmediğini ve Şeyhü'l-arab Ömeroğlu elinden tahsil edemediklerini bildirdiğinden nevbetçilerin cerâyeye ve alîklerini geciktirmeden göndermesine¹¹⁵; Mekke şerifinin İstanbul'a gelip geri dönen adamlarını Mısır'a vardıklarında bekletmeden Mekke'ye yollamasına¹¹⁶ dair de Divân'dan emirler aldı.

Birinci Mısır beylerbeyiliği esnasında Sinan Paşa, birisi yarım kalacak, ötekisi ise yıldızını parlatacak iki seferin, Açe ve Yemen seferlerinin hazırlıklarını yürüttü. Açe Sultanı Alâeddin'in elçisi Hüseyin, Kanunî Sultan Süleyman Sigetvar seferinde iken İstanbul'a gelmişti. Kanunî'nin ölümü üzerine yeni padişah II. Selim, Açe elçisine, Portekizlilere karşı kullanılmak üzere, on beş kadirga ve iki barça, emrinde yedi topçu bulunacak hassa topçularından bir topçubaşı, yeterli miktarda asker, kale muhasarası için top, tüfek ve savaş malzemesinden oluşan bir donanma gönderileceğini vaatmişti. Mısır Beylerbeyi Mahmud Paşa'ya da gerekli hazırlıkları yapması için emir verilmişti. Sinan Paşa Mısır'a naklolunduğunda 18 Cemaziyülâhir 975/20 Aralık 1567 tarihli hükümlerle kendisinden, selefının çalışmalarını devam ettirmesi ve bu iş için İstanbul'dan gönderilen 30 darbzen ile 100'er top güllmesini yerine ulaştırması istendi. Mühimmatı Mısır'a nakletme vazifesi Piyale Paşa'ya terkedildi. 28 Cemaziyülâhir/30 Aralık tarihli hükümlerle de, Mahmud Paşa'nın arzına uygun olarak, Hindistan'a gidecek donanmada gerektiğinde karaya asker çıkarma görevi serdar tayin edilen Kurdoğlu Hızır Bey'e, gemilere nezaret vazifesi de Süveyş Kapdanı Mahmud Bey'e verildi¹¹⁷. Ancak ertesi gün, Yemen hadiseleri daha mühim olduğundan Hind seferinin tehir olunduğu ve Hızır Bey ile Mahmud Bey'in Lala Mustafa Paşa'nın maiyetinde Yemen seferine iştirak etmelerine dair ilgililere yeni hükümler yazıldı¹¹⁸.

Yine de Açe'ye yardım gönderilmesi fikrinden tamamiyle vazgeçilmedi. Piyale Paşa'dan Açe'ye gönderilecek gemiler için ihtiyaç duyulan urganları ve 30 darbzen ile

¹¹⁴ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyi ve defterdarına hk. 775, 29 Receb 975/29 Ocak 1568.

¹¹⁵ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 1041, 12 Ramazan 975/11 Mart 1568 ve hk. 1138, 25 Ramazan 975/24 Mart 1568.

¹¹⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1395, 13 Zilkade 975/10 Mayıs 1568.

¹¹⁷ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, 18 Cemaziyülâhir 975/20 Aralık 1567 tarihli Mısır beylerbeyine hk. 571 ve Piyale Paşa'ya hk. 572; 28 Cemaziyülâhir 975/30 Aralık 1567 tarihli, Mısır beylerbeyine hk. 583, Mahmud Bey'e hk. 586 ve Hızır Bey'e hk. 587.

¹¹⁸ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, 29 Cemaziyülâhir 975/31 Aralık 1567 tarihli Mustafa Paşa'ya hk. 611, Mısır beylerbeyine hk. 614, Hızır ve Mahmud Kapdan'a hk. 616.

100'er tane gülle hazırlayıp Mısır'a naklettirmesi istendi. İstanbul'dan gelecek malzeme ve silahların İskenderiye'den Reşid'e, oradan da Mısır'a ulaştırılması emredildi. Hind Serdarı Hızır Reis'e, o tarafa gittiğinde Seydi Ali Reis'in Kalküta'da bıraktığı topları geri alması emredildi. Açe Elçisi Hüseyin'e, söz verilen donanma yardımının Yemen'deki karışıklık sebebiyle bu sene tehir edildiği, ancak Yemen işi tamamlanınca gönderileceği bildirildi¹¹⁹.

Durumdan haberdar edilen Sinan Paşa'dan, Açe'ye gidecek donanmaya memur Mustafa Çavuş'u gemiler Yemen'den gelinceye kadar Mısır'da istihdam etmesi istendi¹²⁰. Portekizlilerin saldırıları karşısında Hind Müslümanlarına yardım etmek, o taraflardan gelen Müslümanları korumak ve Haremeyn'in etrafındaki asileri tedib edebilmek için donanmanın Akdeniz'den Süveys'e geçmesini sağlayacak bir kanal açılması, Yavuz ve Kanunî zamanlarında olduğu gibi, gündeme geldi. Sinan Paşa, mimar ve mühendisleri toplayıp, uzmanlar marifetiyle aradaki mesafenin uzaklığını, arazinin kanal kazılmasına uygun olup olmadığını ve kanalın genişliğinin ne kadar olabileceğini araştırarak elde ettiği malumatı İstanbul'a bildirecekti¹²¹. Sefer kararıyla birlikte Mısır'a gelen Açe elçisinin ağırlanmasını da ihmal etmeyen İstanbul, Sinan Paşa'dan elçiye her gün uygun görülecek miktarlarda erzak vermesini emretti¹²².

Bütün bu hazırlıklara rağmen vaadedilen donanma yardımı Yemen hadiselerinin uzaması yüzünden Açe'ye gönderilemeyecektir. Bizzat Sinan Paşa bir telhisinde¹²³, Yemen fütuhâtından ötürü Açe seferinden feragat olduğunu zikreder. Bazı araştırmalarda, bir donanma yerine, aralarında top döküm ustaları, topçular ve mühendislerin bulunduğu 500 Türk askeri ile birkaç ağır tunç top ve çeşitli savaş levazımını taşıyan iki yardım gemisinin 1568 veya 1569'da Açe'ye vardığı nakledilir¹²⁴. Öyleyse iki gemi, ya Sinan Paşa henüz Mısır'da iken ya da onun Yemen'e gitmesinden

¹¹⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, 29 Cemaziyülâhîr 975/31 Aralık 1567 tarihli Piyale Paşa'ya hk. 610; 22 Receb 975/22 Ocak 1568 tarihli Hızır Reis'e hk. 659, Açe elçisi Hüseyin'e hk. 708, İskenderiye beyine hk. 725, Reşid eminine hk. 731 ve Piyale Paşa'ya hk. 751.

¹²⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 660, 22 Receb 975/22 Ocak 1568.

¹²¹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 721, 17 Receb 975/17 Ocak 1568.

¹²² 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine ve defterdarına hk. 1363, 8 Zilkade 975/5 Mayıs 1568.

¹²³ Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri, s. 108, 74 no'lu telhis.

¹²⁴ Mesela bk. İnalçık, *Ekonomik ve Sosyal Tarih*, I, 388-391; Numan Kurtulmuş, "Açe", *DİA*, I, 329-332; İsmail Hakkı Göksoy, "Güneydoğu Asya İslâm Ülkelerinde Türk İzleri", *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 619-632; Razanlhak Şah, "Açi Padişahı Sultan Alâeddin'in Kanunî Sultan Süleyman'a Mektubu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/8-9 (1967), s. 373-409; Emine Dingec, "XVI. Yüzyılda Osmanlı-Açe İlişkileri", *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/1 (Winter 2010), www.turkishstudies.net, p. 954-973.

sonra gönderilmiştir. Bu noktada, gemilere kimin komuta ettiği meselesi karşımıza çıkar.

Sinan Paşa, zikredilen telhisinde, Açe seferi için o vakit Kurdoğlu Hızır Reis ve Hüsam Reis'ten başka uygun kimsenin bulunamadığını belirtir. Bu iki isimden Kurdoğlu, Yemen harekâtına iştirak ve burada vefat etmiştir¹²⁵. Sinan Paşa, telhisinde, Hüsam Bey'in Özdemiroğlu Osman Paşa'yı Yemen'e götürdüğünü ve kendisi sefer için oraya gittiğinde Hüsam Bey'in Yemen'de kapdan olduğunu zikreder. Sinan Paşa'nın, III. Murad'a onun hizmetlerini anlatırken buna dair bir şey bahsetmemesi Hüsam Reis'in de Açe'ye gönderilen yardım gemilerinin komutasını üstlenmediği şeklinde yorumlanabilir.

İmam Mutahhar liderliğindeki isyan sebebiyle Yemen'in hemen tamamıyla Osmanlı hâkimiyetinden çıktığı bir dönemde, Sinan Paşa Mısır beylerbeyiliğine getirilmişti. Kendisinden ilk olarak San'a beylerbeyi tayin olunan Özdemiroğlu Osman Paşa'nın ihtiyaçlarını temin etmesi ve onu hemen memuriyet mahalline göndermesi istenmişti¹²⁶.

Kısa bir süre sonra İstanbul, Yemen konusunda daha kapsamlı adımlar attı ve bu karar Sinan Paşa'nın Şam Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa ile Yemen serdarlığı hususunda büyük bir çekişmenin içine girmesine yol açtı. O tarihlerde Lala Mustafa Paşa'nın divân kâtibi olan Gelibolulu Mustafa Âlî, Sinan Paşa'nın Mısır beylerbeyiliğine getirilmesinin, dolayısıyla da bu kavganın Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'nın siyasî bir manevrası olduğunu iddia eder. Müellife göre, Yemen'de Murad Paşa, Mutahhar taraftarlarınca katledildi ve yeni beylerbeyi Hasan Paşa da asilere karşı bir şey yapamadı. Durumun arzedilmesi üzerine İstanbul sefer kararı aldı. Murad Paşa, veziriazamlığa terfi ettirileceğini ümit eden Şam Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa'nın yakın akrabası idi. Sokollu Mehmed Paşa, rakibinden kurtulmak için, "akrabası Murad Paşa'nın intikamını alma görevinin ona verilmesi münasıptır; gerçekten de bahadır ve işbilir bir kimsedir" diyerek Lala Mustafa Paşa'yı vezâretle Yemen serdarı tayin ettirdi.

¹²⁵ Tafsilat için bk. "Yemen Seferi" bölümü.

¹²⁶ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 535. Bu hüküm için ayrıca bk. Abdurrahman Şeref, *Özdemir-oğlu Osman Paşa*, haz. Vehbi Günay, Bornova 2011, s. 7-8; Reyhan Şahin Allahverdi, *Özdemiroğlu Osman Paşa ve Dönemi (1527-1585)*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2012, s. 35.

Lala Mustafa Paşa'nın Yemen'den başarıyla İstanbul'a dönmesi şanını arttıracak ve veziriazam olmasını sağlayacaktı. Hâlbuki Sokollu'nun asıl gayesi Lala Mustafa Paşa'nın vazifesini yerine getirememesi ve padişahın gözünden düşmesiydi. Bu yüzden Mustafa Paşa'ya istediği kadar asker ve mühimmat verilmemesi, sefer levazımâtını temin edecek Mısır beylerbeyinin de onun “eski bir sevmeyeni, kötülüğüne çalışacak önemli bir düşmanı” olması gerekliydi. Böylece “boş konuşan, câhil, kimseye bir faydası olmayan ve sevilmeyen Arnavûd” Sinan Paşa Mısır beylerbeyiliğine getirildi. Bu hareketiyle Sokollu Mehmed Paşa, Sinan Paşa'nın Mustafa Paşa'yı başarısızlığa mahkûm etmesini istedi¹²⁷.

Mustafa Âlî'nin iddia ve ithamlarına mukabil, arşiv vesikaları tedkik edildiğinde, Yemen'e asker sevki ile ilgili hazırlıkların, Mahmud Paşa'nın Mısır beylerbeyiliği zamanında başladığı görülür¹²⁸. Öte yandan Âlî, önce Lala Mustafa Paşa'nın Yemen serdarlığına, sonra da Sinan Paşa'nın Mısır beylerbeyiliğine tayin edildiğini söyleyerek takdim-tehir yapmıştır. Zira Lala Mustafa Paşa, Sinan Paşa'nın Mısır'a tayininden en az 15 gün sonra, 29 Cemaziyülâhir 975/31 Aralık 1567'de serdarlığa getirildi. Seferin ilk planlamasında, ya doğrudan Şam'dan hac yoluyla Mekke ya da Mısır üzerinden Yemen'e gitmesi Serdar Mustafa Paşa'nın tercihinin bırakıldı. İlk güzergâhı kullanacaksa Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Mısır askeri ile Mekke'de kendisine katılmasını sağlaması için Sinan Paşa'yı bundan haberdar etmesi istendi. İsyanı bastırınca Yemen'i eskisi gibi tek bir eyalete dönüştürüp Özdemiroğlu'nun idaresine bırakması emredildi. Mekke şerifi ile Cidde beyine, serdara yardımcı olmaları hususunda hüküm yazıldı. Karaman Beylerbeyi Murad Paşa, Lala Mustafa Paşa'nın yokluğunda Şam muhafazasına tayin olundu.

Yemen harekâtında kullanılacak gemiler için Üzeyr sancağına tâbi Payas'tan beş gemilik kereste kesilip Mısır'a nakledilmesi kararlaştırıldı. Açe'ye bir donanma

¹²⁷ “...kadîmi bed-hâhî ve muhalefetinde mücidd olan adüvv-i güm-râhî”, “...Laklaka lisânî bol bir câhil-i anûd ve hiç bir ferde hulûs ü muhabbeti yok bir zemîmü'1-vücûd Arnavûd”, bk. Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, II, 10-12. Bu malumatı değerlendiren Cornell H. Fleischer de (bk. *Tarihçi Mustafa Âlî, Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, çev. Ayla Ortaç, İstanbul 1994, s. 45-48), Lala Mustafa Paşa'nın bu “Mısır bozgunu”na yol açan atamaları Sokollu'nun siyasi manevrası olarak tavsif eder.

¹²⁸ Mesela Sinan Paşa'ya gönderilen 29 Cemaziyülâhir 975/31 Aralık 1567 tarihli bir hükümde, Mahmud Paşa'nın Mısır'dan Yemen'e gidecek her atlı asker için ikişer devenin kifayet edeceğini arzettiği, kendisi eyaletine varınca bunu tedkik ve şayet öyle ise develeri tedarik etmesi, ancak Yemen'e atlıdan ziyade yayanın gönderilmesinin uygun olduğu, bu yüzden 1000 olarak kararlaştırılmış piyade sayısını 1500'e çıkartıp, süvarilerin sayısını da o miktarda azaltması, gerek piyade gerek süvarileri tüfekleri ile birlikte göndermesi emredilmekteydi. Başka bir emirde de, müteveffa Mahmud Paşa Yemen'e gidecek asker için 3.000 deve tedarik etmiş olduğundan, eyaletine ulaşınca bu hususa mukayyed olup deve ve sair levazımları temin etmesi istenmekteydi (bk. *7 Numaralı Mühimme Defteri*, I, Mısır beylerbeyine hk. 605 ve 617).

gönderilmesi işi ertelenerek Süveyş Kapdanı Mahmud Bey ile İskenderiye Kapdanı Kurdoğlu Hızır Bey'e 15 parça gemiyle Muha'da Serdar Mustafa Paşa'ya katılmaları emredildi. Yine 20 bin akçe terakki verilen Mısır beylerinden Mehmed, Hamza, Ali ve Ahmed, serdarın maiyetinde sefere memur edildi. Yemen'deki ümerâya, isyanı bastırmak için Mustafa Paşa'ya yardımcı olmalarına dair emirler gönderildi. İstanbul'dan Mısır'a 30 darbzen, bütün levazımları ve 5 milyon fındık ile birlikte 2.500 tüfek yollanması, ayrıca Mısır muhafazası için 30 yeniçeri ve 500 kul-karındaşı yazılması hususunda ilgililere emirler irsal edildi. Hasan Çavuş aracılığıyla bütün bu hazırlıklardan haberdar ve hemen eyaletine gitmesi emr edilen Sinan Paşa'dan, Mısır müteferrika ve çavuşlarının ulûfeleri ağır olup yararlılarından 400 müteferrika ile 200 çavuş ve gönüllülerden de 1.000 kişi yazıp, gerek Mısır gerekse İstanbul'dan gönderilen yeniçerilerin yararlılarından 1.000 nefer seçerek hepsini Mustafa Paşa'nın emrine göndermesi istendi. Bunların bir yıllık mevaciblerini peşin olarak vermesi ve zahirelerini de gemilerle ulaştırılması mümkün olan yerlere nakletmesi tembihlendi. İstanbul'dan ağalarıyla birlikte gönderilecek kapıkulu sipahilerinden 1.300 kişilik bir bölük ve 600 yeniçeriyi, Mısır muhafazasında istihdam etmesi emredildi. Yine İstanbul'dan yollanan tüfeklerin 2.000 tanesini Yemen'e, 500 tanesini de Mısır'a ayırması; sefer için yeteri kadar barut göndermesi buyuruldu. Seferle ilgili olarak Mısır'daki ümerâya ve Mekke şerifine yazılan hükümleri yerlerine ulaştırması görevi de kendisine verildi. Ayrıca Aden'deki askere bir miktar zahire irsal etmesi istendi¹²⁹.

Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa'nın, durumun kötüye gittiğini, askerinin elinde yalnız 20 tüfek kaldığını ve zahirelerinin de tükenmek üzere olduğunu bildirmesi, Divân'ın hazırlıkları hızlandırmasına yol açtı. Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa'ya, Yemen'e askerden önce mümkün mertebe geciktirmeyip bir gemiyle silah ve zahire göndermesi; askeri ise daha sonra yola çıkarması için emir yazıldı. Aynı emirde Yemen'deki birlikleri moral açısından kuvvetli tutmak için bundan haberdar etmesi hususu da yer

¹²⁹ Yemen seferi hazırlıklarının bu ilk safhası ile ilgili 29 Cemaziyülâhir 975/31 Aralık 1567 tarihli hükümler için bk. 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 584 (bu hüküm 28 Cemaziyülâhir tarihli olmakla birlikte 614 numaralı hükümle tashih edilmiştir); Yemen seferine memur edilen Mısır'daki dört beye hk. 585; İstanbul'daki yeniçeri ağasına hk. 590-591; Karaman beylerbeyi Murad Paşa'ya hk. 593; Mekke Şerifi Hasan'a hk. 595; Cidde beyine hk. 596; Topçubaşına hk. 597; Mısır beylerbeyine hk. 598; Mısır beylerbeyine hk. 601; Yemen beylerbeyi Hasan Paşa ve San'a Beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa'ya hk. 603; Kapdamıderya Piyale Paşa'ya hk. 604; Lala Mustafa Paşa'ya hk. 606; Şam hazine defterdarına hk. 607-608; İstanbul hassa harcına hk. 609; Lala Mustafa Paşa'ya hk. 611; Adana Beyi Derviş Mehmed Bey'e hk. 612; Lala Mustafa Paşa'nın serdarlığına dair nişan-ı hümayûn, 613; Mısır beylerbeyine hk. 614; Karaman beylerbeyine mektup, 615; Hızır Bey ve Mahmud Bey'e hk. 616; Mısır beylerbeyine hk. 617; Cidde beyine hk. 618; Halep defterdarına hk. 620; Selh-i Cemaziyülâhir 975 tarihli Evcileoğlu Ahmed Bey, Şehlâ Mehmed Bey, Kasım Hilâlî, Pîrî Bey, Fâik Bey, Mustafa Bey, Şeyh İdris Bakirî ve Mustafa Bey'e hk. 645.

alıyordu¹³⁰. Yeni bir kararla Lala Mustafa Paşa ile sefere gidecek yeniçeri sayısı, hem Mısır'dan yazılan 500 yeniçeri hem de İstanbul'dan gönderilecek 500 kul-karındaşının 1.000'e tamamlanması ve Şam'dan da tayin edilecek 500 yeniçeri ile toplam 2.500 nefere çıkartıldı.

Lala Mustafa Paşa'dan da derhal harekete geçmesi istendi. Süveyş Kapdanı Mahmud'un, Mustafa Paşa'yı beklemeksizin, Sinan Paşa Mısır'a gelir gelmez beş kadırgaya mümkün olduğu kadar zahire, silah, barut ve asker alıp Yemen'e gitmesi ve bunları Hasan Paşa'ya ulaştırması kararlaştırıldı. Mısır kadısı ile sâbık hazine defterdarı Mehmed'e, Sinan Paşa eyalete varıncaya kadar, emniyeti sağlamaları; gerek Mahmud Bey'le gidecek gerekse serdarla yola çıkacak askerin ihtiyaçlarını temine çalışmaları; Mısır'dan sefere memur dört beyi, 200 çavuş, 400 müteferrika veya daha evvel emredildiği gibi gönüllülerden ya da Çerakise ve tüfekçi zümresinden yazacakları 1.200 neferi hazırlamaları emredildi. Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa'ya, hem son kararlar hakkında bilgilendirmek bakımından hem de Süveyş gemileri Yemen'e gideceğinden oradaki tersanenin boş kalmaması için alması gereken tedbirlere dair hükümler yazıldı¹³¹. Ayrıca Sinan Paşa'dan, Mısır muhafazasına tayin ve irsal olunan Ulûfeciyân-ı yemîn Ağası Mustafa ve bölük halkının akçeleri ile at ve zahirelerini tedarik etmesi ve zamanı geldiğinde hepsini yoklayıp ulûfelerini Mısır hazinesinden vermesi istendi¹³². Yemen'e memur donanma ile oraya gelen Lütfi Kethüda ve diğer reislerin de hizmetleri müddetince mevaciblerini Mısır'dan ödemesi emredildi¹³³.

Merkezî idare bir an önce Yemen'e gitmesini beklerken Serdar Lala Mustafa Paşa, mektup göndererek yeni isteklerde bulundu. Yemen'in zor bir bölge haline geldiğinden bahisle askerin yiyeceğinin, maaşının, savaş mühimmatının hepsinin beri taraflardan götürülmek zorunda olduğunu ve bunları beklediğini ifade etti. Hadım

¹³⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 634. Ayrıca bk. 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Hasan Çavuş'un 1 Receb 975/1 Ocak 1568'den sonraki mevacibini Mısır hazinesinden vermesine dair Mısır beylerbeyine hk. 693, 15 Receb 975/15 Ocak 1568.

¹³¹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, 12 Receb 975/13 Ocak 1568 tarihli Mısır kadısına ve sâbık defterdar Mehmed'e hk. 683, yeniçeri ağasına hk. 685, Mustafa Paşa'ya hk. 695; 14 Receb 975/14 Ocak 1568 tarihli Süveyş Kapdanı Mahmud Bey'e hk. 696, Mısır kadısına ve sâbık defterdar Mehmed'e hk. 697, Mısır beylerbeyine hk. 698, Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa'ya hk. 699, Mısır kadısına ve sâbık defterdara hk. 701, Mısır beylerbeyine hk. 703; 15 Receb 975/15 Ocak 1568 tarihli İskenderiye Kapdanı Hüseyin'e hk. 718.

¹³² 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, 18 Receb 975/18 Ocak 1568 tarihli Mısır beylerbeyine hk. 727; muhafazaya tayin edilen askeri gemilerle Mısır'a göndermesine dair Piyale Paşa'ya hk. 728.

¹³³ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 675, 19 Receb 975/19 Ocak 1568. Ayrıca bk. 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Yemen'e tayin olunan donanma için verilecek malzemeyi Mısır'a yollamasına dair Piyale Paşa'ya hk. 674, 22 Receb 975/22 Ocak 1568.

Süleyman Paşa'ya verilen yetkiler kendisine verilmediği takdirde işlerin doğru yürütülmesinin mümkün olmayacağını da belirtti. Bunun üzerine Divân, Lala Mustafa Paşa'ya kendisinin eski hizmetlerine istinaden serdar tayin edildiğini; Mısır beylerbeyine seferle ilgili her hususta serdarın taleplerini eksiksiz ve mazeretsiz yerine getirmesine dair tembihte bulunduğu gibi, şimdi de sefere gidecek askere bir yerine iki yıllık mevacib ödemesinin emredildiğini belirterek güvence vermeye çalıştı. Süleyman Paşa ile ilgili söylediklerine cevaben de, o gittiğinde Yemen'de Osmanlı elinde hiçbir yer yokken şu anda birçok kalenin olduğu, buna rağmen kendisine daha serdarlık beratında Süleyman Paşa'ya verilen yetkilerin bahşedildiği ifade edildi. Mesafe uzak olduğundan zaman geçip asiler güç kazanmaması için İstanbul'dan bir vezir gönderilmeyerek bu işe kendisinin tayin edildiği bildirilip hemen yola çıkması istendi. Serdarı teşvik için, daha evvel yollanan 50 nişanlı kâğıda ilaveten 70 tane daha gönderildi ve bunların da yetmemesi hâlinde kendisine gerektiğinde nişanlı kâğıt hazırlama yetkisi verildi. Ayrıca bir hil'at hediye edildi. Vezaret ve serdarlıktan ötürü alacağı 400 bin akçeyi Mısır hazinesinden isteyecekti¹³⁴.

Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa'ya, serdara 400 bin akçe, askere iki yıllık mevacib ve Osman Paşa'ya da bir yıllık salyanesini vermesi; Mısır ya da civardaki kalelerden, şayet buralarda bulamazsa Hızır Bey ile müşavere edip kadırgalardan kale muhasarasına uygun top ve darbzen temin ederek gemilerle göndermesi; Mustafa Paşa'nın taleplerini geciktirmemesi bildirildi. Yemen seferi için çokça zahireye ihtiyaç duyulduğu, fakat oradaki ambarda zahire az olup kâşiflerin ve şeyhlerin ellerinde bolca tereke bulunduğu haber alındığından, parası daha sonra verilmek üzere, bunlara el koyması; bu da yeterli olmazsa Anadolu'dan gönderilmesi için arzetmesi istendi. İlaveten, asker için lâzım olan develeri Mısır meşayihinden tahammüllerine göre alması; peksimet ile zahire tedarik edip gemilerle mütemadiyen Yemen'e göndermesi emredildi¹³⁵. Bu arada Lala Mustafa Paşa ile sefere gitmek üzere İstanbul'dan tayin edilecek 1.000 ve Şam'dan yazılacak 500 yeniçeri sayısı azaltılarak, ilki 600 ve ikincisi de 400 olmak üzere toplam

¹³⁴ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Vezir Mustafa Paşa'ya 6 Şaban 975/5 Şubat 1568 tarihli hk. 796 ve hk. 807; 7 Şaban 975/6 Şubat 1568 tarihli hk. 819 ve 824; 11 Şaban 975/10 Şubat 1568 tarihli hk. 844; Semender Çavuş'u Mustafa Paşa'ya göndermesine dair Piyale Paşa'ya 13 Şaban 975/12 Şubat 1568 tarihli hk. 853.

¹³⁵ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine 6 Şaban 975/5 Şubat 1568 tarihli hk. 801, 803, 806; 7 Şaban 975/6 Şubat 1568 tarihli hk. 825; 13 Şaban 975/12 Şubat 1568 tarihli hk. 850-851. Ayrıca bk. 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Piyale Paşa'ya Mısır'a gidecek askerin naklinde kullanılacak gemilerle ilgili hazırlıklara dair hk. 815, 6 Şaban 975/5 Şubat 1568; Mısır'dan ulak olarak gelen Hüseyin Çavuş'u gemiyle geri göndermesine dair hk. 842, 15 Şaban 975/14 Şubat 1568; Şücâ Çavuş'u Mısır'a ulaştırması hakkında hk. 856, 13 Şaban 975/12 Şubat 1568; develer hususunda Mısır meşayihine hk. 849, 13 Şaban 975/12 Şubat 1568.

1.000 nefere düşürüldü. Bu yeniçerilerin ağasına 130 ve kethüdasına 60 akçe ulûfe verilmesi; İstanbul'dan gelecek 600 askerin ulûfesinin Yeniçeri Ağası Ali'nin defterine göre Mısır hazinesinden ödenmesi; daha önce emredildiği gibi Mısır'dan 1.000 yeniçeri yazılması; askerin sefer için teşvik edilmesi hakkında Mısır'a emir gönderildi¹³⁶. Açe'ye gitmek üzere elçi ile Mısır'a gelmiş olan neccâr, bıçkıcı, kürekçi, demirci, bakırcı, kalafatçı, altın varakçı ustalar ve maiyetlerindekiilerin de Yemen'e yollanması istendi¹³⁷.

İstanbul, Mısır'a gidecek asker için son hazırlıkları yaparken¹³⁸, Lala Mustafa Paşa'dan yeni bir mektup geldi. Serdar, önceki San'a Beylerbeyi Murad Paşa'nın vefat etmediğini ve Mutahhar tarafından hapiste tutulduğunu onunla birlikte katıldığı savaştan kurtulan kâtibi Abdülkerim'den öğrendiğini bildirdi. Ayrıca Murad Paşa'nın muhallefâtına Hasan Paşa'nın el koyduğunu, şayet şehid olmuşsa bu malların oğluna intikal etmesi gerektiğini haber verip bu hususta emir rica etmekteydi. Kendisine istediği emir verildiği gibi Hasan Paşa'ya da Murad Paşa hapiste ise kurtarmaya çalışması, şehid olmuşsa muhallefâtını oğluna vermesi emredildi¹³⁹. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın maiyetine alacağı kimselerle ilgili olarak kendisine zorluk çıkarttığından şikâyet ettiği Sinan Paşa ise gerek Osman Paşa'nın gerekse Mustafa Paşa'nın taleplerini bahane ile geri çevirmemesi konusunda bir kez daha ihtar edildi. Yine Sinan Paşa'nın yeni gemi yapımıyla ilgili arzına cevaben, buna gerek olmadığı, mevcut gemilerin kâfi geleceği, bunların eksikleri varsa tüccardan borç alıp tamamlaması ve içlerine 10 top ile kifayet miktarı darbzen yerleştirmesi emredildi¹⁴⁰.

Şam muhafazasına tayin edilen ve 8 Ramazan 975/7 Mart 1568'de buraya ulaşan Karaman Beylerbeyi Murad Paşa'nın, Mustafa Paşa'nın hac işlerini tamamlamadan eyaletten ayrılmak istemediğini haber vermesi İstanbul'da müspet karşılanmadı. Lala Mustafa Paşa'ya, Şam'dan gecikmeksizin yola çıkmasına dair evvelki emirler hatırlatılıp, Mısır'a vardığında "iki gün bir yirde beklemeyip" gemilerle Yemen'e

¹³⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Vezir Mustafa Paşa'ya hk. 894, 19 Şaban 975/18 Şubat 1568; Mısır beylerbeyi ile defterdarına hk. 895, 19 Şaban 975/18 Şubat 1568 ve hk. 901, 18 Şaban 975/17 Şubat 1568; yeniçeri ağasına hk. 897, 19 Şaban 975/18 Şubat 1568. Ayrıca bk. 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Piyale Paşa'ya Mısır'a gidecek gemileri bekletmeden yola çıkarması ve oraya gidecek ahkâmı Şücâ Çavuş ile göndermesi hakkında hk. 905, 19 Şaban 975/18 Şubat 1568.

¹³⁷ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyine hk. 887, 17 Şaban 975/16 Şubat 1568.

¹³⁸ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, Piyale Paşa'ya hk. 1103, 20 Ramazan 975/19 Mart 1568.

¹³⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, 28 Ramazan 975/27 Mart 1568 tarihli Mustafa Paşa'ya hk. 1166 ve Hasan Paşa'ya hk. 1167.

¹⁴⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri, I, 28 Ramazan 975/27 Mart 1568 tarihli Mısır beylerbeyine hk. 1168 ve Osman Paşa'ya hk. 1169.

hareket etmesi istendi. Şam'daki durumdan memnun olmayan İstanbul, buna karşılık Sinan Paşa'nın gayretine mükâfaten salyanesini arttırarak, eski beylerbeyiler gibi 2 milyona çıkarttı. Şimdiye kadar tedarik ettiği hazine ve zahire hususunda bilgi veren Sinan Paşa'ya, Mustafa Paşa'nın ihtiyacı olan gemi, zahire ve sair şeyleri, asker oraya ulaştığında beklemesine gerek kalmayacak şekilde temin ve vaktiyle hazır etmesi emredildi. Ambarları tamamen boşaltmayıp tohumluk tereke ayırması; Mustafa Paşa gittikten sonra da tersaneyi boş bırakmayıp gemi yapımı için İskenderiye ve Payas'tan kereste tedarik etmesi istendi.

Sinan Paşa'ya, daha evvel arzettiği Mahmud Paşa kullarının akıbeti konusunda ise, bunlardan askerliğe elverişli olanlarını kaydedip işe yaramayanlarını satması, yine kul yazılması gerekirse İstanbul'dan kuloğlu ve kul-karındaşı yazılıp gönderileceği bildirildi. Kendisi Mısır'da 9 top mevcut olduğunu söylemesine karşılık, Süveyş kapdanının hâlihazırda orada 75 darbzen, 59 badaloşka, 40 şayka, 15 kolonborna, 1 hevayî top ve 2.000 demir badaloşka ve 5.000 darbzen güllesi ile küçük büyük 2.000 kadar gülle bulunduğunu ilam ettiği merkezden ifade edildi. Bunlara ilaveten İstanbul'dan da 1 hevayî top, ehil topçu, yeteri kadar gülle, 2.500 tüfek, 50'şer dirhem atar 30 darbzen, 3 biner gülle ile kâfi miktarda tüfek fındığı, gemiler için lazım olan mühimmâtla birlikte 2 bin tüfek, 10 biner top ve darbzen güllesi gönderilmesi için Kapdanıderya Piyale Paşa'ya emir yazıldığı belirtilerek, bu mühimmatın noksanı varsa Mısır'da tamamlaması istendi. İstanbul'dan mühimmât istenecek olması halinde kale dövmeye mahsus topların gülle çaplarını bildirmesi gerekecekti. Mısır ve Süveyş'te mevcut olan ile İstanbul'dan gönderilen silahlar Yemen seferine yeteceğinden bunların israf etmemesi; yollanan gülle ve toplar için yeteri kadar araba hazırlaması; daha evvel gönderilmiş silahları hâlâ gitmekte olan askerle, bundan sonra gelecek olanları ise gemilerle arkalarından yollaması emredildi. Keza Özdemiroğlu Osman Paşa, Yemen'e vardktan sonra ücretlerini göndermesi şartıyla, kendisine sefer için zahire ve Mahmud Paşa'nın cebelerinin değeri mukabili verilmesini, Yemen'de kesilen paraların ayarı bozuk olduğundan bunların da Mısır'dakiler gibi kesilmesini rica etmişti. İlk iki talebi kabul eden Divân, Sinan Paşa'ya, bunların yerine getirilmesini, ancak Osman Paşa'nın paraya dair önerisi uygun olmadığından paraların Özdemir Paşa zamanındaki gibi

kesilmesi, Osman Paşa'ya gümüş babında muzayaka çekmesi hâlinde iki kantar da gümüş tedarik edip vermesini emretti¹⁴¹.

Mısır'daki sefer hazırlıkları devam etmekteydi. Sinan Paşa, Yemen ve San'a beylerbeyliklerinin birleştirilerek Osman Paşa'ya verilmesini, Kurdoğlu Hızır Bey ile Osman Paşa'nın mevcut kadirga, asker ve zahire ile Yemen'e gönderilmesini, Gönüllüler Ağası Hüseyin'in ise Mısır'da kalmasını teklif etmişti. Divân, buna mukabil, üçünün de hemen yola çıkartılmasını istedi. İki beylerbeyiliğin birleştirilip Osman Paşa'ya verildiği, ancak Osman Paşa Aden muhasarası ile meşgulken Hasan Paşa'nın Zebîd muhafazasında kalması gerekli olduğundan şimdilik bu durumu hem kendisinin hem de Osman Paşa'nın ifşa etmemelerini; asiler tedib edildikten sonra kararın icra olunacağını ve Hasan Paşa'nın İstanbul'a çağrılacağını bildirdi¹⁴². Mısır kadısı ile defterdarı, Kapdan Mahmud Bey'in 5 Şevval/3 Nisan'da Yemen'e hareket ettiğini, diğer askerlerin de denizden gitmesinin her açıdan evlâ olduğunu, kendisinin de hazırlıklar kapsamında büyük gayret gösterdiğini ilam ettiklerinden, Mahmud Bey'in ne kadar asker ve zahire ile yola çıktığını bildirmesi, Osman Paşa'yı Yemen'e sevketmesi, Mustafa Paşa'nın da Mısır'a ulaştığında beklemeden gitmesi için şimdiden bir-iki kalyon ve temin edebildiği kadar kadirga hazırlanmasına dair Sinan Paşa'ya emir irsal edildi¹⁴³.

Kadı ile defterdar gibi, askerinin karadan gitmesinin zor olduğunu arzeden Sinan Paşa'ya, İstanbul'dan gönderilen askerinin ağalarıyla Mısır muhafazasında alıkonulup, Mısır kullarının tamamının Yemen seferine memur edilmesi; evvela bunlardan 2.000, 3.000 ya da daha fazlasının kadirgalarla acilen kale dövecek topları, iaşe maddeleri ve diğer ihtiyaçları ile birlikte Osman Paşa'nın maiyetinde yola çıkartılması; böylece düşmana korku verilmesi; bu askeri nakleden gemilerin, Serdar Mustafa Paşa ile kalan askeri Yemen'e götürmek için beklemeden geri dönmelerinin tembihlenmesi hususunda hüküm sâdır oldu. Yararlılıkları görülen askerlerin, seferden sonra ödüllendirileceği bir kez daha hatırlatıldı. Ayrıca Payas'tan şimdiye kadar ne miktarda ve ne surette kereste

¹⁴¹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, 13 Şevval 975/11 Nisan 1568 tarihli Şam muhafazasında olan Karaman beylerbeyine hk. 1246 ve Mısır beylerbeyine hk. 1252; 14 Şevval 975/12 Nisan 1568 tarihli Mısır beylerbeyine hk. 1255, 1262, 1265, 1271, Mustafa Paşa'ya hk. 1256, 1268, Halep beylerbeyine hk. 1266 ve Piyale Paşa'ya hk. 1269.

¹⁴² 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Gurre-i Zilkade 975/28 Nisan 1568 tarihli Yemen beylerbeyine hk. 1332 ve Mısır beylerbeyine hk. 1333.

¹⁴³ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1347, 5 Zilkade 975/2 Mayıs 1568.

naklettirdiği hakkında bilgi vermesi istendi¹⁴⁴. İstanbul'dan Mısır muhafazasına gönderildikleri hâlde beylerbeyinin emirlerini dinlemeyip verdiği vazifeleri yapmayan ve yerli askerlerle çekişen kapıkulları, hizmetleri görülenlerin mükâfatlandırılacağı, aksine harekete edenlerin cezalandırılacağı hususunda uyarıldı¹⁴⁵.

Osman Paşa, Mısır muhafazasındaki müteferrika, ümerâ, keşşâf, çavuş ve bölük halkından istihdama uygun olanların sefere gönderilmesini; Mısır müteferrikalarından Mustafa'nın dergâh-ı mu'âlla bölümüne ilhak olunup kendisiyle birlikte Yemen'e gitmesini; sefer hazırlıkları için para sıkıntısı çektiğinden kendisine Mısır hazinesinden 50 bin altın borç verilmesini rica etmişti. Sinan Paşa'ya, muhafaza askerinden gitmek isteyenlere mâni olmaması, Mustafa'nın da gönderilip daha sonra arzedilmesi, Osman Paşa'nın istediği meblağ hususunda ise hazineye sıkıntı olduğundan Mısır tüccarından kifayet miktarı borç alıp vermesi emredildi¹⁴⁶. İstanbul'dan Mısır'a yollanan 500 humbara otu, 400 humbara çömleği ve 100 tulumbayı, yine Mustafa Paşa'nın talebi üzerine İstanbul'daki ehl-i vukufun görüşleri doğrultusunda döktürülerek 11 adet arabalarıyla gönderilen 15 darbzeni gemilerle Yemen'e nakletmesi istendi¹⁴⁷. Hızır Reis, daha evvel Açe'ye gönderilmesi kararlaştırılan 15 kadırganın yanı sıra 4 kadırgayı daha tamire başladığını ve bunları şimdi Yemen seferinde kullanılmak için tamamlamaya çalıştığını, ancak gemilerin alet ve edevâtında noksanlar olup müteveffa Mahmud Paşa'nın İstanbul'dan gönderilmesini arzettiği şeylerin henüz gelmediğini bildirdiğinden Sinan Paşa'ya, payitahttan gönderilecek levazım ve mühimmat yetmezse Mısır ve İskenderiye'den temine çalışması emredildi¹⁴⁸.

İstanbul, Şam ve Kahire arasında ulaklar gidip gelirken, Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa, henüz Osmanlı askerinden kimsenin görünmediğini, asilerin her tarafa yayıldığını bildirip, yardım talebini tekrarladı. Bunun üzerine Mısır beylerbeyine evvela

¹⁴⁴ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1335, 6 Zilkade 975/3 Mayıs 1568. Ayrıca bk. 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Payas'tan Mısır'a gönderilen ya da gönderilecek kereste hususunda İskenderiye kapdanına hk. 1331, Gurre-i Zilkade 975/28 Nisan 1568; ne kadar kereste kesildiği ve İskenderiye'den bunları götürmek için gemi gelip gelmediği hakkında bilgi vermelerine dair Adana ve Üzeyr beylerine hk. 1352, 6 Zilkade 975/3 Mayıs 1568; Payas'taki beş gemilik keresteden sığıdığı kadarını ambara koyup geri kalanın İskenderiye'ye götürmesi ve ardından Piyale Paşa'ya mülaki olması hususunda İskenderiye kapdanına hk. 1377, 9 Zilkade 975/6 Mayıs 1568; Payas'ta kesilen kerestenin tamamen sahile indirilip indirilmediğini ve İskenderiye kapdanının gelip gelmediğini bildirmesine dair Halep beylerbeyine hk. 1381, 11 Zilkade 975/8 Mayıs 1568.

¹⁴⁵ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, ulufecilerbaşına hk. 1329, Gurre-i Zilkade 975/28 Nisan 1568.

¹⁴⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1348, 5 Zilkade 975/2 Mayıs 1568; San'a Beylerbeyi Osman Paşa'ya hk. 1361, 8 Zilkade 975/5 Mayıs 1568.

¹⁴⁷ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1376, 8 Zilkade 975/5 Mayıs 1568 ve hk. 1401, 13 Zilkade 975/10 Mayıs 1568.

¹⁴⁸ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1316, 8 Zilkade 975/5 Mayıs 1568.

Osman Paşa'yı hemen ardından da Mustafa Paşa'yı yola çıkarması emredildiği gibi her iki paşa bu konuda ayrı ayrı ihtar edildi¹⁴⁹. Fakat Serdar Mustafa Paşa, hac kafilesini Şam'dan yola çıkarmadan ve Halep'ten kendisine gönderilecek 100.000 altın gelmeden yola çıkmayacağını bildirdi. Yemen'deki kıtlığın kendisini buna mecbur ettiğini de ilave etmekten geri kalmadı. Ayrıca Mustafa Paşa ancak 16 Zilkade/13 Mayıs'ta Mısır'a hareket edeceğini söyledi. Mısır'a gönderdiği Molla Ağa marifetiyle hâlihazırda 14 kadirga ile 3 kalyon bulunduğunu öğrendiğini; her kadirga 50'şer ve her kalyon da 500'er adam aldığından mevcut gemilere ancak 2.200 asker bindirilebileceğini; bunların haricinde harp alet-edevâtı yüklenmesine imkân olmadığını; üstelik Hızır Bey'e kimseyi çıkartmayıp gemileri muhafaza ettirmesine dair emir verildiğinden bu şekilde Yemen'deki fütuhatin akamete uğrayacağını iddia etti.

Mustafa Paşa'nın bu surette Mısır'da da bir süre bekleyeceğinin işaretini vermesi ve oradaki hazırlıklarla meşgul ümerâyı eleştirmesi Divân'ı, memnun ve ikna etmedi. İstanbul'daki bilirkişilerin bir kadirgaya 200 kişi binebileceğini söyledikleri ve Hızır Bey'in Mısır'da 22 kadirga mevcut olup kalyon ve sair gemilerden de kifayet miktarı tedarik edilmek üzere olduğunu bildirdiği belirtilerek, serdarın her iki konudaki iddiaları reddedildi. Mısır'a varır varmaz Yemen'e hareket etmesi istendi. Daha sonra tedarik olunacak gemilerle takviye asker ve zahire gönderileceği vaadedilerek, Yemen'de Hızır Bey'i karaya çıkartıp, Süveyş Kapdanı Mahmud Bey'i yeterli askerle gemilerin muhafazasında bırakması emredildi. Aynı hususta Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa'ya yazılan emirde ise, Serdar Mustafa Paşa'nın Şam'dan hâlâ ayrılmaması ile ilgili öne sürdüğü gerekçeler “bu bahâne ile te'hîr u tevakkuf olunmaktan murâd mücerred tekâsül ü ihmâlden nâşî” ifadeleriyle tanımlanıp, aslında şimdiye kadar önce Osman Paşa'nın, sonra da Mustafa Paşa'nın Yemen'e varmış olmalarının gerektiği belirtildi. Ayrıca, “bu zamâna dek vilâyet-i mezbûreye bir-iki def'a asker gönderilmek mutasavver idi. Bu bâbda olan ihmâl ü müsâhelenün netâyici çok kimesnenün gafletine râci' olduğu” ilave edilerek kendisi de uyarıldı. Mustafa Paşa Mısır'a geldiğinde “kat'â bir husûsda tevakkuf u özre mecâl[i] kalmayacak” derecede gerekli bütün hazırlıkları yapması istendi¹⁵⁰. 6 Zilhicce 975/2 Haziran 1568 tarihli bir

¹⁴⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1454, 26 Zilkade 975/23 Mayıs 1568; Osman Paşa'ya hk. 1455; Mustafa Paşa'ya hk. 1456, 25 Zilkade 975/22 Mayıs 1568.

¹⁵⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Vezir Mustafa Paşa'ya hk. 1507; Mısır beylerbeyine hk. 1508, ikisi de Gurre-i Zilhicce 975/28 Nisan 1568 tarihli.

hükümle bizzat ihmalle suçlanan Mustafa Paşa'ya, vakit kaybetmeksizin Yemen'e gitmesi emri bir kez daha yineleni¹⁵¹.

Bütün bu keşmekeş arasında vakit geçerken seferle ilgili değişen bir şey olmadı. 28 Muharrem 976/23 Temmuz 1568 tarihli hükümle Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa'ya hâlâ Serdar Mustafa Paşa'nın gelmek üzere olduğu bildirilip ümit verilmeye çalışılıyordu¹⁵². Osman Paşa, Dimyat Sancakbeyi Mehmed'in Yemen ahvaline vukufu bulunduğundan kendisiyle birlikte gönderilmesini ve Dimyat'ın da sâbık Habeş Defterdarı Hasan'a verilmesini rica ettiğinden, Mehmed'e müsaade etmesi ve Hasan'a da şayet Yemen'e gidip gelirse bir defterdarlık vermesi hakkında Mısır beylerbeyine hüküm yazıldı. Osman Paşa'nın bütün ihtiyaçlarının temin edilip, Mustafa Paşa'nın da Mısır'a dâhil olunca Yemen'e gönderileceğini haber veren Sinan Paşa'ya, müteaddid emirlere rağmen Osman Paşa'nın niçin hâlâ yola çıkartılmadığı sorularak, bu emir eline geçer geçmez Osman Paşa'yı gemilerle yola çıkartması emredildi¹⁵³.

Vazifeyi istemeyerek kabul etmek zorunda kalan Lala Mustafa Paşa, nihayet Mısır'a gelmişti. Ancak yaşanan gecikmeye bir de Yemen seferini görüşmek için Sinan Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa, Mısır Kadısı Şeyhî Efendi, Mısır Defterdârı Çivizâde Mahmud Efendi, İskenderiye Kapdanı Kurdoğlu Hızır Bey ve sair kimselerin iştirakiyle Lala Mustafa Paşa'nın huzurunda yapılan Divân'da paşalar arasında zuhûr eden rekabet ve münaferet eklendi. Sinan Paşa'nın Lala Mustafa Paşa'yı Mısır'a geldiğinde kanuna muhalif bir şekilde ikamete mecbur ederek daha ilk andan itibaren uzlaşmaz bir tavır sergilediğini söyleyen Gelibolulu Mustafa Âlî, yaşanan çekişmeyi, efendisinin zaviyesinden, canlı -ve mübalağalı- bir şekilde tasvir eder. Âlî, 12'si Serdar Lala Mustafa Paşa'ya, 11'i Sinan Paşa'ya, 7'si de Osman Paşa'ya olmak üzere İstanbul'dan gönderilmiş olan toplam 30 adet fermânı Divân'da yüksek sesle tek tek okuduğunda bunların ekserinin muhteviyatının birbirine uymadığı görüldü.

Mustafa Paşa'ya verilen emirlerde Mısır beylerbeyinden serdara asker ve zahireden her ne isterse derhal vermesi, Sinan Paşa'ya kendi talebi üzerine verilen emirlerde ise serdarın Yemen'le ilgili taleplerini kifayet miktarı karşılması ve ifrattan

¹⁵¹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Vezir Mustafa Paşa'ya hk. 1528.

¹⁵² 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Yemen beylerbeyine hk. 1731.

¹⁵³ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1734, 28 Muharrem 976/23 Temmuz 1568; Mısır beylerbeyine hk. 1782, 26 Muharrem 976/21 Temmuz 1568; Osman Paşa'ya hk. 1793, 29 Muharrem 976/24 Temmuz 1568.

kaçınması yazılmıştı. Bu “kifayet miktârı” konusunda iki paşa bir türlü anlaşamadı. Lala Mustafa Paşa 4 bin Mısır kulu talep ederken, Sinan Paşa 500 nefere zorla rıza gösterdi. Serdar kendisiyle gidecek askerin ikişer yıllık zahire ve ulûfelerinin peşinen verilmesini isterken, Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa yalnızca üç aylık zahire ve ulûfe vermeyi teklif etti. Divân’da hazır bulunan diğer isimler, Lala Mustafa Paşa ile Sinan Paşa’yı uzlaştırmaya çalıştılsa da herhangi bir netice alınamadı. İki taraf, İstanbul’a adamlar gönderip birbirlerini şikâyete başladı. Lala Mustafa Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa, Nüzul Emîni Acem Molla Ağa, Yenişehir Sancakbeyi Güllüzâde Muhammed Bey, Derviş Çelebi, Mısır ümerâsından Gazali/Gurâbî damadı Mustafa Bey ve Kuyruklu Yıldız Muhammed Bey müştereken yolladıkları arzlarda, seferle ilgili bütün taleplerini Sinan Paşa’nın geri çevirdiğini, “gâlibâ hizmet-i Pâdişâhî ileru vardugını” arzu etmediğini söyleyip, ya Yemen harekâtının Sinan Paşa’ya havale edilmesini ya da Mısır eyaletinin serdarlıkla birlikte Lala Mustafa Paşa’ya verilmesini istediler.

Sinan Paşa’nın gönderdiği arzlara göre ise, Lala Mustafa Paşa sürekli olarak, Özdemiroğlu Osman Paşa, Acem Molla, Mustafa Bey ve Muhammed Bey tarafından Mısır beylerbeyiliği uhdesinde olmadıkça Yemen’de bir iş başaramayacağı söylenerek tahrik ediliyordu. Kendisi bütün ihtiyaçlarını karşıladığı, istediği kadar asker ve zahire gönderdiği halde Lala Mustafa Paşa türlü bahanelerle sefer vaktini geçirmeye çalışıyor, Kasr-ı Gavri’de gün be-gün eğlenceler tertipliyordu. Hatta kendisini de bu ziyafetlerden birine davet edip, zehirli şerbetle öldürmek istemişti. Bu sayede boşta kalacak Mısır’da istediğini yapabilecek, lüzum görürse ümerâyı katledecek, Kansu Gavri’nin kızından olma oğlunu Şam’dan getirterek Mısır tahtına geçirecek, daha sonra Yemen’e gidip orada şahsî devletini kuracaktı. Ancak kendisi şerbeti tadar tatmaz zehirli olduğunu anlayıp tükürmüş ve planı bozmuştu. Bütün bunlara ilaveten Lala Mustafa Paşa, Sokollu Mehmed Paşa’nın II. Selim’in kızı olan eşine de dil uzatıp küfrediyordu¹⁵⁴.

İstanbul, Lala Mustafa Paşa’nın uzun bir süre geçmesine rağmen hâlâ Yemen’e hareket etmemesinden rahatsızdı. 28 Muharrem 976/23 Temmuz 1568 tarihli olup, Mısır’daki Mustafa Paşa’ya “gecikmeye sebep olan bir husus mu zuhûr eylemiştir; aslı

¹⁵⁴ Âlî, *Kühû'l-ahbâr*, II, 12-16. Âlî’nin tek taraflı anlatımına mukabil Selânikî (bk. *Tarih*, I, 73), “Sinan Paşa hazretleri tekrâr mufassal ve meşrûh garaz-âmîz arzlar gönderüp, “Bunlar küllî teklifât ile isrâfât-ı lâzime götürürler” diyü serdârlık kendülere fermân olunursa cüz’î nesne ile düşmen hakkından gelinüp, az zemânda fütûhât müyesser ola diyüp “Mustafa Paşa dahi gitmeden istiğnâ gösterdi dinilmeğin...”, sözleriyle her iki paşayı da suçlar. Vusûlî ise (bk. Nejdî Öztürk, “Kazasker Vusuli Mehmed Çelebi ve Selim-nâmesi”, *Türkiyat Araştırmaları*, sa: 50 (İstanbul 1987), s. 77), bu rekabet hiç yaşanmamamışçasına, vezaretle Yemen serdarı tayin edilen Mustafa Paşa’nın Mısır’a vardığında yeni bir fermanla İstanbul’a çağrıldığını, Yemen seferinin komutasının da yine vezaretle Sinan Paşa’ya verildiğini kaydetmekle yetinir.

nedir?” denilerek niçin Yemen’e gitmediğini soran hükmün tehir edilmesi, bunun ilk işareti olarak değerlendirilebilir¹⁵⁵. Zaten bu emirden birkaç gün sonra Mustafa Paşa’ya, Yemen’e hareketi hususunda kendisine gönderilen birçok ahkâma rağmen sekiz dokuz aydır oyalandığı için görevden alındığı ve Yemen hadisesinin acilen halledilmesi gerektiğinden yerine Sinan Paşa’nın tayin edildiği bildirildi. Bunun yanı sıra kendisine verilen nişanlı kâğıtlar ile Halep hazinesinden tahsis edilen 100 bin filoriyi yeni serdara teslim edip Şam’a dönmesi emr¹⁵⁶ ve Şam’da teftişine müfettişler tayin edildi¹⁵⁷. Yine Sinan Paşa’nın itham ettiği isimlerden, Sultan Süleyman evkafi mütevellisi Molla Ağa’nın hapsedilerek, muhasebesinin görülmesi için Şam’a gönderilmesi istendi¹⁵⁸. Mısır’da bazı meselelere karıştıkları bildirilen Gazali/Gurâbî damadı Mustafa ile Kuyruklu Yıldız Muhammed’in, ele geçirilip haps ve Mısır’a gönderilen Çavuşbaşı Burunsuz Mustafa marifetiyle idam edilmeleri hakkında emir çıktı¹⁵⁹. Serdardan önce Yemen’e gidip asîlerin tedibine gayret etmesi emredildiği halde niçin hâlâ harekete geçmediği sorulan Osman Paşa’da da, asla beklemeyip kendisine tâbi askerle vilayetine gitmesi; Sinan Paşa yeni serdar olduğundan onunla birlikte hareket edip, münasip görüldüğü üzere hizmette bulunması konusunda uyarıldı¹⁶⁰.

Yemen serdarlığı, vezaret payesi ile, bir önceki günden geçerli olmak üzere, 21 Safer 976/15 Ağustos 1568’de Sinan Paşa’ya verildi¹⁶¹. Mısır beylerbeyliğine getirilen İskender Paşa’ya, eyaleti basiret üzere yönetmesi ve Sinan Paşa’nın her türlü ihtiyacını “arza muhtâcdur” demeyip temin ve teslim etmesi emredildi¹⁶². Mısır’a gelen Burunsuz

¹⁵⁵ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Vezir Mustafa Paşa’ya hk. 1794.

¹⁵⁶ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mustafa Paşa’ya hk. 1913, 21 Safer 976/15 Ağustos 1568.

¹⁵⁷ Selânikî (bk. *Tarih*, I, 73), Sinan Paşa’nın mektubundan sonra Mustafa Paşa’nın “fil’hakika istiğnâ eyleyüb ve keyd ü mekr ü garazı mukarrer bilüp” diyerek İstanbul’daki havayı yansıtır. Âlî ise (bk. *Künhü’l-ahbâr*, II, 16), “Sinan Paşa’nın arzı tekaddüm itdüğü gibi cenâb-ı saltanata okudılar. İta at-i emr itmeyin kulin siyâseti vâcibâtandır deyu ser-dârın katline teşemmür kıldılar. Lâkin Selim Şâh-ı magfûr hukûk-ı sâbıkaya binâ’en ruhsat virmedi. Ba’dehu teftîşi arz olundıkda Şam’da teftiş olunmasına müfettişler ta’yîn olunub emirler virildi” diyerek hem Sinan Paşa’yı hem de Veziriazam Sokollu’yu itham eder. Lala Mustafa Paşa’nın tayininden azline kadar Yemen serdarlığı hakkında, burada kullanılan bazı hükümleri de ihtiva eden, malumat için bk. Şerafettin Turan, “Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar”, *Belleten*, XXII/85-88 (Ankara 1958), s. 557-574; Bekir Kütükoğlu, “Mustafa Paşa, Lala, Kara”, *İA*, VIII, 733; Hulûsi Yavuz, *Kâbe ve Haremeyn için Yemen’de Osmanlı Hâkimiyeti (1517-1571)*, İstanbul 1984, s. 83-88.

¹⁵⁸ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Sinan Paşa’ya hk. 1909, 21 Safer 976/15 Ağustos 1568. Ayrıca bk. 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Molla Ağa’nın teftîşi hususunda Şam defterdarına hk. 1958, 27 Safer 976/21 Ağustos 1568.

¹⁵⁹ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Mısır beylerbeyine hk. 1911, 21 Safer 976/15 Ağustos 1568.

¹⁶⁰ 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, Osman Paşa’ya hk. 1925, 21 Safer 976/15 Ağustos 1568.

¹⁶¹ Tafsilat için “Yemen Serdarlığı” bölümüne bakınız.

¹⁶² 7 Numaralı Mühimme Defteri, II, İskender Paşa’ya hk. 1905, 21 Safer 976/15 Ağustos 1568. Âlî ise (bk. *Künhü’l-ahbâr*, II, 16), Mısır eyaletinin “tâ Bâğdâd Beglerbegisi İskender Paşa’ya münâsib” görülmesinin

Mustafa Çavuş, Sinan Paşa'nın serdarlık beratını Divân'da okuyunca şenlikler yapıldı. Ardından Gazali/Gurâbî damadı Mustafa ile Kuyruklu Yıldız Muhammed asılarak idam edildi. Özdemiroğlu Osman Paşa, Burunsuz Mustafa'nın Mısır'a gelmesinden bir hafta önce Yemen'e hareket ettiği için sorgu ve muhtemel bir cezadan kurtuldu. Silahlı adamlarıyla otağını Katiye denilen yere kuran Lala Mustafa Paşa, çavuşbaşını yanına yaklaştırmadı ve az sonra buradan ayrıldı¹⁶³.

3.8. İkinci Mısır Beylerbeyliği

Serdar Sinan Paşa, 7 Receb 976/26 Aralık 1568'de Mısır'dan Yemen'e hareket etti. Uzun ve zorlu bir askerî harekâtla buradaki isyanı bastırdı¹⁶⁴. Daha Yemen'de iken gönderdiği bir mektupla bölgenin fethi tamamlanıp, irad ve masrafı intizam bulunca İstanbul'a gelmek istediğini arzetti¹⁶⁵. Divân, evvela bu talebi kabul ettiyse¹⁶⁶ de daha sonra kararını değiştirdi. Sinan Paşa, 15 Zilhicce 978/10 Mayıs 1571'de, vezaret payesi muhafaza edilerek, ikinci defa Mısır beylerbeyliğine getirildi¹⁶⁷.

sebebini, Sinan Paşa'nın, yeni beylerbeyi gelinceye kadar "bilâ mu'âriz" ihtiyaçlarını temin etmesi ve istediği kadar zahire ve asker alması olarak izah ve iddia eder. Selânikî (bk. *Tarih*, I, 73), İskender Paşa'ya, Sinan Paşa'nın hizmetine yetişmek için acele etmesinin emredildiğini ve öyle de olduğunu kaydeder.

¹⁶³ Selânikî, *Tarih*, I, 73; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, II, 16-17. Âlî, Sinan Paşa'nın tahrikiyle aslında Osman Paşa'nın da katline ferman çıkmışken kurtulduğunu söylerken, Selânikî de böyle bir bilgi yer almaz. Reyhan Şahin Allahverdi (bk. *Özdemiroğlu Osman Paşa*, s. 34-40, 44-46), Yemen isyanının bastırılması ile görevli üç paşa Mısır'da birleşince aralarında rekabet ve düşmanlığın zuhur ettiğini; Mustafa Paşa ile Osman Paşa arasındaki "sevgi ve muhabbetin", Sinan Paşa'yı "kıskandırdığını ve aralarını bozmaya çalıştığını"; buna muvaffak olamayınca da "Osman Paşa ile Mustafa Paşa'nın Yemen'e birlikte gitmeleri emredilmiş olmasına rağmen Osman Paşa'nın bir an önce gitmesiyle ilgili emr-i şerif çıkarttığını" ve derhal Osman Paşa'yı Yemen'e gönderdiğini; bu şekilde de Mustafa Paşa'yı "yalnız bırakmış oldu"ğunu kaydeder. Ancak Sayın Allahverdi, serdarı beklemeden Yemen'e hareket etmesine dair Osman Paşa'ya gönderilen hükümlere müteaddid atf yaptığı halde galiba kendisinden önce yazılan bu senaryonun cazibesinden kurtulamamıştır. Yine benzer şekilde Lala Mustafa Paşa'nın ordunun ihtiyaçlarını tamamlamak için üç aydan fazla Mısır'da vakit geçirdiğini, Sinan Paşa'nın bu hususta ona elinden geldiği kadar zorluk çıkarttığını, ayrıca İstanbul'a Mustafa Paşa'nın maksadının Yemen'e gitmek olmadığı, sürekli bahaneler üretip vakit geçirdiğine dair arzlar göndererek onu serdarlıktan azlettirdiğini ileri sürer. İlginçtir ki, bu iddiayı istidlâl için dipnottaki izahatına, "Lala Mustafa Paşa Mısır'a geldikten sonra da gitmemek için bahaneler üretmeye devam ediyordu" cümlesi ile başlayıp aynı minvalde devam ettirir. Sinan Paşa'nın, Mustafa Paşa'nın karşısına çıkarttığı "zorluklar" ya da "bahaneler" hakkında baktığı kaynaklardan, bizim de çalışmamızı zenginleştirecek, herhangi bir emsâl vermez.

¹⁶⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. "Yemen Seferi".

¹⁶⁵ MD 14-2, 589/839. Defterde ikmal edilmeyen bu hüküm 28 Cemaziyülevvel 978/28 Ekim 1570 olarak tarihlendirilmişse de burada Habb Kalesi'nin fethedildiğinden bahsedilmesi verilen tarih hususunda şüpheli celb etmektedir. Zira Habb, 5 Receb 978/3 Aralık 1570'de fethedilmiştir.

¹⁶⁶ "Vilâyet-i Yemen bi't-tamâm islâh u tahrîr olunup avâyid ü masârifî ma'lûm olup A'râb-ı şekâvet-istî'âbdan pâk ü tathîr olunup alâka ber- taraf olup asâkir-i mansûre ile Südde-i sa'âdetüm'e avdet eylemelü oldukça sizünle bile varanlar girü sizünle bile avdet eyleyüp ...", bk. *12 Numaralı Mühimme Defteri: 978-979/1570-1572: Özet, Transkripsiyon ve İndeks*, Ankara 1996, I, Vezir Sinan Paşa'ya hk. 76, 25 Ramazan 978/25 Ekim 1570. Aynı hüküm için bk. MD 14-2, 902/1328, 24 Ramazan 978.

¹⁶⁷ *Yemen'de Osmanlı İdâresi ve Rumûzî Târîhi*, II, haz. Hulûsi Yavuz, Ankara 2003, s. 1242 (Bundan sonra "Rumûzî, Yemen" şeklinde kısaltılacaktır).

Yemen ahvalini beyan ve hacca gideceğini arz eden Sinan Paşa'ya, Mısır beylerbeyiliğine tayinin gerekçesi olarak, önce Haremeyn'in emniyeti ile memleketin muhafazasının padişaha vacip olduğu bildirildi. Memleketin sınırlarının korunması "Lâ-mülke illâ bi'r-ricâl" sözü gereği intizamlı askerin çokluğuna, o da "Lâ-ricâle illâ bi'l-mâl" sözü gereği hazinenin bolluğuna bağlı olup, bunun sağlanması için Mısır'ın ehemmiyeti ve ayrıca Yemen'in de Mısır'a mülhak olmasından ötürü eskiden beri padişahların buranın muhafazasına vüzerâdan birisini tayin ettikleri hatırlatıldı. Hem bu yüzden hem de kendisinin "vüfûr-ı kiyâset ü celâdet ve hüsn-i firâsetüne", oranın yerleşim mahalleri ve kalelerine, lazım olan askerin mevacibi ile sâir ihtiyaçlarına ve bilcümle ahvâline dair bilgisine itimâd edildiğinden vezaretle Mısır beylerbeyiliğine getirildiği ve bu hükmü alır almaz derhal eyaletine gitmesi bildirildi.

Kendisinden beklenen vazifeler de, gerek Mısır'ın gerekse buraya müteallik yerlerin adaletle hıfz ve himaye edilmesi; Yemen'e sevkedilecek askerin ve bunların mevacibinin, levazımının vs. vaktiyle tedarik ve irsâlinin geciktirilmemesi; Haremeyn fukarasına yollanması gereken hububat ve sairenin ihmal edilmeyip zamanında gönderilmesi; hac yolunda güvenliğin temini; Mısır'daki askerin zaptına dikkat edilmesi; eyaletin muhafazasında, hazinenin arttırılmasında ve reayanın idarecilere ezdirilmeyip kanunlar gereği mazlumun himaye edilip zalimin cezalandırılması hususlarında gayret gösterilmesi olarak sıralandı. "Yüzün ağ olsun. Cibillet ü nihâdunda merkûz olan âsâr-ı celâlet ü kiyâset ve etvâr-ı firâsetden me'mûl olan dahı bu idi" denilerek Yemen'deki hizmetleri takdir edilen Sinan Paşa'ya, bir müzehheb kılıç ile hil'at-ı fâhire ihsan olundu ve tasarrufundaki vezaret salyanesine 200 bin akçe terakki verildi. İlaveten, Mısır ile Yemen tamamen intizama kavuşup, oradaki asi ve eşkiyalardan kuttulduktan sonra İstanbul'a gelip Divân'da vezaret hizmetiyle istihdam edileceği müjdelendi¹⁶⁸.

19 Zilhicce 978/14 Mayıs 1571 tarihli hükümlerle Vezir Sinan Paşa'dan Mısır'a döndüğünde Yemen gönderilecek asker, mevacib vs. hususunda ihtimam göstermesi ve daima Yemen'i takviye etmesi istendi¹⁶⁹. 26 Zilhicce/21 Mayıs tarihli bir diğer

¹⁶⁸ Sinan Paşa'nın tekrar Mısır'a tayinine dair bu hüküm, MD 14-1, 87/112'de 15 Zilkade 978/10 Nisan 1571; *12 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 542'de ise 22 Zilhicce 978/17 Mayıs 1571 olarak tarihlendirilmiştir. İkincisinin doğru olması ihtimali daha kuvvetlidir.

¹⁶⁹ MD 14-2, 945/1398, 19 Zilhicce 978/14 Mayıs 1571; İbrahim Etem Çakır, *10 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi* (s. 179-356), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006, s. 186-187, hk. 343/557. Keza Sinan Paşa'ya yazılan bir başka fermanla Mısır'a vusulünden sonra gerek Yemen, gerek Habeş ve Mısır ahvaline dikkat edip reayanın refahına ve hallerinin

hükümle, Mısır'la ilgili dirlik, gedik, cihet vs. için selefine hitaben yazılıp bazı kimselere verilen hükümler kendisine takdim edildiklerinde, “ahkâmlar bana yazılmamışdır; tecdîde muhtâcdur” demeyip gereğini yapması ve arzı lazım olan husus varsa bildirmesi ihtar edildi¹⁷⁰. Vazife değişikliğini tebliğ için Mısır'daki İskender Paşa'ya 27 Zilhicce/22 Mayıs tarihli bir hüküm yazılarak, yeni beylerbeyi gelene kadar muhafaza hizmetinde olup eyaleti boş bırakmaması emredildi¹⁷¹. Başka bir fermanda Sinan Paşa'nın Mısır beylerbeyi tayin edilmesinin maksadı, “el-hâletü-hazihi müceddeden feth ü teshîr olunan vilâyet-i Yemen'in levâzım ve mühimmâtı tedârüki mahmiye-i Mısır'da Vezîr Sinan Paşa her bir işde durmak iktizâ eylemeğin bir iki yıl lâzım olan mühimmâtın görüp memleket ve vilâyeti ıslâh eylemek mühimmâtdan olmağın müşarünileyhin memleket-i Yemen'e müteallik lâzım olan ne makule mühimmât gerek olduğu malûmu olup ıslâhı için bir mikdar zaman mahmiye-i Mısır'da alıkonmak mukteziyât-ı din ü devletden olmağın vezâret ile mahmiye-i Mısır eyâleti tevcih olunup gönderilmişdür” şeklinde izah edildi¹⁷².

Bu arada idareyi Behram Paşa'ya bırakıp Yemen'i terkeden ve ardından Hac farızasını yerine getiren Sinan Paşa, 15 Muharrem 979/9 Haziran 1571'de Medine'den ayrılmıştı. Akabe'de huzuruna çıkan ulak, tekrar Mısır beylerbeyi tayin edildiğini haber verdi. İstanbul'a gitmek isteyen Sinan Paşa, bu karardan “mesrûr” olmamasına rağmen emre icabet etti ve Temmuz ayının ilk günlerinde halkın sevinç gösterileri arasında Kahire'ye girdi¹⁷³.

Bazı muhallefat meseleleri Sinan Paşa'yı, birinci beylerbeyiliğinde olduğu gibi, ikinci beylerbeyiliğinin ilk günlerinden itibaren uğraştırmaya başladı. Habeş beylerbeyi iken vefat eden Hüseyin Paşa'nın iki bin florilik muhallefatını, hazineye alınmış ya da satılmış olsa dahi, kardeşi Teke Sancakbeyi Hasan Bey ve hanımının gönderdikleri

ıslahına gayret etmesi emredilmektedir, ancak bu hüküm MD 14-2, 1022/1513'te 19 Zilhicce 978/14 Mayıs 1571; 12 Numaralı Mühimme Defteri, I, hk. 537'de ise 22 Zilhicce 978/17 Mayıs 1571 tarihli dir.

¹⁷⁰ 12 Numaralı Mühimme Defteri, I, hk. 545 ve MD 14-1, 15/22, 26 Zilhicce 978/21 Mayıs 1571.

¹⁷¹ İskender Paşa'ya, “sâbık Mısır beglerbegisi” hitabıyla yazılan bu hüküm için bk. Çakır, 10 Numaralı Mühimme Defteri, s. 172, hk. 327/534 ve MD 14-2, 952/1412, 27 Zilhicce 978/22 Mayıs 1571.

¹⁷² İskender Paşa'ya hitaben yazılan 16 Muharrem 979/10 Haziran 1571 tarihli ferman için bk. MD 14-1, 78/100.

¹⁷³ Rumûzî, *Yemen*, II, 1225-1229. Âli Efendi, ulağın Muylah Benderi'nde Sinan Paşa'nın huzuruna çıktığını kaydeder (bk. Sadettin Baştürk, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî/Ahbârü'l-Yemânî (Tahlil ve Metin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum 2010, s. 427-428). Danişmend, sehven, Sinan Paşa'nın 978 başlarına kadar Yemen'de kalıp, haccettikten sonra doğrudan 4 Şevval 978'de (1 Mart 1571) İstanbul'a geldiğini yazar (bk. *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II, İstanbul 1971, s. 398).

adamlara iade ettirmesi hakkında Sinan Paşa'ya emirler yazıldı¹⁷⁴. Suyolu hizmetinde iken vefat eden Kasım Bey'in muhallefatının beytü'l-mâl emîni ve kadı kassâmı mührüyle zabtolunduğunu arzederek Sinan Paşa'dan, Kasım Bey'in muhallefatının muhasebesini gördürmesi; zimmetinde mal çıkarsa ya da varisi yoksa metrukâtı zabtettirip telef olmasını engellemesi; durumu Divân'a bildirmesi istendi¹⁷⁵.

Mahmud Paşa'nın hanımının, müteveffanın metrukâtından, salyanesinden, hazineye verdiği borçlardan ve gılâl pahasından 163.500 altın tahsil olunup bundan hem kocasının vasiyeti üzere şer'le kendisine ait olan meblağın ve mihrinin hem de kocasının borç olarak aldığı 5 bin altının kendisine verilmediğine dair arzuhal sunmasıyla bu eski mesele yine Sinan Paşa'nın önüne geldi. Sinan Paşa'dan, Mahmud Paşa siyasetle öldürülmediği için hanımının iddia ettiği bütün alacaklarını vermesi istendi. Sinan Paşa cevabî mektupla, paşanın hanımının gerek kocasına verdiği borca gerekse kocasından kendisine vasiyet edilmiş hakka dair herhangi bir kayıt bulunmadığını arzetti. Ancak Mahmud Paşa'nın sağlığında Mısır kadısı olup bu tarihte Rumeli kadıaskeri olan Şeyhî Efendi, hanımın iddialarının doğruluğuna şahadet ettiği gibi, paşanın Saray'a vasiyet ettiği kölelerin düşük bedelle Mısır'da dağıtıldığını ve cebe-hânesini de gayet düşük ücretle Sinan Paşa'nın aldığını Divân'a bildirildi. Bu yüzden Sinan Paşa'ya, Mısır kadısı ile birlikte davayı yeniden görüp, metrukâtan hanımın mihrini, vasiyet olunmuş hakkını ve alacağını vermeleri emredilip kölelerin ve cebe-hânenin hesabı soruldu¹⁷⁶.

İkinci beylerbeyiliği döneminde Sinan Paşa'yı en fazla meşgul eden konu, Yemen harekâtı, Habeşistan'daki peşpeşe beylerbeyi değişiklikleri ve kargaşalar, Akdeniz'deki savaş, birkaç yıldır devam eden kıtlık ve kuraklık sebebiyle yıpranan Mısır'ın mâlî, iktisadî ve ticarî açıdan ıslahı oldu. Eyaletin mîrî emvâlle ilgili işlerinin nâzırı olan Mısır beylerbeyi, defterdar ve kadı ile birlikte, mâlî yapının tanzimi; mîrî gelirlerin toplanması; düzenli olarak ve noksansız bir şekilde irsaliye hazinesinin İstanbul'a gönderilmesi; şeyhü'l-arab, kâşif ve eminlerin muhasebelerinin görülüp ahvallerinin teftişi; vazifelerini ifa için talep ettikleri yardımın yapılması; varsa bunların üzerlerindeki bakayanın tahsili; mültezimlerden taahhüdlerini yerine getirmeyenlerin ya

¹⁷⁴ MD 15, 40/ 353, 50/ 443, ikisi de 13 Safer 979/7 Temmuz 1571 tarihidir.

¹⁷⁵ *12 Numaralı Mühimme Defteri*, II, Vezir Sinan Paşa'ya hk. 1093, 7 Zilkade 979/22 Mart 1572.

¹⁷⁶ MD 15, 83/717, 20 Rebiülevvel 979/12 Ağustos 1571; H. Muharrem Bostancı, *19 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 50-51, hk. 52, 8 Muharrem 980 ve s. 110-111, hk. 134, 18 Safer 980.

da suç işleyenlerin cezalandırılması ile mükellefti. Mısır'a tayin olunan yeni beylerbeyi, eyaletine varır varmaz selefinin muhasebesini yaptırdı¹⁷⁷. İstanbul, vazifesinin hemen başında Sinan Paşa'ya Mısır hazinesinin irâd ve masrafı ve Yemen'e sarf olunan ile İskender Paşa'nın zamanında tahsil ve sarf olunan miktarı ve mültezimler üzerinde bakaya var ise miktarını mufassal defter edip bildirmesini emretti¹⁷⁸.

Bilhassa vazifelerini iltizam suretiyle deruhde etmeleri hasebiyle şeyhü'l-arabların durumlarının tespit ve teftişi, eyaletin mevcut mâlî durumunun görülmesi ve geleceğinin planlaması açısından hem yeni beylerbeyi hem de İstanbul için büyük öneme sahipti. Divân-ı Hümâyûn daha Mısır yolunda iken Sinan Paşa'ya selefi İskender Paşa döneminin mâlî yapı ve uygulamalarını gözden geçirmesine dair emirler göndermeye başladı¹⁷⁹. Vezir Sinan Paşa'nın eyalette bilfiil idareyi ele aldığı tarihlerden itibaren bunların sayısı arttı. Bu minvâlde, sâbık Buhayra Şeyhü'l-Arabı Şeyh Yahya'nın oğlu Ömer'in yakalanıp zimmetindeki mîrî malın tamamen tahsil edilmesi istendi¹⁸⁰. Mevcut Buhayra Şeyhü'l-Arabı Hablâs Mehmed'in talebi üzerine Sinan Paşa'ya, önce adı geçen kimsenin devlet namına yaptığı masrafların¹⁸¹, sonra da umumen muhasebesinin görülmesi emredildi¹⁸². Menufiye Şeyhü'l-Arabı Mansûr'un, kendisinden iltizamı kabul ettiği şartlardan ziyade mal istendiğine¹⁸³, selefi Allâm'ın vilayeti harap ve fellahların eşyalarını talan edip, teftişinde İskender Paşa'nın da

¹⁷⁷ Mısır beylerbeyinin vazifeleri için bk. Seyyid Muhammed, *Mısır Eyâleti*, s. 108-124.

¹⁷⁸ MD 17, 4/7, 25 Muharrem 979/19 Haziran 1571, Vezir Sinan Paşa'ya hüküm. Aynı hüküm için bk. MD 14-1, 61/77, 27 Muharrem 979/21 Haziran 1571.

¹⁷⁹ Mesela bk. *12 Numaralı Mühimme Defteri*, I, Vezir Sinan Paşa'ya hk. 564, 27 Zilhicce 978/22 Mayıs 1571. Aynı hüküm için bk. Çakır, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 169, hk. 324/525.

¹⁸⁰ *12 Numaralı Mühimme Defteri*, I, vilayetin iltizamından zimmetinde bir hayli mîrî meblağ kalıp, daha evvel yakalanmışken firar eden ve hâlâ orada bulunduğu haber alınan önceki Buhayra Şeyhülarabı Şeyh Yahya'nın oğlu Ömer'in ele getirilip üzerindeki mîrî mal tamamen tahsil edilmedikçe salverilmemesi, arza muhtaç hususların arz edilmesi, Ömer'in ne surette yakalandığı ve kendisinden ne kadar mal tahsil edildiğinin mufassalan bildirilmesi hakkında Sinan Paşa ve Mısır kadısına hk. 706, 12 Safer 979/6 Temmuz 1571.

¹⁸¹ MD 14-2, Buhayra vilayetini Şeyh İsa'dan 65 kese fazlaya iltizam ve senelerce idare ettiğini bildiren mevcut Şeyhülarab Hablâs Mehmed önce mîrî namına ita ettiği bazı masrafların muhasebesinin yapılmasını istediğinden mîrî için aldığı develerin fiyatı o zamanın rayicine uygun ise hesabının görülmesi ve borcuna mahsup edilmesi hakkında Sinan Paşa'ya hk. 1003/1491, 17 Safer 979/11 Temmuz 1571.

¹⁸² *12 Numaralı Mühimme Defteri*, II, Şeyh Hablas, mektup gönderip, muhasebesinin hak üzere görülmesini rica ettiğinden, masraf ve teslimatı ile sair hususları ayrı ayrı defter edip İstanbul'a yollaması ve mîrî mal her kimde zuhur ederse eksiksiz tahsil ettirmesi hakkında Sinan Paşa'ya hk. 864, 16 Rebiülâhîr 979/7 Eylül 1571.

¹⁸³ MD 15, Menufiye Şeyhülarabı Mansur adam gönderip, selefi Allâm'ın tayin edildiği şartlar dairesinde esbab ve davalarını bahasıyla kabul ettiğini, ancak sâbık beylerbeyi İskender Paşa'nın ziyade bahaya tutmak istediğini bildirdiğinden, tayin olunurken hangi şartlarla kabul ettiyse ona riayet edilmesine dair Sinan Paşa ve Mısır defterdarı ile Menufiye, Mahalle ve İbyad kadılarına hk. 49/427, 19 Safer 979/13 Temmuz 1571.

yardımıyla zimmetindeki malı gizlediğine¹⁸⁴ dair iddialarının tedkiki Sinan Paşa'ya havale edildi.

Mamafih İstanbul'a yine de Mısır'daki mukataaların çok miktarda bakayaları olup bunlar tahsil edilemediği ve mukataalar ekseriya müflislere verildiği için hazinenin bir hayli zarar gördüğüne dair şikâyetler geliyordu. 21 Rebiülevvel 979/13 Ağustos 1571'de, Sinan Paşa ve nâzır-ı emval, Mısır'a müteallik mukataalarda ve diğer birimlerde, her nerede mîrî bakaya varsa tahsiline gayret etmeleri; mümkün olduğunca kimsede bakaya bırakılmaması; mukataaların müflislere verilmeyip yarar kefiller nezaretinde varlıklı kimselere verilmesi; mîrî emvalin artmasına çalışıp Mısır hazinesini zamanında göndermeleri konusunda uyarıldı¹⁸⁵. Mısır'ın mâlî muamelatı her şemsî senenin 11 Eylül'ünden itibaren tedvin edilip ırsâliye hazinesinin İstanbul'a gönderilmesi usûlden olduğundan¹⁸⁶, Mısır ümerâsından Kürkçübaşı İshak Bey gelecek hazineye 10 Rebiülahir/1 Eylül'de serdar tayin edildi¹⁸⁷.

Geliri arttırmak düşüncesiyle payitaht, zaman zaman Mısır'ın iç işlerine de müdahale etmek istedi. Şeyh Abdülvahid, Divân-ı Hümâyûn'a gelip, Mısır'a tâbi İklim-i Garbiyye mukâtaası ile bazı köylerin idaresinin kendisine bırakılması için mevcut şeyhü'l-arabdan daha fazla para teklif etti. Bunun üzerine, taahhüdlerini yerine getirip yarar kefil gösterdiği takdirde zikredilen yerlerin Şeyh Abdülvahid'e tasarruf ettirilmesi¹⁸⁸; yine Şeyh Abdülvahid'in ricası üzerine kendisinden önce bölgeyi iltizam eden şeyhü'l-arab, kâşifler ve emînlerin muhasebelerinin görülmesi¹⁸⁹ Mısır yönetimine

¹⁸⁴ MD 15, Sinan Paşa'ya hk. 50/428, 19 Safer 979/13 Temmuz 1571.

¹⁸⁵ *12 Numaralı Mühimme Defteri*, II, hk. 1000.

¹⁸⁶ İrsâliye hazinesi için Seyyid Muhammed, *Mısır Eyâleti*, s. 115-124. Sinan Paşa'nın bu ilk yılı için miladî 11 Eylül 1571, hicrî 20 Rebiülahir 979'a denk gelir.

¹⁸⁷ MD 15, 96/834.

¹⁸⁸ *12 Numaralı Mühimme Defteri*, II, İstanbul'a gelip Mısır'da İklim-i Garbiyye mukâtaası ile bazı köylere yüz kese ziyade ile talip olan ve bunun da elli kesesini 15 gün içinde peşin olarak vermeyi taahhüd eden Abdülvahid'in bir çavuşla birlikte Mısır'a gönderildiği; gerekli şartları yerine getirdiği takdirde ve yarar kefilleri var ise buranın kendisine zaptettirilerek bütün bu hususları ve mukataanın hangi tarihte verildiğini defter ettirip suretinin gönderilmesi hakkında Vezir Sinan Paşa'ya ve Mısır nâzır-ı emvaline hk. 802, 6 Rebiülahir 979/28 Ağustos 1571; aynı hususta Sinan Paşa'ya hk. 974.

¹⁸⁹ *12 Numaralı Mühimme Defteri*, II, Şeyhülarab Abdülvâhid, tasarrufundaki Garbiye mukataası ile bazı köylerin önceki mültezimleri olan şeyhülarab, kâşifler ve emînlerin zimmetlerinde hayli mîrî mal kaldığını bildirip, mübaşirler ve şühûd-ı bilâd marifetiyle yerli yerinden teftiş olunup muhasebelerinin görülmesini rica ettiğinden, tarafları bir araya getirip muhasebelerinin görülmesi, üzerlerindeki mîrî malın tahsil edilmesi ve ne kadar tahsilât yapıldığının defter edilip suretinin İstanbul'a yollanması hakkında Vezir Sinan Paşa'ya, defterdara ve kadiya hk. 882, 26 Rebiülahir 979/17 Eylül 1571.

emredildi. Lâkin daha sonra Abdülvahid'in şeyhü'l-arablığa tayininden, Sinan Paşa ve Mısır kadısının onun hakkında menfi görüş bildirmesi üzerine vazgeçildi¹⁹⁰.

Başkent'in, eyaletin mâlî durumunun ıslahına ve hazineyi yollamasında dair baskıları karşısında Sinan Paşa için en büyük talih, uzun süredir yaşanan kuraklık sebebiyle su seviyesi düşen Nil Nehri'nin yeniden canlanması oldu. Mısır'ın hayat damarı olan Nil taşkınlarının o yıl istenilen seviyede gerçekleşmesi sayesinde ziraat üretim arttı, kıtlık ve pahalılık ortadan kalktı¹⁹¹. Vezir Sinan Paşa gönderdiği mektupla, Mısır'ın harap yerlerinin tamirine ihtimam gösterdiğini; geçen 17 Rebiülahir/8 Eylül'de buğdayın erdebini 40 ve arpanın 28 pâreye indiğini; 20 yıldan beri su basmayan yerlere nihayet suyun ulaştığını haber verdi. "İnşâallâh zirâ'at olunmadık yer kalınmaz, meğer reâyâsı perâkende olan yerleri ve tohuma kudreti olmayan kalan yerleri kala" diye de ekledi. Buna cevaben 19 Cemaziyülâhir 979/8 Kasım 1571'de beylerbeyine, tohuma kudreti olmayan reaya gelip tohum talep ederlerse eskiden verilemediği üzere mîrîden tahsis olunarak ziraatın mümkün merteye artırılması emredildi¹⁹².

Sinan Paşa yeni bir arzla, Nil taşkınlarının arzulan seviyede gerçekleştiğinden bahisle Mısır vilayetinin nizama yüz tuttuğunu; Evâhir-i Şaban 979/8-16 Ocak 1572'de Mısır hazinesini gönderebileceğini bildirdi. Meşâyihten Bağdadoğlu, Salsun ve Ömeroğlu'nun zimmetlerinde hayli para kalıp her üçünün de bulunmadığını haber verip, bu kimselerin geride bıraktıklarının bakayalarının çok küçük bir kısmını dahi karşılayamayacağını; vazifelerinde ibka edilmelerinin zararı daha da arttıracığını iddia etti. Divân-ı Hümâyûn, 20 Receb 979/8 Aralık 1571 tarihli cevabında Sinan Paşa'ya, Mısır hazinesini sonraya bırakmayıp mutad zamanda göndermesini; adı geçen meşâyihten daha uygun şeyhler var ise mukataaları münasip gördüğü üzere onlara

¹⁹⁰ Kazım Kürşat Yücel, *18 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, Sinan Paşa ile Mısır kadısının, Abdülvahid'in gerek müteveffa babasının gerekse kendisinin zimmetinde hâlâ çok miktarda bakaya bulunduğu; bunun tahsili için hapsedilmişken İstanbul'a kaçtığı; talep ettiği bazı köylerin hâlihazırda Bağdadoğlu Mansur'un iltizamında olduğunu ve kadimden beri onlara tevcih edildiği; ayrıca Abdülvahid'in yarar kefil gösteremediği; bu durumda mukataa kendisine verilirse hazinenin zarar göreceğini ve fesad çıkabileceği hakkındaki ilamına mukabil, arzediliği gibi ise mukataanın Abdülvahid'e verilmemesine, zimmetindeki mîrî malın tamamen kabzedilmesine ve her kimde bakaya varsa tahsil olunmasına dair Sinan Paşa ile nâzır-ı emvâle hk. 5, 25 Ramazan 979/10 Şubat 1572 (bu çalışmaya sayfa numarası verilmediğinden yalnızca hüküm numaralarına atıfta bulunulacaktır).

¹⁹¹ Rumûzî (bk. *Yemen*, II, 1228-1229, 1237-1240), Nil Nehri'nin nice yıl taşmadığını; bu yüzden buğdayın erdebini dört altına çıktığını ve onun da güç bela bulunabildiğini; Sinan Paşa'nın "*kudümüyle*" nehrin o yıl "*murad üzre*" geldiğini; kıtlık ve pahalılığın bittiğini; hatta buğdayın beş erdebini bir dinara indiğini; halkın mesrur ve eyaletin mamur olduğunu kaydeder.

¹⁹² Çakır, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 135-136, hk. 288/461. Yarım bırakılmış bir halde aynı hüküm için ayrıca bk. MD 16, 367/646.

vermesini; azledilen şeyhlerin fitne çıkartma ihtimaline karşı tedbir almasını ve beytü'l-mâlî zâyî ettirmemesini emretti¹⁹³.

İrsâliye işi bu surette halledilmiş olmalı ki Divân, mektup gönderip Mısır'ın tamamen intizam bulduğunu, kıtlığın sona erdiğini ve halkın müreffeh olduğunu arzeden Sinan Paşa'ya, 7 Zilkade 979/22 Mart 1572'de, "ol diyarın ahvalinin daima intizam üzere olup ahalisinin refahiyyet ve istirahatte olmaları aksa-yı murad-ı şerifim idi. Elhamdülillâh kemâl-i intizâm müyesser olmuş" ifadeleriyle pâdişâhın memnuniyetini bildirdi¹⁹⁴. Bununla birlikte Mısır'daki mîrî bakaya meselelerini yakinen takip eden Divân-ı Hümâyûn, yine aynı tarihli bir hükümlerle, Ömeroğlu Mehmed'in uhdesindeki mîrî malı vermeden öldüğü, onun bütün mirasına kardeşi Ahmed'in el koyduğu, bu borcun kendisinden alınmadığı ve Ahmed'in hâlâ vazifesi başında bulunduğu ilâm edildiğinden Sinan Paşa ile defterdardan iddiayı araştırmalarını istedi¹⁹⁵. Buhayra Şeyhü'l-Arabî Hablas'ın talebi üzerine, 21 Rebiülevvel 980/1 Ağustos 1572'de de Mısır yönetimine, Hablas'ın muhasebesinin görülüp, akrabası Süleyman ibn-i Ali'den 10 kese altının tahsil edilmesi emredildi¹⁹⁶.

Sinan Paşa ise Mısır'da Mütevakkıyye Şeyhü'l-Arabî Bağdadîoğlu Mansûr meselesi ile uğraşıyordu. Paşanın bildirdiğine göre, Mansûr'un zimmetindeki mîrî mal daha önce İskenderiye halicinin temizlenmesi için keşfe gönderilen Defterdar Ahmed marifetiyle tahsil edilmişti. Defterdar, İskenderiye'den geri dönünce, Mansûr'u muhasebesinin görülmesi için defalarca davet etmiş, fakat o gelmemişti. "Yemen kaçkunlarından ve vilâyet müfsidlerinden" yanına adam toplayıp fesada başlamış, bu kimseleri dağıtması emrini dinlememiş, bu yüzden birçok yer ekilememişti. Kendisi, İskenderiye halicini görmek bahanesiyle buraya gidince Mansûr huzuruna gelmek zorunda kalmıştı. Böylece muhasebesi görülmüş, ancak zimmetinde çıkan 275 keseden fazla mîrî mal talep edildiğinde vermeye yanaşmamış, yapılan mahkemede önceki faaliyetlerinin hesabını verememişti. Bu senenin malını da zimmetine geçirmemesi için Mansûr'u azl ve haps edip, yerine sâbık şeyhü'l-arab Allâm'ı getirmişti. Her ne kadar Allâm'ı nezâret altında tutmaktaysa da Mütevakkıyye vilâyeti şeyhü'l-araplara verildiği sürece benzer sıkıntılar devam edecekti. Bu yüzden adı geçen vilayetin artık kâşiflere

¹⁹³ Çakır, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 102, hk. 253/391.

¹⁹⁴ *12 Numaralı Mühimme Defteri*, II, hk. 1093.

¹⁹⁵ Çakır, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 49, hk. 188/278, 7 Zilkade 979/22 Mart 1572.

¹⁹⁶ Bostancı, *19 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 380, hk. 532, 21 Rebiülevvel 980/1 Ağustos 1572.

verilmesi, hem buranın zaptı hem de mîrî mal tahsili için münasip idi. Ayrıca Mısır'da âmil ve mültezimlerden mîrî malla “a‘lâ” evler yapıp emlâk sahibi olan fakat borçlarını ödemeyen kimselerin emlâklarını satmış ve kendilerini de zimmetlerindeki malları verinceye kadar hapsedmişti. Divân-ı Hümâyûn, Sinan Paşa'nın, gerek mültezimler gerekse Mansûr gibi zimmetlerine mîrî mal geçirenlere yönelik tedbirini müspet ve münasip karşılarken, Mütevakkıyye'nin kâşiflerin idaresine verilmesine dair teklifi konusunda sessiz kaldı¹⁹⁷.

14 Rebiülâhir 980/24 Ağustos 1572'de Mısır Beylerbeyi Vezir Sinan Paşa'ya, Mansûr'un zimmetindeki malın eksiksiz tahsili emri tekid edildi. Paşanın, Vilayet-i Sa'îd Şeyhü'l-Arabî Ahmed'in tahvili dört ay sonra dolunca buranın yine Ahmed'e mi yoksa Ömeroğlu İmran'a mı verilmesi sorusuna cevaben de reaya ve mîrîye hangisi faydalı ise ona vermesi söylenerek tercih kendisine bırakıldı¹⁹⁸. İrsâliye hazinesinin gönderilme günlerinin yaklaşmasıyla bu konu tekrar gündeme geldi. Mahmud Paşa zamanında İstanbul'a gönderilen Mısır hazinesi eksikliğinin tamamlanması için Davud Paşa evkafından 3 bin flori ve Hacı Kethüda'nın timarı malından 13.480 flori borç alındığı hâlde her ikisinin de hâlâ ödenmediğine dair arzuhâl sunulduğundan Sinan Paşa'dan, bunu araştırması ve şayet gerçek ise iade etmesi istendi¹⁹⁹. 5 Cemaziyülâhir 980/13 Ekim 1572'de, irsâliye hazinesini mevsimiyle göndermesi emredildi²⁰⁰. Lâkin Sinan Paşa'nın İstanbul'a çağrılmasıyla buna gerek kalmayacaktı.

Mısır'ın bir ticaret merkezi olması hasebiyle Venedik, Fransa, Dubrovnik gibi devletler İstanbul ile akdettikleri muahedelerle daima buradaki mevkillerini korumaya çalışmışlardı. Bilhassa İskenderiye, Doğu-Batı ticaretinin esas emtialarından baharatın Akdeniz'deki ana çıkış noktalarından birisi olduğundan bu ticaretten nemalanmak isteyen Batılı tüccarlar sıklıkla burada boy göstermiş veya yerleşmişti. Venedik ve Fransa'nın ticarî işlerini takip için burada daha Memlûkler zamanında konsolosları bulunmakta idi. Yine Dubrovnikli tacirler bu ticaretin faal aktörlerinden idi. Batılı tacirlerin mahalli Osmanlı idarecilerinden veya kendi aralarındaki rekabetten

¹⁹⁷ Bostancı, *19 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 394-396, hk. 552, 29 Rebiülevvel 980/9 Ağustos 1572.

¹⁹⁸ Bostancı, *19 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 384, hk. 538, 14 Rebiülâhir 980/24 Ağustos 1572.

¹⁹⁹ Bostancı, *19 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 479-480, hk. 686, 7 Cemaziyülevvel 980/15 Eylül 1572.

²⁰⁰ Bostancı, *19 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 429-430, hk. 611.

kaynaklanan sorunları, Divân-ı Hümâyûn'un, Mısır beylerbeyi ile İskenderiye sancakbeyine ve kadısına gönderdiği emirlerle çözülmeye çalışılırdı²⁰¹.

İstanbul, bu dönemde, Dubrovnik tacirlerinin mahalli Osmanlı idarecileri, tüccarları ya da halkıyla yaşadıkları anlaşmazlıklar hususunda Mısır'daki ilgili ümerâyı, tacirlerden kanunda tespit edilenden fazla gümrük vergisi alınmama hususunda ikaz etti²⁰². Mısır'da dükkân açarak çokça akmişe alıp satan Dubrovnikli bir tüccara, muallim ve bazı bazirgânların engel olup biber ve bunun gibi metâ ile mübadele etmesine mâni oldukları şikâyet edildiğinden bu müdahalelerin men'î istendi²⁰³. İskenderiye'de Dubrovnik tacirleri ile bazı tüccar arasında mübadele usulüyle yapılıp sicile kaydedilen ticaret işlerinde anlaşmazlık yaşandığında, bu konuda eski uygulamalara ve aralarında câri olan kurallara göre hareket edilecekti²⁰⁴.

Mısır'daki ticarî hayatta Sinan Paşa'nın karşısına çıkan asıl mesele, biraz da 1569 kapitülasyonunun tesiriyle, Dubrovnikliler ile Fransızlar arasında yaşanan anlaşmazlıklardı. Bazı Fransız tâcirler konsolosluk parası vermemek için İskenderiye İskelesi'nde Dubrovnik ve Sakız gemilerini kullanıyorlardı. Geminin reisi ve kâtibinin de normalde onların listesini Fransız konsolosuna bildirmesi gerekiyordu. Fransız elçisi, bir müddettir bu teamüle uyulmadığını haber verip, Dubrovniklilerin eskisi gibi tüccarların isimlerini konsolosa bildirmeleri hakkında ferman çıkartılmasını rica etti. Bunun üzerine Divân'dan yalnızca konsolosun Fransa tüccarından hakedişini alması şartı ile istenen ferman verildi²⁰⁵. Bu defa da Fransa konsolosu, gemi reis ve kâtiplerinden sadece tacirlerin değil, Dubrovnik gemileriyle oraya gelip giden diğer Avrupa ülkeleri tâcirlerinin gümrüklerini verip götürdükleri eşyanın da defterini isteyince durum İstanbul'a şikâyet edildi. Payitaht, huzursuzluğa mevzu bu tacizlerin men'ini emretti²⁰⁶.

Dubrovnik tacirlerinin esas şikâyet konusu, Mısır'daki Fransız konsolosluğunun baskısı idi. Bu yüzden Dubrovnik tacirlerinin tercümanı "Kristomarin"ın eskiden olageldiği üzere işini yapmasına Fransa tercümanlarının engel olmamasının temini

²⁰¹ Seyyid Muhammed, *Mısır Eyâleti*, s. 275-277.

²⁰² MD 15, hk. 27/235, 4 Safer 979; 195/1639, 6 Receb 979/24 Kasım 1571.

²⁰³ MD 15, 195/1642, 6 Receb 979/24 Kasım 1571.

²⁰⁴ MD 15, hk. 8/66, 17 Muharrem 979; 15, 3/22, 16 Muharrem 979/10 Haziran 1571.

²⁰⁵ MD 15, 7/56, 17 Muharrem 979/11 Haziran 1571; 58/497, 26 Safer 979/20 Temmuz 1571.

²⁰⁶ MD 15, 187/1572, 2 Receb 979/20 Kasım 1571.

beylerbeyinden bekleniyordu. İskenderiye'deki Fransa konsolosunun Dubrovnik tacirlerine ve gemilerine müdahalesinin engellenmesi gerekiyordu. Ticaret için İskenderiye'ye gelen Dubrovniklilerden, Fransız konsolosun konsolos hakkı adı altında hayli para aldığı şikâyet edildiğinden cebren alınmış bu paraların geri alınıp sahiplerine iadesi istendi. Dubrovnik tacirlerinin İskenderiye'de Memlûkler zamanından beri yerleştikleri handa ikametlerine Fransa konsolosunun “konsolos hakkı vermezsiniz” diye mâni olduğu Dubrovnik elçisi tarafından bildirildiğinden, eskisi gibi bu handa faaliyet göstermelerine kimsenin müdahale etmemesinin temini hakkında Mısır beylerbeyi ve kadısı ile İskenderiye beyi ve kadısına emirler yazıldı²⁰⁷.

Mısır'da faaliyet gösteren Venedik tüccarının ise, Kıbrıs seferine ve sonrasındaki çatışmalara denk gelen bu dönemde zor günler geçirdikleri görülür. İmparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi Mısır'da faaliyet gösteren Venedik tacirleri de, Venedik'te alıkonulan Osmanlı tüccarlarına mukabil tutuklanmıştı. İstanbul'daki Venedik balyosu kendi ülkesinde bulunan Osmanlı tüccarlarının serbest bırakılıp bütün mallarıyla birlikte Dubrovnik'e gönderilmesini taahhüd etti. Bunun üzerine Sinan Paşa'ya 13 Muharrem 979/7 Haziran 1571 tarihli bir hükümle, Osmanlı tacirlerinin Dubrovnik'e geldiği anlaşıldıktan sonra, orada mahpus Venedik tüccarlarının eşya ve malları ile memleketlerine gitmelerine izin vermesi emredildi²⁰⁸. 25 Ramazan 979/10 Şubat 1572 tarihli hükümle de, “Mesr Pavli” adlı Venedikli'nin, İskenderiye'de olup bazı Venedikli beyzâdeleri “akrabamdır” diyerek yanına aldığı; bundan önce o taraflardaki Venediklilerin defter edilip kefillere verilmesine dair hüküm gönderilince bu kimsenin kendisini Osmanlı tebaası olarak kaydettirdiği; ancak hayli mala sahip olduğunun bildirildiği haber verildi. Bu yüzden Sinan Paşa'dan, Pavli'yi kendisini tanıyan “Şemuel Köhne” adlı Yahudi'ye ya da onu bilenlere buldurup

²⁰⁷ MD 15, 37/320, 12 Safer 979/6 Temmuz 1571; 60/509, 27 Safer 979/21 Temmuz 1571; 272/2290, 11 Şaban 979/29 Aralık 1571; 280/2360, 19 Şaban 979/6 Ocak 1572. Bu dönemde Mısır'daki Dubrovnik ticareti ve tüccarları hakkında daha geniş bir inceleme için bk. Metin Ziya Köse, *XVI. Yüzyılda Osmanlı-Dubrovnik Münasebetleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

²⁰⁸ Çakır, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 187-188, hk. 344/558. Bu emir daha sonra tekid edilmiştir, bk. Zülfıye Kaygusuz, *10 Numaralı Mühimme Defterinin Tahsil ve Transkripsiyonu (s. 1-178)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006, Vezir Sinan Paşa'ya, Mısır kadısına ve defterdarına, birer sureti Halep ile Şam beylerbeyi, kadısı ve defterdarına, İskenderiye ile Trablus beyi ve kadısına, s. 53-54, hk. 6/8, 3 Safer 979/27 Haziran 1571. Farklı bir tarihle aynı hüküm için ayrıca bk. MD 14-1, 44/54, Gurre-i Safer 979/25 Haziran 1571.

yanındaki beyzâdelerle birlikte haps ve mallarını zapt ettirmesi, bu hususta İstanbul'u bilgilendirmesi istendi²⁰⁹.

Mısır'da kendileri aleyhindeki menfî durum sebebiyle faaliyet gösteremeyen bazı Venedik tüccarlarının Fransız bayrağı altında İskenderiye, Reşid, Dimyat ve diğer yerlerden buğday, bakla, şeker ve sair hububât satın alıp ticaretlerini sürdürmeye çalışmaları da İstanbul tarafından men edildi. Aynı şekilde bir önceki sene Haçlı donanması saflarında bulunmuş bir Dubrovnikli'nin de Mısır'dan zahire satın alıp Venediklilere sattığı duyulduğundan Sinan Paşa'dan bu gemiye yakaladığı yerde el koyması istendi²¹⁰.

Eyaletteki malî ve ticarî hayatın ıslahı gibi İstanbul'un Mısır'daki askerinin intizamıyla ilgili olarak da Sinan Paşa'dan ilk beklentisi, Yemen seferinden ötürü ortaya çıkan birtakım karışıklıkları gidermesiydi. Bunun için, Mısır muhafazasına gönderilip hâlâ orada bulunan sipahi oğlanları ile silahdarları ve Yemen'den dönen yeniçerileri yoklatıp mevcutların mevaciblerini ödemesi, Yemen'den dönen yeniçeri ve silahdarlara ağalarıyla İstanbul'a gelmelerine icazet vermesi ve bilfiil Mısır'da kaç sipahi oğlanı mevcut olduğunu ve yeniçeriler ile silahdarlara hangi dönemin mevacibini ödediğini defter edip göndermesi istendi²¹¹. Divân'a, sipahi oğlanlarından Mısır muhafazasına yazılan 1.500 kişinin 978 senesi Receb mevacibi için 2 milyon akçenin kethüdarları Ferhad'a teslim edilip gönderildiği, fakat yazılan askerinin bir kısmı hastalık ve sair sebeplerle İstanbul'da kalıp tekrar mevacib aldıkları arzedilmişti. Bu yüzden Sinan Paşa'ya, yazılan askerlerden kaçınının Mısır'a vardığını, mevaciblerini eksiksiz alıp almadıklarını ve İstanbul'da kalanların mevaciblerinin orada verilmeyip Mısır hazinesine teslim edilmediğini yoklayıp bildirmesi emredildi²¹².

Mısır kullarına eskiden beri Anbar-ı Hâssa'dan alîk verilirken Mahmud Paşa zamanında bu kesilip birkaç yıl da kıtlık yaşandığından kul taifesinin şimdi zaruret çektiklerini ve âsi Arapların üzerine gitmeye kudretleri bulunmadığını bildiren Sinan Paşa'nın, askere mutad olduğu üzere tekrar yem verilmesine dair teklifini Divân uygun

²⁰⁹ Kürşat Yücel, *18 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 93.

²¹⁰ Bostancı, *19 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 251-253, hk. 342; s. 255-256, hk. 346, ikisi de 25 Safer 980/7 Temmuz 1572 tarihli dir.

²¹¹ Çakır, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 153-154, hk. 307/496, 18 Zilhicce 978/13 Mayıs 1571. Aynı hüküm için bk. MD 14-2, 950/1407, 19 Zilhicce 978/14 Mayıs 1571.

²¹² MD 14-2, 1066/1570, 26 Muharrem 979/20 Haziran 1571. Aynı hüküm için bk. MD 17, 27/39, Gurre-i Safer 979/25 Haziran 1571.

bulmadı. Zira Mahmud Paşa beylerbeyi iken, kul taifesinin, kendisinin ve kadının Anbar-ı Hâssa'dan verilen yem tayinâtının kesilmesinin reayaya büyük faydalar sağlayacağını arzetmişti. Bunun üzerine tayinâta mukabil beylerbeyinin salyânesine 300 bin, kul taifesine ise razı olurlarsa birer akçe terakki verilmesi, şayet kabul etmezlerse eski uygulamanın devam ettirilmesine dair hüküm gönderilmişti. Mahmud Paşa bu emri hayata geçirmiş ise, askere hem terakki hem de alik verilmesi mîrî hazineye “gadr” idi. Üstelik eskiden 10 akçe ulûfe alanlar, şimdi 15 akçe alıyorlardı. Eyaletteki askerin sayısı geçmişe göre hayli artmıştı. Dolayısıyla Sinan Paşa'ya, kul tâifesinin tamamına değil, sadece Yemen'e gidenlere ve orada memleket muhafazasında yararlılık gösterenlere yem tayinâtı vermesi emredildi²¹³. Sinan Paşa'nın ihtiyaca binaen Mısır'a İstanbul'dan 1.000 asker yollanmasına dair talebi ise kabul edildi. Yeniçeri ağasına, 21 Zilhicce 979/5 Mayıs 1572'de, bu maksatla kapıkulu karındaşlarından 1.000 neferi yeniçeri namıyla kaydetmesi emredildi²¹⁴. 14 Rebiülâhir 980/24 Ağustos 1572 tarihli hükümle Sinan Paşa'ya, şimdiye kadar yazılanlardan 300'ünün defterleri ile gönderildiği ve geri kalanının da temin edilmek üzere olduğu haber verildi²¹⁵.

Sinan Paşa, ikinci Mısır beylerbeyiliği döneminde sadece eyaletin ıslahı değil imarı konusunda da önemli adımlar attı. Bu husustaki en mühim icraatı İskenderiye halicini temizlettirmesiydi. İnşaatın mâlî keşfini Defterdar Ahmed Bey'e yaptırdı ve hafriyat çalışmalarının nezaretine Mısır ümerâsından Ali'yi tayin etti. Kendisi de bir ara çalışmaları yerinde görmek bahanesiyle, isyan emareleri gösteren Mütevakkıyye Şeyhü'l-Arabî Bağdadîoğlu Mansûr'a gözdağı vermek için İskenderiye'ye gitti. Halicin temizlenmesi, üç ayda tamamlanabildi²¹⁶.

Bir diğer icraatı da Said vilayetine yakın olduğundan Haremeyn hademelerinin senelik yiyeceklerinin gemilerle Cidde ve Yenbu'ya nakledildiği liman olan ve konumu itibarıyla ehemmiyet arzedenden Mısır'a tâbi Kusayr'a müstahkem bir kale yaptırmasıydı. Sinan Paşa, Arap eşkiyasının katl ve yağmalarından ötürü halkın burayı terkettiğini, Kusayr'ın harap olduğunu ve limanın muattal kaldığını, urbanın saldırılarının def'i için

²¹³ 12 Numaralı Mühimme Defteri, II, hk. 1107, 8 Zilkade 979/23 Mart 1572.

²¹⁴ MD 16, 162/313.

²¹⁵ Bostancı, 19 Numaralı Mühimme Defteri, s. 473, Vezir Sinan Paşa'ya hk. 674; bu askeri Sinan Paşa'ya ulaştırmalarına dair İskenderiye beyine ve Reşid kapdanına hk. 675.

²¹⁶ MD 16, İskenderiye'de halicin temizlenmesi için Vezir Sinan Paşa'ya hk. 95/187, 14 Zilkade 979/29 Mart 1572; Bostancı, 19 Numaralı Mühimme Defteri, s. 394-396, hk. 552, 29 Rebiülevvel 980/9 Ağustos 1572; Rumûzî, Yemen, II, 1233-1237.

burada bir kale yapılp içine kifayet miktarı hisareri ve silah konulmayınca halk dönmeyeceğinden kendisinin kale binasına gerekli levazımının tedarikine başladığını arzetti. 28 Rebiülahir 979/19 Eylül 1571 tarihli fermana göre, teklifi münasip bulan payitaht, israftan sakınarak kaleyi yaptırmasını, firar edenleri geri yerlerine döndürmesini ve kale bitince yapılan harcamanın defterini göndermesini istedi²¹⁷. Sinan Paşa, İstanbul'un tasdikinden sonra kaleyi inşa ettirdi²¹⁸.

Sinan Paşa, eyaletinin yanı sıra Mekke ve Medine'deki kapsamlı inşa ve tamir faaliyetlerini de uhdesine aldı. Önceki beylerbeyiliği döneminde müdahil olduğu, Arafat suyolu inşaatını tamamlama görevi kendisine bırakıldı. İstanbul, sâbık beylerbeyi İskender Paşa'nın bu iş için kendi zamanında yapılan masraflar, inşaatın durumu ve tamamlanması hususunda aldığı tedbirlere dair mektubundan bahisle, yeni beylerbeyi Sinan Paşa'dan, gerek suyolları ve gerekse Harem-i Şerif'in tamiri için para, kereste ve sair her ne lâzım olursa Mısır'dan tedarik edip göndermesini ve çalışmalarla ilgili bir de kendisinin bilgi vermesini istedi²¹⁹.

Yemen dönüşü hac farızasını ifa eden Sinan Paşa da, Harem-i Şerif'in çevresinin çatısı düz olduğundan süratle yıkılmaya yüz tuttuğunu ve bunların yerine kubbeler yapıldığı takdirde binanın daha muhkem olacağını görmüştü²²⁰. Mısır'a geldiğinde durumu İstanbul'a arz edip, tamirinin üç şekilde mümkün ve bunun için gereken masrafın da tahminen 40 bin flori olduğunu bildirdi. Bu arza mukabil, gerekli kereste ve levazımını vaktiyle gönderip münâsib gördüğü şekilde ve tahmin ettiği meblağla derhal tamirâtı başlatması, bu işin emânet ve kitâbet görevlerine müstakim adamlar tayin etmesi ve söz konusu meblağı Mısır defterdarı marifetiyle yollayıp masrafı defter ettirmesi cevabı verildi²²¹. Ayrıca, Ravza-i Mutahhara'nın kubbesinin bir tarafının sıvasının düştüğü ve tamire muhtaç olduğu duyulduğundan, Sinan Paşa'ya durumu araştırması, doğru ise adam gönderip masrafı belirleyerek burayı tamir ettirmesi, elden geçirilen yerin nev'î ve miktarı ile bu iş için ne kadar para harcadığını defter edip bildirmesi hakkında emir gönderildi. Ancak bu bahane ile mübaşirlerin vakıf malından zimmetlerine para geçirmemelerine ihtimam göstermesi, tamirat sırasında kubbeden

²¹⁷ 12 Numaralı Mühimme Defteri, II, hk. 906.

²¹⁸ Rumûzî, *Yemen*, II, 1233, 1235.

²¹⁹ Çakır, 10 Numaralı Mühimme Defteri, s. 180-182, hk. 335/549, 10 Muharrem 979/4 Haziran 1571. Farklı bir tarihle aynı hüküm için bk. MD 14-2, 954/1416, 27 Zilhicce 978/22 Mayıs 1571.

²²⁰ Rumûzî, *Yemen*, II, 1224, 1232-1233.

²²¹ 12 Numaralı Mühimme Defteri, II, hk. 849, 19 Rebiülevvel 979/11 Ağustos 1571.

kopan parçaların ayakaltına düşmesinden sakınılıp gereken saygının gösterilerek korunması ve Ravza-i Mutahhara'nın camlarından tamire muhtaç var ise aynı şekilde yenilenmesi ihtar edildi²²².

Harem-i Şerif için düşündüğü tamirat planı kabul edilen Vezir Sinan Paşa, yeni bir arzla, tamirata başlamak için daha evvelki yazışmalarda merkezden gönderilmesi kararlaştırılan kurşun ve kerestenin ulaştırılmasının yanı sıra inşaat için kırk elli bin altına daha ihtiyaç olduğunu bildirdi. Ancak İnebahtı'da Osmanlı donanmasının Haçlı donanması tarafından ağır şekilde mağlup edilmesi Mekke'deki tamirata ilişkin planların değiştirilmesine sebep oldu. Sinan Paşa'ya, Harem-i Şerif'in tamiri için Tersane-i Amire'den temin edilecek ahşap ve diğer malzemenin gönderilmesinin, baharda denize açılması düşünülen gemilerin inşasında kullanılacağından, mümkün olmadığı haber verildi. İlk arzında teklif ettiği alternatif planı takip etmesi, yani gerekli malzemeyi oradan parasıyla satın alarak vakit kaybetmeden tamirata başlaması istendi. Ayrıca Mısır ümerâsından uygun bir sancakbeyini veya suyolu emini münasip ise onu inşaatın nezaretine getirmesi ve eksiksiz gönderilebilmesi için kubbelere gereken kurşun miktarını bildirmesi istenildi²²³.

Bunun üzerine Sinan Paşa, Harem-i Şerif'in tamirine ve Mekke suyolu inşaatına Kadı Hasan'ın nâzır ve Cidde beyi Kasım'ın da mübaşir tayin edilmesini önerdi. Teklifi kabul eden İstanbul, Arafat'tan gelecek suyun Huneyn suyoluna karıştırılmamasını, ayrı bir suyolu yapılıp o suretle şehre su getirilmesini emretti²²⁴. İlerleyen günlerde Kasım Bey'in vefatı üzerine yerine, Sinan Paşa tarafından Mısır ümerâsından Çerkes Ahmed tayin edildi²²⁵. Selânikî'nin, Mihrimah Sultan'ın 500 bin altın harcayıp tamamlattığını naklettiği ve II. Selim döneminin "her biri bir memlekete mukabil ü mu'âdil" sekiz eserinden birisi saydığı²²⁶ bu suyolu, Sinan Paşa'nın Mısır'dan ayrılması arefesinde tamamlanarak Mekke'ye ulaştırıldı. Sinan Paşa'ya yazılan 19 Rebiülahir 980/29 Ağustos 1572 tarihli hükümlerle, müjdeyi getiren Nâsır'ın Mısır müteferrikalarına ilhak olunduğunu, Mekke şerifi ile Kadı Hüseyin'e birer hil'at gönderildiğini, Kadı Hüseyin'e

²²² 12 Numaralı Mühimme Defteri, II, hk. 852, 25 Rebiülevvel 979/17 Ağustos 1571.

²²³ Çakır, 10 Numaralı Mühimme Defteri, s. 102, hk. 253/391, 19 Receb 979/7 Aralık 1571.

²²⁴ MD 16, 24/41.

²²⁵ 12 Numaralı Mühimme Defteri, II, hk. 1093, 7 Zilkade 979/22 Mart 1572. Çerkes Ahmed'in tayini hakkında ayrıca bk. Rumûzî, Yemen, II, 1235.

²²⁶ Selânikî (bk. Tarih, I, 95), sadece bu işe evvela Mısır Defterdarı İbrahim Bey'in, sonra da Mısır Defterdarı Etmekçizâde Mehmed Bey'in hizmet ettiğini söylemekle yetinir. Ayrıca bk. Mustafa Kaçar, "Mihrimah Sultan", DİA, XXX, 39-40.

şeyhü'l-haremlık ve tedris vazifesine 50 akçe terakki verildiği bildirildi. Mekke şerifi ile Kadı Hüseyin'e de tebriki içeren yazılar gönderildi²²⁷. Harem-i Şerif'deki tamirat ise ancak Sinan Paşa İstanbul yolunda iken başlayabildi²²⁸. Mısır mimar ve mühendislerinden Horos Memi eliyle, Harem-i Şerif'in etrafına 360 kubbe inşa edildi²²⁹.

Haremeyn'deki inşa ve tamir faaliyetlerine ilaveten Sinan Paşa, hacılara dâir diğer işlerle alakadar oldu. Mısır'dan giden hacılara verilegelen peksimet gemilere yüklenilmek üzere develerle Süveyş İskeleyi'ne gönderildiğinde Hac emîri ile bazı zenginlerin peksimetleri yüklendikten sonra reislerin, Hac emirinin ve gemi huddamının, gemileri ticarî mallar ve şahsî eşyalarla doldurmalarından ötürü fukaranın peksimetinin dışarıda kaldığı, deve de bulamayan fukaranın çok zorluklar çektiği ve birçoğunun helak olduğu İstanbul'a şikâyet edilmişti. Payitaht, 15 Safer 979/9 Temmuz 1571 tarihli hükümlerle Sinan Paşa'dan, Mısır emir-i haclarına fukaranın peksimetini tamamen gemilere yükletip kimseye zulüm etmemelerini ve reislere de bu peksimetten başka kimsenin şahsî veya ticarî eşyasını gemilere almamalarını sıkı bir şekilde tembihlemesini; aksine hareket edenleri yazıp bildirmesini; hacılara daha önceden verilegelen yedek develerin de hem âdet üzere verilmesine hem de haddinden fazla yüklenip develerin yolda telef ve bu yüzden hacıların perişan olmamasına dikkat etmesini istedi²³⁰.

Şam beylerbeyi, kadısı ve defterdarının talebi üzerine de Sinan Paşa'ya, Şam'dan Hicaz'a giden hüccac kfilesinin develerinin yemi ve kiler ihtiyaçları için Mısır hazinesinden beş bin altınlık zahire tedarik ve mutemed bir çavuşa teslim edip Cidde'ye göndermesi emredildi²³¹. Hac organizasyonu konusunda ise hacılar bir önceki sene Mısır emir-i haccı olan Murad'dan memnun kaldıklarından, kendisini bu yıl da

²²⁷ Bostancı, *19 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 490-493, Vezir Sinan Paşa'ya hk. 704; Kadı Hüseyin'e hk. 706; Mekke şerifine nâme-i hümayûn, 708. Kadı Hüseyin'e tevcih edilen Mekke kadılığı müyesser olmadığından daha sonra Medine kadılığı verilmiştir (bk. Selânikî, I, 106-107).

²²⁸ Sıtkı Çelik, *21 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997, hk. 485-488 [Metne sayfa numarası verilmediğinden hüküm numaralarına atıfta bulunulacaktır].

²²⁹ Selânikî (bk. *Tarih*, I, 94), bu inşaatı da II. Selim devrinin sekiz büyük eseri arasında sayar, fakat Sinan Paşa'nın buna katkısından söz etmez. Aynı şekilde Âlî de (bk. *Künhü'l-ahbâr*, II, 85), bu tamirattan bahsederken Sinan Paşa'nın ismini zikretmez.

²³⁰ *12 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 710.

²³¹ Bu hususta Sinan Paşa'ya gönderilen hükümler için bk. MD 14-1, 189/270, 16 Safer 979/10 Temmuz 1571; MD 16, 42/77, 24 Cemaziyülâhîr 979/18 Kasım 1571. Şam beylerbeyine ve defterdarına gönderilen hüküm için bk. *12 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 924, 24 Safer 979/18 Kasım 1571; MD 14-1, 188/269, 16 Safer 979/10 Temmuz 1571 (aynı hüküm).

aynı vazifeye getirmesi ve ihtiyaçlarını her zamanki gibi karşılması gerekiyordu²³². Emir-i Hac Murad, bu göreve tayin edilenlere hacıların ihtiyacı için Mısır Hazinesi'nden her sene 18 kese para verilirken İskender Paşa tarafından 16 kese verilmesi sebebiyle geçen sene sıkıntı yaşandığını bildirip eskisi gibi 18 kese verilmesini talep ettiğinden durumu tedkik ve 16 kese yetmiyorsa yine 18 kese tahsis etmesi²³³ hakkında Sinan Paşa'ya hükümler gönderildi.

Haremeyn ile ilgili olarak Divân'ın, Sinan Paşa'dan ilgilenmesini istediği bir diğer konu eyaletindeki vakıflar idi. Nâzırü'n-nüzzâr Mehmed, daha evvel Mısır'da bulunan vakıfların bütün işleri nâzırü'n-nüzzâr marifetiyle görülüp mahlûl cihetler onların aracılığıyla tevcih edilirken, şimdi Mısır kadıları bu işi bizzat üzerlerine aldıklarından usûlsüzlüklerin ortaya çıktığını ve vakıfların zarar gördüğünü bildirmişti. Divân, Mısır beylerbeyine ve diğer önde gelen yöneticilerine, bu işle şahsen mukayyed olup, eyaletteki bütün vakıfların cihet ve sair işlerini nâzırü'n-nüzzâr marifetiyle tevcih ettirmelerini ve cihet defterlerini her yıl İstanbul'a göndermelerini emretti²³⁴.

Haremeyn Ağalar Evkafı'ndan olan bütün vakıfların teftişi gerektiğinden, Sinan Paşa'dan da oradaki vakıfların mütevellilerini getirtip muhasebelerini bizzat görmesi, zimmetinde vakıf malı zuhur edenlerden bunları noksansız tahsil ettirip durumu bildirmesi ve onlar hakkında sâdır olacak emirlere göre hareket etmesi istendi²³⁵. Ravza-i Mutahhara'ya müteallik evkâfın Mısır'daki mütevellisi Hâce Hızır'ın vakfa büyük zarar verdiği ilam edildiğinden, Hızır'ın muhasebesinin görülmesi, şayet zimmetinde vakıf malı zuhur ederse vazifesinden uzaklaştırılarak üzerindeki malın eksiksiz tahsil edilmesi ve yaptığı yolsuzlukların ayrıntılı olarak bildirilmesi için Sinan Paşa'ya ve kadiya hüküm yazıldı²³⁶. Mısır'da Hayır Bey evkafına ayda 25 pâre ve Canbekiyye evkafına bir pâre ile naib-i nâzır olan Ali adlı kimse hizmette kusur ve noksanı yokken bilâ-sebep azledildiğini iddia ettiğinden, söylediği gibi ise yine yerinde bırakılması emredildi²³⁷. Sinan Paşa zamanında Kâbe'nin örtüsü de değiştirilmişti. İstanbul'a, siyah olan bu örtünün kısa sürede güneşten bozulduğu için beyaz olması

²³² 12 Numaralı Mühimme Defteri, II, hk. 869, 19 Rebiülahir 979/10 Eylül 1571.

²³³ 12 Numaralı Mühimme Defteri, II, hk. 868, 19 Rebiülahir 979/10 Eylül 1571.

²³⁴ 12 Numaralı Mühimme Defteri, I, Mısır beylerbeyi, kadısı ile defterdarına ve ayrıca müstakilen Vezir Sinan Paşa'ya hk. 640.

²³⁵ 12 Numaralı Mühimme Defteri, II, sairleri ile birlikte Sinan Paşa'ya hk. 909.

²³⁶ 12 Numaralı Mühimme Defteri, II, Sinan Paşa'ya ve Mısır kadısına hk. 910.

²³⁷ MD 15, 97/843, 11 Rebiülahir 979/2 Eylül 1571.

arzedilmiş ve bu kabul edilmiş, fakat sonradan siyah ve beyaz karışık yapılmasının münasip olduğu bildirilmişti. Sinan Paşa'dan, örtüyü nâzır-ı emvâle bu tarzda işlettirmesi istendi²³⁸.

Sinan Paşa Yemen'de iken Osmanlı donanması Kıbrıs'a çıkmış ve Magosa haricinde adayı fethetmişti. Yeniden Mısır'a geldiği sırada, Lala Mustafa Paşa bu son kalenin muhasarası ile meşguldü. Divân-ı Hümâyûn, güherçile hususunda ziyade muzayaka olduğunu ve Mısır'da kadîmden beri yapılageldiği üzere güherçile işlenmesi için daha önce emir verildiğini bildirip, Sinan Paşa'dan mümkünse evvelkiden daha ziyâde güherçile işlemesini istedi²³⁹. Magosa'nın alınmasıyla Kıbrıs'ın fethi tamamlanmışken Osmanlı donanması, 17 Cemaziyülevvel 979/13 Ekim 1571'de İnebahtı'da feci bir mağlubiyet aldı ve gemilerinin büyük kısmını kaybetti. Payitaht, imparatorluğun bütün imkânlarını seferber ederek yeni bir donanma inşasına girişirken Vezir Sinan Paşa'yı da bu faaliyetlere dâhil etti. 8 Receb/26 Kasım tarihli bir hükümden anlaşıldığına göre Sinan Paşa, İskenderiye'deki kalite ve kadirgaların tamirini kısa sürede bitirmişti. Divân, yeni gemilerin yapımı için gereken keresteyi tedarik ve İskenderiye Kapdanı Mahmud'a teslim ederek nevrûzdan önce bunları da tamamlamasını istedi²⁴⁰. Mısır beylerbeyine, 22 Şaban 979/9 Ocak 1572'da, bol miktarda barut işlettirmesi, İskenderiye'deki gemileri tamir ettirip birkaç da yeni gemi yaptırması, eyaletindeki idama mahkûm suçluları forsa olarak kullanması emredildi²⁴¹. Mîrî gelirlere karşılana²⁴² eyaletindeki bu gemi inşa ve tamir faaliyetlerinin yanı sıra Sinan Paşa, İstanbul'daki donanma yapımına da katkıda bulundu. Kendi ifadesine göre, beylerbeyilere ve "bellüce" beylere birer ikişer gemi yaptırılmaları emredilince Sinan Paşa da kendi hissesine düşen 10 bin floriyi İstanbul'a gönderdi²⁴³.

Sinan Paşa, emredilen vakitten önce yeni gemilerin yapımının da üstesinden gelip durumu İstanbul'a arzetti. Divân-ı Hümâyûn, donanmanın Kılıç Ali Paşa komutasında denize açılması kararlaştırıldığından Sinan Paşa'ya ve ilgili diğer ümerâya,

²³⁸ MD 16, 193/371 ve 211/407.

²³⁹ *12 Numaralı Mühimme Defteri*, II, hk. 24 Safer 979; MD 14-1, 130/184'te 19 Safer 978/23 Temmuz 1570.

²⁴⁰ MD 16, 35/65 [bu hükmün üzerinde daha sonra tekid edildiğine dair bir şerh vardır]. Ayrıca bk. MD 16, İskenderiye kapdanına kadirga yapımına dair gönderilen emrin yerine ulaştırılmasına dair Şam beylerbeyine hk. 31/56 ve Gazze beyine hk. 31/57, her ikisi de 19 Receb 979/7 aralık 1571 tarihli.

²⁴¹ Kaygusuz, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 119-120, hk. 86/134.

²⁴² Seyyid Muhammed, *Mısır Eyâleti*, s. 121.

²⁴³ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 120, 83 no'lu telhis.

İskenderiye'deki altı gemiden bir kalite ile bir kadirganın hizmete alkonulup, geri kalanının mücehhez bir şekilde İskenderiye kapdanı emrinde donanmaya gönderilmesi için hüküm yazdı²⁴⁴. Yeni yapılan mavnalardan birine reis olarak Çerkes Memi, diğerine de Küçük Hüseyin tayin edildi²⁴⁵. Kısa bir süre sonra Mısır gemilerinin riyaseti Hüsam Reis'e verildi. Hüsam Reis, yeni yaptırdığı gemisi ve İskenderiye'deki bütün gemileri alıp Kıbrıs'takilerle birleşecek, Trablus'taki askeri gemilere bindirdikten sonra Kılıç Ali Paşa'nın emrine göre hareket edecekti²⁴⁶. Sinan Paşa ise, henüz İskenderiye kapdanını donanmaya göndermesine dair emir eline ulaşmadan Mısır askerinden 500 kadar süvari ve piyade ile beş kadirga donatıp kapdanı yola çıkarttığını, ayrıca bir kadirga ve iki kaliteyi techiz edip İskenderiye ile Dimyat arasının muhafazasına tayin ettiğini bildirdi. Buna cevaben Divân, 4 Rebiülâhir 980/14 Ağustos 1572 tarihli hükümle paşadan muhafaza hizmetine dikkat etmesini istedi²⁴⁷.

Donanma Akdeniz'de iken İstanbul'un Mısır'dan bilhassa barut gönderilmesine dair istekleri artarak devam etti. Sinan Paşa'nın bu konudaki faaliyetlerinden hoşnut kalmayan Divân, 25 Safer 980/7 Temmuz 1572 tarihinde, daha önce çokça barut işletip göndermesi mükerreren emredilmişken hayli zamandan beri oradan İstanbul'a barut ve güherçile gelmediği belirtilerek, bu işi "sâir umûra kıyâs" etmemesi için kendisini uyardı²⁴⁸. 4 Rebiülâhir/14 Ağustos ve 5 Cemaziyülâhir/13 Ekim tarihli hükümlerle de, hazır olan barutu yollaması ve barut işletmeye devam etmesi istendi²⁴⁹.

Barutla ilgili bu kadar sıkıntı yaşandığı bir dönemde Divân'a, İskenderiye'deki dört kuleye eskiden konulmuş olan güherçile ve kibrit toprağının külliyetli kısmını oradaki idarecilerin göz kulak olmaması sebebiyle şimdiye kadar üç Hristiyan barçasının sabun toprağı diye satın alıp götürdüğü, kalanını da götüreceklerken Kıbrıs Seferi'ne çıkan donanmanın korkusundan geri boşalttıkları, elân bir geminin bunu da götürmek için geldiği ve ayrıca ticaret gemileriyle gizlice buğday kaçırıldığı ihbar

²⁴⁴ 12 Numaralı Mühimme Defteri, II, Vezir Sinan Paşa'ya hk. 1093, 7 Zilkade 979/22 Mart 1572 ve Kıbrıs beylerbeyine hk. 1092, 8 Zilkade 979/23 Mart 1572; MD 16, Sinan Paşa'ya hk. 94/185, 14 Zilkade 979/29 Mart 1572 ve İskenderiye kapdanına hk. 94/186, 14 Zilkade 979.

²⁴⁵ MD 16, 194/374, 23 Zilkade 979/7 Nisan 1572.

²⁴⁶ 12 Numaralı Mühimme Defteri, II, Vezir Sinan Paşa'ya hk. 1121 ve Hüsam Reis'e hk. 1122, 24 Zilkade 979/7 Nisan 1572.

²⁴⁷ Bostancı, 19 Numaralı Mühimme Defteri, s. 408-409, hk. 578, 4 Rebiülâhir 980/14 Ağustos 1572.

²⁴⁸ Bostancı, 19 Numaralı Mühimme Defteri, s. 256, hk. 347.

²⁴⁹ Bostancı, 19 Numaralı Mühimme Defteri, s. 397-398, hk. 556, 4 Rebiülâhir 980/14 Ağustos 1572 ve s. 429-430, hk. 611, 5 Cemaziyülâhir 980/13 Ekim 1572.

edildi. Divân, bunun gibi mühim madenin şimdiye kadar mukayyed olunmayıp düşmana verilmesi oradaki idarecilerin “tamahından, hıyanetinden ve seleflerinin zaafındandır” diyerek, Sinan Paşa’dan olayın sebebini ve faillerini tespit etmesini, mevcut güherçile ve kibrit toprağını koruma altına almasını, geldiği söylenen gemiye el koymasını, eyaletten memnu‘ meta satılmasına mâni olmasını istedi²⁵⁰. İskenderiye’ye gittiğinde olayı bizzat soruşturan Sinan Paşa, iddiaların asılsız olduğunu arzetti²⁵¹.

Tayinine dair hükümlerde hassasiyet göstermesi istenen işlerden Habeş ve Yemen’le ilgili meseleler, ikinci Mısır beylerbeyiliğinin ilk günlerinden itibaren Sinan Paşa’yı meşgul etti. Sinan Paşa tekrar Mısır beylerbeyi tayin edildiği sırada Habeş Beylerbeyi İskender Paşazâde Ahmed Paşa, selefi Hüseyin Paşa’nın eyalete hâkim olamamasından ötürü baş gösteren istila, isyan ve karışıklıkları dizginlemeye çalışıyordu. Yemen’den yazdığı mektupla Divân’a Habeş ahvalini bildiren Sinan Paşa’ya, bu konuda daha önce gönderilen ahkâm ile amel edip, o tarafın da mümkün mertebe islâhı hususunda gayret göstermesi emredildi²⁵².

Sinan Paşa fiilen vazifesine başladığında, Habeş Beylerbeyi Ahmed Paşa’yı, kendi kulları ve tevabî’ini Mısır kullarına kaydettirdiğini; önceki beylerbeyi Hüseyin Paşa yanına Mısır kulundan iki üç neferden başka kimseyi almamışken ve buna ihtiyaç da yokken zorla birçok nefer yazdığını; bütün bu askerın 6 aylık ulûfelerini peşin olarak aldığını ve birer yıllık ulûfelerini de talep ettiği söyleyerek Divân’a şikâyet etti. Mısır’dan Habeş’e nevbetçi asker ve para gönderilmesinin âdet olmadığını bildirip, son talebi yerine getirmediğini kaydetti. Fakat Divân-ı Hümâyûn, Habeş eyâletinin bir hayli karışık olduğu bu zamanda Ahmed Paşa’nın yanında yer aldı. 20 Cemaziyülâhir 979/9 Kasım 1571’de Sinan Paşa’ya, “sahîh Mısır kulu olup” Habeş’e nevbetçi tarikiyle giden askerın mevaciblerini ve ayrıca Ahmed Paşa yeni yaptırdığı kaleler için silah ve mühimmat istediğinden Mısır’dan 7 mükemmel darbzen, 2 mükemmel şayka, 100 kantar demir, 200 kantar barut, kifayet miktarı kurşun göndermesi emredildi²⁵³. Buna

²⁵⁰ Bostancı, *19 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 392-393, hk. 548, 24 Rebiülâhir 980/3 Eylül 1572.

²⁵¹ Sıtkı Çelik, *21 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 47’de, 9 Ramazan 980/13 Ocak 1573. Bu emir, 23 Şevval 980’de tekid edilmiştir.

²⁵² *12 Numaralı Mühimme Defteri*, I, Sinan Paşa’ya hk. 537, 22 Zilhicce 978/17 Mayıs 1571. Aynı emir için bk. MD 14-2, 1022/1513, 19 Zilhicce 978/14 Mayıs 1571. Burada Sinan Paşa’dan riayet etmesi istenen sâbık hükümler, selefi İskender Paşa’ya gönderilen emirler olmalıdır.

²⁵³ Ahmed Paşa’nın Habeş beylerbeyiliği ve bu eyalete dair Sinan Paşa’ya gönderilen hükümler için bk. Cengiz Orhonlu, *Habeş Eyaleti*, s. 52-54, 189-192.

rağmen Ahmed Paşa, daha sonraki bir tarihte, yanındaki Mısır askerinin iki yıllık mevaciblerinin verilmediğini bildirmiştir²⁵⁴.

Yemen meseleleri, Sinan Paşa açısından Habeş'e nazaran şüphesiz daha külfetli ve kesif idi. Bunlardan ilki, Yemen seferi münasebetiyle yapılan terakki ve tevcihâtı. 9 Muharrem 979/3 Haziran 1571 tarihli hükümlerle Sinan Paşa'ya, Yemen fethinde ve sair yoldaşlıklarda bulunup terakki verilen ümerâ henüz terakkilerini berat ettirmediklerinden bu kimselere bir an evvel adamlarını gönderip beratlarını almalarını tembihlemesi, aksi takdirde tembihten sonra kanûnen belirlenenden fazla zaman geçerse sancaklarının alınıp başkasına verileceği bildirildi²⁵⁵. Sinan Paşa, Yemen'in fethinde sancak ve dirlik verilenlerin arzlarının Mısır çavuşlarından Ali ile deniz yoluyla gönderildiğini, ancak mezbûr çavuşun yedi nefer yoldaşıyla rüzgâr muhalefeti yüzünde Habeş'e çıktığını, o taraf fetret üzere olduğundan Arapların Ali Çavuş'un üç yoldaşını katl ve kendisini dört yoldaşıyla soyup kâğıtlarını yakıp salıverdiklerini bildirerek gecikmenin sebebini izah etti²⁵⁶. Son olarak bu hususta İstanbul, 20 Cemaziyülâhir 979/9 Kasım 1571 tarihli bir hükümlerle, Yemen'de bazı sancaklar tevcih olunup beratları istenilmiş ise de orada vaki olan atamaların ruusu gelmeyince berat yazılması mümkün olmadığından ruusların acilen gönderilmesini emretti²⁵⁷.

Yemen'le ilgili bir diğer mesele de Mısır'dan buraya gönderilecek asker ve para idi. Sinan Paşa, Yemen'in emniyet ve Mutahhar'ın itaat üzere olduğu; Mısır'a geldiğinde 460 nefer, 112 at ve 20 bin nakit floriyi gemiyle Yemen'e yolladığı; hâlihazırda deniz mevsimi geçtiğinden bundan sonra hazine ve asker gönderilmesi ferman olunursa ancak gelecek mevsimde gönderilebileceği; Yemen'in mahsulünün oranın yerli askerine yeteceği, sadece nöbetçi olarak Yemen'de kalan Mısır kullarının mevacibi için paraya ihtiyaç duyulduğu hakkında Divân'a arz sunmuştu. Cevaben 19 Cemaziyülâhir 979/8 Kasım 1571'de, gereken parayı göndermesi ve Yemen'in sair ihtiyaçlarının temininde gayret gösterip o havaliye daima göz kulak olması emredildi²⁵⁸.

²⁵⁴ Sıtkı Çelik, *21 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 301, 20 Şevval 980/23 Şubat 1573. Sinan Paşa bu tarihte İstanbul'a çağrılmış olmakla birlikte hâlâ Mısır'dadır. Yine de hüküm onun adına değil henüz eyalete gelmemiş olan Mısır beylerbeyine yazılmıştır.

²⁵⁵ MD 14-1, 22/34, 9 Muharrem 979/3 Haziran 1571; Kaygusuz, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 69, hk. 25/35.

²⁵⁶ Çakır, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 135-136, hk. 288/461, 19 Cemaziyülâhir 979/8 Kasım 1571. Yarım bırakılmış bir halde aynı hüküm için bk. MD 16, 367/646.

²⁵⁷ MD 16, 42/78, 20 Cemaziyelâhir 979/9 Kasım 1571.

²⁵⁸ Çakır, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 135-136, hk. 288/461. Yarım bırakılmış bir halde aynı hüküm için bk. MD 16, 367/646.

12 Receb/30 Kasım'da Yemen muhafazası için 3 bin tüfenkçi yollanması, Yemen'in durumu ve ihtiyaçları hakkında Yemen beylerbeyi ile haberleşmesi istendi. 14 Receb/2 Aralık'ta da, Yemen benderlerinin korunması için Behram Paşa'nın istediği üç kalyatanın levazımını, Süveyş ve diğer iskelelerdeki rençber taifesinden satın alıp göndermesine dair Vezir Sinan Paşa'ya hüküm yazıldı²⁵⁹.

Sinan Paşa, kendisi seferden dönüşte Cidde'ye uğradığında buradan Yemen'de alıkonulan Mısır askeri için 40 bin flori götürün, daha sonra da bir miktar asker alıp giden reislerin Şaban evâsıtında/Ocak ayının ilk günlerinde Mısır'a döndüklerine ve Yemen Beylerbeyi Behram Paşa'nın kendisinden bir miktar asker ve hazine talep ettiğine dair İstanbul bir mektup yazmıştı. Yine Behram Paşa da, hazine ile asker hususunda bir hayli muzayaka çektiğine ve Mutahhar'ın sulha riayet etmediğine dair mektup yollamıştı. İstanbul, 25 Ramazan 979/10 Şubat 1572 tarihli hükümlerle her iki mektuptan bahisle, Yemen'e daima yardım ulaştırması hususunda daha önceki emirleri hatırlatıp Sinan Paşa'ya derhal Mısır'dan bir yıllık ulûfelerini de karşılayıp Yemen'e yeteri kadar asker göndermesini emretti. Askerlerden ne kadarının Yemen'e ulaştığı hakkında Behram Paşa'dan alacağı mühürlü temessükü Divân'a bildirecekti. Öte yandan Yemen muhafazasına yazılanların bizzat gitmeyip yerlerine bedeliyle adam tuttıkları, bu yüzden de silahsız ve işe yaramaz kimselerin Yemen'e gittikleri duyulduğundan bunu da men ve gidenlerin bir yıl orada hizmette kalmalarını temin etmesi istendi. Bundan sonra da zaten görüp bildiği Yemen'in ihtiyaçlarının karşılanması için gayret ve Yemen'deki durumu yakinen takip hususunda ihtimam göstermesi, bu defa ne kadar asker gönderildiğini ve ulûfenin nasıl tedarik edildiğini ayrıntılarıyla arzetmesi konusunda uyarıldı²⁶⁰.

Vezir Sinan Paşa ise, Behram Paşa'nın kendisine de mektup yazıp Mısır'dan asker ve hazine talep ettiğini bildirdi. Yemen mukataalarının kendisi zamanında ziraî gelirler dışında üçyüzbin floriden fazlaya satıldığını; daha sonra Behram Paşa'nın "Yemen o kadar vergiyi kaldırmaya elverişli değildir" demesi üzerine üçyüzbin floriye indirildiğini ve bu doğrultuda defter hazırlanarak Behram Paşa tarafından mühürlenip gönderildiğini arzetti. Vilâyet hâkiminden zikrolunan meblağ tahsil edilirse muhtemelen bütün askerin mevacibine yeteceği; ancak tahsil edilemezse gerçekten de orada nöbetçi

²⁵⁹ Sırasıyla bk. MD 16, 138/268, 12 Receb 979/30 Kasım 1571; Çakır, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 125-126, hk. 277/437, 14 Receb 979/2 Aralık 1571.

²⁶⁰ Kürşat Yücel, *18 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 15, 25 Ramazan 979/10 Şubat 1572

alıkonulan ve Mısır'dan gidecek askerin mevacibleri için bu mikdâr para yollanması gerektiği cevabıyla kendisini savundu. Buna mukabil 14 Zilkade 979/29 Mart 1572'de bir kez daha Sinan Paşa'dan, Behram Paşa'nın Mısır'dan tedarik edilmesini istediği askeri ve bunlar için lâzım olan mevacibi yollaması, giden askere tayin oldukları süreden önce dönmeleri hususunda tenbihte bulunması, aksine hareket edenleri cezalandırması ve Behram Paşa'yı sulha mugayir işlerden sakınması konusunda ikaz etmesi istendi²⁶¹. Ayrıca aynı tarihli başka bir hükümle de, Yemen'e yazılan Mısır kullarından bazılarının ulûfelerini peşin almalarına rağmen hizmete gitmedikleri duyulduğundan bu işle şahsen ilgilenmesi Sinan Paşa'ya emredildi²⁶².

21 Muharrem 980/3 Haziran 1572'de Sinan Paşa'ya daha önce Yemen'e gönderilmesi ferman olunan 3 bin asker ve 200 bin floriden şimdilik 500 askere ve paraya şiddetle ihtiyaç olduğunu Yemen Beylerbeyi Behram Paşa bildirdiğinden, buraya yeteri kadar asker ve mevacib için bir miktar para göndermesi emredildi²⁶³. Yine Behram Paşa, Mutahhar'ın hâlâ fesad çıkartmaya çalıştığını; buna mukabil kendisinin yeni askere, paraya, oka ve ata ihtiyacı olduğunu, para gelip yetişmezse emrindeki askerin dağılacağını bildirdiğinden, Sinan Paşa'dan her ne lâzımsa gönderip, Yemen'in rahat ve huzurunun sağlanması için elinden geleni yapması istendi²⁶⁴. Bu arada Sinan Paşa'nın Yemen defterdarlığına Kadızâde Mehmed'in tayinine dair isteği, önce adı geçen bu vazifeyi geri çevirmesi sebebiyle reddedildi²⁶⁵, fakat sonradan o da razı olunca yerine getirildi²⁶⁶.

4. KUBBEALTI VEZİRLİKLERİ

Yemen'de Mutahhar'ın ölümü²⁶⁷ ve Behram Paşa'nın yeni fetihlerle otoritesini pekiştirmesi ile birlikte İstanbul, artık eyaletin emniyetine kani oldu. Sinan Paşa'ya

²⁶¹ 12 Numaralı Mühimme Defteri, II, Sinan Paşa'ya hk. 1105, 14 Zilkade 979/29 Mart 1572. Ayrıca Yemen'deki mevcut duruma ve İmam Mutahhar'ın faaliyetlerine dair Yemen beylerbeyine yazılan aynı tarihli hüküm için bk. MD 16, 111/220.

²⁶² MD 16, 108/212, 14 Zilkade 979/29 Mart 1572.

²⁶³ Bostancı, 19 Numaralı Mühimme Defteri, s. 100, hk. 120, 21 Muharrem 980/3 Haziran 1572.

²⁶⁴ Bostancı, 19 Numaralı Mühimme Defteri, s. 323-324, hk. 453, 4 Rebiülâhir 980/14 Ağustos 1572.

²⁶⁵ Bostancı, 19 Numaralı Mühimme Defteri, s. 409, hk. 579, 4 Rebiülâhir 980/14 Ağustos 1572.

²⁶⁶ Sıtkı Çelik, 21 Numaralı Mühimme Defteri, hk. 166, 8 Şevval 980/12 Şubat 1573; hk. 388, 19 Şevval 980/22 Şubat 1573, hk. 401.

²⁶⁷ Seyyid Lokman (bk. Zübde, vr. 83a), sadece Mutahhar'ın ölümünün Sinan Paşa'nın Mısır'a gelişinden sonra vuku bulduğunu belirtmekle yetinir. Âlî (bk. Künhü'l-ahbâr, II, 49), Mutahhar'ın Receb 980/7 Kasım-6 Aralık

Yemen’de iken verilen söz gereği veya paşanın buna dair arzları²⁶⁸ karşısında nihayet 8 Ramazan 980/12 Ocak 1573 tarihli hükümle, İstanbul’a gelmesinin “lâzım olduğu” bildirildi. Bununla birlikte aynı hükümle Sinan Paşa’ya, yeni beylerbeyi Hüseyin Paşa’nın oraya ulaşmasını beklemesi, hazırladığı barutu ve tedarik edeceği arpa, buğday ve peksimeti denizden göndermesi, eyalet işlerini aksatmaması, halefi gelince Mısır hazinesini de yanına alıp yola çıkması emredildi²⁶⁹.

Hüseyin Paşa’nın gelmesiyle Kahire’den ayrıldıktan sonra Mısır ümerâsı ve ileri gelenleri tarafından Katiye menziline kadar uğurlanan Sinan Paşa, Kudüs, Şam, Karaman ve Konya yoluyla Ağustos 1573 başında İstanbul’a ulaştı²⁷⁰. II. Selim’in huzuruna çıkıp hediyelerini takdim etti²⁷¹. Sırasıyla Sokollu Mehmed Paşa, Piyale Paşa, Semiz Ahmed Paşa, Zâl Mahmud Paşa ve Lala Mustafa Paşa’dan mürekkep Kubbealtı’nda altıncı vezir olarak yerini aldı. Aslında yeni rütbesini, kubbe vezirlerinin sayısının arttırılmasına ve biraz da talihine borçlu idi. II. Selim’in cülûsunda, sırasıyla Sokollu Mehmed Paşa, Pertev Paşa, Ferhad Paşa, İsfendiyaroğlu Mustafa Paşa ve Ahmed Paşa olmak üzere toplam beş kubbe veziri vardı. Kısa bir süre sonra Mustafa Paşa emekli edilirken, Piyale Paşa beşinci ve Zâl Mahmud Paşa da altıncı vezirliğe getirilerek vüzerâ sayısı arttırıldı. Akabinde Ferhad Paşa tekaüde ayrılarak sayı yeniden beşe indirildi.

II. Selim, 15 Şaban 976/2 Şubat 1569’da Yemen serdarlığından mazulen İstanbul’a gelen eski lalası Mustafa Paşa’yı, sırasıyla Sokollu Mehmed, Pertev, Ahmed, Piyale ve Zâl Mahmud Paşaların altında vezirliğe getirdi. Kıbrıs seferine çıkılırken vezir

1572’de öldüğünü nakleder. Âli Efendi (bk. *Telhîsi’l-Berku’l-Yemânî*, s. 449), Mutahhar’ın ölümünün, Kuyucu Murad Paşa’nın Yemen beylerbeyiliği döneminde vuku’ bulduğunu kaydeder.

²⁶⁸ “vâli-i vilâyet ve hâfız-ı Eyâlet-i Mısırîye olub hâkpây-ı pâdişâhîye yüz sürmege ‘arz ve iştiyâkı olmağla, der-i devlete teveccüh ve ‘azîme ba’de’l-istizân izn-i hümâyûn sudûr bulmağın”, bk. Âli Efendi, *Telhîsi’l-Berku’l-Yemânî*, s. 428.

²⁶⁹ Sıtkı Çelik, *21 Numaralı Mühimme Defteri*, Sinan Paşa’ya hk. 82; Diyarbakır Beylerbeyi Hüseyin Paşa’ya hk. 83. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 84b), bu tevcihâtın Evâil-i Ramazan 980/5-14 Ocak 1573’de yapıldığını zikreder. Âli Efendi (bk. *Telhîsi’l-Berku’l-Yemânî*, s. 428), Sinan Paşa’nın, sehven, Selh-i Cemaziyülâhir 980/6 Kasım 1572’de İstanbul’a gelme izni aldığını nakleder.

²⁷⁰ Âli Efendi (bk. *Telhîsi’l-Berku’l-Yemânî*, s. 428-429), Sinan Paşa’nın Gurre-i Receb 980/7 Kasım 1572’de Mısır’dan ayrıldığını ve bayramı Konya’da geçirip Şevval 980/4 Şubat-4 Mart 1573’de İstanbul’a geldiğini nakleder. Ancak müellif, Hüseyin Paşa’nın Mısır’a gelmesine kadar geçen süreyi dikkate almayarak tarihler hususunda hata yapmıştır. Nitekim Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 85a), yolculuk güzergâhından bahsetmese de, Sinan Paşa’nın İstanbul’a gelişini, Özdemiroğlu Osman Paşa’nın Basra beylerbeyiliğine tayini akabinde zikreder. Özdemiroğlu, 10 Rebiülâhir 981/9 Ağustos 1573’te bu vazifeye tayin edilmiştir (bk. KK 225, s. 311).

²⁷¹ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 85a. “Bu mahâlde huzûr-ı hümâyûn-ı Şehriyârî’ye tertîb ve teslîm eylediği hediye-i ‘azîme ihâta-kerde-i ‘ukûl ve ‘ukalâdan bîrûn ve hesâb u kitâb ve debîrân u rûzgârdan efzûn, ketb ve tahrîr ve tahmîn ve ta’bîrden müstağnî bir kaziyedir. İle’l-ân evfâh-ı a□vâm ve âmme-i enâm elsinesinde ve beynlerinde mücebu-i te’accüb olduğu ma’lûm-ı hâme-i ümmiyândır. Bu mahâlde tahrîr ve beyâna hâcet olmadığı ecluden tafsîl ü beyân olunmadı”, bk. Âli Efendi, *Telhîsi’l-Berku’l-Yemânî*, s. 429.

miktarı aynı idiyse de Ahmed Paşa ile Piyale Paşa yer değiştirmişti. İnebahtı Mağlubiyeti'ni müteakip Pertev Paşa ebedi azille cezalandırıldı ve II. Selim'in son lalası Tütüncü Hüseyin Paşa altıncı vezir tayin edildi. Ancak tam da Sinan Paşa'ya İstanbul'a gelmesine dair emir gönderilmesinden birkaç ay sonra, Zilkade 980/5 Mart-3 Nisan 1573'te Ahmed Paşa ile Tütüncü Hüseyin Paşa, II. Selim'in veya Sokollu Mehmed Paşa'nın hışmına uğrayıp azledildiler. Birkaç Divân toplantısından sonra Ahmed Paşa üçüncü vezirliğe iade edildiyse de Hüseyin Paşa tekaüde çıkartıldı²⁷². Şayet böyle bir hadise yaşanmasaydı muhtemelen yine bir beylerbeyilikle yetinmek zorunda kalacak olan Sinan Paşa, bu sayede Kubbealtı'nda kendine yer bulabildi. Uzun sayılacak bir süre bu mevkiye yeni atama yapılmamasını sebebi, onun gelişinin beklenmesi idi.

Sinan Paşa ile aynı günlerde İstanbul'a giren ve aralarında Gerlach'ın da bulunduğu Avusturya elçilik heyetindekiler, getirdikleri yıllık haracı takdim ederken İstanbul'da hediye dağıtacakları isimler arasına bu yeni paşanın kapı halkını da eklediler²⁷³. II. Selim de, Sinan Paşa'nın Mısır'dan getirdiği maiyetine Ekim 1573'te inam ve ihsanlarda bulundu²⁷⁴. Buna mukabil Gelibolulu Mustafa Âlî, Sinan Paşa'nın gelişiyse hem İstanbul'un hem de Kubbealtı'nın huzurunun kaçtığını ileri sürer. İstanbul'a geldiği günlerde onun "uğursuz ayağının etkisi" ile Yahudi Mahallesi'nde büyük bir yangın çıkmış, yedi gün yedi gece boyunca söndürülememiş, alevlerin yayılmasından ve şehrin tamamını küle çevirmesinden korkulmuştur. Öte yandan aslında Yemen'de fütuhatin başlangıcı Özdemiroğlu Osman Paşa'ya, bitirilmesi Behram Paşa'ya aitken, Sinan Paşa'nın her şeyi kendisine mâl eden arzlarına inanılmıştır. Sokollu Mehmed Paşa da, onu ileri çekmiş ve vüzerâ arasına katmıştır. Lâkin yüz bulan Sinan Paşa, nankörlük ederek, "ben bu makama kendi gücümle geldim" diyerek sürekli

²⁷² Kubbe vezirlerinin sayısı ve isimlerine dair bk. Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 78b-84b. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 429), sehven Sinan Paşa'nın Mısır'dan gelince üçüncü vezir olduğunu yazar. Stephan Gerlach (bk. *Türkiye Günlüğü (1573-1576)*, I, ed. Keman Beydilli, çev. Türki Noyan, İstanbul 2006, s. 105-106), Kasım 1573'te Kubbealtı vezirlerinin isimlerinin sırasıyla Sokollu Mehmed Paşa, Piyale Paşa, Zâl Mahmud Paşa, Semiz Ahmed Paşa, Lala Mustafa Paşa ve Sinan Paşa olarak kaydeder. Bu takdirde, bu cezalandırmadan sonra Mahmud Paşa ile Ahmed Paşa yer değiştirmiş olmalıdır. Ancak bizim kaynaklarımızda böyle bir malumata rastlanmamıştır.

²⁷³ Stephan Gerlach (bk. *Türkiye Günlüğü*, I, s. 86), elçilerin 16 Ağustos 1573'te padişaha haracı takdim etmeye gittiklerini ve hediye olarak da Sinan Paşa'nın kapıcılarına, diğer vüzerânınkiler gibi, 50 taler verdiklerini nakleder.

²⁷⁴ "[Evâsıt-ı Cemâziyülâhir'de] Ve Mısır'dan Vezîr Sinan Paşa ki, gelüp el öpüp yerine geçmişti, mezbûrla gelen Mısır kullarına dahi ri'âyet olup icâzet virildi", bk. Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 85b. Âli Efendi'ye göre (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 429), "Sultan Selîm ... vezîr-i Âsaf-nazîre fevka'l-hadd iltifât ve ikrâm ve tevkîr ü ihtirâm edüb, nazar-ı inâyet-birle nazar buyurub, vücûda getürdügü hîdmet bi'l-cümle makbûl-i hümâyûn-ı şehriyârî olub ve cümle vükelâ ve vüzerâyâ tahniyesine varub, ta'zîm ve tekrîm etmeleri[ni]" ferman buyurdu.

veziriazamın aleyhinde çalışmaya, Sokollu'nun padişaha gönderdiği bütün arzları tekzip etmeye başlamıştır. Bu yüzden Sokollu, yükselmesine sebep olduğu için pişmanlık duyduğu Sinan Paşa'dan soğumuş ve ömrünün geri kalanında ondan nefret etmiş; buna mukabil yangın sırasında arasını düzelttiği Lala Mustafa Paşa ile dost olmuştur²⁷⁵. Fleischer'in de belirttiği üzere²⁷⁶, müellifin Receb 977'de (10 Aralık 1569-8 Ocak 1570) vuku'u bulduğunu zikrettiği bu yangın vak'ası doğru ise de Sinan Paşa o tarihte hâlâ Yemen'dedir.

Sokollu Mehmed Paşa ile Lala Mustafa Paşa arasında, Âlî'nin iddia ettiği gibi Sinan Paşa nefretinden kaynaklanan bir muhabbetin olduğu da diğer kaynaklar tarafından teyit edilmez. Bilhassa dönemin Batı kaynakları tam aksi şeyler naklederler. Mesela Haziran 1578'e kadar İstanbul'da bulunan Gerlach, Mustafa Paşa'yı sürekli olarak Sokollu'nun "can düşmanı" sıfatıyla anar²⁷⁷. Venedikli Giacomo Soranzo'nun Aralık 1575'e kadarki altı aylık izlenimine göre, Kubbealtı'ndaki bütün paşalar Sokollu'ya düşmandı. Sürekli ona karşı faaliyetlerde bulunuyorlardı. Fakat veziriazam elindeki yetkiler sayesinde her zaman hepsinin üzerinde yer almayı başarıyordu²⁷⁸. Balyos Antonio Tiepolo, 1576'ya ait raporunda, Sokollu Mehmed Paşa'nın "en azılı ve en tehlikeli düşmanları"nın Piyale Paşa ile Lala Mustafa Paşa olduklarını; Sinan Paşa'nın kısmen bu ikisine duyduğu nefretten ötürü daha ziyade Sokollu'nun tarafını tuttuğunu; "daha önemsiz olan" Semiz Ahmed Paşa ve Zâl Mahmud Paşa'nın çoğunlukla pasif ve tarafsız kaldıklarını nakleder²⁷⁹. Tiepolo'nun halefi Giovanni Correr, Sokollu'nun diğer paşalarla rekabet içinde olduğunu yazar²⁸⁰.

²⁷⁵ Âlî, *Kühü'l-ahbâr*, II, 50-51, 54-63. Müellif, sehven, Sinan Paşa'nın yedinci vezir olarak Kubbealtı'na girdiğini zikreder.

²⁷⁶ Değerlendirme için bk. Cornell Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli*, s. 56-57. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 80a), bu yangının tarihini Şaban 977 olarak kaydeder. Rivayete göre 36 bin evin kül olduğu bu büyük yangına dair ayrıca bk. H. D. Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", *Tarih Dergisi*, XXVII (1973), s. 61; Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler", *Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I (İstanbul 1963), s. 332-333.

²⁷⁷ Stephan Gerlach (bk. *Türkiye Günlüğü*, I, 251-252, 408), 13 Kasım 1575'teki notunda, iki paşa arasındaki düşmanlığın Mustafa Paşa'nın Yemen serdarlığından azledilip alencele İstanbul'a geldiği günlerden beri devam ettiğini; 6 Ağustos 1576'daki notunda da III. Murad'ın Sokollu'nun adamı Kantakuzenos'un teftişini veziriazamın "can düşmanı" Lala Mustafa Paşa'ya havale ettiğini nakleder.

²⁷⁸ Giacomo Soranzo, *Relazione* (1576), (Maria Pia Pedani-Fabris, *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, XIV, Costantinopoli: relazioni inedite: 1512-1789, Padova 1996, içinde), s. 209. Soranzo, 16 Aralık 1575'e kadar İstanbul'da altı ay fevkalade elçi olarak görev yapmış ve dönüşte 8 Kasım 1576'da Senato'da raporunu okumuştur.

²⁷⁹ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, III, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2011, s. 84'ten naklen.

²⁸⁰ Giovanni Correr, *Relazione* (1578), s. 254.

Osmanlı bürokrasisinde yükselişin sırrını yalnızca hanedanla sıhriyet ilişkilerinde arayan tarih yazımı²⁸¹ açısından bakıldığında Sinan Paşa'nın bu rekabette başarılı olması pek mümkün değildi. Zira Kubbealtı'ndaki rakiplerinden üçü, II. Selim'in damadı idi: Sokollu Mehmed Paşa, İsmihan Sultan; Piyale Paşa, Gevherhan Sultan; Zâl Mahmud Paşa da Şah Sultan ile evliydiler. Semiz Ahmed Paşa, padişahın zengin ve nüfuzlu kardeşi Mihrimah Sultan'ın Rüstem Paşa'dan olma kızı Ayşe Hanımsultan ile dünya evine girmişti. İlk evliliğini Memlük Sultanı Kansu Gavri'nin torunuyla yapmış olan Lala Mustafa Paşa, II. Selim'in müteveffa kardeşi Şehzâde Mehmed'in kızı olup Vezir Ferhad Paşa'dan dul kalan Hümâ Sultan ile 17 Cemâziyülevvel 983/24 Ağustos 1575'de hayatını birleştirdi. Sinan Paşa'nın gelecekteki rakiplerinden olup Ocak 1572'de yeniçeri ağalığından Rumeli beylerbeyiliğine yükseltilen²⁸² Siyavuş Paşa'nın, II. Selim'in kızı Fatma Sultan ile 13 Zilhicce 982/26 Mart 1575'te nişanı, 7 Rebiülevvel 983/16 Haziran 1575'te nikâhı yapıldı²⁸³. 1576'da Sinan Paşa, Osmanlı hanedanına ya da ailesine mensup hanımla evli olmayan²⁸⁴ Divân'daki tek paşaydı.

Sinan Paşa'nın Kubbealtı'nda yükselişi, bu akrabalık ilişkilerinden ziyade şahsî başarı ve kaderin tayin ediciliğinin bir sonucu oldu. İstanbul'a gelişinden iki ay önce, Haziran 1573'te, Tunus'u yaklaşan İspanyol tehdidinden kurtaracak donanmanın serdarı sıfatıyla yola çıkan İkinci Vezir Piyale Paşa'nın başarısız olması ve Ekim 1573'te Don Juan'ın burayı işgal etmesi Sinan Paşa'nın önüne yeni bir kapı açacaktır. Divân, başarısızlığı telafi etmek üzere yeni bir sefer kararı alındı. Günlüğüne 15 Ekim 1573'te “yaşlı ve saçlı sakalı ağarmış” Lala Mustafa Paşa ile “genç ve güçlü, sık kara sakallı bir adam” olan Sinan Paşa'nın Kubbealtı'ndaki diğer paşalara nazaran savaşmaya “daha çok hevesli” olduklarını yazan Gerlach, izlenimlerinde yanılmadı. Padişahın baharda sefere çıkacağı Ocak 1574'te ilan edilirken, maiyetinde bulunacaklar arasında,

²⁸¹ Mesela bu zaviyeden, fakat tamamiyle ikincil kaynaklara dayanılarak hazırlanmış bir çalışma için bk. Selim Parlaz, *Osmanlı Devleti'nde Siyasi Evlilikler*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2007.

²⁸² Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 83b.

²⁸³ Bu tarihlerde hanedanın damatları için bk. BOA. Maliyeden Müdevver Defterleri (=MAD) 487, s. 4. Hümâ Sultan-Mustafa Paşa ve Fatma Sultan-Siyavuş Paşa izdivaçları için bk. Seyyid Lokman, vr. 90a. Siyavuş Paşa'nın düğünün tasviri için bk. Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, I, 199-201. Çağatay Uluçay (bk. *Padişahların Kadınları Kızları*, Ankara 2001), s. 39-42), Şah Sultan-Zâl Mahmud Paşa evliliğinin 1574'te yapıldığını ve Hümâ Sultan'ın Ferhad Paşa'dan sonra Mehmed Paşa ile evlendiğini yazar. Fakat Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 76b), Şah Sultan ile Zâl Mahmud Paşa'nın 971/1563-1564'de evlendiklerini nakleder.

²⁸⁴ Bonifacio Antelmi, *Relazione* (1576), (Maria Pia Pedani-Fabris, *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, XIV, Costantinopoli: relazioni inedite: 1512-1789, Padova 1996, içinde), s. 198.

veziriazam ve kapdanıderyanın yanı sıra bu iki paşanın da ismini duydu²⁸⁵. 15 Mayıs'ta padişaha veda edip Tunus'a yönelen Sinan Paşa ve Kılıç Ali Paşa, 16 Kasım'da tekrar İstanbul'a döndüler. Böylece Sinan Paşa, "Yemen Fatihi" sıfatına, "Tunus Fatihi"ni de ekleyerek rüştünü ispatladı²⁸⁶.

Zaferleri Sinan Paşa'nın Divân'da tutunmasını sağladıysa da yükselmesi ancak önündeki isimlerin ölümüyle mümkün olabildi. İster denge ister istikrar diyelim, Sinan Paşa'nın altıncı vezirliğe tayininden itibaren Kubbealtı'ndaki paşaların isimleri ve payeleri uzun süre aynı kaldı. 8 Ramazan 982/22 Aralık 1574'te tahta oturan III. Murad, babasından miras aldığı altı veziri muhafaza etti. Yeni padişahın Manisa'dan beraberinde getirdiği kapıhalkı beylerbeyiliklere dağıtıldı. Önce Sokollu Mehmed Paşa faktörü sebebiyle buna mecbur kalan III. Murad, müteakip dönemde bütün iktidarı kendi elinde toplayabilmek adına Kubbealtı'nı tasfiye etmeye girişti. 985 (1577-1578) yılı, hem III. Murad'ın bu politikasının tebellür etmeye başladığı hem de Sinan Paşa'nın kariyerinde bir dönüm noktası olan tarihtir. III. Murad, Vezir Zâl Mahmud Paşa 5 Şaban 985/18 Ekim 1577'de²⁸⁷ vefat edince onun yerine mutad silsile ile Lala Mustafa Paşa'yı dördüncü ve Sinan Paşa'yı beşinci vezirliğe terfi ettirip altıncı vezirliği boş bıraktı. Az sonra Safevîlerle harp kararı alındı ve 22 Şevval 985/2 Ocak 1578 Mustafa Paşa ile Sinan Paşa serdar tayin edildi²⁸⁸. İkinci Vezir Piyale Paşa 12 Zilkade/21 Ocak'da ölünce²⁸⁹ Kubbealtı'ndaki vezir sayısı dörde düştü, fakat III. Murad yine başka bir vezir seçmedi. Sinan Paşa, bu vefatla birlikte dördüncü vezir oldu.

8 Muharrem 986/17 Mart 1578'de Sinan Paşa İran serdarlığından azledildi. Rakiplerinden Üçüncü Vezir Lala Mustafa Paşa şarkta "Şirvan Fatihi" ünvanı kazanıp şanını arttırırken, Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa 20 Şaban 987/12 Ekim 1579'da bir cinayete kurban gitti. III. Murad, veziriazamlığa Semiz Ahmed Paşa'yı, serdarlığa artık üçüncü vezir olan Sinan Paşa'yı tayin edip Lala Mustafa Paşa'yı geri çağırdı²⁹⁰. Uzun süredir Rumeli beylerbeyiliğini deruhde eden Siyavuş Paşa, 3 Zilkade 987/22 Aralık

²⁸⁵ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, I, 94, 116. Arşiv vesikalarında ise seferin Altıncı Vezir Sinan Paşa'nın serdarlığında yapılacağından ilk olarak 29 Zilkade 981/22 Mart 1574'te bahsedilir (bk. MD 24, Paşa sancağı kadılarına hk. 48/135).

²⁸⁶ Tafsilat için bk. "Halkulvad Seferi" bölümü.

²⁸⁷ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 93a.

²⁸⁸ Âlî (bk. *Künhü'l-ahnâr*, II, 263), serdar tayin edildiklerinden Mustafa Paşa'nın üçüncü, Sinan Paşa'nın ise dördüncü vezir olduğunu naklederse de bu ancak Piyale Paşa'nın ölümünden sonraki merâtibi yansıtır.

²⁸⁹ Şerafettin Turan, "Piyale Paşa", *İA*, IX, 569.

²⁹⁰ Tafsilat için bk. "İran Serdarlığı" bölümü.

1579'da III. Murad'ın tayin ettiği ilk kubbe veziri oldu²⁹¹. Ahmed Paşa'nın ağır bir hastalığa yakalandığı günlerde İstanbul'a giren Lala Mustafa Paşa, hediyelerini takdim etmeden Divân-ı Hümâyûn'daki işleri yürütmeye başladı. 10 Rebiülevvel 988/25 Nisan 1580'da Sinan Paşa Üsküdar'dan Şark'a hareket etti. Onun ayrılmasından iki gün sonra Veziriazam Ahmed Paşa öldü. II. Selim devri kubbe vezirlerinden hayatta kalan son ikisi olan İkinci Vezir Mustafa Paşa ve İstanbul'daki adamları vasıtasıyla Üçüncü Vezir Sinan Paşa arasında veziriazamlık için bir yarış başladı. Zaten bir süredir Divân'a nezaret eden Mustafa Paşa, 16 Rebiülevvel/1 Mayıs'ta padişaha hediyelerini sundu. Fakat III. Murad, beklentilerin aksine sadaret mührünü ona teslim etmediği gibi, Selânikî'nin ifadesiyle “müneccim ü etibbâ kavliyle arzû-mend olan müterakkıb ve muntazır devletlüye”, yani Sinan Paşa'ya da göndermedi. Bu arada 18 Rebiülevvel/3 Mayıs'ta Mısır Beylerbeyi Mesih Paşa, kubbe veziri olarak İstanbul'a çağrıldı²⁹².

“Mühürsüz arza amel olunmaz” itirazları ve Lala Mustafa Paşa'nın diğer erkânın kendisine itaat ve itibar etmediklerine dair şikâyetleri, III. Murad'ı bir veziriazam tayinine ikna edemedi. Selânikî'ye göre, yapılan telkinlere karşılık III. Murad sadece Lala Mustafa'ya, “lâzım değil mühr virilmek, şimden-girü kimseye mühr virilmez. Cümletü'l-mülk vekîl-i saltanatımdur. Her kim itâ'at u inkıyâd itmezse kapusu önünde salb ü siyâset eylesin” hatt-ı hümâyûnunu gönderdi. Elan Divân'da bulunan iki vezir, Lala Mustafa Paşa ve Siyavuş Paşa, bir süre bu şekilde işleri idare ettiler²⁹³. III. Murad birkaç defa bizzat Divân'a katıldı²⁹⁴.

Belirsizlik nihayet Kapıcılar Kethüdâsı Yemişçi Hasan Ağa'nın 18 Cemaziyülâhir 988/31 Temmuz 1580'da sadaret mührünü Sinan Paşa'ya ulaştırmak için İstanbul'dan ayrıldığı duyulunca sona erdi. Gelen Safevî elçisini karşılamaya hazırlanan Lala Mustafa Paşa, üzüntüsünden 25 Cemaziyülâhir/7 Ağustos'da vefat etti. Devlet erkânı bu defa III. Murad'ı, elçinin Divân'da Siyavuş Paşa'yı tek başına görmesinin devletin şanına hâlel getireceğini söyleyerek başka bir vezir tayinine ikna etmeye

²⁹¹ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 95a; Selânikî, *Tarih*, I, 127. Serdar Lala Mustafa Paşa, Kafkas harekâtında 1578'de Özdemiroğlu Osman Paşa'yı Şirvan muhafazasında vezir sıfatıyla bırakmışsa da, bu payeyi eyalet veziri olarak görmek gerekir.

²⁹² Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 95a; Selânikî, *Tarih*, I, 128.

²⁹³ Selânikî, *Tarih*, I, 128. Âlî (*Künhü'l-ahbâr*, III, 364), bu hatt-ı hümâyûnu Mustafa Paşa'ya biraz iade-i itibar sağlayacak ve Sinan Paşa'yı iğneleyecek tarzda şöyle nakleder: “Sen benim vezîr-i a zamımsın ve sâwir ekâbir ve vükelâ gibi vekîl-i efhamsın. Sâwir vezîr-i a zamlara nice varageldiler ise eger Kâzî- askerler ve eger Çavuşbaşı ve gayriler sana varsunlar. Berây-ı maslahat mühr irsâlî te'hîrini ve yâhud kazâ-yı hâcet için nâ-sezâ cânibine gönderilmesi tedbîrini hılâf-ı ihtimâline haml itmesünler”.

²⁹⁴ Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 95b), bu günlerde padişahın iki defa Divân'a çıktığını zikreder.

çalıştılar. Bu ısrarlar üzerine, Halep'ten mazulen gelip o vakit İstanbul'da bulunan Nişancı Mehmed Paşa 28 Cemaziyülâhir/10 Ağustos'ta²⁹⁵ vezir tayin edildi.

5. SADARET MÜHRÜYLE İLK TANIŞMA

İstanbul'da yeni bir hükümet şekillendirilirken Sinan Paşa, ordunun başında Tiflis'e doğru ilerliyordu. Serdar, Tomanis Boğazı'nı geçip askere istirahat emretmişken, 4 Receb 988/15 Ağustos 1580'da Yemişçi Hasan Ağa sadaret mührünü getirip kendisine teslim etti. Bu haber üzerine orduda top ve tüfek şenliği yapıldı, ümerâ otağına gelerek yeni veziriazamı kutladı²⁹⁶.

Sinan Paşa, alışılmadık bir şekilde veziriazam tayin edilmişti. Halep timar defterdarı sıfatıyla orduda bulunan ve Sinan Paşa'nın emriyle bu seferin tarihini [*Fursatnâme*] yazmakla görevlendirilen²⁹⁷ Gelibolulu Mustafa Âli'nin ifadesiyle, evvela bu tayin şekli, III. Murad'ın paşaya yönelik teveccühünün ne kadar büyük olduğunu göstermekteydi. Zira o zamana kadar vezaret mührünün padişah tarafından alınarak, sırası gelmeyen bir vezire verildiği görülmemiştir. Üstelik de Lala Mustafa Paşa o dönemde sağ iken ve veziriazamlığı kendisi için beklerken, mührü Sinan Paşa'ya göndermesi, pâdişâhın ona olan güven ve rağbetinin derecesini gösteriyordu. Sadece mühür gönderilmemiş, aynı zamanda serdarın devlet hizmetinde gösterdiği gayret ve başarılarla binaen, oğlu Mehmed Bey'e 500 bin akçe ile Kastamonu sancağı ve akrabalarından olup dergâh-ı âli müteferrikalarından Halep'te sakin Ahmed Bey'e de 300 akçe ile Muammere sancağı verilmişti²⁹⁸.

Âli, ilerleyen yıllarda Sinan Paşa'nın veziriazamlığa tayini için sarfettiği bu sitayişkâr sözleri değiştirdi. Müellife göre, aslında Ahmed Paşa'nın vefatından sonra, yıllardır ifa ettiği hizmetler mukabelesinde mührün Lala Mustafa Paşa'ya verilmesi hem münasipti ve hem de kanunun gereği idi. Lâkin Sinan Paşa'nın, “mühür ona teslim edilirse düşmanlık yüzünden bana ve hizmetlerime karşı duracağı kesindir” diye

²⁹⁵ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 95b; Selânikî, *Tarih*, I, 129.

²⁹⁶ Rana von Mende, *Mustafa 'Âli's Fursat-nâme: Edition und Bearbeitung einer Quelle zur Geschichte des persischen Feldzugs unter Sinân Pasa 1580-1581*, herausgegeben von Gerd Winkelhane, Berlin 1989, vr. 24b-25a [Tezimizde, atıflar bu çalışmanın edisyon bölümüne yapılmıştır]. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 95b), Hasan Ağa'nın, Evâsıt-ı Receb'de 988/22-31 Ağustos 1580'da Tomanis Kalesi derbendinin Çamurlu Konak denilen mahallinde mührü Sinan Paşa'ya teslim ettiğini nakleder.

²⁹⁷ Müellifin başka bir eserindeki iddiasına göre, Sinan Paşa Yemen seferi öncesinde Mısır'da yaşanan kavgada karşısına Lala Mustafa Paşa'nın adamı olarak çıkan Âli'yi, Erzurum'a gelir gelmez teftiş ettirmişse de kabahatini bulamayınca azledememiştir, bk. Cornell Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli*, s. 88-92.

²⁹⁸ Âli, *Fursatnâme*, vr. 24a-26b.

bildirmesiyle, bir taraftan Mustafa Paşa'nın sadâret için istekli görünmemesi, diğer taraftan padişâhın İran karşısında alınacak başarı hususunda nihâyetsiz arzusu yüzünden bu kanun uygulanmamıştır. Sadâretin ağırlığını kaldıracak şahsiyeti ve “yarım tane kadar” hizmeti olmadığına bakılmayıp, belki bir hizmet görür ümidiyle -İran seferinden başarı beklentisini kastediyor- yolsuz birisine en büyük vezâret makamı uygun görülerek mühür Sinan Paşa'ya gönderilmiştir. Yine de Âlî, Sinan Paşa'nın yanı sıra Mustafa Paşa'nın da bazı kabahatleri olduğunu ilave etmeden geçmez. Müellife göre, “rüşvetin hayli rağbet gördüğü” o dönemde, zengin olduğu bilindiğinden vezarete tayini için kendisinden para beklenmiş, fakat Mustafa Paşa “bütün malımı hayrata sarfettim” diyerek buna yanaşmamıştır. Öte yandan Mustafa Paşa, veziriazamlığı elde edebilmek için Şehzâde Bâyezid ile Şehzâde Selim'i birbirine düşürdüğünden akıbeti hayırlı olmamıştır²⁹⁹.

Selânikî, sadaret mührünün Sinan Paşa'ya gönderilmesi karşısında, seferde hiçbir iş yapmıyorken “devlet ayağına vardı” ifadesiyle serzenişte bulunur³⁰⁰. Hasan Beyzâde ise, sadaret mührünün, hem kanuna muhalif olarak hem de hakkı yenilerek Mustafa Paşa'ya verilmediğini söyler³⁰¹. Gerek Selânikî gerekse Hasan Beyzâde, Sinan Paşa'ya muhalif hiziplerin sözcüleridir. Bununla birlikte iki bürokrat-tarihçinin bizzat Sinan Paşa'nın şahsından ziyade üsûle itiraz etmeleri, tevcihâtta Makbul/Maktul İbrahim Paşa gibi emsâlleri görülse de teamüllerin (ya da kanunun) dışına çıkılmasına -ki kendi ikbâlleri de merâtip silsilesinin düzgün işlemesine bağlı idi- yapılmış bir tenkittir. Keza bir bürokrat olan Âlî'nin de “kanuna” atıfta bulunması, Sinan Paşa muhalefeti kadar, bu rahatsızlığın yansımasıdır³⁰².

Venedik Balyosu Paolo Contarini'nin müşahedeleri, hassaten Sinan Paşa ile ilgili olmamakla birlikte, tayinlerde merâtip silsilesinin “bozulması” hususunda

²⁹⁹ Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, III, 362-363, 372. Müellif, Yemişçi Hasan Ağa'nın “14 Receb 988 (25 Ağustos 1580) Cumartesi” serdarın yanına gelip vezaret müjdesi verdiğini kaydeder. Ancak zikredilen tarih gün itibarıyla Perşembe'ye denk gelir.

³⁰⁰ “Tiflis ve Tomanis kal'aları sahra ve tağlarında beyhûde sergerdânlıkda seyrân iderken mühr-i izzet varup destine vusûl bulup, devlet ayağına vardı”, Selânikî, *Tarih*, I, 129.

³⁰¹ *Hasan Bey-zâde Târîhi, Metin (926-1003/1520-1595)*, II, haz. Şevki Nezihi Aykut, Ankara 2004, s. 281. Mehmed bin Mehmed (bk. Abdurrahman Sağırılı, *Mehmed bin Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı (Metinleri, Tahlilleri)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 380-381), Âlî ve Hasan Beyzâde'ye istinaden benzer düşünceler serdedir.

³⁰² Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 695), aynı tavrı, bu kadar nefret ettiği Sinan Paşa'nın yerine 16 Rebiülevvel 1004/19 Kasım 1595'te silsilenin hilafına Altıncı Vezir Lala Tekeli Mehmed Paşa'nın veziriazamlığa tayini karşısında da sürdürür.

müelliflerimizi teyit eder mahiyettedir. Balyosa göre, III. Murad bilhassa İran savaşı başladıktan sonra fevkalade maddî tedbirlere başvurmak zorunda kalmıştı. Bunların arasında sancakbeyi, beylerbeyi ya da paşa olmak isteyenlere bu ünvanları, içlerinden en çok para teklif edenlere satmak da vardı. III. Murad, aynı sistemle daha fazla miktarda para elde edebilmek için, bu görevdekileri de sık sık değiştirmeye başlamıştı. Bir ara padişahın emriyle timar gelirlerinin onda birinin vergi olarak devlete ödenmesi konusu dahi görüşülmüştü. Alınan tedbirlere rağmen hükümet, Contarini İstanbul'da iken iki kere, Fatih Sultan Mehmed'in fetih zamanında Yedikule'ye bıraktığı paradan kullanmak zorunda kalmıştı. Contarini, daha önce hiç kimse bu paraya dokunmamışken şimdi buraya el atılması üzerine şehrin çalkalandığını, zira herkesin hazinenin oraya çok fazla ihtiyaç durumunda kullanılmak üzere konulduğunu bildiğini söyler³⁰³.

Tekrar Sinan Paşa'yı takip edecek olursak; yeni veziriazam, Tiflis'e kadar ilerledikten sonra kışı geçirmek için Erzurum'a döndü. Bu sırada Safevîlerin sulh talebiyle savaşa ara verilmesi üzerine Şark'tan geri çağrıldı³⁰⁴. Veziriazam Sinan Paşa, 24 Cemaziyülâhir 989/26 Temmuz 1581 Çarşamba günü³⁰⁵ Üsküdar'dan İstanbul'a geçip, ikinci divânını yaptı. Cumartesi günü, III. Murad'a hediyelerini takdim edip³⁰⁶, Siyavuş Paşa'dan Divân-ı Hümâyûn'un riyasetini devraldı. Haricî siyasette Lehistan ile Erdel tahtı, Kazak saldırıları ve iki Kırım hanzâdesinin iadesi meselelerinden doğan anlaşmazlık³⁰⁷, Safevîler ile sulh için gelecek elçinin gecikmesinden kaynaklanan

³⁰³ Paolo Contarini (bk. *Relazione* (1583), (Eugenio Alberie, *Le Relazioni Degli Ambasciatori Veneziani Al Senato durante il Secolo decimosesto*, Serie III, Cilt III, Firenze (Floransa) 1855, içinde), s. 225-227), kendisi İstanbul'a varmadan önce ölen dokuz paşanın mirasının III. Murad'ın emriyle iç hazineye aktarıldığını, padişahın önceleri çok sevdiği fakat sonra kovdurduğu Cüce Nasuh'un ve Hasan Paşa'nın mallarına da elkoyduğunu nakleder. Contarini ile altı ay İstanbul'da birlikte çalıştığını ve dönüşte raporunu onunla da görüşerek kaleme aldığını söyleyen Giacomo Soranzo (bk. *Relazione* (1584), s. 280-282), İran savaşı dış hazineyi tüketmiş olsa da iç hazinenin dolu olduğunu bunu korumakla görevli gençlerden öğrendiğini kaydeder. Soranzo'ya göre, III. Murad, hem olağan hem de olağandışı harcamaları karşılayabilmek için daha önce atalarının hiç yapmadığı bir şey yaparak "mevkiileri para ile satmak" istemiştir. Bu mevki satma işine padişahın tevaccühünü kazanmak isteyen Semiz Ahmed Paşa önyak olmuş; III. Murad onun ölümünden sonra üçüncü bir kişiye müsaade etmeyip bizzat bu ünvanları satmaya başlamış; böylece paşaların ünvan satarak kazandıklarından çok daha fazla miktarda altın biriktirmiştir. Zira bir ünvan karşılığında padişaha verilen para, paşalara verileden daha çok olmalıdır. Mesela Mısır, Bağdat ya da Cezayir beylerbeyilikleri için 100 bin düka "ücret" ödenmesi gerekiyormuş. Artık bu ünvanlar, satıldıkları kişinin elinde çok uzun süre bırakılmayıp, yeni taliplerden altın toplayabilmek için en fazla üç yıllığına verilmektedir.

³⁰⁴ Ayrıntılı bilgi için bu çalışmanın "İran Serdarlığı" bölümüne bakılabilir.

³⁰⁵ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul 1993, s. 114-115. Müneccimbaşı'nın (bk. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara 1998, s. 343 ve Nebi Gümüş, *XVI. Asır Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000, s. 236'dan naklen), Sinan Paşa'nın İstanbul'a serdarlığında ele geçirdiği 150 bin altınlık bir hazine ile geldiğine dair verdiği malumat devrin kaynaklarında yer almaz.

³⁰⁶ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 96a.

³⁰⁷ Bu konularda tafsilat için tezimizin "Lehistan Siyaseti" başlıklı bölümüne bakılmalıdır.

huzursuzluk; dahilî siyasette ise Şehzâde Mehmed'in sünnet düğününün hazırlıkları Sinan Paşa'nın başlıca meşgaleleri oldu. Şenliğin hazırlıklarının zamanında tamamlanması için, önce maiyet ve yardımcılarının sayısı 300'ü bulan bir düğün emini tayin edildi. İmparatorluğun her tarafına emirler gönderildi. Kanunî zamanında yapılan düğünlerin ayrıntıları ve hesap defterleri çıkarılarak incelendi ve ona göre gerekli hazırlıklara başlandı.

1580'den itibaren çevredeki dost ve hatta düşman hükümdarlar, imparatorluğun çeşitli eyaletlerindeki beylerbeyiler, defterdarlar, sancakbeyleri, o bölgenin ileri gelenleri ve daha başka uygun görülen mevki sahipleri, gelecek yıl yapılacak sünnet düğününe davet edildi. İbrahim Paşa Sarayı'nın Atmeydanı'na bakan cephesine padişah, şehzâde ve harem halkının eğlenceleri izleyebilmeleri için gösterişli kasırlar inşa edildi, sarayın girişindeki basamaklar yenilendi. Hem Leh hem de Safevî elçisinin şenlik öncesi İstanbul'a ulaşmaları Sinan Paşa'ya rahat bir nefes aldırdı. Nihayet kararlaştırılan günlerde Harem halkı, şehzâde ve padişahın İbrahim Paşa Sarayı'nda, diğer davetlilerin de meydanda kendileri için hazırlanan yerlere oturmalarıyla, Osmanlı İstanbul'unun şahit olduğu bu en büyük şenlik başladı. III. Murad, daha önce Kanunî'nin yaptığı aksine bütün olan biteni İbrahim Paşa Sarayı'ndan izledi ve Koca Sinan Paşa'yı vekil tayin etti. Veziriazam, İbrahim Paşa Sarayı'nın Divânihânesi üstünde yapılan köşkten eğlencelere nezaret etti³⁰⁸.

Şenlik şaşaalı geçse de Sinan Paşa için menfî bir seyir izledi. Safevî Elçisi Türkmen İbrahim Han ile yapılan görüşmelerden Osmanlıların arzu ettiği tarzda bir sulh çıkmadı ve savaş hazırlıkları tekrar başlatıldı³⁰⁹. Daha önceki şenliklerde bizzat padişahın huzurunda ulemanın *Kur'an*'dan âyetler tefsir ettikleri meclisler, bu şenlikte III. Murad'ın vekâletini Veziriazam Sinan Paşa'ya bırakması sebebiyle toplanmadı. Selânikî, Hoca Sadeddin Efendi, Çivizâde Mehmed Efendi, Malûlzâde Mehmed Efendi, Bostânzâde Mehmed Efendi, Müeyyedzâde Abdülkadir Şeyhî Efendi ve sairlerinin, gitmek ya da gitmemek hususunda anlaşmazlığa düştüklerini, incindiklerinden böyle bir

³⁰⁸ Şenlik hakkında geniş bilgi için bk. *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri-I, Manzûm Sûrnâmeler*, haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2008, s. 135-641 (s. 355'ten itibaren Âlî'nin *Câmi'u'l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr* adlı eserinin transkribe metni yer alır); *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri-II, İntizâmî Sûrnâmesi*, haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2009; Gelibolulu Mustafa Âlî, *Câmi'u'l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr*, haz. Ali Öztekin, Ankara 1996; Gisela Prochazka-Eisl, *Das Surname-i Hümayun, Die Wiener Handschrift in Transkription, mit Kommentar und Indices Versehen*, İstanbul 1995; Nurhan Atasoy, *1582, Surname-i Hümayun, Düğün Kitabı*, İstanbul 1997; Hilmi Uran, *III. Mehmed'in Sünnet Düğünü*, İstanbul 1942; Metin And, *Kırk Gün Kırk Gece*, İstanbul 1959; Gülsüm Ezgi Korkmaz, *Sûrnâmelerde 1582 Şenliği*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

³⁰⁹ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 115-119.

ilmi meclis toplanması usûlünü terk ettirdiklerini, fazilet ve enâniyetlerinin buna mâni olduğunu kaydeder³¹⁰. Hasan Beyzâde, Kanunî Sultan Süleyman'ın Şehzâde Mustafa'nın sünneti ve Makbul İbrahim Paşa'nın evlenmesi vesilesi ile tertiplenen şenliklerde ulemayı huzuruna kabul edip tefsirler yaptırdığını, bu şenlikte de ulemanın aynı usûle riayet edileceği beklentisiyle kitaplar yazdıklarını, ancak Koca Sinan Paşa ile Hoca Sadeddin Efendi'nin ittifak edip, çeşitli mahzurlar ve bahaneler öne sürerek bunu engellediklerini iddia eder³¹¹.

Sinan Paşa açısından, ulemanın tepkisinden daha da önemlisi, aralarında eskiden beri anlaşmazlık ve husumet bulunan kapıkulu sipahileri ile yeniçerilerin şenlik esnasında, tespit edebildiğimiz kadarıyla, Osmanlı tarihinin ilk büyük silahlı kavgasına tutuşmaları oldu. Sipahi odalarını teftişe çıkan İstanbul Subaşı Ahmed Çavuş ve maiyetindeki yeniçerilerin, sipahiler tarafından dövülüp eğlencelerin devam ettiği At Meydanı'na bırakılmaları kavganın fitilini ateşledi. Yeniçerilerin arkadaşlarının intikamını almak için sipahilere saldırmasıyla meydan bir anda savaş alanına döndü. Yeniçeri Ağası Ferhad Ağa, kavgayı ayırmak için harekete geçti. Lâkin Ferhad Ağa'yı gören yeniçeriler daha da gayrete geldiler ve var güçleriyle sipahilere saldırıp iki tanesini öldürdüler. Veziriazam Sinan Paşa, Ferhad Ağa'nın da müdahalesi ile ortalığın iyice karıştığını görünce bizzat meydana koştu. Ferhad Ağa'yı yanına getirtip, "bire kara köpek, niye geldin, iki adamın öldürülmesine sebep oldun, yıkıl git" diyerek ağayı kovdu. Yeniçeriler de ağalarıyla birlikte meydanı terk edince kavga yatıştı. Yaşananlara kızan III. Murad, şenliğe son verdi ve veziriazamın arzıyla Ferhad Ağa'yı azletti³¹².

³¹⁰ Selânikî, *Tarih*, I, 135-136. Müellife göre, ilmi meclis tertip edilmemişse de Sinan Paşa, ulema, sâdât ve eşrafa ayrı ayrı ziyafetler vermiştir.

³¹¹ Hasan Beyzâde, *Tarih*, II, 297. Müellife göre, Sinan Paşa ile Hoca Efendi'nin bahanelerinden birisi, III. Murad'ın bir tarafına Hoca Sadeddin Efendi, bir tarafına da Şeyhülislâm Çivizâde Mehmed Efendi oturduğu takdirde sâbık şeyhülislâm Malûlzâde'ye yer kalmayacağı ve sair mevali arasında da, "benim fazîletüm ziyâdedür" diyerek kendisinden "esbak u akdem" olanın altına oturmak istemeyecek birçok kimsenin bulunduğu idi. Bir süre önce yanlış fetva verdi denilerek azlettirilen Malûlzâde'nin, "azl harareti ile huzûr-ı hümayûnda nice kelimât" söylemesinden korkulması da uzak bir ihtimal değildi. Ayrıca ilmi yetersiz, fakat kelamı kuvvetli birçok kimsenin, yapılacak meşverette padişah tarafından "mütebahhir" zannedilip ileri çekilmesinden endişe edilmişti.

³¹² Bu kavga hakkında geniş bilgi için bk. Selânikî, *Tarih*, I, 135; Hasan Beyzâde, *Tarih*, II, 294-296; Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, s. 521-524; Kadir Akıllı, *Peçevi Tarihi (184b-218a, Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 100-101 [Bundan sonra "Peçuylu, *Tarih* (Akıllı)" şeklinde kısaltılacaktır]; Nevin Özkan, *Modena Devlet Arşivi'ndeki Osmanlı Devleti'ne İlişkin Belgeler (1485-1791)*, (Tıpkıbasım-Çeviri-Değerlendirme), s. 48-61; Reinhold Lubenau *Seyahatnamesi, Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, I, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2012, s. 452-453.

Seyyid Lokman kavgayı “cüz‘î”³¹³ olarak nitelendirirse de bu hadise, Sinan Paşa ile Ferhad Paşa ve kapıkulu sipahileri ile yeniçeriler arasında yıllarca devam edecek mücadele ve münaferehin miladı oldu. Şenliğin kötü bir şekilde bitmesinin ardından Sinan Paşa, Temmuz 1582’de Tavukpazarı’nda çıkan bir yangını söndürmede gösterdiği gayretten ötürü III. Murad tarafından hil‘atla taltif edildi. Fakat Evâhir-i Şaban/10-18 Eylül’de Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa’ya vezâret verilmesi ve onun yerine de mazul Ferhad Ağa’nın getirilmesi³¹⁴ Sinan Paşa için sonun habercisi idi. 10 Zilkade/6 Aralık’ta ümerâ ile ikinci divânı yapmaktayken kapıcılar kethüdâsı gelip sadaret mührünü aldı. Sinan Paşa azledildiği gibi, kendisine bağlı oldukları bilinen Müteferrika Kenan Bey, Galata Emîni Mihaliçli Ahmed Çavuş, Divân Kâtibi Tezkireci Lâm Ali Çelebi, Arpa Kâtibi Cafer Çelebi ve Masatçı namıyla maruf Mustafa Çavuş, Yedikule’ye hapsedildi. Bir süre Üsküdar’daki bahçesinde ve çiftliğinde bekletilen eski veziriazam, III. Murad’ın, “İstanbul zahîresine sıklet virmesün, Malkara otlu ve sulı yerdür anda karâr eylesün” emriyle sürgüne gönderildi. Sinan Paşa’nın azlinden 19 gün sonra mühür Siyavuş Paşa’ya verildi³¹⁵.

Hasan Beyzâde, Sinan Paşa’nın azlını, Safevîlerle sulh hususunda padişahı aldatmak istemesine bağlar. Müellife göre, III. Murad, huzuruna çağırıldığı Sinan Paşa’ya, Elçi İbrahim Han’ı İran’dan getirtip kendisinden önce İstanbul’a göndermekteki maksadını ve elçinin sulh konusunda ne söylediğini sordu. Veziriazam, elçinin, padişahın arzusuna uygun bir şekilde sulh talep ettiğini bildirdi. III. Murad, bu esnada İbrahim Han’ı da huzuruna çağırıp, İstanbul’a gelme sebebini sordu. İbrahim Han, Sinan Paşa’nın şaha mektup gönderip iki devlet arasındaki meseleleri görüşmek için elçi talep ettiğini, bunun üzerine şahın müzakereler sonunda sulhun akdedilmesi maksadıyla kendisini gönderdiğini, ancak Sinan Paşa’nın serhadde kendisiyle

³¹³ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 97b. Hasan Beyzâde (bk. *Tarih*, II, 296) ve ondan naklen Peçuylu (bk. *Tarih* (Akıllı), s. 101), Sinan Paşa ile Ferhad Paşa’nın arasındaki düşmanlığın bu hadise ile başladığını ve ömür boyu sürdüğünü kaydederler. Şenliğin bir İtalyan gözlemcisi, Ferhad Ağa’nın kavga esnasında fırsattan istifade yeniçerileri kıskırttığını gören veziriazamın, ağaya ağır hakaretlerde bulunduğunu yazar (bk. Nevin Özkan, *Modena Devlet Arşivi*, s. 61).

³¹⁴ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 98a.

³¹⁵ Selânikî, *Tarih*, I, 136-137. Müellif, Siyavuş Paşa’nın veziriazamlığa getirilmesinin tarihini 28 Zilkade/24 Aralık Pazartesi olarak verir. Ancak zikredilen tarih Cuma’ya denk gelir. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 98a), bu tayini, 29 Zilkade/25 Aralık Cumartesi olarak nakleder. Hasan Beyzâde (bk. *Tarih*, II, 300-302, 305-306), Sinan Paşa’nın adamlarının taş gemisinde küreğe konulduklarını kaydeder. Ancak eserinin devamında Şark Serdarı Ferhad Paşa’nın, “sefer-i nusret-eserde hıfz-ı ru‘ûs için, bir kânûn-şinâslığı mahsûs, ehl-i vukuf ve ma‘arifle mevşûf kimesne istihdamı lâzımdur” diyerek Lâm Ali Çelebi’yi Yedikule’den serbest bırakıp maiyetine aldığını yazar. Ayrıca Haseki Medresesi Müderrisi Mevlânâ Marûf Efendi’nin de, suçu olmamasına karşılık, sadece “Sinan Paşa hâcesi” olduğu için ebedî azille ve İstanbul’dan sürülmekle cezalandırıldığını nakleder.

konuşmayıp İstanbul'a yolladığı halde hâlâ ne bir kere yanına çağırıp görüştüğünü ne de herhangi bir cevapla geri gönderdiğini söyledi. Bu görüşme sırasında elçinin, şahın gerek kendisiyle gerekse daha önce gönderdiği mektuplardan bahsetmesi üzerine III. Murad, bunları Sinan Paşa'dan istedi. III. Murad, mektuplarda netice verecek ve kendisine yarayacak bir şey olmadığını gördü. Elçinin İstanbul'a gelmesinin, Sinan Paşa'nın bu husustaki gizli talebinden ve istekliliğinden kaynaklandığı anlaşıldı. Gazaba gelen III. Murad, Sinan Paşa'yı azletti³¹⁶.

Ancak Hasan Beyzâde, bazı hadiseleri karıştırmış ya da çarpıtmıştır. Mesela, müellifin iddia ettiği gibi, Safevî Elçisi Türkmen İbrahim Han, Sinan Paşa ile serhadde hiç görüşmemiş, veziriazamdan önce değil, yukarıda bahsedildiği üzere sünnet şenliği arefesinde İstanbul'a gelmiştir³¹⁷. Selânikî, Gelibolulu Mustafa Âlî, Seyyid Lokman gibi muasırı olan Osmanlı müellifleri Sinan Paşa'nın azil sebebi hakkında bir şey söylemezler. Bu azil gerçekleşmeden kısa süre önce İstanbul'dan ayrılan Paolo Contarini ise, Sinan Paşa'nın, III. Murad'ın beklentilerine aykırı bir şekilde Safevîlerle barış yapma taraftarı olduğundan itibarını kaybettiğini ve hatta hayatının tehlikeye girdiğini nakleder. Fakat Sinan Paşa'nın düşüşünün asıl sebebini Valide Nurbanu Sultan ile Safiye Sultan arasındaki nüfuz mücadelesine bağlar. Balyosa göre, III. Murad, mutad Divân toplantıları yerine devlet meselelerinin veziriazamın konağında vezirlerin, kadiaskerlerin, şeyhülislâmın, Rumeli beylerbeyinin ve kapdanıderyanın iştirakiyle görüşülüp kendisine arzedilmesini istemiş olmakla birlikte genellikle son kararını Nurbanu Sultan'ın tavsiyesi üzerine veriyordu. Safiye Sultan'ın fikirlerini de dikkate alıyor, ama hayranlık duyduğu annesini ondan fazla seviyor ve sayıyordu. İmparatorluğu daha ziyade Saray kadınları yönetiyor, paşalar ise mevkiilerini muhafaza edebilmek için onların her emrini yerine getiriyor, çeşitli hediyelerle gönüllerini hoş tutmaya çalışıyorlardı.

Paolo Contarini, Saray kadınlarına bağlı olarak devlet erkânı arasındaki hizipleşmeyi de tarif ve tavsif eder: Devlet yönetiminde Sokollu Mehmed Paşa'yı emsal alan İkinci Vezir Siyavuş Paşa, sadaret kaymakamlığı zamanında daima Saray kadınlarının, bilhassa da kayınvalidesi Nurbanu Sultan'ın arzuları doğrultusunda hareket etmiş ve onun sayesinde Sinan Paşa'dan sonra veziriazam olmuştu. Rumeli beylerbeyiliğinden 1 Safer 990/25 Şubat 1582'de Nişancı Boyalı Mehmed Paşa'nın

³¹⁶ Hasan Beyzâde, *Tarih*, II, 298-301.

³¹⁷ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 117.

yerine vezirliğe getirilen ve Şehzâde Mehmed'i sünnet eden Cerrah Mehmed Paşa, Nurbanu Sultan'ın diğer kızı olan hanımı Gevherhan Sultan tarafından korunup kollanmaktaydı. Mehmed Paşa'dan sonra Rumeli beylerbeyi tayin edilen İbrahim Paşa da valide sultanın himayesine mazhar olmuştu. "Adaletli, temiz yürekli ve akıllı" Mesih Paşa, III. Murad tarafından çok sevilmekteydi. Nurbanu Sultan, son olarak sünnet düğünündeki itaatsizliği "kışkırtan" Ferhad Ağa'ya yönelik III. Murad'ın öfkesini yatıştırmış ve onun Rumeli beylerbeyi olmasını sağlamıştı. Böylece de, bir imparatorluğun kadınların tavsiyeleri ile idare edilemeyeceğini söyleyen ve her ne kadar kendisine hediyeler gönderse de daha ziyade Safiye Sultan'ın sözünü dinleyen Sinan Paşa'dan intikam almıştı³¹⁸.

Sünnet şenliğinde fevkâlede elçi sıfatıyla devletini temsil eden Giacomo Soranzo, III. Murad'ın kimseden tavsiye almadığı gibi düşüncelerini de annesinden başka kimseyle paylaşmadığını söyleyerek Nurbanu Sultan'ı gerçek hükümdar ilan eder. İbrahim Paşa hariç, Nurbanu Sultan ve Safiye Sultan hiziplerine dair Contarini'nin verdiği malumatı tekrarlar. Soranzo'ya göre, Sinan Paşa ile hem Siyavuş Paşa hem de Osman Paşa birbirlerine düşmandı. Padişahın çok sevdiği İbrahim Paşa'ya ise sadece Sinan Paşa değil diğer vezirler de şüpheyle bakıyorlardı. III. Murad, Sinan Paşa'nın görevlerinden birçoğunu daha beylerbeyiliği sırasında İbrahim Paşa'ya devretmiş ve onun icraatlarının veziriazamdan daha hızlı olduğunu görmüştü. Nurbanu Sultan ise, her ne kadar onun Sinan Paşa aleyhinde çalışmasından memnuniyet duysa da, İbrahim Paşa'ya karşı soğuktu. Soranzo, III. Murad'ın Sinan Paşa İstanbul'a döndükten sonra Safevî elçisinin bir türlü gelmemesi üzerine veziriazamı cezalandırmak istediğini belirtir. Sinan Paşa, elçinin gelişiyle bundan kurtulmuştu. Lâkin barış görüşmelerinden bir şey çıkmaması ve Safevîlerin tekrar saldırıya geçtiğine dair haberler üzerine III. Murad, veziriazamın kendisine oyun oynadığını düşünmüş ve onu azletmiştir³¹⁹.

Contarini ve bilhassa Soranzo, doğrudan Sinan Paşa ile irtibat kurmadan, Şehzâde Mehmed ile III. Murad arasında anlaşmazlık ve itimatsızlık olduğundan bahsederler. Buna göre, Şehzâde Mehmed babasını sürekli kadınlarının tavsiyeleriyle hareket etmekle ve şahsen savaşın komutasını eline almamakla suçluyor; III. Murad ise

³¹⁸ Paolo Contarini, *Relazione* (1583), s. 230, 234-235, 239-242. Cerrah Mehmed Paşa'nın vezirliğe tayini tarihi için bk. Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 96b.

³¹⁹ Giacomo Soranzo, *Relazione* (1584), s. 271-272, 284-289, 294. Elçi, Safiye Sultan'ın da Sinan Paşa gibi Arnavut olduğunu belirtir. III. Murad'ın kızlarından birisini İbrahim Paşa'ya vermek istediğini, fakat Nurbanu Sultan'ın bu torununu evlatlığı Mahmud ile evlendirmek istediğini, bu yüzden de Siyavuş Paşa ile birlik olup İbrahim Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmaya çalıştıklarını nakleder.

yaşı gelmiş ve sünnet edilmiş olmasına rağmen ona güvenmediği için oğlunu sancağa göndermiyordu. Soranzo, Şehzâde Mehmed'in Nurbanu Sultan ile de arasının bozuk olduğunu yazar. Zira III. Murad önce oğlunun Safevîlere karşı kendisini sefere göndermesi talebini kabul etmiş, fakat daha sonra Nurbanu Sultan yeniçerilerin Saray'dan çıkar çıkmaz şehzâdeyi pâdişâh ilan edeceklerini söyleyince bundan vazgeçmiştir³²⁰. Contarini'den sonra 1582-1585 arasında balyosluk yapan Gianfrancesco Morosini, Şehzâde Mehmed'in hırslı olduğunu, halkın ve özellikle yeniçerilerin şehzâdeyi çok sevdiklerini, bu yüzden de III. Murad'ın oğlundan korktuğunu ve onun daha fazla güç kazanmamasına çalıştığını söyler. Morosini, veziriazamlığının son aylarına şahid olduğu Sinan Paşa'nın niçin azledildiğinden bahsetmez. Fakat eski veziriazamın Safiye Sultan ve Şehzâde Mehmed tarafından çok sevildiğini ve III. Murad'ın ölmesi halinde onun tekrar makamına iade edileceğinden kimsenin şüphe etmediğini nakleder³²¹.

Sinan Paşa, ikinci veziriazamlığında bir kez daha Şehzâde Mehmed ile irtibatta olmakla itham edilince, hem bu hem de geçmişteki iddiaları iftira olarak nitelendirmiştir³²². Yine Sinan Paşa'nın bazı telhislerinde, Venediklilerin söz ettikleri hizipleşmenin izlerini de tespit etmek mümkündür. Mesela Contarini ve Soranzo'nun tarafsız olduğunu bildirdikleri Mesih Paşa hakkında Sinan Paşa da telhisinde "mukdim ve mustakıym"³²³ ifadelerini kullanır, ki bu telhisten Sinan Paşa'nın ilk veziriazamlığından azlinden sonra teftiş edildiği de anlaşılıyor. Başka bir telhisinde, Özdemiroğlu Osman Paşa ve Siyavuş Paşa'yı ise önünü sonunu düşünmeden her isteyene maaş, mansıp ve sancakbeyliği vermekle suçlamıştır³²⁴. Sinan Paşa'nın bir

³²⁰ Paolo Contarini, *Relazione* (1583), s. 232, 243; Giacomo Soranzo, *Relazione* (1584), 268-270.

³²¹ Gianfrancesco Morosini, *Relazione* (1585), s. 286, 293. Venedik kaynaklarındaki bu malumatın değerlendirilmesi için ayrıca bk. Leslie P. Pierce, *Harem-i Hümayun*, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul 1996, s. 91-92.

³²² "...A benüm sa'âdetlu pâdişâhım bu kullarına bu isnâd nedir hiç anlayamadım. Evvelki vezâretimde, Allah'dan bulsunlar, ne eyledilerse eylediler kizb ve iftirâ ile devletlu pâdişâha inandırub bu kadar 'azl ve felâket çekdürdiler. Zaman-ı 'azl ve felâketde devletlu pâdişâhımın ebvâb-ı merhametinden gayrı yere dönüb baktım mı ki şimdi elhamdülillâhi Ta'âlâ zaman-ı sa'âdetinizde emîn-i mülk ve devlet iken böyle hatırda olam? Allah'dan bunu hâtırına getiren münâfıkıyını dilerim ki dünyadan ahirete imansız giderler, âmin!...", bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 197-199, 153 no'lu telhis.

³²³ "...Geçenlerde ma'zûl olduğum zamanda Mesih Paşa merhum gibi mukdim ve mustakıym az mı teftiş eyledi? Bu kullarını gamzidenleri dahi bir defa teftiş buyurun hıyanet kimdedir ma'lûm olsun...", bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 187, 146 no'lu telhis.

³²⁴ "...Devletlu pâdişâhım bir hâl vardır bu kulunuz dahi Siyavuş Paşa ve 'Osman Paşa merhûm gibi iki günde mahbûb-ı halk olmak mümkündür. Nazarıma gelene 'ulûfe mi ister, sancak mı ister, mansıp mı ister asla ötesin yoklamayub virmeğe rızây-ı şerîfiniz olursa bu husûs kati kolaydır...", bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 89, 61 no'lu telhis.

diğer telhisindeki iddiasına bakılırsa, İbrahim Paşa Mısır'ın ıslahına gittiğinde mazûl veziriazama ait bir hanı içindeki kiracıdan alıp başkasına vermiş ve Sinan Paşa'yı zarara uğratmıştır³²⁵.

6. ZİRVEDEN DÜŞÜŞ: ŞAM BEYLERBEYLİĞİ

Sinan Paşa, birinci veziriazamlığından azlinden sonra Malkara'da sürgünde yaklaşık dört uzun yıl geçirdi. III. Murad, eski veziriazamı nihayet affetti ve Şam beylerbeyi tayin etti. Bu sıfatla kendisine yazılan ilk fermanlar 5 Zilhicce 994/17 Kasım 1586 tarihli³²⁶. Sinan Paşa, padişahın, vakit kaybetmeden eyaletine gitmesine dair emri doğrultusunda Malkara'dan İstanbul'a geldi. Veziriazam Siyavuş Paşa, "herkesten önde gördüğü" Sinan Paşa'ya Üsküdar'daki bahçede padişahın hususi izniyle 25 Zilhicce/7 Aralık'ta ziyafet verdi. Bundan sonra Sinan Paşa, eyaletine hareket etti³²⁷.

Sinan Paşa'nın Şam beylerbeyiliği hakkında kaynaklardaki malumat, paşanın burada kaldığı süre göz önünde bulundurulduğunda, yeterli değildir. Yeni Şam beylerbeyinin Divân'dan aldığı 5 Zilhicce/17 Kasım tarihli ilk emirler, Kudüs kadısı ve Bina Emîni Mehmed'in arzlarına binaen, Kubbetü's-sahra ve Mescid-i Aksa'daki tamirat için eyaletinden buraya lüzumu kadar usta ve bu inşaatta istihdam edilmek üzere 10 yeniçeri ile bir bölükbaşı göndermesine dairdi.

Şam'a tayininden bir süre sonra Sinan Paşa'ya vezaret verildi³²⁸. 15 Cemaziyülevvel 995/23 Nisan 1587'de Vezir Sinan Paşa'ya, Harem'de imamlık yapan ve Hacca gitmesi lâzım olan Mevlana Abdülkerim Efendi'nin eyaleti dâhilinde yol ihtiyaçlarını karşılamasına dair bir ferman yazıldı³²⁹. 16 Cemaziyülevvel /24 Nisan'da da Şam beylerbeyine, Vezir İbrahim Paşa'nın hac işlerinde kullanılmak üzere vakfettiği,

³²⁵ "...Ma'zûl olduğumuzdan evkafımız müste'cirleri birer bahâne idüb fazlayı göstermedüklerinden gayrı [Mısır'a] varan beğlerbeğiler dahi ta'addî eyleyüb cümleden biri İbrahim Paşa bir hanımızı icârede iken ol müste'cirden alub âhara virüb andan kat'an bir akçe hâsil olmadı..." , bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 159, 119 no'lu telhis).

³²⁶ MD 61, 104/256-257.

³²⁷ Selânikî, *Tarih*, I, 177. Müellif, Sinan Paşa'nın Şam beylerbeyiliğine tayini tarihini Evâhir-i Zilhicce 994/3-11 Aralık 1586 olarak verir.

³²⁸ En azından 7 Rebiüllevvel 995/15 Şubat 1587 tarihli bir fermanla vezir sıfatıyla anılmaktadır (bk. MD 62, 2/6)

³²⁹ MD 62, Vezir Sinan Paşa'ya ve Mısır beylerbeyine, Mısır ve Şam emir-i haclarına hk. 55/126.

fakat kendisinin ayrılmasından sonra oradaki görevlilerin satıp parasını zimmelerine geçirdikleri 100 deveyi buldurup, yine vakfedildiği şekilde kullandırması emredildi³³⁰.

Safevîler üzerine yeni bir sefere hazırlanan Divân-ı Hümâyûn, 29 Şevval 995/2 Ekim 1587'de Van, Trablusşam, Şam, Halep ve Diyarbekir eyaletlerinde büyük bir askerî yoklama emri verdi. Buna göre, adı geçen eyaletlere teftiş için gönderilen çavuşa her yer gezdirilip, kalelerde bulunan efrad, silah, mühimmat, hazine ve saire gösterilecek; mevcut silah ve cebhanenin defterleri İstanbul'a yollanacak; efradın vazifelerini yapmayanları, küçük ve çok ihtiyar olup hizmet göremeyecek halde olanları ve vazifesi başında mevcut olmayanları bildirilecekti. Ayrıca aynı tarihli bir diğer fermanla Sinan Paşa'dan, Şam Kalesi'nde bulunan topların iyilerinden üç tanesini numune olmak üzere İstanbul'a yollaması istendi³³¹.

Bu dönemde Sinan Paşa'yı, daha ziyade eyaletinde gerek urbanın gerekse askerî eşkiyalık faaliyetleri uğraştırmıştır. Kudüs Sancakbeyi Hüdaverdi Bey, Divân'a, selefi Mahmud Bey'i alaybeyi ve sipahileriyle birlikte katleden, başına topladığı 3 binden fazla Arap ile Bi'r-i Lehâsenk'i mekân tutup eşkiyalık yapan Kelâne'yi mağlup ve yanındakileri perakende ettiğini, böylece sancağı emniyet altına aldığını, fakat eşkiyaların tekrar bir araya gelmelerinin muhtemel olduğunu arzetmişti. Gazze sancakbeyi ve Kudüs kadısı da, Hüdaverdi Bey'in bu yüzden Şark seferine iştirak etmeyip sancak muhafazasında kalmasının elzem olduğunu bildirdiler. Bunun üzerine Vezir Sinan Paşa'ya, 16 Receb 995/22 Haziran 1587'de, gerçekten arzedildiği gibi lâzım ise Hüdaverdi Bey'e mektup gönderip muhafazada kalarak sancağı Arap eşkiyasından korumasını, şayet lüzûmu yoksa sefere gitmesini tembihlemesi emredildi³³².

Sadece urbanın değil, Şam'daki yeniçerilerin de halka zulmettiği ve yol kesip haramilik yaptığına dair İstanbul'a şikâyetler ulaşmaktaydı. Vezir Sinan Paşa'dan buna mâni olması, suçluları cezalandırması, fakat kimseye gadretmemesi emredildi³³³. 22 Safer 996/22 Ocak 1588'de Sinan Paşa'ya, Şam'daki yeniçerilerin ve hisar-erlerinin mevcudu ile daha önce gönderilen ahkâm gereği kaç kişinin timara ihraç edildiğinin

³³⁰ MD 62, 52/120.

³³¹ MD 62, 92/203; 100/222.

³³² Serdar Kar, *63 Numaralı Mühimme Defteri (995-996/1587-1588), (Özet ve Transkripsiyon)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, Vezir Sinan Paşa'ya ve sureti Hüdaverdi Bey'e, s. 15-16, hk. 12-20.

³³³ MD 62, 156/345, Muharrem 996/Aralık 1587.

bilinmesi gerektiğinden nefer yoklaması yaparak defter edip göndermesi için yeni bir ferman yazıldı³³⁴. Aynı tarihli başka bir fermanla paşadan, eyaletinden Şark Seferi'ne gidecek ümerâ, züemâ, timarlı sipahi ve kapıkullarından her kim varsa vaktiyle Serdar Ferhad Paşa'ya mülaki olabilmeleri için bütün noksanlarını tamamlatıp zamanı gelince ihraç etmesi istendi. Ayrıca uhdesinde mîrî mal vazifesi olup eyalette kalması lâzım gelenleri ve seferde Şam askerine komutan tayin edilmeye kimin münasip olduğunu tafsilatıyla yazıp bildirmesi emredildi³³⁵.

Sinan Paşa, Divân'a bu sene hacıların rahat bir şekilde Mekke'ye hareket ettiklerini, hac işlerinin intizâma girdiğini ve hac yolunda depremden harap olan kalelerin tamirine çalıştığını arzetti. Lâkin paşanın bildirdiğine göre, Halep ve Trablus hazinelerinden hac masrafları ve kalelerin tamiri için verilmesi emrolunan para alınamamış, bilhassa bu sene Şark Seferi ve askerinin mevacibi için hayli meblağ sarfolunmuştu. Üstelik birkaç seneden beri iltizamlardan para gelmemiş, Hac levazımı yeniden tedarik edildiğinden eyalet hazinesi sıkıntıya girmiş, tahsili mümkün olan akçe ile kalelerin tamirini Kansu Bey uhdesine almıştı. Bu razı mukabil Divân 26 Rebiülevvel 996/24 Şubat 1588'de cevaben, hac işleri ve kalelerin tamirini münasip gördüğü şekilde düzenleyip neticesini bildirmesini emretti³³⁶. Sinan Paşa, sonraki bir arzında Şam yeniçeri ve yayabaşı bölükbaşlarından bazılarının suçları sabit olduğundan timar vererek ocaktan uzaklaştırdığını, ancak bunların bir yolunu bulup mukarrernâme hükmü alarak vazifelerini ibka ve askeri ifsâd ettiklerini bildirdi. Divân, bu defa paşadan, ocaktan attığı yeniçerileri bir daha kabul etmemesini ve edilenleri de çıkarmasını istedi³³⁷. 11 Cemaziyülevvel 996/8 Nisan 1588'de Vezir Sinan Paşa'ya, eyaletlerinden Şark Seferi'ne memur ümerâyı, askeri ve nüzûl ferman olunan yerlerin kadılarını nüzûllarıyla birlikte ihraç, bunların Serdar Ferhad Paşa'ya ulaştırılmasını sağlaması emr ve bu hususta ihmalde bulunmaması ihtar edildi³³⁸.

Bu emirden kısa bir süre sonra Sinan Paşa, Şam beylerbeyliğinden azledilmiş olmalıdır. Zira 1 Şaban 996/26 Haziran 1588 tarihli bir kendisine hitaben yazılan bir

³³⁴ Kar, 63 Numaralı Mühimme Defteri, Vezir Sinan Paşa'ya, s. 18-19, hk. 19-23 [Araştırmacı, hükmün aslındaki "Şam yeniçerilerinden" kelimelerini, sehven, "Şam Beylerbeyileri'nden" şeklinde okumuştur]

³³⁵ Kar, 63 Numaralı Mühimme Defteri, Vezir Sinan Paşa'ya, s. 18, hk. 19-22 [Araştırmacı, hükmün aslındaki "ihzâr itdüresin ki zemânî ile" ifadesini, "ihzâr idüp sen ki zemânî ile" şeklinde okumuştur].

³³⁶ MD 64, 155/403.

³³⁷ MD 62, 181/404, 11 Rebiülahirevvel 996.

³³⁸ Kar, 63 Numaralı Mühimme Defteri, bazı ümerâ ile birlikte Vezir Sinan Paşa'ya, s. 29-30, hk. 27-42.

fermanda, “sâbıka Şam eyaletiyle vezir olan” şeklinde anılmakta, Kudüs’te ikâmet edip padişaha duacı olması emredilmektedir³³⁹. Selefî Sokolluzâde Hasan Paşa da, Divân’a gönderdiği bir arzında Gurre-i Ramazan/25 Temmuz’da Şam’a ulaştığını bildirmiştir. Yeni beylerbeyi, eyaleti büyük bir kargaşa içinde bulduğunu, bunun da Sinan Paşa’nın yanlış tedbirlerinden kaynaklandığından şikâyet etti. Hasan Paşa’nın raporuna göre Sinan Paşa, hüccaca hizmet edegelmiş olan Ehl-i Akîl ve Emirrü’ş-şam adlı Arap kabilelerini önce, “yine gelip hacılara hizmet ediniz” diye istimâlet vererek eskiden beri ikâmet ettikleri yerden başka bir bölgeye nakletmiş, fakat sonra bir gece askerle bunları basıp mallarını yağma ve çoluk çocuklarını esir etmişti.

Bunun üzerine urban taifesi biraraya gelip evvela Hüdaverdi Bey’e saldırarak onu şehid ve oğlunu esir etmiş, ardından Kansu Bey’in üzerine yürümüşlerdi. Kansu Bey orada bulunmadığından onun evlerini ve Aclun ile civardaki 70-80 köyü yakmışlardı. Bu sırada Kansu Bey de onlara katılmış ve Şeyh Ali ile birlikte, hüccaca hizmet eden Şeyh Ömer’in üzerine yürümüşler, taraflar arasında dört beş gün devam eden muhaberede Şeyh Ali ölmüş, Kansu Bey ise firar etmişti. Hasan Paşa, kendisinin Şam’a varmasıyla urbanın dağıldığını ve kargaşanın bertaraf olduğunu; halihâzırda hac zamanı yaklaştığından “müdâra” edip Kansu Bey’e ve hüccaca hizmet eden urbana mektuplar göndererek onları hac ve kalelerin tamiri hizmetlerine yönlendirdiğini; mukabilinde herkesin itaat altına girdiğini ve Kansu Bey’in kaleleri tamir ettirmeye müteahhid olduğunu arzetti. İstanbul, Şam beylerbeyine, tedbirlerinin uygun olduğunu, şimdilik iyi ilişkiler kurmak yoluyla urbanı kontrol altına alması, daha sonra ahaliyle birlikte ne lâzım geliyorsa yapmasını emretti³⁴⁰.

7. İSTANBUL-MALKARA ARASINDA SİNAN PAŞA

7. 1. İkinci Veziriazamlığı

Sinan Paşa, Kudüs’te oturması emirini, tespit edemediğimiz, bir şekilde geri aldırılmayı başardı. Şam beylerbeyiliğinden azledilince geri gelip Üsküdar’daki konağına yerleşti. Sokolluzâde Hasan Paşa’nın şikâyeti de, Sinan Paşa’nın başına dert açmadı.

³³⁹ MD 62, 257/585.

³⁴⁰ MD 64, 86/252, 29 Zilhicce 996/16 Kasım 1588. Ayrıca bk. MD 64, Kansu Bey’e hk. 156/404, 3 Zilhicce 996/24 Ekim 1588; Kansu Bey’e hk. 85/250 ve Cebele Beyi Mehmed Bey’e hk. 85/251, 29 Zilhicce 996.

Bilakis, Boğaz'ın öte yakasında kopan kıyamet, paşanın yıllardır uzak tutulduğu İstanbul'a bir kurtarıcı olarak davet edilmesini sağladı.

Uzun süredir yaşanan mâlî ve iktisadî sıkıntılar arasında kapıkulu askeri, maaşlarının değeri düşük akçe ile ödenmesi üzerine 15 Cemaziyülevvel 997/1 Nisan 1589 Cumartesi önce Şeyhülislâm Şeyhî Efendi'ye gidip züyûf akçe ile yapacakları alışverişin haram olduğuna dair bir fetvâ aldılar. Ardından Veziriazam Siyavuş Paşa'ya durumlarını arzetteler. Siyavuş Paşa'nın, sikke tashihinin Rumeli Beylerbeyi Musahib Mehmed Paşa eliyle yapılmakta olduğunu söylemesi üzerine beylerbeyinin kapısına dayandılar. İstediklerini elde edemeyince de ertesi gün Topkapı Sarayı'nın dış ve iç avlusunu işgal edip, Divân'ı bastılar. III. Murad'ın gönderdiği nasihatçileri taşıdılar ve paranın ayarının düşürülmesinin müsebbibi olarak gördükleri Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa ile Başdefterdar Mahmud Efendi'nin kellelerini istediler.

Musahibini ve defterdarı katletmek istemeyen III. Murad, asilere, her ikisini de azledip şehirden uzaklaştıracağını söyledi. Bunu reddeden asilerden bazıları, “beylerbeyi başı elimize gelmeyince bu gün bu Divândan dışarı çıkmazuz, mâ-hasal yaramaz olur, yerine pâdişâh buluruz”³⁴¹ diyerek saltanat tebeddülü tehdidinde bulundular. III. Murad, asilere karşı içoğlanları, bostancılar ve baltacıların silahlanmasını emrettiyse de devlet erkânı, padişahı bu kararından vazgeçirdiler ve Mahmud Efendi ile Mehmed Paşa'nın isyancılara verilmesi hususunda ikna ettiler. Defterdar ve Rumeli beylerbeyi asilere teslim ve derhal idam edildikten sonra Topkapı Sarayı'nı kuşatmış olan asker de yavaş yavaş çekilip gitti.

Bütün bu yaşananlara kızan III. Murad, 17 Cemaziyülevvel/3 Nisan Pazartesi günü Siyavuş Paşa'yı, İbrahim Paşa'yı, Cerrah Mehmed Paşa'yı ve Şehyülislâm Şeyhî Efendi'yi azletti. Silahdarbaşı Davud Ağa'nın katline ferman çıktıysa da sipahiler buna mâni oldular. Gerek Davud Ağa gerekse diğer bütün bölük ağaları azledildi. Sinan Paşa, tekrar veziriazam tayin edildi. Nişancı Mehmed Paşa, vezir; Anadolu Kadıaskeri Bostanzâde Mehmed Efendi, şeyhülislâm; Zekeriya Efendi, Rumeli kadıaskeri; Abdulmuhyî Paşa da nişancı oldu³⁴².

³⁴¹ Selânikî, *Tarih*, I, 211.

³⁴² Selânikî, *Tarih*, I, 209-212. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 547-555), isyanın çıkmasında asıl kabahati İbrahim Paşa ve Siyavuş Paşa'ya yüklese de, Üsküdar'da oturup “müterakkıb-ı sadâret olan” Sinan Paşa'yı “hîle vü mekr ü tezvîr”le suçlar. Hasan Beyzâde (bk. *Tarih*, II, 346-355), Mehmed Paşa'nın kibriyle kendi sonunu hazırladığını; Mahmud Efendi'nin günahsız yere bu kargaşada canından olduğunu kaydeder. İsyanın 16 Cemaziyülevvel Pazar günü çıktığını, Siyavuş Paşa ile diğer vezirlerin hemen o akşam azl ve Sinan Paşa'nın

İsyan iki kurban verilerek dizginlenmiş gözükse de bu sayede güçlerinin farkına varan kapıkulu askeri, Sinan Paşa yönetiminin başını ilerleyen günlerde bir hayli ağrıttı. Binaların çoğunun ahşap olması, mahallelerin iç içe geçmesi ve itfaiye sisteminin yaygın olmaması yüzünden tarihi boyunca yangınlardan çok çeken³⁴³ İstanbul, bu dönemde bir de yeniçerilerin ateşi muhalefet aracına dönüştürmesinden zarar gördü. İstanbul'un güvenliğinin ve asayişinin sağlanması, veziriazamların en önde gelen görevleri arasındaydı. Sinan Paşa'nın birçok telhisi, paşanın gerek bu yüzden çektiği sıkıntıları gerekse kendi geleceği ve siyasî otoritesi için bunun önemini farkında olduğunu göstermektedir.

Sinan Paşa'nın daha göreve geldiği ilk günlerde, 21 Cemaziyülevvel 997/7 Nisan 1589'da İstanbul'da büyük bir yangın çıktı ve yirmi dört saat devam eden yangında iki kapalı çarşı, Yahudi mahalleleri ile Bitpazarı'ndan Gedikpaşa Hamamı'na kadar olan saha neredeyse tamamen küle döndü. Yangını fırsat bilen yeniçerilerin şehri yağmalamaları zararı daha da arttırdı. Evâsıt-ı Şaban/25 Haziran-4 Temmuz'da Tahtakale yakınlarında yeniden alevler zuhur etti. Yangını söndüren yeniçeriler, hizmetleri mukabilinde kanunen kendilerine padişah tarafından inam ve ihsan verilmesi gerektiğini, fakat yeni ağaları ve zâbitlerinin eski kanunu uygulamadıklarını söyleyip serkeşliğe başladılar. Yeniçeri Ağası Hızır Ağa'yı, "niye yoldaşlardan nişan almadın" diye önce sözle taciz ettiler, sonra da taş tuttular. Hadisenin daha da büyümesinden korkulduğundan ertesi gün Yusuf Paşa vezirliğe terfi ettirilip, Hızır Ağa da onun yerine Rumeli beylerbeyiliğine getirildi ve kısa süre sonra sefer hazırlığı bahanesiyle İstanbul'dan gönderildi. Yeniçeri ağalığı Mirâlem Apostol Mahmud Ağa'ya, onun yeri de Apostol/Saatçi Hasan Ağa'ya tevcih edildi³⁴⁴.

Apostol Mahmud Ağa, bir süre sonra devşirme sisteminde yolsuzluklara göz yumduğuna dair şikâyetler sebebiyle azledildi³⁴⁵ ve yerine Saatçi Hasan Ağa tayin

veziriazam tayin edildiğini, ertesi gün de ulema tevcihatının yapıldığını nakleder. Sinan Paşa'nın isyanda parmağı olduğuna dair bir şey söylemez. İsyana dair ayrıca bk. Lubenau, *Seyahatname*, I, 436-438; Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, 111-113.

³⁴³ İstanbul'da etkili olan büyük yangınlar hakkında bk. Mustafa Cezar, "Yangınlar ve Tabii Afetler", s. 329-375; H. D. Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", s. 59-84; Cengiz Orhonlu, "Tulumbacı", *İA*, XII/2, s. 50-54.

³⁴⁴ Selânikî, *Tarih*, I, 213-214. Hasan Beyzâde (bk. *Tarih*, II, 355-356), İstanbul'un tamamını viran edeceğinden korkulan bu yangının Şeyhülislâm Şeyhî Efendi'nin "âhının" mahsûlü olduğunu yazar.

³⁴⁵ Mahmud Ağa'nın azledilmesinin düşünüldüğü günlerde III. Murad gönderdiği bir hatt-ı hümayûnunda Mahmud Ağa'nın yerine kimin tayin edilmesinin daha doğru olacağını Sinan Paşa'ya sormuş, veziriazam da cevabî telhisinde Kurd Ağa, Mustafa Ağa, Hasan Ağa ve büyük mirahurun bu görev için uygun olduklarını, son kararın

edildi. Sinan Paşa, Hasan Ağa'nın tayinini yeniçerilerin nasıl karşıladığını bir telhisinde III. Murad'a şu şekilde bildirmiştir: "Emr-i şerîfleri mücebince, ırz-ı şerîflerine layık olduğu üzere bir vechle tedârük olundu ki mîr'alem ağa kullarının herkes hemân selâma durduğun gördiler". Ancak III. Murad, "yeniçeri tâifesinin güft ü gûlarını naklettiler, hele basîret ve teccessüs üzere olasin, ağalarına dahi tenbih oluna" hatt-ı hümayûnuyla veziriazamını uyardı³⁴⁶. Gerçekten de Sinan Paşa'nın yeniçerilerin Hasan Ağa'dan hoşnut olduklarını rapor etmesine rağmen birkaç gün sonra İstanbul'da ardı ardına yükselen dumanlar durumun hiç de veziriazamın belirttiği gibi olmadığını ortaya koydu. Yeniçeri ağalığındaki bu değişime duyulan tepkiler sonucunda Mahmud Ağa'nın taraftarları İstanbul'un muhtelif bölgelerinde yangınlar çıkardılar. Bu yangınlarda Karaman Pazarı'ndaki semerciler ve ardından Saraçhane tamamen küle döndü.

Yangını haber alır almaz hemen olay yerine giden Sinan Paşa, bütün gün boyunca yangın söndürme çalışmalarına nezaret etti. Yeniçeri Ağası Hasan Ağa, mirahur ağa, miralem ağa, bostancıbaşı ve yeniçeri ocağının diğer bütün ağaları yangın söndürme çalışmalarında veziriazama yardımcı oldular. Sinan Paşa, bu yangın ile ilgili olarak yazdığı bir telhisinde, "Hikmetullâh ki böyle şedîd rüzgâr ile ihtirâk vâkı□ olmamıştır. Hele elhamdülillâh itfâ olundu. Allahu Te□ âlâ bilür bir vechle ikdâm ve ihtimâm olunmuşdur ki mümkün-i tahrîr değildir. Bu kulları dünki gün subh-ı sâdikdan beru ne bende-hâneme vardum ve ne ağzuma bir lokma aldum. Beğlerbeği kulları ve yeniçeri ağası ve emîr-i âhûr ağa ve mîr-alem ağa ve bostancıbaşı ve bi'l-cümle sâ'ir ağa kulları dahi taraf taraf hüçûm idüp Vezîr Mehmed Paşa ve nişancı bendeleri ile ma□ an bütün gün bütün gece bir yerde durulmadı. Farazâ rüzgâr şedîd olmasa bi-avni'llâhi te□ âlâ hiç nesne olmazdı. Ammâ rüzgâr katî şiddet üzere olmağla bir ok atımı yerden işleyüp alevler taraf taraf itmekle teskîni kabil olmayub nice kulları ütülenüp ve nicesi damdan uçup bi-avni'llâhi te□ âlâ kimse helâk olacakleyin olmamıştır"³⁴⁷ diyerek yangındaki çalışmalarını rapor etmiştir. Yangın bir günlük zorlu bir mücadeleden sonra nihayet söndürüldü ve yangında payı olduğu gerekçesiyle mazul

ise padişaha ait olduğunu rapor etmiştir, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 30-31, 20 no'lu telhis. Apostol Mahmud Ağa'nın azli ve ağaya yönelik tenkitler için bk. Selânikî, *Tarih*, I, 220-221.

³⁴⁶ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 244, 206 no'lu telhis.

³⁴⁷ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 34-35, 25 ve 26 no'lu telhisler.

Yeniçeri Ağası Mahmud Ağa da İstanbul'dan Azadlı Köyü'ndeki çiftliğine sürgün edildi³⁴⁸.

Mahmud Ağa'nın sürülmesi yangınların önünü alamadı. Bu yüzden III. Murad, "hâlen ikide birde mahallâta ateş düşer oldu, yâ sû-i tedbîrden veyâhud 'adem-i takayyüddendir. Bir tedârük-i ahsen idesin, sonra 'özü'n makbul olmaz. Cümle mahallât beklenmek gerekdir. Teftîş ve tefahhus olunub biribirine kefile virilmek gerekdir" hatt-ı hümayûnu ile veziriazamı da azarladı. Sinan Paşa, cevaben yazdığı telhisinde, bu suçlamaya müstahak olmadığını, zira gece gündüz yatmadan gerekli tedbirleri almaya çalıştığını arzetti. Zaten İstanbul'daki güvenlik önlemlerini arttırdığını, suriçi ve bilâd-ı selâse kadılarına bu hususta daha dikkatli olmalarını bildirdiğini, onlardan belirtilen yerlerde başıboş dolaşan serserileri şehir dışına çıkarmalarını istediğini bildirdi. Bu tedbirlere rağmen veziriazam yangınların devam etme ihtimalinin bulunduğu, zira yangınların bazıları tarafından kasıtlı olarak çıkartıldıkları kanaatindedir³⁴⁹.

İstanbul'a büyük zarar veren yangınlara ve alınan önlemlere rağmen asker arasında Hasan Ağa'ya duyulan tepki bir türlü azalmadı ve Şubat 1591'de yeniçeriler ağaları aleyhinde Ortamescid'e "Bize Apostol Ağa gerekmez heman eylücek ile içimizden çıksun, yoluyla şimdiye dek nice oldiyse varsun huzur eylesün, yohsa eyü olmaz" yazan bir kâğıt bıraktılar. Asker arasındaki bu hareketlenmeler üzerine Hasan Ağa, Rumeli beylerbeyi tayin edilerek yeniçerilerden uzaklaştırıldı ve yerine de Büyük Mirahur [Lala] Mehmed Ağa getirildi. Sinan Paşa'nın bu zamana kadar himaye ettiği Apostol Hasan Paşa ise yeni görevinde veziriazamı canından bezdirdi³⁵⁰.

Sinan Paşa'nın ikinci veziriazamlığı, yeniçerilerin bu tür faaliyetlerinin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun ciddi bir mâlî kriz yaşadığı döneme denk gelmiştir. 1585'te paranın ayarında yapılan düzenlemeler beraberinde birçok problemi ve şikâyeti de getirdi³⁵¹. Paranın ayarındaki düzenlemeler devlet hazinesinin sıkıntılarını hafifletmek amacına matuf olsa da bunun olumsuz sonuçları da görülmekteydi. Bunların en başında

³⁴⁸ Selânikî, *Tarih*, I, 220-221.

³⁴⁹ "...Ammâ devletlu pâdişâhım sağ olsun bilmezüz bu ortalıkda bir ta□ assub ve garaz ucunda ba□ zı eşkiyâ mı tahrîk olunur yohsa Cenâb-ı Hak'dan bu halka bir musibet mi mukadderdir?", bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 67, 46 no'lu telhis. Veziriazam, bu telhisinde ayrıca ulema arasındaki tevehhâttan bahsetmektedir ki, Selânikî (bk. *Tarih*, I, 225), bu tevehhâtın Şevval 998/Ağustos 1590'da yapıldığını kaydeder.

³⁵⁰ Selânikî, *Tarih*, I, 231. Sinan Paşa ile Hasan Paşa arasındaki rekabet ve gerilime dair tafsilat için tezin "Sinan Paşa'nın Lehistan Politikası" adlı bölümüne bakılmalıdır.

³⁵¹ 1585 Osmanlı mâlî krizi hakkında bk. Baki Tezcan, "The Ottoman Monetary Crisis of 1585 Revisited", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 52/3 (2009), p. 460-504.

da ayarı düşük para ile ulûfeli askerlerin maaşlarının ödenmesi gelmekteydi. Üç ayda bir ödenen ulûfeler, kriz dönemlerinde, başta padişah ve veziriazamlar olmak üzere, Osmanlı ricalinin çare bulmak zorunda oldukları en hayâtî mesele idi. Zira bunun karşılanmaması hâlinde padişahların tahtlarını, idarecilerin de son isyanda görüldüğü üzere makamlarını, hatta hayatlarını kaybetme tehlikesi her zaman mümkündü.

Veziriazam Sinan Paşa, bu krizi aşmak adına kendine has bir ekonomi politikası takip etmiş ve bunun bir sonucu olarak da paşaya ağır ithamlarda bulunulmuştur. Bu ithamların başlıcaları, cimri olduğu ve katı bir tutum sergilediğidir. Sinan Paşa'ya bu ithamlarda bulunanların büyük bir kısmının, mâlî düzenlemelerden olumsuz etkilenen ya da bu tepkileri kullanmak isteyen kimseler olması hiç de şaşırtıcı değildir³⁵². Sinan Paşa'nın mâlî krizleri aşmak adına hangi çözüm yolları bulduğu, bunların nasıl karşılandıklarına dair telhislerinde yeterince örnek bulmak mümkündür.

Sinan Paşa, veziriazam tayin edildiğinin ikinci yılında askerinin ulûfesini ödemekte ciddi bir problemle karşılaştı. Zira bir önceki veziriazamdan neredeyse tamamen boş bir hazine devralmıştı ve daha da kötüsü gönderilmesi gerekli verginin büyük bir kısmı henüz İstanbul'a ulaşmamıştı. Ayrıca paranın ayarında yapılan düzenleme de devletin kasasının zarar etmesine, bu da Sinan Paşa'nın ulûfeyi ödemekte sıkıntıya düşmesine sebep olmuştu. Askerin Şark cephesinden dönmesi de sıkıntının artmasının bir diğer sebebiydi³⁵³.

Veziriazam, ayın on beşi gelmeden kubbe vezirleri ve defterdarlar ile bir toplantı yaptı ve soruna nasıl bir çözüm yolu bulunacağını müzakere etti. Toplantıya katılanlar hazinenin açığını kapatmak için kendilerinin yardımcı olacaklarını taahhüd ettiler. Fakat bu karar Sinan Paşa muhalifleri tarafından bir fırsat olarak görüldü ve veziriazam zorla para toplayacağı gerekçesiyle III. Murad'a şikâyet edildi. Şikâyetler üzerine Sinan Paşa, padişaha sunduğu bir telhisinde kimseden bir kuruş dahi almadığını, toplantıya katılanların karara kendi rızaları ile destek verdiklerini, yine de bunlardan para alınmadığını bildirdi. Aynı telhiste, hazinenin zor durumuna rağmen askerinin ulûfesini

³⁵² İlk dönem tarihçilerinden Aşıkpaşazâde de Fatih Sultan Mehmed dönemindeki ekonomik düzenlemelerde bazı kazanımlarını kaybettiği için devrin idarecilerini ağır bir dille eleştirmiştir. Bu yüzden Aşıkpaşazâde'nin Tevârih'i okunurken bu arka planın da göz önünde bulundurulması gerektiğine dair Halil İnalçık ufuk açıcı ve öncü bir çalışma kaleme almıştır (bk. "Aşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?", çev. Fahri Unan, *Söğüt'ten İstanbul'a*, der. Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara 2000, s. 119-145) . İnalçık'ın bu çalışması Sinan Paşa dönemini anlatan diğer Osmanlı tarihçilerine de uygulanmalıdır.

³⁵³ Askerinin ulufesini ödeme konusunda hazinenin neden sıkıntılarla karşılaştığına dair Sinan Paşa, III. Murad'a sunduğu bir telhisinde ayrıntılı bilgi vermiştir, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 6-7, 4 no'lu telhis.

borç almadan ödeyebildiğini, bunun da küçük görülmemesi gereken bir hizmet olduğunu belirtti ve kendisini şikâyet edenleri insafa davet etti³⁵⁴.

Sinan Paşa, hazinenin kırpık akçe ile dolmasından da rahatsızdı. Zira bir telhisinde, kendisinden önceki dönemlerde bazı kimselerin bir yolunu bularak ellerindeki kırpık akçeleri hazineye verip değeri yüksek akçeleri aldıklarını, bunun da hazineyi zarara soktuğunu ifade etmiş ve bu durumdan şikâyetçi olmuştu³⁵⁵. Devlet adamlarının ve taşra idarecilerinin bundan sonra benzeri şekilde hareket ederek hem hazineyi zarara uğratmalarının hem de maaşlı askerlerin şikâyetlerinin önünü almak için Sinan Paşa bazı tedbirler aldı. Bu tedbirlerin en önemlisi de idarecilere akçe ayarındaki düzenlemeleri bildiren fermanların ve yeni düzendeki akçelerden numunelerin gönderilmesiydi. Bu fermanlarda, beylerbeyiler ve defterdarlar, “şimden sonra bu üslûb üzere kesdürile, şöyle ki tahallûf oluna üç dört aydan sonra yoklandırılır tebdil olunmuş bulunursa hakkınızdan gelinür” şeklinde sıkı sıkı tembih ve tehdit edildiler³⁵⁶.

Sinan Paşa, para düzenlemeleri konusunda taşra kadar İstanbul’u da sıkı bir kontrole tâbi tuttu. Paşa, bu minvalde, şehirdeki bezirgânları toplayarak onlara daha önce olduğu üzere bundan sonra da İstanbul’dan gümüş ihracının yasak olduğunu bildirdi. Şehir sokaklarında tellallar dolaştırılarak bu yasak halka da duyuruldu. Bunun yanında bazı önemli geçit yerlerinde kontrol noktaları oluşturuldu ve teftişler artırıldı³⁵⁷. Ayrıca hazine kâtipleri de sıkı bir kontrole tâbi tutuldu³⁵⁸.

Sinan Paşa, mâlî krizi aşma adına bazı kurumlara da ciddi müdahalelerde bulundu. Bunların başında da maaşlı olmaları hasebiyle kapıkulu ocağı gelir. Paşa, III. Murad’ın “masrafları azaltmak için çalış” yönündeki emrinden de kuvvet bularak kendisinden önce ocağa usulsüz yollarla kaydolanları tespit etmeye gayret etti. Bu minvalde ocak defterlerini inceledi. İncelemeler sonucunda ocağa bir yılda 5.037

³⁵⁴ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 6-7, 4 no’lu telhis.

³⁵⁵ “...Hazine-i ‘Âmire ihtilâlinün ve kul tâifesinün guluv ve ‘aczinin sebebi bu idi ki bu makule ümenâ ba□ zı erbâb-ı devletin taht-ı himâyetlerinde sıyânet olunub hâslarundan ve sâir câize alacak yerlerden aldıkları kızıl ve kırkık akçeyi ve tengeyi ümenâya virüb altuna ve guruşa tebdil idüb ve kalb akçeleri ümenâdan Hazine-i ‘Âmire’ye aldururlar imiş ‘ulûfe zamanında kula ola makule kalb akçeleri vire vire bu fesâde bâ□ is olmuşlardır”, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 10, 6 no’lu telhis.

³⁵⁶ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 10-11, 6 no’lu telhis.

³⁵⁷ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 11, 6 no’lu telhis. Bu konuya dair başka bir telhis için bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 33-34, 24 no’lu telhis.

³⁵⁸ “... Bu hazine kâtipleri evvel neler iderler idi. Hâlen yaramaz zabt olunmıyor...”, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 30, 19 no’lu telhis. Hazine kâtiplerinin teftişi ve yolsuzluk yapanların görevden alınmaları hakkında ayrıca bk. Selânikî, *Tarih*, I, 227.

kişinin kanunlar hilafına kaydedildikleri tespit edildi. Sinan Paşa, defterleri incelemesi ve iddialarını bizzat kontrol etmesi için defterleri III. Murad'a göndermeyi ve böylece aleyhinde oluşacak tepkilerinin önünü almayı da ihmal etmedi. Bu hususta padişaha yazdığı telhisinde, "Aynı ile defteri getürmeğın rikâb-ı hümâyûna gönderildi. Nazar-ı şerîfleri müteallık olub dünyada hıyânet nice olurmuş manzûr-ı şerîfleri ola. İşte devletlu pâdişâhım hazinenün itlâfı ve kul arasına eşhâs karışub bî-ırz ve bî-âr olmağla sâ'irin dahi başdan çıkarub ortalık âşûre aşına dönmeğe sebep budur" diyerek bu düzenleme ile hem hazinenin zarardan kurtulacağını hem de asayişin temin edileceğini savundu³⁵⁹.

Buna rağmen Sinan Paşa, bir isyan endişesi ile usulsüz yollarla kaydolunan 5.037 kişiyi ocaktan çıkarmayı da göze alamadı. Buna dair III. Murad'a yazdığı telhisinde bunun gerekçelerini şu şekilde izah etti: "Devletlu pâdişâhım beş bin kul ne demekdür mülâhaza buyurulsun, bir yıl üç ayda bu kadar hıyânet olmak ne demekdür? Bu izdiyâd kabda kacakda sığmasa gerekdir. Bu tâ'ife ise teftiş olunub ihrâc olunmağa mecâl yokdur. Allah saklaya nâ-çâr kalınub yoklanmak lâzım gelse ortalık haraba varmak lâzım gelmez mi? Bu takdîrce bu vech-ile hıyânet idenlerün hıyâneti yalnız Hazîne-i âmire'ye olmayub zararları tâ ırz-ı saltanatadır. Bu ziyâdeleri çıkarmağa şimden sonra mecâl yokdur. Hemân nice eyledilerse yedikleri nân u ni met burunlarından gele"³⁶⁰.

Sinan Paşa, hazinenin zarara uğramasına sebep olan görevlilerin de vakit kaybettirilmeden azledilmeleri taraftarıdır. Paşaya göre, bu konuda gösterilecek bir ihmal veya iltimas başka alanlarda yapılan kısıtlamaları anlamsız kılacak ve hazinenin zararını daha da arttıracaktır³⁶¹.

Bizim için büyük bir şans olmak üzere, hem 1589 krizi öncesinde hem de 1591'de 11 aylığına balyos olarak İstanbul'da bulunan Lorenzo Bernardo'nun müşahade ve mukayeseleri Sinan Paşa'nın malî programının neticelerini görmemizi

³⁵⁹ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 20, 12 no'lu telhis.

³⁶⁰ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 20, 12 no'lu telhis. Sinan Paşa, başka bir telhisinde de ocağa usulsüz yollarla girenlere temas etmiş ve bunların teker teker ocaktan uzaklaştırılmaya çalışıldığı kaydetmiştir. Fakat bu telhisinden de bunların tamamının ocaktan atılmadıkları anlaşılmaktadır, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 28. Lorenzo Bernardo (bk. *Relazione (1592)*, s. 332-333), acemioğlanlarından başlayarak kapıkulu askerleri arasında büyük usûsüzlükler ve bundan kaynaklanan huzursuzluklar olduğunu kaydeder. Kendi zamânında birçok "Türk"ün kendilerine yer açmak, masrafları azaltmak ve para kazanmak amacıyla çocuklarını haraçlarını ödemeleri için Hristiyanlara verdiğini, bunların çok azının yeniçeri olduğunu, çünkü bu mevkilerin kim parayla ya da hâimleri sayesinde elde edebiliyorsa ona verildiğini iddia eder.

³⁶¹ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 21, 12 no'lu telhis.

sağlamaktadır. Lorenzo'ya göre, ikinci defa İstanbul'a geldiğinde Enderûn Hazinesi "inanılmaz" biçimde artmıştı. Gerek Mısır'da gerekse Yemen'den gelen paralar tamamıyla bu hazineye akmakta idi. Ayrıca bu hazineye, vâris bırakmadan ölen bütün Osmanlı ümerâsının mirası da girmekteydi. Balyosun tahminlerine göre, yıllık 2 milyon altının girdiği Enderûn Hazinesi'ndeki meblağ artık 50 milyon altını aşmış olmalıydı. Birûn Hazinesi ise, Bernardo'nun ilk balyosluk döneminde yılda dokuz milyondan fazla bir miktara ulaşıyordu. 1591 yazında İstanbul'a geldiğinde ise bu gelir daha da artmıştı. Bunun iki sebebi vardı: İlki, sikke taşıması; ikincisi de İran taraflarında yeni ülkelerin ele geçirilmiş olmaları. Bernardo, bu gelirlerle birlikte Birûn Hazinesi'ne giren peşin paranın yılda 10 milyon olduğundan emindir. Fakat yine de, balyosun hesaplamalarına göre, Birûn Hazinesi'nin harcamaları, gelirlerini yılda 500 bin altından fazla bir miktarda aşılıyordu. Bu da, askerlerin, zanaat erbabının ve denizcilerin sürekli davasıydı; sık sık ayaklanmaları ve karışıklık yaratmaları bundan kaynaklanıyordu³⁶².

Sinan Paşa'nın hazinenin zararlarını önlemek ve gelirleri arttırmak adına yaptığı düzenlemelerle mâlî durumu nispeten toparlasa da, denetimler ve teftişler paşanın muhaliflerinin artmasına sebep oldu. Mesela mîrî malını kanun dışı yollarla ele geçiren görevlilerin teftişi sebebiyle paşaya karşı büyük bir tepki gösterildi. Sinan Paşa, bu tepkileri ve muhaliflerinin sayısının arttığını bir telhisinde şu şekilde izah etti: "Devletlü pâdişâhım, ba□ zı mâlî mîrî ekl-eylemiş kimesneler vardır. Emr-i şerîfleriyle Mîr-alem Kurd Ağa kulları mübâşir ta□ yîn olunup ve Sultan Süleyman müderrislerinden biri ve bir kadı ve bir defterdâr dahi ta□ yin olunub şer□ le ve kanunla görüyorlar. Ammâ mâlî mîrî ekl-idenlerün her biri birer büyücek yere mensûbdur. Şimdiki hâlde çokça kimesnenün gözine diken olmuşuzdur. Sa□ âdetlü pâdişâha yalan yanlış nice sözler söylerler ve söylediler. Şimdi hod tezvîr idüb bî-garaz ve bî-haber kimesneler ağzından kâğıdlar düzmeğe dahi başladılar..."³⁶³.

Sinan Paşa, hazinenin giderlerini azaltmak adına yalnızca askerî sınıfla değil, bazen ulema ile de karşı karşıya gelmeyi göze aldı³⁶⁴. Ulema ile veziriazam arasındaki

³⁶² Lorenzo Bernardo, *Relazione* (1592), s. 345-349.

³⁶³ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 31, 21 no'lu telhis. Sinan Paşa'nın ekonomik reformları için bk. Elif Özgen, *Grand Vizier Koca Sinan Paşa and Factional Politics in the Court of Murad III*, Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s. 102-124.

³⁶⁴ Buna rağmen Sinan Paşa, bazı telhislerinde ulema üzerindeki tasarruf yetkisini kullanmaktan ictinab ettiğini de yazmıştır. Paşanın bu çekincesinin sebebi, kendi izahına göre, ilmiye sınıfı arasındaki akrabalık bağları veya kayırmalardır. Buna dair bir telhisinde Edirne Kadısı Bostanzâde Mevlana Mustafa Muslihiddin Efendi'nin, Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin kardeşi olması hasebiyle azledilmesinden çekindiğini şu sözlerle

gerilim ilk olarak Safevi Şehzâdesi Haydar Mirza'nın İstanbul'a geldiği günlerde zuhur etti. Şehzâde Camii'nde ve bazı mahallerde toplanan iki yüzden fazla kadı, “[Şark] seferler[in]de her birimiz ‘azlolub gidüb niçe hizmet etmişüz. Sefer tamam olıcak bize ri‘ayet lâzımdır hallolub mansıbdan olan kadıların birer yılı alınmak gerekdir” diye söz birliği ettiler. Sinan Paşa'nın naklettiğine göre, bu taleplerini ilettikleri Hoca Sadeddin Efendi ve kadıaskerlerden menfî cevap aldılar, fakat Şeyhüislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'den destek gördüler. Bunu duyan sipahi ve yeniçeriler, Şark'ta asıl hizmeti kendilerinin yaptığını, bahşîş ve terakkiyi hak ettiklerini söyleyip, kadılar arzularına ulaşırsa harekete geçmek hususunda anlaştilar. Ancak ulemanın iki üç defa huzuruna çıkıp taleplerini iletmelerine rağmen Sinan Paşa, onları kesin bir dille reddetti. III. Murad da, veziriazamın bu tavrını, “Zinhâr, bu bâbda muhkem tedârük idüb mezbûr kuzâta yüz virilmeye ve kul tâifesinin dahi ağalarına tenbih oluna” hatt-ı hüm'âyûnu ile tasdik etti³⁶⁵.

Bu hadise Sinan Paşa'yı veziriazam tayin edildiği ilk zamanlarda arasının iyi olduğu³⁶⁶ Şeyhüislâm Bostanzâde ile düşman haline getirdi. Veziriazam, son yaşananlardan ötürü Mehmed Efendi'yi fetva vazifesini bir yana bırakıp “umûr-ı saltanata” karışmakla itham etti ve III. Murad'a şeyhüislâma bundan vazgeçmesi için tenbihte bulunmasının “mühimmât-ı din ve devletten” olduğunu arzetti³⁶⁷. Kısa bir süre sonra Sinan Paşa, şehzadelik dönemlerinden itibaren III. Murad'ın maiyetinde bulunan ve yalnızca padişah hocası olarak değil siyasî işler üzerindeki etkisi ile de öne çıkan Hoca Sadeddin Efendi'yi, istemeyerek de olsa, karşısına aldı.

III. Murad, Bursa Kadısı Ebusuudzâde Mustafa Çelebi ile Edirne Kadısı Ataullahzâde Şems Efendi'yi azledip, birincisinin yerine Sunullah Efendi'yi, ikincisinin yerlerine de şeyhüislâmın kardeşi Bostanzâde Mustafa Efendi'yi tayin etti. Bu tevcihat Sinan Paşa ile Hoca Sadeddin Efendi'nin arasını açtı. Zira Hoca Efendi, kendisine mensup olan kadıların azlinden Sinan Paşa'yı mesul tuttu. Ayrıca Sadeddin Efendi, bu görev değişikliği öncesi kendisi ile müşaverede bulunmamasından ötürü veziriazama

ifade etmiştir: “Sa□ âdetlü pâdişâhım, şimdiki Edirne kadısı hâlen müftî efendi dâ□ ilerinin karındaşıdır. Şimdi mansıbı gitse bu kullarından bilüb dünyanın güft ü gü ve iftirâların itmek ve itdürmek mukarrerdir...” bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 69, 47 no'lu telhis. Ayrıca bk. Selânikî, *Tarih*, I, 224-225, 235.

³⁶⁵ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 71-72, 49 no'lu telhis.

³⁶⁶ Sinan Paşa, tekrar veziriazam tayin edildikten sonra III. Murad'a, kendisine maddî sıkıntı çektiğini söyleyen şeyhüislâmın lehine bazı telhisler arzetmiştir, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 171-172, 131 no'lu telhis; s. 224-225, 181 no'lu telhis.

³⁶⁷ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 71-72, 49 no'lu telhis

gücenmişti. Hoca Sadeddin Efendi'nin nüfûzunu gayet iyi bilen Sinan Paşa, III. Murad'a bir telhis yazarak, iftiraya uğramaktan korktuğunu, kendisi aleyhinde kulağına menfî haberler gelirse hakikatini araştırmadan itimat etmemesini rica etti³⁶⁸. Sinan Paşa'nın Hoca Sadeddin'i karşısına almaktan ictinab etmekte haklı olduğu ilerleyen günlerde ortaya çıktı. Zira müntesiblerinin azledilmesinden sonra Hoca Sadeddin, Sinan Paşa aleyhinde tezvirâtta bulunmaya, daha da önemlisi önceden rakibi olarak gördüğü Darüssaade Ağası Mehmed Ağa ile işbirliği yapmaya başladı³⁶⁹.

Bu tevcihattan kısa bir süre sonra Sinan Paşa için yine müşkil bir durum ortaya çıktı. III. Murad, Bostanzâde Mustafa Efendi'nin günler geçmesine rağmen Edirne'ye gitmemesi üzerine Sinan Paşa'dan onun yerine tayin edilebilecek isimleri kendisine bildirmesini istedi. Veziriazam cevaben gönderdiği telhiste, Mustafa Efendi'ye kendisinin de görevi başına gitmesini birkaç defa tembihlediğini arzetti. Ancak Mustafa Efendi'nin, kendi kızı ile Hoca Sadeddin Efendi'nin oğlu olan damadının geçinemediklerini ve boşanmak üzere olduklarını, bunun neticesini beklediğini söylediğini bildirdi. Yine de Edirne'ye yeni bir isim tayin edilecekse Sunullah Efendi'nin Bursa'dan buraya nakledilmesini, onun yerine Galata Kadısı Abdullah Efendi'nin tayinini önerdi. Galata'nın ise, kendi yakın çevresinden olup *Reşhat* isimli kitabı tercüme ve Saray'a takdim eden Amid'den mazul Maruf Efendi'ye verilmesini rica etti. Ancak Sinan Paşa, III. Murad'a, Mustafa Efendi'nin şeyhülislâmın kardeşi olduğunu bir kere daha hatırlatarak, Bostanzâde Mehmed Efendi'nin bu tevcihattan ötürü kendisine yine düşmanlık yapmasından, iftira atmasından çekindiğini de ekledi. III. Murad, ilk kararından vazgeçti ve Mustafa Efendi'ye hemen Edirne'ye gitmesinin tembihlenmesini emrederek veziriazamı bu zor durumdan kurtardı³⁷⁰.

Veziriazam Sinan Paşa'nın, İstanbul'daki kadılarla ve ulemanın iki mühim ismi ile arası bozulmuşken, memlekette her sene toplanan avarız akçeleri konusunda yeni bir düzenlemeye gitmesi, taşradaki kadıları da etkilediğinden ilmiye mensuplarının

³⁶⁸ Veziriazam, Hoca Efendi ile aralarının bozulmasını şöyle anlatır: “Emr-i şerîfleri vârid olub ‘Edirne ve Bursa kadıları ref□ olunmuş’ [deyu] fermân olunmuş. Hak budur ki tamam isâbet vâkı□ olmuş. Ammâ halk istihsân eylemişlerdir. Lâkin ikisi bile Hâce Efendi'ye müntesib idiler. Azillerin mahzâ bu kullarından bildüklerinden gayrı, müşâvere olunmadığı ecden bu bendelerine kemâl mertebe hâtır-mânde olmuşlardır. Bizden olmadı, sa□ âdetli pâdişâhdan oldu deyu i□ tizâr idegitmek bu kullarının de'bi değildir...” bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 199-200, 154 no'lu telhis. Bursa ve Edirne kadılarının azledilmeleri hakkında ayrıca bk. Selânikî, *Tarih*, I, 224.

³⁶⁹ “Devletlü pâdişâhım Bursa ve Edirne kadıları azlolunalıdan beru Hâce Efendi dâ□ ileri tamam izhârı adâvet itmişdür, hatta dârü's-sa□ âde ağasıyla adâveti tâtme üzere iken şimdi hüsn-i mu□ ameleye başlamışdur...” bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 196, 152 no'lu telhis.

³⁷⁰ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 68-69, 47 no'lu telhis.

hoşnutsuzluğunu had safhaya çıkardı. Veziriazama göre, bunun için hususi bir kalem olmadığından hazineye ulaşan avarız akçelerinin kadıların defterleriyle gelen muhasebeleri şikk-ı evvel mevkufât kaleminde yapılmaktaydı. Bir kâtibin iki kaleme birden nezaret etmesi yüzünden gerekli ihtimam gösterilememekte, kadılar ve sairleri bu sayede avarız ve kürekçi bedeli akçelerini zimmetlerine geçirmekteydi. Sinan Paşa, bunu önlemek için avarız ve kürekçi bedellerine bakacak müstakil bir kalemin oluşturulmasını teklif etti. III. Murad da veziriazamın önerisini uygun buldu³⁷¹.

Padişahın desteği, Sinan Paşa'nın avarız meselesinde daha cesur adımlar atmasını sağladı. Reayaya her sene 80'er akçe avarız akçesi vermeleri ferman olunmasına karşılık, kadıların 200'er akçe toplamaları ve bunun da yarısını dahi hazineye teslim etmemeleri üzerine veziriazam, sert bir tedbir aldı. Kadıaskerlere, avarız akçesini eksik ve zamanında göndermeyen kadıların kadılık tezkirelerinin verilmemesini emretti. Bu emir, ulema arasında söylentilere sebep oldu. Sinan Paşa aleyhine ulemanın duyduğu rahatsızlık bir isyan beklentisine kadar ileri gitti. Zira isyanı fırsat bilen ilmiye mensupları taleplerini daha güçlü ve gür bir sesle dile getirme fırsatı bulacaklarını hesaplamışlardı. Sinan Paşa, bir seneden beri İstanbul'a demir göndermeyen ve zimmetine mal geçiren Samakov Kadısı Serçe Osman'ı teftiş edilmek üzere hapsedirince ulema kazan kaldırdı³⁷².

Kadılara yapılan muameleyi aşırı bulan bazı ilmiye mensupları İstanbul kahvehanelerini gezerek, buralardaki danişmend ve suhteleri, "Ulemaya bu ihanet nedür, cümlemüze sirâyet eder"³⁷³ diyerek isyana teşvik ettiler. Bu tezviratlar kısa sürede sonuç verdi ve ilmiye mensuplarından bazıları Sinan Paşa'nın kadılara yönelik uygulamalarını eleştirmek adına Şevval 998/Ağustos 1590'da Fatih Camii'nde toplandı. Asi ulemanın iddiası, veziriazamın kendilerini kâfir ilan ettiği idi. Ancak bu toplantı ilmiyeyi ikiye böldü ve isyan teşebbüsünü tasvip etmeyenler gelişmeleri Sinan Paşa'ya haber verdiler. Sinan Paşa, isyan daha fazla büyümeden gerekli tedbirleri aldı. Gece vakti III. Murad'a bir telhis gönderip "riyaset siyasetle durur" diyerek, asi ulemayı himaye ve tahrik etmekle suçladığı Rumeli Kadıaskeri Zekeriya Efendi'nin azlini istedi. Zekeriya Efendi'nin yerine Anadolu Kadıaskeri Kara Çelebizâde'nin, onu yerine

³⁷¹ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 165-166, 125 no'lu telhis.

³⁷² Kadıların avarız akçelerini göndermemeleri ve ilmiye sınıfı arasında Sinan Paşa'ya duyulan tepki için bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 27, 18 no'lu telhis

³⁷³ Selânikî, *Tarih*, I, 225.

İstanbul Kadısı Sinan Efendizâde Ali Efendi'nin, onun yeri Bursa'dan mazul Ali Efendi'nin ya da Edirne kadısınının tayin edilmesini arzetti.

III. Murad, önce bu teklifi kabul ettiyse de Karaçelebizâde'nin uğursuz olduğuna, gerek Edirne gerekse İstanbul kadılığını esnasında bunun tecrübe edildiğine dair halk arasında pek çok dedikodunun dolaştığına dair veziriazama yeni bir hatt-ı hümayûn gönderdi. Sinan Paşa, cevaben, kendisinin bu hususta bilgisi bulunmadığını, Karaçelebizâde'nin Hoca Sadeddin'e mensup olduğundan padişahın ondan daha fazla malumat alabileceğini ve bu sayede kendisinin de ithamlardan kurtulacağını bildirdi. III. Murad, bu konuda şahsen Hoca Efendi ile görüşmeye gerek duymadı ve veziriazamdan tekrar müşaverede bulunup arzetmesini istedi. Gelişmelerden anlaşıldığına göre, Sinan Paşa, Karaçelebizâde'nin tayini hususunda ısrar etti ve bu defa istediği geri çevrilmedi. Bu azillerle birlikte sabah Fatih Camii'ndeki kalabalığın dağılması bekleniyordu. Gerçekten de Zekeriya Efendi'nin azledildiğini duyan camideki ilmiye mensupları sabah dağılmak zorunda kaldılar. Sinan Paşa, takibatı sürdürdü ve isyanın elebaşlarını Yedikule'ye hapsedirdi³⁷⁴.

Paşanın ilmiye mensuplarının isyanını büyümeden bastırmasında askerinin bu teşebbüsü desteklememesi de tayin edici oldu. Zira konu ile ilgili bir telhisinde Sinan Paşa, askerinin bu teşebbüse dair yaklaşımını şu şekilde rapor eder: "Kul taifesinden eğer yeniçeri ve eğer sipâh kulları bunların bu evzâna külli bîhuzûr olup: 'Biz geçenlerde olan fetâretin nedâmetin çekeyoruz, bunlar bir yeni hâdise mi peydâ idelim dirler? Şöyle ki dîvâna geleler, devletlu pâdişâh bize icâzet virse biz bunların hakkından gelürdük' deyu cevâb iderlermiş"³⁷⁵.

İsyan girişimi bastırılmasına rağmen ilmiye mensupları ile Sinan Paşa'nın iktidar mücadelesi devam etti. Azledilen Rumeli Kadıaskeri Zekeriya Efendi'nin oğlu babasının serbest bırakılması için bizzat Saray ile irtibata geçmeye çalıştı. Sinan Paşa'nın yakından takip etmesinin de bir sonucu olarak, çabalarında muvaffak olamadı³⁷⁶. Bunun yanında paşa, isyan girişiminin arkasındaki asıl saiklerin ve kişilerin

³⁷⁴ Sinan Paşa'nın Fatih Camii'ndeki isyan hareketi ve sonrasında yaşananlara dair III. Murad'a sunduğu telhisleri için sırasıyla bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 27-28, 18 no'lu telhis; s. 67-68, 46 no'lu telhis; s. 82-83, 57 no'lu telhis; s. 47-49, 35 no'lu telhis. Ayrıca bk. Selânikî, *Tarih*, I, 225.

³⁷⁵ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 47, 35 no'lu telhis.

³⁷⁶ Sinan Paşa, bir telhisinde Zekeriya Efendi'nin oğlunun saraya gelip gittiğini, bunun hayra işaret olmayacağını bildirmiştir, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 48-49, 35 no'lu telhis. Sonraki tarihlerde Zekeriya Efendi'nin görevine iade edileceğine dair bir dedikodu üzerine Sinan Paşa yine itiraz etmiş, III. Murad da veziriazama bu şayanın aslı olmadığını yazdı. Ancak buna rağmen Zekeriya Efendi, Evâil-i Receb 999/25

tespit edilmesi gerektiği, aksi takdirde şimdi bastırılrsa da sonra bu tür teşebbüslerin tekrar etme ihtimalinin bulunduğu kanaatindedir. Bu sebeple sıkı bir takibat yapılması ve yakalananların da gerekli şekilde cezalandırılması taraftarıdır³⁷⁷.

Sinan Paşa'nın korktuğu gibi ulema yeni bir isyana teşebbüs edemese de eski alışkanlıklarını devam ettirdi. Veziriazamın, 1591 baharında korsanlara karşı muhafazadaki gemilerin yanı sıra İstanbul'dan 20 kadırgalık bir filonun denize açılması düşüncesi, bu yüzden aksadı. Sinan Paşa, filonun zamanında denize çıkabilmesi için gemileri tamir ettirmiş, kış aylarında bazı kadılara bu sene avarız toplamayıp kürekçi yollamalarını emretmişti. Ancak kadılar, kürekçi göndermeyip, veziriazamın ifadesiyle "intifâ'ları ziyadece olmağla" yine avarız toplamışlardı. Sinan Paşa, İstanbul'a gelen ve her biri bir yere kapılanan bu kadılarda birkaçını huzuruna çağırıp sıkıştırdınca diğerleri hemen geri dönüp kürekçi toplamaya başladılar. Ancak veziriazam, Akdeniz'de birkaç düşman kadırgası görüldüğü bildirildiğinden bunların gelmesini beklemeden alelacele kürekçi eksikliğini İstanbul'daki mîrî esirlerden tamamlayıp 14 kadırgayı yola çıkarmak zorunda kaldı. III. Murad, bu kadıların hepsinin azledilmesini emretti³⁷⁸.

Bütün bu hercümercin arasında Sinan Paşa, savaş tehditleriyle Lehistan'ı barış masasına oturarak imparatorluğun kuzey sınırlarını Kazak saldırılarından kurtarmaya çalıştı³⁷⁹. Sınır çatışmaları, savaş esirleri ve ödenmeyen haraç yüzünden Avusturya ile yaşanan meseleleri, Rumeli'de uygulamaya koyduğu idarî ve askerî tedbirlerle sonlandırmaya uğraştı ve böylece Avusturya'yı barış masasına oturttu³⁸⁰. Sinan Paşa'nın en büyük tutkusu, Avrupa ve Akdeniz'in yıldızı parlayan gücü İspanya'nın ezilmesi idi. Bunun için büyük bir donanmanın inşasına başladı. Aynı zamanda tersanedeki çalışmaları kolaylaştıracağı ve ucuzlatacağı düşüncesiyle Sakarya-İzmit Kanalı'nı hayata geçirmeyi dendi³⁸¹.

Veziriazamlığının başında yeniçeriler tarafından ateşle imtihan edilen Sinan Paşa, yine bir yangın sonrası mührü teslim etmek zorunda kaldı. Harem'de büyük

Nisan-4 Mayıs 1591'de Rumeli kadıaskerliğine getirildi (bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 173, 133 no'lu telhis ve s. 228-229, 186 no'lu telhis; Selânikî, *Tarih*, I, 235).

³⁷⁷ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 48-49, 35 no'lu telhis.

³⁷⁸ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 1-2, 1 no'lu telhis. Sinan Paşa'nın ulema ile münasebetlerine dair ayrıca bk. Elif Özgen, *Grand Vizier Koca Sinan Paşa*, s. 95-100.

³⁷⁹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için tezin "Sinan Paşa'nın Lehistan Politikası" bölümüne bakılmalıdır.

³⁸⁰ Bu konuda ayrıntılı bilgi için tezin "Sinan Paşa'nın Avusturya Politikası" bölümüne bakılmalıdır.

³⁸¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için tezin "Sinan Paşa'nın Batı Avrupa Politikası" bölümüne bakılmalıdır.

nüfûza sahip Canfedâ Hatun'un kardeşi olup hakkındaki şikâyetler sebebiyle İstanbul'a çağrılan Diyarbakır Beylerbeyi Divâne İbrahim Paşa, Şehzade Camii civarındaki evinde, Tophane taraflarındaki bir yangını söndürmekten dönen yeniçerilerinin saldırısına uğradı. Paşanın, Erzurum beylerbeyi iken arkadaşlarını öldürdüğünü iddia eden yeniçeriler konağın otluğunu ateşe verdiler. Etrafa birkaç kese para saçan İbrahim Paşa, yeniçerilerin bunları yağmaya girişmesinden istifadeyle kaçıp kurtuldu. Sinan Paşa, yeniçeri ağası ile birlikte gelip yangını söndürdü. Ertesi gün Divân'da yangının sebebi sorulduğunda yeniçeriler, Divâne İbrahim Paşa cezalandırılmazsa çok daha büyük hadiselerin yaşanacağını, yangını çıkartanların At Meydanı devşirmesi, yani sünnet şenliğinde ocağa alınıp ekâbire kapılanan kimseler olduklarını söylediler. Bunun üzerine İbrahim Paşa, azl ve Yenihisar'a haps edildi³⁸².

Bu hadise, Sinan Paşa'nın da aleyhine oldu. Canfedâ Hatun, kardeşinin intikamını almak için III. Murad nezdindeki nüfûzunu kullandı ve başarılı da oldu. 11 Şevval 999/2 Ağustos 1591'de Kapıcılar Kethüdası Veli Ağa, padişahın emriyle o günü nöbetçi olan bütün kapıcılar arkasında olduğu halde gelip mührü Sinan Paşa'dan aldı ve getirip Ferhad Paşa'ya teslim etti³⁸³. Lorenzo Bernardo'nun aktardığına göre, Sinan Paşa, İngiliz elçilik tercümanına, kendi adına bir kusur ile sadareten düşürülmediğini, bunun sadece padişahın bir "fahişenin" kendisini etkilemesine izin vermesinden kaynaklandığını ve bu durumun kendisi için bir teselli olduğunu³⁸⁴ söylemiştir.

7. 2. Üçüncü Veziriazamlığı

Yeni veziriazam Ferhad Paşa, ilk iş olarak Sinan Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'yı Şam ve yeğeni Mustafa Paşa'yı Sivas beylerbeyiliğinden azlettirdi. Selânikî'ye göre, bu sırada, Sinan Paşa'nın bütün adamlarının mazûl olmalarına dair bir hatt-ı hümayûn dahi çıktı. Dal Mehmed Çelebi'nin yerine reisülküttablığa Lam Ali Çelebi getirildi. Mevlânâ

³⁸² Selânikî, *Tarih*, I, 246-248.

³⁸³ MD 67, Sinan Paşa'nın haslarının 11 Şevval'den itibaren veziriazam olan Ferhad Paşa'ya devredildiğine dair veziriazam haslarının olduğu yerlerin kadılarına hk. 150/392, 12 Şevval 999/3 Ağustos 1591. Selânikî (bk. *Tarih*, I, 248-249), mührün Sinan Paşa'dan "11 Şevval Perşembe" alındığını yazmakta ise de zikredilen tarih gün itibarıyla Cuma'ya tesadüf eder.

³⁸⁴ *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice (1581-1591)*, VIII, ed. Horatio F. Brown, London 1894, URL: <http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=95198>, 552/1082, Balyos Lorenzo Bernardo'nun raporu, 10 Ağustos 1591. Bernardo, Senato'da okudu raporunda (bk. *Relazione* (1592), s. 358, 360, 370-371), veziriazamlar ile diğer paşalar arasındaki rekabetle Harem kadınlarının belirleyici rolleri olduğunu, bunlardan Canfedâ Hatun'un III. Murad tarafından çok sevildiğini, padişahın sık sık onunla konuştuğunu, onun talebiyle Sinan Paşa'nın veziriazamlıktan alınmasıyla itibarının daha da arttığını nakleder. Ayrıca bk. Mehmet İpşirli, "Canfedâ Hatun", *DİA*, VII, 150-151.

Marûf Efendi³⁸⁵, Bursa kadılığından alındı. Veziriazam, Hazine-i âmire yönetiminde de büyük değişiklikler yaptı³⁸⁶. Sinan Paşa'nın azlinin baş aktörü Divâne İbrahim Paşa, 10 Zilhicce/29 Eylül'de Rumelihisarı'ndan çıkartıldı ve tekrar Diyarbakır beylerbeyi tayin edildi. Canfedâ Hatun, kardeşine hususi izinle Eski Saray'da ziyafet verdi; III. Murad da eski veziriazama nazire yaparcasına Sinan Paşa Köşkü'nde İbrahim Paşa'yı hil'atla taltif etti. 16 Muharrem 1000/3 Kasım 1591'de yılın ilk üç aylık ulûfesi, ancak borç alınarak ve yeniçeriler haricindeki bölüklerinki eksik verilerek ödenebildi. Bunu, Halep, Diyarbakır, Trablusşam ve Erzurum defterdarlarının değiştirilmesi izledi³⁸⁷.

Ferhad Paşa, daha kendi ekibini oluşturmaya çalışıyordu ki Erzurum halkı ile şehirdeki kapıkulu askeri arasında yaşanan kavganın İstanbul'a taşınması veziriazamın iktidarının sonunu getirdi. Yeniçeriler, Erzurum ahalisini oradaki arkadaşlarına karşı kıskırttığını öne sürüp, 21 Cemâziyühahir 1000/4 Nisan 1592'de Divân-ı Hümâyûn'a gelirken Veziriazam Ferhad Paşa'ya saldırmak istediler. Yeniçeri Ağası Satırcı Mehmed Ağa ve Sekbânbaşı Ömer Ağa ve Kethüda Mahmud Bey, araya girip yeniçerileri dizginledi. Yine de ocak halkı, o gün çorba içmeyerek huzursuzluklarını belli ettiler. III. Murad, önce yeniçerilerin ağalarından memnun olmadıkları için isyan çıkarttıkları arz edilince Mehmed Ağa'yı görevden aldı. Lâkin isyanın veziriazama karşı olduğunun anlaşılması üzerine derhal Ferhad Paşa azl ve İstanbul'dan sürgün edildi³⁸⁸. Sadaret

³⁸⁵ Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 256), “âlim ü âmil, ezvâk-ı mesâyıha vâsıl, ‘ârif-i esrâr-ı sûfiyye, gencür-ı letâ’if-i hafıyye” sıfatlarıyla andığı Marûf Efendi'nin Sinan Paşa'nın “mu'allimi ve musâhib ve münâdimi” olduğunu, paşanın devletiyle devlet bulup, azliyle azledildiğini ve 1002 Zilkade'sinde mazulen vefat ettiğini kaydeder.

³⁸⁶ Selânikî, *Tarih*, I, 250-251, 254.

³⁸⁷ Selânikî, *Tarih*, I, 256-260.

³⁸⁸ Bu tarihte Ferhad Paşa'nın ruznâmecisi olan Selânikî'ye göre (bk. *Tarih*, I, 263-264) Erzurum'dan gelen birkaç kişi, İstanbul'da kapı kapı dolaşip Erzurum'daki kapıkulu askerinden şikâyetçi oldular. Bunların yanına birçok kimse toplandı. Oradaki askerden, ahalinin kendilerini zorla şehirden atıp mallarını ve erzaklarını yağmaladıklarına dair mektuplar alan Mehmed Ağa durumu arz edince şikâyet için gelenler asıldı, yanlarındakiler kaçıp saklandı. Buna rağmen yeniçeriler, şehir halkını oradaki askere saldırttığını söyleyerek Ferhad Paşa'ya karşı isyan başlattılar. Hadisenin daha da büyümesi ihtimaline karşı III. Murad, “*dilsizler işâretiyle ve ba'zı mafâsidün ifşâd ü tahvîfi sebebi ile*” Mehmed Ağa'yı azledilip ve Silahdar Halil Ağa'yı yeniçeri ağası yaptı. Ferhad Paşa, ağanın birden bire azlinin münasip olmayacağını belirtip, Mahmud Paşa'nın yerine Anadolu beylerbeyliğine tayin edilmesini arzetti. III. Murad, veziriazamın teklifini kabul etti. Fakat Mehmed Paşa, evine gelince III. Murad'a bir yazı göndererek, kapıkulu askerlerinin yarım büyük bir isyan çıkarmak için aralarında anlaşıklarını iddia etti. Bunun üzerine korkuya kapılan III. Murad, “*bilâ-sebeb*” Ferhad Paşa'yı azl ve İstanbul'dan sürgün etti. Hasan Beyzâde'ye göre (bk. *Tarih*, II, 367-370), Erzurum ahalisi, kışlak için şehirde kalan yeniçerilerin kendilerine zulmettiğine dair şikâyette bulununca Ferhad Paşa, askerlerin tamamının İstanbul'a gelmesi için beylerbeyine emir gönderdi. Bundan haberdar olan halk, yeniçerileri zorla şehirden atmak için harekete geçti. Ancak yeniçeriler, ağalarının şehirden ayrılmalarına dair kendilerine emir göndermediğini söyleyerek direndiler. Yaşanan arbedede birkaç yeniçeri öldü, bazıları yaralandı, kalanları şehri terk etmek zorunda kaldı. Olan biteni bunlardan gelen mektuplardan öğrenen İstanbul'daki yeniçeriler, Ferhad Paşa'ya karşı isyan başlattılar. Veziriazam, III. Murad'a, isyanın sebebini yeniçerilerin Mehmed Ağa'dan hoşnutsuzlukları olarak gösterince ağa azledildi. Ancak isyanın Ferhad Paşa yüzünden çıktığı anlatılınca III. Murad, “*bana kizb eyledün*” diyerek Ferhad Paşa'yı azledip mühürü Siyavuş Paşa'ya gönderdi. Peçuyulu (bk. *Tarih*, II, İstanbul 1283, s. 122-123), vak'ayı Hasan Beyzâde'den nakleder.

mührünün Malkara'daki Sinan Paşa'ya gönderilmesi ve Siyavuş Paşa'nın da ikinci vezir yapılması düşünüldüyse de Sinan Paşa gelinceye kadar isyanın büyüyeceği endişesiyle Siyavuş Paşa veziriazam yapıldı. Matheo Zane, bu atamanın askerlerden ziyade halk ve tüccarlar arasında memnuniyet uyandırdığını, zira askerlerin Siyavuş Paşa'nın ikinci veziriazamlığında, her ne kadar bütün ceza Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya kesilmiş olsa da, ulûfe ödemelerindeki düzensizlikleri hatırladıklarını kaydeder³⁸⁹.

Veziriazam değişikliğinden sonra Anadolu Beylerbeyi Satırcı Mehmed Paşa, Ferhad Paşa'nın şark serdarlıkları zamanına ait muhasebesi tekrar teftiş edilirse hazineye büyük miktarda para gireceğini arzetti. III. Murad'ın emriyle paşayı teftiş edecek bir heyet oluşturuldu. Sinan Paşa'ya da İstanbul'a gelmesi için emir gönderildi. Fakat Sinan Paşa, İstanbul'a gelirse şüyû bulacak her dedikodunun kendisine isnâd edileceğini mazeret gösterip çiftliğinde ikamete müsaade istedi. Ferhad Paşa meselesinde de, veziriazamlık yapanların teftiş edilmesinin münasip olmadığına ve sonradan pişmanlık çekileceğine dair haber gönderdi. Zaten Ferhad Paşa'nın, teftiş heyetine itiraz etmesi ve adamlarına dokunulmayıp sorulacak ne varsa kendisine sorulmasını istemesi üzerine bu iş tehir edildi³⁹⁰.

Siyavuş Paşa'nın veziriazamlığı yeniçerilerin gölgesinde geçti. Eflâk ve Boğdan voyvodaları, yeniçeriler marifetiyle birkaç kere değiştirildi³⁹¹. 11 Haziran 1592'de Ferhad Paşa'nın İstanbul'daki evine dönmesine müsaade edildiyse de, devlet ricâli

Matheo Zane (bk. *Relazione* (1594), s. 418), Ferhad Paşa'nın, ulûfe ödemelerindeki düzensizlik yüzünden ayaklanan askerleri yatıştırmak için, her zamanki yõteme başvurularak, yeniçeri ağasıyla birlikte azledildiğini belirtir. Mehmet İpşirli (bk. "Ferhad Paşa", *DİA*, XII, 383-384), Ferhad Paşa'nın azlini, başta Sinan Paşa olmak üzere kendisini çekemeyenlerin devamlı şekilde aleyhinde faaliyetlerde bulunmalarına bağlarsa da, dönemin kaynaklarında bu hususta Sinan Paşa'ya yönelik herhangi bir suçlama yoktur.

³⁸⁹ *Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice (1592-1603)*, IX, ed. Horatio F. Brown, London 1897, URL: <http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=95199>, 23/56, Balyos Matheo Zane'nin 18 Nisan 1592 tarihli raporu. Selânikî de (bk. *Tarih*, I, 264), Ferhad Paşa'nın yerine Sinan Paşa'nın veziriazamlığa getirilmesinin düşünüldüğünü yazar.

³⁹⁰ "Ve Malğara'da olan Sinan Paşa hazretlerine "Gelsün" buyurulup anlar dahi haber gönderüp "Buradan sa'âdetlü Pâdişâhumun dünyâ ve âhiretleri du'âlarına meşgûl olup, kendü hâlimüzde geçiniyoruz. İstanbul'a varıcak her ne söz söylenürse bize isnâd olunur, inâyet buyurulup, oraya varmakdan afv buyurulmak recâ olunur" diyü cevâb virmişler. "Ve sadr-ı vezâretde oturanlar teftiş olunmak yaramaz bid'at ve çirkin seyiyi'edür ve çok peşîmanlıkdur itmesünler" diyü haber gönderdikleri şâyi'dür", bk. Selânikî, *Tarih*, I, 268-269.

³⁹¹ Evâhir-i Şaban 1000/23 Mayıs-1 Haziran 1592'de yeniçeri odalarında gizlenen ve dağıttığı paralarla onların desteğini kazanan Aleksandru cel Rau'ya, yeniçerilerin "şefâ'atiyle" Boğdan voyvodalığı verildi. Makamını kurtarmak için 800 bin akçe ile İstanbul'a gelen mazûl voyvoda Aron, tebdil-i kıyafetle Galata'ya geçerken yeniçeriler tarafından yakalanıp hapse atıldı ve yanındaki para yağmalandı. Başta bazı yeniçeri ve sipahiler olmak üzere alacaklılarının ricasıyla Aron, tekrar Boğdan voyvodalığına getirildi, Aleksandru ise Eflâk'a nakledildi. Bu arada Boğdan voyvodalığını ele geçirmiş olan ve Aron'u buraya sokmak istemeyen Petru Cazacul, yakalanıp İstanbul'a getirildi ve Evâsıt-ı Muharrem 1001/18-27 Ekim 1592'de Balıkpazarı'nda çengele vuruldu, bk. Selânikî, *Tarih*, I, 272, 277-278, 291.

askerin tekrar isyan çıkartabileceğini söyleyerek izni iptal ettirdiler³⁹². Yeniçerilerin geçen yılın son üç ayına ait ulûfeleri, Halep ve Şam'dan getirtilen parayla gecikmeli olarak 1592 Kasım'ının ilk günlerinde ödenebildi. Maaşlarını alamayan sipahiler, cebeciler, topçular ve top arabacıları tarafından yolu kesilen ve hakarete uğrayan Başdefterdar Emir Seyyid Mehmed Efendi birkaç gün Divân'a gelemedi. Hazinedeki sıkıntıyı giderebilmek için cizye vergisine 45'er akçe zam yapıldı³⁹³.

22 Rebiülâhir 1001/26 Ocak 1593'te³⁹⁴ yılın ilk üç aylık ulûfesinin dağıtımı sırasında yine yeniçerilere tam ödeme yapıldı, sipahilere ise hazinede yaşanan sıkıntı mazeret gösterilerek eksik maaş verilip noksanlarının sonradan tamamlanacağı vaadedildi. Bunun üzerine sipahiler, sürekli aynı haksızlığa maruz kaldıklarını ve daha sonra alacaklarını tahsilde büyük sıkıntı yaşadıklarını iddia edip, Veziriazam Siyavuş Paşa'nın, Defterdar Mehmed Efendi'nin ve Canfedâ Hatun'un kellelerini istediler. III. Murad'ın emriyle iç hazineden çıkartılan parayı almadılar ve dağılmaları için kendilerine nasihat edenleri dinlemediler³⁹⁵. Defterdar Mehmed Efendi hayatından vazgeçip asilerin karşısına çıkmaya hazırlanıyordu ki çavuşlar ve Divân ricâli tarafından geri çevrildi. Vezir Boyalı Mehmed Paşa, Veziriazam Siyavuş Paşa'dan defterdarı teslim etmesini isteyince Kadıasker Bostanzâde Mehmed Efendi tarafından azarlandı³⁹⁶.

Divân'da bunlar yaşanırken sipahiler, arkadan kuşatılacaklarına dair bir şayia üzerine, ellerine silah geçirebilmek için Cebehâne'ye doğru koşmaya başladılar. Çavuşlar ve kapıcılar, buldukları odunlarla ve taşlarla kaçanlara saldırdılar. Sipahilerden 117'si Ortakapı'daki izdihamda can verdi, bir kısmı sağa sola gizlendi, dışarı çıkmayı başaranları da yetişip gelen yeniçeri ağası perişan etti. İsyân bu şekilde bastırılınca Divân'daki devlet erkânı ikindi vakti saraydan ayrıldı. Başdefterdar Mehmed Efendi daha o gün Yenihisar'a hapsedildiyse de gece serbest bırakıldı. Ertesi gün diğer iki

³⁹² Selânikî, *Tarih*, I, 273.

³⁹³ Selânikî, *Tarih*, I, 292-293. Vratislav da (bk. *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, s. 81), yeniçerilerin ulufelerini alamadıkları için defterdarı sıkıştırdıklarını nakleder.

³⁹⁴ Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, III, 125. Selânikî (bk. *Tarih*, I, 301), isyanın "23 Rebiülâhir 1001 Salı günü" çıktığını yazmaktaysa da bu tarih Çarşamba gününde denk gelmektedir. Hasan Beyzâde (bk. *Tarih*, II, 377) isyanın ertesi gününü Çarşamba olarak zikreder.

³⁹⁵ Selânikî, *Tarih*, I, 301-303. Âlî (bk. *Kühü'l-ahbâr*, III, 567), bu sırada hâmisî olan Canfeda Hatun'un ismini isyana karıştırmaksızın, sipahilerin Mehmed Efendi'nin katlini, Siyavuş Paşa'nın azlini ve Sinan Paşa'nın sadarete tayini istediklerini kaydeder. Hasan Beyzâde (bk. *Tarih*, II, 375) ve ondan naklen Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 123), Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 276) ile Naimâ (bk. *Târih-i Na'imâ*, I, haz. Mehmed İpşirli, Ankara 2007, s. 58), asilerin defterdarın başını istediklerini belirtirler.

³⁹⁶ Hasan Beyzâde, *Tarih*, II, 375-376. Selânikî, Divân'daki bu tartışmalardan ve bir dönem hizmetinde bulunduğu Boyalı Mehmed Paşa'nın defterdara yönelik tutumundan bahsetmez. Aynı şekilde Peçuylu da isyan sırasında Divân'daki tartışmalara temas etmez.

defterdar, Hasan Efendi ile Yahya Efendi azledildiler³⁹⁷. 24 Rebiülahir/28 Ocak Perşembe günü mühür Siyavuş Paşa'dan alındı ve Sinan Paşa'ya İstanbul'a gelmesi için ulak gönderildi³⁹⁸. İsyân, Siyavuş Paşa'nın ulûfe ödemelerindeki başarısızlığından kaynaklanmış olsa da veziriazam değişikliğinde Sinan Paşa taraftarlarının bundan istifade etmesi âmil olmuş gözüküyor. Bununla birlikte Hasan Beyzâde'nin, isyandan sonraki gün Siyavuş Paşa'nın düşmanlarının ve padişahın yakınındaki Sinan Paşa "avâne vü ehîbbâsı"nın, her iki vezâretinde de kapıkullarının Divân'ı basmalarının Siyavuş Paşa'nın "uğursuzluğuna" delâlet ettiğini ve görevde kalması hâlinde daha birçok fitnenin meydana geleceğini söyleyerek III. Murad'ı onu azle ikna ettiklerine dair iddiası bir yakıştırmadan ibarettir³⁹⁹.

Matheo Zane'ye göre, aşırı hırslı Sinan Paşa veziriazam olabilmek için büyük harcamalar yapmıştı. III. Murad, kendisine karşı dahi katlanılması imkânsız bir "ukala" korkusu yaratacak kadar sert olan, kibrini ve katı davranışlarını tecrübe ettiği Sinan Paşa'yı, idare tarzını beğendiği için değil, askerlerin isyanı yüzünden veziriazam tayin

³⁹⁷ Selânîkî, *Tarih*, I, 303-304. Hasan Beyzâde (bk. *Tarih*, II, 376), ehl-i Divân ile matbah halkının "sevk-i ilâhî"yle ellerine birer odun parçası alıp asi sipahilere saldırdıklarını, tam bu esnada saraya odun getiren arabaların içeri girdiğini, kaçmaya çalışan sipahilerin iki kapının arasında arabaların ortasında kaldıklarını, bu yüzden birbirlerini çiğnediklerini ve bu kargaşada asilerden yüzden fazlasının öldüğünü, birçoğunun da yaralandığını nakleder, fakat defterdarların azlinden bahsetmez. Peçuyulu (bk. *Tarih*, II, 123-124), isyanın bastırılması emrini III. Murad'ın verdiğini, Ortakapı'da yaşanan izdihamda 300 civarında asinin öldüğünü, Divân azalarının bundan sonra evlerine gittiklerini belirtir, ancak o gün herhangi bir azilden söz etmez. Kâtib Çelebi'ye (bk. *Fezleke*, s. 227) ve ondan naklen Naimâ'ya (bk. *Tarih*, I, 59-60) göreyse, Divân'da yukarıda zikredilen tartışmaların sonrasında yeniçeri ağası buraya davet olundu. Bütün yayabaşılar ve yeniçeriler çarşı pazarı dolaştılar. Dışarıdan gelen seyircilerle Saray dolmuştu. İkinci vakti kapıcıların, "yukarda olan seyircileri ve şükâtı sürüp türküdükte sevk-i takdîrle, 'bre urun!'" sesi yükseldi ve padişah isyanın bastırılmasına icâzet verdi. Matbah-ı âmire hademeleri ve Divân halkı aşhane aletleri ve bahçe parmaklıkları ile sipahilerin üzerine hücum ettiler. Sipahiler dışarıya doğru kaçmaya başladılar. Fakat bu esnada Ortakapı'da odun arabaları bulunduğu için büyük bir izdiham yaşandı. İzdiham nedeniyle kapı arasında toplam 357 adam öldü. Kâtib Çelebi ve Nâima, üç defterdarın da azledildiğini zikreder.

³⁹⁸ Selânîkî (bk. *Tarih*, I, 304), Siyavuş Paşa'nın "25 Rebiülahir Perşembe" azledildiğini ve Sinan Paşa'ya adam gönderildiğini söylemekteyse de zikredilen tarih Cuma'ya tesadüf eder.

³⁹⁹ Hasan Beyzâde, *Tarih*, II, 377-378. Sinan Paşa hakkında genelde menfi bir dil kullanan Hasan Beyzâde'nin naklettiği bu "uğursuzluk" iddiası sonraki müellifleri de etkilemiştir. Peçuyulu (bk. *Tarih*, II, 124), Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 277) ve Naimâ (bk. *Tarih*, I, 60), Hasan Beyzâde'nin farklı bir nüshasını kullandıklarından Sinan Paşa'nın ismini zikretmeksizin, Siyavuş Paşa'nın azil sebebini bu şekilde izah ederler. Buna mukabil, vak'anın şahidlerinden Selânîkî (bk. *Tarih*, I, 304-305), Siyavuş Paşa'nın niçin azledildiğine kimsenin vâkıf olamadığını söylemekle yetinir. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 567), sürgündeki Sinan Paşa'nın Malkara'dan gelip geçenleri yalan yanlış sözlerle aldatmasının yanı sıra paşanın "çırâğ-ı bî-tâbî" olan Sipahiler Ağası Süleyman Ağa ve bölük halkı içindeki Arnavutların da Siyavuş Paşa aleyhinde faaliyetlerde bulduklarını ve en nihayetinde mevâcib ödemesi sırasında isyanın çıktığını nakleder. Ancak Siyavuş Paşa'yı "Beylerbeyi Vak'ası"nda asileri gereken sertlikte cezalandırmadığından sipahilerin bu son isyana cesaret etmelerine sebep olmakla suçlarsa da padişahın "uğursuzluğuna" kanaat getirdiğinden Siyavuş Paşa'yı azlettiğine dair bir şey söylemez. Friedrich Seidel (bk. *Sultanın Zindanında, Osmanlı İmparatorluğu'na Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596)*, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2010, s. 27), isyanın arkasında Sinan Paşa'nın bulunduğunu, fakat Siyavuş Paşa'nın bir daha göreve getirilmemesinin bizzat asi askerlerin talebi ve şartı olduğunu belirtir.

etmişti. Zira karışıklıkları düzeltmek ve askerleri frenlemek için aranan tek kişi oydu⁴⁰⁰. Veziriazamlık davetini alan Sinan Paşa, seleflerinin akıbetini, “ben böyle olacağın bilürdüm, ci-mâre vezîrler ile maslahat olmaz” sözleriyle değerlendirip 1 Cemaziyülevvel 1001/3 Şubat 1593’te İstanbul’a gelerek vazifesine başladı⁴⁰¹. Bu arada III. Murad, sadece Sinan Paşa’yı değil diğer mazul vüzerayı da Kubbealtı’na çağırmişti. İstanbul’a gelip ikinci vezirliği deruhde etmesi ve tebrik için Sinan Paşa’nın konağına gitmesi emredilen Ferhad Paşa’ya, aralarındaki kin ve nefreti bir yana bırakıp devlet umûrunda birlikte çalışmalarını tembihlendi. Her ikisi de “Beylerbeyi Vak‘ası”ndan beri mazul olan Damad İbrahim Paşa, üçüncü; Cerrah Mehmed Paşa da dördüncü vezirliğe tayin edildi. Diğer vezirlikleri de sırasıyla Cigalazâde Sinan Paşa, Nişancı Mehmed Paşa ve Hızır Paşa üstlendi. Fakat Cigalazâde, kendisinin kıdemli olduğunu söyleyerek itiraz edince Cerrah Mehmed Paşa ile yer değiştirildi⁴⁰².

Sinan Paşa’nın ilk icraatı, Diyarbakır Beylerbeyi Divâne İbrahim Paşa’yı azlettirip, Saatçi Hasan Paşa’yı buraya göndermek oldu. Bu sayede önceki veziriazamlığında başını ağrıtan bu iki rakibinden aynı anda kurtuldu. Sipahi ağası ve cebecibaşı yenilendi, bölük ağalıklarında silsileye göre tayinler yapıldı. Defterhâne’de, aralarında Gelibolulu Mustafa Âlî’nin de bulunduğu bazı isimler değiştirildi. Siyavuş Paşa zamanından beri İstanbul’da bulunup varlığı Safevîleri rahatsız eden ve ilk ziyaretinde Sinan Paşa tarafından da soğuk karşılanan Gilan Hâkimi Ahmed Han’a, veziriazamın istememesine rağmen, Evâsıt-ı Cemaziyülahir/15-24 Mart’ta Kerbela’ya gitmesi için izin verildi⁴⁰³.

1593 Mayıs’ının ilk günlerinde Kadırga’daki Sokollu Mehmed Paşa Sarayı’nda Safevî şehzâdesi Haydar Mirza, vüzeranın iştirak ettiği bir merasimle sünnet edildi. Bu arada İstanbul’da iki büyük felaket yaşandı; 3 Şaban 1001/5 Mayıs 1593 Çarşamba gecesi büyük bir deprem oldu. 8 Ramazan/8 Haziran Salı gecesi de Saraçhâne’nin başında Haffaflar’da başlayan yangın, Saraçhâne’nin yarısını, Haffaflar, Semerciler,

⁴⁰⁰ Matheo Zane, *Relazione* (1594), s. 420.

⁴⁰¹ “Mühr-i izzet bu defa dahi Sinan Paşa hazretlerine vusul buldukda “Ben böyle olacağın bilürdüm, ci-mâre vezîrler ile maslahat olmaz” buyurmuşlar. “Ya’nî ulufe müzayakasın defe istitâ’at-ı mâliyesi olmayan şimdengirü sadr-nişin olamaz” demek ister”, bk. Selânikî, *Tarih*, I, 305. Sinan Paşa’nın 1 Cemaziyülevvel’de İstanbul’a gelip, 2 Cemaziyülevvel’de mührü teslim aldığına dair bir rivayet için bk. Hasan Beyzâde, *Tarih*, II, 377-378 (Nezihi Aykut’un notu).

⁴⁰² Selânikî, *Tarih*, I, 305.

⁴⁰³ Selânikî, *Tarih*, I, 305-311.

Büyük Karaman Pazarı, Mücellidler, Keçeciler ve Atpazarı'nın tamamını küle çevirdi⁴⁰⁴.

Sinan Paşa'nın bu veziriazamlığı esnasında Osmanlı tarihi açısından en önemli gelişme, Avusturya ile 13 yıl devam edecek savaşın başlaması oldu. Sadaret mührü kendisine teslim edildikten sonra Avusturya ile sulhü devam ettirmeye çalışan Sinan Paşa, gelişmeler savaşı kaçınılmaz kılınca harbin komutasını da üstlendi. 1593 sonbaharında Vesprem ve Palota kalelerini kısa sürede fethetti. Ancak serdarın askerinin baskısıyla kışı geçirmek için Belgrad'a dönmesi üzerine Avusturya kuvvetleri, birçok Osmanlı hudut kalesini ele geçirdiler. Sinan Paşa'nın buna cevabı çetin bir muhasaradan sonra Eylül 1594'te Yanıkkale'yi fethetmek oldu. Yine Papa Kalesi de bu tarihlerde teslim alındı. Kendisi Belgrad'a çekilip askeri kışlaklara dağıtan Sinan Paşa, ertesi yıl Viyana'ya yürümeyi planlıyordu. Ancak bu sırada Erdel, Eflâk ve Boğdan voyvodalarının Avusturya ile müttefikten savaşa dâhil olması, durumu Osmanlıların aleyhine çevirdi⁴⁰⁵.

III. Murad'ın ani vefatıyla 16 Cemâziyelevvel 1003/27 Ocak 1595 Cuma günü III. Mehmed tahta çıktı. Yeni padişah, Şubat 1595'te seferde bulunan askerinin cülûs bahşişlerinin Veziriazam Sinan Paşa'ya gönderilmesini emretti⁴⁰⁶. Ancak Sadaret Kaymakamı Ferhad Paşa, saltanat tebeddülünden istifade ile Belgrad'da bulunan rakibi Sinan Paşa'yı 6 Cemaziyülâhir 1003/16 Şubat 1595 Perşembe günü azlettirip veziriazamlığı ve savaşın komutasını üstlendi. Selânikî'ye göre, bazı kimseler, “mühür asker ile gazada gayret gösterenin hakkı idi, bu karar yanlıştır, büyük kargaşaya sebep olur, devlet perişanlığı mukarrerdir” diyerek veziriazam değişikliğini tenkit ettiler. Kimileri ise, tahta yeni bir padişah cülûs etmişken veziriazamın İstanbul'dan uzakta olması sebebiyle devlet işlerinin vekâleten görülmesinin mümkün olmadığını ve zaten III. Murad'ın vefatıyla onun tayin ettiği veziriazamın da sâkıt olduğunu söyleyerek bu kararı tasvip ettiler. Selânikî, alenen beyan etmese de, Ferhad Paşa'nın Safevîlere karşı

⁴⁰⁴ Selânikî, *Tarih*, I, 312-313, 316. Müellif, depremin 4 Şaban Çarşamba gecesi vuku bulduğunu kaydetmekteyse de zikredilen tarih Perşembe'ye denk gelmektedir.

⁴⁰⁵ Bu konuda tafsilat için tezin “Avusturya Savaşı” bölümüne bakınız.

⁴⁰⁶ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)*, II, haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1999, s. 443. Saltanat tebeddülü için bk. Feridun Emecen, “Mehmed III”, *DİA*, XVIII, 407.

kazandığı başarılarından bahs ve bunları Garp cephesinde tekrarlamasını temenni ederek bu ikinci grupta yer alır⁴⁰⁷.

Gelibolulu Mustafa Âlî, Sinan Paşa Belgrad'a kışlaya çekilince cepheden İstanbul'a gelenlerin serdardan nefretlerini arzettikleri ve veziriazamın Kırım Hanı Bora Gazi Giray ile de iyi geçinmeyip hanın cüz'î isteklerini bile geri çevirdiği için azledildiğini kaydeder⁴⁰⁸. Selânikî, Kırım hanı ile Sinan Paşa arasında yaşanan soğukluktan bahsederse de bunu veziriazam değişikliği ile irtibatlandırmaz. Müellife göre, Sinan Paşa'nın yanındaki kapıcılar İstanbul'a gelip, Gazi Giray kışlamak için ferman üzere Tımışvar ve Erdel'de giderken Tatar askerlerinin halktan basit bahanelerle sığır ve koyun aldıklarını öğrenen Sinan Paşa'nın bunlardan birkaçını astığını, bu yüzden hanın gücenmesine ve Tatarların korkuya kapılmasına sebep olduğunu ihbar ettiler. III. Mehmed de Serdar Sinan Paşa'nın adalet kasdıyla Tatarları astığını duyduğunda, paşanın zarar gören reayayı getirtip gönüllerini alması ve Tatarları da hana göndermesi gerektiğini söylemişti⁴⁰⁹.

Azledildiğini Belgrad'da baharda yapmayı planladığı Viyana seferi hazırlıkları ile meşgulken alan Sinan Paşa, hemen İstanbul'a hareket etti⁴¹⁰. Ancak beklemediği bir muameleye maruz kaldı ve payitahta girmesine izin verilmedi. Âlî, Sinan Paşa'ya yine Malkara'da oturmasının emredildiğini, paşanın İstanbul'a gelmek için yaptığı başvuruların geri çevrildiğini nakleder. Hatta eski veziriazamın, sefer ruusunu vermeyip, “elbette kendim varırım, bana olan zulm ü iftirayı arz u beyân kılarım” diyerek çiftliğine kadar gelmişken, “gazab-ı padişahî” ile reddedildiğini ve Malkara'ya gönderildiğini yazar⁴¹¹. Selânikî bu hususta daha fazla tafsilat nakleder. Müellifin aktardığı kadarıyla, Evâsıt-ı Şaban/21-30 Nisan'da 300 bin akçe ile tekaüd edildiği ve

⁴⁰⁷ “Ve bu husûsda kudemâ-i devlet ukalâ-i ezkiyâ “Mühr-i izzet gazada asker-i îslâm ile mücâhede üzre olanun hakkı idi, bu re'y rekîkdür, küllî teşvişe sebep ü bâ'is olur. Devlet perişanlığı mukarrerdür” diyü mütefekkir ü mütehayyir oldılar. Ve ba'zılar dahi “Böyle azîmü'ş-şân şehensâh-ı mu'azzam serî-i saltanat-ı cihan-bânîye cülûs idüp, cümletü'l-mülk vekîl-i saltanat hâricde olup, umûr-ı devlet niyâbeten görülmek ne mümkindür diyüp mühri göndermeğe sebep oldılar. Ve merhum ve mağfûrun-leh Sultân Murad Han mühri sakıt oldı, kelâmü'l-meyyit ‘abesdür’ didiler” (bk. Selânikî, *Tarih*, II, 448-449).

⁴⁰⁸ Âlî (bk. *Kühü'l-ahbâr*, III, 614-615, 658), Sinan Paşa'nın 6 Cemaziyülâhir 1003/16 Şubat 1595 Perşembe günü azledildiğini yazar. Kırım hanı Yanık muhasarası esnasında askere iâşe temin etmişken, seferden avdette yaşanan zahire muzayakasından ötürü hanın yemleri tükenen 18 atı için serdardan beş kile arpa istediğini, fakat Sinan Paşa'nın “ben arpayı nereden bulayım diyerek” bu talebi geri çevirdiğini, bu yüzden cümle askerinin kendisinden nefret ettiğini ileri sürer. Bunu, Sinan Paşa'nın, “kem keremligi ve bî-idrâklığı ve mezmûmu'ş-şiyemligi menâkıbından biri” olarak tavsif eder.

⁴⁰⁹ Selânikî, *Tarih*, II, 449-450.

⁴¹⁰ Christine Woodhead, *Ta'likî-zâde's Şehnâme-i Hümayûn, History of the Ottoman Campaign to Hungary 1593-1594*, Berlin 1983, s. 362-365, 404.

⁴¹¹ Âlî, *Kühü'l-ahbâr*, III, 614.

doğruca Malkara'ya gitmesi emredildiğinde Sinan Paşa, “sefere müte'allik arz eyleyecek nice umûr-ı mühimme vardır” diyerek yolundan dönmedi. Daha evvel azledilen Reis Yahya Çelebi'yi nden İstanbul'a gönderdi ve ardından kendisi de gelip Halkalıpınar'da olan çiftliğine yerleşti. Eşraftan birçok kimse eski veziriazamın ziyaretine geldi. Sinan Paşa, sefere dair arzını Mataracı Koca Kapıcı vasıtasıyla Bâbüssaade Ağası Gazanfer Ağa'ya gönderdi. Fakat Sinan Paşa'nın mektubu kendisine iletildiğinde III. Mehmed, buna iltifat etmedi. Sinan Paşa'ya, her ne arzedecekse yazıp Veziriazam Ferhad Paşa'ya yollaması, kesinlikle şehre girmeyip hemen Malkara'ya gitmesi, aksi takdirde padişahın gazabına uğramasının muhakkak olduğu hakkında haber gönderildi. Buna rağmen Sinan Paşa, bir süre daha çiftliğinde istirahat etti⁴¹².

7. 3. Dördüncü Veziriazamliği

En büyük rakibinin İstanbul'a girmesinin dahi yasaklanmasıyla eli güçlenen Veziriazam Ferhad Paşa, Eflâk zerine yapılması kararlaştırılan seferin son hazırlıklarıyla meşgulken, düşmanın kılıçlarından önce kendi askerlerinin öfkesini yenmek zorunda kaldı.

Yanık seferinden kışlak için İstanbul'a dönen kapıkulu sipahileri, tam da Sinan Paşa'nın şehrin yakına geldiği sırada, Ferhad Paşa'dan cephede olduklarından alamadıkları cülûs bahşışlerinin verilmesini istediler. Bunlardan yoklamalarda mevcut 1.630'u bahşışlerini noksansız aldı. Az sonra yine bölük halkından 150 kişi daha gelerek aynı şekilde bahşışlerinin verilmesini istedi. Fakat bu defa veziriazam, “bunların ulûfeleri ve in'âmları yukarı serhaddedr, isteyen me'mr olduğu yerde varur in'âmın ve ulûfelerin alur” diyerek talebi reddetti. “İnâyet buyurun, bu denlü yoldaşun in'âmını ihsân eylednz, bunların dahi sadaka buyurun” diyerek kendisini yumuşatmaya çalışan bir kişiyi de, “bunlar sefere varmak istemezler, mft in'âm ve ulûfe alup İstanbul'dan çıkmazlar” cevabıyla payladı⁴¹³.

⁴¹² Selânikî, *Tarih*, II, 466-467.

⁴¹³ Selânikî, *Tarih*, II, 468. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 658), asilerin, ulufeleri serdarın yanında verilmesi emredilmişken, bunu dinlemeyip İstanbul'a gelen “sefer bölük halkı” olduğunu nakleder. Hasan Beyzâde (bk. *Hasan Bey-zâde Târîhi, Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635)*, III, haz. şevki Nezihi Aykut, Ankara 2004, s. 444), isyanı ıkartanların, Ferhad Paşa'nın Safevî harpleri sırasında üç yıl hizmette kalmaları şartıyla Gence muhafazasında bıraktığı kuloğlanları olduğunu belirtir. Peçuyulu (bk. *Tarih*, II, 166), Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 269-270) ve Naimâ (bk. *Tarih*, I, s. 88) da aynı malumatı naklederler.

Arzularına nail olamayan sipahiler, 12 Şaban 1003/22 Nisan 1595 Cumartesi günü⁴¹⁴ Haseki Hamamı önünde, Divân-ı Hümâyûn'dan kendi konağına gitmekte olan Veziriazam Ferhad Paşa'nın karşısında dikilip tekrar bahşişlerini istediler. Ferhad Paşa, yine ulûfelerinin ve bahşişlerinin seferde verileceğini, bunun bizzat padişahın emri olduğunu söyleyince askerler homurdanmaya başladılar. Veziriazam bunun üzerine, "siz bilâ-emr serhaddi ve serdâr [Sinan Paşa] hazretlerini birağup, düşmen-i dîn hareket idüp, ehl-i İslâm memleketini küffâr-ı hâksâra ayaklatdurmağa sebeb ü bâis oldunuz. Irz-ı dîn ü devleti pâymâl itmek istersüz ulû'l-emrün hükmünü tutmayup, emrine itâ'at itmeyenün hâli nice olur. Varun istersenüz ulemâ-ı dînden fetvâ itdürün" diyerek daha sert bir cevap verdi. Askerler büyük bir öfkeyle Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin evine gelip, Ferhad Paşa'nın kendilerine avratlarınız boştur, siz de kâfirsiniz dediğini iddia ederek veziriazam hakkında fetva istediler. Bostanzâde, veziriazam böyle bir laf söylediyse bile bundan onlara bir zarar gelmeyeceğini, ulûfelerini almaları için aracılık edeceğini, ancak isyan çıkartmalarının münasip olmadığını söyleyerek askerleri yatıştırmaya çalıştı.

Sipahiler, ne veziriazamdan paralarını ne de şeyhülislâmdan fetvayı alabildiler. O akşam dağıldıysalar da ertesi gün şehrin ayaktakımını da yanlarına toplayıp Saray'ın kapısına dayandılar. Divân'da, hadiselerin daha da büyümesini önlemek için hazineden, Sinan Paşa'nın Avusturya seferinde verdiği iki terakkinin tahmini miktarı ile seferdeki askerin ikinci üç aylık ulûfesi ve cülûs bahşişinden alacakları namına kırk sekiz yük akçe altın ve gुरुş çıkartılıp Ağakapısı'nda dağıtılmak üzere Selânikî Mustafa Efendi'ye verilmesi kararlaştırıldı. Selânikî, bu ulûfelerin ve terakkilerin ya Bâb-ı Hümâyûn'da ya da veziriazam kapısında dağıtılması gerektiğini söyleyince para keseleri mehterler tarafından Saray meydanına taşındı. Ancak keseler hazır beklemesine rağmen öğleye kadar bölük halkından hiç kimse parasını almaya gelmedi. Bâb-ı Hümâyûn'un önünde toplanan asiler ne içeri ne de dışarı bir kimseyi geçirmediler. Halktan yeni katılımlarla gitgide hem sayıları hem de cüretleri artan sipahiler, "Ferhad Paşa serdârlığına ka'il olmazuz. Ol kalksun ulûfe gerekmez. Avratlarınız boş ve kendünüz kâfirlersiniz didi. Dînimüz yolu toğrudalum" diye haykırıyorlardı⁴¹⁵.

⁴¹⁴ Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, III, 658. Selânikî (bk. *Tarih*, II, 468, 472), Ferhad Paşa'nın 12 Şaban'da kendi konağında seferin yönünü belirlemek için meşveret meclisi topladığını; 13 Şaban'da sipahilerin paşanın yolunu kestiklerini; asıl isyanın ise ertesi gün yaşandığını kaydeder.

⁴¹⁵ Selânikî, *Tarih*, II, 468-469. Hasan Beyzâde'ye (bk. *Tarih*, III, 445-446) göreysen, sayıları bini aşkın olan kuloğlanları, sefer öncesi kapıkullarına ulûfelerinin dağıtılacağı günden bir gün önce Divân-ı Hümâyûn'un

Rumeli Kadıaskeri Abdülbaki Efendi ile Anadolu Kadıaskeri Ebussuudzâde Mustafa Efendi asilerin davalarını dinlemek üzere Divân'dan Bâb-ı Hümâyûn'a gönderildiler. Bölük ağaları, kethüdaları ve çavuşları da nasihat etmek için dışarı çıktılar. Fakat asiler gelenleri dinlemek yerine taş yağmuruna tutunca nasihatçılar kan revan içinde tekrar saraya kaçıp hayatlarını kurtarabildiler. Asiler şeyhülislâmı isteriz diye tutturunca Ferhad Paşa, Bostanzâde Mehmed Efendi'yi Saray'a davet etti. Şeyhülislâm, asilerin, "bizüm hasmumuza fetvâ getürdün ise gel berü, getürmedün niye geldün" hakaretleri arasında Saray'a dâhil oldu.

Ferhad Paşa, şeyhülislâmın gelmesiyle de bir şey değişmeyince alınacak tedbirleri danışmak için III. Mehmed'in huzuruna çıktı. Padişahın asilerin ne istediğini sorması üzerine de, III. Murad'a arz bile edilmeden Sinan Paşa tarafından seferde kendilerine haddenden ziyade verilen terakkilerle kanun-ı kadime aykırı olan isteklerini fitne ve fesatla elde etmeye çalıştıklarını, bunların arzularını karşılamaya hazinenin değil denizdeki kumun dahi yetmeyeceğini söyledi. Veziriazam, padişahın "mümkün olan mertebe ile def' eylesen" emriyle huzurdan ayrıldı. Ondan sonra III. Mehmed'in huzuruna Bostanzâde Mehmed Efendi çağrıldı. Bu sırada diğer vezirlerle kadıaskerler, asileri yine nasihatle teskin etmek için Bâb-ı Hümâyûn'dan dışarı çıktılar.

Nasihatçiler, sözlerinin tesirsiz kaldığını görünce tam atlarına binip tekrar Saray'a yönelmişlerdi ki taşlar yağmur misali üzerlerine yağmaya başladı. Atılan taşlardan Lala Tekeli Mehmed Paşa'nın eli yaralandı. Kapdanıderya Halil Paşa'nın kulağı yaralandı. Cerrah Mehmed Paşa atından düştü. Sipahilerin bu hareketi, Yeniçeri Ağası Ahmed Ağa'nın sabrını taşırmaya yetti. Yeniçerilerle birlikte asilerin etrafını kuşatıp kol değnekleriyle üzerlerine saldırdı. Veziriazama, vezirlere ve kendi ağalarına kafa tutan sipahiler, yeniçerilerin sopalarına boyun eğdiler; şehrin sokaklarına can atıp isyandan vazgeçtiler. Ferhad Paşa hâlâ durumdan habersiz Divân'da oturuyordu. Perişan bir hâlde içeri giren vezirler kendilerine ne oldu diye soran veziriazama, "nice

kapısı önünde Ferhad Paşa'yı selamlayıp herkesle birlikte kendilerine de ulûfe verilmesini istediler. Veziriazam, padişahın kendilerine ulûfelerini Gence ve Tebriz hazinelerinden almalarını emretmişken şimdi fitneye sebep olduklarını, ulu'l-emre itaat etmeyenlerin kâfir ve karılarının boş olacağı cevabını verip bunları azarladı. Bunun üzerine kuloğlanları bölük halkı arasına girip, olan biteni anlatarak onları da Ferhad Paşa'ya karşı tahrik ettiler. Bu sırada sipahilerin arasında bulunan Sinan Paşa taraftarları isyan ateşini körüklediler. Nihayet ulûfelerin tevzii edildiği ertesi gün Divân kapısında toplanıp Ferhad Paşa'nın başı kesilmedikçe ulûfelerini almayacaklarını söyleyip isyan bayrağını açtılar. Naimâ (bk. *Tarih*, I, 88-89), Hasan Beyzâde'yi hemen hemen aynen takip eder, sadece kuloğlanlarının sayısını 10 bin olarak verir. Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 166) ve Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 270) ise genel itibarıyla aynı bilgileri tekrarlamakla birlikte, Sinan Paşa'nın sipahilerin arasındaki adamlarından bahsetmezler. Gerek bizzat vakıanın şahidi Selânikî (bk. *Tarih*, II, 471-472), gerekse Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 659-661), isyanın içinde Sinan Paşa'nın adamlarının bulunduğunu kaydetmezler. Her iki müellif de isyanın sebeplerini bu dönemde kapıkulları arasında yaşanan "bozulma"ya bağlamaktadır.

olsa gerek, aşkınıza bir kötekdür yedük, halimüz görmez misin” deyip olan biteni anlattılar⁴¹⁶.

Selânikî, bu isyanın neticesini geçmiştekilerle mukayese etmekten kendini alamaz. Müellife göre, III. Mehmed, babası III. Murad zamanındaki gibi “ednâ cüz’î bahane ile vezir ü hâkim azl olmağı lâyük” görmeyerek saltanatın izzetini kurtarmıştır⁴¹⁷. İsyanın bastırılmasıyla derin bir nefes alan Ferhad Paşa ise, işi rakipleriyle hesaplaşmaya dönüştürdü. Önce isyanı bastıran Yeniçeri Ağası Ahmed Ağa ve yeniçeriler taltif edildiler. Selânikî, isim belirtmeksizin, III. Mehmed’e, isyanın Sinan Paşa’nın İstanbul yakınlarına gelmesi yüzünden çıktığının ve asilerin çoğunlukla onun adamları olduğunun söylendiğini nakleder. O sırada sefere dair kazâyâ defterini ve ruusunu göndermek için geldiği çiftliğinde bulunan Sinan Paşa’nın bu yüzden az kalsın padişahın gazabına uğrayacağını, kendisine bir an bile beklemeyip Malkara’ya gitmesine dair nasihat edenleri dinleyip oraya hareket ettiğini kaydeder. Yine isyanın sorumlularından birisi olarak gösterilen Cıgalazâde Sinan Paşa’nın Akşehir’e sürdürülmesinin emredildiğini ve paşanın kendiliğinden Bursa’ya gittiğini kaydeder. Mazul veziriazamlardan olup Üsküdar’da oturan Siyavuş Paşa’nın da aynı ithamla önce Bolu’ya sürülmesi kararının çıktığını, fakat sonra affedildiğini yazar⁴¹⁸.

Hasan Beyzâde ise, Ferhad Paşa’nın Sinan Paşa’ya Osmanlı tarihinde emsali bulunmayan bir cezayı reva gördüğünü, fakat bundan vazgeçirildiğini söyler. İsyân bastırıldıktan sonra konağına dönen Ferhad Paşa’nın asileri Sinan Paşa ile Cıgalazâde’nin tahrik ettiklerine dair III. Mehmed’e bir arz gönderdiğini, bunun üzerine Sinan Paşa’nın gözlerine mil çekilmesinin ve Cıgalazâde’nin de azl-i ebed ile Şarki Karahisar’a sürülmesinin emredildiğini kaydeder. Ferhad Paşa bu fermanı icraya hazırlanırken, kendi adamları ve ağalarının araya girerek, mil çektirme cezasının sakıncalarından bahsedip Sinan Paşa’yı sadece Malkara’ya sürmekle yetinmesini ve

⁴¹⁶ Selânikî, *Tarih*, II, 469-471. Âlî (bk. *Künhü’l-ahbâr*, III, 658-659), Ferhad Paşa’nın III. Mehmed ile görüşmesinden ve Sinan Paşa’yı suçlamasından söz etmez. Yeniçeri ağasının da, isyanı haber alınca Saray’a geldiğini ve sipahilerin ellerine taş almaları, yani kendisine “sen var yıkıl, bize karışma” demeleri üzerine asileri köteklerle dağıttığını nakleder. Hasan Beyzâde (bk. *Tarih*, III, 447-453) ve ondan naklen Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 166-167), Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 270) ile Naimâ (bk. *Tarih*, I, 89), isyanı bastırma planının doğrudan doğruya Ferhad Paşa tarafından yapıldığını belirtirler.

⁴¹⁷ “Pâdişâh-ı mağfur zemânî gibi ednâ cüz’î bahane ile vezir ü hâkim ‘azl olmağı layık görmediler. Yohsa bir alay bed-baht müfsid ü eşkiya her zemân istediklerin itmekle mehâbet-i saltanat mürtefi’ olup, devletün ve hükümetün revnakın giderüp mağlûb eylemek kasd eylemişler”, bk. Selânikî, *Tarih*, II, 471.

⁴¹⁸ Selânikî, *Tarih*, II, 472-473.

Cıgalazâde Sinan Paşa hakkındaki emri aynen uygulattırmasını tavsiye ettiklerini belirtir. Ferhad Paşa'nın da kararını bu yönde değiştirdiğini nakleder⁴¹⁹.

Ferhad Paşa, asileri tedib ve rakiplerini tecziye ettirmenin gönül rahatlığıyla 17 Şaban 1003/27 Nisan 1595'te padişaha vedâ edip, uzun süredir şehir haricinde kurulu olan otağına göçtü⁴²⁰. Sinan Paşa'ya yönelik cezalandırmalar ise devam etti. Ferhad Paşa'nın veziriazamlığı akabinde, 29 Cemaziyülâhîr/11 Mart'da Rumeli beylerbeyiliğinden vezâret payesini muhafaza ederek Budin'e nakledilen Sinan Paşazâde Mehmed Paşa 19 Şaban/29 Nisan'da buradan da azledildi. Yine Sinan Paşa'nın damadı Van Beylerbeyi Abdullah Paşa, 17 Şaban/27 Nisan'da görevinden uzaklaştırıldı⁴²¹. Nihayet Ferhad Paşa, 2 Ramazan/11 Mayıs'ta Eflâk'a doğru yola çıktı. Kıtık sebebiyle orduda şimdiden arpa fahiş fiyatla temin edilebiliyordu⁴²².

Sadaret Kaymakamı İbrahim Paşa, daha Ferhad Paşa'nın tozu şehrin ufkunu yeni terk ediyorken onun bıraktığı düzeni tersine çevirmeye başladı. İbrahim Paşa'nın hizmete kâdir olduğundan tekrar vezirliğe iade edilmesini arzettiği Cıgalazâde Sinan Paşa'yı İstanbul'a çağırarak için Evâil-i Ramazan/10-19 Mayıs'ta Bursa'ya haberci gönderildi. Ayrıca Ferhad Paşa'nın tayin ettirdiği beylerbeyilerden 14 tanesi İbrahim Paşa tarafından tekrar değiştirildi⁴²³. Düşman hakkında çeşitli sözler dolaşmaya başladığından Dilsiz Şebrenk Ağa ve Mataracı Koca Kapıcı, aniden padişahın emriyle sefere memur askerinin Ferhad Paşa'nın yanına gelip gelmediğini araştırmak için o tarafa gittiler ve serdarı Hezargrad'da askere muntazır hâlde buldular. 20 Ramazan/29 Mayıs'ta geri dönen ağalar, serdarın yanında ancak 4-5 bin nefer vardır; hâlbuki sefere tayin edilen asker miktarı 40-50 bin kadardır; lâkin Ferhad Paşa "katı kalpli ve sert sözlüdür, kimse emrine imtisal itmez" diye haber getirdiler. Buna mukabil, düşmanın

⁴¹⁹ "...cümle-i ağaları ve etbâ'ı Sinan Paşa'ya mil ile tekhîl olunmağı men' idüp, "Pâdişâh-ı âlem-penâhı bunun gibi efâle irtikâb itdürmek şeyh ü şâbb içinde, müstakbeli idüğü bî-irtiyâbdur. Şâyed, ikide birde, i'tiyâdlarına bâ'is ve gâh u bî-gâh, bu siyâseti icralarına sebeb-i hadis olur. Yine, Sinan Paşa'yı Magalgara'ya ve Cıgalazâde'yi ferman olunan mahalle iclâ, enseb ü evlâdur" diyü ilkâ itdüklerinde...", bk. Hasan Beyzâde, *Tarih*, III, 453-455. Ayrıca bk. Peçuyulu, *Tarih*, II, 167; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 270-271; Naimâ, *Tarih*, I, 89-90.

⁴²⁰ Âlî, *Kühü'l-ahbâr*, III, 662; Selânikî, *Tarih*, II, 474.

⁴²¹ Filiz Yıldırım, *1141 Numaralı ve 1593-1595 Tarihli Tahvil Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme-Dizin)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, 2010, s. 170, 187-188. Selânikî (bk. *Tarih*, II, 475), Abdullah Paşa'nın Evâhîr-i Şaban 1003/1-9 Mayıs 1595'de Van'dan, Mehmed Paşa'nın ise Selh-i Şaban/9 Mayıs 1595'da Budin'den azledildiklerini kaydeder.

⁴²² Selânikî, *Tarih*, II, 475-476.

⁴²³ Selânikî, *Tarih*, II, 477-479. Ferhad Paşa'nın vezarete tayininden sefere hareketine kadar geçen yaklaşık dört aylık süre zarfında Rum eyaletine, üç; Halep, Tımışvar, Şam ve Budin'e, iki; diğerlerine de birer defa olmak üzere toplam 26 beylerbeyi değişikliği yaptığı görülüyor. Toplu liste için bk. Filiz Yıldırım, *1141 Numaralı Tahvil Defteri*, s. 43-51.

büyük hazırlıklar yaptığını bildirdiler. Selânikî'nin ifadesiyle, “fırsat düşürüp yaramaz anlatdılar. Gelenler zâkirü'l-kerem ve şâkirü'n-ni'am gelmediler. Ve çendân mübârek-fâl itmediler”⁴²⁴.

3 Şevval/11 Haziran'da Babadağı ahalisinin İstanbul'a gönderdiği feryatçılar, İbrail, Varna, Bender, Kili, Akkirman, CanKirman, İsakçı, İsmail Geçidi, Silistre, Yerköyi, Rusçuk ve Tutrakan'ın sadece kalelerinin direnmekte olup bütün iskeleleri ve varoşlarının külliye harap edildiğini; Eflâk, Boğdan, Erdel, Macar, Leh ve Rusların müttefikten daha büyük saldırılara hazırlandıklarını haber verip Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'den fetva istediler. Şehyülislâmın, “ehl-i İslâm'ın mesâlihi görülüp a'dâ-yı dînden alınmak farzdır” fetvası karşısında Yalova kaplıcalarına gitmekten vazgeçen III. Mehmed, alınacak tedbirleri görüşmek için büyük bir Divân toplanmasını emretti. Burada padişahın Edirne'ye gitmesi ve daha önce Ferhad Paşa'nın arzettiği gibi yeniçeri ağasının sefere hareket etmesi kararlaştırıldı. Şaban Paşa, acilen 20 kadirgâyla Karadeniz'e açıldı. Lâkin yeniçeri ağasının tuğu günlerce Ağa Kapısı'nda dikili durduğu hâlde önceki karardan feragat edildi. 15 Şevval 1003/23 Haziran 1595'te Şeyhülislâm Bostanzâde ile III. Mehmed arasında gizli bir görüşme yapıldı. Selânikî, görüşmenin içeriğinin sır olarak kaldığını, fakat Sinan Paşa'nın tekrar veziriazam ve serdar yapılmasının konuşulduğunun tahmin edildiğini yazar⁴²⁵.

Hasan Beyzâde, Tuna boylarındaki sıkıntılı durumdan bahsetmeksizin Sinan Paşa'nın veziriazamlığa getirilmesine dönük faaliyetleri bizzat Sadaret Kaymakamı İbrahim Paşa'ya mâleder. Müellife göre, Ferhad Paşa ordu ile hareket ettikten sonra İbrahim Paşa, zahiren sefer mühimmatını temin ve serdara irsal ediyor, fakat hakikatte kalbi Ferhad Paşa'ya karşı kinle dolu olduğundan ekser levâzımı göndermiyordu. Veziriazam, yanında az miktarda asker bulunduğuna ve onların da işe yaramaz olduklarına dair şikâyetnâme yolladıkça İbrahim Paşa, askerinin bu serdardan nefret ettiğini, bundan dolayı gönül rızasıyla gaza ve cihada gitmeyeceklerini, hepsini kılıçtan

⁴²⁴ Selânikî, *Tarih*, II, 480.

⁴²⁵ Selânikî, *Tarih*, II, 481-484. Âlî (*Künhü'l-ahbâr*, III, 668), Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin Ferhad Paşa ile “adâvete karîn”, Sinan Paşa ile ise “kadîmden killet-i iltifâtları” olduğunu kaydeder. Ancak şeyhülislâmın, veziriazam tebeddülündeki etkisinden söz etmez. Hasan Beyzâde de (bk. *Tarih*, III, 431-433), III. Murad'ın cenaze namazının kıldırılması hususunda Bostanzâde Mehmed Efendi ile Hoca Sadeddin Efendi arasında yaşanan anlaşmazlıktan sonra Bostanzâde'nin Ferhad Paşa'ya düşman olduğunu nakleder. Topçular Kâtibi (bk. *Topçular Kâtibi 'Abdülkadir (Kadri) Efendi Târîhi (Metin ve Tahlil)*, I, haz. Ziya Yılmaz, Ankara 2003, s. 67), ekseriya Sinan Paşa Köşkü'ne giden III. Mehmed'in, Sinan Paşa'nın ihtiyar, geçmişte Şark'ta, Garb'da, Mısır ve Yemen'de hizmet ettiğini öğrendiğini, köşkteki ağaların da Sinan Paşa hakkında, “Devlet-i 'Aliyye'nin hizmeti ile perv[e]riş bulmuştur” diyerek birçok hasletini bahsettiklerini, bunun üzerine paşaya davetçi gönderildiğini yazar.

geçirse dahi itaat etmeyeceklerini söyleyerek III. Mehmed'i dolduruyordu. Kaymakamın bu sözleri, ulemadan Şeyhülislâm Bostânzâde Mehmed Efendi ve Rumili Kadıaskeri Abdülbâkî Efendi ile vüzerâdan Cerrah Mehmed Paşa, Hadım Hasan Paşa ve bilhassa da Cigalazâde Sinan Paşa tarafından tasdik ediliyordu. İbrahim Paşa, bir yandan da hileye başvurup, kendisinin veziriazamlık ve serdarlık arzusunda olmadığını, yalnızca din ve memleket işlerinin iyi bir şekilde idaresini istediğini, padişah her kimi serdar yaparsa ona hizmet edeceğini söylüyordu. İbrahim Paşa'nın, Sinan Paşa'nın tekrar serdar tayin edilmesinin elzem olduğuna dair telkinleri nihayet padişaha tesir etti. Sinan Paşa'ya bunca erkân yardımcı olduğu gibi kendisi de sınırsız parasıyla emeline nâil oldu⁴²⁶.

Sinan Paşa, III. Mehmed'in davetiyle Malkara'dan İstanbul'a gelerek Selh-i Şevval 1003/7 Temmuz 1595'te seher vakti konağına yerleşti. Padişah, bu defa Dilsiz Şebrenk Ağa'yı konağa yollayıp, paşanın hemen bu gün veziriazamlık makamına oturmasını istediye de Sinan Paşa, "emre mutîyim, fakat mühür gelmeyince kimse itibar etmeyip sözümün nüfûzu olmaz" diyerek mazeret bildirdi. III. Mehmed, bu cevap karşısında aynı gün Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa'yı birkaç yüz kapıcı ile Sinan Paşa'ya gönderdi. Böylece Sinan Paşa, Saray'a geldi ve vüzera tarafından kapıda istikbâl edilerek Divân'a geçip yerine oturdu. Gözünden yaşlar boşanan veziriazam, vezirlere dönüp, "din düşmanlarının yok edilmesi hususunda ihsan eylen, yek-dil ü yek-cihet olup, üzerinize lâzım olduğuyula yardımcı olun" dedi. Selânikî, daha önceki tavrından sarfınazar ederek, Sinan Paşa'nın filhakika üçüncü veziriazamlığından azlını gerektiren bir durum yokken ve şartların gerektirdiği üzere gazada iken, kendisi hakkında yeni padişaha türlü yalan ve hileler arzedilerek tekaüden Malkara'ya gönderildiğini kaydeder. Ferhad Paşa'yı ise, kalbini kırmadık kimse bırakmadığı, iki aydan fazla süre Rusçuk'ta köprü kurmayı başaramayıp yanlış tedbirleri ve inadı ile askeri perakende ettiği, bu yüzden düşmanların her taraftan saldırıya geçmesine sebep olduğu, esasında Eflâk ve Boğdan voyvodalarının da onun yüzünden isyan ettikleri, bu isyan haberlerini ciddiye almayıp zamanında gerekli tedbirlere başvurmadığı için ağır sözlerle eleştirir⁴²⁷.

⁴²⁶ Hasan Beyzâde, *Tarih*, III, 456-459. Ayrıca genel itibariyle ondan naklen bk. Peçuyulu, *Tarih*, II, 168; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 271; Naimâ, *Tarih*, I, 90-91.

⁴²⁷ Selânikî, *Tarih*, II, 487-489. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 67), davet üzerine Malkara'dan İstanbul'a gelen Sinan Paşa'nın Gurre-i Zilkade/8 Temmuz'da Has Köşk'te arza girdiğini, III. Mehmed'in seferle ilgili olarak sorduğu sorulara paşanın verdiği cevaplardan hayli memnun kaldığını, ertesi gün Sinan Paşa'nın tekrar

Gelibolulu Mustafa Âlî de, Ferhad Paşa'nın ordu ile ağır ağır ilerlediğini, “yanıma asker nâmına kimse gelmedi” diye daima şikâyet ettiğini, aslında niyetinin Boğdan'a geçip düşmanın karşısına çıkmak olmadığını belirtir. Fakat yine de Sinan Paşa taraftarlarını fırsatçılıkla suçlar. Ferhad Paşa köprüünün tamamlanmasını bekliyorken, Sinan Paşa taraftarlarının “gamz u nifâka” başlayıp serdar-ı ekrem hakkında, “hem Boğdan'ın fetretine sebep oldu, hem de bunun def'ine gitmek istemez” diye dedikodu yaptıklarını yazar. Bu sırada Ferhad Paşa, “yazılan askerin henüz onda biri gelmedi” mealinde arz gönderince, Sinan Paşa taraftarlarının III. Mehmed'i doğru yoldan çıkartıp veziriazam değişikliğe ikna ettiklerini kaydeder⁴²⁸.

III. Mehmed'in, “Devlet-i 'Aliyye'de emekdâr ve müdebbir, ihtiyâr, ecdâd-ı 'izâmıma hizmet etmişsin” diyerek samur kürklü hil'at, bir murassa sorguç, kılıç ve hançerle taltif ettiği⁴²⁹ Sinan Paşa, diğer muhaliflerin de desteğiyle, Ferhad Paşa'ya karşı şiddetli bir tasfiye hareketi başlattı. Yeni veziriazam, Gurre-i Zilkade/8 Temmuz'da Divân toplantısında öncelikle Ferhad Paşa'nın tayin ettirdiği Lâm Ali Çelebi'nin yerine Yahya Çelebi'yi tekrar reisülküttaplığa getirdi ve kendisinin Avusturya seferindeki ruusuna göre amel edilmesini emretti. Divân dağıldığında davet üzerine Tekeli Mehmed Paşa ile birlikte meşveret için III. Mehmed'in huzuruna çıktılar. Selânikî, bu toplantıda “umûr-ı mülk ü mâla” müteallik birçok meselenin görüşülüp konuşulduğunu duymuştur⁴³⁰. Bunun yanı sıra Sinan Paşa, muhtemelen Ferhad Paşa'nın cezalandırılması hususunda III. Mehmed'i de ikna etmiştir. Zira 3 Zilkade/10 Temmuz'da Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa, Ferhad Paşa'nın elinden sadaret mührünü ve gövdesinden kellesini alıp getirmekle görevlendirildi. Ağa, ertesi gün 80 kadar kapıcıyla birlikte, 12 gün içinde geri dönmek şartıyla, Ferhad Paşa tarafına yöneldi. Bu vesile ile Ferhad Paşa'yı yine acı bir dille tenkit eden Selânikî, kapıcıların gidişi üzerine herkesin, padişahın gazabından dehşete düşüp, dört elle işlerine sarıldıklarını yazar. Ayrıca halk arasında çokça dedikodunun yayıldığını, Ferhad Paşa hakkında verilen

veziriazam ve serdar-ı ekrem tayin edildiğini yazar. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 272), Sinan Paşa'nın Selh-i Şevval/7 Temmuz'da sadarete davet olunup mührün gönderildiğini, Gurre-i Zilkade/8 Temmuz'da geldiğini, ertesi gün de makamına oturduğunu kaydeder. Naimâ ise (bk. *Tarih*, I, 92), Sinan Paşa'nın Selh-i Şevval'de mühür gönderilerek sadarete davet edildiğini ve Gurre-i Zilkade'de gelip makamına geçtiğini nakleder.

⁴²⁸ Âlî, *Kühü'l-ahbâr*, III, 663-664. Metni yayına hazırlayan Faris Çerçi, Sinan Paşa'nın veziriazamlığa tayini tarihi hususunda eserin bir nüshasında yer alan “mâh-ı Şa'bânın selhi” ifadesini esas almıştır. Fakat yine eserin başka bir nüshasında yer alan “mâh-ı Şevâlin selhi” ifadesi doğrudur.

⁴²⁹ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 67.

⁴³⁰ Selânikî, *Tarih*, II, 489-490.

fetvanın sıhhatinin zamanın ulemasına sorulduğunu, onların da “işin aslı meydana çıkmadı, meseleye garaz karıştı” dediklerini naklede⁴³¹.

Adamları, Ferhad Paşa’yı kendisini bekleyen feci akıbetten haberdar etmek için Ahmed Ağa’dan önce Eflâk’ın yolunu tutmuşlardı⁴³². Ancak Ferhad Paşa’nın kapıhalkı ve hatta tayin ettiği kimseler, veziriazamın hışmından kurtulamadılar. 4 Zilkade 1003/11 Temmuz 1595’te Ferhad Paşa’nın Kapı Kethüdası Cafer Kethüda, Kapıcıbaşı Hürrem Ağa ve Mektupçusu Nurullah Çavuş, Yedikule’ye hapsedildiler. Erzurum Defterdarı olan Zâl Mahmud Paşazâde Hüseyin Ağa vilayetin tahriri sebebiyle bazı erbâb-ı timarın şikâyeti bahanesiyle Ferhad Paşa’ya tâbidir denilerek Çavuşbaşı Çoban Süleyman Ağa’nın hapsine verildi. Sinan Paşa, III. Mehmed’e, “önceden vuku bulan değişiklikleri Ferhad Paşa akılsızca yapmıştır, bunlara garaz karışmıştır” mealinde bir arz göndererek onun yaptırdığı bazı tevcihâtı iptal ettirdi. Bu minvalde, Mısır beylerbeyiliğinden mazul olup, Ferhad Paşa’nın vezaretle Yemen’e naklettiği Hafız Ahmed Paşa hakkında, “Vilâyet-i Yemen ahvâlin bilmez” diye arzedip hâlâ vezâretle muhafazada olan Hasan Paşa’nın yerinde bırakılmasını sağladı. Ahmed Paşa’ya ise İstanbul’a mülâzemet gelmesini emretti. Damadı Abdullah Paşa’ya tekrar Van beylerbeyiliğini verdi. Şirvan’da vezâretle muhafazada olan Cafer Paşa’yı İstanbul’a

⁴³¹ Selânikî, *Tarih*, II, 491-492. Müellif, Ferhad Paşa hakkında verilen fetvanın içeriğinden bahsetmez. Âlî (bk. *Kühü'l-ahbâr*, III, 664), veziriazam tayin edildikten on gün sonra sefer için otağını İstanbul dışına kurduran Sinan Paşa’nın, fırsattan istifade, “mâdem ki ol hayâtta dirîn-i edâ-i hizmete kâdir degilem” diyerek bahaneyeye ve kadimden düşmanlık beslediği Ferhad Paşa’yı padişaha kötümeye başladığını, akıbetinde emeline nail olarak Ahmed Ağa’nın sadaret mührünü ve imkân bulursa serdarın başını getirmek için o tarafa gönderilmesini sağladığını kaydeder. Ferhad Paşa’nın katli için fetva alınmasını ise paşanın cepheden kaçıp İstanbul’a gelmesinden sonraya atar. Buna göre, Sinan Paşa, Ferhad Paşa ile aralarında adavet bulunan Şeyhülislâm Bostânzâde’nin eteğine yapışıp, hatta birçok âyân ve erkânın düşüncesine göre ona 30 bin dinar ve bazı kıymetli şeyleri rüşvet olarak gönderdi. Böylece Ferhad Paşa’nın katli hakkında şu surette fetva yazıldı: “Bir vezîr küffâr cânibine mu âvenet-pezîr oldukdan gayri ‘ulemâ ve e’imme-i hutebâ ve sâyir mücâhidin ve ehl-i gazâdan ba’zı müslümanlar şekva ile kendüye gelseler “Boğdan keferesi nisvân ü ebkârımızı esir eyleyüb ve mecâlisi-i fisk u fücurlarında sâkîlik itdürüb ‘âr ü namuslarımız şîşelerini yerden yere çaldı” deyü ağlaşdıklarında vezîr-i cehalet karîn-i bî-(ze)kâ ya’nî Ferhad Paşa hiddet ü gadab hâlindeki ‘unfle cevâb-ı nâ-savâb virmiş ola. Ya’nî ki, “Siz kâfirin ehl ü ‘iyâlin esir idüb kullandüğünüz hoş mı idi. Anlar sizin ebkâr ü nisvânınızı kullandıkları ‘aceb mi dir” deyü söylemiş ola”. Âlî, her ne kadar Ferhad Paşa’nın hiddetli bir mizaca sahip olduğu ve öfkeyle söylediği bu sözleriyle küfre düştüğünü fahmedememesi doğru ise de, bunun “vukû’ının sıhhati[nin] ‘arza mahmûl” olması gerektiğini ve zaten adamlarının da paşanın böyle bir söz kullanmadığını söylediklerini yazar. Hasan Beyzâde’ye göre (bk. *Tarih*, III, 459-460), Sinan Paşa, veziriazam tayin edildikten hemen sonra Divân’dan çıkıp kendi konağına geldiğinde, “derûnunda merkûz ve nihâdında mermûz olan adavetini işâ’at idüp, Ferhâd Paşa için, “Mihal-i bed-fi’âl ile adû-yı [dîn ü] devlet olmada hem-hâldür ve Memâlik-i İslâmiyye’ye zarar u gezend ilişmeğe müsâmahada mürtekb-i küfr ü dalâldür” diyü katline fetva itdürüp”, bunun için Ahmed Ağa’yı gönderdi. Ayrıca Eflâk beylerbeyi tayin edilen Satırcı Mehmed Paşa’ya da, bu vazifede Ahmed Ağa’ya yardım ve kendisi gelinceye kadar hazine, cebehâne vs. muhafaza etmesine dair haber yolladı. Peçuyulu (bk. *Tarih*, II, 169), fetvanın metnini Âlî’den, nasıl alındığını da Hasan Beyzâde’den naklede. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 273), Ferhad Paşa hakkında verilen fetva ile ilgili olarak Âlî’yi takip eder ve “Bostânzâde’nin Ferhâd Paşa’yla ‘adâveti ve Sinân Paşa’yla sadâkati sûret-i şer’e konlup fetvâ virilmek icâb itmîşidi” sözleriyle de bu konudaki kanaatini dille getirir. Naimâ (bk. *Tarih*, I, 92-93), bu hususta Hasan Beyzâde ve Kâtib Çelebi’deki malumatı birlikte kullanır.

⁴³² Âlî, *Kühü'l-ahbâr*, III, 666.

mülâzemete çağırıp, onun yerine Davud Paşa'yı tayin ettirdi. Oğlu Mehmed Paşa'nın vezâret haslarını geri verdirdi. Çerkes Hüsrev Ağa'yı sipahi oğlanları ağalığına iade ettirdi. Silahdârbaşı Rıdvan Ağa, Cebecibaşı İbrahim Ağa ve Matbah-ı Âmire Emîni Cebecibaşı Mehmed Ağa'nın payitahta mülâzemete gelmelerini arzetti⁴³³.

9 Zilkade/16 Temmuz'da Sinan Paşa, Eflâk seferi için otağını şehir dışına kurdurdu. Ertesi gün Hasan Efendi başdefterdarlıktan azledilerek yerine daha önce de bu vazifede bulunan Emir Mehmed Efendi tayin edildi. Yine bu esnada Ebussuudzâde Mustafa Efendi'nin yerine Anadolu kadıaskerliğine, Şeyhüislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin kardeşi olup İstanbul kadılığından mazul Muslihiddin Efendi getirildi⁴³⁴. Bu suretle Sinan Paşa, kendisine veziriazamlık yolunu açan şeyhüislâmı memnun etti. Tam da Sinan Paşa'nın, "Ferhad Paşa üstine veyâ vilâyet-i Eflâk" diyerek sefere hareket ettiği 13 Zilkade/20 Temmuz'da, Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa'nın sâbık veziriazamı katledemediği haberi ile bir casus geldi. Ancak sadaret mührünü teslim alabilen Ahmed Ağa da, Sinan Paşa'nın Ruscuk'taki ordugâha ulaşmasına bir konak kalıncaya kadar bekledikten sonra Evâhir-i Zilkade/28 Temmuz-6 Ağustos'ta İstanbul'a döndü⁴³⁵.

Veziriazam Sinan Paşa, Ferhad Paşa'nın Ahmed Ağa'ya kellesini teslim etmeyip İstanbul'a doğru gelmekte olduğunu haber alır almaz Silahdârbaşı Rıdvan Ağa'yı ve Şam yeniçeri ağasını, "takip edin, başı padişahın, malı mülkü sizindir" diyerek bir miktar askerle rakibinin üzerine gönderdi. Önden giden bazı askerlerin ikazıyla basılmaktan son anda kurtulan Ferhad Paşa, bütün ağırlıklarını geride bırakıp 60 kadar adamıyla kaçtı. Fakat Sinan Paşa, yol üstündeki halka da Ferhad Paşa için, "bulduğunuz yerde urun, helak eylen. Pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerimin emridür" diye haber

⁴³³ Selânikî, *Tarih*, II, 492-493.

⁴³⁴ Selânikî, *Tarih*, II, 493-494.

⁴³⁵ Selânikî (bk. *Tarih*, II, 496-499), gelen casusun, askerinin Ahmed Kethüda'yı Ferhad Paşa'ya yaklaştırmadığını bildirdiğini; askerinin, "galiba" Sinan Paşa gelinceye kadar, "biz düşmen-i dîn yüzünden serdârsız turmazuz, katlan gelsün görelim, ne söylemiş" dediklerinin nakledildiğini yazar. Vazifesinden avdet eden Ahmed Ağa'ya da emri niçin infaz etmediğinin sorulduğunu; onun da, böyle bir durumda askerinin kendisini ve yanındaki kapıcıları öldürmesinden korktuğunu, zaten Ferhad Paşa'nın silahlı adamları tarafından paşaya yaklaştırılmadığını, bu yüzden sadece mührü alıp, orduyu, cebahaneyi, silah ve mühimmatı Satırcı Mehmed Paşa'ya temessük karşılığı bırakarak döndüğünü söylediğini kaydeder. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 666), Ferhad Paşa'nın adamları vasıtasıyla kendisi aleyhindeki gelişmelerden haberdar olup İstanbul'a yöneldiğini; Ahmed Ağa geldiğinde sadece iki adamını ona gönderip mührü teslim ettiğini ve maiyetiyle birlikte hızla yoluna devam ettiğini nakleder. Hasan Beyzâde (bk. *Tarih*, III, 460-461), azledildiğini öğrenen Ferhad Paşa'nın orduyu Satırcı Mehmed Paşa'ya bırakıp, kethüdaya rastgelmeyecek bir yoldan kendi adamlarıyla İstanbul'a yöneldiğini; Ruscuk'a ulaşan Ahmed Kethüda'nın Ferhad Paşa'nın iki gün önce gitmiş olduğunu görünce Satırcı Mehmed Paşa ile birlikte durumu İstanbul'a arzettiğini yazar. Yine Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 69-70), Ferhad Paşa'nın azil haberini alınca askeri ve mührü Mehmed Paşa'ya bırakıp, kethüdaya gelmeden İstanbul'a yöneldiğini belirtir.

gönderdiğinden sâbık veziriazamın firarı hayli meşakkatli oldu. Maiyetinin çoğu dağıldı, yanından ayrılmayan iki cariyesini adamlarından birisinin çiftliğine sakladı ve kendisi tebdil-i kıyafet edip 1 Zilhicce/7 Ağustos'da İstanbul dışındaki çiftliğine padişaktan merhamet ümidiyle can attı. Selânikî'nin bütün bu olan biten karşısındaki tavrı haklı olarak serttir: “Hergiz devlet-i İslâmiyye’de ve bir saltanatda görülmüş ve işidilmiş değildür ki gazâ yüzünde a’dâ-i dîn ehl-i İslâma böyle ihânet ü hakâret itmekde iken iki serdâr-ı zî-şevket ü haşmet garaz-ı nefis ile İslâm içinde biri birine düşüp, düşmen-i dîn-i la’în hakkında idecek re’y ü tedbîr ve tedârüki keyd ü mekre sarf eyleyüp, bî-sebât u fânî devletin zevâline kasd u sa’y idüp, bunlar sebebiyle ortada nice ehl-i ırz Müslimânun dirliği ve başı gidüp pâymâl olmadadır. Azîz-i zü-intikâm satvet-i kâhiresiyle haklarından gele. Nâmûs-ı devlet bu iki nâ-insâf vâsıtasıyla a’dâ-i dîn ü millet diline düşüp, dâstân-ı âlem olmadadır”⁴³⁶.

Gerçekten de halef ve selef iki veziriazam birbirine düşmüşken, cephelerden gelen kötü haberler arasında İstanbul’da büyük bir ümitsizlik ve keşmekeş hâkimdi. 22 Muharrem 1004/27 Eylül 1595’te Cigalazâde Sinan Paşa’nın İstanbul’da mevcut askerle acilen Budin’e gitmesi kararlaştırılırken, yeniçerilerin de sefere iştirak etmeleri gündeme geldi. Fakat yeniçeriler, “Kanunî Sultan Süleyman yaşlı ve üstelik nikrise müptelâ iken araba ile sefere çıktığı hâlde III. Mehmed niçin bizimle sefere gitmez” diyerek önce Divân’da çorba yemediler, ardından türbeleri dolaşıp padişah olmadan sefere çıkmayacaklarına dair *Kur’an* üzerine yemin ettiler. Bu hadisenin üzerinden fazla bir zaman geçmeden Süleymaniye’deki Cuma namazından sonraki vaazı yarıda kestiren halk da, şeyhülislâmın kapısına dayanıp, padişahın ve devlet erkânının sefere gitmemesinden şikâyet ettiler. Sadaret Kaymakamı İbrahim Paşa’nın bir gece Yeniçeri

⁴³⁶ Selânikî, *Tarih*, II, 499-502. Müellif ayrıca, “ezkiyâ-yı halk[in] belki hilaf-ı milletden niceler ki devlet hayr-hâhlarıdır, bu iki serdârün ki biri birine düşmüşlerdür, başları saltanat meydanında galtan olmayınca Pâdişâh-ı zemîn u zemânun kuvvet-i kâhiresi kulûbda cay-gîr olmaz. Hiç bir pâdişâh devrinde olmayan hâlât-ı acîbe sudur u zuhûrına sebep ü bâ’is olanların nokta-i vucûdî sahîfe-i rüzgârdan hakk olmaz ise arsa-i devlet bî-mehâbet olur, revnak bulmaz” dediklerini nakleder. Âli (bk. *Künhü’l-ahbâr*, III, 666-668), Ferhad Paşa’nın 3 bin adamıyla Kara Bekâr Menzili’ne kadar gelmişken geri dönüp Sokolluzâde İbrahim’in çiftliğine gittiğini; kapıcılar kethüdasının serdarı öldüremediğini haber alan Sinan Paşa’nın “tevseni basmış ayu gibi gümür gümür” edip Şam yeniçerilerini ağaları Süleyman komutasında onun üzerine gönderdiğini; Şamlıların, paşaya yetişip mallarını yağmaya başladıklarını; şayet Ferhad Paşa adamlarına karşı koyma emri verse saldırganların geri çekileceğini; ancak Arnavutların “laklaka-i lisânında her bir güya Rüstem-i sâni” olsalar da “muhanneşliklerinin mukarrer” olduklarını; Ferhad Paşa’nın da 30 adamıyla kaçıp Istranca Dağları yoluyla İstanbul’a ulaştığını kaydeder. Hasan Beyzâde ise (bk. *Tarih*, III, 461-463), Sinan Paşa’nın, “kellesi bizim malı sizindir” emriyle Şam yeniçerilerini Ferhad Paşa’nın üzerine gönderdiğini, sâbık serdarın Şamlıların kendisine yetişmeleri üzerine etrafa birkaç kese altın saçtığını ve onlar paraları yağmalamakla meşgulken arayı açtığını, nihayetinde sağ salim İstanbul dışındaki çiftliğine ulaşmayı başardığını belirtir. Ferhad Paşa’nın sergüzeştî için ayrıca bk. Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 70-71; Peçuylu, *Tarih*, II, 169-170; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 273; Naimâ, *Tarih*, I, 92-93.

Ağası Yemişçi Hasan Ağa'nın evine gelip, ocağın emektarlarını buraya çağırarak onları sefere ikna etme gayreti bir netice vermedi⁴³⁷.

Sinan Paşa ise hâlâ, Ferhad Paşa'nın peşini bırakmıyordu. Cepheden İstanbul'a, "Ferhad Paşa, adamlarum helak eylediler. Ve hazînem yağmaladılar didüğüne itimâd olunmaya kizbdür" mealinde bir arz gönderdi⁴³⁸. En sonunda beklenen oldu. III. Mehmed'in emriyle Bostancıbaşı Ferhad Ağa, Ferhad Paşa'yı 4 Safer 1004/9 Ekim 1595'te çiftliğinden alıp Yedikule'ye hapsedti. Bu sırada paşanın evinin mühürlenip hazinesi kabzedildi; ayrıca adamlarından Sinan Ağa, Piyale Kethüda ve daha birçoklarının da evlerine el konuldu. 5 Safer/10 Ekim'de yatsı namazından sonra odasına çekilen ve bu sırada hummaya yakalanan Ferhad Paşa, boğularak idam edildi. Adamları paşanın cenazesini kaldırıp Eyüp'teki tamamlanmamış türbesine defnettiler. Sinan Paşa'nın korkusundan uzun süre türbenin pencereleri ve kapısı mihlanıp, Ferhad Paşa'nın adı sanı anılamadı ve kabri yapılamadı. Türbe ancak Sinan Paşa'nın vefat ettiği gün açılıp tamir edilmeye başlandı. Selânikî, muhtemelen Veziriazam Sinan Paşa'nın, "Kırım askerinin Bora Gazi Giray ile birlikte Eflâk seferine yardıma gelmemesinin sebebi, Ferhad Paşa'nın sû-i tedbîri ve mühürlü mektubudur. Bu yüzden İslâm askeri bu denli mihnet ve meşakkat çekti. Askerin ekseri sefere gelmeyip, "Ferhad Paşa yine sadrına gelüp serdâr buyurulmuş geliyor diye dedikodudan hâlî değillerdi" şeklinde bir arz göndermesi üzerine, Ferhad Paşa'nın bu akıbete duçar olduğunu iddia eder. Sinan Paşa ile bir çok yalancının müttefiken envaî yalan ve tezviratla Ferhad Paşa'yı ahir ömründe onulmaz derde uğrattıklarını ileri sürer⁴³⁹. Topçular Kâtibi, çiftliğinde hummâdan hasta yatan Ferhad Paşa'nın, Sinan Paşa'nın kendisi aleyhindeki şikâyeti üzerine Yedikule'ye hapsedildiğini ve bir hafta sonra eceliyle öldüğünü yazar⁴⁴⁰. Âlî, Ferhad Paşa'nın, Veziriazam Sinan Paşa tarafından katli için fetva çıkartıldığında sadece Yedikule'ye hapsedildiğini, ancak bu sırada serdar tayin edilen Cigalazâde'ye hayvan ve adamlarını vermek istemeyince katledildiğini kaydeder. Selânikî gibi Âlî de

⁴³⁷ Selânikî, *Tarih*, II, 524-525, 527-528.

⁴³⁸ Selânikî, *Tarih*, II, 503. Müellif, bu arzın 16 Zilhicce 1003/22 Ağustos 1595'te İstanbul'a ulaştığını kaydeder, fakat doğruyu yansıtmadığını da ekler. Topçular Kâtibi de (bk. *Tarih*, I, 71), Ferhad Paşa'nın yakalanamaması karşısında gazaba gelen Sinan Paşa'nın, selefini Saray'a şikâyet ettiğini yazar.

⁴³⁹ Selânikî (bk. *Tarih*, II, 528-531), Ferhad Paşa'yı eleştirmeyi sürdürse de, "umûr-ı saltanata bir mertebede vucûdî lâzım u elzem idi ki nice yıllar mumlar yakup arayup bulmayalar. Pâdişâh-ı cihân-penâh ile cümle erkân-ı sa'âdet kemâl derece nadim ü peşimân oldılar" diye yazar.

⁴⁴⁰ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 71.

Ferhad Paşa'nın katlini eleştirir⁴⁴¹. Hasan Beyzâde, ordu ile Rusçuk'a ilerleyen Sinan Paşa'nın, Ferhad Paşa'nın sergüzeştine vâkıf olunca onu yakalamaya çalışmaktan vazgeçtiğini belirtir. Ferhad Paşa'nın katledilmesinin mesuliyetini ise tamamiyle İbrahim Paşa'ya yükler⁴⁴².

Veziriazam ve Serdar-ı Ekrem Sinan Paşa, rakibinin ya da daha doğru bir ifadeyle düşmanının ölümüne fazla sevinemedi. Estergon'un Avusturya kuvvetlerinin eline geçmesi ve kendisinin de Eflâk'ta bir şey başaramayıp dönüşte askere büyük zayıat verdirmesi sebebiyle gözden düştü⁴⁴³. III. Mehmed, 16 Rebiülevvel 1004/19 Kasım 1595'te Pazar günü sadaret mührünü Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa ile Üsküdar'da hasta yatan Altıncı Vezir Lala Tekeli Mehmed Paşa'ya gönderdi. Mehmed Paşa, ertesi gün hasta hasta Divân'a gelerek veziriazamlık makamına oturdu. Ferhad Paşa'nın Yedikule'ye hapsedilen Cafer Kethüda, Hürrem Ağa ve sair adamları serbest bırakıldı. Eflâk'tan aceleyle avdet eden Sinan Paşa, ağırlığını Küçük Çekmece'de bırakıp kendisi Harami Deresi'ne gelmişken, kapıcılar azledildiğine dair hatt-ı hümayûnu eline teslim ettiler. Bunun üzerine Sinan Paşa geri dönüp, sâbık kethüdası Derviş Kethüda'nın Çakmaklı Köyü yakınındaki çiftliğine gitti⁴⁴⁴.

⁴⁴¹ Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 668-671), Ferhad Paşa'nın İstanbul'a gelip Valide Safiye Sultan'a verdiği paralarla kendisini affettirmişken Sinan Paşa'nın onun katli için fetva çıkarttığını, buna rağmen sadece Ferhad Paşa'nın Yedikule'ye hapsedildiğini kaydeder. Paşanın bütün hayvan ve adamlarının da, bu sırada serdar tayin edilen Cigalazâde Sinan Paşa'ya verildiğini belirtir. Fakat Cigalazâde ile aralarında düşmanlık bulunan Ferhad Paşa'nın, son kararın iptali için valide sultana müracaat ettiğini, Safiye Sultan'ın da Sinan Paşa'ya bu hususta emir gönderdiğini belirtir. Arada kalan Cigalazâde Sinan Paşa'nın, valide sultanın tezkeresini III. Mehmed'e iletmiş, bunun üzerine çavuşbaşının "hemen ol saat" Yedikule'ye gönderilerek Ferhad Paşa'nın boğdurulduğunu nakleder. Ferhad Paşa'nın "bu makûle mahal-i muzâyakada" katledilmesinin münasip olmadığını yazar. Selânikî (bk. *Tarih*, II, 526-527), Budin serdarı tayin edilen Cigalazâde Sinan Paşa'ya, Evâhir-i Muharrem 1004/15 Eylül 1595'te Ferhad Paşa'nın 50 katar devesi ve 20 katar katırının verilmesinin ferman olduğunu kaydeder.

⁴⁴² Hasan Beyzâde, *Tarih*, III, 463-466. Ferhad Paşa'nın İbrahim Paşa tarafından hile ile idam ettirildiğine dair ayrıca bk. Peçuyulu, *Tarih*, II, 170; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 273; Naimâ, *Tarih*, I, 93-94

⁴⁴³ Ayrıntılı bilgi için "Sinan Paşa'nın Avusturya ve Eflâk Serdarları" bölümüne bakınız.

⁴⁴⁴ Selânikî (bk. *Tarih*, II, 537-538), Sinan Paşa'nın 6 Rebiülevvel/9 Kasım'da Harami Deresi'nde kendisini karşılayan kapıcıların getirdiği hatt-ı hümayûnu okuyunca geri döndüğünü, mührün ise 16 Rebiülevvel Cumartesi günü Lala Mehmed Paşa'ya verildiğini, paşanın ertesi gün Divân'a geldiğini kaydeder. Ancak, 16 Rebiülevvel gün itibariyle Pazar'dır. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 693), Eflâk hadiselerine dair sahte haberlerle padişahı aldatmak isteyen Sinan Paşa'nın kethüdasının çiftliğine yerleşmişken, 16 Rebiülevvel Pazar günü azledilerek Malkara'ya sürüldüğünü, Lala Mehmed Paşa'nın o akşam Saray'a getirilerek veziriazam ve serdar tayin edildiğini nakleder. Hasan Beyzâde (bk. *Tarih*, III, 469-470), Sinan Paşa'nın, kendisinin Eflâk'ta, oğlunun da Estergon'da başarısız olmaları üzerine azl ve Malkara'ya sürgün edildiğini, sadaret mührünün "ol gice" Lala Mehmed Paşa'ya verildiğini yazar. Peçuyulu da (bk. Beyhan Dinç, *Peçevî Tarihi (250b-284a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 33 [Bundan sonra "Peçuyulu, *Tarih* (Dinç)" şeklinde kısaltılacaktır]), Sinan Paşa'nın Estergon ve Eflâk başarısızlıkları sebebiyle azledildiğini kaydeder, ancak tarih hususunda sükût eder. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 291), Sinan Paşa'nın bu gerekçelerle 16 Rebiülevvel Pazar günü azledilip Malkara'ya gönderildiğini yazar.

Sinan Paşa'nın azlinden sonra onun tayin ettirdiği Başdefterdar Emir Mehmed Efendi de görevden alındı ve yerine Mahmud Efendi getirildi. Bu sırada Tımsıvar serhaddinden gelen bir kimse, Erdellilerin gâh Göle'yi gâh Tımsıvar'ı kuşattıklarını, Sinan Paşa'nın serdarlığı ve veziriazamlığı esnasında istediği adamlarını ihya ettiğini, bundan ötürü eskiden beri serhad işlerinde istihdam olunan nâmlı ümerânın aciz kaldığını, düşmanın rüşvet yüzünden İslâm askerinin ve memleketin perişan olduğunu bildiklerini, durumun günden güne kötüye gittiğini bildirdi. Akabinde Mehmed Paşa'nın huzuruna çıkartılarak serhaddeki vaziyeti ve düşmanın hazırlıklarını ona da anlattı. Bu arada Sinan Paşa, artık affedilmekten tamamen umudunu kesmiş olacak ki, tekaüd edilip Şam'a gönderilmesi ve bazı isteklerine izin verilmesini rica etmişti. III. Mehmed, sâbık veziriazamın İstanbul'a uğramayıp Gelibolu'dan geçip gitmesini emretti. Selânikî, bazı kimselerin, ulemanın ağzından, Sinan Paşa'nın yanlış tedbiri sebebi ile düşmanın eline geçen top, tüfek, barut, zahire, hazine gibi şeylerin ona tazmin ettirilmesi gerektiğini söylediklerini kaydeder. Buna mukabil Sinan Paşa'nın, Silivri Kasabası'ndaki harap köprüyü 150 yük akçe ile tamir ettirip burayı "eser-i hâs" edinmek niyetiyle endişede ve Malkara'daki eşyalarını nasıl taşıyacağı hususunda tefekkürde olduğunu nakleder⁴⁴⁵.

7. 4. Beşinci Veziriazamlığı ve Ölümü

Beklenmeyen bir gelişme, Sinan Paşa'nın son bir kez daha yıldızını parlattı. Veziriazam tayin edildiği tarihten itibaren bir türlü iyileşemeyen Tekeli Mehmed Paşa, 25 Rebiülevvel 1004/28 Kasım 1595 Salı günü vefat etti⁴⁴⁶.

Üç gün mührü kimseye vermeyen III. Mehmed, Ayasofya'da Cuma namazını kılıp Saray'a döndükten sonra Kapıcılar Kethüdası Ahmed Ağa'yı tekrar veziriazam tayin edildiğini bildirmek üzere Sinan Paşa'ya gönderdi. Yeni veziriazam, bel ve sırt

⁴⁴⁵ Selânikî, *Tarih*, II, 539-541.

⁴⁴⁶ Selânikî (bk. *Tarih*, II, 541-542), Mehmed Paşa'nın "27 Rebiülevvel Çarşamba" vefat ettiğini kaydeder. Ancak bu tarih, Perşembe'ye denk gelmektedir. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 694) ve ona istinâden Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 291-292), Lala Mehmed Paşa'nın bir gün veziriazamlık makamında oturup İbrahim Paşa'nın da dokuz gün ona vekâlet ettiğini, 25 Rebiülevvel Salı öldüğünü ve Çarşamba defnedildiğini yazarlar. Hasan Beyzâde (bk. *Tarih*, III, 470-471), Lala hastalıktan muzdarip Mehmed Paşa'nın, mührü eline almasının ertesi günü padişahın zoruyla Divân'a geldiğini, bundan sonra bir daha gelemediğini, üç gün bu şekilde hasta yatıp "dördüncü gün" öldüğünü kaydeder. Peçuylu (bk. *Tarih* (Dinç), s. 34), tarih vermeksizin, şir-pençeye yakalanan Lala Mehmed Paşa'nın bir gün Divân'a gelip, "haftasına" vefat ettiğini nakleder. Leonardo Donà (bk. *Relazione* (1596), s. 326), Lala Mehmed Paşa'nın Divân'da sadece bir gün kaldıktan sonra felç olduğunu ve sekiz gün içinde öldüğünü yazar. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 96), Mehmed Paşa'nın Evâhir-i Rebiülevvel'de, fakat diğerlerinin aksine Avusturya seferinin hazırlıkları ile meşgulken füceten vefat ettiğini belirtir.

taraflarından rahatsızlığı olmasına rağmen 30 Rebiülevvel/3 Aralık Pazar günü İstanbul'a gelip, önce İbrahim Paşa, Cerrah Mehmed Paşa ve Kapdanıderya Halil Paşa, sonra da Cigalazâde Sinan Paşa, Hadım Hasan Paşa, kadıaskerler, defterdarlar, yeniçeri ağası ve sair erkân tarafından karşılandı. Selânikî'ye göre, Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin meşverette kendisi hakkında "cümleden evlâdur" tavsiyesi⁴⁴⁷; Âlî'ye göre, taraftarı olan Harem ağalarının, bilhassa da Kapıağası Gazanfer Ağa'nın "bir umûr-dîde vezîr ü kâr-âzmûde şîrdir" telkinleri⁴⁴⁸ Sinan Paşa'nın beşinci defa bu makama davet edilmesini sağlamıştır.

Böylece İbrahim Paşa'nın veziriazamlık beklentisi ikinci defa boşa çıktı⁴⁴⁹. Leonardo Donà'ya göre, III. Mehmed, Lala Tekeli Mehmed Paşa'nın ölümü üzerine, o vakit imparatorlukta zeki, tecrübe sahibi ve dirayetli insanların büyük ölçüde eksik oluşu yüzünden mührü yine Sinan Paşa'ya verdi. Venedik elçisinin ifadesiyle, padişahın komuta edeceği bir sefer arafesinde, gerçekten de hükümetin bütün paşaları arasında Sinan Paşa'nın tecrübesine benzer bir tecrübeye sahip başka kimse yoktu. Fakat paşa, çok ileri yaştıydı, hareket kabiliyeti pek yoktu ve inişli çıkışlı kariyer hayatı onu çok yıpratmıştı; muhtemelen bu kadar ağır yükü kaldırması zor ve belki de imkânsızdı⁴⁵⁰.

Galiba Leonardo Donà'yı bu kanaate vardiyan Sinan Paşa'nın sağlık durumu idi. Hastalığı, Sinan Paşa'nın mührü almak için hızla İstanbul'a ulaşmasına mâni olamadıysa da bir süre Divân'a gelmesini engelledi. Kimse de gidip paşayı ziyaret etmedi. Bu süre zarfında İbrahim Paşa, veziriazama vekâlet etti. Salı yapılan Divân'dan sonra III. Mehmed hâlâ rahatsız olan Sinan Paşa'yı, kendisinin yaptırdığı köşke isteyip iki hil'at ile taltif ettikten sonra meşverette bulundu. Selânikî, bu toplantıda III.

⁴⁴⁷ Selânikî (bk. *Tarih*, II, 543), mührün "Rebiülevvel'in âhiri Cuma" Sinan Paşa'ya gönderildiğini, paşanın "Gurre-i Rebiülâhir Pazar" vazifesine başladığını kaydeder. Ancak Gurre-i Rebiülâhir, Pazartesi'ne; Rebiülevvel'in son Cuma'sı da ayın 28'ine denk geldiğinden yukarıdaki takvim esas alınmıştır. Tarih vermeyen Talikîzâde (bk. *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 410-411), Sinan Paşa'nın Malkara'dan İstanbul'a kadar beş konak olan mesafeyi bir gün bir gecede katederek payitahta geldiğini ve sadaret mührünü teslim aldığını kaydeder.

⁴⁴⁸ Âlî, *Kühü'l-ahbâr*, III, 694. Âlî, Sinan Paşa taraftarlarının telkinlerine mukabil, birçok kimsenin bu tayini hayretle karşıladıklarını ve yanlış bulduklarını iddia eder.

⁴⁴⁹ Hasan Beyzâde (bk. *Tarih*, III, 472), mührün Lala Mehmed Paşa'nın ölümünün ardından üç gün kimseye verilmeyip, dördüncü gün Cuma namazından sonra Sinan Paşa'ya gönderildiğini kaydeder. İbrahim Paşa'nın ise, "Ferhad Paşa'yı yok yere katlettirdi diye padişah ziyade bî-huzur olduğundan" ikinci defa mührden mahrum kaldığını ileri sürer. Peçuyulu (bk. *Tarih* (Dinç), s. 34), İbrahim Paşa'nın veziriazam yapılmaması hususunda aynı sözleri tekrarlar; "Sinan Paşa'nun ise kîsesi kebîr ve hamîleri kebîr olmağla yine vezâret makamına" getirildiğini ileri sürer. Kâtib Çelebi de (bk. *Fezleke*, s. 292), aynı şekilde İbrahim Paşa'nın veziriazam yapılmamasını Ferhad Paşa'nın katlindeki rolüne bağlar; Sinan Paşa'nın da "hevâdârları[nın]", padişaha, "bir umûr-dîde vezîr-i bî-nazîrdir" telkinleri sayesinde eski makamına iade edildiğini ve Malkara'da gelerek Rebiülevvel'in âhirinde Divân'a vardığını nakleder.

⁴⁵⁰ Leonardo Donà, *Relazione* (1596), s. 338.

Mehmed'in, bizzat sefere çıkacağını söyleyip veziriazama tedarikini ona göre yapmasını tembihlediğini yazar⁴⁵¹. Topçular Kâtibi'ne göre, padişahın gelecek yıl sefere çıkması, Tekeli Mehmed Paşa zamanında toplanan meşveret meclisinde kararlaştırıldı. Sinan Paşa tekrar veziriazam tayin edilip arza girdiğinde III. Mehmed, önce paşaya bir hil'at-ı has ihsan etti. Ardından, "Üngürüs üzerine sefer mukarrerdir. Gaflet olunmayup, selefde ecdâd-ı izâmıma niçe hizmetin sebkât etmiş, ihtiyâr [ü] müdebbir lalamsın, vezîrimsin. İmdi cemî' umûru görüp, an-karîb hâzır olasın" diyerek ikinci bir hil'at ve mücevher eğerli iki at hediye etti⁴⁵².

Buna mukabil Hasan Beyzâde, padişahın ordunun başına geçmesi fikrinin Sinan Paşa'dan geldiğini iddia eder. Müellife göre, bir gün tek başına Kasr-ı Hümâyûna arza giren Sinan Paşa, III. Mehmed'e, "Bundan sonra düşman üzerine serdar gönderilmesi hatadır. Zira tayin edilen serdar, ya veziriazam olacak ya da aşağı vüzerâdan olacaktır. Eğer veziriazam ise yerine kalan kaymakamı asker göndermeyip, onun maslahat görmemesini arzular ki, onu azlettirip yerine kendisi veziriazam ola. Eğer serdar, aşağı vezirlerden olursa, veziriazam olan, imdat edip onun yüz aklığı zuhura getirdiğini istemez, zira başarıya ulaşıp veziriazam olmasından korkar. Bu yüzdendir ki, nice yıldır seferlerde fütuhât vuku'a gelmeyip, yok yere bunca hazine ve mühimmat sarfolup hebaya gider. Böyle olmaktansa, ceddiniz Sultan Süleyman Han tarzı üzere, bir kere bizzat sefere azimet buyurun. Bir senede nice yıllık fütuhât zuhûruna sebep olup, peş peşe seferler olmak iktiza etmeyip bir seneden sonra sulhün tesisi kolay ve kefere hirâsân olur. Ve bu surette yapılan gazalar, tarihe geçer" demiştir. Hoca Sadeddin Efendi de bu yönde telkinlerde bulununca III. Mehmed bizzat sefere çıkmayı kabul etmiştir⁴⁵³. Gerek halk ve askerın baskısı gerek III. Murad'ın ölümünden sonra gönüllü olarak siyaset sahnesinin kenarına çekilen Hoca Sadeddin Efendi'nin sefer hazırlıklarının başlaması akabinde III. Mehmed'in yakın çevresine dâhil olması⁴⁵⁴ dikkate alındığında, padişahın sefer kararını kendisinin verdiği ve veziriazamın da bunu desteklediği anlaşılıyor.

⁴⁵¹ Selânikî, *Tarih*, II, 544.

⁴⁵² Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 95-97.

⁴⁵³ Hasan Beyzâde, *Tarih*, III, 473-475. Peçuyly (bk. *Tarih* (Dinç), s. 34), Sinan Paşa'nın, "kendüye ser-dârlıkda münhezim olduğundan ve ugursızlık ile şöhet bulduğundan, ziyâde 'âr lâ-hâkk olup bu kerre ser-dârlığa aslâ ragbet" etmediğini; Kâtib Çelebi de (bk. *Fezleke*, s. 292) veziriazamın bu defa "serdârlıktan i'râz" ettiğini belirtir, ardından Hasan Beyzâde'deki malumatı naklederler.

⁴⁵⁴ Selânikî (bk. *Tarih*, II, 555, 560-561, 567), III. Mehmed'in Evâsıt-ı Cemâziyülevvel 1004'te Safiye Sultan ile meşverette bulunup, onun tavsiyesi üzerine Hoca Sadeddin Efendi'yi huzuruna davet ve uzun süre sohbet ettiğini yazar. Sonrasında bu sohbetlerini sürdürdüğünü kaydeder.

Sinan Paşa, nihayet 7 Rebiülâhir 1004/10 Aralık 1595'te tekrar sağlığına kavuşup Divân'ın başına geçti. O gün, sâbık defterdar Emir Mehmed Efendi'nin Eflâk Seferi için götürdüğü hazinenin bakıyyesi de Divân'a getirildi. Selânikî, Sinan Paşa'nın bu sırada, İbrahim Paşa'ya tarîzde bulunarak, kendisi hakkında "a'dâya hazîne aldurdı didükleri hele hilaf vâki' oldı, hazîne geldi" dediğini kaydeder. İbrahim Paşa'nın ise, "kâfir insâfludur, cebehâneyi ve topları da gönderir inşâallâh" cevabıyla⁴⁵⁵ veziriazamın bam teline dokunduğunu belirtir. Hasan Beyzâde, iki paşa arasındaki gerilimin sadece ağız dalaşından ibaret kalmadığını nakleder. Malkara'dan geldikten sonra Sinan Paşa ile İbrahim Paşa'nın karşılıklı olarak birbirlerine düşmanlık yaptıklarını, asla aralarının düzelmediğini kaydeder. Hatta veziriazamın, Divân'da İbrahim Paşa'ya, "kaymakamlığında her tarafa nâ-münâsib serdarlar gönderip ihtilâle sebep olduğundan harb işleri bu hâlde döndü, cümlesi senin sû'-i tedbîrinden ve akıl noksanlığından kaynaklanmıştır" dediğini yazar. Veziriazamın, padişahın huzurunda da İbrahim Paşa aleyhinde buna benzer birçok söz söylediğini, bir keresinde de, "Benim için, padişahıma amel-mânde olmuştur demişler. Eğer, bu kelâmı eden İbrahim Paşa ise, gelsin, fezâ'-i Dîvân'da sırıklaşalım, görelim hangimiz galebe eder" deyip İbrahim Paşa'nın eteğine yapıştığını kaydeder⁴⁵⁶.

Bir yandan sefer hazırlıkları bir yandan İbrahim Paşa ile uğraşan Sinan Paşa için en büyük mesele hazinenin boş olması idi. Veziriazam, vezirler ve defterdarlar, 16 Rebiülâhir/19 Aralık'ta arza girdiklerinde Başdefterdar Mahmud Efendi, Sinan Paşa'nın sefer muhasebesini okudu. Akabinde Sinan Paşa sözü ele alarak, vergilerin toplanamadığından, reyanın perişanlığından bahsetti. III. Mehmed, hazinede ne kadar para kaldığını, nevrûz muhasebesinin kaç yıldır padişaha arzedilmediğini, hazinenin niçin bu hâlde bulunduğunu, halkın niye perâkende olduğunu sordu. Sinan Paşa, bu sorulara sırasıyla, hazinede 23 yük akçe kaldığı, veziriazam ile başdefterdar seferde olduğundan ve Rumeli vergileri seferlere sarfedildiğinden muhasebenin okunmadığı, halkın da "üzerlerine zâlim hâkim varmağla ve tîz tebdil olunmağla" dağıldığı cevaplarını verdi. Veziriazamın sadece askerinin ulûfesi için 300 yük akçenin gerektiğini

⁴⁵⁵ Selânikî, *Tarih*, II, 544. Müellif, bu Divân'ın "7 Rebiülâhir Cumartesi" toplandığını kaydetmekteyse de, zikredilen tarih gün itibarıyla Pazar'a denk gelmektedir.

⁴⁵⁶ Hasan Beyzâde, *Tarih*, III, 472-473. Ayrıca bk. Naimâ, *Tarih*, I, 101.

bildirip Enderûn Hazinesi'nden 1000 yük borç istemesine karşılık padişahın sükûtu tercih etmesi üzerine huzurdan çıkıldı⁴⁵⁷.

III. Mehmed'den umduğu maddî yardımını alamayan Sinan Paşa, 18 Rebiülâhir/21 Aralık gecesini Şeyhülislâm Bostânzâde Mehmed Efendi'yi, Rumeli ve Anadolu kadiaskerini, Emir Mehmed Efendi'yi, Vaiz Mehmed Efendi'yi ve Ayasofya Vaizi Muhyiddin Efendi'yi meşverete davet etti. Misafirler ittifakla, padişahlar 30 yıldır sefere çıkmayıp serdarlar marifetiyle fütuhât yapıldığını, şimdi bu denli kıtlık ve pahalılık varken III. Mehmed'in şahsen ordunun başına geçmesinin münasip olmadığını, en azından bu sene tedricen serhadlere zahire ve sefer mühimmâtı depolanıp padişahın gelecek yıl sefere çıkmasının ve kezâ veziriazamın da İstanbul'da kalıp tayin edilecek serdarların ihtiyaçlarını temin ve sevk etmesinin ehven olduğunu söylediler. Bu suretle meşveret dağıldı. III. Mehmed, muhtemelen ulemanın bu menfî tavrı karşısında kararlılığını sergilemek adına, veziriazama Enderûn Hazinesi'nden 750 bin altın gönderdi. Sinan Paşa, şehremini, matbah-ı amire emini, tersane ve bölük halkına ne kadar ulûfe alacakları kaldığını sordurup, bunlara olan bütün borçları kapattı. Bu sırada Yanık Seferi'nde kapıkulu sipahileri mukabelecisi olan Mustafa Efendi'nin yerine geçen Kasım Efendi, selefi zamanında sipah zümresi nâmına hazineден bir hayli mükerrer ulûfe alındığını şikâyet ettiğinden Cigalazâde Sinan Paşa riyasetinde bir teftiş başlatıldı. Şikâyetin vâki olduğu anlaşıldı ise de, sefer hazırlıkları sırasında bir huzursuzluğa mahâl vermemek için, sorumlular suçlarının gerektirdiği şekilde cezalandırılmadı⁴⁵⁸.

Vezir Cerrah Mehmed Paşa'ya sefer zahiresini temin etmesi için bütün memleketin nüzûlünü toplaması emredildi. Mehmed Paşa, mutemed bir adamını Gelibolu'ya gönderip, Akdeniz'den gelen zahireleri burada anbara yerleştirmek ve sonra develerle Belgrad'a sevk etmek istedi. Fakat bunun icrası zor olacağından Belgrad'a varıncaya kadarki menzillerde kifayet miktarı zahire depolanması için Müteferrika Derviş Çelebi emin tayin edilip maiyetine çavuşlar verildi. 22 Rebiülâhir/25 Aralık'ta yılın ilk üç aylık ulûfesinin dağıtımında bir bâdire atlatıldı. Yeniçerilerin tamamına ulûfeleri verilip, kapıkulu sipahilerinden sefere memur olanlarının ise nerede muhafazaya tayin edildiler ise ulûfelerini orada almaları emredildi. Ancak bu yüzden isyan çıkması ihtimali belirince İstanbul'da bulunan

⁴⁵⁷ Selânikî, *Tarih*, II, 546-547.

⁴⁵⁸ Selânikî, *Tarih*, II, 548-550.

sipahiler ağası çağrılıp ulûfeler ona verildi. Aynı gün Karaman beylerbeyliğinden mütekaid Pirî Efendi'nin alacak hesaplarından ve mukataalardan tahsil edip gönderdiği 118 yük akçenin İstanbul'a ulaşması veziriazamı rahatlattı. Reisülküttab Yahya Çelebi hakkında vazifesini yapmadığına dair şikâyete bulunulduğundan 28 Rebiülahir 1004/31 Aralık 1595'de onun yerine Musa Çelebi getirildi. 4 Cemaziyülevvel 1004/5 Ocak 1596'da da Yemişçi Hasan Ağa azledilip, Kapıcıbaşı Veli Ağa yeniçeri ağası yapıldı.

Bu sırada Tuna boylarında önemli gelişmeler yaşanıyordu. Osmanlı-Leh ittifakıyla Boğdan voyvodası yapılan Jeremy Movila'nın, Sigismund Bathori tarafından Boğdan tahtına oturtulan Stefan Razvan'ı esir alıp askerlerini öldürdüğü ve Razvan'ın kellesinin de yakında gönderileceği bilgisiyle bir ulak, Evâil-i Cemaziyülevvel/2-11 Ocak'ta İstanbul'a geldi. Az sonra Kara Mehmed Çavuş, ibret için kazığa oturtulan Razvan'ın kellesini payitahta ulaştırdı. Boğdan'daki durum böylece nispeten Osmanlılar lehine dönerken Eflâk'ta da sevindirici bir gelişme yaşandı. Eflâk halkından bir kısmı, İstanbul'a arzuhâl sunup, Boğdanlılar gibi kendilerinin de suçlarının affedilmesini ve iki defa Eflâk voyvodalığı yapıp ihtida ederek Mehmed Bey adını alan Mihnea Turcitul oğlu Radval'ın (Radu) eskisi gibi yıllık harac ödemek şartıyla voyvoda tayin edilmesini rica ettiler. III. Mehmed bu talebi kabul ve gereğinin yapılmasını emredince Veziriazam Sinan Paşa, Radval'ı buldurup Evâsıt-ı Cemaziyülevvel'de voyvodalık alâmetlerinden olan at, börk, bozdoğan ve sancağı kendisine teslim etti⁴⁵⁹.

Bu sırada Budin'deki Sinan Paşazâde Mehmed Paşa'dan, padişahın bizzat cepheye hareket edeceğini haber alan Avusturyalıların büyük hazırlıklar yapmakta olduklarına, lâkin şimdilik kış dolayısıyla nehirler donduğundan saldırıların kesildiğine dair arz geldi. Az sonra Mehmed Paşa'nın yolladığı Çaşnigir Arnavud Ali Ağa, vezirlerin huzuruna çıkıp, düşmanın hazırlıklarını, buna mukabil Osmanlı serhaddinin içinde bulunduğu zor durumu acı bir şekilde tasvir edip, en kısa sürede asker ve hazine gönderilmezse memleketin elden gideceğini bildirdi. Sinan Paşa, Ali Ağa'dan bunları padişaha da anlatmasını istedi. Ali Ağa, 4 Cemaziyülâhir/4 Şubat'ta huzura çıkıp, aynı sözleri III. Mehmed'e de tekrarladı. Bunun üzerine Vezir Cerrah Mehmed Paşa'nın dört biner sipahi ve yeniçeri ile derhal Budin'in imdadına gitmesi için hazırlıklara başlandı. Ayrıca III. Mehmed, Veziriazam Sinan Paşa'yı Saray'daki köşklere birisine çağırıp, bilhassa sefere çıkacak ordunun zahiresi hususunu görüştü. Burada Sinan Paşa,

⁴⁵⁹ Selânikî, *Tarih*, II, 551-554. Boğdan ve Eflâk'taki bu gelişmeler için ayrıca bk. Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 414; Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 269-270.

vezirlerin birer birer cepheye gitmesini, ardından da padişahın asıl ordu ile hareket etmesini önerdi⁴⁶⁰.

Çocuk yaştaki Radval'ın Eflâk voyvodası yapılması ile ilgili bir mesele yaşanmış olacak ki bu tarihlerde Sinan Paşa, Mihail'in bu sayede yakalanabileceğini ve isyanın sona erebileceğini bildirerek Radvan'ın voyvodalığa getirilmesini bir kez daha arzetti. III. Mehmed, veziriazamın teklifini geri çevirmedi. Bunun yanı sıra Sinan Paşa, Harem'e mensup olmasına rağmen Tuna Defterdarı Sancakdârzâde Mehmed Çelebi'yi azlettirdi ve ihtida edip müteferrika ve kâğıd emini olan Şeytanoğlu'nu, "Eflâk vilâyeti tashih için lâzımdır" diyerek onun yerine defterdarlığa getirdi. Şeytanoğlu'nun müteferrikalık ulûfesini Sancakdârzâde'ye tevcih ettirerek hem onun hem de Raziye Hatun'un gönlünü aldı. Bu sırada Erdel Kralı Sigismund Bathori'den, Müstedâm Çavuş adlı esir aracılığıyla, Tımişvar ve yıllık vergiyi göndermek şartıyla Eflâk kendisine verilirse Osmanlılar ile Avusturyalıların arasını ıslah edeceğine dair bir mektup geldi.

Bathori ile arası bozulmuş olan Eflâk Voyvodası Mihail de, Sokolluzâde Hasan Paşa ve Kalgay Fetih Giray vasıtasıyla İstanbul'a bir tazarrunâme gönderdi. Cesur Mihail (Mihai Viteazul), sürekli Bathori'nin baskısına maruz kaldığını, bu durumu İstanbul'a bildirmesine rağmen sözlerinin kaale alınmadığını, bu yüzden en sonunda mecburen Bathori'ye katıldığını iddia ve suçu bağışlanıp voyvodalık kendisinde bırakılırsa Osmanlılardan ele geçirdiği bütün silahları geri vermeyi, Erdel kralına karşı yapılacak sefere bizzat katılmayı, hanımını, oğlunu, kızını, damadını vs. rehin olarak İstanbul'a göndermeyi taahhüd ediyordu. Mihail'e itimat edilmese de talebine uygun düşen bir hatt-ı hümayûn gönderildi. Rumeli Beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa'nın Hezargrad'da, Vezir Satırcı Mehmed Paşa'nın Vidin'de muhafazada kalmaları; Silistre, Niğbolu, Bender, Kili ve Akkırman beylerinin de bir tarafa gitmeyip kendi sancaklarını müdafaa etmeleri emredildi. 10 Cemaziyülâhir 1004/10 Şubat 1596'da Hadım Hasan Paşa, İstanbul muhafazasına tayin edildi. Aynı gün Cerrah Mehmed Paşa ile Budin'e gidecek kapıkulu sipahileri ve yeniçeriler, "bu kıtlık vaktinde vezir ile gitmeyiz, padişah ile yola çıkarız" diyerek seslerini yükselttiler⁴⁶¹.

Her şeye rağmen İstanbul'da Sinan Paşa'nın taraf olduğu kavga ve çekişmeler devam ediyordu. Evâhir-i Cemaziyülâhir/21-29 Şubat'ta Dârüssaade Ağası Hacı

⁴⁶⁰ Selânikî, *Tarih*, II, 556, 558-560.

⁴⁶¹ Selânikî, *Tarih*, II, 562-566.

Mustafa Ağa ihtiyarlığından ötürü azledilip yerine Safiye Sultan'a tâbi Osman Ağa getirildi. Mustafa Ağa'ya, günlük 200 akçe, aş, ekmek, arpa ve odunun yanı sıra Mısır'dan da tekaüd maaşı tahsis edildi. Veziriazam Sinan Paşa, "Ben kulun da bu veçhile mütekâ'id olmağa razıyım" diye arzedip ağanın bu şartlarda emekli edilmesine karşı çıkarak tayinâtın azaltılmasını istediye de III. Mehmed kararından dönmedi. Sinan Paşa, vezâretle Tebriz beylerbeyi olan eski rakibi Saatçi Hasan Paşa'yı azlettirmek konusunda da hüsrana uğradı. Hasan Paşa önce beylerbeyilikten alındıysa da kısa bir süre içinde eski vazifesine iade edildi. Mehmed Paşa'dan torunu ile Tekeli Mehmed Paşa'nın oğlu olup bizzat III. Mehmed tarafından himaye edilerek kapıcıbaşı yapılan Mustafa Ağa'nın 8 Cemâziyülahir/8 Şubat'ta nişanı, ayın sonuna doğru da Cigalazâde Sinan Paşa'nın ikâmet ettiği Rüstem Paşa Sarayı'nda düğünü yapıldı⁴⁶².

Vezir Cerrah Mehmed Paşa, Budin'e yeni asker ve hazine götürmek üzere 4 Receb/4 Mart'ta vüzerâ tarafından İstanbul'dan uğurlandı. Lâkin "asaleten serdar olmayıp dirlik ve terakki vermez, padişah ile gideriz" diyen kapıkulu zümresi yüzünden Mehmed Paşa ile daha önce tayin edilenden az miktarda asker yola çıktı. Bu esnada Vidin muhafazasında olan Satırcı Mehmed Paşa'nın gönderdiği ulak, Eflâk Voyvodası Mihail'in dört bin adamının Osmanlı topraklarına saldırdığı, fakat mağlup ve perişan edildiğini bildirdi. Budin'den de, Avusturyalıların şehri kuşatmak için Estergon'dan harekete geçmişlerken şiddetli yağmurlar sebebiyle geri çekilmek zorunda kaldıklarını haber verip yardım isteyen ulaklar geldi. Bu can sıkıcı haberlere bir de Veziriazam Sinan Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'nın gece vakti Budin'i bırakıp Belgrad'a kaçtığına dair şayia eklendi. Bundan dolayı III. Mehmed'in takdirine uğrayan veziriazam, "oğlum kulunuz itdüği hizmeti kim itmişdür, Belgrad'a geldi didikleri kizb ü iftirâdur" sözleriyle kendisini ve Mehmed Paşa'yı savundu.

Mart 1596'da İstanbul'un yaşlısıyla, genciyle bütün dükkân sahipleri, Divân'dan konağına giden Sinan Paşa'nın yolunu kestiler. Esnaf, nice yıldan beri veziriazamların kendilerinden "kasap ziyanı" adıyla vergi topladığını, şimdiye kadar buna dayandıklarını, fakat artık masraflar artıp sadece kâr değil asıl sermayede yetmediği gibi Edirne, Bursa ve İstanbul'daki Yahudiler ile diğer gayrimüslimlerden birçok defa aldıkları borçların da kifâyet etmediği, hâl böyle iken ne kadar dükkân varsa yeni baştan tahrir edilip ednâ, evsât ve a□ lâ itibariyle 40, 80, ve 120'şer akçe vergi konulduğunu söyleyerek bunun

⁴⁶² Selânikî, *Tarih*, II, 561-562, 568-571. Dârüssâade Ağası Mustafa Ağa'nın azli ve yerine Osman Ağa'nın tayini için ayrıca bk. Ahmed Resmî, *Hamiletü'l-Küberâ*, haz. Ahmet Nezihî Turan, İstanbul 2000, s. 46-47.

düzeltilmesini rica ettiler. Sinan Paşa, “Müslimanlar sizün hayr du‘ânuz almak isterüz. Bizüm de âhir ömrümüzdür, çalışıyoruz, üzerinizden bolayki bu bid‘at haramı def itdirdebileyüz du‘â eylesen, Allâhu te‘âlâ hayrlar tevfiik eyleye” cevabıyla esnafı teskin edip yoluna gitti. Yine bu esnada Budin muhafazasında olan Anadolu Beylerbeyi Mehmed Paşa’dan, kıtlık ve pahalılığın had safhaya ulaştığına, askerinin sabır ve takatının kalmadığına, düşmanın ise Budin’e saldırmaya hazırlandığına dair bir arz geldi⁴⁶³.

Sinan Paşa’nın bedeni yılların getirdiği yorgunluğa daha fazla dayanamadı. 19 Receb/19 Mart Salı günü Divân-ı Hümâyûn’u ishalin verdiği rahatsızlıkla idare etti ve bu hâlde arza girip çıktıktan sonra ihtiyarlıktan şikâyetle yanındaki vezirlere, “Allâhu te‘âlâ bilür, bir dahi dîvâna geliceğim” diyerek veda edip konağına gitti. Çarşamba günü kendisini zorlayıp ikinci divânını topladıysa da fazla dayanamayıp istirahatata çekildi. Hoca Sadeddin Efendi ve oğulları, Cuma günü veziriazamın ziyaretine gittiler. Hekimler, Sinan Paşa’nın Cumartesi günü Divân-ı Hümâyûn’a gelmesine izin vermediler. Geçen günler ve hekimlerin verdiği ilaçlar, yaşlı veziriazama şifa getirmedi. İbrahim Paşa, vekâleten işleri idare etti. Devlet erkânı, Sinan Paşa’ya son ziyaretlerine başladılar. Ecel, Sinan Paşa’nın 5 Şaban/3 Nisan’da sabah namazı saatlerinde “maraz-ı sû-i kay-neden” 16 gündür çektiği ıstıraba son verdi. Cenaze namazı, Ayasofya Camii’nde kılındıktan sonra Parmakkapı’da yaptırdığı türbesine defnedildi⁴⁶⁴.

Âlî, Sinan Paşa’nın ölümünü firavunun ölümüyle bir tutar ve şuarânın paşanın ardından yazdıkları hakaretâmiz şiirleri nakleder⁴⁶⁵. Ancak kanaatimizce Avusturya harbinin başlamasıyla Sinan Paşa tarafından önce Tersane Zindanı’na atılan, sonra da Rumelihisarı’na nakledilen Avusturya elçisinin maiyetine hisar dizdarının söylediği şu sözler, paşanın ölümünün Osmanlılar için ne mânâya geldiğini gayet iyi özetler: “Sizin için iyi ve sevinçli, bizim için çok acı ve keder verici bir haber. Ülkemizin orta direği olan sadrazam Koca Sinan Paşa bugün öldü. O Sinan Paşa ki bu devlete yıllarca bağlılıkla hizmet etmiş, düşmanlarımızı titretmişti. Onun ele geçirmek istediği hiçbir kale yoktu ki onun azmi önünde dayanmış ve kapılarını kendisine açmamış olsun! Ah

⁴⁶³ Selânikî, *Tarih*, II, 571-577.

⁴⁶⁴ Selânikî, *Tarih*, II, 577, 579, 581-582. Gerek Selânikî, gerek Âlî (bk. *Künhü’l-ahbâr*, III, 697-698), gerekse Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 293, 301), Sinan Paşa’nın “5 Şaban Çarşamba” vefat ettiğini yazarlarsa da zikredilen gün ayın dördüne tesadüf eder. Ayrıca Kâtib Çelebi, paşanın “*sinni doksandan müteçâviz iken maraz-ı zahîrden*” öldüğünü kaydeder. Peçuyly (bk. *Tarih* (Dinç), s. 35), Sinan Paşa’nın “keyfe mâ-yeşâ” sefer hazırlıkları ile meşgûlken, 5 Şaban 1004’te öldüğünü nakleder, fakat gün ismi zikretmez. Hasan Beyzâde (bk. *Tarih*, III, 480-481), sehven, Sinan Paşa’nın “28 Şaban 1004 Salı” günü öldüğünü yazar. Topçular Kâtibi de (bk. *Tarih*, I, 109), sehven, Sinan Paşa’nın Cemâziyülevvel 1004’te vefat ettiğini belirtir.

⁴⁶⁵ Âlî, *Künhü’l-ahbâr*, III, 696-701. Emmi Bey’e ait benzer bir şiir için ayrıca bk. Selânikî, *Tarih*, II, 583.

ne yazık bu büyük asker de aramızdan eksildi, bu tecrübeli sadrazam da sonsuzluğa göç etti. Ama Cenab-ı Hakkın ona takdir ettiği ömür bu kadarmış. Hemen yüce Tanrı ona rahmet eylesin. Artık ne ben ne de benim çocuklarım bu değerde bir adamı bir daha göremeyiz”⁴⁶⁶. Gerçekten de Jorga’nın ifadesiyle “son büyük Osmanlı”⁴⁶⁷ ölmüştür ve ağanın tahmin ettiği gibi Köprülü Mehmed Paşa’ya kadar da yeri dolmayacaktır.

8. SİNAN PAŞA’NIN METRUKÂTI VE VAKIFLARI

Sinan Paşa, 1520’lerde başlayıp 5 Şaban 1004/3 Nisan 1596’da sabah namazı saatlerinde nihayete eren uzun ömründe, kendisini bu açıdan Osmanlı veziriazamları arasında ilk sıralara yükselten, hatırı sayılır bir servete mâlik oldu. Hatta halk arasında, servetinin çokluğundan ötürü, Sinan Paşa’nın simya ilmini bildiği dahi söylenmekteydi⁴⁶⁸.

Servetinin önemli bir kısmını, vakıflarına sarfetti. Muasır ve muahhar Osmanlı müellifleri, paşanın bu vasfına hususî olarak temas etmeden geçmezler. Mesela Selânikî, Sinan Paşa’nın, hayrât ve hasenât yapmaya meyilli, kendisinden öncekilerin haraba yanaşmış evkafını bir şekilde alıp kendine mâl etmeye gayet haris olduğunu, bundan “hazz-ı vâfir” ettiğini nakleder⁴⁶⁹. Topçular Kâtibi, paşayı, “sâhibü’l-hayrât ve’l-hasenât” sıfatıyla anar⁴⁷⁰. Hasan Beyzâde, hayır eserleri yapmak hususunda Sokollu Mehmed Paşa’yı ancak Sinan Paşa ile mukayese eder⁴⁷¹. Sinan Paşa’nın servetinin kaynağını beş defa serdar ve beş defa da veziriazam olması ile izah eden Kâtib Çelebi ise, onu bu yönüyle Rüstem Paşa ile Sokollu Mehmed Paşa’dan sonra üçüncü sıraya yerleştirir ve paşanın Osmanlı coğrafyasında yüz kadar camisinin bulunduğu yazar⁴⁷².

Sinan Paşa’nın zenginliği ve bâniliği, yalnızca Osmanlı müelliflerinin değil Venedik Fevkalade Elçisi Leonardo Donâ’nın da dikkatini çekmiştir. Elçi, hayatının son demlerini müşahade ettiği Sinan Paşa’nın çok zengin olduğu, kendisiyle yaptığı bir

⁴⁶⁶ Vratislav, *Osmanlı İmparatorluğu’ndan Çizgiler*, s. 138.

⁴⁶⁷ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 270.

⁴⁶⁸ Peçuylu, *Tarih*, II, 16-17.

⁴⁶⁹ “Âsâr-ı hayrât ve hasenâta mâ’il, ekser vilâyet-i Arabistân’da mahall-i münâsib olan yerlerde ribâtât ve kârbân-sarâyılar ve câmi’ler binâ itdürdüp, mütekaddimînün harâba müşrif olan evkâfın birer tarîk ile alup kendünün idinmeğe gayetde harîs olup, hazz-ı vâfir iderdi”, bk. Selânikî, *Tarih*, II, 581-582.

⁴⁷⁰ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 109.

⁴⁷¹ Hasan Beyzâde, *Tarih*, II, 225-226.

⁴⁷² Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 301.

görüşmede bir süre askerlere sadece kendi kaynaklarıyla ödeme yaptığını söylediğini, pek çok altını, evlerden ve dükkânlardan gelen gelirleri, Türk hâkimiyetinin belli başlı yerlerinin hemen hepsinde mülkleri bulunduğunu yazar. Şahsen bu rakama inanmasa da, bazı kimselerin, paşanın yılda toplam 200 yüz bin scudo'dan fazla bir gelire sahip olduğunu söylediklerini nakleder. Bu yüzden veziriazamın, bütün Türklerin yaptığı gibi, hediye almayı seviyor olsa da başkaları kadar aç gözlü olmağını kaydeder. Paşanın şahsî malıyla birçok yerde dini yapılar yaptırdığını ve kendisi İstanbul'da iken yine aynı şekilde Gelibolu'ya su getirmeye çalıştığını, bunun da ona 100 bin zecchino'dan fazla paraya mâl olacağını belirtir⁴⁷³.

Bugün vakfiyeleri incelendiğinde Sinan Paşa'nın, muhtelif tarihlerde tesis ve zengin mülkler tahsis ettiği evkâfının arasında, camii, kervansaray, han, hamam, imaret, mektep, medrese, kütüphane, sebil, çeşme gibi pek çok eserin bulunduğu görülür. Sadi Bayram, paşanın vakfilerine göre bu eserlerin listesini şöyle vermektedir⁴⁷⁴:

a. Cami-Mescidleri:

1. Kahire- Bulak
2. Üsküp-Kaçanık
3. İstanbul-Okmeydanı Kulaksız Mahallesi
4. Üsküdar-Salacak
5. Şam
6. Akka
7. Bursa-Yenişehir
8. Malkara

⁴⁷³ Leonardo Donà, *Relazione* (1596), s. 339-340.

⁴⁷⁴ Sadi Bayram, "Yemen Fatihî Gazi Sinan Paşa Vakfiyeleri", s.163-176. Sinan Paşa'nın vakıflarına dair geniş bilgi için ayrıca bk. Tahsin Öz, "Topkapı Sarayı Müzesinde Yemen Fatihî Sinan Paşa Arşivi", *Belleten*, X/37 (Ankara 1946), s. 171-193; Al-Arnâvut Muhammed M., *Mu'tiyat 'an Dimaşk ve Biladi 'ş-Şam el-Cenubiyye fi Nihayeti el-Karnî's-Sadis 'Aşer*, Şam 1993; Erdal Çinpolat, *Endowments of Sinan Paşa*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999; Sevgi Öztiryaki, Koca Sinan Paşa Külliyesi Restorasyon Projesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995; Bahriye Güray, *Bulgaristan Haskova (Hasköy) ve Çevresindeki Osmanlı Yapıları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009, s. 55-62, 124-126, 150, 158; Nurcan Yazıcı, "Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatihî Gazi Sinan Paşa ve Camileri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IV/17 (Bahar 2011), s. 437-456; Haase, "Eine kleinere Waqf-Urkunde Koca Sinan Paschas für Malkara Thrakien", *Osmanlı Araştırmaları*, XI (İstanbul 1991), s. 129-158. Elif Özgen (bk. *Grand Vizier Koca Sinan Paşa*, s. 36-40) Mısır'da, Bulak'ta yaptırdığı han ve evkaftan ötürü Sinan Paşa'yı Mısır beylerbeyliklerinden itibaren Hind Okyanusu ticaretinin yeni lideri olarak takdim ederse de bu iddia, daha geniş tedkiklere muhtaçtır.

9. Mihaliççik
10. Mihaliççik Balıklıpazarı Kazası
11. Selânik
12. Hasköy-Uzuncaova
13. Malatya-Kumhi

b. İmârethâneleri:

1. Şam
2. Şam-Samas
3. Bursa-Yenişehir
4. Erzurum
5. Malkara
6. Hasköy-Uzuncaova
7. Akka

c. Medreseleri:

1. İstanbul-Ayasofya (15 hücreli) Dârü'l-kurralı
2. İstanbul-Tevekkülçeşmesi (Ayasofya'yı kastetmiş olabilir?)
3. Bursa-Yenişehir
4. Mihaliççik
5. Malkara

d. Mektep-Dârü'l-kurra-Kütüphane-Sebil:

1. Kahire- Bulak (Mektep-Kütüphane-Sebil)
2. Üsküdar-Salacak (Mektep-Dârü'l-kurra)
3. Üsküp-Kaçanik (Mektep)

4. İstanbul-Büyükdere (Mektep)

5. Şam (Mektep)

6. Anadolu Hisarı (Çeşme)

e. Hamamları:

1. İstanbul-Kasımpaşa'da çifte hamam

2. İstanbul-Atmeydanı

3. Bursa-Yenişehir

4. Bursa

5. Şam (kendi adıyla)

6. Şam (Nisk, kendi adıyla)

7. Hasköy-Uzuncaova (2 hamam)

8. Larna'da çifte hamam

9. Priştine

10. Akka

11. Kahire-Bulak

f. Han-Kervansaray-Ribat: 22 adet

1. Kahire-Bulak 3 han

2. İskenderiyye'de han

3. Üsküp-Kaçanik'de 2 han

4. Şam'da 3 han

5. Akka

6. Bursa-Yenişehir

7. Mihaliççik

8. Mihaliççik -Balıklıpazarı Kazası Kervansaray

9. Selânik’de 70 odalı iki katlı ev (han olması gerekir)
10. Erzurum-Erzincankapısı, Hüsrev Paşa’dan satın alınan han
11. Hasköy-Uzuncaova’da 2 han
12. Malatya-Kumhi, 2 ribat, 1 zaviye
13. Malkara’da 2 ribat

Bu hayratın yanı sıra Sinan Paşa, ikinci veziriazamlığında, Saray’ın dış bahçesinde III. Murad’a iki köşk hediye etti. Bunların ilki, Marmara surlarının üzerinde, 1590-1591 arasında Mimarbaşı Dalgıç Ahmed Ağa eliyle inşa edilen İncili Köşk’tür. Kaynaklarda Çayır Köşkü, Sinan Paşa Köşkü ya da Sinan Paşa Kasrı olarak da anılan bu yapı, Marmara surlarının üzerinde, hem denize hem de civardaki bahçelere nâzır, zarif bir mimariye sahipti. III. Murad, “n’olaydı, şu kasr Sarây-ı Âmire dâhilinde yapılmış olaydı” sözleriyle ne kadar beğendiğini ifade ettiği köşk sık sık ziyaret etmekteydi. Demiryolu yapımı uğruna 1871’de kurban edilen köşkün günümüze sadece bodrumu ve önündeki çeşmesi kalmıştır⁴⁷⁵. Bu dönemde inşa edilen bir diğer yapı, Cebeciler Köşkü ve Yalı Kasr-ı Hümâyûnu da denilen Yalı Köşkü idi. II. Bâyezid’in burada yaptırdığı ilk köşk, 1583’te Kapdanıderya Kılıç Ali Paşa tarafından yenilenmişti. Ancak III. Murad’ın İncili Köşkü çok beğenmesi üzerine Veziriazam Sinan Paşa, Yalı Köşkü’nü de masrafları kendi kesesinden olmak üzere 1591 senesinde tekrar ve daha gösterişli bir şekilde inşa ettirmeye başladı. Mimarbaşı Davud Ağa nezaretinde yürütülen inşaat 1593’te tamamlandı. Osmanlı donanmasının sefere uğurlama merasimlerinin mekânı olan köşk 1869’dan kısa bir süre önce, yine demiryolu çalışmaları kapsamında yıktırılmıştır⁴⁷⁶.

Sinan Paşa, ister hayrat, ister mülk, ister hediye olsun, yaptırdığı binalar yüzünden rakipleri ile muhaliflerinin tenkitlerinden, III. Murad’ın tariz ve tehditlerinden kurtulamadı. Mesela Âlî, üçüncü veziriazamlığına tayini dolayısıyla Sinan Paşa hakkında, “yine İstanbul içinde gûnâ-gûn binalar yapmağa kudret ve fûrce buldı” der.

⁴⁷⁵ Semavî Eyice, “Sinan Paşa Köşkü”, *DBİA*, VII, s. 1-2. Semavi Eyice, köşkün altındaki çeşmenin kitabesinden hareketle bu yapının mimarlığını Davud Ağa’nın üstlendiği ileri sürmekteyse de Sinan Paşa’nın bir telhisinden Mimarbaşı Dalgıç Ahmed Ağa tarafından yapıldığı anlaşılıyor. Bu telhiste Sinan Paşa, Ahmed Ağa’nın çalışmaları ağır yürütmesinden duyduğu rahatsızlığı III. Murad’a iletir ve padişahın Ahmed Ağa’ya, “Rûz-ı Hızır’a yetiştirmek gerekdür” diye “muhkem tenbih”te bulunmasını ister, bk. *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 229, 187 no’lu telhis.

⁴⁷⁶ Doğan Kuban, “Yalı Köşkü”, *DBİA*, VII, 416-417.

Eserinin başka bir yerinde de paşanın, evvelki veziriazamlığında divân-hânesinin kapısına rüşvet alanı da vereni de lanetleyen bir hadis yazdırdığını, ancak rüşvetçilikle şöhret bulunca bunu değiştirdiğini iddia eder⁴⁷⁷.

Bu rüşvet ithamları sadece kitapların sayfaları arasında kalmamış Saray'a kadar intikal etmiştir. Bir defasında III. Murad, ikinci veziriazamlığını ifa eden Sinan Paşa'nın bir gayrimüslimi 7 bin altın ve bir zümrüt yüzük karşılığında serbest bıraktığına dair kendisine sunulan ruk'ayı, üzerine, "hâlen Sinan Paşa'nın evvelden kapusu irtişâdân pâk idi şimdi mürteşi olmak ziyâdece 'acebdür" yazıp paşaya havale etmiştir. Sinan Paşa, padişaha gönderdiği telhiste, "bu kullarının kapusu gerek evvel ve gerek şimdi bi-inâyeti'llâhi te'âlâ pâk olmak i'tikadındayım. Bu bâbda tedkik ve ihtimâm[ım] ve takayyüd ve ikdamım fevka'l-haddır" diyerek önce padişahın kendisi hakkındaki ithamına cevap verir ve ardından buna mesnet olan ruk'anın uydurma olduğunu bildirir. Ayrıca, "bu kulları evvel-i zuhûrumdan bu âna gelince tama' ve irtişâ ile mu'tâd olmayub ve kimsenün eline ve avucuna bakmayub mâl u menâle istiğnâ ile gelmişim. Bi-inâyeti'llâhi te'âlâ her ne kadar istiğnâ eyledimse ol kadar gınâ' müyesser olub mâlîmda bereket bulub kat'an ihtiyâc çekmemişimdür, tâzelikde ve hevâ-yi dünyâ zamanında eylemedüğüm maslahatı şimdi iki ayağım çukurda iken mi iderim? Hâşâ ki bu hususun aslı ola" sözleriyle mâlî durumunu da ortaya koyar⁴⁷⁸.

Sinan Paşa, rüşvet suçlamalarının yanı sıra, bilhassa İstanbul'dakiler olmak üzere yaptırdığı eserlerden ötürü de bazı ithamlara muhatap olmuştur. Bir telhisinde, artık yaşı kemâle erdiğinden Çarşıkapı'da parasıyla satın aldığı arsada yaptırmaya başladığı türbeden ve Malkara'da iken inşa ettirdiği medreseden ötürü, kendisi aleyhindeki "şeddâdî binalar yapıyor" iddialarına cevap verir. Artık kabir ve mektep yaptırmanın dahi töhmet olduğunu, sırf dedikodulardan kurtulabilmek için türbesinin arsasından yer verip yolu genişlettiğini belirtip, gizli bir hâli ve fiilin olmadığını kaydeder⁴⁷⁹. Başka bir telhisinde de, "(Devletlu pâdişâhım, evvelâ bir) dahi bundan

⁴⁷⁷ Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, III, 568, 697.

⁴⁷⁸ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 93-95, 64 no'lu telhis.

⁴⁷⁹ "Ve sa'âdetlu pâdişâhım devletle Ali Paşa Çarşusu'ndan buyurulmuş çekilen kahirden çok mu'ammer olmayacağımızı zannetmekle orada bir türbe binâsına mübâseret olunmuş idi. Ve çak Mağlkara'da iken bir medrese 'arzolunmuş idi. Ol dahi orada binâ olunuyor. Ne kadar yerdür manzûr-ı şerîfimiz olmuşdur. İşte şeddâdî binâlar yapar didükleri odur. Bir hâle varıldı ki kabir ve medrese yapmak töhmet oldu. [vallâhi'l-'azîm tek il dilinden emîn olalum deyu akçemizle satun aldığımız yerden yola kati vâfir yer virüb ol yol ne kadar tevsî' olunduğu zâhir meşhûd-i şerîfiniz olmuşdur. Bu kulunuzun be-'inâyetillâhi Ta'âlâ bir gizlu hâlüm ve bir âhar ef'âlüm yokdur. Ammâ zâlimler ve münâfiklar devletlu pâdişâhı vebâle korlar. Allahu Ta'âlâ insâf vire", bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 18, 10 no'lu telhis.

ma'lûm olmaz mı, kul tâifesine bu kulunuzun yapusundan ne zararları vardır. İslâmbol içinde yoklansa iki bin yerde binâ vardır. Bu kulunuzun iki yerde medrese ve mescid ve türbe yapduğum ağır mı gelür? Hâşâ ki bu kelimât kulun ola. Başdan binâ yapmakda ne var imiş? Elli beş yıldır bu Âsitane'ye hizmet iderüm, saray yapmadum, evler yapmadum, bir mescid, bir medrese, bir türbe yapdum ise günahkâr mı oldum? Sâbikan vezaretimde yüz yük akçe vakfeylemiş idüm, zâyi' olmağla 'arzolunub dört yerde binâya mübâşeret olunmuş-idi. İkisi tamam oldukda artık mübâşeret olunmaz. (Sa'âdetlu) pâdişâhım İstanbul'da yapu yapmak zararlı değildir. Geçenlerde Tophâne harâb olmuş-idi, yanumdan iki üç yük akçe ile ta'mir idüb birkaç dükkân yapdım ağırlığın alub hem akçemiz çıkdı ve hem bu kadar dükkân hasıl olub Tophâne'ye vakfeyledüm. Kirâsı Tophâne'nün ta'mirine kifâyet ider. İşte İstanbul'da bina bu vechledür" sözleriyle yine İstanbul'daki binalarından ötürü kendisine yöneltilen suçlamaları cevaplar⁴⁸⁰.

III. Murad, zaman zaman rakiplerinin tahriklerine gerek kalmaksızın veziriazamını mülklerinden ötürü eleştirmiştir. Bir hatt-ı hümâyûnda, "cemî'inüzün alduğı kurâ ve mezâri' beytü'l-mâldan değil mi, birer tarykla hibe itdirüb mutasarrıf olub muzayaka gösterirsüz" sözleriyle Sinan Paşa'yı azarlar. Sinan Paşa, cevaben, sipahilerin tasruffundaki beş altı köyü kendi parasıyla sahiplerinden satın aldığı birkaç köyle, sipahilerin rızası ve padişahın izniyle değiştirdiğini, bundan ne hazineye bir akçe zarar geldiğini ne de kılıç-timar eksildiğini, fakat birkaç defadır bu köyler yüzünden padişah kendisine serzenişte bulunduğundan ricasına pişman olduğunu, hâlbuki mezkûr köyleri oğlu ya da kızının mülkiyetine vermeyip Allah yolunda vakfettiğini yazar⁴⁸¹.

Sinan Paşa'nın bu telhislerinin padişah üzerinde tesiri olmadı. İkinci veziriazamlığından azledilince, beylerbeyilikleri sırasında kurdukları hariç olmak üzere, evkafı müsadere edilerek padişahın haslarına katıldı⁴⁸². Ferhad Paşa'nın tahrikiyle

⁴⁸⁰ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 85-86, 58 no'lu telhis.

⁴⁸¹ "...bu kulları muzayakaya sebep olacak ne asıl kurâ ve mezâri'a mutasarrıf oldum. Beş altı pâre karyeter idi. Sipâhiler tasarruf iderdi. Kendü akçemiz ile ba'z-ı ashâb-ı emlâkdan birkaç pâre köy almış idük, ol timâr sâhiblerinin rızalarıyla sa'âdetlu pâdişâhdan ricâ idüb istibdâl buyurdunuz. Bunda ne mîrîye bir akçe zarar olmuşdur ve ne hod kılıç eksilmişdür. Birkaç def'adurki ol köyler ile bu kullarına serzeniş buyurulur. Kâşki ricâ etmemiş olayduk. Kul, efendisinin ihsânın ricâ itmeği hatâ değil mülâhaza iderdük. Husûsan alub oğlumuza ve kızımıza mülk deyu alıkomadük Allah yoluna vakfeyledük. Makbûl-i şerifnüz olduysa yine asıl sevâb sa'âdetlu pâdişâhın değil midür?", bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 202, 156 no'lu telhis. Sinan Paşa, burada 2,5 yıla yakın süredir görevde olduğunu yazdığından, bu telhis ikinci veziriazamlığının son günlerine aittir.

⁴⁸² Mehmet İpşirli (bk. "Koca Sinan Paşa", s. 137), bunun vakıf müessesesi açısından çok önemli bir uygulama olduğunu ve paşanın, Şam, Anadolu ve Erzurum eyaletlerinde, Üsküp ve Dukagin sancaklarında kurduğu vakıflarına el konulduğunu belirtir.

yapıldığı anlaşılan bu uygulamadan III. Mehmed zamanında vazgeçildi ve 11 Zilkade 1003/18 Temmuz 1595'te Sinan Paşa'ya evkâfı iade edildi⁴⁸³. Vefatında, Enderûn Hazinesi'nden borç olarak aldığı 1.000 yük akçeye karşılık olmak üzere bütün metrukâtı, mülkleri ve hazinelerinin mîrîye alınması emredildiğinden Çavuşbaşı Çoban Süleyman Ağa, paşanın muhallefatını mühürledi. Ayrıca paşanın sefer için tedarik ettiği at, deve, katır, cebe-hâne, mehterhâne, matbah edâvatı ve zahireler de hazineye dâhil edildi. Kapıağası Gazanfer Ağa, padişahın emriyle, Sinan Paşa'nın "nefâyis-i emti'a ve cevâhir-i esbâb ve nükudun zabt ve kabz" etti. Süleyman Ağa, bostancılar ve forsalar ile bunları Enderûn Hazinesi'ne taşıdı⁴⁸⁴.

Kaynak belirtmeyen Hammer, Sinan Paşa'nın metrukâtını şöyle listeler: 20 sandık zeberced, 15 inci tesbih, 30 rûze elmas, 20 miskal altın tozu, 20 ibrik, bir satranç takımı, elmasla müzeyyen meşinden yedi sofra örtüsü, 16 siper, 16 eyer, 34 üzengi, güzel taşlarla tezyin edilmiş 32 kalkan, 140 miğfer, 120 kemer, kıymetli taşlarla murassa 16 bilezik, sahanlar, 600 samur kürk, 600 vaşak kürk, 30 siyah tilki kürkü, sırmalı ve ipekli 1075 parça kumaş, 900 diğer kürk, 61 ölçek inci, iki elmas gerdanlık, murassa iki gâşiye, inciyle işlenmiş 30 eyer, 600 bin duka altını ve 2.900.000 akçe⁴⁸⁵.

Sinan Paşa'nın çocukları, bu müsadere sebebiyle kısa bir süre sonra mâlî sıkıntı çekmeye başlamış ve babalarının İstanbul'daki sarayını satmak için I. Ahmed'den müsaade istemişlerdir⁴⁸⁶.

9. SİNAN PAŞA'NIN AKRABALARI VE AİLESİ

Sinan Paşa, bu aileden yetişmiş ilk rical olmayıp kendisinden önce de aile fertlerinden bazıları Osmanlı idarî sistemi içerisinde önemli mevkilere ulaşmışlardır.

Bunlardan en iyi bilineni, 1544'te Bağdat beylerbeyliği yapan ve bu esnada vezaret payesi alan, 1549'da Diyarbakır'a tayin olunan, 1553-1559 arasında Erzurum beylerbeyliğini deruhte eden ve bu vazifede iken şehzâdeler mücadelesi sırasında Şehzâde Bâyezid taraftarlığıyla itham edilip öldürülen Ayas Paşa'ydı⁴⁸⁷. Rumûzî'ye

⁴⁸³ Erdal Çinpolat, *Endowments of Sinan Paşa*, s. 136-186.

⁴⁸⁴ Selânikî, *Tarih*, II, 582. Sinan Paşa'nın muhallefatından Edirne, İstanbul ve sair yerlerde bazı kimselere emanet bırakılan eşyalara dair bk. TSMA.d, nr. 5642.

⁴⁸⁵ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 239.

⁴⁸⁶ Tahsin Öz, "Yemen Fatihî Sinan Paşa Arşivi", s. 181.

⁴⁸⁷ Ayas Paşa için bk. Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği*, s. 134-143.

göre, Ayas Paşa ve kardeşi Mehmed Bey, Ulyanoğlu'nu tedib ederek Basra'nın ilk fatihi oldular⁴⁸⁸.

Sinan Paşa'nın diğer kardeşlerinden Kasım Bey 1551'de Erzurum eyaletine tâbi Malazgirt sancakbeyiliğine, Süleyman ise Dergâh-ı âli çaşnigirlerinden iken 17 Kasım 1555'te Budin timar defterdarlığına tayin edildi⁴⁸⁹. Ailenin başka bir ferdi, Mahmud Paşa idi. Sinan Paşa bir telhisinde ağabeyini, “Karaman'da bu kulunuzun doksana karîb bir koca karındaşı vardır, bakıyyetü's-selefdür, merhûm Selim-i kadîm devrine yetişmişdür. Belki akranı ve emekdâ[r]lıkda ana sâni yokdur”⁴⁹⁰ sözleriyle tarif eder. Leonardo Donà, 1596'da Mahmud Paşa'nın resmî bir görevi olmaksızın Sinan Paşa ile birlikte yaşadığını ve ondan 15-20 yaş büyük olduğunu söylediğini nakleder⁴⁹¹.

Sinan Paşa'nın aile fertlerini himayesi sadece Mahmud Paşa'dan ibaret kalmamış, beylerbeyilikleri döneminden itibaren tedricen ailenin reisliğini üstlenmiştir. Yemen serdarlığında Sinan Paşa, erkek kardeşlerinden birisinin oğlu olan Hüseyin Bey'i Aden sancakbeyiliğine ve muhafazasına tayin etti⁴⁹². Yine bu sefer sırasında Sinan Paşa'nın arz ve ricası üzerine “biraderzâdesi” Ali'ye, Mısır çerâkise ağalığı tevcih edildi⁴⁹³. Kardeşi çocuklarından Mustafa da Yemen fütuhâtında Sinan Paşa'nın maiyetindeydi⁴⁹⁴. Mezkûr Mustafa, Sinan Paşa'nın ağabeyi Ayas Paşa'nın oğlu olabilir ki, babası Erzurum beylerbeyi iken 23 Zilhicce 963/28 Ekim 1556'da kendisine ve kardeşi Süleyman'a terakki verilmiştir⁴⁹⁵. Mustafa, Sinan Paşa'nın veziriazamlıklarında, Sivas, Bosna, Tımışvar, Van gibi beylerbeyiliklerde bulundu, amcası ile Ferhad Paşa arasında yaşanan rekabetten etkilendi, Eflâk seferinde hayatını kaybetti⁴⁹⁶. Antep

⁴⁸⁸ Rumûzî, *Yemen*, I, 8-11.

⁴⁸⁹ Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği*, s. 142, 239.

⁴⁹⁰ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 56-57, 39 no'lu telhis.

⁴⁹¹ Leonardo Donà, *Relezione* (1596), s. 336.

⁴⁹² Rumûzî, *Yemen*, I, 307-311, 365-367.

⁴⁹³ MD 14/2, Vezir Sinan Paşa'ya hk. 583/834, 24 Cemaziyülevvel 978/24 Ekim 1570.

⁴⁹⁴ Rumûzî (bk. *Yemen*, II, 603), bu Mustafa'yı sadece Sinan Paşa'nın “bürâder-zâd[ı]” olarak anar.

⁴⁹⁵ MD 2, 175/1604, Erzurum Beylerbeyi Ayas Paşa'nın oğulları Süleyman ve Mustafa'ya terakki verilmesi, 23 Zilhicce 963/28 Ekim 1556.

⁴⁹⁶ Selânikî (bk. *Tarih*, I, 250, 315, 359-360 vd), sadece Mustafa Paşa'nın Sinan Paşa'nın akrabası olduğunu kaydeder. Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 32-35, 47, 72 vd), 1593-1594'de Bosna beylerbeyi olan Mustafa Paşa'yı Sinan Paşa'nın “karındaşı oğlu” olarak anar.

sancakbeyiliğine kadar yükselen Süleyman ise, Magosa muhasarasında şehid düştü ve yerine kardeşi Abdi tayin edildi⁴⁹⁷.

Sinan Paşa'nın altıncı vezir payesiyle Kubbealtı'na girmesi akabinde 15 Şevval 981/7 Şubat 1574'te, akrabasından Ohri Alaybeyi Zaim Ali'ye müteferrika gediği rica olunmakla 4 bin akçe ve kız kardeşinin oğlu olup Paşa sancağında zeamete mutasarrıf Mehmed'e 2 bin akçe terakki verildi⁴⁹⁸. Yine Sinan Paşa'nın kız kardeşinin oğlu ve 90 bin akçe zeametle müteferrika olan Derviş Ağa, Halkulvad'ı fetheden donanmanın sağ salim dönüş yolunda olduğu müjdesini getirince 10 bin akçe terakki aldı⁴⁹⁹. 20 Ramazan 989/18 Ekim 1581'de Veziriazam Sinan Paşa'nın akrabalarından Ali isimli kimse, Dergâh-ı âli müteferrikalarından olup Köstendil'de timara mutasarrıf idi⁵⁰⁰. Paşanın kız kardeşlerinden birinin oğlu olan Ali Bey, 1593'de Fülele sancakbeyi iken Avusturya muhasarası karşısında kaleyi bırakıp firar etmişti⁵⁰¹. Kaynaklarda, iki defa sadaret kaymakamlığına kadar yükselen Sofu Sinan Paşa'nın da Sinan Paşa'nın akrabası olduğu nakledilir⁵⁰².

Kendi hanesine gelince; araştırmalarda Sinan Paşa'nın Yavuz Sultan Selim'in torunu Esmihan Sultan ile evlendiği tespit edilmiştir⁵⁰³. Avlonya, Silistre ve Köstendil sancaklarında senevî toplam 25 bin akçe akârı olan köylerin Esmihan Sultan'a bağışlandığına dair bir mülknâme, paşanın telhisleri arasındadır⁵⁰⁴. Sinan Paşa, Esmihan Sultan'dan önce bir başka hanımla evlenmiş olmalıdır. Zira daha birinci defa Mısır beylerbeyi olduğu sırada, evlilik çağında çocuğu ya da çocukları vardı. Kendisine gönderilen 8 Safer 976/2 Ağustos 1568 tarihli bir hükmün üzerinde damadına verildiğine dair şerh yer alır⁵⁰⁵.

Gerek Sinan Paşa'nın mevkii gerekse hanedan kızlarının istisnalar haricinde İstanbul dışına gönderilmedikleri göz önünde bulundurulduğunda bu hanımın, Esmihan Sultan olmadığı tahmin edilebilir. Venedik Balyosu Bonifacio Antelmi, 1576'da

⁴⁹⁷ Seyyid Lokmân, *Zübde*, vr. 82b; Selânikî, *Tarih*, I, 80.

⁴⁹⁸ MD 25, 51/524, 51/530.

⁴⁹⁹ MD 25, 303/2808, 10 Receb 982/26 Ekim 1574. Ayrıca bk. Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 88a.

⁵⁰⁰ MD 45, 261/3110.

⁵⁰¹ Câfer İyânî, *Vilayet-i Üngürüs*, s. 56.

⁵⁰² Âlî, *Kühü'l-ahbâr*, III, 555-559; Hasan Beyzâde, *Tarih*, III, 833-834, 863-864, 903 vd.

⁵⁰³ Mehmet İpşirli, "Sinan Paşa", s. 137.

⁵⁰⁴ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 46-47.

⁵⁰⁵ *7 Numaralı Mühimme Defteri*, II, Mısır beylerbeyine ve defterdarına hk. 1844.

Kubbealti'ndaki paşaları tek tek tanıtırken Sinan Paşa'nın evli olmadığını yazar⁵⁰⁶. Dolayısıyla Esmihan Sultan-Sinan Paşa izdivacı muhtemelen bu tarihten sonra gerçekleşmiştir. Mülknâmede Esmihan Sultan, merhûme sıfatıyla anıldığına göre paşanın ikinci (1589-1591) ya da üçüncü (1593-1595) veziriazamlığından önce vefat etmiştir.

Vakfiyelerine göre Sinan Paşa'nın, Emine, Hatice ve Hümâ adında üç kızı vardı. İstanbul'daki evkâfından evlatlık suretiyle, kızlarının her birine günlük 200 akçe ve oğlu Mehmed Paşa'dan torunu Ayşe Hanım'a da 100 akçe tahsis etmiştir⁵⁰⁷. Kızlarından birisini, meşhur Ramazan-oğulları hanedanından Mehmed Bey ile evlendirmişti. Yukarıda zikredilen 8 Safer 976/16 Nisan 1578 tarihli hükümde "güveyisi" sıfatıyla anılan kimse, muhtemelen Mehmed Bey idi. Sinan Paşa, üçüncü veziriazamlığında, Mayıs 1593'te damadı Adana Hâkimi Ramazanoğlu Mehmed Paşa'yı Maraş beylerbeyiliğine tayin etmişti⁵⁰⁸.

Köse Hüsrev Paşa'nın oğlu Abdullah Paşa, Sinan Paşa'nın bir diğer damadı oldu. Sinan Paşa, Eflâk seferinde iken, Abdullah Paşa Erzurum halkının kendisi hakkındaki şikâyetlerinden ötürü 3 Cemaziyülevvel 1003/14 Ocak 1595'te buradan Van beylerbeyiliğine nakledildi. Yeni Veziriazam Ferhad Paşa, Abdullah Paşa'yı 17 Şaban 1003/27 Nisan 1595'te bu vazifesinden azlettirdi⁵⁰⁹. Sinan Paşa, ömrünün son günlerinde, Mehmed Paşa'dan olan torununu selefi Lala Mehmed Paşa oğlu olup III. Mehmed'in emriyle kapıcıbaşı yapılan Mustafa Ağa ile evlendirdi⁵¹⁰.

Sinan Paşa birinci veziriazamlığına tayin edildiğinde oğlu Mehmed'e 500 bin akçe ile Kastamonu, akrabalarından olup Dergâh-ı Âli müteferrikalarından Halep'te sakin Ahmed Bey'e de 300 akçe ile Muammere sancağı verilmişti⁵¹¹. Mehmed, babası hayatta iken vezaretle Rumeli beylerbeyiliğine kadar yükseldi ve bir ara Avusturya serdarı oldu. Babasının vefatından hemen sonra, III. Mehmed Eğri Seferi için Belgrad'a

⁵⁰⁶ Bonifacio Antelmi, *Relazione* (1576), s. 198.

⁵⁰⁷ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 570 numaralı defterin 139. sayfa 87. sırasında kayıtlı İstanbul'da Sinan Paşa'nın 6 Receb 994 tarihli vakfiyesinin sureti, vr. 72; Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, 629 numaralı defterin 523. sayfa 383. sırasında kayıtlı İstanbul'da "Yemen Fatihi Sinan Paşa Vakfı"na ait Rebiülevvel 996 tarihli vakfiye. Ayrıca bk. Erdal Çinpolat, *Endowments of Sinan Pasha*, s. 30, 59-60; Nurcan Yazıcı, "Sinan Paşa ve Camileri", s. 438.

⁵⁰⁸ Selânikî, *Tarih*, I, 314.

⁵⁰⁹ Abdullah Paşa'nın Van beylerbeyiliğinden azli için bk. Filiz Yıldırım, *1141 Numaralı Tahvil Defteri*, s. 188. Selânikî (bk. *Tarih*, II, 424, 475), Abdullah Paşa'nın Evâhir-i Şaban'da Van'dan azledildiğini kaydeder.

⁵¹⁰ Selânikî, *Tarih*, II, 561-562, 571.

⁵¹¹ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 26b.

geldiğinde Estergon Kalesi'nin düşmesindeki kusuru sebebiyle Belgrad Kalesi'ne hapsedilip bütün mallarına el konulduysa da affedilip serbest bırakıldı ve vezareti iade edildi. Müteakip yıllarda gâh yalnız beylerbeyi sıfatıyla gâh vezir olarak çeşitli rütbelerde bulundu. Anadolu'da büyük bir isyan başlatan Karayazıcı'nın üzerine serdar olarak gönderildi. Ardından vezaretle Bağdad muhafazasına tayin edildi. 5 Rebiülâhir 1014/20 Ağustos 1605'te vüzera ile arza girip çıktıktan sonra Bâbüssaâde'den geçerken I. Ahmed'in emriyle tutulup idam edildi⁵¹².

10. MUASIRLARININ KALEMİNDEN SİNAN PAŞA

Sinan Paşa, vezirliğinden itibaren muzaffer komutan kimliğini her defasında gözler önüne serdi ve muhataplarının yazdıklarına bakılacak olursa daha ziyade bu yönüyle dikkat çekti. Mesela III. Murad'ın Halkalı'daki avdan İstanbul'a dönüşü vesilesiyle 10 Safer 984/9 Mayıs 1576'da yapılan ve cülûs tebriki için gelen Şah Tahmasb'ın elçisi Tokmak Sultan'a izlettirilen mutantan alayda⁵¹³ Sinan Paşa, halkın ve rakiplerinin karşısına pahalı kumaşlardan Yemen üslûbunda tezyin edilmiş atlarıyla çıktı. Selânikî, bu merasimde Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'dan sonra Ahmed Paşa'nın alayının en "mümtâz" olduğunu, Lala Mustafa Paşa'nın maiyeti her ne kadar kalabalık ise de Sinan Paşa'nın at takımlarının "kemâl mertebe zîverî yaraşık" düştüğünü nakleder⁵¹⁴.

Gerlach'a göre, 22 Ağustos 1575'te kendisini Saray'ın aşağı tarafında, deniz kenarındaki konağında ziyaret eden Habsburg elçisi, Sinan Paşa'nın savaştı karakteri ile tanıştı. Sinan Paşa, yıllık haracın teslimi dolayısıyla kendisine gümüş iki kupa ya da kadeh ve 1.000 taler hediye getiren elçiye, "Bunları bana ne diye veriyorsun? Benim şarap içmediğimi biliyorsun. Eğer bana bir armağan vereceksen, tüfek, zırh, kalkan ve başka silahlar getir ki seninkilere karşı savaşıyım" dedi. Elçi, "şaka yollu", kullanmayı beceremeyeceklerinden Hristiyanların silahlarının Türklerin işine yaramayacağını söyleyip barışın devamı için yardım etmesini rica edince, Sinan Paşa kendisinin

⁵¹² Hasan Beyzâde, *Tarih*, III, 495-496, 682-686, 772 vd.; *Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-tevârihi*, II, haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, Ankara 2003, s. 40 vd.

⁵¹³ Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 90b-91b) elçi, 5 Safer'de Kılıç Ali Paşa ve Siyavuş Paşa tarafından Üsküdar'dan İstanbul'a geçirilip Behram Paşa Konağı'na yerleştirilmiştir, 2 Rebiülevvel'de İstanbul'dan ayrılmıştır.

⁵¹⁴ "Lala Mustafa Paşa hazretlerinin kesreti gerçi nihayetde idi, velâkin Sinan Paşa hazretlerinin at geyimlerinin yeni serâser ve ağır çatmalardan tedârük olunmağla kemâl mertebe zîverî yaraşık düşdi", bk. Selânikî, *Tarih*, I, 112-114.

padişahın hizmetkârı sıfatıyla ona itaat etmek zorunda olduğunu, şimdi Macaristan'a sefere gitmesi emredilse, bunu aynen yapacağı cevabını verdi⁵¹⁵. Giovanni Correr, 1578'de Venedik Senatosu'na, çok dikkatsiz ama bir o kadar da gururlu, az konuşup çok iş yapan ve Hristiyanlara karşı büyük nefret beslediğinden imkânı olsa barışın sona ermesi için elinden geleni yapacak birisi olarak tarif ettiği Sinan Paşa'nın, ölmesi için hep birlikte dua etmeleri tavsiyesinde bulunuyordu⁵¹⁶.

Âlî, özellikle *Kühü'l-ahbar*'ında Sinan Paşa'yı hemen daima menfî sıfatlarla anar. Toplam beş kere veziriazamlık yaptığını, sonraki vezaretlerinin öncekilerden kem olduğunu, gittikçe bed huylu ve fitneci bir kimse haline geldiğini ve maslahat gördürmek için yanına gelenlere daima “toprak başına” dediğini yazar⁵¹⁷.

Selânikî, bu hususta nispeten daha mutedildir. Müteveffa veziriazamın, ne kadar güzel haslet varsa hepsini kendi nefsinde cem ettiğine inandığını, ulemanın ilmini ve kahramanın şecaatini beğenmediğini, ulemayı küçük düşürmek için “mukayyed fetva ne kelimedir” diye sorup bilmeyenlere “toprak başına” demeyi âdet hâline getirdiğini nakleder. Paşayı, “ziyâde zû-funûn-ı âlem olup, inkırâz-ı akran ile mümtâz olmuşdu. Vüzerâ-ı izâm içinde pîr-i tarikat olup, pîşkeş ve hedâyâ alup-virmede azîmü'l-iktidâr idi” sözleriyle yâd eder⁵¹⁸. Topçular Kâtibi, iki defa komutası altında sefere çıktığı Sinan Paşa'yı, Yemen, Halkulvad ve Yanık fatihi, gazi, umûr-dîde bir veziriazam olarak geleceğe taşır⁵¹⁹.

Farklı tarihlerde Koca Sinan Paşa hakkında bilgi veren Venediklilerden Paolo Contarini için Sinan Paşa, padişahın elindeki en iyi askerlerden birisiydi. Savaş konusunda çok başarılıydı ve ayrıca Hristiyanların düşmanıydı. Bu yüzden onun padişahın gözünden düşmesi, sadece Venedik değil aslında bütün Hristiyan dünyası için büyük bir şans olmuştur⁵²⁰. Gianfrancesco Morosini'ye göreyse, yaklaşık 60 yaşlarındaki Sinan Paşa, başta serveti ve akıllı davranışları olmak üzere, hem dış

⁵¹⁵ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, I, 217. Sinan Paşa'nın ağzından benzer sözler için ayrıca bk. Lubenau, *Seyahatname*, I, 252.

⁵¹⁶ Giovanni Correr, *Relazione* (1578), s. 255.

⁵¹⁷ Mesela, “Arnavûd-ı ‘anûd cinsinden bir fitne-bîdâr-ı bed-gümân”; “Sinan Paşa-yı şûm”; “sipeh-sâlâr-ı bî-iz‘ân ya‘nî Sinan Paşa-yı nâ-dân”; “Sinan Paşa ki, beş kerre sadr-ı a‘zam oldu. Sonraki vekâletleri evvelkinden kem idi. Gittikçe bed-hûyî ve bed-güyî ve vardıkça fitne vü bîdâr ve tend-hûy olub Kazâ-i hacet için yanına varanlara lisânından carî olan “Tobrak başına” kelâmı idi” (bk. Âlî, *Kühü'l-ahbâr*, III, 361, 664, 680, 696).

⁵¹⁸ Selânikî, *Tarih*, II, 582.

⁵¹⁹ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 109.

⁵²⁰ Paolo Contarini, *Relazione* (1583), s. 240.

görünüşiyle hem de diğer bazı erdemleriyle Kardinal Granvella'ya benziyordu. Çok cesur birisi ve Hristiyanların düşmanı olarak biliniyordu. Davranışları o kadar zalimdi ki, deli olduğunu düşünenler bile vardı. Hristiyan hükümdarların temsilcileriyle her konuştuğunda onlara kötü bir şey söylüyor, sözleriyle sürekli onları tehdit ediyordu. Bazılarına şaka yapmak istediğinde bile, “seni astıracağım ya da falakaya yatırıp yüz sopa vurduracağım” gibi sözler kullanıyordu. Bütün bunlara rağmen hayli bilgili ve öfkeli olmadığı zamanlarda da mantıklı birisi olarak tanınıyordu. Ordulara komutanlık etmişti ve Türkler onun gibi başarılı bir komutanın nadiren ortaya çıkacağını düşünüyorlardı. Son derece para düşkünüydü; veziriazamlığı sırasında bunu tatmin etmeyi de biliyordu. Morosini, tekrar eski görevine gelmesi ihtimaline binaen böyle bir paşa ile dostluğun her zaman sürdürülmesi gerektiğini tavsiye eder⁵²¹.

Giovanni Moro, 70 yaşını geçmişken tanıdığı Sinan Paşa'nın, Arnavut olmasından nâşi kaba ve küstah bir kişi olduğunu, sözlerinde hiç ölçülük bulunmadığını; lütuflarıyla zengin olan az sayıdaki kişiden başlayarak, Türkler arasında da onun yönetiminden memnun olan hiç kimsenin olmadığını, hatta paşanın deli olduğunu söyleyenlerin bulunduğunu iddia eder. Her ne kadar adaletin yönetiminde herhangi bir şeyin onu lekelemesine izin vermiyorsa da, her şeyi canı istediği gibi idare ettiğini ve kaba bir şekilde kendini göstermek istediğini yazar⁵²². Lorenzo Bernardo, 64 yaşında olduğunu tahmin ettiği Sinan Paşa'yı, kendini beğenmiş, ihtiyatsız, genelde çılgın ve deli olarak tanınan bir kimse şeklinde tavsif eder⁵²³.

Matheo Zane'nin ifadesiyle Sinan Paşa, 80 yaşında olmasına rağmen gürbüz yapılı, hâlâ bedensel ve zihinsel yorgunlukları kaldıracak düzeyde; zeki, aklı başında, katı dini kuralları bulunan, acımasız ve icracı, efendisinin gücüne bakarak her şeyi vaadettiğinden elçilerle konuşurken oldukça saygısız ve atılgan, olayları aceleye getirecek kadar kibirli birisiydi. İmparatorluğun güçlerini herkesten daha iyi anlayıp bildiğinden ve onları kullanmaya herkesten çok yatkın olduğundan, her zaman veziriazamlık görevini büyük bir avantajla sürdürmüştü. Paşanın hükümet reisi olarak çok sayıldığı söyleniyordu, zira çalışmakta ve aynı şekilde dinlemekte de yorulmak bilmezdi. Davaları ehil hâkimlere sevk eder, şehirde onlardan bolca arayıp bulmaya

⁵²¹ Gianfrancesco Morosini, *Relazione* (1585), s. 292-293. Leopold von Ranke (bk. “*Osmanlılar ve İspanya Krallığı*”, s. 151), bilhassa bu Granvella teşbihine itiraz eder.

⁵²² Giovanni Moro, *Relazione* (1590), s. 372.

⁵²³ Lorenzo Bernardo, *Relazione* (1592), s. 358.

ihitimam gösterirdi. Rüşvetle adalet dağıtmamış olduğunu açıkça beyan ediyordu. Diğer Türkler gibi cimri idi. Zengin olduğundan azla yetinmiyordu. Yaşlılıktan çökmüş olmasa, övünmeyi ve kendini işe yaramaz, neredeyse öfkeli kılan kibirli davranışlardan uzak dursa, Hristiyanların günahları sonucu, padişah onun şahsında, komuta ve yönetim açısından eşsiz olan ve Hz. İsa'nın sancağı ve sadık takipçilerine karşı hususî bir düşmanlığı bulunduğunu dile getiren bir kişiye sahip olurdu⁵²⁴.

Venedik Fevkalade Elçisi Leonardo Donà, aşağı yukarı 80 yaşında olduğunu tahmin ettiği Sinan Paşa'nın çeşitli askerî rütbelerde bulunduğunu, dikkate değer çeşitli hükümetler gördüğünü, oldukça genç bir yaşta vezir derecesini elde ettiğini ve nihayetinde, kadınlar vasıtasıyla padişahla bağlantısı olduğu için değil, çok zeki ve değerli bir insan olarak kendi mahareti sayesinde veziriazamlık makamına ulaştığını yazar. Donà'ya göre, Sinan Paşa şimdiye kadar müzakerelerinde herkese karşı çok tehdit edici ve çok rahatsızlık verici kelimeler kullanmış, bu yüzden uyumsuz birisi kabul edilmişti. Hristiyanlar tarafından da her zaman çok sert bir düşman olarak görülmüştü. Geçmiş başarılarına kendini o kadar ikna etmişti ki herkesi küçük görüyor, bir hiç olarak kabul ediyordu. Ama ömrünün sonuna yaklaşınca ve Eflâk'ta mağlup olup ordusunu kaybedince, Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlerinin ondan çok daha küçük hükümdarlar tarafından da yenilebileceğini görerek, her ne kadar yırtıcı tabiatı bütünüyle onu terk etmediyse de, daha yumuşak başlı ve uysal bir kişi oldu.

Leonardo Donà, Sinan Paşa ile müzakerelerde bulunanların ona dair bir şeyi övdüklerini duymuştu; paşa, önce özel bir etki sonucu aksini anlamak istediğine ikna olmadığı sürece, bir konuşmada bir defa söylenmiş sözü mutlaka tutar ve onunla görüşülen ne ise o konunun hemen ehli olabilirdi. Donà, Senato'ya, bütün bu hasletleriyle, zeki bir adam olması sebebiyle ve o dönemde paşalar arasında kendisiyle karşılaştırılabilecek bir kimse bulunmadığından, ömrünün âhirindeki Sinan Paşa'nın yaşadığı sürece dikkate alınması gerektiğini tavsiye eder⁵²⁵.

11. KENDİ KALEMİNDEN SİNAN PAŞA'NIN HİZMET ANLAYIŞI

Bugün elimizde bulunan telhisleri sayesinde Sinan Paşa'nın hizmet anlayışı, devleti idare etme usûl ve üslûbu hakkında önemli bilgiler edinmek mümkündür. Fakat

⁵²⁴ Matheo Zane, *Relazione* (1594), s. 429.

⁵²⁵ Leonardo Donà, *Relazione* (1596), s. 336, 338-340.

bu hususlara dair paşanın telhisleri kullanılırken dikkatli olmak ve hüküm verirken belgelerin yazılış amaçlarını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Zira telhisler yapıları gereği yazanın bir anlamda savunması niteliğindedir. Sinan Paşa da büyük bir kısmı ikinci veziriazamlık dönemine ait olan telhislerinde bir taraftan kendisi ile ilgili itham ve iftiralara cevap ve gelişmelere dair padişaha bilgi vermeye, diğer taraftan da iktidarını devam ettirmek için kendisinin padişah nazarında vazgeçilmez biri olduğunu göstermeye matuf bir amaç gütmüştür.

Birçok telhisinde yaşının seksene yaklaşmasına rağmen canla başla ve gece gündüz demeden çalıştığını ifade eden⁵²⁶ Sinan Paşa, samimi cümlelerle devletin bekasını ve saltanat namusunu her şeyin üstünde tuttuğunu kaydeder. Halkı Allah'ın kendisine bir emaneti olarak gören paşa, halka adaletle muamele etmeye çalıştığını, aksi takdirde hem bu dünyada hem de ahirette sonunun fena olacağına inanmaktadır⁵²⁷. Buna rağmen halkın refahı için gerekirse sert mâlî tedbirlerin uygulanması gerektiğini, bunu ise her idarecinin göze alamayacağını beyan eder. Zira Sinan Paşa, kendi tecrübelerine istinaden de bilmektedir ki, ekonominin düzelmesi ve halkın refahı için alınacak sert önlemler bu önlemleri alanların düşmanlarını arttıracak ve bu tür kişiler halk tarafından dahi sevilmeyecektir. Sinan Paşa, bunu bilmesine rağmen ve halkın sevgisini kaybetmek ve düşmanlarının sayısının artacağını göze almak pahasına popülist politiklardan kaçınılması gerektiği kanaatindedir. Bir telhisinde bu anlayışını şu şekilde açıkça ifade etmiştir: “Devletlu pâdişâhım bir hâl vardır bu kulunuz dahi Siyavuş ve Osman Paşa merhum gibi iki günde mahbûb-ı halk olmak mümkündür. Nazarıma gelene ulûfe mi ister, sancak mı ister, mansıb mı ister asla ötesin yoklamayup virmeğe rızâ-yı şerifiniz olursa bu husus kati kolaydur. Ammâ devletlu pâdişâhım bu ednâ kulları ehl-i İslâm oğlu ehl-i İslâmım ve hâlimce mütedeyyin geçinürüm beş on kimesneye yaramak için velini‘metim ocağına hıyânetle hidmet eylemezim”⁵²⁸.

⁵²⁶ “...Hak Ta‘âlâ hasb-i hâlîme vâkıfdir. Ne gündüz ve ne gece uyumayub bir sa‘at tek durmazam...” bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 28, 19 no'lu telhis. “...Kâdir olduğum kadar onatımı bir ‘abes yere sarfeylemeyüb gece ve gündüz “Ayâ hizmet-i aliyyelerinde ne vechle yaramak mümkün ola!” deyu fikr ve ‘amelden hâlî değılim...”, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 65, 45 no'lu telhis. “...Bu kulları ne gece uyurum ve ne gündüz dururum...”, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 87, 59 no'lu telhis.

⁵²⁷ “Devletlu pâdişâhım, muhassal-ı kelâm vallâhi'l-‘azîm ve tallâhi'l-kerîm bir bî-garaz hayırhâh-ı devlet kullarıyum. Sa‘âdetlu pâdişâhımın mübârek tırnağına ne istersem öz başıma ve dinime imanıma gelsün. Hülâsa-i kelâmım budur ki, bu ra‘âyâ ve berâyâ emânetullahdır. Bunları bulduğumuz gibi koyub gitmek gerekir ki âhîretde cevaba kadir olavuz... Dünya ve âhîret devleti adâletle olur...”, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 9, 5 no'lu telhis.

⁵²⁸ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 89, 61 no'lu telhis.

Sinan Paşa, başka bir telhisinde hizmet anlayışını şu şekilde izah etmiştir: “Sa□ âdetlu pâdişâhım bu Âsitânei Sa□ âdet bîinâyetillâhi te□ âlâ tâ kıyâmet bâkî ve pâyidâr olacaktır. Bu kulları ol nazar ile bakub bu tarîkla kayırırız eller gibi ibn-i vakt olup yarın ne olursa olsun dimezem...”⁵²⁹. Lâkin paşa, sert mâlî politikalar uygulamanın düşmanlarını arttıracığının farkındadır: “Muhassal-ı kelâm budur ki istikametle hizmet ideni onamazlar, yağma isterler ki herkes hissedâr ola. Şimdi halk u âlem gerek mîrîye gadrolsun gerek ırz-ı saltanata zarar olsun hemân her ne talep olunursa nola diyeni severler. Bu kulları ise devletlu pâdişâhımın va‘de-i şerifine i‘timâden bir ferdi gözetmeye [cevâz] göstermeyüb rızâ-i şerîflerinden ayrılmadum. Mercûdur ki bu kullarının bu hâlinden haberdâr olup korumağa inâyet buyuralar. Yohsa vallâhi’l-azîm her gün bir yeni hârik-ı âdet ve kerâmet göstersem mâ-dâm ki rızâlarına müsâid olmayam en büyük dost olacak bana büyük aduvv olur”⁵³⁰.

Başka bir telhisinde de aynı konuya temasla şunları yazmıştır: “... devletlu pâdişâhım bu maslahatlar olur olmaz dileği tutmamağla ve hâtır gözetmeyüp her kimin tevâbi‘ünde mâl-ı mîrî var ise tahsîl olunmağla ve kimin tevâbii zâlim ise ref‘ olunmağla olmuşdur. Ol ecluden kibardan ba‘zı müte‘allikat ve tevâbi‘i çok olanlar bu kullarından hâtır-mânde” oldular. “Zamâne halkında ise ol insâf kalmamışdır ki nola biz bir mikdar mutazarrır olduk ise kayırmaz tek hemân âleme bir salâh gelsün diyeler. Farzan herkes kendu murâdı için âlemin yıkılıduğında değildir. Devletlu pâdişâhımın devletinde bu bâbda bî-pâkim, ne görüb bilürlerse söylesünler”⁵³¹.

Sinan Paşa rahat çalışmak ve muhaliflerinin icraatlarını engellemek için yapacakları şikâyetlerin önünü almak adına öncelikle padişahın bu tür kişilerin tezviratlarına itibar etmemesini birçok telhisinde talep etmiştir. Buna rağmen paşa, muhaliflerin kendisi aleyhindeki söylentileri padişah üzerinde etkili olacağından da endişe etmiş ve bunu bazı telhislerinde açıkça ifade etmiştir. Bu endişesini bir telhisinde açık ve net bir şekilde şöyle yazmıştır: “Bu kulları din ü devletlerine ve ırz-ı şerîflerine ve beytü’l-mâl husûsunda ne vechle çalışup sa‘y üzere olduğum Hudâ’dan gayrıya ma‘lûm değildir... Vallâhi’l-azîm din ü devletlerine ve ırz-ı saltanatlarına lâyıq olduğu

⁵²⁹ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 45, 33 no'lu telhis.

⁵³⁰ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 105, 72 no'lu telhis.

⁵³¹ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 141, 100 no'lu telhis. Sinan Paşa, bu telhisinde muhaliflerin problemler çözülmeye yüz tutunca ortaya çıktıklarını, kriz döneminde ise kimsenin sesinin çıkarmadığını kaydetmiştir.

vech üzere hidmet eylemekden gayrı bir murâdım yokdur. Fe-ammâ ba‘zı töhmet ashâbı birer mesned idinmişlerdür. Ol asılların hâmilelerinden muhkem havfederüz”⁵³².

Sinan Paşa, muhaliflerin elini güçlendirmemek adına kendi kapı halkında olan ancak usulsüzlük yaptığı ihtimali bulunanları görevden almakta tereddüt etmemiştir. İkinci veziriazamlığında kapıcıbaşısı olan Mustafa ile ilgili bir suçlama üzerine III. Murad, kapıcıbaşının azledilmesini istemiştir. Padişahın bu talebine binaen kaleme aldığı bir telhisinde Sinan Paşa, “Eğer huzur-ı hümayûnunuzda bir günahı sâdir oldu ise fermân pâdişâhımındır ve illâ sa‘âdetlü pâdişâha yaramayan dahi bu kullarına yaramaz gerek, gözümün biri olsun. Bize hemân rızâ-yı şerîfiniz gerekdir”⁵³³ diyerek hassasiyetini dillendirir.

Hizmetlerine dinî bir anlam da yükleyen Sinan Paşa, padişaha yazdığı bir telhisinde bunu şöyle ifade etmiştir: “Sa‘âdetlü padişâhım, bu kulunuz yalnız dünyanıza hidmet etmek istemezim vallâhi’l-azîm âhiretimize dahi hidmet eyleyüb, yarın kıyâmet gününde beyne yedeyillâh’da ve mahzar-ı Resûl’de işte sana ve ‘ibâdîma sadâkatle bu hidmet eylemişdir didirtmek isterüm, vallâhi dilhâhım ve maksudum bunadır”⁵³⁴.

Sinan Paşa’nın hizmet anlayışında meşveretin de önemli bir yeri vardır. Zira meşveret yapmadığı için bizzat padişah tarafından azarlanan paşa, şu savunmayı yapmıştır: “Sa‘âdetlü padişâhım, bu kulları her umurda müşavereden hâlî değilüm, ammâ a‘dâ inkâr idicek neyleyelüm”⁵³⁵.

Sinan Paşa, icabında devletin sert yüzünü de göstermesi gerektiği kanaatindedir. Bunu “Riyâset siyâsetle durur”⁵³⁶ veciz sözüyle açık ve net bir şekilde ifade etmiştir. Özellikle başkentin asayişini bozacak ve büyüyerek bir isyana dönüşecek girişimlerin anında cezalandırılması gerektiği, aksi takdirde sonra önünün alınmasının zor olacağını birçok telhisinde ifade etmiştir.

⁵³² *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 142-143, 101 no’lu telhis.

⁵³³ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 173, 133 no’lu telhis.

⁵³⁴ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 14, 8 no’lu telhis.

⁵³⁵ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 23, 13 no’lu telhis.

⁵³⁶ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 27, 18 no’lu telhis.

12. TARİH YAZDIRAN VE TARİHE YÖN VEREN BİR VEZİRİAZAM

Sinan Paşa'nın tarihe meraklı olup olmadığına dair hem telhislerinde hem de kendisi hakkında bilgi veren kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmaz. Buna rağmen paşanın fetihlerini devrin önde gelen müelliflerine yazdırdığı ve böylece kendi tarihini inşa ettiği bilinmektedir.

Fetihlerinin kaydedilmesi konusunda hassas olan Sinan Paşa, ilk olarak Yemen Seferi'ni ve bu seferde elde ettiği zaferlerini Rumûzi'ye yazdırdı. Paşa, Yemen seferini yazdırmakla kalmadı, Rumûzi'nin günlük olarak kaydettiği notları bizzat ikmal etti ve önemli düzeltmelerde bulundu. Daha sonra bu notların bir risale hâlinde bir araya getirilmesini de teşvik etti⁵³⁷.

Sinan Paşa, Yemen Seferi'nden dönüşte Haremeyn'e uğramış ve burada hacı olmuştur. Bu sırada Rumûzi'nin manzum olarak kaleme aldığı "*Nâme-i Fütûh-ı Yemen*" adlı eseri Haremeyn Müftüsü Kutbuddîn el-Mekkî'ye vererek, ondan bu eseri mensur olarak yeniden kaleme almasını istedi. El-Mekkî, paşanın talebi üzerine "*el-Berku'l-Yemânî fi'l-Fethi'l-Osmânî*" adlı Arapça eseri kaleme aldı.

El-Mekkî, Sinan Paşa ile nasıl tanıştıklarını ve paşanın kendisinden Yemen'deki zaferlerine dair bir kitap yazmasını talep ettiğine dair *el-Berku'l-Yemânî fi'l-Fethi'l-Osmânî*'nin mukaddimesinde şu bilgileri verir: "Sinan Paşa da ordusu ile Yemen'e giderken Mekke-i Mükerrerme'ye uğradı. Kendisiyle görüşüm. Bana ve Haremeyn'de olanlara birçok ihsanda bulundu. Allâh'ın, kendisine yardımcı olup, onu muvaffak ve muzaffer etmesi için bizim du'â etmemizi istedi. Allâh da yapılan du'âları kabûl etti ve Vezîr Sinan Paşa Yemen topraklarını fethetmeye muvaffak oldu. Yemen'den avdetinde tekrar Mescîd-i Harâm'a uğradı. Berâberce hac farızasını ifâ ettik. Bana lütuflarda bulunduğu için kendisine minnetdâırım. Bu arada bana Yemen fetih haberlerini anlattı. Askerleriyle berâber orada karşılaştığı sıkıntı ve zorlukları, elem ve kederleri nakletti.

⁵³⁷ Rumûzi'nin Sinan Paşa'nın isteğiyle *Nâme-i Fütûh-ı Yemen* adlı eseri kaleme alması ve bu sürede paşanın eserin yazımına gösterdiği ilgi için bk. Rumûzi, *Yemen*, I, CCXXXII-CCXXXV (Hulûsi Yavuz'un notları). Sinan Paşa'nın gelecekteki imajını ilk olarak bir şaire emanet etmesine karşılık, meşhur Şair Nev'î Efendi (bk. Tunca Kortantamer, "Nev'î Efendi'nin Sadrazam Sinan Paşa'ya Ders Veren Bir Mektubu", *Osmanlı Araştırmaları*, XI (İstanbul 1991), s. 215-228), müderrislikten azli akabinde bir bayram günü, "biraz da birşeyler umarak" ziyaretine gittiği veziriazamın kendisini, "asık suratla" karşılayıp "Şâir ehl-i ilm olmaz" demesi üzerine ilerleyen günlerde bir mektup yazarak paşayı ağır bir şekilde eleştirmiştir. Tunca Kortantamer, Nev'î Efendi'nin Sinan Paşa'ya "hak ettiği dersi" verdiğini düşündüğü bu mektubunda, 16. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı toplumunda "gitgide ağırlık kazanmakta olan taassubun izleri[ni]" görmüştür. Ancak kanaatimizce, sadece ihsan alamadığı için Sinan Paşa'ya kırgın ve kızgın bir kaleminden hareketle verilen bu hüküm, hem Sinan Paşa'nın şahsiyeti ve hassaten ilmî muhiti hem de devrin daha geniş bir şekilde tedkiki ile yeniden gözden geçirilmelidir.

Benden bütün bunların ve kazandığı fetihlerin, ders ve ibret olması için, târihini yazmamı istedi...”⁵³⁸.

Sinan Paşa, daha vezir rütbesinde iken kaleme aldırıldığı *Nâme-i Fütûh-ı Yemen* ve *el-Berku'l-Yemânî fi'l-Fethi'l-Osmânî* adlı eserlerle “Yemen Fatihî” olarak tarihe geçti. Sinan Paşa'nın özellikle Osmanlı ileri gelenleri arasında daha sonraki dönemlerde bu sıfatla anılmasında Rumûzî'nin eserinin önemi büyüktür. Buna rağmen Rumûzî'nin *Nâme-i Fütûh-ı Yemen*'de resmettiği “Fatih Sinan Paşa” imajı sonraki yıllarda Âlî tarafından ağır bir şekilde eleştirilmiş ve mezkûr eser yüzünden hayalî bir kahramanın oluşturulduğu savunulmuştur⁵³⁹. Âlî'nin bu tenkidine rağmen Sinan Paşa, Yemen fetihleri ile ilgili eserler kaleme aldırarak sonraki dönemlerde imajı adına çok önemli bir adım atmış ve bu eserlerin oluşturduğu “Fatih” imajı bütün eleştirilere rağmen bugüne kadar hem taraftarları hem de paşanın muhalifleri tarafından artık isminden önde gelen, paşayı en iyi tarif eden bir sıfat olarak tarihe geçmiştir. Bu da tarih yapmak kadar yapılan tarihin yazdırılmasının da ne kadar ehemmiyetli olduğunu gösteren güzel bir emsal olmuştur.

Sinan Paşa, ilk veziriazamlığı döneminde de fetihlerini kaleme aldirmaya devam etti. Önce serdar daha sonra da veziriazam olarak yönettiği 1580-1581 Şark Seferi'nin serencamını yazması için Gelibolulu Mustafa Âlî'yi görevlendirdi. Âlî, veziriazamın isteği üzerine *Fursatnâme* adlı eseri kaleme aldı. Bu eser, Sinan Paşa'nın 1581'de veziriazamlıktan azledilmesi sebebiyle Âlî tarafından tamamlanmadan yarım bırakıldı.

Sinan Paşa'nın İran Seferi'ni Âlî'ye yazdırmak istemesi özellikle Fleischer tarafından oldukça yanlış bir şekilde ele alınmıştır. Fleischer, daha çok Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ında çizilmek istenen Sinan Paşa imajını 1580'lere de teşmil etmiştir. Sinan Paşa'nın veziriazam olduğuna Âlî'nin çok üzüldüğünü ve bir noktada Lala Mustafa Paşa'nın adamlarından olması hasebiyle bu tayinden endişe duyduğunu iddia etmiştir⁵⁴⁰.

⁵³⁸ Rumûzî, *Yemen*, I, CCXXXVII-CCXXXVIII (Hulûsi Yavuz'un notları).

⁵³⁹ “Monlâ Rumûzî-i Mu'ammâyî ki, Mısır Kitâbetlerinden birinde iken serkeş-i mezbûra hem-râh olmuşidi. Ve kat'-ı pâye ile ri'âyet ricasına hattâ Yemen fütühâtını nazm u nesirle yazmak murâd idindi. Ol esnâda ana Yemen'in Defterdârlığını virdi. Ve Osman Paşa'dan sâdır olan hıdemâtı (cemî'an) kendüye isnâd-ile yazub deri devlete gönderdi. Bilenler ol Rumûzî bildi. Bilmeyenler Rumûzî kitabına nazar idüp islâh-ı ihtilâl-i Yemen Sinân Paşa'nın hizmetiyle oldı”, bk. Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, II, 24.

⁵⁴⁰ Cornell Fleischer, Sinan Paşa'nın önce serdar sonra da veziriazam tayin edilmesini ve Âlî'yi İran seferini yazmakla görevlendirmesini şu cümlelerle değerlendirmiştir: “Âlî yükselememenin verdiği burukluğa karşın işini kaybetmediğine şükretti. Azledilmenin görece büyük azabından kurtulmuş, ama kendisine kişisel düşmanlık duyan bir komutanın hizmetinde yaşamaya ve yükselmeye çalışmak gibi daha hafif bir azabı çekmek zorunda kalmıştı” (bk. *Tarihçi Mustafa Âlî*, s. 90).

Ancak Fleischer tarafından çizilen Âlî-Sinan Paşa anlaşmazlığı en azından 1580'ler için geçerli değildir. Zira terfi etmesinin devrin en nüfuzlu şahsiyeti olan Sinan Paşa'nın rızasına uygun şekilde kalem oynatmak mânâsına geldiğini gayet iyi bilen ve kalemini de bu şekilde kullanmasıyla öne çıkan müelliflerin başında gelen Âlî gibi bir şahsın *Fursatnâme*'yi yazmak için görevlendirilmesi bir zorunluluk değil, dönemin ikbal kapılarının aralanma işleyişi çerçevesinde sevindirici bir durum olmalıdır.

Burada Sinan Paşa'nın tarih kaynaklarındaki imajını anlama adına Âlî'nin paşa hakkında yazdıklarının devirlere göre taksim edilmesi gerekmektedir ve değişen şartların Âlî'nin yazdıklarını nasıl etkilediği ayrıntılı bir şekilde ele alınmalıdır. Zira tarihçi yazdığı tarihe ve şahsiyetlere yeniden ruh veren bir İsevî nefes gibidir.

Âlî, Sinan Paşa'nın sadaret mührünü almasından sonra Lala Mustafa Paşa'nın adamlarından birinin olmadığını ispata çalıştı. Zira Sinan Paşa, göreve gelir gelmez Mustafa Paşa'nın ekibini tasfiye etmeye başladı. Kendisinin de azledileceğinden endişe eden Âlî, "Lala Paşalı" olmadığını göstermeye gayret etti⁵⁴¹. Bu minvalde 1581'de Lala Mustafa Paşa'nın ölümünden bir sene sonra kaleme aldığı *Nushatü's-selâtin* adlı eserinde Mustafa Paşa'nın ölümü ile ilgili kaleme aldığı bölümde aşırı hırslı ve açgözlü biri olduğunu, adam seçmede isabetli tercihlerde bulunmadığını yazdı⁵⁴². Böylece müellif, bir süre önce hamisi olan Lala Mustafa Paşa'yı eleştirmekten ve onunla olan bağlarının koptuğunu göstermekten çekinmedi. Âlî, Lala Mustafa Paşa'nın Şirvan fetihlerini anlatmak üzere kaleme almaya başladığı *Nusretnâme*'de paşanın 1580'de ölümünden sonra önemli değişiklikler de yaptı.

Âlî, daha da ileri gitti ve Lala Mustafa Paşa'nın Şirvan'daki fetihlerini anlattığı ve paşaya ithaf ettiği *Nushatü's-selâtin* adlı eserini, Lala Mustafa Paşa'nın 1580 Ağustos'unda ölümünden sonra yeniden kaleme aldı. Zira devir artık Mustafa Paşa'nın en büyük rakiplerinden Sinan Paşa'nın devri idi. Âlî'nin Lala Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra yeni bir hâmi arayışına girdiği ve bunda da fazla beklemediği açıktır. Zira Sinan Paşa'nın kendisini İran seferlerinin tarihini yazmak üzere görevlendirmesi arayıp da bulamayacağı bir fırsat olmuştur. Âlî, bir taraftan Lala Mustafa Paşa ile olan yakınlığını örtmeye ve bir önceki hamisini kötülemeye çalışırken, diğer taraftan da

⁵⁴¹ Âlî, vezirlerden birine yazdığı bir mektupta kendisine "Lala Paşalı" olduğu gerekçesiyle "lâ lâ" denilerek istediği görevlere getirilmediğini ifade etmiştir (bk. Gelibolulu Mustafa Âlî, *Menşeu'l-İnşâ*, haz. İ. Hakkı Aksoyak, Ankara 2007, s. 125).

⁵⁴² Kasım Ertuş, *Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Nasihatü's-selâtin İsimli Eserinin Tenkitli Metni*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 61-65, 120-135 vd.

Sinan Paşa'nın İran seferlerini yazma teklifini memnuniyetle ve büyük ümitler besleyerek kabul etmiştir. Zira veziriazam gibi Osmanlı idari yapısının en güçlü şahsiyetine hem hizmet edecek hem de ona yakın olabilecek iyi bir imkân elde etmiştir. Böylece Âlî'nin hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Fleischer'in Lala Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra Âlî'nin yüksek bir makama atanma umutlarını yitirdi iddiası ise yersiz ve bir o kadar da yanlış bir tespittir⁵⁴³. Fleischer'in iddialarının aksine Âlî, Sinan Paşa nezdinde yeni bir hâmi bulmuş ve en iyi yaptığı işi yani tarihçiliğini konuşarak yüksek bir makam elde etme mücadelesine ara vermeden devam etmiştir.

Mustafa Âlî, Sinan Paşa'nın isteği üzere *Nusretnâme*'nin devamı niteliğinde bir eser kaleme almaya başladı. Ancak müellif Sinan Paşa ile yeni bir devrin başladığını imâ edercesine paşanın talebine rağmen yeni eserine *Nusretnâme* değil *Fursatnâme* adını verdi. Böylece Lala Mustafa Paşa ile Sinan Paşa'yı ayrı devirler olarak ele almış olacaktı. *Fursatnâme*'de Âlî, Sinan Paşa hakkında şunları yazıyordu: "... El-hak ol müşîr-i kâm-rân bir vezîr-i kâr-dân ve müdebbir-i şecâ'at-nişândur ki sinân-ı cân-sitâni her zamân sadr-ı 'adûdan güzerân ve tîg-i bürrân-ı neberd-iktirânı dem-be-dem düşmen-i dü-rûdan dü-rûd-feşân ya'nî hûn-ı dîdelerini revân ve hûn-âbe-i cigerlerini ol iki çeşm-i ser-çeşmesinden firâvân idgelmişdür... Felâ-cerem ol vekîl-i bî-'adîl ki bu makûle hîdemât-ı mebrûrede bulundu ve şecâ'at ü şehâmeti ve celâdet ü salâbeti defa'âtle tecrîbe olındı. Husûsâ ucb ü riyâdan perhîz ve irhâ-i 'inân-ı eşîrrâdan kemâ-yenbagî nefret ü gürîz idüp diyânetle mahbûb-ı kulûb-i sulehâ ve şecâ'atle mergûb-ı eshâb-ı gazâ 'adâletle kehf ü melâz-ı zu'afâ ve sahâvetle merci'-i cemî'-i fukarâ olup ahlâk-ı hasene ile ittisâfi ve eşfâk-ı müstahsene ile i'tilâfi serdâr-ı zafer-kirdâr olmasına delîl-i kâfi oldukdan gayrı 'unfuvân-ı şebâb ve ezmân-ı kuvvet ve iktisâb-ı haysiyyetle dahî sâ'irine gâlib ve bunca hîsâl-ı hamîde ile kulûbı kendülere câzib olmagın 'Acem şâhına mukâbil ve Gürcistân hükkâmına mukâtil gönderildi"⁵⁴⁴.

Âlî, daha sonra tamamen farklı şeyler yazacağı Sinan Paşa'nın Tunus ve Halkulvad zaferleri hakkında da şunları kaleme almıştır: "Pes ol serdâr-ı nusret-yâr u ser-leşker-i fütûhât-âsâr ol makûle sa'b vâdîleri güzâr ve 'asâkir-i salâbet-me'âsiri feth ü teshîrle kâm-kâr ve envâ'-ı fırsat ü ganîmetle behredâr itmişler idi. Ba'dehu Halkü'l-vâd nâm kal'a-i pûlâd-bünyâd ki Tunus gibi nâmdâr mülketün kilidi ve tob-ı âteş-feşânî ile sedd-i ebvâbının her zamânda kâr-sâz-ı bedîdi iken mûmâileyh-i nâmdâr anun dahî

⁵⁴³ Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli*, s. 91.

⁵⁴⁴ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 6a-7b.

feth ü teshîrine fermân-berdâr olup gâh tîg ü teber ve gâh tedbîr-i dil-pezîr gâh tob u tûfeng ve gâh fart-ı muhâceme vü ceng birle fethine dest-res ve envâr-ı nusret ü igtinâm anda dahı kendine muktebes bulunmışdı”⁵⁴⁵.

Âlî'nin *Fursatnâme*'yi kaleme alma serencamı hakkında da Fleischer aşırı iddialarda bulunmuş ve süreci tamamen Âlî-Sinan Paşa çekişmesi ve anlaşmazlığı çerçevesinde şekillendirmiştir. Fleischer'e göre Âlî, biraz da mecburiyetten *Fursatnâme*'yi yazmaya başlamış, ancak bir türlü konuya ısınamamıştır. Yazar bunu *Fursatnâme*'nin yarım bırakılmasına istinaden ileri sürmüş ve aynı konuyu ele alacağı *Kühü'l-ahbâr*'da *Fursatnâme*'de yazdıklarını büyük oranda aynen tekrarladığını iddia etmiştir⁵⁴⁶. Buna mukabil Âlî, hiçbir zaman *Fursatnâme* adlı eserini görmemezlikten gelmemiş ve daha da önemlisi *Nushatü's-selâtin*'de eserleri arasında *Fursatnâme*'yi de zikretmiştir⁵⁴⁷.

Gelibolulu Âlî, *Kühü'l-ahbâr* adlı eserinde ise *Fursatnâme*'de yazdıklarına tamamen ters bir şekilde yeni bir tarih inşa etmiş ve araştırmacılar tarafından da daha çok müellifin *Kühü'l-ahbâr*'ında çizdiği bu portreye istinaden yorumlar yapılmıştır. Bunların en iyi ve son örneği de Fleischer'dir.

Fursatnâme'de yazdıklarının aksine *Kühü'l-ahbâr*'da yeniden inşa edilen tarihte Sinan Paşa, ağır bir dille eleştirilmiştir. Âlî, *Kühü'l-ahbâr*'da Sinan Paşa'ya ağır eleştirilerde bulunurken, Lala Mustafa Paşa ile ilgili *Nushatü's-selâtin*'de yazdıklarından da vazgeçmiştir⁵⁴⁸. Müellif, Sinan Paşa'nın şahsiyeti ile ilgili yazdıkları kadar paşanın fetihlerine dair değerlendirmelerinde de yeni bir tarih inşa etmiştir. Zira *Fursatnâme*'de Sinan Paşa'yı Halkulvad fatihi olarak överken, *Kühü'l-ahbâr*'da bu görüşünden tamamen vazgeçmiştir. Sinan Paşa'yı, Kılıç Ali Paşa'nın Halkulvad'daki başarılarını kendine mal etmekle itham etmiştir⁵⁴⁹.

Bu arada Sinan Paşa, kendi tarihini yazdırmayı sürdürmüştür. Paşa, Avusturya serdar-ı ekremi iken Talikîzâde Mehmed Subhî Efendi, Osmanlı padişahlarının diğer hükümdarlar karşısındaki üstünlüklerinin sebeplerine dair yazdığı müstakil bir eserin

⁵⁴⁵ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 6b-7a.

⁵⁴⁶ Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli*, s. 92.

⁵⁴⁷ Âlî, *Nushatü's-selâtin*, s. 175.

⁵⁴⁸ Âlî'nin Lala Mustafa Paşa ile ilgili değişen düşünceleri için bk. *Kühü'l-ahbâr*, III, 362-369.

⁵⁴⁹ “Halkü'l-vâd teshîrine ki vardı. Kapudân olan Kılıç Ali Paşa'nın sahâsı bâ'is-i istilâ-i guzât olmuş iken halk-ı âlem ol fütühât andan sudur itdi sandı”, bk. Âlî, *Kühü'l-ahbâr*, III, 369.

III. Murad'ın ihsan ve iltifatına mazhar olmaması üzerine 1594'te cephedeki Veziriazam Sinan Paşa'nın yanına gitmiştir. Kendi ifadesiyle sabahtan akşama kadar sürekli veziriazamın dikatini çekmeye çalışan ve bunda da muvaffak olduğu anlaşılan Talikîzâde, Sinan Paşa'nın son büyük askerî başarısını, "Yanık Fatihî" olmasını tarihe intikal ettirmiştir⁵⁵⁰.

⁵⁵⁰ Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümâyûn*, s. 133-136. Sinan Paşa'nın tarihçilere yönelik himayesi için ayrıca bk. Elif Özgen, *Grand Vizier Koca Sinan Paşa*, s. 57-60.

II. BÖLÜM

DİPLOMAT OLARAK SİNAN PAŞA

1. SİNAN PAŞA'NIN LEHİSTAN POLİTİKASI

1570'li yıllara girilirken Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan Devleti arasında 1533, 1553 ve 1568 anlaşmalarıyla tesis edilen “ebedî” barış mevcut idi. Lehistan kraliyeti, resmen Boğdan ve Macaristan'daki haklarından vazgeçmiş, karşılığında da Osmanlılar nezdinde pek az Hristiyan devletinin sahip olduğu politik ve ticarî imtiyazlar elde etmişti¹.

Mamafih bu yalnızca kâğıt üstünde cârî olup fiiliyatta durum tamamen farklı idi. 16. yüzyıla gelindiğinde artık Lehistan devlet örgütlenmesinde kraliyetin yalnızca simgesel bir yeri olup, asıl güç asillerin (sızlata) elindeydi². Leh dış politikasının asıl belirleyicisi ve icracısı olan asiller, kendi krallarının imzasını taşıyan anlaşmalara rağmen, Macaristan'da Osmanlılara karşı mücadele eden Habsburg hanedanı ile irtibat ve zaman zaman da ittifak kurdular. Leh asillerinin, Osmanlı-Leh ilişkilerinin günden güne bozulmasına yol açacak en önemli icraatları ise Kazaklarla kurdukları ilişkilerdi.

Lehistan daha 14. yüzyılda Aşağı Özi sahasında ilk Kazak iskânını gerçekleştirmiş, özellikle de Kral Casimir (1447-1492) ve I. Sigismund'un girişimleriyle Zaporozje bölgesi ve buna bağlı Kazaklık ortaya çıkmaya başlamıştı. Birtakım imtiyazlarla bu bölgeye yerleştirilen Zaporog Kazakları'na verilen görev, Lehistan sınırlarını Türk-Tatar akınlarına karşı müdafaa etmek ve mümkün olursa cevabî taarruzlarda bulunmaktı. Lehistan asilleri tarafından organize edilen ve siyasî bir güce dönüştürülen Kazaklar 16. yüzyılın başlarından itibaren resmen Lehistan sınır güçleri olmuşlardı. Bir süre sonra Leh asilleri bu güçten başka bir gaye ile istifade

¹ Osmanlı-Leh ilişkilerinin bidayetinden 1570'lere kadarki seyri hakkında genel bilgi için bk. Sabire Arık, *Polonya Kralı Jan III. Sobieski ve Hükümdarlığında Osmanlı-Lehistan İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 15-25; Sabire Arık, *Kuruluşta XVII. Yüzyıla Polonya Tarihi*, Ankara 2010, s. 159-174; Krzysztof Wawrzyniak, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations in the Sixteenth Century*, Bilkent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003, s. 10-45; Dariusz Kolodziejczyk, “Polonya ve Osmanlı Devleti Arasında Tarih Boyunca Siyasi ve Diplomatik İlişkiler”, *Savaş ve Barış, 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri*, Ankara 1999, s. 21-23; Dariusz Kolodziejczyk, “1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler”, *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek- S. Koca, Ankara 2002, s. 679-681.

² Asillerin, Leh devlet idaresindeki rolü için bk. Sabire Arık, *Polonya Kralı Jan III. Sobieski*, s. 10-15.

etmeye çalıştı; Güney Ukrayna sınırlarında güvenliği tesis etmek ve daha önemlisi bu sahada yeni topraklar ele geçirmek. Zira Leh asilleri 1560'lardan itibaren dünya pazarlarına açılmak için şahsî tarım topraklarını genişletme arayışına girmişti. Kazakların Özi boyunda Kırım Hanlığı'ndan ele geçirdikleri topraklara asiller el koyuyor, Kazaklar da yeniden güneyde toprak arayışına girişiyordu.

Bu dönemde Şelalelerin kuzeyinde Leh asillerinin sıkı kontrolü altındaki bir Kazak kitlesine karşılık, Şelalelerin güneyinde, Zaporojye'de hiçbir siyasî güce tâbî olmayan Kazaklar bulunuyordu. Leh asilleri şahsî çıkarları doğrultusunda kuzeydeki Kazaklar üzerinde kontrol ve tahakkümlerini arttırdıkça, güneydeki Kazakların sayısı artıyordu. Yine Ukrayna'nın mülkiyet hakları ellerinden alınmış ve serfliğe mahkûm edilmiş köylüleri için de artık Kazaklık hayata tutunabilmenin tek çaresi olarak görülmeye başlanmıştı. Her şeye rağmen tarım arazisi arayışındaki Leh asillerinin gözünü diktiği asıl bölge ise zengin potansiyeli ile Boğdan olacaktı. Nitekim 1568'de Leh Elçisi Zbarovskiy, İstanbul'daki görüşmeler sırasında Boğdan voyvodalarının tayin hakkının Lehistan'a terkedilmesini istemişti. Bu arzu, Osmanlılar tarafından hiç dikkate alınmasa da Boğdan'ın 1560'lardan itibaren içine düştüğü siyasî kargaşa ve krizlerin asıl sebebinin ortaya koyması açısından önemlidir. Sigismund August'un ölümüyle (1572) Jagellon hanedanının sona ermesi ve Lehistan'ın büyük bir kargaşa içine düşmesi Osmanlı-Leh ilişkilerinde yeni bir süreç başlatacak, Lehistan'da yaşanan bu siyasî boşluk döneminde Leh asilleri Boğdan'ı işgal planlarını olgunlaştıracaktı. Tam da bu yıllarda Zaporog Kazakları ve resmen Lehistan'a tâbî Kazakların Osmanlı sınırlarına yönelik tecavüzlerini arttırmaları bu durumun bir yansımasıydı³.

Bir taraftan Moskova'nın tehditkâr yükselişi, diğer taraftan da artık iyiden iyiye artan Leh asilleri kaynaklı Kazak saldırıları sebebiyle 1560'lardan itibaren kuzeyde daha aktif bir politika benimseyen Sokollu Mehmed Paşa idaresindeki Osmanlı diplomasisi, Habsburgların ve Rusların Leh kraliyet seçimlerine müdahalesini engelleyerek, önce Henri de Valois (1573-1574), sonra da Stefan Bathori'yi (1576-1586) Lehistan tahtına oturttu⁴. Osmanlı yönetiminin Stefan Bathori'den beklentisi,

³ Kazakların tarih sahnesine çıkışı; önce askerî, sonra da siyasî bir güce dönüşmeleri; Leh asilleri, Habsburg hanedanı ve Moskova knezleri tarafından Osmanlılara karşı kullanılmaları hakkında geniş bir analiz için bk. Yaşar Yücel, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar*, I, İstanbul 2004, s. 187-298.

⁴ Her iki Leh krallık seçimi hakkında geniş bilgi için bk. Kemal Beydilli, *Die Polnischen Königswahlen und Interregnen von 1572 und 1576 im lichte Osmansicher Archivalien*, Münnich 1976; Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 219-222; Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 367-390; Ahmed Refik, "Lehistan'da Türk Hâkimiyeti", *TTEM*, 4/XIV (1 Temmuz 1340), s. 227-234. İki seçimi de ele alan Krzysztow Wawrzyniak (bk. *Ottoman-Polish Diplomatic*

Kazak saldırılarını durdurması ve Kırım Hanlığı ile birlikte hareket etmesi idi. Eski Erdel, yeni Leh kralı ise, Moskova ile giriştiği muharebeler ve daha tahta çıktığı ilk günden itibaren kendisini Osmanlı kuklası ilan eden Habsburg ve Papalık diplomasisi karşısında dış politika stratejisini Osmanlı ve Kırım ile uyum üzerine kurdu. Ancak 1577 ve 1578'deki Osmanlı-Leh anlaşmalarına rağmen Kazakların, hem Kırım'a hem de Boğdan'a yönelik saldırıları devam etti. Bunlara cevaben Kırım güçleri Leh topraklarına akınlar düzenlerken, Osmanlı idaresi de savaş tehditleri arasında Stefan Bathori'den Kazakları zapturapt altına almasını istedi. Bathori, bu baskılar karşısında, İstanbul'dan gelen bir çavuşun nezaretinde, Haziran 1578'de Lvov'da bazı Kazak ileri gelenlerini ve bir yıl önce zorla Boğdan tahtına el koyan Hatman Ioan Potcoava'yı idam ettirdi. Kazaklar aynı yıl Aleksandru liderliğinde tekrar Boğdan'a girdilerse de hezimete uğradılar. Yakalanan Aleksandru İstanbul'da idam edildi. Kazaklar, kendilerine devlet hazinesinden maaş ve bazı muafiyetler kazandıran yeni bir tahrir karşılığında Livonya Harbi'ne hazırlanan Stefan Bathori'ye bağlılık yemini ettiler (6 Aralık 1578)⁵.

Kralla yapılan anlaşmaya rağmen bazı Kazaklar, Petru Lapuşneanu, Ioan Potcoava'nın oğlu Konstantin ve Stefan Lacusta'nın oğlu Konstantin liderliğinde tekrar Boğdan'a girdiler. Osmanlı kuzey siyasetinin bânisi Sokollu Mehmed Paşa, Stefan Bathori'nin İstanbul'daki elçisini bu yüzden bir kez daha kralını tahttan indirmekle tehdit ettiyse de hayata gözlerini yumduğunda Kazaklar hâlâ Boğdan'da idi⁶. Yeni Veziriazam Ahmed Paşa, Rumeli Beylerbeyi Siyavuş Paşa'yı Boğdan'ın müdafaasına yardım etmekle görevlendirdiği⁷ gibi, daha önce de birkaç kez tahtını Kazakların desteklediği adalara kaptıran Aksak Petru'nun yerine Saksonyalı Yanku'yu (Yanku Sasul) voyvodalığa getirdi⁸. Bu görev değişikliği ve bilhassa da Kazakların Leh kralı

Relations, s. 46-63), Bathori'nin krallığa seçilmesiyle birlikte Lehistan'ın Osmanlı vassalı olduğu tezine karşı çıkar.

⁵ Yücel Öztürk, *Kazaklar*, s. 302-307; Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 222-223. İlginçtir ki Stefan Bathori, bu savaşı başlatırken, Moskova Devleti'ni Türklerin işgal edebileceğini ve bütün Avrupa'nın bundan zarar göreceğini ileri sürüp, kendisinin Türklerden önce burayı ele geçirip, sonra da bütün kuvvetlerini Türk ve Tatarlara karşı kullanacağını söyleyerek Avrupa devletlerinden yardım istemiştir. Ancak Livonya Savaşı esnasında Kırım-Lehistan ilişkilerinin bozulması Bathori için menfi neticeler doğurdu (bk. A. A. Novoselsyskiy, *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi*, ter. Kemal Ortaylı, Ankara 2001, s. 2-3, 26-29).

⁶ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 223-224.

⁷ MD 40, 235/534, 4 Ramazan 987/25 Ekim 1579.

⁸ MD 39, Mirahur Ferhad Bey'e Boğdan'a kadar yol hükmü, 14/38, 11 Şevval 987/1 Aralık 1579; Boğdan voyvodalığına tayin edilen Yanku makamına geçmek üzere Mirahur Ferhad Bey ile gönderildiğinden talebi halinde yardım edilmesine dair muhafazada kalan Silistre sipahileri başbuğuna, sureti Niğbolu sancağı sipahileri başbuğuna, Bender sancağı alaybeyine ve Eflâk voyvodasına, 17/47, 19 Şevval 987/9 Aralık 1579. Ayrıca bk. Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 224; *Romen Kaynak ve Kroniklerinde Türk Tarihi, I, Kronikler*, haz. Mehmet Ali Ekrem, Ankara 1993, s. 21.

maiyetinde Livonya seferi ile meşgul olmaları sayesinde Ahmed Paşa'nın sadareti döneminde Boğdan, dolayısıyla Osmanlı-Leh ilişkileri sükûn buldu. Aynı durum "Vekil-i Saltanat" Lala Mustafa Paşa zamanında da devam etti⁹ ve hatta Stefan Bathori'ye, Avusturya ile çıkması muhtemel savaşta Serdar Vezir Siyavuş Paşa ile birlikte harekete geçmesine dair nameler gönderildi¹⁰.

Stefan Bathori'nin tahta oturmasıyla birlikte Osmanlı-Lehistan ilişkilerinde, sadece Boğdan ve Kazaklar değil, Erdel de en az onlar kadar ehemmiyet kazanmıştır. Zira Stefan Bathori, Lehistan'a giderken Erdel tacını kardeşi Kristoforos Bathori'ye devr ve Erdel'deki haleflerine Leh hazinesinden yıllık 10 bin taler tahsis etti¹¹. Kristoforos Bathori, gerek Ioan Potcoava'nın gerekse Aleksandru'nun Boğdan'dan çıkartılmasında mühim rol oynadı. Avusturya ile şiddetli sınır çatışmalarının yaşandığı 1580 yazında sâbık Budin Beylerbeyi Üveys Paşa'nın, Kristoforos Bathori'nin Habsburg yönetimi ile işbirliği halinde olduğuna dair, şüphesiz Osmanlı-Leh ilişkilerini de etkileyecek, iddiaları İstanbul'da ciddiye alınmadı¹².

1.1. Erdel Tahtı, Boğdan Hadiseleri ve Kırım Hanzâdeleri Krizi

İran cephesindeki Veziriazam Sinan Paşa'nın yerine Siyavuş Paşa'nın Divân'a nezaret ettiği günlerde önce Boğdan voyvodasının öldüğüne dair yanlış istihbarat sebebiyle Lehlerden, Kazaklardan ve sairlerinden gelebilecek yeni bir tecavüzdü endişelenen¹³ İstanbul, az sonra ölenin Erdel Voyvodası Kristoforos Bathori olduğunu haber alarak bu kaygıdan kurtuldu. Ancak Erdel'de başlayan taht kavgasının Osmanlı-Lehistan ilişkilerine yansması kaçınılmazdı. Divân, Kristoforos'un iki damadının memleketi karıştırmakta olduklarının bildirilmesi üzerine, Erdel'e haricî bir müdahalenin yaşanmaması için Tımışvar, Budin ve Rumeli beylerbeyilerini yeni voyvoda tayin oluncaya kadar hep birlikte muhafaza hizmetine tayin etti. Yine Tımışvar beylerbeyine, muktedir casuslar marifetiyle Kristoforos'un ne zaman öldüğünü,

⁹ Yücel Öztürk, *Kazaklar*, s. 308-309.

¹⁰ MD 43, 52/105, 14 Rebiülahir 988/29 Mayıs 1580; 92/183, 5 Cemaziyülevvel 988/18 Haziran 1580; 111/207, 20 Cemaziyülevvel 988/3 Temmuz 1580.

¹¹ Lorenzo Bernardo, *Relazione* (1592), s. 388.

¹² MD 43, Erdel voyvodasına nâme-i hümayûn, 109/205, 20 Cemaziyülevvel 988/3 Temmuz 1580; 191/346, 7 Receb 988/18 Ağustos 1580.

¹³ MD 43, 185/337-338, 7 Receb 988/18 Ağustos 1580.

Erdel'deki son durumu ve kimin voyvoda olmasını istediklerini öğrenip bildirmesi emredildi¹⁴.

Siyavuş Paşa yönetimi, bu kritik dönemde Leh kralının adamının, bazı Eflâk eşkiyasının ve Tatarların Lehistan topraklarına tecavüzlerde bulduklarına dair şikâyetini hassasiyetle ele alarak Eflâk voyvodası, Bender kadısı ve Akkirman beyine saldırıların men'i için emir gönderdi¹⁵. Keza, ahde mugayir olarak Leh topraklarına ve halkına saldırılarda bulunulmamasını emreden ve Budin beylerbeyine daha evvel gönderilmiş olan ferman tekrarlandı¹⁶. Mustafa Çavuş, "mühim ve acil" bir iş için nâme-i hümâyûnla birlikte Leh kralına gönderildi¹⁷. Nihayet, Erdel beyleri ve ayanının, ölen Kristoforos Bathori'nin oğlu Sigismund Bathori'yi yeni voyvodaları olarak seçtiklerine dair mühürlü mazbatalarının gelmesi üzerine yapılan tercih tasdik ve civardaki Osmanlı ümerâsına Erdel'e müdahalede bulunmamaları ihtar edilerek bu kargaşa da sonlandırıldı¹⁸.

Erdel tahtından ötürü Osmanlı ile Lehistan arasında doğması muhtemel kriz Sivayuş Paşa'nın mutedil politikasıyla aşılmış olsa da, Cihan Giray'ın katlinden korkup aynı akıbete uğramamak için Lehistan'a kaçan ve Çerkes Kirman Kalesi'nde tutulan Kırım Hanı Mehmed Giray'ın kardeşleri Alp Giray ile Selamet Giray'ın iadesi daha ciddi bir mesele olarak zuhur etti. Leh Kralı Stefan Bathori'ye bir nâme gönderilerek hanın kardeşlerinin serbest bırakılması istendi¹⁹. Veziriazam Sinan Paşa'nın İran cephesinden barışa dair büyük umutlarla 24 Cemaziyülahir 989/26 Temmuz 1581'de

¹⁴ MD 43, Tımsıvar, Budin ve Rumeli beylerbeyilerine hk. 226/412; Tımsıvar beylerbeyine hk. 227/413, her iki hüküm de 24 Receb 988/4 Eylül 1580 tarihlidir. Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 224), Kristoforos Bathori'nin 1581'de; Hammer (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 141) ise tam tarihini vererek 27 Mayıs 1581'de öldüğünü kaydederler.

¹⁵ MD 43, Eflâk voyvodasına hk. 289/551, 16 Ramazan 988/25 Ekim 1580; Bender kadısı olup müfettiş-i emval olan Mevlana Ahmed ve Akkirman beyine hk. 289/552, 16 Ramazan 988/25 Ekim 1580.

¹⁶ MD 42, 321/989, 5 Zilhicce 988/11 Ocak 1581.

¹⁷ MD 42, Mustafa Çavuş'a yollarda yardım edilmesine dair Kefe'den Boğdan'a kadar yol üzerindeki kadılara hk. 316/975, Gurre-i Zilhicce 988/7 Ocak 1581; Boğdan voyvodasına hk. 316/976, Gurre-i Zilhicce 988/7 Ocak 1581. Mustafa Çavuş, Lehistan'a ulaşmadan Pınar kazasında hastalanıp kalmış; hamil olduğu nâmeyi yerine ulaştırmak üzere Derviş Çavuş tayin edilmiştir (bk. MD 46, Pınar kadısına hk. 9/15, 20 Receb 989/20 Ağustos 1581; Derviş Çavuş'a yol hükmü, 371/861, 19 Receb 989/19 Ağustos 1581; MD 48, Boğdan voyvodasına hk. 47/135, Gurre-i Şaban 990/21 Ağustos 1582).

¹⁸ MD 42, 51-53/254-257, Gurre-i Cemaziyülahir 989/3 Temmuz 1581; 56/269, 10 Cemaziyülahir 989/12 Temmuz 1581.

¹⁹ MD 42, Alp Giray ile Selamet Giray'ın mahpus oldukları Çerkes Kirman'dan serbest bırakılmaları için Leh Kralı Stefan Bathori'ye name ile gönderilen Hüseyin Çavuş'u oraya ulaştırması ve kendisinin de bu hususta krala mektup gönderip muavenetini temin etmesi hakkında Erdel voyvodasına, sureti Eflâk ve Boğdan voyvodalarına yazılan hk. 25/188; buna dair Leh kralına gönderilen nâmenin oraya irsaline dair Bender beyine hk. 25/189, her ikisi de 18 Cemaziyülevvel 989/20 Haziran 1581 tarihlidir.

İstanbul'a dönmesinden hemen sonra buna bir de Boğdan'daki karışıklıklar eklendi. Voyvoda Yanku Sasul, komşu Lehistan'a düşmanlık gösteriyor ve ticaretini engelliyordu. Bundan rahatsız olan sınırdaki bazı Leh komutanlar, Boğdan'ın doğusunda başlayan bir ayaklanmaya destek verdiler. Yanku Sasul, Divân nezdinde şikâyetle bulunarak bu ayaklanmanın bizzat Lehler tarafından çıkartıldığını iddia etti²⁰.

Veziriazam Sinan Paşa, Boğdan hadiseleri ve hanzâdelerin iadesi hususunda Lehistan'a karşı tehditkâr bir tavır takındı. Hem "Divân-ı Hümâyûn'u memnun etme çabalarına karşılık sadece ehlileştirilmesi gereken kurnaz bir it"²¹ olarak nitelendirdiği Stefan Bathori'yi hem de bir Leh elçisinin önünde "Sokollu'ya lânet olsun ki Stefan'a Lehistan tacını ihsan etmiştir! Biz Kırım Hanı'na yazdık ki gitsin, kardeşlerini arasın ve kılıcının kuvvetiyle fidyeye-i necâtsiz alsın; bizim ordumuz da bu teşebbüsün icrâsı için ona yardım edecektir"²² diyerek Bathori'yi bu makama seçtiren selefini suçladı. Sinan Paşa, Leh Kralı Stefan Bathori üzerinde baskı kurmak için, Erdel'de henüz reşid olmayan Sigismund Bathori'ye karşı giriştiği taht kavgasını kaybedip İstanbul'a sığınan ve voyvodalığın kendisine verilmesine karşılık 15 bin florilik yıllık muayyen haracın yanı sıra 100 bin flori de pişkeş ödemeyi taahhüd eden Macar beyzadelerinden Paul Markhazy'yi kullandı. Evvela mevcut Erdel voyvodasına aynı şartları kabul edip etmeyeceği soruldu²³. Lehistan elçisi, veziriazamın huzuruna çıkıp, "Erdelliler Markhazy'yi kral görmektense ölmeyi tercih ederler" diyerek itirazını ilettiler. Sinan Paşa, bu sözlere karşılık, "Ölebilirler; hatta biz onları öldürmeye hazırız. Erdelliler Lehistan kralına istinad ediyorlar; lâkin kendilerine kralın ne yardım göndereceğini ihtiyaç anında görecekler" cevabıyla elçiyi azarladı²⁴. Paul Markhazy, memleketin emniyetini sağlaması, haracı ve taahhüd ettiği meblağı vermesi şartıyla Sigismund Bathori'nin yerine 20 Receb/20 Ağustos'ta Erdel voyvodalığına getirildi. Bathori'nin azlinin sebebi de "sagîr olub memleket ve vilâyetin zabtına kâdir olmaduğundan mâ'adâ babasının

²⁰ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 224.

²¹ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 224.

²² Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 140.

²³ MD 42, 77/331, 29 Cemaziyülâhir 989/31 Temmuz 1581; 84/348, Gurre-i Receb 989/1 Ağustos 1581. "Osmanlı Kapısı'nda, Erdel voyvodası olmak için bekleyen biri var. Yılda yüz bin duka ödemeyi vaadediyor. Ancak şimdiki Erdel voyvodası Leh kralının yeğeni olduğundan ve kendisi tarafından çok desteklendiğinden, kolay kolay ünvanı elinden alınacakmış gibi görünmüyor", bk. Giacomo Soranzo, *Relazione* (1584), s. 277.

²⁴ Hammer (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 141-142), taht mücadelesini kaybeden Markhazy'nin, Erdel'in en asil ailelerinden birine mensup olan hanımı ile münazaasına bakan hâkimler tarafından mahkum edildikten sonra İstanbul'a geldiğini ve Erdel tahtının kendisine verilmesi için Veziriazam Sinan Paşa'yı "güzel vaatlerle" ikna ettiğini söyler.

Atebe-i aliyemize irsâl eylediği harâcından virgü göndermek emr olundukta ta‘allül ve tereddüd” etmesi olarak gösterildi²⁵.

Erdel kralını değiştiren Sinan Paşa, bir taraftan Akkirman havalisindeki Tatar Kazakları’nın Lehistan topraklarına düzenledikleri saldırıları engellemeye çalıřırken²⁶, diğer taraftan da Kırım’da han ailesi içindeki kavgaya daha aktif bir şekilde müdahil oldu. İlk olarak Boğdan Voyvodası Yanku Sasul’dan, Kırım’daki kavgadan ötürü Lehistan’a kaçarlarken yakalanarak hapsedilen Mehmed Giray’ın iki kardeşinin serbest bırakılması için daha evvel gönderilmiş olan çavuşun kendisine ne zaman ulaştığı ve memuriyetinin neticesinin ne olduğu hakkında bilgi vermesi istendi²⁷. Leh Kralı Stefan Bathori’ye yeni bir nâme yazılarak, Alp ve Selamet Giray’ın elan Çerkes Kirman’da tutulduklarını hem Mehmed Giray hem de kendileri haber verdiklerinden, daha önceden de Kırım hanı ile aralarını ıslah eden Süleyman Çavuş’un tutsakları buradan alıp Mehmed Giray’a teslim etmek için hanın adamı Receb Divân ile oraya gönderildiği; kadim itaat ve sadakatinden ötürü hanzâdeleri derhal gelen çavuşa teslim edip yanlarına kifayet miktarı adam vererek hana yollaması; aksine hareket ederse neticelerine hazır olması; ayrıca hana vermekle mükellef olduğu haracı eksiksiz olarak gönderip sulhu bozacak davranışlardan kaçınması ve Moskova ile yaptığı mücadele hakkında bilgi vermesi istendi²⁸. Süleyman Çavuş’a Lehistan’a gidiş ve dönüşünde gerekli yardımın yapılması hususunda yol üzerindeki ümerâya da emirler yazıldı²⁹.

Çerkes Kirman Kalesi’ndeki kardeşleri Alp ve Selamet Giray’ın esaretten kurtarılıp tarafına gönderilmesini rica eden Kırım Hanı Mehmed Giray’a, kendi adamı

²⁵ MD 42, 98/379, 20 Receb 989/20 Ağustos 1581; 101-103/384-385, 20 Receb 989/20 Ağustos 1581.

²⁶ MD 46, Bazı Kazak Tatarlarının daima Lehistan’da saldırdıkları duyulup bunlar men edilmek istenince başbuğları Hoşgeldi, Receb, Karmış ve Bozay isimli Tatarların üç yüz Kazakla gelip adamlarını bağladıklarına dair arzına cevaben bu kimseleri hüsn-i tedarikle ve habersizce yakalatıp arz etmesi, mukavemet ederlerse ibret için haklarından gelmesi hakkında Akkirman Sancakbeyi Mahmud’a hk. 6/9, 19 Receb 989; Tatar vilayetlerinden gelip de ellerinde handan ya da Orağzı beyinden alınmış mühürlü temessük bulunmayan Tatarları Cankirman ve Akkirman geçitlerinden geçirmeyip geri göndermesi, bu bahane ile Tatarlardan başkasına müdahale etmemesi hakkında Akkirman beyine ve sureti Bender geçitlerinden geçirmemesine dair Bender beyine hk. 49/100, 3 şaban 989/2 Eylöl 1581.

²⁷ MD 42, 121/417, 28 Receb 989/28 Ağustos 1581.

²⁸ MD 46, 46-47/92, 3 şaban 989/2 Eylöl 1581. Bu nâmede hanzâdelerin esaret hadisesi şöyle izah olunmuştur: Mehmed Giray’ın haberi yokken oğulları ile kardeşleri arasında “*hariçten bazı eşkiya ve erbâb-ı nişâkın işsâdıyla*” düşmanlık vaki olmuş; hanın kardeşi Cihan Giray ölmüş; sairleri de korkuya kapılıp bir tarafa iltica etmişler; bunlardan Alp Giray ve Selamet Giray, İstanbul’a gelirlerken Özi kazaklarının ellerine düşmüşler; bundan haberdar olan Çerkes Kirman Beyi Knez Mihail, iki hanzâdeyi harben Kazakların elinden alıp kaleye hapsetmiştir. Han ailesinde bir süredir devam eden iktidar mücadelesi için bk. Novoselsyskiy, *Moskova Devleti*, s. 29-31.

²⁹ MD 46, 48-49/94-99, 3 şaban 989/2 Eylöl 1581; 73/141, 11 şaban 989/10 Eylöl 1581; 85/162, 18 şaban 989/17 Eylöl 1581.

Receb Divân ile vukufuna itimat edilen Süleyman Çavuş'un bu hususta Leh kralına yazılan nâme ile birlikte yollandığı bildirildi. Bu iki şahıs Kırım'a ulaştıklarında kendisinin de krala münasip bir mektup ve yanına gelmek hususundaki korkularını gidermek için mahpus olan kardeşlerine ayrı ayrı istimaleti havi mektuplar yazıp onlarla birlikte acilen göndermesi; kardeşi Cihan Giray'ın katline sebep olanları yakalayıp ibret için haklarından gelmeye çalışması tavsiye edildi³⁰. Adamı Mehmed Ali ile esaretten kurtarılması için mektup gönderen ve İstanbul'a gelen kardeşi İslam Giray'ın da aynı hususta ricada bulunduğu Alp Giray'a hitaben de bir nâme yazıldı. Bu nâmede Alp Giray'a, kardeşi Mehmed Giray Han'ın, Cihan Giray'ın öldürülmesinde dahil olmadığını, serbest kalıp yanına döndüğünde kendisini yine kalgay tayin edeceğini ve ilkbaharda bizzat çıkacağı Demirkapı seferine birlikte gitmeyi istediğini bildirdiği haber verildi. Leh kralına gönderilen Süleyman Çavuş marifetiyle hürriyetine kavuşunca kimsenin sözüne bakmayıp hanın yanına gitmesi, kalgaylık hizmetini uhdesine alması ve korkması için hiçbir sebebin bulunmadığı yazıldı³¹. Yine Mehmed Giray Han'dan kaçıp Yanbolu'daki diğer kardeşleri İslam Giray'ın yanına geldikleri ve İstanbul'a iltica etmek istedikleri haber alınan Sahib Giray ve Feth Giray Sultan'a, gönderilen Rıdvan Çavuş refakatinde acilen İstanbul'a gelmeleri ve han ile aralarındaki ihtilafın halledileceği bildirildi³².

1.2. Lehistan Kralı Stefan Bathori'nin Pazarlığı ve Geri Adım Atması

Giacomo Soranzo'ya göre, Osmanlı yönetimi borçlu olduğu tahtına mukabil beklediği desteğini göremediğini düşündüğü Lehistan kralına karşı tavrını bu surette sertleştirirken, Stefan Bathori de İstanbul'un gerek şahsına gerekse elçilerine uyguladığı baskı ve muameleden memnun değildi³³.

³⁰ MD 46, 45/91, 3 Şaban 989/2 Eylül 1581.

³¹ MD 46, 47/93, 3 Şaban 989/2 Eylül 1581.

³² MD 46, 63/124, 8 Şaban 989/7 Eylül 1581.

³³ Venedik Elçisi Giacomo Soranzo'ya göre (bk. *Relazione* (1584), s. 299-300), Leh ve Osmanlı sarayları arasında karşılıklı bir memnuniyetsizlik vardı. Stefan Bathori, "Sultan'ın kendisine, her ne kadar onun kral olarak seçilmesine destek vermiş olsa da, ondan önce gelen krallara karşı davrandığından çok daha kötü davrandığını söylüyor. Saraydaki elçilerine eskisi kadar saygılı davranılmadığından şikâyet" ediyordu. Buna mukabil III. Murad da, "Fransa ve Portekiz krallarının tahta çıkmalarında rol oynadığından, Lehistan konusunda daha fazla söz sahibi olmayı bekliyordu. Bu yüzden bugünkü Lehistan kralı, Türk Beyi'nin desteği ile tahta çıktığından, kralın kendisine şimdi olduğundan daha minnettar olmasını istiyor. Hâlbuki kralın şimdi ona karşı her seferinde fazla derecede mesafeli davrandığını" söylüyordu.

Kral Stefan Bathori, Mehmed Giray'ın kardeşlerinin hürriyetini bir müzakere vasıtası olarak kullanmak istedi. Divân-ı Hümâyûn'un Leh kralının İstanbul'daki adamının şikâyetlerine konu olan Tatar saldırılarının durdurulması için serhad ümerâsına emirler gönderdiği sırada³⁴ Stefan Bathori'nin elçisi bir mektupla İstanbul'a geldi. Stefan Bathori mektubunda, kendisinin Osmanlılara karşı sadakat ve itaatinden bahsedip, "daima bu cânibe hıyanet ve adâvet" gösterdiği için Moskova knezine ait Livonya'yı fethettiğini; Avusturya imparatoru ile aralarındaki düşmanlığın sürdüğünü; müttefik olan Avusturya ile Moskova'nın irtibatını kesip birbirlerine yardım ulaşturmalarını engellediğini belirterek başarılarını sıralıyordu.

Leh kralı mektubun devamında, son zamanlardaki anlaşmazlık konularından Erdel tahtı meselesinde, Erdel voyvodalığı verilen yeğeni Sigismund Bathori'nin hâlâ padişahın arzusu dairesinde hareket etmekte olduğunu söyleyip, İstanbul'da bulunan Erdel beyzâdesi Voyvoda Paul Markhazy'nin düşmanlara bazı uygunsuz haberler ulaştırarak iki devlet arasında büyük anlaşmazlıklar soktuğundan o tarafa gönderilmesini rica etti. Boğdan hususunda da, Voyvoda Yanku'nun sadakatten ayrılıp birçok bey ve tüccarı katledip mallarını yağmaladığını, ayrıca İstanbul'a gelen Leh elçisinin elindeki nâmeleri alıp kendi arzusu üzere nifaka sebep olan bazı hususlar eklediğini ve Avusturya beyleri ile müttefik olduğunu ihbar ve şikâyet etti.

Stefan Bathori'nin mektubundan ve elçi ile yapılan görüşmeden pek de memnun kalmayan Osmanlı idaresi, 25 Zilhicce 989/20 Ocak 1582 tarihli cevabî nâmede, Boğdan voyvodasına gerekli ihtar ve tembihin yapıldığını belirtti. Fakat kendi arzusuyla İstanbul'a gelip sığınmış olan Paul Markhazy'nin iadesi saltanat âdetlerine aykırı olduğundan oraya gönderilmeyeceğini, burada kimse ile görüştürülmemesi hususunda emir verildiğini kaydetti. Kraldan, eskisi gibi itaate devam etmesini ve Kırım Hanı Mehmed Giray'ın esir olan kardeşlerini acilen göndermesini istedi³⁵.

Hanzâdelerin serbest bırakılması ile ilgili müzakereler sürerken sınırlardan gelen "Leh Kazaklarının" Akkirman ve Cankirman havalisine yönelik yeni saldırılarına dair haberler³⁶ Sinan Paşa yönetiminin öfkesini biraz daha arttırdı. Verilen zararı tazmin ve

³⁴ MD 46, Leh kralının İstanbul'daki adamı Akkirman Tatarlarının Lehistan'a mütemadi saldırılarından şikâyet ettiğinden bundan böyle o tarafa akın yapmamaları hususunda başbuğlarına tenbihte bulunmaları ve dinlemeyenlerin isimlerini bildirmeleri hakkında Bender beyine, Bender kadısı olup müfettiş-i emvâl olan Ahmed'e ve Akkirman kadısına hk. 139/281, 13 Ramazan 989/11 Ekim 1581.

³⁵ MD 46, Leh kralına nâme-i hümâyûn, 297/680.

³⁶ MD 46, 327/748, 18 Muharrem 990/12 Şubat 1582.

saldırıyı gerçekleştirenleri tedib etmesi hakkında Kral Stefan Bathori'ye bir nâme yazıldı³⁷. Bathori ise bu sıralarda Moskova ile aralarında üç yıldan beri devam eden ve ülkesi için ağır iktisadî sonuçlar doğuran savaşı, çok da kazançlı çıkmadığı on yıllık bir barış anlaşması (15 Ocak 1582) ile nihayete erdirmişti³⁸. Şimdiye kadar Alp ve Selamet Giray'ı iade etmemekte direnen Kral Stefan Bathori, bu şartlar altında Osmanlı yönetiminin kesin tavrı karşısında geri adım attı. Bizzat Veziriazam Sinan Paşa'ya yazdığı mektupla Lehistan'dan Osmanlı topraklarına yapılan saldırılardan, Kırım hanına vermesi gereken haracı hâlâ ödememiş olmasından ve iki hanzâdenin ülkesine kabul edilmesinden ötürü özür diledi³⁹.

Şehzade Mehmed'in sünnet düğününe davet edilmiş olan⁴⁰ Stefan Bathori'yi temsilen bir Leh elçisinin daha evvel Lehistan'a gönderilmiş olan Süleyman Çavuş ve hanın kardeşleriyle İstanbul'a gelmek üzere olduğu haberi, mektup ile birlikte, verilmiş olmalı ki Divân-ı Hümâyûn, yol üzerindeki ümerâyaya adı geçenlerin seyahatleri sırasında muhafaza ve erzaklarının temin edilmesine dair emirler gönderdi⁴¹. Yine de Alp Giray ve Selamet Giray'ın bir an evvel serbest bırakılmasını sağlamak ve hana verilmesi gereken verginin ödenmesini tekrar ihtar etmek üzeri Leh kralına 5 Safer 990/1 Mart 1582 tarihli yeni bir nâme yazıldı ve bunun Osman Çavuş ile gönderilmesi kararlaştırıldı⁴². Süleyman Çavuş ve diğerlerinin Erdel'e dâhil olduklarının bildirilmesi üzerine 28 Rebiülevvel/21 Nisan'da Erdel voyvodasından gelenleri emniyetlerini temin ederek derhal İstanbul'a göndermesi istendi⁴³.

Divân'ın bu haberden tereddüdü olmalı ki aynı tarihli başka bir hükümlerle Eflâk voyvodasına, Lehistan'da esir olan Kırım hanının kardeşlerini İstanbul'a getirmek için gönderilen Osman Çavuş'u bekletmeyip memur olduğu mahalle ulaştırması emredildi⁴⁴.

³⁷ MD 46, 327/749, 18 Muharrem 990/12 Şubat 1582.

³⁸ Yücel Öztürk, *Kazaklar*, s. 309.

³⁹ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 141 ve 303, Not 4.

⁴⁰ İntizâmî, *Sûrnâme*, s. 119-120, 512.

⁴¹ MD 46, Boğdan voyvodasına hk. 355/822, 5 Safer 990/1 Mart 1582; Eflâk voyvodasına hk. 356/824, 5 Safer 990/1 Mart 1582; Vilâyet-i Eflâk ve Boğdan serhadlerinden İstanbul'a gelince yol üzerinde vaki' olan kadınlara hk. 356/825, 5 Safer 990/1 Mart 1582.

⁴² MD 46, 357/826, 5 Safer 990/1 Mart 1582. Ayrıca bk. MD 46, Lehistan'a gönderilen Osman Çavuş'un yanına yarar adamlar koşulup bekletilmeden Boğdan'a ulaştırılmasına dair Eflâk voyvodasına hk. 356/823, 5 Safer 990/1 Mart 1582.

⁴³ MD 47, 73/183, 28 Rebiülevvel 990/21 Nisan 1582. Bu hükmün üzerinde Osman Çavuş'a verildiği yazmaktadır ki, bu takdirde Leh kralına gönderilen elçi hâlâ İstanbul'dan ayrılmamıştı.

⁴⁴ MD 47, 73/184, 28 Rebiülevvel 990/21 Nisan 1582.

Fakat bu defa haber doğru çıktı. Lehistan elçisi, Süleyman Çavuş ve hanzâdeler, sünnet şenliği arefesinde İstanbul'a ulaştılar⁴⁵. Leh elçi, sünnet düğünü sırasında At Meydanı'nda düzenlenen şenlikleri, diğer Hristiyan elçilerden ayrı olarak, manidar bir şekilde, Kırım hanının kardeşleri ile birlikte ikametlerine tahsis edilen mahalden seyretti. Sabah ve akşam “iki sofrâ hâs yemek hanzâdelere ve iki sofrâ Leh ilçisine envâ‘-ı ni‘met” verildi⁴⁶. Elçi, hediye nâmına iki dog köpeğiyle altı yük samur kürk getirmişti. Bunların içinde kırkar deri bulunuyordu ve her yükün değeri bin altın tahmin ediliyordu⁴⁷.

Düğüne Venedik'i temsilen katılan Giacomo Soranzo'ya göre, Stefan Bathori'nin Moskova ile imzaladığı anlaşmadan hayli rahatsız olan Osmanlı yönetimi, Leh ilçisine sıcak bir kabul göstermedi. Hatta Veziriazam Sinan Paşa, ilçinin yaklaştığını duyunca onları karşılamak için asker gönderdi ve hanzâdeleri zorla ilçinin elinden aldırdı: “Bu adamları iade ettiği için krala ayrıca teşekkür bile edilmemiş. Erdel baronlarından biri [Paul Markhazy] bu toprakların Türk Beyi'ne ödedikleri vergiyi arttırarak buranın beyi olmak istiyor. Bundan daha önce bahsetmiştim. Lehistan kralının yeğeni olan şimdiki Erdel prensine karşı çok isyankâr davranıyor bu baron. Erdel prensi de bu iki tutuklu [Alp Giray ve Selamet Giray] karşılığında aslında bu baronu almak istiyordu. Ancak Sinan Paşa ilçinin elinden bu Tatarları zorla alınca, Lehistan kralının ilçisi Osmanlı Kapısı'nda zar zor dinlendi ve talebi kabul edilmeden geri gönderildi. Bu Erdel baronunun da Saray'da sultanın hizmetinde olduğu için kendilerine verilemeyeceği söylendi. Bu şekilde Lehistan ilçisi de bir şey elde edemedi geri dönmek zorunda kaldı”⁴⁸.

Venedik ilçisinin çizdiği menfî tabloya karşılık, Leh ilçisinin İstanbul'a gelmesiyle Osmanlı-Lehistan ilişkilerinde bir normalleşme yaşandı. Nitekim tam da Leh

⁴⁵ Eflâk'a varıncaya kadar yol üzerindeki kadılara yazılan 29 Rebiülahir 990/23 Mayıs 1582 tarihli hükümde (bk. MD 47, 125/ 314), Süleyman Çavuş ile hanzâdelerin İstanbul'a gelmek üzere oldukları haber verilip, geçtikleri yerlerde ihtiyaçlarını parasıyla hazır etmeleri emredildiğine göre mezkûr kimseler henüz şehre varmamışlardı.

⁴⁶ Selânikî, *Tarih*, I, 133-134. “*Leh'e kaçan Kırım hânının karındaşları çavuşla getirilüb ri'âyet olındular*”, bk. Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 97b.

⁴⁷ Hammer (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 146), Leh ilçinin 5 Haziran'da şenlik mahallinde kendisine tahsis olunan yeri işgal ve hediyelerini takdim ettiğini söyler. Sünnet düğünü ayrıntılarıyla anlatan Âlî (bk. *Câmi'ü'l-Buhûr*, s. 365-366), şenliğe iştirak eden ilçiler arasında Leh ilçisini de zikreder. Ancak müellif, bu vesilesiyle padişaha, şehzadeye, valide sultana ve haseki sultana, memleket içinden ve dışından takdim edilen hediyeleri sıralamasına rağmen ne Lehistan ilçisinin ne de Venedik dışında diğer Batılı ilçilerin hediyelerinden bahseder.

⁴⁸ Giacomo Soranzo, *Relazione* (1584), s. 300-301. Hammer (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 141, 146), Leh ilçinin beraberinde getirdiği Kırım hanının iki kardeşini sünnet şenliği sırasında Veziriazam Sinan Paşa'ya takdim ettiğini, ancak hanzâdelere mukabil “serbest bırakılacağı vaadedilen Markhazy'nin hapisten çıkartılmadığını” söyler.

elçinin geldiği sırada Budin ve Tımişvar beylerbeyileri ile Göle, Solnok ve Lipova sancakbeylerine yazılan 2 Cemaziyülevvel 990/25 Mayıs 1582 tarihli ve Erdel'e tâbî köylere ve reayaya ahidnâme hilafına taarruz edilmemesine dair hüküm⁴⁹, aynı zamanda Erdel'de hanedanının iktidarı korumak isteyen Lehistan kralının gönlünü almaya dönük bir adım olarak değerlendirilebilir. Öte yandan daha bu şenliğin ilk günlerinde Safevîlerle sürdürülen barış müzakerelerinin çıkmaza girmesi ve yeniden savaş kararı alınması, zaten Alp ve Selamet Giray'ın da iade edilmiş olmasından ötürü, Osmanlıların Lehistan'a yönelik baskıdan vazgeçmesinde mühim bir âmil oldu⁵⁰. Sünnet şenliğinin bitmesinden hemen sonra, 15 Receb 990/5 Ağustos 1582'de Leh elçisine geri dönüş izni verildiği gibi⁵¹, beraberinde yalnızca iki at⁵² ve ricasına binaen serbest bırakılan beş mîrî esiri⁵³ de götürmesine müsaade edildi. Kral Stefan Bathori'ye de sünnet düğününe vekâleten muteber adamlarından birkaçını göndermesinin memnuniyet verdiği ve bundan sonra da dostluğun devamı için daima mektuplarını eksik etmemesine dair nâme yazıldı⁵⁴.

1.3. Yeni Kazak Saldırıları ve Boğdan Voyvodası Yanku Sasul'un Firarı

İlişkilerin yeni düzeldiği bu günlerde, Zaporog Kazakları, Livonya Seferi'nden sonra Lehistan kralı ile aralarındaki barışın bozulmasıyla tekrar Kırım topraklarına saldırılar düzenlemeye başladılar⁵⁵. Yeni İran harekâtının hazırlıkları ile meşgul olan ve

⁴⁹ MD 47, 133/333.

⁵⁰ Paolo Contarini, *Relazione* (1583), s. 244-245: "Sultan aynı sebeplerden dolayı Lehistan kralı ile dostluk ilişkilerini de koruyor. Geçtiğimiz aylarda bu dostluk oldukça büyük bir tehlike atlattı. Çünkü Lehistan kralı hapse attığı Tatarları sultana iade etmeyi kabul etmemiş. Ancak daha sonra bu tutukluları sultana göndermiş ve sorun da böylece çözülmüş olmuştur". Gianfrancesco Morosini, *Relazione* (1585), s. 310: "Türkler, Uskoklar gibi olan Kazakların isyanları geçtiğimiz yıllarda bu barışı kopma noktasına getirmiş olmasına rağmen, Lehistan kralı ile dostluk içindeler. Ancak kral, bunlarda hiçbir suçu olmadığını birçok kez belirtmiş. Türkler de, daha çok İran savaşı ile meşgul olduklarından, kralın bu açıklamalarından memnun kalmış gibi gözükmüşler. Ancak yine de her iki taraf da bu dostluktan pek de memnun değil".

⁵¹ MD 48, 17/44, 15 Receb 990/5 Ağustos 1582; 17/46, 15 Receb 990/5 Ağustos 1582; 22/58, 17 Receb 990/7 Ağustos 1582. Hammer (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 146), şenliğe katılan Lehistan elçisinin ismini Filipovski olarak verirken, daha öncesinde (bk. IV, 141) Filipovski'yi Rus elçisi olarak tanıtır. Bu tarihlere ait bir hükümde, Rakoçi Seğmur adındaki Leh elçinin eşyalarını memleketine gönderdiğinden bahsedilir (bk. MD 47, 243/585, **Gurre-i Receb 990**)

⁵² MD 48, 33/92, 22 Receb 990/12 Ağustos 1582.

⁵³ MD 48, 73/205, 11 Şaban 990/31 Ağustos 1582; 92/250, 25 Şaban 990/14 Eylül 1582.

⁵⁴ MD 48, 20/53, 16 Receb 990/6 Ağustos 1582.

⁵⁵ 1582 sonlarına doğru Moskova'dan dönmekte olan elçilerinin Kazakların saldırısına uğraması üzerine Kırım Hanı Mehmed Giray, Lehistan kralı nezdinde şikâyetle bulunmuştu. Yeni bir Kırım-Lehistan geriliminden kaçınan Bathori ise, hanın elçilerine, Kazakların kendi kontrolü dışında olduğunu, han bu kimseleri cezalandırmak isterse kendisinin de yardımcı olacağını söylemiş; sınır komutanlarına da bir taraftan Kazakların

Tatarlara bu cephede ihtiyaç duyan Sinan Paşa yönetimi için en istenmeyen durum, Lehistan kralı ile Kırım hanı arasında bir savaşın çıkması idi⁵⁶. Kırım hanı, bazı atlı Leh eşkiyasının sulhu muhafaza eden Stefan Bathori'nin bu yılki haracını getirenlere saldırıp Leh elçiyi ve yanında bulunan birçok tüccarı öldürerek vergiyi ve tüccarların mallarını aldıklarını, Cankirman'dan at ve koyun çaldıklarını, Çerkes kapudanının adamları ile ittifak yapıp şaykalarla Osmanlı topraklarına saldırmaya hazırlandıklarını bildirince duruma müdahale edildi. Stefan Bathori'ye bir nâme yazılarak, sulha mugayir bu saldırıyı yapanları yakalatıp cezalandırması, tüccarların zararlarını tazmin etmesi ve hanın vergisini hemen göndermesi istendi⁵⁷.

Veziriazam Sinan Paşa, bu Kazak saldırılarına karşılık, yine de Lehistan'a yönelik eski sert tavrına başvurmadı. Paşanın Lehistan'a karşı değişen politikasının daha bariz yansıması ise Stefan Bathori'nin, Voyvoda Yanku Sasul'un Boğdan'da halka zulmettiğine ve kendisi ile de iyi geçinmediğine dair birçok defa şikâyette bulunup azl ve yerine Aksak Petru'nun tayin edilmesi ricasına⁵⁸ bu günlerde müspet cevap verilmesi idi. Adamlarının ve oğlunun borçları ile kendisinin daha voyvodalığa tayininde borç olarak İstanbul celebelerinden aldığı yüklü miktarda parayı -7.400.000 kuruş- ve Büyük Mirahur Ferhad Ağa'dan aldığı meblağın bakiyesini ödemesi için sık sık ihtar edilen⁵⁹ Yanku Sasul azledildi. Halep'te hapiste bulunan⁶⁰ Aksak Petru tekrar Boğdan

engellenmesi talimatını vermiş, diğer taraftan da Kırım güçlerinin misilleme girişimine karşı hazırlıklı olmalarını istemiştir (bk. Yücel Öztürk, *Kazaklar*, s. 309).

⁵⁶ Giacomo Soranzo, *Relazione* (1584), s. 300: “Türkler, Lehistan kralının Moskova ile sultana karşı birleşmesinden endişeleniyorlar. Özellikle de şimdi İran savaşı ile meşgulken. Tatarlar sürekli yağmalamak amacıyla Lehistan topraklarına saldırdıklarından, Lehler Tatarlara ellerinden geldiği kadar zarar vermeye çalışıyorlar. Tatarlar sürekli bu yüzden Osmanlı Sarayı'na Lehler hakkında şikâyet bildiriyorlar. İran savaşı yüzünden Lehistan kralı Tatarlara olur da savaş açmaya karar verirse Tatarlar da onlarla uğraşmak zorunda kalacaklarından Türkler'e İran savaşı için destek gönderemezlerse, Türkler bundan zararlı çıkabilir”.

⁵⁷ MD 48, Leh kralına nâme-i hümayûn, 64/180, 5 Şaban 990/25 Ağustos 1582; *Mühimme Defteri 44*, haz. Mehmet Ali Beyhan, İzmir 1995, Kırım hanına nâme-i hümayûn, s. 85-86/188.

⁵⁸ Sinan Paşa'nın veziriazamlıktan azlinden az sonra Leh kralına yazılan bir nâme-i hümayûnda bu hususta şöyle denmektedir: “Bundan akdem Boğdan'a sâbıkâ voyvoda olan Yankol'un re'âyâ vü berâyâyâ zulm ü te'addisi olub ve sizinle dahi hüsn-i zindegânisi olmadığı nice def'a Atebe-i aliyemize arz olunub ve hâlâ voyvoda olan Petru voyvodayı murad eylediğiniz ecilden iltimasınız mucibince mezbur Yankol voyvoda ref' olunub Petru'yu voyvoda nasb edip...”, bk. MD 48, 338/991, 27 Safer 991/22 Mart 1583.

⁵⁹ Bu hususta bk. MD 42, 38/230, 2 Cemaziyülâhîr 989/4 Temmuz 1581; 174/551, 26 Zilkade 989/22 Aralık 1581; 192/593-594, 16 Muharrem 989/20 Şubat 1581; MD 46, 111/212, 28 Şaban 989/27 Eylül 1581; 133/267, 10 Ramazan 989/8 Ekim 1581; MD 47, 207/483, 22 Cemaziyülâhîr 990/14 Temmuz 1582; 217/512, 25 Cemaziyülâhîr 990/17 Temmuz 1582; 219/515, 25 Cemaziyülâhîr 990/17 Temmuz 1582; MD 48, 47/133, Gurre-i Şaban 990/21 Ağustos 1582.

⁶⁰ Voyvoda Petru ve ailesinin Halep'teki mahpusluğu için bk. MD 43, 163/294, 21 Cemaziyülâhîr 988/3 Ağustos 1580; 252/469, 12 Şaban 988/22 Eylül 1580; 293/563, 16 Ramazan 988/25 Ekim 1580; MD 46, 58/115, 6 Şaban 989/5 Eylül 1581; MD 47, 51/131, 13 Rebiülevvel 990/7 Nisan 1582.

voyvodalığına getirildi⁶¹. Lehistan Kralı Stefan Bathori de, vazife değişikliğinden haberdar ve aynı zamanda bu esnada Kazakların Boğdan'a müdahalesine mâni olması konusunda ikaz edildi⁶². Mazul Yanku Sasul'un firar etmesi, Osmanlı ile Lehistan arasında elçi trafiğini yeniden hızlandırdı. Kral Stefan Bathori, Avusturya'dan bir kale satın almış olan Yanku Sasul'un Lehistan topraklarından geçip buraya sığınmak isterken yakalanıp tevkif edildiğini bildirdi. İstanbul, bu durumun büyük memnuniyet verdiğini söyleyip, Yanku'nun, maiyetindekilerin ve yanında götürdüğü paranın oraya gelecek Kayazâde Mehmed Çavuş'a teslim edilerek İstanbul'a gönderilmesini istedi⁶³. Fakat Sinan Paşa, Yanku Sasul meselesini neticeye ulaştıramadan, 10 Zilkade 990/6 Aralık 1582'de veziriazamlıktan azledildi.

1.4. Kazak Tedhişi ve 1587 Leh Kraliyet Seçimi

Sinan Paşa'nın son zamanlarında Lehistan'la tesis edilen iyi ilişkiler önceleri aksamadan devam etti. Yanku Sasul'un firarından kaynaklanan meselelerin çözümünde her iki taraf da birbirine karşı dostluk vurgulu bir üslûp kullandı⁶⁴. Ancak, 1583 yazında kalabalık bir Kazak birliğinin Bender'i ateşe verip Akkirman ve Özi taraflarını yağmaladıklarına dair İstanbul'a ulaşan haberler, münasebetlerin rengini değiştirdi. Zira alınan istihbarata göre, saldırıyı gerçekleştirenler arasında Leh Kazakları ve hatta ümerâsı da vardı⁶⁵. Önce Rumeli beylerbeyi sıfatıyla bölgeye sevk edilen, sonra da

⁶¹ MD 48, Yanku azl ve yerine Petru tayin edildiğinden yeni voyvoda gelinceye kadar Boğdan'da bir ihtilâl yaşanmaması için teyakkuzda bulunmalarına dair Bender beyine ve kadılarına hk. 109/288, Gurre-i Ramazan 990/19 Eylül 1582. Ayrıca bk. *Romen Kaynak ve Kronikleri*, s. 21.

⁶² MD 48, 108/284, 8 Ramazan 990/26 Eylül 1582. Bu nâmenin sureti Eflâk ve Erdel voyvodalarına da yazılmıştır.

⁶³ MD 48, Yanku Sasul hakkında Leh kralına yazılan name ile gönderilen Kayazâde Mehmed Çavuş'un oraya ulaştırılması hakkında Mirahur Mehmed'e hk. 126/341, 20 Ramazan 990/18 Ekim 1582; Leh kralına yazılan nâme-i hümâyûn, 127/344, 23 Ramazan 990/21 Ekim 1582.

⁶⁴ Stefan Bathori, yukarıdaki nâmeye cevaben, padişahın "dostuna dost düşmanına düşman" olduğu vurgusundan sonra, Yanku Sasul'un Lehistan sınır güçleri ile girdiği muharebede öldürüldüğünü, ancak yanındaki bütün mal-mülkünü de dağıldığını haber verdi. Osmanlı yönetimi ise, Yanku'nun yanındaki hazinenin şahsi parası değil Boğdan'ın senelik haracı olduğunu ve bu parayı halktan yeniden talep etmenin ahaliye zulüm olacağını, Lehistan'da kalmasına da rıza gösterilemeyeceğini bildirip, Leh kralından yarar adamlar marifetiyle parayı her kim almışsa tespit ve eksiksiz tahsil ettirerek, "mâbeynde olan dostluk mucibince" İstanbul'a göndermesini istedi (MD 48, Leh kralına nâme-i hümâyûn, 198/553, 26 Zilkade 990/22 Aralık 1582). Ancak paranın iadesi geciktiğinden ve "lâ'in-i mezkûrun cümle mal ve esbâbı sizin tarafınızdan bi't-tamam zapt olunduğu" haber alındığından kısa bir süre sonra talep aynı üslupla yenilendi (bk. MD 48, Leh kralına nâme-i hümâyûn, 338/991, 27 Safer 991). Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 224), Stefan Bathori'nin, Osmanlı yönetimi tarafından iadesi istenen Yanku Sasul'u, "idamının Divân-ı Hümâyûn'un öfkesini kabartmayacağından emin" olduğundan, Eylül 1582'de Lvov'da başını kestirerek öldürdüğünü söyler. Yanku Sasul hususunda iki devlet arasında sürdürülen müzakerât için ayrıca bk. Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 163-164.

⁶⁵ Boğdan Voyvodası Aksak Petru'nun verdiği istihbarata göre, bunlar, Tersane zindanında iken Leh elçisinin ricasıyla serbest bırakılan "Yago" isimli bir şahıs komutasında müttefik hareket eden 5-6 kişilik "Leh ve

vezirliğe yükseltilen ve İstanbul'dan gönderilen kapıkulları ile desteklenen Cafer Paşa, Kazakları mağlup ve geri çekilmeye mecbur etti. Cafer Paşa ile yeni Rumeli Beylerbeyi Ali Paşa bir süre daha burada kaldılar⁶⁶.

Tüm bu sürecin Osmanlı-Leh ilişkilerine yansımaları menfi oldu. Hatta 1583'te kralı için satın aldığı 23 atla ülkesine dönen Leh Podolovsky/Polodovsky, Kazakların saldırısına öfkelenen III. Murad'ın emriyle geri getirilip zindana atıldı, kendisine ölüme hazırlanması söylendi ve maiyetindeki 34 kişi idam edildi⁶⁷. 1584 başlarında yeni bir Leh elçi, İstanbul'a gelerek kralı adına özürlerini beyan etti. Kazakların ele geçirdiği 38 top Lehistan'a giden çavuşa teslim edildi ve aralarında Hatman Samuel Zborovski'nin bulunduğu bazı Kazakların kellesi vuruldu. Yine de sınırlardaki karşılıklı yağma ve mücadeleler, kesintisiz devam etti.

Kral Stefan Bathori'nin bu keşmekeş arasında 1586'da ölmesi, Lehistan'ın gerek iç siyasetini gerekse komşularını harekete geçirdi. Kazaklar bir defa daha Boğdan topraklarını ve Bender arazisini talan ettiler⁶⁸. Papa ve İspanya tarafından da desteklenen Avusturya Arşidükü Maksimilyan, 22 Ağustos 1587'de Samuel Zborovski taraftarlarınca Leh kralı seçildi. Ancak Stefan Bathori'nin şansöyesi Johann Zamoyski'nin başını çektiği hizip, bundan sadece üç gün sonra İsveç hanedanından Sigismund Vasa'yı yeni kralları ilan ettiler. Osmanlı yönetimi, başlangıçta Leh tahtında bir yabancı görmek istemese de, gelişen şartlar karşısında bu son seçimi tasdik etti. Yaşanan kargaşadan istifade eden Kazaklar, Özi, Bender, Akkirman havalisine akınlar düzenlediler; Babadağ'ı ateşe verdiler; Yanoş Voda isimli bir şahsı geçici de olsa Boğdan tahtına oturtular.

Moskov" Kazakları idi (bk. Hasan Yıldız, *49 numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 241-242/524, 9 Receb 991/29 Temmuz 1583).

⁶⁶ Selânikî, *Tarih*, I, 145, 147-148; *Romen Kaynak ve Kronikleri*, s. 21. Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 224-225), bu saldırının Bender'deki Türklerin Lehistan kıyılarında köyler kurmak için Özi Nehri'ni geçerek barışı ihlal etmelerine cevaben gerçekleştirildiğini kaydeder. Stefan Bathori'nin bu saldırıyı engelleme teşebbüsüne dair bilgi için bk. Yücel Öztürk, *Kazaklar*, s. 309-310.

⁶⁷ Seidel, *Sultanın Zindanında*, (Salomon Haussdorf'un Önsöz'ü) s. 13; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 164. Her ikisi de bu şahsı Leh kralının seyisi olarak tanıtır. Ancak Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 225), bu hususta, "yeni Leh elçi Podlodovski'nin Edirne dolaylarında öldürüldüğü anlatılır" demektedir. 11 Şaban 991 tarihli, "Edirne'de üç nefer piyâde kâfire râst gelüp arkalarında kâğıdların olup kendüler anda habs olunup kâğıdları bu cânibe gönderildüğüne" dair arzına mukabil Cafer Paşa'ya gönderilen "ol üç nefer kafiri mukayyed ü mahbûs yarar âdemlere koşup Südde-i sa'âdetime gönderesin. Ammâ yolda onat hıfz itdüresin, yolda gaflet ile gaybet itdürmekden hazer eyleyesin" cevabını havi hüküm, bir casusluk vakasını yansıtabileceği gibi bu hadiseyle de ilgili olabilir (bk. *Sultanın Emir Defteri (51 Nolu Mühimme)*, haz. Hikmet Ülker, İstanbul 2003, s. 31/60).

⁶⁸ Krzysztof Wawrzyniak, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*, s. 63; Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 225.

Osmanlı yönetimi, Niğbolu sancakbeyini Kazakların cezalandırılmasına memur etti. Bu arada Lehistan'da iki taraf arasında devam eden taht mücadelesinde Şansölye Johann Zamoyski, Arşidük Maksimilyan'ı 24 Ocak 1588'de Şilezya'daki savaşta esir alarak Sigismund Vasa'nın mevkiini pekiştirdi. Maksimilyan, hürriyetini ancak Mart 1589'da imzaladığı Beutlen Anlaşması ile Lehistan'daki bütün haklarından vazgeçerek temin edebildi. Bu safhada Leh siyasetinde ipleri elinde tutan Johann Zamoyski dış politikasını, Avusturya'ya direnmek, Stefan Bathori'nin Erdel'deki akrabalarının hak iddialarını reddetmek, Boğdan ile Eflâk'ın ilhakını sağlamak ve bunun için de her türlü araçla Türklerin dostluğunu muhafaza etmek temelleri üzerine kurdu. Lehistan'daki gelişmeleri yakinen takip eden⁶⁹ İstanbul ise, hem Maksimilyan'ın serbest bırakılmasından, üstelik de Sigismund Vasa'nın kızkardeşi ile evlendirilmesinden, hem de bir türlü dizginlenemeyen Kazakların 1588-1589'da yine Özi ve Kozlu (Gözleve) havalisini talan etmesinden son derece rahatsızdı⁷⁰.

1.5. Sinan Paşa'nın Lehistan'a Askerî Baskısı

Venedik kaynaklarına göre, Osmanlı yönetimi, şimdiye kadar Kazaklar ve Leh göçmenlerin Lehistan arazisinden gerçekleştirdikleri saldırılardan artık bıkmıştı. Türklerin gördükleri bütün zararı Leh merkezî yönetimine atfetmesine ve tazminini istemesine karşılık, Leh hükümeti saldırganlarla herhangi bir ilişkileri olmadığını söylüyor ve asıl Tatarların verdikleri zararlardan şikâyet ediyordu⁷¹.

Azledilen Siyavuş Paşa'nın yerine 3 Nisan 1589 ikinci defa veziriazam olan Sinan Paşa, Lehistan'la süregelen meseleleri bu defa kesin olarak çözmek niyetindeydi. Safevî Şahı Abbas'ın sulh talep etmesiyle kuzeyde manevra sahası genişleyen yeni veziriazam, Şansölye Johann Zamoyski'nin bütün açıklama ve beyanlarına rağmen, Lehistan'la yaşanan meseleleri, askerî ve siyasî baskı ile neticelendirmek için Sultan III. Murad'ı da ikna etti. Kırım hanlığına tayin edilmesinden (Mayıs 1588) itibaren Lehistan'a akın düzenlemek için İstanbul'dan izin isteyen Kırım Hanı Bora Gazi Giray'a bu tarihte gerekli müsaade verildi. Ayrıca Rumeli Beylerbeyi Hızır Paşa, 3

⁶⁹ Lubenau, Maksimilyan'ın mağlup ve esir olduğu haberinin bu ülkede bulunan Osmanlı casusları tarafından 10 gün içinde İstanbul'a ulaştırıldığını ve kendisinin de Divân'da bu raporu dinlediğini yazar (bk. *Seyahatname*, I, 206).

⁷⁰ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 225-226; Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 466-468; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 164-166; Krzysztof Wawrzyniak, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations*, s. 63-65; Ahmed Refik, "Lehistan'da Türk Hakimiyeti", s. 234-243.

⁷¹ Lorenzo Bernardo, *Relazione* (1592), s. 384.

Temmuz 1589'da kuzeye doğru yola çıktı⁷². Bora Gazi Giray, Ağustos 1589'da Lvov'a kadar uzanan ve Lehistan tarihinin gördüğü en tahripkâr akınlardan birini gerçekleştirdi. Henüz Hızır Paşa'nın kendisi Bender'de iken, Gazi Giray Han çok sayıda esir ve ganimetle dönüş yolunda idi. Bu yüzden, Sniatyn'e kadar ulaşmış olan Osmanlı öncülerini geri çekildi ve Hızır Paşa da Hotin'den avdet etti⁷³.

Hızır Paşa'nın bildirdiğine göre, Kırım hanı 200 bin kişinin katıldığı akında “külli yüz aklıkları” etmişti. Kendisi ise, muhtemel Kazak saldırılarına karşı Kırım ordusunun dönüş yolunu emniyete almak için tehlikeli geçit yerlerini gönderdiği askerlerle zaptetmeye çalışıyordu. Divân-ı Hümâyûn, Rumeli beylerbeyine, yanındaki birlikler yetmezse Boğdan'dan getirttiği asker ile yol güvenliğini sağlamasını emretti⁷⁴. Eflâk voyvodasının şikâyetine sebep olan, ümerâdan bazılarının daha evvel Bender ve Akkirman taraflarına yapılan seferlerde olduğu gibi İsakçı İskelesi'nden geçmeyip Boğdan ve Eflâk içlerine girerek halka zarar vermelerini engellemesi istendi⁷⁵. Yeni bir mektupla Kazakların üzerine sevkettiği askerlerin muvaffak olup, sağ salim geri döndüklerini bildiren Hızır Paşa bir hil'at ve kılıç ile taltif edildi⁷⁶. Tuna'nın muhafazası için İstanbul'dan hususi donanma gönderildi⁷⁷.

Silistre'de kışlaya çekilmesi emredilen Rumeli beylerbeyi, maiyetindeki bazı akıncıların Boğdan'a yönelik saldırılarına mâni olması ve daima Kırım hanı ile haberleşip düşman ahvalini takip etmesi hususunda uyarıldı⁷⁸. Hızır Paşa'nın, toplandıklarını öğrendiği 7-8 bin Kazak'ın üzerine gönderdiği askerini, bunların sığındıkları palankayı yerle bir ettiğine, içindekilerin birçoğunu kılıçtan geçirip kimisini de esir aldığına dair mektubu Divân'da memnuniyet uyandırdı. Beylerbeyine, her

⁷² Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 226. Ayrıca bk. Giovanni Moro, *Relazione* (1590), s. 373; Lorenzo Bernardo, *Relazione* (1592), s. 384-385. Bu sırada İran cephesinde olduğu için İstanbul vukuâtını ancak genel hatlarıyla takip ve nakl edebilen Selânikî (bk. *Tarih*, I, 214), “mukaddemâ hâ'in olup, gaybet iden Boğdan voyvodası”nın Leh tarafına sığınmasından ve Kazakların Özi Kalesi üzerine gelip “külli hasâret” eylemelerinden ötürü Kırım hanına akın izni verildiğini söyler. Ancak dönemin diğer kaynaklarında bu tarihte Boğdan'da zuhûr eden bir isyan ve firar hadisesine dair bilgiye rastlamadım. Yücel Öztürk (bk. *Kazaklar*, s. 313, 314-316), Âlî'nin Avusturya savaşları esnasında Boğdan ve diğer voyvodalıklarda başlayan isyanla ilgili verdiği bilgileri, Selânikî'nin burada aktarılan malumatı ile birleştirmiştir.

⁷³ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 226-227. Jorga, sehven, Rumeli beylerbeyinin adını Haydar olarak zikreder. Balyos Lorenzo Bernardo da (bk. *Relazione* (1592), s. 356), “oldukça ürkek bir kişi olarak gözüküyor ama görüşmelerinde becerikli ve insani davranışlı” sözleriyle nitelendirdiği Rumeli beylerbeyinin adını “Caidar” olarak kaydeder.

⁷⁴ MD 66, 8/14, Gurre-i Zilkade 997/11 Eylül 1589.

⁷⁵ MD 66, 15/26, Gurre-i Zilkade 997/11 Eylül 1589.

⁷⁶ MD 66, 33/72, 22 Zilkade 997/2 Ekim 1589.

⁷⁷ MD 66, 62/122, Gurre-i Zilhicce 997/11 Ekim 1589.

⁷⁸ MD 66, 63/125, Gurre-i Zilhicce 997/11 Ekim 1589.

ihtimale karşı hanın bir kardeşinin 5 bin Tatar ile Özi sahrasında kışlayacağı haber verildi. Sefere memur oldukları hâlde gelmeyen timarlı sipahilerin dirliklerini, arzettiği gibi, müstahak olan mazul mülâzımlere vermesi, zaimlerden gelmeyen varsa zeâmetlerinin İstanbul'daki mazûl yeniçeri ve solaklara tevcihi için bunları da yazıp bildirmesi istendi⁷⁹. Darüssaade Ağası Mehmed Ağa'ya temlik edilen İsmail Geçidi'ndeki arazide inşasına başlanan kale ile ilgili çalışmalara, Sinan Paşa'nın itirazına rağmen hız verildi⁸⁰.

1.6. Barış Görüşmelerinin Sonucu: Sinan Paşa'nın Harp Kararı Aldırması

Osmanlı askerî harekâtı Lehistan üzerinde beklenen tesiri uyandırdı. Paul Uchanski riyasetindeki bir Leh heyeti, Muharrem 998/Kasım 1589'da İstanbul'a geldi. Uchanski'nin önüne, 100 bin akçe vergi, Kazakların yok edilmesi ve Leh topraklarında iki Osmanlı sınır kalesinin kurulması barış şartları olarak konuldu, aksi takdirde savaşa hazır olmaları bildirildi. Daha yolda iken hastalanan Paul Uchanski, kısa bir süre sonra İstanbul'da hayata gözlerini yumdu. Gerek Uchanski gerekse onun ölümüyle görüşmeleri devralan Leh heyetindeki diğer isimler haraca kesinlikle karşı çıktılar⁸¹. Müzakerelerin menfî neticesini, “kralın âdemlerin getürdilüb her vechle ikdâm ve ihtimâm olundu. Aslâ bir vechle haraca rızâları yokdur. Bir akçe virmezler “kırılmağa râzıyız, biz bir alay çetin koz mesâbesindeyiz. Her kim [u]fadabilürse ol yer” deyu

⁷⁹ MD 66, 65/129-130 ve 66/132, hepsi Gurre-i Muharrem 998/10 Kasım 1589 tarihli. Hızır Paşa'nın faaliyetlerinden hemen hiç bahsetmeyen Selânikî (bk. *Tarih*, I, 214), Kırım hanının Lehistan'dan “*nice bin esîr çıkarup, azîm ganimet*” aldığını; Niğbolu Beyi Sultanzâde Mehmed Bey'in Rumeli askeri komutasında, toplandıklarını haber aldığı Kazakları ve firarî Boğdan voyvodasını “*batakda avlayup*” kılıçtan geçirdiğini; derneğe çıkan Rumeli beylerbeyine de Silistre'de kışlamasının emredildiğini yazar. Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 227), Niğbolu sancakbeyinin emrinde altı sancakbeyinin Bender'de bırakıldığını, Rumeli beylerbeyinin de karargâhını Silistre'de kurduğunu zikreder.

⁸⁰ Kalenin yapımı için bk. MD 65, 86/353, 15 Muharrem 998/24 Kasım 1589; MD 66, Gurre-i Muharrem 997/20 Kasım 1588 tarihli hükümler, 49-50/102-104; Gurre-i Zilhicce 997/11 Ekim 1589 tarihli hüküm, 61/121; 3 Rebiülevvel 998/10 Ocak 1590 tarihli hükümler, 125/264, 130/273, 131/274-275, 133/281, 137/291-292; 19 Rebiülevvel 998/26 Ocak 1590 tarihli hükümler, 225-226/482-483; 3 Rebiülahir 998 tarihli hükümler, 141/302, 142/305. Veziriazam Sinan Paşa'nın itirazı için bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 150-151, 108 no'lu telhis.

⁸¹ MD 66, Boğdan voyvodasına hk. 70/145, 15 Muharrem 998/24 Kasım 1589; Rumeli beylerbeyine hk. 198/424, 18 Rebiülahir 998/24 Şubat 1590. Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 227), Leh elçinin 1590 başında İstanbul'a geldiğini ve ölümüyle görüşmelerin yarıda kaldığını söyler. Hammer (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 203), Uchanski'nin Lehistan'ın Osmanlılara vergi vermeye iktidarı ve arzusunun olmadığını bildirdiğini, bunun üzerine Sinan Paşa'nın Uchanski'ye ağır muamelelerde bulunduğunu ve bu yüzden elçinin kısa bir süre sonra İstanbul'da öldüğünü kaydeder. Ancak, Uchanski'nin 12 Nisan 1589'da İstanbul'a geldiğini söylemesi yanlıştır.

cevab virürler” sözleriyle anlattığı bir telhisle⁸² III. Murad’ı bilgilendiren Sinan Paşa, daha büyük bir askerî harekât teklifinde bulundu.

Zira veziriazama göre, şimdiye kadar Lehistan’a bir sefer düzenlenmediğinden, “Bunlar kılıç ne idüğün bilmezler, cenk görmemişlerdür. Tatar tâifesi dahi bir alay vurguncudur; ılgar ile varub bir yeri vurub ‘acele üzere çıkub ellerine ne girür ise götürüb giderler. Memleket hıfz itmeğe ve kal’a almağa ve mukâbele durub top ve tüfenk ile cenk itmeğe kâdir değillerdür”. Bundan dolayı harekât Tatarlara bırakılmayıp, bizzat Osmanlı ordusu tarafından icra edilmelidir. Memleket ancak sınıra yakın beş altı Leh kalesi fethedilirse huzur bulacaktır. Bunun için de hazine kâfidir ve asker de “cenk ve cidâldan; husûsan küffâr-ı hâkisâr cenginden aslâ bir vechile dönmezler. Koyun tuza segirdir gibi, derûn-ı dilden can ve baş fedâ iderler”. Kralın adamları harac teklifi karşısında kargaşayı sürdüreceklerini açıkça beyan ettiklerinden, bunlar döndükten sonra Osmanlı topraklarının tekrar saldırılara maruz kalması, büyük zararların vuku’ bulması kaçınılmazdır. Zikredilen kaleler fethedildiği takdirde, artık Leh tarafından Osmanlı topraklarını bir kişinin geçmesi dahi mümkün olamayacaktır; “andan öte memleketleri irakdur, gelmesi müşkildür, cümle fesâd iden ol kal’alar halkıdur ve ehl-i fesâd gelüb ol kal’alara tahassun etmekledür”.

Sinan Paşa’nın bu telhisinde açıkça adlarını zikretmediği sınıra yakın kaleler, Zaporozje bölgesi ya da daha kuvvetle muhtemel buranın doğusu olmalıdır. Zira veziriazam, bu kalelerin fethiyle “yolları tutulan” Rusların da, Demirkapı taraflarına ve Kaheti Kralı Aleksandr’a (Levendoğlu) asker göndermesinin engelleneceğini iddia eder. Kral Aleksandr, Lala Mustafa Paşa’nın Şirvan seferi sırasında haraçgüzârlığı kabul etmiştir ve 1603’te Şah I. Abbas’ın karşı taarruzuna kadar böyle kalacaktır. Fakat bir yandan da bu süre zarfında Aleksandr, babası Levan’ın Moskova ile başlattığı ilişkileri daha da geliştirmiş, iki ülke arasında yoğun bir elçi trafiği yaşanmıştır⁸³. Sinan Paşa’nın sözleri, Kaheti-Moskova ilişkisinin İstanbul’da bilindiğini ve takip edildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Burada üzerinde durulması gereken bir diğer husus da Sinan Paşa’nın telhisinde, Sokollu Mehmed Paşa’nın Rus yayılmasının durdurulmasına dönük kuzey siyasetine atıfta bulunmasıdır. Bilindiği üzere, Rusların 1552’de Kazan’ı işgal etmeleri, 1556’da

⁸² *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 117-118, 81 no’lu telhis. Tarih taşımamakla birlikte, hatt-ı hümayündaki ifadelerden telhisin Uchanski’nin elçiliği günlerine ait olduğu anlaşılmaktadır.

⁸³ Nebi Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 285, 289.

da Astrahan'ı (Ejderhan) topraklarına katarak Hazar kıyılarına inmeleri, Moskova'ya tâbi Kazaklar, Nogaylar ve Çerkeslerin 1559'da Azak'ı muhasara ve Kırım topraklarını talan etmeleri karşısında Osmanlı yönetimi, 1563'te Don ile Volga nehirlerini bir kanalla birleştirme ve Astrahan'ı fethetme kararı almıştı. Malta ve Sigetvar seferlerinden dolayı tehir edilen kanal işi ve Astrahan seferi, nihayet 1568-1569'da hayata geçirilmeye çalışıldıysa da başarısız oldu⁸⁴. III. Murad döneminde, 1587'de, Özbek Hükümdarı II. Abdullah'ın İstanbul'a gönderdiği elçiyle Ruslara ve Safevîlere karşı ittifak teklif edip Rusların Astrahan'dan çıkartılmasını istemesi, İstanbul'da 1588 baharında buraya bir sefer düzenlenmesi fikrini tekrar canlandırdı. Lâkin Kırım Hanı İslâm Giray'ın bu teşebbüse soğuk bakması ve onun yerine baharda doğrudan Rus topraklarına yönelmişken ölmesi sebebiyle daha ileri bir adım atılamadı. Sadece aynı sene Özbeklere top ve tüfek yardımı yapıldı⁸⁵.

Ertesi yıl ikinci defa sadaret mührünü eline alan Sinan Paşa, şüphesiz kendi zamanına kadar Sokollu'nun çizdiği şekilde Astrahan'ın fethine temerküz eden bu siyasetin serencamını ve III. Murad'ın bu konudaki meylini biliyordu. Kendi sefer planından alınacak neticeyi “bundan ‘azim sevâb olmaz” diyerek takdim ederken, İstanbul'da hâlâ revaçta olan Sokollu'nun Rus yayılmacılığının durdurulmasına dair siyasetini esas itibarıyla kendisinin de benimsediğini, ama bunun başka şekilde de hayata geçirilebileceğine dair şahsî iddiasını ortaya koymaktadır. Kırım kuvvetleri aleyhinde serdettiği düşünceler ve harekâtın Osmanlı ordusu tarafından gerçekleştirilmesi konusundaki ısrarı, bir yıl önceki tecrübenin bakayası ve padişaha hatırlatılmasıdır. Sinan Paşa'nın Lehistan'a savaş ilan edilmesi ile ilgili bu teklifi, III. Murad tarafından kabul edildi. Derhal sefer hazırlıklarına başlamak için izin isteyen veziriazama, “beylerbeyi serhaddedir, emir gönderilsün, hazır olub tedârük üzere ola ve her cânibden lâzım olandan mu‘âvenet oluna” hatt-ı hümayûnu ile müspet cevap verildi⁸⁶.

⁸⁴ Bu konuda geniş bilgi için bk. Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu, 1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri*, Ankara 1966; Halil İnalçık, “Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü”, *Bellekten*, XII/46 (Ankara 1948), s. 349-402.

⁸⁵ Selânikî, *Tarih*, I, 190-191. Mustafa Cezar-Midhat Sertoğlu vd., *Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, 1376-1377, 1396-1397. Bu tarihlerde Kırım hanları, Moskova'nın kaçak hanzâdeleri kendilerine karşı siyasî bir silah olarak kullanması sebebiyle doğrudan bu mesele ile ilgilenmek istiyorlardı (bk. Novoselskiy, *Moskova Devleti*, s. 29-35).

⁸⁶ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 117, 81 no'lu telhis

Veziriazam Sinan Paşa savaş için padişahın muvafakatini almışken Rumeli Beylerbeyi Hızır Paşa, yeni bir Leh elçisinin 200 kişiden fazla maiyetiyle Kameniče'ye geldiğini ve üç dört güne kadar Boğdan sınırına ulaşacağını Lehistan'a gönderdiği adamı Behram'ın ve Boğdan voyvodasının haber verdikleri bilgisini İstanbul'a ilettiler. Beylerbeyine göre, sınırdaki Osmanlı askeri karşısında hiçbir yerden yardım alamayacağını bilen Leh kralı senelik haraca razı olacaktı.

Sinan Paşa yönetimi, 15 Muharrem 998/24 Kasım 1589 tarihli cevabında Hızır Paşa'ya, elçi yanına geldiğinde onu birkaç gün alıkoyup, arzettiği gibi senelik haraca razı iseler evvela bu meseleyi kendisinin görüşmesi talimatını verdi. Şayet elçi müzakereler için tam yetkiye sahipse harac miktarının 100 yük mü yoksa daha fazla mı olacağını kararlaştırdıktan sonra onu da yanına alıp İstanbul'a gelmesine ve bu surette sulhün imzalanmasına müsaade edildi. Yetkileri sınırlı olup kralından izin alması gerekiyorsa, hem Osmanlı hem de Kırım askerinin Lehistan'a akın düzenlemeye hazır olduklarını söyleyerek elçiyi korkutması ve krala elçinin adamı ile birlikte kendi adamını da göndermesi emredildi. Kraldan haracı kabul ettiğine dair haber alırsa elçi ile birlikte payitahta gelmesi, aksi olursa yazıp bildirmesi istendi⁸⁷.

Yine de sefer hazırlıklarına devam edildi. Rumeli beylerbeyine yazılan talimatla aynı tarihte Boğdan voyvodasına, bazı Leh kalelerinin alınması için serdar tayin edilen Hızır Paşa'ya sefer hazırlığı yapması, köprü yaptırması ve zahire hususlarında hüküm gönderildiği bildirilerek, kendisinin de memleketinden zahire toplayıp munasip mahallerde hazır tutması emredildi. Haracı reddettikleri için üzerlerine asker sevkedileceğini bilen Lehlerin Osmanlı topraklarına saldırmalarının muhtemel olduğu belirtilerek, casuslar gönderip Lehistan'daki gelişmeleri yakinen izlemesi istendi⁸⁸.

Gerçekten de İstanbul'un beklediği oldu. Kefe Beylerbeyi Ahmed Paşa'dan, Leh Kazaklarının Azak'a saldırıp kırktan fazla askeri esir ve altı tane de tüccar gemisini gasp ettiklerine, şehirde korkunun hâkim olduğuna, mîrî dalyanların âtil kaldığına dair arz geldi. Sinan Paşa yönrtimi, Hızır Paşa'yı ihmalle suçlayıp, han ile haberleşerek Azak'a asker göndermesini emretti. Ayrıca Özi muhafazasındaki gemilerin asker mevcudunun takviyesi için Özi kapdanına ve Silistre beyine hüküm yazıldı⁸⁹. Hızır

⁸⁷ MD 66, 166/357.

⁸⁸ MD 66, 70/145, 15 Muharrem 998/24 Kasım 1589.

⁸⁹ MD 66, Rumeli beylerbeyine hk. 85/184; Özi kapdanına hk. 94/202; Silistre beyine hk. 94/203, hepsi de 28 Muharrem 998/7 Aralık 1589 tarihli.

Paşa'ya verilen talimat, 10 Safer/19 Aralık'ta, gelecek elçiyi tam yetkili ise hemen, sınırlı yetkilere sahipse maiyetindekilerden beş altı “söz bilür” kişiyi Leh kralına yollayıp haracla ilgili acele haber göndermelerini tembihledikten sonra İstanbul'a sevketmesi; kendisinin orada kalması ve kraldan alacağı cevabı yazması şeklinde değiştirildi⁹⁰.

İstanbul'daki Leh sefaretini ile görüşmeler, her şeye rağmen sürmekte idi. Leh elçisinin iki adamı iki ay zarfında haraca dair kesin haber gelmesi şartıyla nâme-i hümayûn ile Lehistan'a gönderilmişti. Kezâ başka bazı kimseler de o tarafa gitmek üzere idi. 18 Rebiülahir 998/24 Şubat 1590'da, Hızır Paşa'ya ilk iki adamı Leh kralına göndermesi ve oradan bir haber alınca kadar sonradan gelenleri yanında bekletmesi emredildi. Lâkin daha Uchanski ile yapılan müzakerelerden haracı kabul etmeyecekleri anlaşıldığından kendisinin baharda yapılacak sefere serdar tayin edildiği bildirildi. Şimdiden hazırlıklara başlaması, beylerbeyiliğine müteallik ümerâya bu hususta emirler göndermesi, geçit mahallerini kontrol etmesi ve Kanunî zamanında köprü yapımı için hazırlanıp Kili Kalesi'ne konulmuş olan zinciri getirtip gerekiyorsa tamir ettirmesi istendi. Müstakbel harekâtın hedefi, 15 Muharrem 998/24 Kasım 1589'da Boğdan voyvodasına sadece Lehlerin “lâzım olan” kaleleri şeklinde tarif edilmişken bu hükümde Kamenice olarak gösterilmesi, Sinan Paşa'nın önceki planlarını değiştirdiğini ya da buna mecbur bırakıldığını düşündürür⁹¹.

Sefer hazırlıkları kapsamında Eflâk ve Erdel voyvodalarına da, zahire tedarik edip baharda askerleri ile serdara mülaki olmaları emredildi⁹². Tımişvar beylerbeyine 3 Cemaziyülahir 998/9 Nisan 1590'da, Bender ve civarındaki diğer kalelerde barut kalmadığından sefer yapılacaksa şimdiden temin edilmesi gerektiğini arzeden Hızır Paşa'ya iki bin kantar barut göndermesine dair emir yazıldı⁹³. Hızır Paşa'ya, Rumeli'deki ümerâ, züemâ ve erbab-ı timarı yanına toplamasına dair emrin mukarrer olduğu; hazine hizmetinde görevli Avlonya ve Delvine sancakbeylerine ise bizzat

⁹⁰ MD 66, 106/226.

⁹¹ MD 66, 198/424. Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 227), Aslında daha 1589 yazında Rumeli beylerbeyi ile Kırım hanının müşterek bir harekâtla Kamenice'yi fethetmeleri planlanmışken, Hızır Paşa oraya varıncaya kadar hanın Lehistan akınından dönmesi sebebiyle saldırının ertelendiğini yazar.

⁹² MD 66, Eflâk voyvodasına hk. 191/409, 16 Rebiülahir 998/22 Şubat 1590; Erdel voyvodasına nâme, 218/461, Gurre-i Cemaziyülevvel 998/8 Mart 1590.

⁹³ **Mühimme Zeyli 4**, 191/411, 3 Cemaziyülahir 998/9 Nisan 1590.

serdarın yanına gitmeyip askerlerini alaybeyleri komutasında göndermeleri emredildi⁹⁴. 1 Receb/6 Mayıs tarihli başka bir emirle Hızır Paşa'dan, yanındaki askeri zaptetmesi, memleketin muhafazasına dikkat etmesi, Leh tarafına göz kulak olması, düşmanın bir saldırısı vuku' bulursa Kırım hanı ile haberleşip savuşturması istendi⁹⁵. Kezâ Ohri ve Dukagin beylerine 9 Receb/14 Mayıs'ta, kendilerinin bu sene sancakları muhafazasında kalmaları, askerlerini ise mücehhez bir hâlde Hızır Paşa'nın yanına yollamaları emredildi⁹⁶.

1. 7. Sinan Paşa'nın "Sakala Gülme" Politikası

Sinan Paşa yönetiminin Lehistan'ı bir seferle dize getirme düşüncesine karşılık Kırım Hanı Bora Gazi Giray, Lehler hayli askere sahip olduğundan büyük hazırlıkların yapılması gerektiğini bildirip daha tehlikeli bir ihtimal hususunda İstanbul'u uyardı. Hana göre, Lehistan, Osmanlı harekâtı karşısında Moskova ile ittifak kurabilirdi ve bu takdirde ortaya çıkacak tehdidin bertaraf edilmesinde büyük sıkıntı çekilebilirdi. Bu ikâza rağmen Gazi Giray'dan, 6 Mayıs tarihli nâmeyle, harac hususunda Lehistan'dan hâlâ kesin bir cevap gelmediği bildirilerek, muhafazada olan Hızır Paşa ile haberleşip muhtemel saldırılara karşı Osmanlı topraklarını korumaları istendi⁹⁷.

Bu sırada Lehistan Şansölyesi Johann Zamoyski, Boğdan Voyvodası Aksak Petru, Rum asıllı Ban Yani, eski İspanya temsilcisi Bartolomeo Brutti, İngiliz Temsilci Edward Barton ve "para alan birkaç yüksek makamlı Türk", Osmanlı-Leh barışının yeniden tesisi için devreye girdiler. Haziran 1590'da Şansölye Johann'ın kuzeni olan bir Zamoyski ile Brutti, İstanbul'da sulh görüşmelerini tekrar başlattılar⁹⁸. İspanya meseleleri ile ilgilenmek isteyen Sinan Paşa yönetimi de sulh talebine müspet karşılık verdi. Lorenzo Bernardo'nun ifadesiyle veziriazam, "Padişahı, dünyanın bütün hükümdarlarının hakemi yapmak düşüncesindeydi, majestelerinin tüm haraçgüzârlarını

⁹⁴ Mühimme Zeyli 4, Delvine beyine hk. 199/434; Rumeli beylerbeyine hk. 199/435, 29 Cemaziyülâhîr 998/5 Mayıs 1590.

⁹⁵ Mühimme Zeyli 4, 201/437, Gurre-i Receb 998/6 Mayıs 1590.

⁹⁶ Mühimme Zeyli 4, 205/447, 9 Receb 998/14 Mayıs 1590.

⁹⁷ Mühimme Zeyli 4, 201/436, Gurre-i Receb 998/6 Mayıs 1590..

⁹⁸ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 227.

azaltacağı korkusuyla, bunun görüşmeyle sağlanmasını istiyordu”. Bu defa müzakere masasına, nakit vergi yerine senelik yüz deste samur kürk ödenmesini getirdi⁹⁹.

Müzakerelerin seyri ve sonucu, veziriazam tarafından padişaha rapor edilmiştir. Burada anlatıldığı kadarıyla, Leh elçi, Sinan Paşa ile müzakeresinde Kazak eşkiyasını yakalayıp cezalandırmayı ve elli deste samur vermeyi taahhüd etti. Başka bir görüşmede vaadine sâdık kalmakla birlikte, elli deste samuru her yıl değil, yalnızca sulh akdedildiğinde verebileceklerini söyledi. Ancak Sinan Paşa, “bir başı berk mel’ündür. Kat’an dâireye uğramaz” sözleriyle tarif ettiği Leh elçiyi, “ben şimden sonra aradan çıkarım sonra bu sulhu çok ararsız” diyerek tehdit etti. Bunun üzerine elçi, her yıl elli deste samur yerine bir defaya mahsus olmak üzere 100 deste vermeyi, kendisi burada kalıp bir adamı marifetiyle hediye ve kralın nâmesini getirtmeyi, sonra da kendisiyle birlikte Lehistan’a gönderilecek bir çavuşun önünde Kazakların kılıçtan geçirilmesini taahhüd etti.

Sinan Paşa’ya göre, iki yıllık hediyeye denk gelen toplam 100 deste samur bir defada alınmış olacağından Leh elçisinin son teklifini “sakallarına gülüp” kabul etmek, “yaramaz maslahat değildir”. Bu sayede, “sühûletle Kazak eşkiyâsını kendü elleriyle haklamış olur. Nihâyet sonra her yıl ellışer deste mi olur yüz deste mi olur talep olunub inâd iderlerse, Kazak eşkiyâsı kırılmış bulunur. Yine sefer mi buyurulur, yohsa yas yanko ile harac mı teklif olunur mâni‘ yokdur”. Zaten, “asıl murâd Kazak eşkiyâsı haklanmaktır, ol hâsıl olduktan sonra, yine her husûs elimizdedir”. Ayrıca görüşmeye katılan İngiliz temsilci, Leh elçinin taahhüdüne kefil olup, Lehistan kralına da “benim ricâ ve dileğimle böyle olmuştur” diye mektup yazmayı vaadettiğinden sulh, Lehlerin ricasını kabul şeklinde değil de “dilek ve minnetle” gerçekleştirilmiş olacaktı. III. Murad, “şimdilik vech-i meşrûh üzere ‘amel oluna, yaramaz değil, yine sonra İnşâallah âsândır. Şimdi sakallarına gülesin. Yüz deste alınsun ve kazak ref’olunsun...” hatt-ı hümayûnuyla veziriazamın görüşlerini tasdik etti¹⁰⁰.

Bu surette taraflar arasında anlaşmanın taslağı üzerinde mutabakata varıldı. Leh kralına yazılan 17 Şaban 998/21 Haziran 1590 tarihli nâmede, Sinan Paşa’nın işaret ettiği gibi, İngiliz temsilcinin barış konusundaki tavassut ve ricası hususi olarak

⁹⁹ Lorenzo Bernardo, *Relazione* (1592), s. 385.

¹⁰⁰ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 258-259, 224 no’lu telhis. Bu dönemde Osmanlı diplomasisinde, yabancılara birtakım ayrıcalıklar verilen bu tür anlaşmalar, karşılıklı uzlaşma metni değil, padişahın ihsanı olarak telakki ve tatbik edildiğinden veziriazamın buradaki “rica” vurgusu önemlidir (bk. Halil İnalcık, “İmtiyazât (Osmanlı Dönemi)”, *DİA*, XXII, 245-252).

vurgulanırken, kendi elçisinin taahhüdlerini yerine getirmesi hâlinde Rumeli beylerbeyinin geri çağrılacağı ve Kırım hanına da artık Lehistan’a tecavüz etmemesi için nâme gönderileceği bildirildi¹⁰¹. Sinan Paşa, aldığı neticeden memnundu. Tam da o günlerde Avusturya haracının gelmemesi ve Gürcü Kralı Simon hadisesi yüzünden padişahın itibına muhatap olduğunda, “Leh kralı her yıl burnumuz ucunda olan memleketi gâret itdirüb Müslümanlar’ı esir ve ‘avretlerinün memelerini kesdüğü zâhir iken şimdi haracgüzâr olmuyor mı?”¹⁰² sözleriyle politikasının başarısını savunur.

1.8. Lehistan’dan Beklenen Hediyeler

İstanbul’da mesele halledilmiş olsa da iç karışıklıklarla meşgul Lehistan yönetiminin anlaşmayı tasdiki için uzun süre beklemek gerekti¹⁰³. Sinan Paşa, Ağustos 1590 tarihli telhisinde III. Murad’a, hazırlattığı ve “çokluk zor ve ru’ûnet olunmamışdır. Ammâ mülâyemet dahi gösterilmez” şeklinde tarif ettiği nâme-i hümayûnu uygun görürse İstanbul’daki Leh elçisine verip onu sıkıştırmayı ve süreci hızlandırmayı teklif etmiştir. Bu telhise yansıdığına göre, zaman zaman Lehistan elçisi de Sinan Paşa’yı zor durumda bırakmıştır. Veziriazam, bir görüşmede Kazakları neden zaptetmediklerini sorunca Leh elçi, “sizün askeriniz Divânınıza gelüb bir vezîrin başın aldırmadılar mı? Biz yabanda olan eşkiyâyâ neyleyelim” cevabını vermiştir. Sinan Paşa, o anki ruh halini III. Murad’a, “bu sözü söyledükde Allahu te‘âlâ bilür ki yüzüm yerden yere düşmüştür” sözleriyle tarif eder¹⁰⁴.

Sinan Paşa yönetimi, İstanbul’daki Lehistan elçisini sıkıştırırken, askerî açıdan ihtiyatı elden bırakmadı. Hızır Paşa, Rumeli’deki ümerâ, züemâ ve erbâb-ı timarın Bender muhafazası için beylerbeyinin yanına gitmelerine dair daha önceki emr-i hümayûna uymadıklarını bildirmişti. Bu yüzden 2 Ramazan 998/5 Temmuz 1590’da

¹⁰¹ MD 66, 255/550, 17 Şaban 998/21 Haziran 1590. Venedik Balyosu Hieronimo Lippomano, 6 Temmuz 1590 tarihli raporunda, İngiltere ile Bartolomeo Brutti’nin ricalarıyla Lehistan meselelerinin çözüldüğünü kaydeder ve buna dair padişahın kraliçeye gönderdiği 22 Haziran 1590 tarihli nâmenin suretini verir (bk. *Calendar of State Papers*, VIII, s. 494-495/946-947).

¹⁰² *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 22-24, 13 no’lu tehhis.

¹⁰³ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 227. Hammer (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 203), sehven, anlaşmanın 15 Mayıs 1590’da akdedildiğini söyler. Zinkeisen (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 468), Lehistan’ın bu anlaşma ile yıllık haraç yerine 90-100 tulum samur kürk civarında arttırılan haraç ve veziriazama verilecek 12 bin akçe ve 50 samur kürk ödemeyi taahhüd ettiğini kaydeder.

¹⁰⁴ *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 82-83, 57 no’lu telhis. Telhiste, Leh elçiye teslim edilecek nâmeyle ilgili malumattan sonra kadaskere dair tevcihâtın bahsedilir ki, Selânikî (bk. *Tarih*, I, 225) bu tevcihâtın Şevval 998/Ağustos 1590’da yapıldığını kaydeder.

Hızır Paşa'dan, adam ve mektup gönderip bunları yanına getirtmesi istendi¹⁰⁵. 28 Zilhicce 998/28 Ekim 1590'da Rumeli beylerbeyine, Kazak saldırısı tehlikesi hâlâ devam ettiğinden bu sene de maiyetindeki yeniçerilere uygun kışlaklar tayin edip, kendisinin münasip bir yerde kışlaması, ayrıca Kırım hanına mektup göndermesi emredildi¹⁰⁶.

Hızır Paşa'nın, Kasım 1590'da Leh kralından gelen bir kimsenin yanında bulunduğunu bildirmesi¹⁰⁷ Divân'da beklentiyi ne kadar arttırdıysa, Aralık ayında Kazakların Boğdan'a saldırmaya hazırlandıklarına dair yeni mektubu¹⁰⁸ o denli can sıktı. Haziran 1590'daki görüşmelerde Leh elçisinin bir adamının iki ay zarfında kralından hediye alıp getirmesiyle sulha son halinin verilmesi kararlaştırılmış olmakla birlikte 1591 yılı başlarında Lehistan'dan hediye yerine Şansölye Johann Zamoyski'nin veziriazama hitaben yazdığı mektup geldi. Şansölye, içeriği Sinan Paşa tarafından padişaha nakledilen mektubunda, kralın da sulh istediğini; hediye hazırlandığında ya müstakil elçi ile gönderileceğini ya da İstanbul'daki elçiye ulaştırılıp onun eliyle takdim edileceğini; fakat "henüz beğler ile dernek olub danışıklık" olmadığını; müşavere tamamlanır tamamlanmaz adam gönderilip barışın sağlanacağını bildirmekteydi.

Sinan Paşa'nın, Leh siyasî ve idarî sistemi hakkında bilgi sahibi olduğu ve şansölyenin son sözlerinin manasını gayet iyi anladığı görülür. Bu yüzden Sinan Paşa'ya göre öne sürülen gerekçe makuldü: "Bu keferenin kralı her işde müstakıl değildir. Vilâyet a'yâni[y]le müşâvere idüb, herkes ma'kul göremeyince nesne göremez. Hâlen bunda olan elçi yine bu kullarına gelüb otuz-otuz beş gün mehil alub krala tekrar âdem göndermek ister. Emr-i şerîfleriyle varsun. Bir bölük ittifâksız müteferrik mel'ûnlar. Ancak bolay ki mu'accelce âdemi gelüb maslahat ber-taraf ola". Yine de veziriazam, Leh kralının hediyeleri gelmediği müddetçe oradan ayrılmaması için Rumeli Beylerbeyi Hızır Paşa'ya emir yazılmasının elzem olduğunu ekler. III. Murad, paşanın bu izahatına karşılık, "melâ'inin hîleleri olmak [ihtimali] vardır" diyerek

¹⁰⁵ Mühimme Zeyli 4, 42/82, 2 Ramazan 998/5 Temmuz 1590.

¹⁰⁶ MD 67, 59/154-155, 28 Zilhicce 998/28 Ekim 1590.

¹⁰⁷ MD 67, 37/96, 21 Muharrem 999/19 Kasım 1590.

¹⁰⁸ MD 67, 47/123, 20 Safer 999/18 Aralık 1590.

şüphesini izhar etse de teklifi kabul etti¹⁰⁹. Hızır Paşa'ya, Sinan Paşa'nın tavsiye ettiği şekilde bir emir gönderildi¹¹⁰.

1. 9. Barışı Sekteye Uğratan Hizip Kavgaları

Veziriazam Sinan Paşa, gecikmeyi Leh devlet yapısıyla izah ediyorken, Lehistan'ın hediyeleri göndermekte ağır davranmasında Avrupa ahvaline vukufiyetinden ötürü bir süredir İstanbul'da nüfûz kazanan David Passi'nin faaliyetlerin âmil olduğu ortaya çıktı. Venedik Balyosu Hieronimo Lippomano'ya göre, David Passi, Şansölye Johann Zamoyski'ye bir mektup yazarak, Veziriazam Sinan Paşa'nın barış ve uzlaşma mektubunu sadece kendi otoritesiyle, sultanı bağlamaksızın kaleme aldığını, böylece onları kandırmaya ve onlardan para çekmeye çalıştığını iddia etmişti. Bunu öğrenen Sinan Paşa, şiddetli bir öfkeye kapıldı ve III. Murad'dan Passi'nin katli için izin aldı. Onun getirilmesi için gece yarısı adamlarını gönderdiyse de Passi evden ayrılmış ve yeni Rumeli beylerbeyi Apostol/Saatçi Hasan Paşa'nın evine sığınmıştı¹¹¹. David Passi'yi himayesine alan Hasan Paşa'ya, Sinan Paşa'nın anlattıklarına göre, “[Passi'nin] Leh kralına birkaç def'a âdemi varub gelmiş, beğlerbeği tarafından gelen çavuş Leh vilâyetine vardukda, vüzerâ ve a'yândan bu elçii bu kadar eğlendirmeğe sebep nedir deyu suâl eyledükde, David derler bir mel'ûn vardır anun pâresine atılduk, yohsa elçi çokdan varurdi” diye cevap vermişlerdi. Veziriazam durumu arz edince III. Murad, önce Passi'nin İstanbul'dan sürülmesini emretmiş, fakat daha sonra onu affetmiş ve Sinan Paşa da buna riayet etmişti¹¹².

Şimdilik geri adım atsa da Sinan Paşa, III. Murad'a mütemadî telhislerle, Lehistan ile sulhün nihai tasdikinde yaşanan gecikmeyi David Passi ve onunla müttefik olduklarını iddia ettiği rakiplerinin faaliyetlerine bağlayacak ve bunların cezalandırılmasını meselenin halli için elzem gösterecektir. Nitekim tam da bu günlerde Vezir Hızır Paşa'dan gelen mektup, Sinan Paşa'ya ilk hamleyi yapma imkânı verdi. Sinan Paşa'nın telhisinde geçtiği kadarıyla Hızır Paşa, kendisinin gayretiyle Lehlerin

¹⁰⁹ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 232, 190 no'lu telhis.

¹¹⁰ Selânikî (bk. *Tarih*, I, 231), Selh-i Rebiülahir 999/24 Şubat 1591'de Yeniçeri Ağası Apostol/Saatçi Hasan'ın Rumeli beylerbeyi olması üzerine Silistre'deki Hızır Paşa'nın vezir yapıldığını ve kendisine, Sinan Paşa'nın telhisinde teklif ettiği minvalde, Lehistan'ın elçisi ve hediyeleri gelinceye kadar oradan ayrılmamasına dair emir gönderildiğini kaydeder.

¹¹¹ *Calendar of State Papers*, VIII, 533/1030, 16 Mart 1591.

¹¹² *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 12-15, 8 no'lu telhis.

baş eğdiklerini; elçilerinin her an Boğdan'a gelmek üzere olduğunu; ancak kendisine vezâret verilince maiyetindeki Rumeli çavuşları ve sair defter halkı İstanbul'a gittiğinden yanında şahsî adamlarından başka kimsenin kalmadığını; gelecek elçinin kendisini bu şekilde az maiyetle görmesinin münasip olmadığını; Leh elçisi İstanbul'a gelip barış tesis edilinceye kadar Rumeli beylerbeyinin Sofya'da derneğe çıkmasının uygun olacağını bildırıyordu. Böylece eline Rumeli Beylerbeyi Saatçi/Apostol Hasan Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırma fırsatı geçen Sinan Paşa, Hızır Paşa'nın zikrettiği hususların haklı olduğunu ve gereğinin yapılmasını arzettiyse de, padişahın sadece "lâzım ise vech-i münâsib üzere tedârik oluna" cevabı geldi¹¹³.

Aldığı cevaptan memnun kalmayan Sinan Paşa yeni bir telhisinde, Hızır Paşa'nın yanında sadece 100-200 adamın bulunduğuna ve bu manzarayı görecekle Leh elçinin paşayı küçümseyeceğine bir kez daha dikkat çekip, III. Murad'a bunun sakıncalarından bahseder. Öncelikle, bu durumun dine, devlete ve saltanatın azametine zararlı olmasından başka, Lehistan'ın elçi yollamayı günden güne ertelediğini, bugün yarın gelir denilen elçinin hayli zamandır görünmediğini iddia eder. Elçinin gelmemesinin asıl sebebinin malum olduğunu belirterek lafı David Passi'nin faaliyetlerine getirir. Bu defa sitemkârdır; Passi'nin izalesi için padişaha yaptığı birçok müracaatın "garaze haml" olunup reddedildiğini düşünmektedir. "Umûr-ı saltanata, husûsan bu makule sulh ve cenk maslahatında, Yahud ve sâir eşhâs karışıcak bundan tez olmaz. Allahu Te'âlâ hayırlar vire" sözleriyle ümitsizliğini ifade eder. Devamında, "hele neyleyelim mel'ûnlara elçi gönderün deyu yalvarmazuz. Devletlu pâdişâhın kuvvet ve kudreti bi-inâyeti'llâhi te'âlâ kemâldedir. Biz ırz-ı saltanata lâzım olan umûru vakti ile yerinde ve mahallinde tedârük eyleyelim. Elçisini safâsı var ise göndersün" diyerek kendi vazifesini yerine getireceğini söyler.

Veziriazama göre, Hızır Paşa'nın yanına yeni asker gönderilmesi hâlinde Lehler şüpheye düşecek ve bu yüzden de hayli zamandır uğraşılan sulh işi âkim kalacaktır. Paşanın az bir maiyetle bırakılması ise elçinin gelişini daha da geciktirecek, gelse bile onu bu halde görmesi uygun olmayacaktır. Hâlbuki Rumeli beylerbeyinin Sofya'da derneğe çıkması, serhadlerin emniyetini, Lehistan elçisinin acilen gönderilmesini ve gelen elçinin askeri kalabalık görmesini sağlayacağı gibi, mutad bir uygulama olduğundan Lehlerin barışa dair şüphelerini tahrik etmeyecektir. Bu yüzden Sinan Paşa,

¹¹³ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 205, 158 no'lu telhis.

“Hidmetkâr hizmet içündür. Emr-i şerîfleri olub Rumeli beğlerbeğisine mu‘accelen çıkub “Sofya câniblerine varasın” deyu muhkem tenbih ve te’kid buyurılmak lâzımdır” diyerek III. Murad’a karşı ricadan daha güçlü bir dil kullanır¹¹⁴. Buna rağmen veziriazamın, Hasan Paşa’yı İstanbul’dan uzaklaştırma ısrarı müspet karşılık bulmadı. Sadece 11 Cemaziyülevvel 999/7 Mart 1591’de Vezir Hızır Paşa’ya Silistre, Niğbolu, Sofya ve civarındaki kazalarda olan Dergâh-ı Âli çavuşlarını yanına çağırmasına dair emir yazıldı¹¹⁵.

Mart sonunda İstanbul’daki Leh Elçi Zamoyski’nin kardeşi, bir İngiliz ile birlikte, şehre geldi ve ağır kış şartlarından ötürü hediyelerin biraz daha gecikeceğini bildirdi¹¹⁶. Bu arada Sinan Paşa ile rakipleri arasındaki mücadele kızışmıştı. Apostol’dan kurtulma teşebbüsü âkim kalan Sinan Paşa, padişahın onu musahip yapmak istediğine dair bir şayia işitince tekrar kaleme sarıldı. Veziriazam, Hasan Paşa’nın ötede beride kendisi hakkında, “ağalıkda dahi birkaç gün duraydım ne ideceğim bilürdüm. Amma neyleyeyim hele yine başka arza girmeğe sa’y üzereyim, müyesser oldukça olmaya illa hayr” diye bazı laflar ettiğini ve “hilâf-ı vakı‘ söylemekden hâli” kalmadığını haber aldığını kaydeder. Kendisinin ise, ağalığı zamanında yeniçeriler onu öldürmek için ittifak etmişlerken padişaha böyle bir “sovuk” haberi bildirmeyip, beş altı defa arz ederek beylerbeyi olmasını sağladığını söyler. Şimdilerde Ferhad Paşa’nın da, onun “keyf kıvâmıyla” söylediği yalanlarına itimat ve “başka arza girmek münâsibdir, ben dahi sa’y ideyin” diye taahhüd edip, ikisinin kendisi aleyhinde çalışmaya başladıklarını iddia eder. “İhsan buyurulub bu hususa rıza virilmeye, yohsa vallâhi’l-azîm sonra zararın def’ itmeğe çok zahmetler çekilür” diyen Sinan Paşa’ya göre, aksi takdirde bir iki ay içinde “bir ‘azîm fesâd” yaşanması muhakkaktır. Zira Hasan Paşa’yı, “bütün âlem sevmeyüb cümle halk sebbâbı olub, bulsalar bir kaşık suda boğarlar”. “Hayr-hâh-ı ırz-ı saltanat olanlardan bir ferd” in Hasan Paşa’nın faaliyetlerini münasip görmesi ihtimali yoktur. Üstelik ağalığı zamanında, her yerde “pâdişâha söyledim, böyle buyurdular” diyerek mübalağa ile konuşuyordu. Kendisine “esrâr-ı saltanat

¹¹⁴ *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 17-18, 10 no’lu telhis. Sinan Paşa’nın her iki telhisinde de üzerinde durduğu elçilere güç gösterilmesi fikri, Osmanlı diplomasisinin sıklıkla başvurulan uygulamalarındandır. Mesela İstanbul’a gelen elçiler, aciliyet olmadığı takdirde, genellikle ulûfe dağıtımının yapıldığı Divân-ı Hümâyûn’a kabul edilirdi. Kendisi de İran serdarlığında, Çermik’te ordugâha gelen Safevî elçisine mutantan bir geçit merasimi, diğer elçiye de Kars’ta şaşalı bir askerî yoklama izletmişti. Dolayısıyla şimdi aynısını yapmasını III. Murad’dan rica etmekteydi. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Mehmet İpşirli, “Elçi”, *DİA*, XI, 13-15; Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. yüzyıl)*, İstanbul 2001, s. 239-244.

¹¹⁵ MD 67, 104/278, 11 Cemaziyülevvel 999/7 Mart 1591.

¹¹⁶ *Calendar of State Papers*, VIII, 536/1037, Balyos Hieronimo Lippomano’nun raporu, 30 Mart 1591.

söylenmez” diye nasihat edildikçe, “sizden başkasına açmazam” diyordu. Fakat el altından araştırdığında, her gittiği yerde bunları anlattığını ve kendisinden başka kimselere, onlardan da kendisine bire bin katarak haber taşıyıp fitne çıkarmaya çalıştığını öğrenmişti. Sinan Paşa, bu yüzden Apostol Hasan Paşa’nın musahip yapılmasının padişaha zarardan başka bir şey vermeyeceğini ileri sürer. III. Murad, “buna rızam yokdur, zira ki eyu değildir. Bunu fikrine getüren zaid mâlî-hûlyâyâ düşmüştür” hatt-ı hümâyûnuyla veziriazamını rahatlatı¹¹⁷.

İlerleyen günlerde işler Sinan Paşa’nın istediği gibi gelişti. III. Murad, Apostol Hasan Paşa’ya derneğe çıkma emri vermişken, veziriazama gönderdiği hatt-ı hümâyûnda, “hâlen mübdi-i fesâd olan ma‘lûm oldu ki beğlerbeğidir. Mezbûrun hiffeti ve zabt u rabtı müşâhede olundu” diyerek, beylerbeyi derneğe gittiğinde “bir ‘ırz eksikliği” yaşanması ihtimalinden bahsetti. Onun yerine Anadolu Beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa’yı getirmek istediğini belirterek veziriazamın fikrini sordu. Sinan Paşa cevabî telhisinde, Apostol Hasan Paşa’nın fitneciliğini, kadirbilmezliğini, halkın kendisini sevmediğini bir kez daha sıralayıp, “bunu eğer dahi ba‘zı umûra karışdırsanız ... fitne-i ‘azîme olurdu. Vâkı‘a taşraya (girdüğü tâkdirce) nâme-keşîdelikden ve ‘ırz eksikliğinden gayrı nesne” gelmez diye ekler. Veziriazama göre, Hasan Paşa dernekten geri döndüğünde yine “fitneye” devam edeceğinden azledilmesi ve de mazulen İstanbul’da kalırsa yine değişen bir şey olmayacağından, “meğer bir sancak ile hemân darben ve kahren kapucılar konulub” şehirden sürülmesi elzemdir. Sokolluzâde’nin tayini hususunda ise, “...bildüğünüz kulunuzdur. Yaramazdur diyemezüz. Bu kadar sefer-i evcâr dahi görmüştür” diyerek herhangi bir itirazı olmadığını, ancak bu tayin için Sokolluzâde’nin “kırk elli bin sarı filorisin el altından” alınabileceğini belirtir. Boşalan Anadolu beylerbeyiliğinin Karaman’daki ağabeyi Mahmud Paşa’ya tevcihi hâlinde bizzat 10 bin sarı flori hediye vermeyi vaadeder. Karaman beylerbeyiliğinin de İstanbul’da bulunan “derdmend” (Kuyucu) Murad Paşa’ya verilmesini önerir. Veziriazamın rica ve tekliflerine karşılık Sultan III. Murad, “taşrada bir beğlerbeğilik olsa evlâ değil midür? Sancağa çıkmak bir dahi. Ammâ şöyle ma‘zûl olmağa evlâ gibi” cevabıyla önce Apostol Hasan Paşa’nın sürülmesine rıza göstermedi¹¹⁸.

¹¹⁷ *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 97-99, 67 no’lu telhis.

¹¹⁸ *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 56-57, 39 no’lu telhis.

Az sonra III. Murad, Apostol Hasan Paşa'dan kapıcılar kethüdası Hasan/Hüseyin'i¹¹⁹ Yenihisar'da hapsedmesi için veziriazama tekrar hatt-ı hümayûn gönderdi. Sinan Paşa mukabil telhisinde, bu karardan duyduğu memnuniyeti, “kerâmetiniz zuhûr ideyor. Bu dedikodu hep o zâlimin tedbîr-i fâsidi idiğüne şüphe yokdur” sözleriyle ifade ve tekrar Hasan Paşa'nın fitneciliğinden bahs eder. Yeniçerilerin hâlâ Hasan Paşa'ya dış bilemediğini ve hatta “öte gün” yüzüne karşı bunu söylediklerini nakledip, bir kargaşa anında ilk olarak paşanın öldürüleceğini; ayrıca Rumeli halkının da beylerbeyini sevmeyip, sürekli ondan şikâyet ettiklerini ileri sürer. Bu yüzden Hasan Paşa'nın şehirden sürülmesi gerektiğini bir kez daha vurgular. Ayrıca Hasan Paşa'nın kapı ağalarından İbrahim'in ve Haydar adlı kethüdasının da sorgulanmasını ister. Kethüda Hasan/Hüseyin'in teslim etmesi için Apostol Hasan Paşa'ya adam yolladığını belirtip, gelince sorguya çekilmesini mi yoksa doğrudan Yenihisar'a gönderilmesini mi istediğini III. Murad'a sorar¹²⁰.

Padişah'tan bu telhisine cevap gelmemesi Sinan Paşa'yı endişelendirdi. Bunun “vâsıl olmadığı vehmine” düştüğü şerhiyle yeni bir telhis gönderdi. Ağabeyi nâmına beylerbeyilik talebinde bulunmasının padişah tarafından farklı değerlendirildiğini düşünmüş olacak ki bu defa, önceki telhisinde aklından çıktığını belirterek Anadolu beylerbeyiliğinin Halil Paşa'ya verilmesinin daha münasip olduğunu söyler. Apostol Hasan Paşa için de, “...re'y-i şerîfiniz üzere ‘azlolunsun, ıslâha geldiyse hoş, gelmezse cezâsidür çeke” diyerek beylerbeyilikten uzaklaştırılmasını ister. Hâlâ bu konuda padişahın zihninde bir “tereddüd” var ise, tereddüt zamanı olmadığını belirtir ve “gecikmede âfetler vardır” sözünü hatırlatır. Zira Sinan Paşa'ya göre, kapıkulu askerini tahrik edip “elfâz-ı ‘acîbe” ile padişaha müzevver kâğıtlar yazdırarak Beylerbeyi Vak'ası [1589] gibi bir hadisenin yaşanmasına çalışan bir saltanat düşmanını azletmekten niye kaçınılırdı ki? Hasan Paşa'da “diyânet ve Hak korkusu” olmadığından ondan her şey umulurdu. Derneğe gönderilse bir iyilik gelmeyeceğinden, onu sürgün ve bir süre tedib etmek en hayırlısı idi. Sinan Paşa, iddialarının teyidi için III. Murad'a

¹¹⁹ Bu telhiste Hasan, 14. telhiste Hüseyin olarak geçer.

¹²⁰ “... Hele bu kulları dahi bu kadar zaman oldu bu kadar mekkâr ve hilekâr görmedüm. Ne ise yüz aklı ile Ocak'dan çıkarduk. Yohsa vallâhi'l-'azîm bu yakında kul mezbûru telef idüb nâm keşîdelik çekerdük. Kıyâs buyurun el'ân bile harâretleri def' olmayub öte gün atla geçerken birkaç yeniçeri kendü yüzüne “Ocağımızdan çıkmâğla halâs oldum sanma meğer fırsat düşmeye” demişler. Kıyasum budur ki şehri dahi bir cem'iyet olsa sâlim olmaya. Bir 'aceb menhûs nesne. Ancak şimdi Rumeli halkı dahi sevmeyüb her gün gelüb şikâyet iderler. Allahu Ta'âlâ insâf vire. Sûretâ tekellüm ve musâhabetden bu kulları dahi kendüyi âdem sanub kaç kere terbiye eyledüğim ma'lûm-ı şerîfinizdir. Ammâ giderek gördüm ne İslâm ne insâf ne sıdk var, bir 'aceb mahlûk...”, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 161-162, 120 no'lu telhis.

“içerideki bu kadar kullarına” Hasan Paşa'nın ahvâlini sormasını teklif eder. Ancak, şayet onun yetiştirmesi değilse kimsenin Hasan Paşa ile dost olamayacağını söyleyerek aksi yöndeki telkinlerin önünü en başından kesmeye çalışır. Bu arada, Hasan Paşa'nın taallukatının şimdiden kendisi aleyhinde çalışmaya başladıklarını bildirip, onların saraya sunmaya hazırlandıklarını haber aldığı mahzardaki iddialarına peşinen cevap verir. III. Murad, Sinan Paşa'nın bu ısrarı karşısında Apostol Hasan Paşa'nın sürülmesini kabul etti. Ayrıca nispeten veziriazamın önceki telhisine uygun olarak, Anadolu Beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa'yı Rumeli, Karaman Beylerbeyi Mahmud Paşa'yı Anadolu, mazul Halil Paşa'yı Karaman beylerbeyiliğine getirip, Murad Paşa'ya da uygun bir yer arzedilmesini emretti¹²¹.

III. Murad, Apostol Hasan Paşa'nın ve onun yeniçeri ağalığında selefi olan Mahmud Ağa'nın İstanbul'un dışında ikâmet etmelerini emretmişti. Ancak Sinan Paşa, her ikisinin de burada kalmalarının çok fitneye sebep olacağını gerekçe gösterip, Mahmud Ağa'nın Rodoscuk'a, Hasan Paşa'nın da Edirne'ye veya Çorlu'ya gönderilmesini teklif etti. Paşa ile ağanın, aracılar vasıtasıyla bahçelerde veya İstanbul'a yakınca yerlerde kalmalarına izin verilmesini rica edeceklerini belirterek III. Murad'dan buna rıza göstermemesi ve her ikisinin de derhal şehirden uzaklaştırılması için adam görevlendirilmesini istedi. III. Murad, Apostol Hasan Paşa'nın Çorlu'ya, Mahmud Ağa'nın da yine o taraflarda bir kasabaya sürülmesine dair hatt-ı hümayûn göndererek veziriazamın ricasını yerine getirdi¹²². Apostol Hasan, Çorlu'dan ikinci bir sürgünle Alasonya'ya yollandı¹²³.

Apostol Hasan Paşa'nın sürgününden sonra, paşanın hâlâ Yenihisar'da mahpus bulunan Kapıcılar Kethüdası Hasan/Hüseyin, Sinan Paşa'nın bir adamına tezkire göndererek veziriazamın huzuruna çıkıp bazı şeyler anlatmak istediğini bildirdi. Lâkin Sinan Paşa'nın telhisinde aktarıldığına göre, Hasan Paşa'nın İstanbul'daki evine nezaret

¹²¹ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 54-55, 38 no'lu telhis. Bu tevcihât için bk. BOA. Bâb-ı Asafî Ruus Kalemi Defterleri (=A.RSK) 1472, s. 208, 6 Receb 999.

¹²² “...şimdi bunlar ba'z-ı yere düşünüb (düşüb) bağçelerde ve İstanbul etrâfında yakınca yerlerde olsunlar deyu dilek itdirmeleri mukarrerdir. Lâkin sa'âdetlu pâdişâhım, ma'lûm-ı sa'âdetleridir. Bu 'ırz-ı saltanata müte'allık umûrdur bunda dilek sığmaz. Anın gibi nesne olursa yüz virmeyüb birine ta'yin buyurulursa işâret buyurula ki üzerlerine âdem konulub mu'accelen irsâl olunalar...”, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 242-243, 203 no'lu telhis.

¹²³ Selânikî (bk. *Tarih*, I, 236), sadece Hasan Paşa'nın Receb 999/25 Nisan-24 Mayıs 1591'de azl ve Çorlu'ya sürüldüğünü kaydeder. Hasan Paşa'nın ikinci bir sürgünle Çorlu'dan Alasonya'ya gönderilmesine dair bk. MD 67, 125/338, 27 Receb 999/21 Mayıs 1591; Harun Bingül, *Mühimme Zeyli Kataloğu'ndaki 5 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2002, s.156, hk. 119-365, 12 Ramazan 999/4 Temmuz 1591.

eden ve aynı zamanda çavuş olan Berdi lâkaplı Abdi, bunu haber alınca kethüdaya birkaç defa kâğıt gönderip ona mâni oldu. Bu yüzden Sinan Paşa, Berdi'nin beylerbeyinin yanına gönderilmesi ve yazısının daha evvel yeniçeriler ağzından yazılan rık'alarının yazısına benzediğini söylediği kethüdanın da sorgulanması için III. Murad'dan müsaade istedi. III. Murad, "getürdüb söyledesin beherhâl bir haber alına" hatt-ı hümayûnu ile gereken izni verdi¹²⁴.

Sâbık beylerbeyinin taallukatı ile birlikte David Passi de veziriazam tarafından sorguya çekildiyse de bunu en az zararla atlatmayı başardı. Venedik Elçisi Hironimo Lippomano'nun verdiği bilgiye göre, "herkese bir sürpriz olarak" III. Murad'dan derhal serbest bırakılmasına dair yeni bir emir alan Passi, şeyhüislâmın evinden ayrılarak yakalandığı hastalıktan tedavi olmak için kendi evine gitti. Veziriazam Sinan Paşa, Passi'yi huzuruna getirtip, odaya girdiğinde bağırarak onu boğdurtacağını söylediye de padişahın emrini görünce susmak zorunda kaldı¹²⁵. Sinan Paşa, III. Murad'a, yapılan sorguda kendisi aleyhinde sunulan rık'aların ekserinin ona ve Hasan Paşa'ya ait olduğunu anladığı halde David'i "asla rencide" etmeyip, "var edebinle otur" diyerek evine gönderdiğini bildirmiştir¹²⁶.

1.10. Sinan Paşa'nın Lehistan Üzerinde Baskı Kurması

İstanbul'da barışın gecikmesine âmil olduklarını iddia ettiği isimlerin tasfiyesi ile uğraşan Sinan Paşa, bir yandan da Lehistan'ın üzerinde iktisâdî baskı kurmak için yeni adımlar atmıştı. 18 Receb 999/12 Mayıs 1591'de Vezir Hızır Paşa'ya, İstanbul'dan Lehistan'a gitmek üzere o tarafa doğru yola çıkan tâcirlere Leh elçisi yanına ulaşırsa memleketlerine gitmeleri için icazet vermesi, aksi takdirde bu kimseleri elçi gelinceye kadar orada alıkoyması emredildi¹²⁷. Yeni yaptırımlar önceleri sanki başarısız oldu. Haziran 1591 ortalarında Hızır Paşa'dan, Lehistan'dan henüz elçi ve haracla ilgili bir şey zuhur etmediğine, top ve tüfeklerle mücehhez Kazakların Boğdan'a ya da Osmanlı topraklarına saldırmaya hazırlandıklarına dair mektup geldi. Hızır Paşa'ya, bir saldırı

¹²⁴ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 24, 14 no'lu telhis. Sinan Paşa-Apostol Hasan Paşa rekabeti için ayrıca bk. Elif Özgen, *Grand Vizier Koca Sinan Paşa*, s. 157-167.

¹²⁵ *Calendar of State Papers*, VIII, 546-547/1060, 18 Mayıs 1591.

¹²⁶ "...Yahudi-i mezbûr getürdilüb söyletirildükde muhassalî ekser[jıyyâ] yazılan kağıtlar bunların ma'rifetiyle olmak mukarrer fehmolundu. Allahu Ta'âlâ yüzlerin kara eyleye. Yahudi asla rencide olunmayub var edebinle oturub sa'âdetlu pâdişâha hayr du'a eyle deyu evine gönderildi..." bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 182-184, 143 no'lu telhis.

¹²⁷ Bingöl, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 68, hk. 39-141, 18 Receb 999.

hâlinde derhal müdahale edecek şekilde hazır beklemesi, civardaki ümerâya da Hızır Paşa yardım isterse riayet etmeleri emredildi¹²⁸. Fakat az sonra Leh elçisinin İstanbul'a gelmek üzere olduğu bildirildi. 9 Ramazan/1 Temmuz'da Hızır Paşa'ya, elçi Osmanlı sınırlarına dâhil olmadan yerinden ayrılmaması kati bir dille ihtar edildi¹²⁹.

III. Murad, hâlâ Lehistan işinin hâlledilememiş olmasından rahatsızdı ve bu memnuniyetsizliğini veziriazama açıkça izhar etti. Daha önce Lehlerin gözünü korkutmak için Apostol Hasan Paşa'nın derneğe çıkmasına dair ısrarını hatırlatırcasına Sinan Paşa'ya, yeni Rumeli beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa'nın niçin İstanbul'a gelir gelmez¹³⁰ derneğe gönderilmediğini sordu. Koca Sinan Paşa, cevabî telhisinde kendisini, yukarıdaki faaliyetlerini sıralayıp, Kırım hanı Kazakları kılıçtan geçirdiği için onlardan bir saldırı vuku' bulması ihtimali kalmadığından Sokolluzâde'yi derneğe çıkartmaya gerek duymadığını söyleyerek savunur. Yine de, "ol kullarının devesi ve katırları ve âdemleri hâzır ve müheyyâdur. Emr-i şerîfleri üzere tenbih olundu, bayramdan sonra çıkub gitsün" diyerek de padişahın emrini yerine getireceğini belirtir¹³¹.

1.11. David Passi'nin Rodos'a Sürülmesi

Aynı günlerde veziriazam için bir diğer ehemmiyetli gelişme, III. Murad'ın David Passi'nin Yenihisar'da (Rumelihisarı) hapsini emretmesi oldu. Koca Sinan Paşa, emri icra ettikten "iki-üç gün" sonra hakkında ağır ithamlarda bulunduğu Passi'nin katli için padişahın izin istedi. Veziriazama göre, padişahın "ol vakit ve zamanı değil idi" demesine rağmen David Passi'nin izalesinin vakti çoktan geçmişti. Şayet ilk arzettiği zaman David'in cezası verilseydi, Lehistan'dan elçi ve harac çoktan gelmiş olurdu. Zira David, "bir ân tek durmayub bu maslahat Sinan Paşa'nun elinden biterse artuk birinize vücûd vermez deyu" Ferhad Paşa ile Apostol Hasan Paşa'yı tahrik etmişti ve üçü birlikte Lehistan barışının gecikmesi için birçok faaliyette bulunmuşlardı. Hatta

¹²⁸ MD 67, Vidin, Alacahisar, Silistre ve Niğbolu beylerine hk. 132/355, Gurre-i Ramazan 999/23 Haziran 1591; Vezir Hızır Paşa'ya hk. 137/363, 7 Ramazan 999/29 Haziran 1591.

¹²⁹ Bingöl, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 113-114, hk. 81-244, 9 Ramazan 999/1 Temmuz 1591.

¹³⁰ Sokolluzâde Hasan Paşa, 3 Şaban 999/27 Mayıs 1591'de, Divân'a gelip hediyelerini takdim etmiştir (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 243).

¹³¹ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 64, 44 no'lu telhis. Halil Sahillioğlu, bu telhisteki isimleri bir yerde Vezir Cafer Paşa, bir yerde Vezir Hızır Paşa okumuştur. Telhislerin aslında ikisi de Cafer olarak geçer. Ancak bu tarihte vezir sıfatına sahip iki Cafer Paşa da başka yerde görevlidir ve Rumeli de hâlâ Vezir Hızır Paşa bulunmaktadır.

söylendiğine göre, Ferhad Paşa ve Hasan Paşa'nın Lehistan ve Boğdan'da bunun için hususi adamları vardı. Padişah, David'in idamı emrini geciktirmeyip “avkında âfeti mukarrer mülâhaza buyurub bu mübârek günlerde gazâ-yı ekberde” bulunmalı, bütün halkın hayır duasını almalıydı. “Vebâli bu kullarınun, sevâbı sa‘âdetlu pâdişâhın olsun” diyerek Passi'nin idamını rica eden Sinan Paşa, arzusuna nail olamadı. III. Murad, bu telhise mukabil, “yok yok, anın dahi zamanı vardır, muhkem habsolunsun, te'kid eyleyesin, cidden kimesne ile buluşdurmayalar” yazmakla yetindi¹³².

Vazgeçmeyen Koca Sinan Paşa, yeni bir telhisle, David Passi'yi sadece kendisi aleyhinde çalışmakla kalmayıp, bizzat padişahın itimadını da suistimal etmekle suçladı. Bu yüzden de katledilmesini ya da hiç değilse Mısır'a gitmek üzere olan gemiyle Rodos'a sürülmesini istedi¹³³. Veziriazamın mükerrer talepleri karşısında III. Murad, David Passi'yi sorguya çekmesini, fakat öldürülmesine gerek olmadığını, İstanbul'dan gönderilmesini emretti. Yine itiraz eden Sinan Paşa'ya göre, David sorguya çekilse bile suçunu kabul etmeyecekti. Ancak Lehistan'dan gelen Müslümanlar, David Passi'nin menfi faaliyetlerine tamamiyle vâkıf olup, hatta kardeşi ile adamlarını orada gördüklerinden ve bunu Leh kralının adamlarından da duyduklarına şahadet ettiklerinden ihaneti hususunda şüpheye mahal yoktu. Bu yüzden de David'in öldürülmesi, bu yapılmayacaksa Rodos ya da Kıbrıs'a sürülmesi istediğini tekrarladı ve David lehine söz söyleyen olursa sözüne iltifat edilmemesini rica etti. III. Murad da,

¹³² Sinan Paşa, David Passi'yi Leh barışını geciktirdiği gibi Venedik ve İspanya casusu olmakla da suçlar. Rakipleri karşısındaki durumuna da şöyle anlatır: “Ni'met-i şerîfiniz hakkıyçün 'ırz-ı saltanata müte'allık ba'z-ı umûru fısıldı ile söyleşmeğe muhtâcız. Sahâbe-i kirâm münâfıkıynin ellerinden çekdiklerin [bi-'aynihi] 'ilme'l-yakıyn müşâhede ideyoruz. 'Akıllar çâk olacak umûr çokdur. Ammâ neylevelüm ba'z-ı umûr 'arzeyledüğimizde garazına hamlolunduğun görüb mazanne-i garaz olmayalum deyu niçe umûr bildürmeğe cür'et idemezüz. Ammâ devletlu pâdişâhım, elhamdülillâhi Ta'âlâ İslâm içinde sinnimiz yetmiş aşdı. Bizüm ile içerüde ve taşrada olanlardan kimesne kalmayıb, bakıyyetü's-selef bir pîr kulları olub menâsıb-ı celileden görmedüğimiz nesne kalmamışdur. Şimden sonra ömrümüz bu hâle irmişken 'ırz-ı saltanata ve din ü devlete ve rızâullahı muhâlif bir ferde garazla zarar kassında olmak ne ihtimâldür. Vallâhi'l-'azim her ne 'arziersem 'ırz-ı şerîfiniz için ve rızâ'en lillâhdür. Hele bi-hamdillâhi Ta'âlâ bu mel'ün Yahudi'nün [ahvâline] dahi bir mikdar vukuf-ı şerîf tahsîl buyurulmuş”, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 90-91, 62 no'lu telhis.

¹³³ Veziriazama göre, David, “süret-i hakdan görinüb istikamet göstermekle” arada sırada kendisine verilmiş olan hatt-ı hümayunları “Frengistan'a gönderüb işte sa'âdetlu pâdişâha bu vechle mu'âmelemiz vardır deyu 'âlemi dolandırırmiş”. Şer'en iki kişinin şahadetinin kısas ya da siyaset kararı için kâfi olduğunu hatırlatan Sinan Paşa, David'in “cümle harbî keferenin casusu ve müfsid ve vacibü'l-katl olduğuna” İstanbul'un yarısının şahadlik edeceğini söyleyerek onun idamı için hukuken de bir mâni olmadığı iddia eder. III. Murad'a isterse bu hususu Hoca Sadeddin Efendi'ye de sorabileceğini bildirir. Sinan Paşa telhisinin devamında Hüsam Bey'e, yerine bir sancakbeyini muhafazaya koyup hemen İstanbul'a gelmesi için emir gönderdiği hakkında padişahı bilgilendirir, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 181-182, 142 no'lu telhis. Bu hüküm için bk. MD 67, 137/364, 7 Ramazan 999/29 Haziran 1591.

“cevabın sahlîhdir, ammâ şimdi bilâ-şer‘ bir kâfirin dem-i habîsine girmek olmaz, varsın Rodos’da sâkin olsun” hatt-ı hümayûnuyla nihaî emrini bildirdi¹³⁴.

David Passi, Sinan Paşa’nın bir telhise yansıdığına göre, dostları aracılığıyla sürgün emrini geri aldirmayı denedi. Eflâk voyvodalığının kendisine tevcihine karşılık “ba‘zı yere yüz yük akçe” vaadettiyse de Sinan Paşa “tebdîl olunalı henüz bir yıl olmadı re‘âyâya yazıkdur” deyip teklifi geri çevirdi. David Passi’nin dostları “pâdişâha dahi bu kadar hizmet ideyorlar niçün gadr[ider]süz” sözleriyle veziriazamı sıkıştırdılar, fakat kararından döndüremediler¹³⁵. Sinan Paşa, David Passi’nin alenen kendi evinde tevkif edilmesini ve boynuna zincir vurulmasını sağladı ve kısa süre sonra onu Rodos’a götürecektir kadırgaya bindirdi. Devletine bu hadiseyi haber veren Venedik Balyosu

¹³⁴ Sinan Paşa, “Hiç Yahudi ehl-i İslâm’a dost olur mı? Âyat ve ahâdis bunu nâtik değil midür? Husûsan ki darü’l-harbde neşv ü nemâ bulub sonradan bu diyâra gelmiş ola din-i İslâm’a ve ehline ne kadar bedhâh olsa gerekdir?” diyerek David’in zaten şüpheli bir şahıs olduğunu söyler. Saltanatın ırzına hâlel getiren birçok bid‘at David’in müşavere ve tahrikiyle olmuş, suret-i hakta görünüp gayret bahanesiyle çok kimseyi ezdirmiş, dünya ve ahiretini tamam etmiştir. Onun gibiler idam olunmalıdır. Kendisi bunu, “Vallâhi’l-‘azîm sa‘âdetlu pâdişâhım hazretlerinin ni‘met-i şerîfi hakkı için bir garazım ve hazz-ı nefsim olub söylemezem, gazâ-i mahz ‘adeddüb Rabbımdan nice ecr ricâsıyla” arz etmektedir. “Vallâhi’l-‘azîm ecdâd-ı ‘izâmları zamanında böyle bir mel’ûndan bu makule bir nesne bir râiha istişâm olunsa bir ân ve bir sa‘at amân ve zaman virilmezdi kande kaldı ki Müslümanlar vâkıf olub haber virelerdi” sözleriyle padişahı iknaya çalışır, bk. *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 16, 9 no’lu telhis. Ayrıca bk. Bingöl, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, “ba‘zı hayatı zâhir” olduğu için Rodos’a sürülen David’in kalede hıfzedilip başka yere bırakılmamasına dair Rodos sancakbeyine hk. s. 126, 93-266, Evâil-i Ramazan 999/23 Haziran-2 Temmuz 1591.

¹³⁵ *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 104-106, 72 no’lu telhis. Pal Fodor (bk. “An anti-Semite Grand Vizier? The crisis in Ottoman-Jewish Relations in 1589-91 and its Consequences”, *In Quest of the Golden Apple: Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire*, İstanbul 2000, s. 191-206), Sinan Paşa’nın, David Passi aleyhindeki telhislerinde “birkaç nesil önceki Osmanlılara “çok garip gelebilecek bir dil” kullandığını söyler. Yazara göre, bu üslûp, “sert bir şekilde Yahudi karşıtıydı ve bir Müslüman devletin Yahudileri bu kadar büyük sayılarla görevlendirip onlara güç vermesinin kabul edilemez olduğunu teolojik ve pratik argümanlarla kanıtlamaya” çalışıyordu. Bu yüzden de Fodor, Sinan Paşa ile David Passi mücadelesini salt bir iktidar kavgası olarak görmeyi “büyük bir ihtimalle hata” olacağını, aslında bunun veziriazamın “Yahudi karşıtlığı”ndan kaynaklandığını iddia eder. Sinan Paşa’nın, “sadece David’in gücünü azletmeye çalışmadığı, aynı zamanda Yahudilerin malî gücünün temel sütununu yıkmak için bir hamle yaptığı”nı belirterek, kısa bir süre önce hamr-ı hâdis mukataasının kaldırılmasını bu minvalde değerlendirir. Bütün bunlardan hareketle Sinan Paşa’yı “antisemitist bir veziriazam” ilan eder. Yine de veziriazamın Yahudi karşıtlığının “modern anlamda bir antisemitizm değil, onun yerine Osmanlı elitinden bazı kişilerinin önceki işbirliğini reddetmeleri ve ekonomideki pastadan daha büyük bir dilim almak istediklerini ortaklarına göstermeleri olarak” görmek gerektiğini zikreder. Kanaatimizce, telhislerin yazıldıkları dönemi ve yazılma gerekçelerini göz ardı edip bunları yalnızca üslûp açısından ele almak ve -modern ya da değil- bir antisemitizmin veya iktidar kavgasının tezahürü olarak kabul etmek doğru değildir. Sinan Paşa’nın çokça dillendirdiği ve bu yüzden onu devlet işlerinden uzak tutmak istediği David Passi’nin casusluğu hakkında Venedik Balyosu Lippomano (bk. *Calendar of State Papers*, VIII, 525/1015), “bu David bir gerçek için yüz yalan uydurmaktadır. Eğer yapabilseydi bize ihanet ederdi. Kendisi Portekizli Don Antonio’nun temsilcisidir ve İspanya kralı ona itimat etmektedir; Venedik’in sıcak bir destekçisi ve padişahın güvenilir casusudur” ifadesini kullanır. Pal Fodor’un da kabul ettiği David’in bu kimliği/kimlikleri, Leh barışına menfi müdahalesi ve veziriazam aleyhinde Saray’a sundurduğu rık’alar, telhislerdeki üslûbun sertliğini izah eder. Sinan Paşa’nın David Passi’ye karşı tavrının yine sadece bir hizip kavgası olarak ele alınışı için ayrıca bk. Elif Özgen, *Grand Vizier Koca Sinan Paşa*, s. 157-167.

Lorenzo Bernardo, “kendisi tamamen kibirle dolu bir adamdı. Bu, diğerlerine devletin meselelerine karışmamaları için bir ders olacaktır” sözleriyle hissiyatını ifade eder¹³⁶.

Önce Apostol Hasan Paşa'nın sonra da David Passi'nin sürgünüyle Veziriazam Sinan Paşa'nın Lehistan'dan gelecek haracın gecikmesine dair mazeretleri ortadan kalkmıştı. Sokolluzâde Hasan Paşa'nın derneğe çıkması için hazırlıkları başlattı¹³⁷. Lehistan elçisinin Boğdan'a ulaştığını haber veren Hızır Paşa'dan da elçiyi muteber adamlar nezaretinde bir an evvel İstanbul'a göndermesi istendi¹³⁸. Sinan Paşa, bunun neticesini göremeden 11 Şevval 999/2 Ağustos 1591'de veziriazamlıktan azledildi.

1.12. Anlaşmanın Tasdiki ve Kazaklara Karşı İşbirliği

Beklenen elçiler Dzierzek ve Brutti, nihayet Eylül'de İstanbul'a geldiler. Osmanlı-Leh barışı, Ocak 1592'den itibaren geçerli olmak üzere, yıllık 25 bin altın ve bunun iki katı değerinde hediye verilmesi şartıyla yeniden tesis edildi¹³⁹. Lehistan kralına, “gereği gibi ri'âyet olunan” elçisinin “murâd itdüğü üslûb üzerine” yazılan ahidnâme Süleyman Çavuş ile gönderildi¹⁴⁰. Lorenzo Bernardo'ya göre, Leh elçilerin İstanbul'a geldiklerinde, hem korumasız hem de kendi içinde siyaseten bölünmüş krallıklarında anlaşma yoluyla Türklere, “kendilerinin mahvına ve onların büyüklüğüne geniş bir kapıyı” kapatmalarını sağlayan “iyi talihleri” arasında Sinan Paşa'nın görevden alınması da vardı¹⁴¹.

¹³⁶ Sürgün yeriyle ilgili sahih haber alamayan Bernardo, dedikodulara göre David Passi'nin Tunus'a gönderildiğinin ya da gemi limandan çıkar çıkmaz kendisinin denize atılacağına düşünülüğünü kaydeder (bk. *Calendar of State Papers*, VIII, 550-551/1075, 15 Temmuz 1591).

¹³⁷ MD 67, 144/384, 3 Şevval 999/25 Temmuz 1591.

¹³⁸ Mustafa Karaca, *68 Numaralı Mühimme Defteri (Tasnif-Transkripsiyon)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, Ankara 1999, s. 62, hk. 30/59, [9-11] Şevval 999/31 Temmuz-2 Ağustos 1591.

¹³⁹ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 227. Leh elçisi, 27 Zilkade 999/16 Eylül 1591'de Divân'a kabul edilmiştir (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 254).

¹⁴⁰ Mustafa Karaca, *68 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 34-35, hk. 12/23, 5 Zilhicce 999/24 Eylül 1591; s. 36, hk. 13/25, 5 Zilhicce 999/24 Eylül 1591.

¹⁴¹ “Krallığın toplantılarında, Kazakların verdiği zararların karşılığı olarak, bir kereye mahsus olmak üzere samurları ödeme kararı alındı, bunun için samurları getirmek ve kapitülasyonu almak üzere elçi Kristof Diervich gönderildi. O krallığın iyi talihi, elçinin Babiâli'ye gelişinde, onun lehine gelişen birçok beklenmedik olayın vuku bulmasını istedi: Sinan Paşa görevden alınması, Macaristan olayları için Türklerin duyduğu kuşku, İstanbul'a İran elçisinin gelişi, Yemen'de kötü yöndeki gelişmeler, ki o taraflarda savaşı yenileme konusunda ortaya çıkan ciddi kuşku. Bütün bunlar, eski kapitülasyonu pek az bir değişikliklerle, neredeyse istedikleri gibi elde eden Lehlerin görüşmesinin kolaylıkla iyi bir sona ulaşmasını sağladı. Tümüyle açık, düz, kalesiz ve bizzat kendi içinde anlaşmazlıkları olan o krallığın anlaşma yoluyla Türklere, kendi mahvına ve onların büyüklüğüne geniş bir kapıyı kapatmış olmasının büyük bir macera olduğu kesinlikle söylenebilir”, bk. Lorenzo Bernardo, *Relazione* (1592), s. 385.

Yapılan barışı müteakip Osmanlılar ile Lehler arasında, sürekli şikâyet konusu olan Kazaklar hususunda işbirliğine gidildi. Gerek Moskova gerek İsveç ile ilişkileri hâlâ bozuk olan ve bu yüzden Osmanlılarla münasebetlerini koparmak istemeyen Lehistan merkezî yönetimi, Zaporog Kazaklarını kontrol altına almak için köklü tedbirlere başvurdu. Kırım Hanı Bora Gazi Giray da 1591’de Lehistan ile ittifak akdedip Ruslara karşı büyük bir savaş başlattı¹⁴².

Osmanlı topraklarına yönelik saldırıları yine devam ettiyse de bu tarihlerden itibaren Kazaklar, Lehistan’ın da baş meselelerinden biri haline geldiler. Zaporog Kazaklarının Kristofer Kozinskiy’nin liderliğinde 1592’de asillere karşı başlattıkları isyan, Lehistan’da ciddi bir krize yol açtı. Bundan istifadeyle Lehistan iç işlerine müdahil olan Avusturya, Osmanlıların dikkatini dağıtmak için bilhassa Bosna sınırlarındaki gerilimi tırmandırdı¹⁴³. Kozinskiy’nin 12 Şubat 1593’te ordusunun büyük kısmını kaybetmesine rağmen faaliyetlerine devam etmesi, Osmanlı-Avusturya ilişkilerinin daha da bozulmasına ve nihayetinde bir savaşa dönüşmesinde mühim rol oynadı.

1.13. Avusturya Savaşı Sırasında Sinan Paşa’nın Lehistan Politikası

Sinan Paşa’nın üçüncü defa sadaret mührünü teslim aldığı sırada, Kozinskiy de 12 Şubat 1593’te ağır bir mağlubiyete uğradı. Böylece Lehistan’daki kriz ve bunun Osmanlı-Avusturya ilişkilerinde sebep olduğu hararet nispeten sükûn bulur gibi oldu. Sinan Paşa yönetimi, Lehistan’daki dâhilî kavgayı İsveç’e yönlendirerek teskin etmenin çarelerini ararken, bir taraftan da sulh talebiyle İstanbul’a gelen Moskova elçilerine soğuk davranarak Ruslar aleyhindeki Kırım-Leh ittifakını destekledi¹⁴⁴.

Ordusunun önemli bir kısmını savaş meydanında bırakmasına rağmen Kozinskiy’nin faaliyetlerine devam etmesi, İstanbul’un planlarını alt üst etti. Kazaklar, Aleksander Vişnevetskiy’den mağlubiyetin intikamını almaya hazırlanırken, Osmanlı-Avusturya sınırları tekrar karıştı. Siska Bozgunu sonrası Osmanlılar ile Habsburglar

¹⁴² Yücel Öztürk, *Kazaklar*, s. 316; Halil İnalçık, “Gazi Giray”, *İA*, IV, 735.

¹⁴³ Tafsilat için tezimizin “Sinan Paşa’nın Avusturya Politikası” adlı bölüme bakılmalıdır

¹⁴⁴ Bu elçilik heyeti için bk. MD 70, hk. 492, 502-503. Novoselsyskiy (bk. *Moskova Devleti*, s. 39-40), Osmanlı yönetiminin 1593-1594’te İstanbul’a gelen Moskova elçileri G. Naşokin ve A. İvanov’a, Rusların Terek ve Kabarda’da şehirler kurmalarından, Don Kazaklarını Azak’a saldırtmalarından ve Moskova Devleti’nin Gürcü Kralı Aleksandr ile temas kurmasından duyduğu rahatsızlığı iletip, Kazakların Don’dan uzaklaştırılmasını ve Kazan ile Astrahan’ın iadesini istediğini zikreder.

arasında savaş başladı. Bu arada 1593 yazında Kozinskiy'nin Vişnevetskiy tarafından öldürülmesiyle yatışmış gibi gözükken Kazak isyanı sonbaharda tekrar alevlendi. Kazaklar, Leh asillerinin boşalttığı Kiev'i kuşattı. Kırım Hanı Bora Gazi Giray, bu kritik dönemde imdada yetişti. Kazaklar, başkentleri Seç'in Kırım akıncıları tarafından tahrip edildiği haberi üzerine geri çekildiler¹⁴⁵.

Avusturya serdarlığını üstlenen Sinan Paşa'nın 1594'te Yanık'ı fethedip Belgrad'da kışlaya çekildiği sırada, Eflâk Voyvodası Cesur Mihail, Erdel Voyvodası Sigismund Bathori ve Boğdan Voyvodası Aron'un müttefiklen isyanı, bir süre sonra Osmanlı-Lehistan ilişkilerine de yansdı. İstanbul'da Sinan Paşa'ya vekâlet eden Ferhad Paşa'nın Boğdan voyvodalığına Stefan Boğdan'ı, Eflâk'a da Yanku Sasul'un oğlu Boğdan'ı tayin etme teşebbüsü bir netice vermedi. Bu sırada Aron, bir müttefik sıfatıyla kendisine pek de güvenmeyen Sigismund Bathori'ye bağlı Macar muhafız kıtası tarafından esir alınıp zindana atıldı ve yerine Stefan Razvan getirildi. Dördüncü defa veziriazam olan Koca Sinan Paşa, Ağustos 1595'te Eflâk'a girdi ve burayı bir eyalet hâline getirerek yönetimini Satırcı Mehmed Paşa'ya verdi. Aynı günlerde Osmanlı-Kırım birlikleri Boğdan'a yöneldi.

Avusturyalıların ittifak teklifini başından beri Boğdan ve Eflâk'ın Lehistan'a bırakılması şartına bağlayan Şansölye Zamoyski bu safhada harekete geçti. Boğdan'ın Sigismund Bathori tarafından Stefan Razvan'ın voyvodalığa tayiniyle Macar nüfûzuna girmesi ya da Sinan Paşa'nın harekâtının devamında bir Osmanlı eyaletine dönüştürülmesi ihtimali, Lehistan için aynı derecede istenmeyen bir durumdu. Bu yüzden Şansölye Zamoyski, Eflâk'a Leh ve Kazak askerlerinden oluşan bir ordu sevkettiği gibi, Ağustos'ta Boğdan tahtına Jeremy Movila'yı yerleştirdi. Bizzat Zamoyski'nin komutasındaki Leh ordusu, 19-21 Ekim 1595'te Kırım hanının yeğeni, Bender ve Kili Beyi Ahmed Han'ın emrindeki Tatarlarla Tutora'da karşı karşıya geldi. Kırım hanının padişah'tan aldığı yetkiyle Boğdan voyvodası tayin ettiği Ahmed Han, 22 Ekim'de haklarından feragat etti¹⁴⁶.

Sinan Paşa'nın Eflâk'taki bütün fetih teşebbüslerinin sonuçsuz kalması üzerine Osmanlı yönetimi, bir de Lehistan'a karşı cephe açmamak adına, Kırım hanının rica ve

¹⁴⁵ Yücel Öztürk, *Kazaklar*, s. 324-327.

¹⁴⁶ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 260-261, 264-269; Kolodziejczyk, "1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkileri", s. 681; Kolodziejczyk, "Polonya ve Osmanlı Devleti", s. 24. Ayrıca bu çalışmanın, Sinan Paşa'nın "Avusturya ve Eflâk Serdarlıkları" bölümüne bakılabilir.

Leh kralının kefaletiyle Movila'nın voyvodalığını 25 Rebiülevvel 1004/28 Kasım 1595'te¹⁴⁷ tasdik ederek bu oldu-bittiye ve barışa razı oldu.

2. SİNAN PAŞA'NIN BATI AVRUPA POLİTİKASI

II. Felipe'nin İspanya tahtına oturmasıyla Akdeniz'de tırmanan Osmanlı-İspanyol rekabeti Cerbe'de, Malta'da, İnebahtı'da ve Tunus'ta tarafları karşı karşıya getirdikten sonra 1570'lerin ortalarından itibaren eski şiddetini kaybedip farklı bir zemine kaydı. Osmanlılar, yüzlerini önce Lehistan krallık seçimlerinden ötürü kuzeye, sonra da 1578'de Safevîlere karşı ilan edilen harp yüzünden doğuya çevirdiler. II. Felipe ise bütün dikkatini başta Felemenk'te Calvinistlerin İspanyol idaresine karşı başlattıkları isyan olmak üzere Avrupa meselelerine yöneltti. 1576'daki İspanyol tenkil hareketine rağmen Kuzey Felemenk'teki Protestan eyaletler Utrecht Birliği'ni (1579) oluşturarak bağımsızlıklarını ilan edip mücadelelerini sürdürürken, II. Felipe 1580'de Portekiz'i işgal ve iki yıl sonra da bütün sömürgeleriyle birlikte İspanya'ya dâhil etti¹⁴⁸.

İspanya'nın Katolik âleminin bayraktarlığı ve dünya hâkimiyeti iddialarına karşı Portekiz'le aynı akıbeti yaşama tehlikesiyle yüz yüze gelen İngiltere, bunu engelleyebilecek yegâne güç olan Osmanlılara müracaattan başka çare göremedi. İngiliz tüccarların başlattıkları ve Kraliçe I. Elizabeth'in de tam destek verdiği İstanbul'daki temaslar müspet karşılandı. Kraliçenin 25 Ekim 1579 tarihli nâmesinde kendisinin "putperestliği cezalandıran hakiki Tanrı'ya taptığını", bu yüzden de "putperestlerin", yani Katoliklerin düşmanı olduğunu söylemesi ve sadık dostluk sözü vermesi üzerine III. Murad, Mayıs 1580'de bütün İngiliz tüccarların Osmanlı topraklarında aracısız bir şekilde ticaret yapmalarını sağlayacak kapitülasyonu tasdik etti¹⁴⁹.

Tehdit altındaki bir başka monarşi olan Fransa'yla bilhassa 1576'dan itibaren yaşanan krize rağmen ilişkiler kopartılmadı ve İspanyollarla mücadele için Osmanlı

¹⁴⁷ Selânikî, *Tarih*, II, 540-541.

¹⁴⁸ Stephen Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler* (1494-1789), çev. Ertürk Demirci, Ankara 2002, 70-74; Cevdet Küçük, "Hollanda-Tarih", *DİA*, XVIII, 219-220; Bülent Arı, "İlk Osmanlı-Hollanda Münasebetleri", *Osmanlı*, I, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 493-495.

¹⁴⁹ Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin tesisi ve ilk yılları için bk. Ahmet Refik, *Türkler ve Kraliçe Elizabet (1200-1255)*, İstanbul 1932, s. 1-6, 16-21; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*, Ankara 1953, s. 1-44, 118-120, 181-186; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri-I (1580-1838)*, Ankara 1974, s. 6-14; Orhan Burian, "Türk-İngiliz Münasebetinin İlk Yılları", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX/1-2 (Mart-Haziran 1951), s. 1-9; Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 300-306; Halil İnalcık, *Ekonomik ve Sosyal Tarih*, I, 425-431.

donanmasının yardıma gönderileceği vaadedildi¹⁵⁰. Keza İspanya'daki Müslümanlar (Moriskolar) ve yardım isteyen Felemenk'teki Calvinistler de mütemadiyen İspanya ile savaşı sürdürmeye teşvik edildiler. Avrupa'daki gelişmeleri yakinen takip eden Osmanlı yönetimi, böylece İngiltere, Fransa, Felemenk Protestanları ve Endülüs Müslümanlarından mürekkep bir cephe oluşturarak hem II. Felipe'nin yayılcılığına set çekmeyi hem de Akdeniz'deki faaliyetlerini sınırlandırmayı başardı¹⁵¹.

Avrupa'da daha rahat hareket etmek isteyen Kral II. Felipe ise İstanbul'a gönderdiği gizli temsilcileri vasıtasıyla Osmanlılarla müzakereleri sürdürüyordu. Taraflar arasında 7 Şubat 1578'de akdedilen ateşkes, İspanya'nın beklenen resmî elçisini göndermemesi yüzünden bir barış anlaşmasına dönüşmedi. İran işleriyle fazlasıyla meşgul olan Osmanlı yönetimi yine de 21 Mart 1580'de İspanyollarla ertesi yılın Ocak ayına kadar geçerli olacak yeni bir mütareke akdine razı oldu. Öncesinde ve sonrasında Divân-ı Hümâyûn'da başlarında Kapdanıderya Kılıç Ali Paşa'nın bulunduğu hizbin ve Fransız elçilerinin bütün engelleme girişimlerine rağmen bu Osmanlı-İspanyol ateşkisi, 1584 sonlarına kadar süresi her bittiğinde yenilenerek yürürlükte kaldı¹⁵².

2.1. Sinan Paşa'nın Veziriazamlığı: İspanya ile Ateşkes ve Fransa ile Gerilim

Sinan Paşa, birinci veziriazamlığının fiilen Divân'ın başında bulunduğu döneminde Batı Avrupa meselelerinde seleflerinin politikasını devam ettirdi. Sokollu'nun şehadetinden sonra kendisine nispeten daha uygun bir siyasî zemin bulan Fransa Elçisi Germigny, İngilizlere verilen kapitülasyonların iptalini temin edememişse

¹⁵⁰ 1570'lerde Osmanlı-Fransız ilişkilerinde, Aziz Barthélemy Günü'nde (1572) Hugenotlar'ın katledilerek II. Felipe tarafından desteklenen Katolik Partisi'nin işbaşına gelmesi; Osmanlılar tarafından Leh krallığına seçtirilen Henri de Valois'in 1574'te habersiz ve izinsiz bir şekilde burayı terk ederek Fransa'ya gelmesi ve III. Henri sıfatıyla tahta oturması; İstanbul'daki bazı Fransız elçilerin hâl ve davranışları gibi sebeplerden ötürü zaman zaman sert med-cezirler yaşamasına rağmen Fransa hem ekonomisi için hayatî öneme sahip kapitülasyonların devamını sağlayabilmek hem de II. Felipe'nin baskı ve müdahalelerinden kurtulabilmek, Osmanlı tarafı ise İspanya'ya karşı Fransa'yı yanında tutabilmek için ittifakı sürdürmüşlerdir, bu hususta geniş bilgi için bk. Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 330-346; 350-355; Christine Isom-Verhaaren, *Ottoman-French Interaction 1480-1580: A Sixteenth-century Encounter*, Chicago Üniversitesi, Doktora Tezi, Chicago, Illinois 1997, s. 86-91.

¹⁵¹ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, I, İstanbul 2009, s. 166-172. Endülüs Müslümanları ile Osmanlı İmparatorluğunun münasebetlerine dair geniş bilgi için bk. Benafri Chakib, *Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Morisko'ların Cezayir'e Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)*, Hacette Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1989.

¹⁵² İspanyollar ile Osmanlılar arasında İnebahtı Savaşı'ndan hemen sonra başlayan barış müzakerelerinin seyri ve bu ateşkes anlaşması için bk. Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 328-330; 346-350; 356-365; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 121-125; Hüseyin Serdar Tabakoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, 7-12; José M. Floristan Imizcoz, "II. Felipe Döneminde İspanyol Siyaseti: Sabotaj ve Utanç Verici Ateşkes", *İspanya-Türkiye, 16 Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk*, ed. Pablo Martin Asuero, çev. Peral Bayaz Çarun, İstanbul 2006, 203-213.

de, III. Murad'ın 15 Temmuz 1581'de Fransa için evvelkinden daha geniş ayrıcalıklar bahşeden bir kapitülasyonu tasdik etmesini sağlamıştı¹⁵³. Müteferrika Tercüman Ali Bey, Germigny'in iki adamı da maiyetinde olduğu hâlde, kapitülasyonun tecdid edildiğini bildirip, muhtemel bir İspanyol saldırısına karşı yardım ve Petre'nin Eflâk voyvodalığına getirilmesine dair kralın ricasının kısa bir süre sonra yerine getirileceğini vaadeden bir nâme ile Fransa'ya gönderilmişti¹⁵⁴.

Kral III. Henri'nin diplomatik beceriksizliği ve Germigny'nin kibri, İstanbul'un Fransızlara gösterdiği teveccühü tersine çevirdi. Papanın ve muhtemelen İspanya Kralı II. Felipe'nin tepkisinden korkan III. Henri, kendisine nâme ile birlikte Şehzâde Mehmed'in gelecek yıl yapılacak sünnetine davetiye getiren Türk elçisini Venedik'ten geri döndürmek istedi. Lâkin elçi bunu reddedince üç aylık bir gecikmenin sonunda heyet Paris'e davet edildi. Kral III. Henri, elçiyi şaşalı bir şekilde karşıladıysa da dinî sebeplerden ötürü sünnet şenliğine hususî bir temsilci göndermeyeceğini bildirdi. Osmanlı sarayı kralın tavrına güvenmişken Elçi Germigny'nin şenlik esnasındaki tavrı buna tuz biber ekti¹⁵⁵. Fransız elçi, kendisine teşrifatta Avusturya temsilcilerinden daha düşük bir yer verildiğini iddia ederek şenlik alanından ayrıldı ve bir daha da dönmedi¹⁵⁶.

2.2. İngilizlerin Osmanlıları İspanya'ya Saldırtma Gayretleri

Osmanlı-İspanyol ateşkesi akabinde II. Felipe'nin baskısını daha fazla hissetmeye başlayan Kraliçe I. Elizabeth, ülkesini kurtarmak için Osmanlılar ile Fransızlardan yardım istemiş olan Portekiz Kralı Don Antonio'yu himayesine aldı ve Felemenk'teki Calvinistlerle anlaşma akdetti¹⁵⁷.

Kraliçe, Avrupa'da İspanyol aleyhtarlarını bir araya toplamaya uğraşırken Nisan 1583'te ilk İngiliz elçisi sıfatıyla İstanbul'a gelen William Harborne, önceleri İspanyol-Osmanlı barışını engellemeye çalıştı; 1585'ten itibaren de Osmanlıları İran'la yapılan savaşı sonlandırıp İspanya'ya karşı harekete geçmeye teşvik etti. İspanya ile Osmanlı arasında Hind Okyanusu'nda 1585-1586'da yeniden alevlenmiş olan mücadeleden de

¹⁵³ De Lamar Jensen, "XVI. Yüzyıl Fransız Diplomasisinde Osmanlı Türkleri", çev. Ayşe Kılıç, *Tarih Dergisi*, sa. 51 (2010/1), İstanbul 2011, s. 185; Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münâsebetleri*", 38-40.

¹⁵⁴ MD 42, 50/253, 13 Cemaziyülâhir 989/15 Temmuz 1581; 72/315, 7 Cemaziyülâhir 989/9 Temmuz 1581; 73/317-319; 79/338.

¹⁵⁵ De Lamar Jensen, "Fransız Diplomasisinde Osmanlı Türkleri", s. 185-186.

¹⁵⁶ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 144.

¹⁵⁷ Stephen Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler*, s. 74-75; Kurat, *Türk-İngiliz Münâsebetleri*, s. 137.

istifadeyle mütarekenin yenilenmesini 1587'ye kadar birkaç defa engellemeyi başardı. İngiltere'yi istila etmeye hazırlanan II. Felipe, temsilcisi Giovanni Stephano Ferrari'yi bir kez daha mütarekenin tecdidi için İstanbul'a gönderdi. 1587 başında buraya gelen Ferrari, başlangıçta üç yıllık bir mütareke aktine muvaffak oldu; gizli tutulan anlaşmanın teyidi İspanya'dan resmî bir elçinin gelmesi şartına bağlandı.

İngiliz Elçi Harborne'un, buna mâni olmak ve padişahın daha 1583'te kraliçeye yardım için 300 gemilik bir donanma göndereceği vadinin yerine getirilmesini sağlamak üzere kaleme aldığı arzuhaller nispeten işe yaradı. Ferrari ile müzakereler kesildi, hatta gelecek İspanyol elçi için verilen yol hükmü iptal edildi. Ancak Kuzey Afrika kuvvetlerinin İspanya'ya sevk edilmesi, bütün masrafın Don Antonio tarafından karşılanması ve İspanya Müslümanlarının ayaklandırılması Divân'da tartışıldıysa da veziriazam ve kapdanıderyanın itirazları yüzünden bu teşebbüsten vazgeçildi. Bizzat Kraliçe Elizabeth'in 1588 baharında Osmanlı ve İngiliz donanmalarının müştereken İspanya'ya saldırması teklifine, İran harbinin artık neticelenmek üzere olduğu ve İngiltere'ye vaadedilen yardımın "zamanı gelince" yapılacağı cevabı verildi¹⁵⁸.

II. Felipe'nin Büyük Armadası'nın İngiltere üzerine yöneldiği ve herkesin İspanyol zaferine muhakkak gözüyle baktığı günlerde William Harborne'nin yerine vekâleten görevi üstlenen Edward Barton, Portekiz kralı namına İstanbul'da faaliyet gösteren Yahudi Don Alvero Mendas (sonraki adı, Don Salomon Abymincis) ile birlikte, hâlâ Osmanlı yönetimini İspanya'yla savaşa ikna etmeye çalışıyordu. Büyük Armada'nın hezimete uğramasına (Temmuz 1588) rağmen hâlâ tehdit altında bulunan İngiltere'ye yardım hususunda Edward Barton'un sunduğu arzuhaller yine vaatten başka karşılık bulmadı. Nisan 1589'da I. Elizabeth ile Don Antonio'nun Lizbon'u ele geçirme teşebbüsü başarısız oldu. Üstelik müttefikler beklemedikleri bir kayıp daha verdiler. Don Antonio, bütün masraflarını ödemeyi taahhüd edip teminat olarak 10 yaşlarındaki oğlunu rehin göndererek Fas sultanı ile II. Felipe'ye karşı kendisine yardım etmesi için anlaşma yapmıştı. Bu harekât esnasına Fas sultanı, destek yerine I. Elizabeth ile Don Antonio'nun taarruzunu sekteye uğratan faaliyetlerde bulunduğu gibi çocuğu da iade

¹⁵⁸ Osmanlı-İspanyol ateşkesinin yenilenmemesinde William Harborne'nun girişimleri kadar, Fransız elçisinin aynı minvaldeki gayretleri ve İstanbul'da İspanyolların Hind sularında etkinliklerini arttırmalarına duyulan tepki de etkili oldu. Harborne, İstanbul'da kaldığı sürece III. Murad nezdinde büyük nüfûza sahip Hoca Sadeddin Efendi'nin ve Rumeli Beylerbeyi Doğancı Mehmed Paşa'nın yardım ve desteklerini gördü; vazifesinin son yıllarında ise, İspanya ya da Venedik'ten rüşvet almakla itham ettiği, Veziriazam Siyavuş Paşa ve kapdanıderyalar Kılıç Ali Paşa ile Damad İbrahim Paşa'nın öfkesini üzerine celbetti. Harborne'nin İngiliz elçiliğine tayini, İstanbul'a gelişi ve ülkesine döndüğü 13 Ağustos 1588'e kadarki faaliyetleri için bk. Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münâsebetleri*", 38-43; Orhan Burian, "Türk-İngiliz Münasebeti", s. 9-16; Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 45-73; 119-140; Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 306-309.

etmedi. Bir taraftan Don Antonio'nun temsilcileri, diğ er taraftan da kraliçeye karşı İ rlanda'da başlayan ayaklanma ve İngiliz Katolikleri arasındaki kaynaş madan ö türü daha büyük bir İspanyol taarruzundan endişelenen Londra'nın talimatları doğ rultusunda Edward Barton, İstanbul'daki temaslarını arttırdılar¹⁵⁹.

2.3. İspanya Muhaliflerinin Ümidi: Sinan Paşa

Bu defa İstanbul'da şartlar İngiliz kraliçesi ve Portekiz kralı lehine de ğ iş miş ti. Hem Harborne'nin hem de Barton'un "İ ngiliz düş manı" olarak nitelendirdikleri Veziriazam Sivayuş Paşa, "Beylerbeyi Vak'ası" sebebiyle mührü 3 Nisan 1589'da Sinan Paşa'ya teslim etmek zorunda kaldı. Ayrıca Safevîlerin yenilgiyi kabul etmek suretiyle sulha meyyal olduklarının kesinleşmesi, Osmanlıların Batı'daki hadiselerle daha yakından ilgilenmelerine imkân veriyordu.

Zaten bu tarihlerde Batı'daki gelişmeler de artık İstanbul'un kayıtsız kalamayacağı bir hâl aldı. 2 Ağustos 1589'da bir suikaste kurban giden Fransa Kralı III. Henri'nin yerine geçen Henri de Navarre'nin (IV. Henri) Huguenot olmasından ö türü ülkesindeki Katoliklerin ayaklanması ve II. Felipe ile anlaşması, en az İngilizler kadar Osmanlılar için de istenmeyen bir gelişme idi¹⁶⁰. Bununla birlikte Veziriazam Sinan Paşa, Trablusgarb'daki mehdi isyanı, Safevîlerle sulhün resmîyet kazanması, Lehistan'la patlak veren kriz ve sonrasında bir Leh seferinin hazırlıkları, Habsburglar ile hudud ihlalleri ve haraca dair anlaşmazlıklarla meşgulken İspanya'ya yönelik aktif politikadan bir süre daha uzak duracaktır.

¹⁵⁹ Don Alvero, İstanbul'da Kapdanıderya Uluç Hasan Paşa (14 Nisan 1588'den itibaren) ile iyi münasebetler tesis etmiş ti. Edward Barton'un ise selefi gibi Hoca Sadeddin ve Uluç Hasan Paşa ile sıkı temasları vardı. Barton'un verdiği malumata göre, 1588'de Hoca Sadeddin Efendi, Osmanlı İmparatorluğu aynı anda iki cephede savaşılamayacağından derhal Safevîlerle sulh akdedilerek İspanya'ya harp ilan edilmesini; İspanya üzerine gönderilecek donanmanın bütün masraflarının Portekiz Kralı Don Antonio tarafından ödenmesini ve bunun garantisi olarak Don Antonio'nun oğullarından birini İstanbul'a göndermesini; Kraliçe Elizabeth'in bu konuda Don Antonio'yu ikna etmesi gerektiğini savunuyordu. Yürüttüğü müzakereler hakkında hükümetine bilgi veren Barton, Don Antonio'nun oğlunun İstanbul'a gönderilmesine, ilerleyen günlerde Osmanlıların bu prensi bahane ederek Portekiz'i ele geçirmeye çalışabilecekleri gerekçesiyle karşı çıktı ve doğrudan para yollanması yerine ticaret eşyası ve hediyelerle dolu bir geminin daha fazla işe yaracağını tavsiye etti. Bir başka mektubunda Barton, III. Murad'ın da artık kraliçeye verdiği yardım sözünü tutmak istediğini, ancak "İspanyol altınları ile elde edilen" Veziriazam Sivayuş Paşa'nın İspanya'nın kudretinden ve İran'la harbin devam etmekte olduğundan bahisle bunu engellediğini kaydeder. Don Alvero ve Edward Barton'un bu temasları için bk. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 137-145. Kurat, bu tarihlerde peş peşe gerçekleşen kapdanıderya tebeddüllerini ve dolayısıyla elçilerin temas kurdukları isimleri karıştırmıştır. Barton'un Sivayuş Paşa hakkındaki iddialarını değerlendiren Pal Fodor (bk. "Between Two Continental Wars: the Ottoman Naval Preparations in 1590-1592", *In Quest of the Golden Apple: Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire*, İstanbul 2000, s. 171-178), bu yıllarda İspanya'ya karşı bir Osmanlı-İngiliz işbirliğini engelleyen en büyük engelin siyasi değil, malî sebepler olduğunu belirtir ve donanmanın durumu ile ilgili geniş bir analiz yapar.

¹⁶⁰ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 145-146.

II. Felipe'nin temsilcisi Giovanni Stefano Ferrari, 1 Kasım 1589'da İstanbul'a gelip, vazifesini tebliğ ve müzakerelere başlanmasını rica etmek için Tercüman Orembey'i gönderdiğinde Veziriazam Sinan Paşa bunu geri çevirmedi. 3 Kasım'da Ferrari, veziriazamın konağına geldi. Venedik Balyosu Giovanni Moro'ya göre, bu görüşmede İspanyol temsilci, efendisinin adına padişahın dostluğunu talep etti ve sadece Marigliani'nin mektubunu sundu. Sinan Paşa, “olağan kibriyle”, Ferrari'ye ertesi gün Divân-ı Hümâyûn'a gelmesi ve orada birkaç kelime söyleyeceği cevabını verdi. Moro, Sinan Paşa'nın bunu Kral Felipe'nin elinde büyük bir güç olsa da kendisini küçük düşürüp bu kişiyi gönderdiğini açıkça bütün dünyaya göstermek için yaptığını, Ferrari'nin onun şahsî hanesine gerçekleştireceği ziyaretin bu amaç için yeterli olmadığını düşündüğünü yazar.

Fransız Elçi Lancosme Baronu Jacques de Savary, Ferrari'nin müzakerelerini engellemek için hiçbir adım atmadı ve Moro'ya söylediğine göre bunu da yapmayacaktı. Fakat İngiliz Temsilci Barton, bu görüşmeleri bitirmek için elinden gelen her şeyi yapıyordu. Bu maksatla daha evvel Ferrari ile yapılan müzakerelerin iptali konusunda kendisini destekleyen Nişancı Abdulmuhyi Paşa¹⁶¹ ile görüşüp, ardından veziriazama gitti. Bu esnada gerek Sinan Paşa gerekse Ferrari, Venedik'in nabzını tutmaya çalışıyorlardı. İstanbul'a gelir gelmez Orembey vasıtasıyla Venedik balyosu ile temas kuran Ferrari, az sonra Moro'yu bizzat ziyaret etti. Balyosa önceki vazifesinde muhatabı olan Siyavuş Paşa'ya nazaran şimdiki veziriazamın kaba tavırlarından yakınan İspanyol temsilci, yürüttüğü müzakerelerde Venedik'ten de bahsetmek için kralından hususî talimat aldığını bildirdi.

Sinan Paşa ise tüccarlara dair bir mesele için huzuruna çıkan Venedik balyosuna, İstanbul'daki İspanyol temsilcinin farkında olup olmadığını sorarak meseleyi açtı. Moro, Ferrari'nin iki gün önce Divân'a kabul edildiğini duyduğunu söyledi. Bunun üzerine Sinan Paşa, İspanyol temsilcinin, padişah ile ittifak şartlarını araştırmak ve Kral Felipe'nin işgal etmeye niyetlendiği Venedik Cumhuriyeti'ne yardım etmeyeceğine dair padişah'tan taahhüd almak için İstanbul'da bulunduğunu belirtti. Ferrari'nin, kralının, İngiltere kraliçesiyle barış yaptığını, kraliçenin krala kendi masraflarından silahlı kırk gemi vermeye mecbur bırakıldığını, kralın Korfu'nun doğusundaki bütün Venedik bölgesinin padişaha ait olacağını ve geri kalan kısmını da kendilerinin alacağını

¹⁶¹ Giovanni Moro'nun “padişahın sekreteri” olarak andığı bu makam nişancılık olmalıdır. Ferrari'nin gerek 1587'deki gerekse şimdiki gelişinde nişancı, Abduldulmuhyi Paşa idi (bk. Danişmend, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, V, 325-326).

söylediğini nakletti. Ardından Venedik Cumhuriyeti'nin kendisini tek başına savunacak kadar güçlü olup olmadığına dair balyosa tuzak bir soru yöneltti.

Kendi ifadesine göre Moro, veziriazamın söylediklerine inanmadığını göstermek için önce gülümseyip, Cumhuriyet'in İspanya kralıyla dostça ilişkiler içinde bulunduğunu ve kendisini bir saldırıdan koruyabilecek yeterli güce sahip olduğunu söyleyerek tarafsız kalacaklarını imâ etti. Buna mukabil Sinan Paşa, balyosa başka bir yerden rapor alıp almadığını sordu. Moro, yine kaçamak bir cevapla, sadece İspanyol temsilcisinin gelişinden iki gün sonra Divân'a kabul edildiğini bildiğini söyledi. Sinan Paşa, "dünyada nelerin olduğunu bilmemek senin dikkatsizliğindir" diyerek balyosu tahrik etti. Aynı zamanda kendisi şimdi Safevîlerle barış yapıldığından Türk kuvvetlerini nasıl görevlendireceğini kararlaştırmak için her şeyi bilmek istediğini ekledi. Balyos, bilmek istediklerinin şahsî meselesi olduğu ve kendisini diğer insanların meselelerine karıştırmaması cevabını verdi. Sinan Paşa, bu defa balyosa, bütün sözlerinin bir şaka olduğunu, kendisinden sadece İspanya kralının padişah ile hangi maksatla ittifak aradığını öğrenmek istediğini söyledi. Yine renk vermeyen Moro, hem temsilcinin varışını yeni duyduğunu hem de onun talimatlarını bilmesinin mümkün olmadığını bildirdi. Bir türlü beklediği cevabı alamayan Sinan Paşa, bu defa İngiltere ve İspanya arasındaki savaşta kimin galip olduğunu sordu. Balyos, kimin kazandığını bilmediğini, iki tarafın da önceden ele geçirdiklerini koruduğunu söyleyip bu konuyu kapattı¹⁶².

İspanya hükümeti, yalnızca Ferrari'yi göndermekle yetinmeyip, İstanbul'da David Passi ile de irtibat kurdu. Naples genel valisi, kralına, Passi'ye düzenli bir maaş ödenmesini dahi tavsiye etti¹⁶³. Müzakerelerinde çok başarılı olacağına dair iyi umutları olan Stefano Ferrari ise, veziriazama 2.000 duka değerinde bir mücevher hediye ederek işlerini kolaylaştırmaya çalışıyordu. Sinan Paşa, Ferrari'ye, Kapdanıderya Uluç Hasan Paşa'nın geri dönmesini beklemesini, zira padişahın o olmadan karar vermeyeceğini söyledi. Moro'ya göre bu, müzakereleri bozmak için zaman kazanmaya çalışan İngiliz temsilcisinin bir hamlesi idi¹⁶⁴. Sinan Paşa ile Ferrari arasında görüşmeler devam ederken, Londra ve İstanbul'daki büyük hazırlıklara dair İspanyol başkentine ulaşan

¹⁶² *Calendar of State Papers*, VIII, 472-474/891, Balyos Giovanni Moro'nun raporu, 11 Kasım 1589.

¹⁶³ *Calendar of State Papers*, VIII, 474/892, Venedik'in İspanya Elçisi Tomaso Contarini'nin raporu, 11 Kasım 1589.

¹⁶⁴ *Calendar of State Papers*, VIII, 475/896, Balyos Giovanni Moro'nun raporu, 25 Kasım 1589.

raporlar endişe uyandırıyor, buna mukabil İspanya’da herhangi bir hareketlilik görülüyordu¹⁶⁵.

2.4. İstanbul’da Rüzgârın İspanya Aleyhine Dönmesi

Mehdi isyanını tam olarak tedib edemese de kış bastırıldığından dönmek zorunda kalan Uluç Hasan Paşa’nın İstanbul’a gelişi¹⁶⁶, Ferrari için iyi olmadı. Kapdanıderyanın Fransa’da gündün güne artan kargaşa hakkında verdiği daha sahih ve sıcak bilgiler, Osmanlı hükümetinin yeni kararlar almasına yol açtı. Ferrari, birden bire Marigliani’nin mektubuna hiçbir cevap verilmeksizin, Ocak 1590 başında İstanbul’dan kovuldu. Kendisine sadece Osmanlı hükümetinin kapılarının gelen herkese açık olduğuna dair bir nâme teslim edildi. Kapdanıderya Uluç Hasan Paşa, Giovanni Moro’ya, bu duruma kendisinin sebep olduğunu söylemişti. Ancak Balyos Moro, Nişancı Abdulmuhyi Paşa’dan, Ferrari’nin kovulmasındaki başlıca sebebin Edward Barton’un ricası olduğunu öğrendiğini, Ferrari’nin ayrılmadan önce, İspanya’dan elçi geldiğinde ondan istifade edebileceği düşüncesiyle kapdanıderyaya bir inci dizisi hediye ettiğini kaydeder¹⁶⁷.

Koca Sinan Paşa, Kapdanıderya Uluç Hasan Paşa’nın saraya sunduğu arzın kendisine yönlendirilmesi üzerine kaleme aldığı ve kuvvetle muhtemel bu tarihlere ait bir telhisinde, hem Osmanlı yönetiminin İspanya politikasındaki değişime hem de bunun icrası noktasında karşı karşıya bulunduğu sıkıntılara dair ipuçları verir. III. Murad, İspanya ve Fransa hususunda kapdanıderyanın bu arzına karşılık donanmanın gerekli olduğunu ve yavaş yavaş yapılmasını emretmiştir. Sinan Paşa önce, kapdanıderyanın bildirdiği gibi “Fransa diyarına tamam ihtilâl” geldiğini ve buraya “İspanya didükleri mel’un müstevli olmak ihtimâli” bulunduğunu, kendisinin de “haber almakdan hâli” olmadığını belirtir. Şimdiye kadar iki kara seferine serdarlık yaptığı gibi Osmanlı donanmasının son büyük harekâtını icra eden veziriazama göre, “zamaniyle tersânenün levâzımı tedârük olunsa kati münâsibdir. Zira malum-ı sa’âdetleridir, kara seferi hemân bir emre muhtacdır, herkes atına binüb gider. Derya seferi öyle değıldir. Farazâ lâzım gelse her ne kadar bezl-i mal ve kudret olunsa yedi sekiz ayda hâsıl olur ve bi’l-cümle zaman ister... Yalnız yeniden yüz pâre gemi olmalı olsa her bir gemi tamam

¹⁶⁵ *Calendar of State Papers*, VIII, 477/902, Tomaso Contarini’nin raporu, 18 Aralık 1589.

¹⁶⁶ Budin beylerbeyine gönderilen 15 Muharrem 998/24 Kasım 1589 tarihli hükümde, donanmanın sağ salim payitahta döndüğü zikredilir (bk. MD 66, 164-165/354).

¹⁶⁷ *Calendar of State Papers*, VIII, 479-480/ 908, Balyos Giovanni Moro’nun raporu, 6 Ocak 1590.

tekmil olunmağa üç yük akçe gerekdir. Birkaçı meremmât olursa anlara dahi bir küllî mal gerekdir”.

Veziriazam, şimdiye kadar seleflerinin bıraktığı kötü mâlî mirası nispeten düzelttiğini, fakat tamamen ıslahı için dört beş senenin geçmesi gerektiğini, ulûfe ödemelerinde bile büyük zorluk çektiğini, doğuda fethedilen bölgelerin peyderpey tahriiriyle masrafların bir miktar azalacağını söyleyip, “irâdımız bir, masrafımız bir buçukdur, ma□-hâzâ ol iradın dahi tahsiline nice canlar eritmek gerekdir” diyerek para sıkıntısından yakınır. Bu yüzden dış hazineden donanma masrafı için ayrıca para tahsis edilemeyeceğinden Enderûn Hazinesi’nden verilmesini rica eder. Bu maksatla III. Murad’ı, “mal, asıl cihâd içündür. Hususan cihâd ale’l-küffâr bir mübârek nesnedür ki lezzeti zevkolunsa hiç nesneye benzemez, hem harcı çıkar ve hem dünyanın menâfi’i hâsıl olur. Dâr-ı keferede ikâmet-i dîn-i mübîn ne sa’adettir. İşte mâl ana dirler ki böyle şerâyi’-i Muhammedî icrâ oluna” sözleriyle iknaya çalışır. Yine de, “zikrolunan küffarın içinde nâgâh bir dağdağa olub fırsatları düşerse niçün evvelden donanma tedarük eylemedin” diye padişahın kendisine hesap sorması ihtimaline binaen bunları yazdığını, halihâzırda tersaneyle meşgul olduğunu, mevcutları tamir ve birer ikişer yeni gemi inşa ettirerek donanmayı ikmale çalıştığını belirtir. Fakat padişahın da emrettiği bu usûlün donanmanın hazırlanmasını geciktireceğini kaydeder¹⁶⁸.

Osmanlı yönetiminde İspanya aleyhtarı politika yavaş yavaş şekillenirken Edward Barton faaliyetlerini daha da arttırmıştır. İngiliz temsilci, Nisan 1590 başında Osmanlı yönetimini, Fransa kralının öldüğü ve kraliçenin desteğiyle tahta çıkan IV. Henri’nin selefleri gibi dostluk “murad edinip” İstanbul’a elçi göndermek için izin ricâ ettiği konusunda bilgilendirdi. Henri’ye “France kralı” sıfatıyla yazılan 2 Cemaziyülahir 998/8 Nisan 1590 tarihli nâmede, Osmanlı hükümetinin kapılarının dost ya da düşman herkese açık olduğu bildirilerek gelecek elçisine ruhsat verildi¹⁶⁹. Giovanni Moro, Barton’un bu girişimi, Fransa Elçisi Lancosme Baronu Jacques de Savary’nin talebiyle yaptığını zikreder¹⁷⁰. Lâkin Lancosme baronu, koyu bir Katolik olup, IV. Henri’ye karşı savaşan Fransız Katolik Cephesi’ni destekliyor ve İstanbul’da kral olarak tanımadığı Henri de Navarre’nin aleyhinde faaliyetlerde bulunuyordu¹⁷¹. Bu yüzden Edward

¹⁶⁸ *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 4-5, 3 no’lu telhis. Değerlendirme için ayrıca bk. Fodor, “Between Two Continental Wars”, s. 178.

¹⁶⁹ Mühimme Zeyli 4, 141/272.

¹⁷⁰ *Calendar of State Papers*, VIII, 487/927, Balyos Giovanni Moro’nun raporu, 28 Nisan 1590.

¹⁷¹ De Lamar Jensen, “Fransız Diplomasinde Osmanlı Türkleri”, s. 187.

Barton'un son adımını, Jacques de Savary'ye rağmen ve Fransa meselesini kullanarak Osmanlı yönetiminin ilgisini İspanyol tehlikesine karşı teyakkuza geçirmek için attığı söylenebilir.

Nitekim Lancosme baronu, gönderilen bu nâmeden rahatsız oldu. Mayıs başında veziriazama, Henri'nin hâlâ Navarre kralı olduğunu, Fransa kralı sıfatıyla tahta oturmadığını beyan etti ve padişah tarafından ona Fransa kralı ünvanıyla yazılan nâme konusunda şikâyetinde bulundu. Sinan Paşa da buna cevaben, kendisinin sadece Henri de Navarre'den değil, İngiltere kraliçesinden, Dubrovniklilerden ve Venedik'ten de bu konuda bilgi aldığını söyledi¹⁷². Edward Barton bir taraftan da muhtemel Osmanlı-Leh savaşını önlemeye çalışıyordu. Haziran 1590'da Lehistan'dan sulh için gelen elçinin müzakerelerine, hem tavassut hem de zaman zaman iştirak etti. Yapılacak anlaşmada Lehistan'ın taahhüdlerini yerine getireceğine kefil oldu. Ayrıca Sinan Paşa'nın kendi ifadesiyle, kraliçenin, "senin hâtırın için Leh cânibiyle sulh olunmuştur deyu kâğıd yazılıb İspanya üzerine tasallut bulmasına tahrik" olunmasını rica etti. Bu teklif kabul edilerek kraliçeye elçinin istediği üslûpta bir nâme gönderildi¹⁷³.

Sinan Paşa'nın bu safhada İngiltere'ye yapılacak yardıma dair düşüncelerini nispeten Venedik kaynaklarından takip etmek mümkündür. İstanbul'dan ayrılacak olan Giovanni Moro'nun, vekili Hieronimo Lippomano'yu da yanına alıp, yaptığı veda ziyaretlerinde konuşulan konulardan birisi de bu idi. Sinan Paşa, İngiltere kraliçesi ile İspanya kralı arasındaki meselelerin nasıl gittiğini sorunca balyoslar, şu an için bir sefer konuşması olmadığını, fakat iki tarafın da her fırsatta birbirine zarar verdiğini söylediler. Bunun üzerine Koca Sinan Paşa, "İngiltere kraliçesi, bizden bütün masraflarını kendisinin ödeyeceği iki yüz kadirga istemektedir. Bunları filosuna kattıktan sonra kendisi İspanya kralına saldıracağına söz vermektedir. Fakat bizim o limanlarda yapacağımız bir şey yoktur. Kraliçe kendi donanmasını buraya bize katılması için göndermelidir ve ondan sonra bir şeyler yapılabilir" diyerek İngiltere'ye yapılacak yardımın mahiyetini ve şartlarını ortaya koydu. Veziriazamın huzurundan ayrılan Moro ve Lippomano, Ferhad Paşa'ya gittiklerinde o da, İngiltere ve İspanya meselelerindeki haberleri ve Venedik'in mecbur kalması hâlinde hangi tarafa

¹⁷² *Calendar of State Papers*, VIII, 489/931, Balyos Giovanni Moro'nun raporu, 12 Mayıs 1590.

¹⁷³ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 258-259, 224 no'lu telhis. Ayrıca bk. *Calendar of State Papers*, VIII, 494-495/946, Balyosu Hieronimo Lippomano'nun raporu, 6 Temmuz 1590 ve 494-495/947, III. Murad'ın İngiltere kraliçesine nâme-i hümayûnu (balyos nâmenin içeriğini aktarır), 22 Haziran 1590.

katılacağını sordu. Balyoslar, şimdiye kadar Venedik'e buna dair herhangi bir talebin gelmediği cevabıyla soruyu geçiştirdiler¹⁷⁴.

Hieronimo Lippomano bu ziyaretten yaklaşık bir ay sonraya ait raporunda, İngiliz Temsilci Edward Barton'un İspanya'ya karşı Türk donanmasını talep ettiğini ve Portekiz'in zaptı için söz verdiğini, Sinan Paşa'nın ise kraliçenin şayet parayı gönderirse gemileri alacağını söylediğini yazar¹⁷⁵. Şayet balyoslara inanacak olursak böylesi kısa bir zaman aralığında Sinan Paşa'ya atf ve farklı politikalara işaret eden bu sözleri, iki farklı açıdan değerlendirmek mümkündür. Sinan Paşa, ya Venediklilere devletin azametini sergilemek adına İngiltere'yi diğer vassalların yaptığı gibi savaş zamanlarında Osmanlılara yardımcı kuvvet göndermesi gereken bir tâbi olarak göstermek istemiş ve Barton ile pazarlık yapmış ya da hakikaten politikasını değiştirmiştir. İkinci ihtimali doğru kabul edersek bu, Türkçe'ye vâkıf mahir bir diplomat olan Edward Barton'un diplomasisinin mahsulü olmalıdır. Bu sırada, III. Murad'a IV. Henri'nin gönderdiği mektup sonrası yaşanan gelişmeler, İngiliz temsilcinin İstanbul'da kazandığı nüfûz ve veziriazamla ilişkilerinin mahiyetini gözler önüne serer. Lippomano'nun yine bu raporunda aktardığına göre, Fransa'nın Venedik Elçisi de Metz (Maise) kanalıyla İstanbul'a yollanan ve Edward Barton'un Osmanlı yönetimine takdim ettiği mektubunda kral, yeni bir elçi göndereceğini bildirip, itimadnâmesini geri çektiği Lancosme Baronu Jacques de Savary'nin kovulmasını istiyordu.

Lippomano'nun ifadesiyle “veziriazamla anlaşırken her türlü kolaylığa sahip” olan Edward Barton, bu mektubun gereğinin yapılması için hemen harekete geçti. Veziriazama, Jacques de Savary'nin kovulmasını ve hatta Henri de Navarre'ye esir olarak gönderilmesini teklif etti. Sinan Paşa, Fransa'dan yeni elçi gelinceye kadar beklemek istese de Barton'un ısrarları karşısında Fransız elçiyi derhal azletmeye razı oldu. Temmuz sonunda Lancosme baronuna bir çavuş gönderilerek azli haber verildi. Fransız elçi kararı değiştirmek için veziriazamın huzuruna çıktıysa da Sinan Paşa, hem padişahın hem de kendi kralının artık onu İstanbul'da istemediklerini söyleyerek geri adım atmadı. Jacques de Savary İstanbul'dan ayrılmadıysa da Henri de Navarre'nin vekili tayin ettiği Edward Barton, bundan sonra İstanbul'daki Fransız siyasetini doğrudan kendi ellerine aldı. Bu arada Henri, Türklerden gelecek yardımın ya

¹⁷⁴ *Calendar of State Papers*, VIII, 493-494/943, Balyos Giovanni Moro ve Hieronimo Lippomano'nun raporu, 26 Haziran 1590.

¹⁷⁵ *Calendar of State Papers*, VIII, 497/950, 21 Temmuz 1590.

Katoliklerle mücadelesinde aleyhinde propaganda vasıtası olarak kullanılmasından ya da Osmanlı yönetiminin bunun karşılığında talep edeceği paradan çekinmiş olacak ki, III. Murad'a yeni bir mektup yazarak donanmayı kendisinin değil İngiltere kraliçesinin istediğini bildirdi¹⁷⁶.

2.5. Sinan Paşa'nın İspanya'ya Karşı Donanma İnşası Seferberliği

İstanbul'da Batı Avrupa meseleleri hararet kazanırken İspanya'da Osmanlılara karşı silahlı mücadeleyi hâlâ sürdüren Trablusgarb'daki mehiye yardım edilmesi tartışılıyordu. Lâkin İngiltere ile barış şartlarını görüşmekle meşgul, diğer bölgelerde de barışa istekli olan ve bu sayede bütün askerî gücünü doğrudan Fransa hadiselerine yöneltmeyi düşünen Kral II. Felipe, yardım fikrini desteklemiyordu¹⁷⁷. Zira tam da bu tarihlerde İspanyol kuvvetleri, Henri de Navarre tarafından Paris'te kuşatılan Katoliklere yardım adı altında Fransa'ya girmişlerdi. Parma dükü, Paris'e yaklaşınca Henri de Navarre muhasarayı kaldırıp geri çekilmek zorunda kaldı. Eylül 1590 itibariyle Kuzey Fransa ve hatta Paris, İspanyolların tahakkümü altındaydı. Parma dükü az sonra asıl görev bölgesi olan Felemenk'e dönse de bu yardım sayesinde Katolik Cephe, Henri de Navarre karşısında konumunu muhafaza etti¹⁷⁸.

Fransa'daki gelişmeler İstanbul'da beklenen tesiri uyandırdı. Zaten Habsburglarla 29 Kasım 1590'da barışın yenilenmesiyle dış politikada önünde büyük bir mâni kalmayan Veziriazam Sinan Paşa, İspanya'ya karşı daha kararlı bir tavır takındı. Bu tarihlerde ya Habsburg heyeti tarafından ya da doğrudan İspanyollardan bir teşebbüs vuku bulmuş olacak ki Sinan Paşa, Aralık 1590'da III. Murad'a, 1578'deki ateşkesin İspanya kralına Portekiz krallığını verdiğini, yapılacak yeni bir ateşkesin ise daha fazlasını, yani İngiltere ve Fransa'yı teslim edeceğini söylüyordu¹⁷⁹. Şimdiye kadarki müzakerelerde, görüldüğü vechile, Osmanlı yönetimi donanma masraflarını kraliçenin deruhde etmesi konusunda ısrarlı iken bundan da vazgeçti. Ancak bunun için önce Sinan Paşa'nın, "donanma hususunda bir tedarük-i ahsen ile mülâhaza oluna ki hazineden [nesne] çıkmaya ve hem hazineye nâfi' ola. Vezirlikden garaz budur, yohsa hazır akçe harcına herkes kadirdür" hatt-ı hümayûnuyla kendisinden donanma inşasına

¹⁷⁶ *Calendar of State Papers*, VIII, 501/956, Balyos Hieronimo Lippomano'nun raporu, 4 Ağustos 1590.

¹⁷⁷ *Calendar of State Papers*, VIII, 501/955, Venedik'in İspanya Elçisi Tomaso Contarini'nin raporu, 2 Ağustos 1590.

¹⁷⁸ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 148-149.

¹⁷⁹ *Calendar of State Papers*, VIII, 511/991, Balyos Hieronimo Lippomano'nun raporu, 22 Aralık 1590.

kaynak bulmasını isteyen III. Murad'ı ikna etmesi gerekti. Sinan Paşa, bu hatta mukabil İnebahtı Muharebesi sonrasında donanmanın yeniden yapımında başvurulan usûlün tekrar hayata geçirilebileceğini, etraflıca mülâhaza ederek başka tedbirler de önerebileceğini bildirdi¹⁸⁰.

Bu teklif fazla kabul görmemiş olacak ki Sinan Paşa, donanma inşası namına ileri gelen ümerâyaya yeni bir vergi yükleme görüntüsünden sakınmak için III. Murad'a daha karmaşık bir teklifte bulundu¹⁸¹. Sinan Paşa, telhisinde donanma yapımı planını III. Murad'a şöyle izah eder¹⁸²:

“İlm-i şerîflerine hafî buyurulmaya ki bu husûsda bir iki vechle tedârük mümkindür. Lâkin mu‘accelce husûle gelecek bir tedbîr olundu.

Her gemi mükemmel olmağa iki yüz altmış bin akçe lâzım imiş. Merhûm peder-i büzürgvârları zamanında dahi bu vechle tedârük olunub hem maslahat bitdi ve hem kat‘an bir dedikoduya bâ‘is olmamış-idi.

Bu kadar beğlerbeğilikler vardır, ekserinin semtinde gemi yapıdırılmak mümkindür. Muhassalî cümlemiz hissemize kailüz. Herkesin hâline göre emrolunub bu tarîkla yüzden ziyâde kadirga ihzâr olunmak kabildür. Bu maslahat bir olıgelmiş nesne olduğundan gayrı bir ma‘na dahi mülâhaza olundu.

Her vilâyetde on-onbeş ve yigirmi yıldan beru ba‘z-ı bakâyâ kalmışdır ki andan bize bir nesne gelmek muhâldir. Farazâ her birine emrolunduğu kadar geminin masrafı mu‘accelen alınub ba‘dehu tadrîc-ile bakâyâdan tahsîl idüb alâsız denilmek dahi kabildür. Safâları var ise tahsîl eylesünler. Böyle olacak ma‘nâda hem bizden nesne çıkmaz ve hem bakâyâmızdan hâsıl olmuş nâmına olur. Ve bi‘l-cümle bu maslahat sühûletle mu‘accelce görilür makûlesidür. Deryâyaya karîb olan aynıyle gemi yapıdursun olmayan harcı Tersâne'ye göndersün. Bu bâbda re‘âyâyaya bir teklif olunub güç gösterilmez ki zulme mü‘eddâ ola. Ekâbir ise ömründe gazâ niyyetine bir nesnesi gitdüğü acımaz. Husûsan ki ol dahi bakâyâ nâmıyla ola. Muhassalî, herkes hissesine irzâ olmak mukarrer fehmolunur. Aynı ile ale'l-esâmî defter olunub küstâhâne sa‘âdetlu pâdişâhımın dahi gazâ niyyetine hisse-i şerîflerine elli pâre gemi düşdü. Hakîkatda

¹⁸⁰ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 119-121, 83 no'lu telhis. Sinan Paşa, burada “bir buçuk yılın içinde” yaptığı hizmetlerden bahsettiğine göre telhis, 1590 sonlarına ait olmalıdır. Fodor (bk. “Between Two Continental Wars”, s. 179), bu telhisi, 1590 yazı veya erken sonbaharına tarihlendirir.

¹⁸¹ Fodor, “Between Two Continental Wars”, s. 179.

¹⁸² *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 213, 169 no'lu telhis.

maslahat ve hizmet hod sa'âdetlu pâdişâhımındır. Cümlesi yüz elliden ziyâde gemi olur. Defter nazar-ı şerîfleri müte'allık olub re'y-i şerîfleri her ne vechle olursa işâret-i aliyye buyurula ki bakâyâ defterleri çıkarılıb ve zamâniyle tedârükine mübâşeret olunub dendâneye bindirilmeyüb tedrîcle herkese sipâriş ve tenbîh olunub maslahat görüle. Bâkî fermân devletlu pâdişâhımındır”.

Teklifi kabul edilen Sinan Paşa, hemen çalışmalara başladı. Kendi ifadesine göre, bütün vezirler, defterdarlar ve yeniçeri ağası ile tersaneye gidip durumu müşahede etti ve ümerâyâ hisselerine düşen kadirga masrafını kendi keselerinden peşinen yollayıp daha sonra 990 (26 Ocak 1582-24 Ocak 1583) tarihinden önceye ait bakayadan tahsil etmeleri için emirler gönderdi. Ayrıca III. Murad'dan, “yarım”ki Divân'da, “donanma tedârükünde onatça ikdâm idesin, donanmaya serdâr olub gidecek yine sensin” diye kendisine hitap etmesini istedi. Böylece veziriazam sefere gidecekmış diye hem herkesin akçelerini çabucak vereceklerini hem de gemilerin daha hızlı yapılacağını, maksadının kendisine serdarlık peyda etmek olmadığını, donanmanın ancak gelecek yaz tamamlanacağını, o zaman padişahın uygun gördüğü kimseyi serdar tayin edeceğini bildirdi. Veziriazamın bu teklifi de III. Murad nezdinde kabul gördü¹⁸³.

Osmanlı ve Batı kaynaklarını mukayese eden Pal Fodor belirttiği üzere, Sinan Paşa'nın bu planı, 200-220 yeni gemi inşası ve mevcut 80-100 geminin de tamiri ile 300 parçalık bir donanma oluşturulmasını amaçlıyordu. Veziriazam kendi teklifinin üç önemli avantajını, hazineden para harcanmaksızın donanma inşa edilmesi, gemilerin kimseye ek vergi yüklenmeden yapılması ve bütün harcamaları hazineden karşılanıyor görülmesi olarak sıralasa da aslında plan tamamiyle gizli bir vergilendirme idi. En düşük hesaplamayla 66.900.000 akçe tutan donanmanın yeniden inşası masrafı bu suretle, başta eyalet yöneticileri ve hatta Erdel, Eflâk, Boğdan gibi vassallar olmak

¹⁸³ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 118-119, 82 no'lu telhis. Sinan Paşa, telhisinde ölen sipahi oğlanları ağası Ali'nin yerine yapılacak atamadan bahseder ki, Selânikî (bk. *Tarih*, I, 229) bu tevcihatın 10 Rebiülevvel 999/6 Ocak 1591'de olduğunu zikreder. Sinan Paşa'nın bir kadirganın masrafını 260 bin akçe olarak göstermesine karşılık ümerâdan bunun için 300 biner akçe talep edilmiştir. Sinan Paşa'nın sözünü ettiği emirler için bk. MD 67, muhtelif ümerâyâ masrafını peşin ödeyip daha sonra bakayadan tahsil edecekleri kadirga miktarına dair hk. 8/3-7, 221-224/674-763 (en erkeni 2, en geçi ise 23 Rebiülevvel 999/19 Ocak 1591 tarihidir); gemi parası için giden kapıcılara verilen ulak hk. 232/937-948; Antalya sancağının bakaya malından gemi yaptırmasına dair Müteferrika Mehmed'e hk. 80/207, 25 Rebiülevvel 999/21 Ocak 1591; teslim edilen bakaya defterlerine dair Anadolu beylerbeyine hk. 80-208, 6 Rebiülevvel 999; donanma inşasına yardım için para gönderilmesine dair hk. 81/210, 25 Rebiülevvel 999/21 Ocak 1591 ve 220/673; Sinan Paşa'nın donanmaya serdar tayin edildiğine ve onun için yapılacak kadirgalara dair hk. 68/171-172, Evâsıt-ı Rebiülevvel 999/6-16 Ocak 1591; 78/204, 25 Rebiülevvel 999 ve 124/426, Evâil-i Zilhicce 999 (tekiden). Balyos Hieronimo Lippomano, Sinan Paşa'nın III. Murad'a vermeyi taahhüd ettiği büyük kalyon için gerekli altı palamar ve geniş ebatlarda dört lengeri Venedik'ten sipariş etmek için kendisine adam gönderdiğini, fakat “Türlere bunları tedarik etmenin, bütün hukuka, insanlığa ve kutsallığa aykırı olduğunu” bildiğinden paşayı kızdırmayacak bir bahaneyle bunu geri çevirdiğini kaydeder (bk. *Calendar of State Papers*, VIII, 514-515/995, 5 Ocak 1591).

üzere askerî sınıfa havale edilmiştir. Fodor'un yaptığı hesaplama göre, toplam masrafın %61'i eyalet görevlilerine havale edilmişti ki bunlar arasında %35'lik hisse ile beylerbeyler ilk sırayı almaktadır. Donanma için sarfedilmesini düşünülen meblağın, Hezarfen Hüseyin Efendi'nin verdiği rakamlar dikkate alındığında, 1591-1592 bütçesinin %35'ine, 1592-1593 bütçesinin ise %23'üne tekabül ettiği göz önünde bulundurulduğunda, Sinan Paşa'nın niçin bu usûle başvurduğu ve Saray'ın veziriazamın teklifini niye kabul ettiği kendiliğinden ortaya çıkacaktır¹⁸⁴.

Venedik Balyosu Hieronimo Lippomano, Kraliçe I. Elizabeth Türklerden alacağı destekle İspanya gücünü dengelemek ve II. Felipe'nin Fransa'da kazandığı başarıları hükümsüz kılmak için padişahı büyük vaatlerle saldırıya geçmeye teşvik etmesine rağmen şimdiye kadar hep sağır kulaklara konuşmuşken, İngiltere'den bir geminin gelmesi ve Edward Barton'un sunduğu yeni bir arzuhal¹⁸⁵ sonrası bütün bu faaliyetlerin başladığını iddia eder. İstanbul'daki vazifesi müddetince (Temmuz 1590'dan itibaren) her zaman büyük bir donanmanın hazırlığı konusunda bilgilendirildiğini söyleyen Lippomano'ya göre, şimdiki hazırlıkların tesadüf değil önceden çalışılmış bir planın sonucu oldukları kesindir. Yeni gemilerin inşası ya da bunun mümkün olmadığı yerlerden kadirga (galley) başına para göndermeleri hususunda emirler verilmiştir. Tersanedeki kadirgaların denetiminden 96 eski kadirganın sadece 25'inin hizmet için uygun olduğu görülmüştür. Lâkin tamir ve yeniden inşa edileceklerle birlikte Mart 1592'de Türkler, 300 kadirga ve 18 büyük kadirgadan (galleass) oluşan bir donanmaya sahip olacaklardır. Aynı zamanda odun, yağ, yelken, halat, zift ve demir edevat için de emirler dağıtılmış, hem deniz hem de kara için olan toplar denetlenmiştir. Kısaca Osmanlılar, İnebahtı'dan sonraki çalışmanın aynısını yapmaktadırlar.

Veziriazam, bizzat komutayı üstleneceğini açıkça ilan etmiştir. Bu hazırlıklar sadece bir yıl veya tek bir girişim için değil, padişahın deniz meselelerinde İran savaşında olduğu gibi kararlı ve sağlam olduğunu göstermek için planlanmaktadır. Henüz başlangıçta olan çalışmalarda büyük heyecan ve samimiyet vardır. Neredeyse her

¹⁸⁴ Fodor, "Between Two Continental Wars", s. 180-188. Sinan Paşa'nın, kime karşı inşa edildiğine temas etmeksizin, donanma hazırlama faaliyetlerine dair ayrıca bk. Elif Özgen, *Grand Vizier Koca Sinan Paşa*, s. 125-127.

¹⁸⁵ Lippomano'nun suretini ele geçirdiği bu arzuhalde Edward Barton, İspanyol General Parma dükünün Paris'e girdiğini ve Henri de Navarre'nin Rochelle'ye çekildiğini haber verip, şayet padişah müdahale etmezse İspanya kralının kısa sürede bütün Fransa'yı işgal edeceğini, bunu engellemeye tek başlarına ne Henri'nin ne de kraliçenin gücünün yeteceğini söyler ve III. Murad'dan tıpkı Kanunî Sultan Süleyman'ın yaptığı gibi Fransa kralını kurtarmasını rica eder (bk. *Calendar of State Papers*, VIII, 514-515/994; Kurat, *Türk-İngiliz*, s. 200-202).

gün Veziriazam Sinan Paşa, Kapdanıderya Uluç Hasan Paşa, Yeniçeri Ağası Saatçi/Apostol Hasan Ağa, Nişancı Abdulmuhyi Paşa, Edward Barton ve bir süredir Don Antonio'nun temsilciliğini de resmen üstlenen David Passi arasında toplantılar oluyordu. Yine balyosa göre, aslında Sinan Paşa, David Passi ile mecburen çalışmak zorunda kalmıştır. Önce padişahın Passi ile toplantı yapması, onu dinlemesi ve korumasına dair ilk emrini reddetmiş, fakat III. Murad'ın Hristiyanlık hakkında bütün bilgilere sahip David ayarında birine kendi hanesinde muhtemelen sahip olmadığını söylemesi üzerine bunu kabullenmiştir¹⁸⁶.

2.6. Veziriazam Sinan Paşa'ya Muhalif Sesler

Osmanlı yönetimi, donanma hazırlıklarıyla paralel olarak Ocak 1591'de önemli diplomatik adımlar da attı. Fas sultanına, hâlâ rehin tuttuğu sâbık Portekiz Kralı Don Antonio'nun oğlunu İstanbul'a yollamasına, donanma için erzak ve mühimmat temin etmesine dair bir nâme gönderildi. Ayrıca ayrı ayrı nâmelerle, inşasına başlanan 300 parçalık donanmanın Veziriazam Sinan Paşa'nın komutasında İspanya üzerine gönderileceği haber verilip, Kraliçe I. Elizabeth'ten evvelkinden daha büyük bir ordu ve donanma hazırlaması, Henri de Navarre'den de askerlerini toplayıp mukavemete devam etmesi istendi. Asıllarını tespit edemediğimiz bu nâmelerde, şayet balyosun tercüme tasarrufu değilse, dikkat çeken bir ayrıntı, kraliçeye donanmanın “bu yıl” gönderileceğinin; Fransa kralına ise “bu yıl” donanmanın inşa edileceği ve “gelecek yıl” oraya yollanacağını bildirilmesidir¹⁸⁷. Esasında hazırlıklar bu ikinci plana göre ilerlemektedir.

¹⁸⁶ Devletine bütün bu malumatı rapor eden Balyos Hieronimo Lippomano, henüz donanmanın tam olarak ne maksatla hazırlandığını öğrenemediğini, fakat bunu bulmak için elinden geleni yapacağını bildirir. Balyos açısından, bütün Avrupa güçlerini merak ve şüphe içinde tutmak ve böylece onları padişahın isteyebileceği herhangi büyük bir teklif için ikna etmek zaten Türklerin politikasıdır. Diğer taraftan Lippomano'ya göre, bütün çalışmalara rağmen Türklerin gelecek yıl denize fazladan kırk ya da elliden çok kadırga indirmeleri imkânsızdır. Kapdanıderya bu donanma ile Kuzey Afrika'ya gidecek ve oradakilerin de iştirakiyle gemi sayısını takriben yüze çıkartacaktır. Bunlarla İngiltere'yi destekleyebilir, Henri de Navarre lehine bir şaşırtmaca yapabilir, Don Antonio için bir girişimde bulunabilir ve Endülüs'ten 4-5 bin köle alabilir. Ya bundan sonra ya da İstanbul'a dönüşte Calabria ve Apulia'ya saldırıp dinî veya sivil binaları yağmalayabilir. Kapdanıderyanın esas amacı yağmadır ve diğer yerler arasında bilhassa Papalık topraklarının bazıları üzerinde gözü vardır. Ayrıca Türkler, Provence'ta bazı limanları, belki Villefranche, Toulon ya da Marsilya olabilir, ele geçirmek istemektedirler. Bu fikir onlara yalnızca İngiliz temsilci tarafından değil, iki casus olan David Passi ve Vielmo (Guglielmo) di Savoy tarafından da önerilmiştir (bk. *Calendar of State Papers*, VIII, 512-514/994, 5 Ocak 1591). Balyos, yalnızca “kapdan”, “yeniçeri ağası” gibi ünvanları kullanır; isimler tarafımdan eklenmiştir. Kurat (bk. *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 151-152), sehven bu tarihte Cigalazâde Sinan Paşa'nın kapdanıderya olduğunu yazar ve Lippomano'nun Uluç Hasan Paşa'nın politikası hakkında verdiği malumatı ona atfeder.

¹⁸⁷ *Calendar of State Papers*, VIII, 512-514/994, 5 Ocak 1591 ve 516/998, 14 Ocak 1591, Balyos Hieronimo Lippomano'nun raporları; 516-518/999-1000, III. Murad'ın kraliçeye ve Fransa kralına nâme-i hümayûnları. Lippomano, III. Murad'ın, Don Antonio'nun oğlunu Portekiz'in kurtuluşunda yararlı olacağı bahanesiyle

Aynı tarihlerde İspanyol başkentinde Türk donanmasının ani baskına karşı muhafaza için Palermo’da bir kale yapıp yapılmaması mütalaa ediliyordu¹⁸⁸. Lippomano’nun bildirdiğine göre Veziriazam Sinan Paşa ise, uzun müddet İspanyol Amiral Don Juan de Cardona’nın maiyetinde bulunan ve bu yüzden de Kral II. Felipe’nin mülklerini iyi bilen bir çavuş ile sık sık ve gizlice konuşmalar yapıyordu. Lippomano’nun elde ettiği istihbarata göre mezkûr çavuş, Sinan Paşa’ya, Türk donanmasının o sulara görünmesiyle Granada’da 100 bin kişinin harekete geçeceğini, bu adamlarının uzun zamandır silahlarını böyle bir hadisenin vuku’unda kullanmak için yeraltında saklamakta olduklarını söylemişti. David Passi, bütün bu görüşmelere iştirak ediyor ve Avrupa ahvaline dair elde ettiği bilgileri yazılı olarak padişaha bildirmeden önce sürekli temas halinde bulunduğu Kapdanıderya Uluç Hasan Paşa’ya iletliyordu. Veziriazam Sinan Paşa ise devlet sırlarının açığa çıkmasını engellemek için III. Murad’ı dikkatli -bilhassa da dilsizlere karşı- olunması konusunda uyarıyordu. Bu yüzden III. Murad, veziriazamın sunduğu bütün evrakı ya kendisine iade ya da bizzat imha edecekti.

Balyos Lippomano’nun ilk intibası, her ne kadar bütün dedikodular aksini söylese de Osmanlı yönetiminde deniz seferi yapmak için gerçek bir kararlılık bulunmadığı ve fazladan otuz kadirga yapmalarının onların gücünün sınırı olacağı yönündedir. Buna rağmen Edward Barton, Henri de Navarre’nin temsilcisi olması hasebiyle, Osmanlı donanmasının Toulon’da kışlayabileceğini taahhüd etmişti. Öte yandan, seferin hedefi ile ilgili olarak Osmanlı ümerâsı arasında bazı fikir ayrılıkları baş göstermişti. “Veziriazamın sekreteri”nin¹⁸⁹ Lippomano’ya anlattıklarına göre, Kapdanıderya Hasan Paşa, III. Murad’a Venedik’ten tekrar Girit’i istemesini, şayet reddederlerse halkın mizacından ötürü orayı zaptetmekten kolay bir şey olmadığını, bu

Fas’tan getirip rehin tutmak istediğini iddia ve İngilizleri bütün bunların sorumlusu olmakla itham eder. Öte yandan balyosa göre, bu hazırlıkların Girit’e yönlendirilmesi mümkündür. İspanya kralı şimdi İngiltere ve Henri de Navarre meseleleriyle meşgul olduğundan Venedik’e savaş durumunda yardım edemeyecektir.

¹⁸⁸ *Calendar of State Papers*, VIII, 518/1002, Venedik’in İspanya Elçisi Tomaso Contarini’nin raporu, 18 Ocak 1591.

¹⁸⁹ Muhtemelen ya Sinan Paşa’nın kethüdası Derviş Ağa ya da tezkirecisi Hüseyin Çelebi’dir. Böyle bir görüşme gerçekten vuku’ bulmuş olabilir. Ancak gerek Lippomano’nun raporlarından gerekse Sinan Paşa’nın telhislerinden anlaşıldığı üzere veziriazam, donanma hazırlıklarını büyük bir gizlilik içinde sürdürmek isterken, “sekreterinin” sık sık balyos ile bu tür görüşmeler/konuşmalar yapmış olması şüphelidir. Bu noktada İstanbul’daki elçilerin zaman zaman kendi hükümetlerini, aktardıkları bilginin doğruluğuna güvencirmek, malumat toplarken nasıl ihtimam gösterdiklerine inandırabilmek, İstanbul’da hangi mevkilerle irtibat kurabildiklerini, yani kendilerine ne denli ehemmiyet verildiğini -ki bu aynı zamanda gelecekleri için de bir referanstı- göstermek adına bu tür hayalî ya da mübalağalı görüşme sahnelerine başvurabildikleri göz önünde bulundurulmalıdır. Lippomano’nun müteakip raporlarında buna dair ipuçlarına rastlamak mümkündür. Öte yandan Osmanlı yönetiminin hazırlıkların gerçek amacını gizlemek adına bu tür yanıltıcı haberlere başvurduğu da düşünülebilir.

fethin sonuçlarından birinin İspanya kralıyla yapılacak savaşta kullanılacak büyük bir hazinenin ele geçirilmesi olacağını arzetmişti. Kapdanıderyanın bu politikasını tasvip etmeyen Veziriazam Sinan Paşa ise, önce diğerleriyle ilgilenmeleri ve Venediklileri en sona bırakmaları gerektiğini söylüyordu.

Raporuna yansıdığı kadarıyla Lippomano için Kapdanıderya Uluç Hasan Paşa her zaman “ikiyüzlü” idi. Venedik’i korkutmaya niyetlenmişti ve Apulia ile Loretto’yu yağmalamak ve Rimini’yi almak istemekteydi. Yine de kendisinden, dojun, İngiltere kraliçesi ve Henri de Navarre’nin İstanbul’a elçi göndermeleri için aracı olmasını rica etmiş, bunun neticelerinin Venedik için iyi olacağını söylemişti. Buna mukabil Veziriazam Sinan Paşa, Venedik’e karşı iyi niyetli ve Venedik’in İtalya’daki topraklarını isteyen İspanya’nın gücünü kırmaya hazır idi. Bu yüzden de balyos, veziriazamı aynı politikada tutmak için ona bir hediye takdim ettiğini söyler. Sadece Osmanlı ümerâsı değil İstanbul’daki diğer sefaretler de Venedik balyosu ile temastaydı. Edward Barton, Lippomano’yu ziyaretinde, hem bir nev’i günah çıkarttı hem de Venedik’i yanına çekmeye çalıştı. İngiliz temsilci, bütün faaliyetlerini kraliçeye sadakatinden ötürü yapmaya mecbur kaldığını, fakat eğer Türkler verdikleri sözü tutarlarsa onların her zaman tarafsızlığını güven altına almak için Venedik’e karşı dostça bir tavır sürdüreceklerini ve Venedik’i İspanya kralıyla bir ittifak yapmaya itecek şüphelerden sakınacaklarını beyan etti. İspanyol Tercüman Orembey ise balyosa, tıpkı kısa süre önce kayserin yaptığı gibi, Kral II. Felipe’nin yakın zamanda Giovanni Stefano Ferrari’yi ateşkesi garantilemek için dağıtmak üzere otuz veya kırk bin kronla göndereceğini söylüyordu¹⁹⁰.

Sinan Paşa, her şeye rağmen İspanya politikasını hayata geçirmeye dönük adımlarını kararlı bir şekilde atmayı sürdürdü. Daha Kanunî Sultan Süleyman zamanında teşebbüs edilen ama yarım kalan İzmit Körfezi’nin bir kanalla Sapanca

¹⁹⁰ Hieronimo Lippomano (bk. *Calendar of State Papers*, VIII, 519-520/1004, 19 Ocak 1591), bunların yanı sıra, donanmaya para bulmak için yeni bir usûl olarak son yirmi yıllık bakayanın satışının uygulamaya konulduğunu, fakat hiçbir alıcı çıkmayınca padişahın her bir beylerbeyi ve sancakbeyine bu yekûnun yarısını hemen diğer yarısını da muayyen bir süre zarfında verip daha sonra bakayadan tahsil etmelerini emrettiğini, böylece hazineye bir milyon altın gireceğini belirtir. Ziyaretine gittiği Hasan Paşa’nın bu yöntemi kendisinin bulunduğunu söylediğini, fakat gerçekte David Passi’nin önerdiğini yazar. Selânikî de (bk. *Tarih*, I, 234), Evâhîr-i Cemaziyülevvel 999/25 Şubat-6 Mart 1591’de “külli donanma” hazırlamak için veziriazamdan itibaren bütün ümerâya kendi paralarıyla gemi yaptırmalarının emr ve Sinan Paşa’nın serdar tayin edildiği; Evâhîr-i Cemaziyülâhîr/16-24 Nisan’da ise gemilere harcanacak paranın emin ve mültezimlerin üzerlerindeki bakayadan alınmasının emredildiğini kaydeder. Ancak gerek Sinan Paşa’nın telhislerinde gerekse incelediğim arşiv kayıtlarında böyle bir ayrıma rastlamadım. Fodor (bk. “Between Two Continental Wars”, s. 179), Lippomano’nun, donanmanın inşası için benimsenen malî planın David Passi’nin eseri olduğuna dair iddiasına karşı çıkar. Balyosun, muhtemelen bu hususta Passi’den aldığı bilgilere istinad ettiği için böyle bir değerlendirmede bulunduğunu yazar.

Gölü'ne bağlanması ve buradan da Sakarya Nehri vasıtasıyla Karadeniz'e ulaşılması projesini tekrar gündeme getirdi. Bu sayede donanma için gerekli kereste süratle ve daha az maliyetle tersaneye nakledilebilecekti. Bunun için önce 21 Ocak 1591 tarihli hükümlerle Kocaeli ve İzmit beyleri ile kadılarına ve Sapanca kadısına, İstanbul'dan gelecek mühendis ve mimarlarla İzmit Körfezi-Sapaca Gölü-Sakarya Nehri arasındaki mesafeyi ölçmeleri ve buradaki mülkiyet durumunu tespit etmeleri emredildi¹⁹¹.

Diplomatik faaliyetlerine de devam eden Sinan Paşa, Portekiz Kralı Don Antonio'ya, oğlunu ona teslim etme yolunda bazı zorluklar çıkarabileceği görüldüğünden Fas sultanına çocuğu İstanbul'a yollamasının emredildiği; Fas sultanın bu kesin ve mutlak emre uymamaya cesaret edemeyeceği; çocuğun yakında İstanbul'a geleceği ve burada saygı göreceği; Antonio'yu tekrar tahta oturtmak için padişahın büyük hazırlıklar yapmakta olduğu ve bunun neticesinden şüphe etmemesi; kendisinin de gerekli hazırlıkları yapması hakkında 26 Ocak 1591 tarihli bir mektup yazdı¹⁹².

Tam da bugünlerde El-Ariş Limanı'na Hristiyan gemilerinin girmesini yasaklamış olan¹⁹³ Fas sultanına, Don Antonio'nun oğlunu daha fazla geciktirmeden İstanbul'a yollanmasına dair yeni bir nâme-i hümayûn da gönderildi. Diğer taraftan veziriazamın konağında Kapdanıderya Uluç Hasan Paşa, Yeniçeri ağası Apostol Hasan Ağa ve David Passi'nin katılımıyla yapılan mütemadî toplantılarda, donanma hazırlıkları, kaleler, Avrupa'daki siyasî vaziyet, padişahın ve İspanya ile Fransa krallarının harcamaları, seferin yönü konuşuluyordu. Bütün devlet erkânının İspanya'ya saldırılacağını söylediklerini kaydeden Hieronimo Lippomano, kapdanıderyanın ise son toplantıda Venedik'i masaya getirdiğini bildirir. Hasan Paşa, aslen Venedikli olduğunu, bu yüzden de ölmek pahasına damarlarındaki bu kanı akıtmak istediğini söylemiştir ve yeniçeri ağası da onu desteklemiştir. Buna karşılık Veziriazam Sinan Paşa, harekâtın hedefinin İspanya olmasında ısrar ediyordu. Bu arada David Passi, onu uyarması ve

¹⁹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sakarya Nehrinin İzmit Körfezine Akıtılmasıyla Marmara ve Karadenizin Birleştirilmesi Hakkında Vesikalar ve Tetkik Raporları", *Bellekten*, IV/14-15 (Nisan-Temmuz 1940), Ankara 1994, s. 149-152; Fodor, "Between Two Continental Wars", s. 189.

¹⁹² *Calendar of State Papers*, VIII, 529-530/1023, Sinan Paşa'nın Don Antonio'ya mektubunun tercümesi, Selh-i Rebiülevvel 999 (26 Ocak 1591). Orijinal metinde bu hicrî tarih balyos tarafından, 2 Şubat 1591 olarak çevrilmiştir.

¹⁹³ *Calendar of State Papers*, VIII, 522-523/1010, Venedik'in İspanya Elçisi Tomaso Contarini'nin raporu, 2 Şubat 1591.

para yoluyla seferin yönünü değiştirmesini tavsiye etmesi için Guglielmo di Savoy'u gizlice Kral II. Felipe'ye göndermiřti¹⁹⁴.

Sonunda III. Murad, veziriazam, yeniçeri ağası ve kapdanıderyadan görüşlerini yazılı olarak kendisine bildirmelerini istedi. Cevaben Sinan Paşa, İspanya'ya; Uluç Hasan Paşa ile Apostol Hasan Ağa, Fas ya da Girit'e saldırılmasını arzettiler¹⁹⁵. Bununla birlikte donanma hazırlıkları günden güne daha düzenli bir şekilde devam etmekteydi. Seferin yönü hususunda ikinci teklifi de nazar-ı dikkate alan III. Murad, adaların planları ve Girit ile Malta'nın istihkâmlarına dair rapor hazırlanmasını emretti. Uluç Hasan Paşa, evinin gizli bir odasında buna dair çalışmaları başlattı. Vakit kaybetmeyen kapdanıderya, yeniçeri ağası ve David Passi, İngiltere ve Henri de Navarre'ye yardım edilmesine taraftar olan veziriazamdan, Venedik'e Girit'in teslimine dair nâme ile bir çavuş gönderilmesini istemek konusunda anlaştılar. Zira İspanya şimdi kendi savunmasına dikkat etmekle meşgul olduğundan ve Venedik'e yardım edemeyeceğinden, padişah bu sayede ya adaya ya da burayı kurtarmak için verilecek 500 bin altına sahip olacaktı¹⁹⁶.

Bu karmaşa arasında yeniçerilerin, Orta Mescid'e Apostol Hasan Ağa aleyhinde tehditvâri kâğıtlar bırakmaları¹⁹⁷ payitahttaki bütün dengeleri etkiledi. Veziriazam Sinan Paşa, İspanya kralı tarafından tahrik ve teşvik edilen Mağriblilerin isyana hazırlandıkları bilgisi ve acilen yardım gönderilmesi talebiyle Trablusgarb'dan bir heyetin İstanbul'a geldiği sırada¹⁹⁸ vuku' bulan bu hadiseyi, İspanya politikasına muhalefet eden ve son zamanlarda padişahı da etkileyen hizibi dağıtmak için kullanmak istedi. 24 şubat'ta

¹⁹⁴ *Calendar of State Papers*, VIII, 521-522/1008-1009, Balyos Hieronimo Lippomano'nun raporları, 2 şubat 1591. Lippomano bu raporunda, şayet İspanya saldırısından vazgeçilirse yeni hedefin Fas ya da Malta olacağını kaydeder.

¹⁹⁵ *Calendar of State Papers*, VIII, 523/1012, Balyos Hieronimo Lippomano'nun raporu, 6 şubat 1591. Lippomano, hükümetine, her şey daha ziyade ona dayanmakta olduğundan, veziriazamı aynı çizgide tutmanın yollarını her zamankinden daha fazla düşünmelerini tavsiye eder. Ayrıca tersaneyi denetlemeye giden Sinan Paşa'nın kendi kadırgalarının büyük yapılmasını emrettiğini, Kapdanıderya Hasan Paşa'nın ise kendisine küçük bir kadırğa inşa ettirdiği ve bunun diğer ümerânın sanki onun kaçmaya hazır olmayı istediğini söyleyerek homurdanmalarına sebep olduğunu zikreder.

¹⁹⁶ *Calendar of State Papers*, VIII, 525/1015, Balyos Hieronimo Lippomano'nun raporu, 16 şubat 1591. Lippomano bu malumatı, konuşmak için kendisini -genelde yaptıkları üzere- evinin bahçesine davet eden "veziriazamın sekreteri"nden aldığını; kapdanın evinde tuttuğu kendi casusunun da hem Girit ve Malta'ya dair çalışmaları hem de Uluç Hasan Paşa'nın Venedik'e yönelik nefretini teyid ettiğini belirtir. "Sekreterin", Venedik'in dostu olan kendisinin ve veziriazamın desteğine güvenmelerini, şayet veziriazam ise küçük bir rıza gösterse seferin ilk olarak Girit ve Korfu'ya yöneleceğini, fakat balyosun şimdiye kadar paşaya takdim ettiklerinin büyük bir Cumhuriyet'in vereceği hediyelerden ziyade "et ve havuç gibi olduğunu", veziriazamın desteğini bu makamda kaldığı sürece korumak istiyorlarsa daha eli açık olmaları gerektiğini söylediğini nakleder.

¹⁹⁷ "Yeniçeri tâ'ifesi Orta-mescide kağıdılar birağup, "Bize Apostol Ağa gerekmez heman eylücek ile içimizden çıksun, yoluyla şimdiye dek nice oldıyse varsun huzür eylesün, yohsa eyü olmaz" diyüp yağandıkları ve niyyetleri hayra değildiği ma'lûm oldukda...", bk. Selânikî, *Tarih*, I, 231.

¹⁹⁸ *Calendar of State Papers*, VIII, 526/1016, Balyos Hieronimo Lippomano'nun raporu, 16 şubat 1591.

Rumeli Beylerbeyi Hızır Paşa'yı vezirliğe terfi ettirip, onun yerine Apostol Hasan'ın getirilmesini sağladı¹⁹⁹; böylece onu İstanbul'dan uzaklaştırması daha kolay olacaktı. Veziriazam Sinan Paşa, boşalan yeniçeri ağalığına da bu makamın kendisine verileceği beklentisinde olan Silahdar Halil Ağa'yı değil, Büyük Mirahur Mehmed Ağa'yı tayin ettirdi.

Lippomano'ya göre, Halil Ağa, III. Murad'a, İspanya veya Fas'a yapılacak seferin başarısının mesafenin uzaklığı ve bütün donanmayla yabancı topraklarda kıtlama zorunluluğundan ötürü neredeyse imkânsız olduğunu söyleyip, bunun yerine zor durumdaki Girit ya da Malta'ya saldırılmasını tavsiye etmişti. Hâlbuki Sinan Paşa, İspanya seferinde kararlıydı. Hatta Trablusgarb'dan gelenlerden Valensiya ve Katalonya hakkında detaylı bilgi alan veziriazam, donanmanın komutasını bizzat deruhte etmeyi düşünüyordu²⁰⁰. Birlikte huzuruna çıktıklarında Lancosme Baronu Jacques de Savary'nin, M. Dufin'in yakında Henri de Navarre'nin elçisi olarak yüz kişilik maiyetiyle İstanbul'a geleceğini bildirmesi; Edward Barton ise Dufin'in bir esir olduğunu ve Fransa'dan hiçbir elçinin gelmeyeceğini söyleyerek buna itiraz etmesi karşısında gülmekle yetindi. Fakat İngiliz tüccarlardan Aya Mavri'den geçerken zorla iki yüz parça kumaş alınması üzerine gösterdiği sert tepkiyle²⁰¹ bir bakıma politikasını tekrar ilan etti.

Az sonra Sinan Paşa açısından bazı menfi gelişmeler peş peşe zuhur etti. İlk olarak David Passi'nin, belki seferin yönüne dair içinde bulunduğu grupla birlikte veziriazama muhalif politikası belki de İspanya hükümetiyle teması dolayısıyla, Sinan Paşa'nın Lehistan'la tesis ettiği sulhü sekteye uğratma girişimi gün yüzüne çıktı. Koca Sinan Paşa, David Passi'yi cezalandırmak istediye de III. Murad buna mâni oldu. Yeni

¹⁹⁹ Sinan Paşa, ağalığı zamanında yeniçeriler onu ilk fırsatta öldürmek için ittifak etmişlerken sırf padişaha böyle bir "sovuk" haberi bildirmemek adına beş altı defa arzedip Apostol Hasan'ın Rumeli beylerbeyi olmasını sağladığını söyler, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 97-99, 67 no'lu telhis.

²⁰⁰ Balyos Hieronimo Lippomano'ya göre (bk. *Calendar of State Papers*, VIII, 528-529/1022, 2 Mart 1591), III. Murad "silahdara" yeniçeri ağalığını vaatetmişken "mirahurdan" 20 bin kron "rüşvet" alan Sinan Paşa, padişaha 50 bin kron değerinde mücevherler ve valide sultana da 10 bin kron vererek bunu engellemiştir. Bu yüzden III. Murad'a kızan silahdar, hususî bir sohbetle, onu şimdiki sefer hazırlıklarında bir hükümdar gibi değil bir tüccar gibi davranmakla itham etmiş, aynı tavrı Lehistan ve Avusturya ile yapılan son anlaşmalarda da sergilediğini söylemişti. Sinan Paşa ise, serdar olduğu takdirde eski zaferlerinin şöhretinin Endülüs'tekileri ayaklandıracağını ve gemisini yönelteceği her ülkenin kapılarını açacağını düşünüyordu. Fakat "veziriazamın sekreteri", Sinan Paşa'nın imparatorluğun bütün işlerini yönetmek yerine sadece donanmanın komutasını üstlenmesine sıcak bakmıyordu. Devletine, yakın zamanda Malta ve Girit keşişlerinin İstanbul'a geleceğini, dolayısıyla bu adaların içinde buldukları zor durum hakkında Osmanlı yönetiminin daha fazla bilgi sahibi olacağını haber veren Lippomano, o yaz kıtlığın kavurduğu İtalya'yı, Türk harekâtı ister Girit'e isterse de Malta'ya yönelsin gelecek sene daha büyük bir tehlikenin beklediğini kaydeder.

²⁰¹ Hieronimo Lippomano (bk. *Calendar of State Papers*, VIII, 530-531/1024, 2 Mart 1591), buna hayli sinirlenen Sinan Paşa'nın tüccarlardan alınan malların iadesi ve suçluların İstanbul'a getirilmesi için bir çavuş gönderdiğini yazar.

Rumeli Beylerbeyi Apostol Hasan Paşa, David namına veziriazamdan hesap sordu. Sinan Paşa, beylerbeyi ile aralarında geçen konuşmaları bir telhisle III. Murad'a bildirmiştir. Buna göre Hasan Paşa, Sinan Paşa'ya gelerek, padişahın kendisine donanma hususunu önce David Passi ile etraflıca müşavere edip, sonra da veziriazamla konuşmasını ve buna göre amel edilmesini emrettiğini; kendisinin David Passi ile görüştüğünü ve bir kez de onun müşavere edip padişaha arzetmesini söyler. Sinan Paşa ise, durumu bizzat padişaha arzedip ona göre hareket edeceği; donanmanın ancak gelecek yıl hazır olabileceği; o zamana kadar gerekli tedbirlerin “yâb yâb” alınacağı; şimdi planları ve hazırlıkları bir Yahudi'ye bildirmek istemediği; padişahın da buna râzı olmayacağı; *Kur'an*'da Yahudilerin müminlere düşmanlık bakımından insanların en şiddetlisi olduğu buyrulurken bunun hilafına “saltanata müteallik umûru ana keşf” eylemeyeceği cevabını verir. Buna kâni olmayan Hasan Paşa, David'in gücünden, padişahın ona verdiği ehemmiyetten bahseder. Veziriazam kendince gerekli açıklamalarda bulunursa da Rumeli beylerbeyi hayli bağırıp çağırır.

Sinan Paşa, aralarında geçenleri naklettikten sonra Hasan Paşa'yı ağır sözlerle tenkit ve gerek onun gerekse “nişancı [Abdulmuhyi Paşa] ve gayrısı”nın David'den sadakat umduklarını iddia eder. “Bu makule haşerâtın kelimâtına i'timâd buyurub”, İstanbul'da o kadar tecrübeli gaziler, şeyhler ve ulema varken, bir Yahudi'nin “umûr-ı saltanat tedbîrine karışdırub, husûsan donanma gibi bir emr-i hatîre karış”tırılmasını padişaha lâyük görmediğini söyleyip serzenişte bulunur. David Passi'nin hep “Frenkler” ile yiyip içtiğini, Venedik ve İspanya lehine faaliyet göstermesinin muhtemel olduğunu, “gelecek yıl çıkacak” donanma konusunda şimdiden bilgi toplayıp onları haberdar etmek istediğini belirtir. Bu yüzden de donanma işini “pâdişâhdan ve kapudandan gayrısıyle müşâvere etmek hemân sırrımız fâş olub a'dâyı vâkif eylemekdür” diyerek hem hassasiyetini hem de endişesini dillendirir²⁰². Sinan Paşa, bu hadiseden kısa bir

²⁰² Telhise göre veziriazam ile beylerbeyi arasındaki konuşmanın devamı şöyle cereyan eder: Hasan Paşa, “hay siz ol Yahudi'yi bilmiyorsunuz. Ammâ kendünüze dost idinsenüz evlâ idi. Ol Yahudi çokça nesneye mâlikdür. Çok kimesnei zeng[in]lemiştir. Ve sa'âdetlu pâdişâh dahi sözün dinler” gibi birçok söz söyler. Sinan Paşa “hâşâ sümme hâşâ sa'âdetlu pâdişâh ol mel'ûnun kelimâtına iltifat eylemek ne ihtimâldür? Hezâr ol mel'ûn söz söyler netice virmezdi. Dahi odur” deyince Hasan Paşa, “kasem idüb yanlış anlamışsınız, hele ben size didüm” diyerek inadını sürdürür. Sinan Paşa, “hey oğul ne 'aceb söylersin yohsa tilâvet-i Kur'an-ı Şerif eylemez misin?”, deyip Kur'an'daki Yahudiler'le dost olunmamasına dair ayetleri okur. Hasan Paşa bu defa, “ol Yahudi gerekli Yahudi'dür. Hâlen sizin korkunuzdan taşra çıkamaz, öldürtmek istermişsin” deyince Sinan Paşa, “hayır oğul böyle söyleme, ben pâdişâh buyurmadın ve kat kat danışmadın bir kılı şundan şuna kaldırmağa kadir değilüm. Kandekaldı ki âdem öldürdem. Başdan gerek Yahudi olsun gerek gayrı olsun hâlen dâr-ı İslâm'da oturuyor. Her kim olursa kanlu olur. Ben kanlu mı olurum?” şeklinde mukabele eder. Bunun üzerine Hasan Paşa, “Geçenlerde dahi sa'âdetlu pâdişâha 'arzeylemişsin, sa'âdetlu pâdişâh dahi bî-huzûr olub, bana “Yahudi'yi yanına alub saklayasın, şöyle kasdları vardır” diye emrettiklerini söyler. Sinan Paşa, işin doğrusunu, David Passi'nin Lehistan'daki menfi faaliyetlerini öğrenince, “bir Müslüman'un haberini efendimize bildirdüm, şehirden gitsün

süre sonra sulhün tasdiki için Lehistan'dan beklenen elçi ve hediyelerin gelişini hızlandıracağı gerekçesiyle yeni Rumeli Beylerbeyi Apostol Hasan Paşa'yı Sofya taraflarına göndermek istediysede III. Murad'ı ikna edemedi²⁰³.

2.7. Donanma Hazırlıklarında Aksaklıklar ve Kanal Çalışmalarının İptali

Sinan Paşa'nın başı muhalifleri ile dertte iken donanma çalışmalarında da birtakım sıkıntılar yaşanıyordu. Karadeniz kıyılarına ve Anadolu'ya kereste teminine adamlar gönderilmiş ve Samakov'dan işlenmiş demir yüklü 500 deve gelmişken, Hıristiyan kölelere Malta ve Girit modelinde gemiler inşa ettirme çalışmaları başarısız oldu²⁰⁴. 6 Mart 1591 tarihli hükümlerle Rodos, Midilli, Sakız ve İstanköy kadılarına, oradaki bütün neccârları acilen İstanbul'a göndermeleri emredilip, şayet bir neccârı dahi herhangi bir sebep ya da bahane ile alıkoydukları duyulursa sadece azledilmeyip şiddetle cezalandırılacakları bildirildi²⁰⁵.

III. Murad'a akseden şikâyetler karşısında Veziriazam Sinan Paşa'nın, bunların aslı olmayabileceği ve uhdesindeki mâlî vazifelerinin yanı sıra 15 kadirge yaptırması da emredildiği için azlini münasip görmediği²⁰⁶ Bolu Beyi Behram Bey, hâlâ ne gemi

deyu buyurdular, sonra yine 'afveylediler, biz de ferâğat eyledük" diyerek anlatmaya çalışırsa da Hasan Paşa bildiğinden dönmez. Sinan Paşa, Hasan Paşa'yı "bir ehl-i hevâ taze kimse" olarak tavsif eder; onun gibi "kavli fi'line uymaz dehrî mezheb ve kezzâb" kimse görmediğini, yalan yere yemin etmenin onun nezdinde "âb-ı zülâl" olduğunu, bazı kimselerden onun fesadçılığını ve meclisinde kendisini öldürtmek istediğini ama muvaffak olmadığını söylediğini işittiğini belirtir. Her sözü dinlenirse nasıl bir fesada sebep olacağını görüleceğini iddia edip, "ana benzer bir iki dahi vardır. Cezaların bulmuşlardır. Ola ki bu dahi anların derdine giriftâr ola" temennisinde bulunur. Kendisinin "bir koyun 'ömrü kadar ömrü" kaldığını, padişahın sadece bu dünyasına değil ahiretine de hizmet etmek istediğini zikreder, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 12-15, 8 no'lu telhis. Mevcud telhislerinde Sinan Paşa'nın, Ferhad Paşa ve Apostol Hasan Paşa gibi isimleri David Passi ile ittifak halinde kendisi aleyhinde çalışmakla itham ederken Uluç Hasan Paşa'dan hiç bahsetmemesi, bu ve başka bir telhisinde onun hakkında müspet ifadeler kullanması ve muhalefatının müsaderesine karşı çıkması, ikisi arasında Venedik kaynaklarında aktarılan nispette bir fikir ayrılığının olmadığını, varsa bile bunun münaferefe dönüşmediğini düşündürür.

²⁰³ Tafsilat için tezimizin "Sinan Paşa'nın Lehistan Politikası" adlı bölümüne bakılmalıdır.

²⁰⁴ Lippomano (bk. *Calendar of State Papers*, VIII, 533-534/1030-1031, 16 Mart 1591), donanma çalışmalarında bir yavaşlama görüldüğünü, bunun David Passi'nin veziriazamın gözünden düşmesiyle bağlantılı olabileceğini; "veziriazamın sekreteri" aracılığıyla padişaha gemiler için şimdiye kadar toplanan parayı alması ve şüpheli bir zaferden ziyade barışın "keyfini çıkarması" hususunda ısrar etmeyi sürdüreceğini belirtir. Yine de Karadeniz'deki donanma hazırlıklarını takip etmeye çalışır.

²⁰⁵ MD 67, 98/260, 10 Cemaziyülevvel 999/6 Mart 1591.

²⁰⁶ III. Murad, "Bolu Beyi İbrahim'in" zulmü olduğunu duyduğu ve taahhüdündeki parayı hâlâ teslim etmediği için, "bu husûsu görüb bilâ ketm 'arzidesin, mu'âvenet yeri değildir" hatt-ı hümayûnuyla veziriazamı itham ve ihtar etti. Sinan Paşa, telhisinde suçlama karşısında önce, "ol kulları değılliz ki bir kimesnenin zulmun duyub himâyet eyleyevüz. Anın gibi bir nesne duysam ketmetmeyüb elimleden evvel i'lâm iderdim" sözleriyle sitem eder ve bu konuda ne İstanbul'a şikâyetçi geldiğini ne de gelip giden çavuşların bir şey söylediğini kaydeder. Hâlihazırda Bolu beyinin İbrahim Bey değil Behrâm Bey olduğunu, bazı mukataa işleri dolayısıyla altı aydır İstanbul'da bulunduğunu ve mensuhât tahriri ve sipahilere tevzii vazifesiyle "düñki gün" izin alıp gittiğini belirtip padişaha aksettirilen bilginin yanlış olduğunu ortaya koymaya çalışır. "Zamane de garaz çoktur, Allahu Ta'âlaâ insâf vire" diyerek, Behram Bey ile ilgili suçlamaların, ya son görevinden ya da bazılarının onun sancağına talip olmasından ötürü yapılmış olabileceğini bildirir. Fakat Sinan Paşa'ya göre, Behram Bey'e, "mukata'at ahvali ve tevzi' hususu ve on beş pâre kadirge binası olunmuşdur. Zimmetinde olan mâlin ba'zını virüb ba'z-ı ahârı dahi zimmetindedir. Muhassalî henüz iş içindedir. Mutlaka dedikodu ile kaldırmak

yaptırıp göndermiş ne de donanma için kereste kestirmişti. Bu yüzden vazifesini yapması için sert üslupla ihtar edildi²⁰⁷. Ahyolu'nda inşa edilen kadirga ve mavnanın kerestesinin temini emrine karşı halkı galeyana getirdiği bildirilen Kurd Bâli'nin yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi istendi²⁰⁸. Mısır Beylerbeyi Vezir Üveys Paşa'ya donanma için birtakım levâzımât siparişi verildi²⁰⁹.

Başlamış olan Sakarya-İzmit Kanalı çalışmalarını hızlandırmak için lağımcı ve ırgad teminine dair yeni emirler çıktı ve hafriyata nezaret vazifesi Sokolluzâde Hasan Paşa'ya havale edildi²¹⁰. Veziriazam Sinan Paşa, kısa bir süre sonra çalışmaları yerinde görmek üzere padişaktan izin alıp Kapdanıderya Uluç Hasan Paşa, Vezir Ferhad Paşa, Anadolu Kadiaskeri Ali Çelebi ve bazı erkânla bölgeye gitti. Burada üç gün boyunca incelemelerde bulundu. Tekrar İstanbul'a döndüğünde mevcut durumu padişaha arzetti. Lâkin “ba'zı a'yân-ı sa'âdet lisânından ahbâr-ı garîbe vâsıl olmağın” III. Murad, halka fazladan bir külfet getireceği ve donanma hazırlıklarını aksatacağını söyleyerek veziriazama kanal teşebbüsünden vazgeçmesini emretti. Buradaki çalışmalar tatil edilirken²¹¹ Anadolu'ya kadirgalar için 20 bin ve büyük kadirgalar için de 6 bin küreğin

münasib değildir”. Yine de teftişi emredilirse adam gönderilip geri İstanbul'a çağrılabilceğini kaydeder, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 219, 175 no'lu telhis.

²⁰⁷ MD 67, 98/260, 10 Cemaziyülevvel 999/6 Mart 1591. 14 Ramazan 999/6 Temmuz 1591'de Bolu beyine, hissesine düşen bir kadirganın bedeli olan 300 bin akçeyi göndermediğinden hemen yollaması emredilmiştir (bk. Bingül, *Mühimme Zeyli Kataloğu'ndaki 5 Numaralı Defterin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2002, s. 94-95, hk. 64-203). Behram Bey 16 Cemaziyülâhir 1001/20 Mart 1593'de hâlâ vazifesinin başında olduğuna göre Sinan Paşa telhisinden istediği neticeyi almış olmalıdır (bk. MD 70, 112/53).

²⁰⁸ MD 67, 93/246, 10 Cemaziyülevvel 999/6 Mart 1591.

²⁰⁹ MD 67, 88/227, 10 Cemaziyülevvel 999/6 Mart 1591.

²¹⁰ Uzunçarşılı, “Sakarya Nehrinin İzmit Körfezine Aktılması”, s. 152-155. Bu makalede yer almayan ve çalışmaların başlamış olduğuna dair şu hüküm için bk. MD 67, 102/273, 11 Cemaziyülevvel 999/7 Mart 1591. Ocak 1591'deki keşif faaliyetlerinden ayrıca bahsetmeyen Selânikî (bk. *Tarih*, I, 232-233), 15 Cemaziyülevvel 991'de Sokolluzâde'nin nâzır tayin edildiğini ve kanal çalışmalarına başladığını nakleder. Bu malumatı arşiv vesikaları ile birleştirmek isteyen Uzunçarşılı, Sokolluzâde'yi daha ilk keşif sırasında hafriyat nâzırlığına getirilmiş gösterir.

²¹¹ Kanal çalışmalarının iptalinin tam tarihini tespit etmek zordur. Selânikî (bk. *Tarih*, I, 238), veziriazamın, diğerlerini de yanına alıp Cemaziyülâhir 999 Salı günü Dîvân'dan çıkıp (bu takdirde 2, 9, 16 ya da 23 Nisan 1591 olabilir) bölgeye gittiğini, üç gün burada kaldığını, döndüğünde muhalifleri tarafından yönlendirilmiş olan III. Murad'dan kanalın durdurulması emrini aldığı zikreder. Arşiv vesikalarında kanalın iptaline dair en erken tarih, 11 Nisan'dır (bk. MD 67, 107/290-291, 16 Cemaziyülâhir 999/11 Nisan 1591). Hammer'in ismini vermediği Venedik elçisi -muhtemelen Lippomano-, 1 Nisan 1591 tarihli raporunda Sinan Paşa'nın kanal teşebbüsüne Ferhad Paşa ile kapdanıderyanın karşı çıktıklarını yazar (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 197). Lippomano (bk. *Calendar of State Papers*, VIII, 537/1040), 9 Nisan tarihli raporunda, kapdan paşanın “[nereden olduğunu belirtmeksizin] hemen döndükten sonra” konuşma kaybı ve asab bozukluğu şeklinde tezâhür eden bir hastalığa yakalandığı kaydeder ve bu alametleri zehirlenme belirtisi olarak değerlendirir. Lippomano'nun 9 Nisan'daki raporu hariç, buradaki kaynakları makalesinde kullanan Uzunçarşılı (bk. “Sakarya Nehrinin İzmit Körfezine Aktılması”, s. 155-158), Sinan Paşa'nın Cemaziyülâhir sonlarında (16-24 Nisan) bölgeye gittiğini söylese de bu sırada kanal işi zaten durdurulmuştur. Ayrıca kanal işine dair Uzunçarşılı tarafından neşredilmemiş bazı vesikalar için bk. MD 67, 127/344, Gurre-i Şaban 999/25 Mayıs 1591; Bingül, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 102-103, hk. 70-218).

İzmit'te depolanmasına dair emirler gönderildi²¹². Hisselerine düşen kadirga paralarını hâlâ göndermeyen Erzurum, Karaman, Dulkadir, Rum ve Anadolu beylerbeyileri sert bir şekilde uyarıldı²¹³.

2.8. İstanbul'da Diplomatik Savaş

Diplomasi trafiği, bundan çok daha hareketli idi. Mart sonunda Lehistan yoluyla İstanbul'a gelen bir İngiliz sekreter, Edward Barton'a faaliyetlerine daha büyük bir ağırlık kazandıracak elçilik ünvanı ve padişah ile diğer erkâna kıymetli hediyeler taşıyan bir geminin yolda olduğu malumatını getirdi. İngiliz heyeti, padişahın donanma yardımını vaadini tutması ve Henri de Navarre'nin Kuzey Afrika'dan at satın almasına müsaade etmesine dair yazılı müracaatta bulundular²¹⁴. Asıl önemli gelişme Fransa sefaretinde yaşandı. Fransız Katolik Cephesi'nin lideri Mayenne Dükü Lorraineli Charles'in, III. Murad ve Sinan Paşa'ya hitaben 28 Aralık 1590'da kaleme aldığı ve Venedik aracılığıyla gönderdiği mektuplar 9 Nisan 1591'de İstanbul'a ulaştı.

Mayenne dükü, “gerçek kral” Bourbon kardinalinin zindanda öldüğünü, Henri de Navarre'nin sadece bir gâsıb olduğunu, Fransa'daki bütün eyaletlerin mecliste onun krallığını reddettiklerini söylüyor ve padişahın Fransız Katoliklerini himayesine almasını rica ediyordu. Ayrıca yakında bir elçi göndereceğini bildirerek şimdilik Lancosme Baronu Jacques de Savary'in mümessili kabul edilmesini istiyordu²¹⁵. Jacques de Savary, mektupları veziriazama takdim ederken Mayenne dükünü bir kral olmasa da bütün Fransız Katoliklerinin hâmisi sıfatıyla tanıttı. Dük ve Katoliklere destek verilmesini ya da en azından Henri de Navarre ve İngiltere kraliçesine yardım edilmemesini istedi. Fransız Katoliklerini tamamen İspanya'nın safına itmek istemeyen Sinan Paşa, Lancosme baronuna, mektuplara şimdilik cevap vermeye gerek olmadığını, fakat Fransa'dan geleceği duyurulan elçinin İstanbul'da iyi kabul göreceğini söyledi.

²¹² *Calendar of State Papers*, VIII, 537/1040.

²¹³ MD 67, 106/288, 16 Cemaziyülâhir 999/11 Nisan 1591.

²¹⁴ Venedik'in Almanya Elçisi Giovanni Dolfin, Mart başında oraya gelen ve yanlarında muhtemelen Osmanlı yönetimine hediye edecekleri yedi kutu ve bazı kumaş denklere bulunan iki İngiliz'in 11 Mart'a Lehistan'a doğru yola çıktığını bildirir. Lippomano ise İstanbul'a gelen bir İngiliz'den bahseder. Ayrıca balyos, Mağriplilerin isyanı ve onlarla devam edegelen savaşın, Osmanlı yönetiminin İngilizlerin taleplerini yerine getirmesini imkânsız kılacağını iddia eder (bk. *Calendar of State Papers*, VIII, 531/1027, Giovanni Dolfin'in raporu, 12 Mart 1591; 536/1037, Hieronimo Lippomano'nun raporu, 30 Mart 1591).

²¹⁵ Her iki mektup için bk. *Calendar of State Papers*, VIII, 540-542/1045-1046.

Birkaç gün sonra Galata'daki bir manastırda çok gizli bir toplantı yapan Jacques de Savary ile Habsburg elçisi, Türk donanmasının denize açılmasını engellemek için İspanya kralı tarafından kabul edilmiş olan talimatları değiştirdiler. Giovanni Stefano Ferrari veya başka birisi çok yakında Mayenne dükünün temsilcisi adı altında İstanbul'a gelecek, bu şekilde parayla İspanya'nın güvenliği satın alınmaya çalışılacaktı. Diğer taraftan bu elçiler, Osmanlı yönetiminin şüphelerini tahrik etmek için İspanya kralı ile İngiltere kraliçesinin birlikte hazırlıklar yaptıklarına ve papanın Henri de Navarre'ye karşı mücadele etmek için büyük miktarda para ve adam topladığına dair raporlar yayıyorlardı. Bu raporlara Veziriazam Sinan Paşa itimad etmediği gibi, saraydan da İngiliz elçinin talebi doğrultusunda Henri de Navarre'ye Cezayir'den tahıl ve at temin etme izni çıktı.

Yine de Balyos Lippomano'ya göre, Ferrari ya da bir başkası büyük miktarda para ile gelmesi halinde istediklerinin hatırı sayılır bir kısmını elde edecekti. Zira o sıralarda Osmanlı hükümetinde hadiseler çok değişkendi; altın, padişahın kararlarını değiştirecek en kesin güçtü. Lippomano, donanma hazırlıkları kesintisiz sürse de, Malta kadırgalarının yakın tarihte yaptıkları saldırı sebebiyle seferin yönüne dair padişah ile veziriazam arasında zuhur eden bir fikir ayrılığından bahseder. III. Murad, veziriazama seferin hedefinin burası olmasını emretmiş; Sinan Paşa ise Mekke Müslümanlar için neyse Malta'nın da Hristiyanlar için o olduğunu ve her Hristiyan gücün orayı savunmak için harekete geçeceğini söylemişti. Girit hususunda da "bu ada, size iyi gözüküyordu an sizin olacaktır" diyerek İspanya'ya öncelik verilmesini tavsiye etmişti. Fakat III. Murad, 19 Nisan itibarıyla, henüz Malta konusundaki kararında ısrar ediyordu²¹⁶.

2.9. Donanma Faaliyetlerine Yeniden Hız Verilmesi

Mayıs ortalarına doğru şartlar tekrar Sinan Paşa'nın arzu ettiği istikamette değişti. David Passi yine cezasız kalsa da Rumeli Beylerbeyi Apostol Hasan Paşa'nın azl ve sürgünüyle karşısındaki hizibin gücü nispeten zayıfladı.

Veziriazama daha büyük hazırlıklar yapması talimatı verildi. Lippomano, bunun sebepleri arasında, tahtına geri oturtulursa Osmanlıların haraçgüzârı olacağını vaadeden Don Antonio'ya yardım etme arzusunun ve Kraliçe I. Elizabeth'in bir mabeyncisinin

²¹⁶ *Calendar of State Papers*, VIII, 538-540/1044, Balyos Hieronimo Lippomano'nun raporu, 19 Nisan 1591. Aynı tarihlerde İspanya'da gerçekten de Ferrari'nin İstanbul'a gönderilmesi gündemde idi (bk. *Calendar of State Papers*, VIII, 538/1043, Venedik'in İspanya Elçisi Tomaso Contarini'nin raporu, 12 Nisan 1591).

İstanbul'a gelip veziriazamla görüştüktan sonra geri dönmesinin de bulunduğunu kaydeder²¹⁷. Muhtemelen bu görüşmede, kraliçenin savaş konusundaki kararlılığı ve yardım talebi bir kez daha vurgulanmış olmalıdır. Zira II. Felipe ağır bir hastalıkla, ancak Fuggerler'den borç alarak karşılayabildiği Felemenk'teki askerlerinin masraflarıyla ve İngilizlerin hemen bütün sömürgelere yaydığı savaştan ötürü büyük ticarî kayıplarla uğraşırken, Kraliçe I. Elizabeth Nisan'da tam teçhizatlı 80-90 gemiyi suya indirmişti²¹⁸.

Filhakika Osmanlı yönetimi de, donanma hazırlıklarını yeniden arttırdı. Kadırgalar için yan topuna ihtiyaç olduğundan, oradaki kullanılmayan toplardan buna uygun olanları ile mevcut topların miktarını gösterir defteri İstanbul'a göndermeleri ve yeni top dökmeleri için İskenderiye, Rodos ve Kıbrıs ümerâsına emirler yazıldı²¹⁹. Çingâne Beyi İbrahim Bey'den, İstanbul'da kadırga inşasında kullanılmak üzere beş adet "çingâne dezgâhı" göndermesi istendi²²⁰. Mısır beylerbeyi ve defterdarına, müteveffa Üveys Paşa'ya sipariş edilen donanma levâzımâtının şimdiye kadar gönderilmediği bildirilerek, Beçini Sinan Bey ile hemen yollanması emredildi²²¹.

15 Şaban 999/8 Haziran 1591 tarihli 61 adet hükümle ilgili ümerâ, hisselerine düşen toplam 100'e yakın kadırganın, her birisi için 300 bin akçe olmak üzere, masrafını hâlâ yollamadıkları için "mes'ûl ve mu'âteb" oldukları bildirilerek, emri yerine getirmezlerse cezalandırılacakları hususunda uyarıldı. Ayrıca, "donanma hususu ehem-i mühimmâtdan olub asla ihmâl ve musâhele câyiz değildir" denilerek payitahtın bu meseleye verdiği önem hassaten vurgulandı. Donanma işine başlanırken 990 yılı öncesi bakayası adres gösterilmişken, tahsilâtı kolaylaştırmak için bu hükümde tarih 993'e (3 Ocak-22 Aralık 1585) çekilerek biraz daha güncel alacaklar esas alınmıştır²²².

²¹⁷ *Calendar of State Papers*, VIII, 546/1059, Balyos Hieronimo Lippomano'nun raporu, 18 Mayıs 1591.

²¹⁸ *Calendar of State Papers*, VIII, 537-538/1041-1043, 542/1048, 543/1050-1051, İspanya ve Almanya'daki Venedik elçilerinin raporları.

²¹⁹ Bingül, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 77, hk. 47-170, 47-171, 48-172, 2 Şaban 999/26 Mayıs 1591.

²²⁰ Bingül, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 62, hk. 33-130.

²²¹ Bingül, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 61, hk. 32-168, 18 Şaban 999/11 Haziran 1591.

²²² Bingül, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 40-41, hk. 49-51.

2.10. Sinan Paşa'nın Karşılaştığı Zorluklar ve Veziriazama Suikast Teşebbüsü

Bu süreçte yaşanan bazı aksaklıklar Sinan Paşa'nın telhislerine de aksetmiştir. Mesela bunlardan birinde Sinan Paşa, donanma hazırlıkları bakımından hayli ehemmiyetli kendir emânetine bir çaşnigirin “fakrım vardır” diyerek talip olması üzerine III. Murad'ın “ehl-i vukuf ise” verilmesi emrine itiraz eder. Sinan Paşa, birkaç yıldır emânetin bu şekilde birer çaşnigire verildiğini, her birinin vazifesi müddetince birkaç bin altın sahibi olduğunu, buna mukabil tersaneye bir tane bile kendir gelmediği, şimdi bu kadar gemi hazırlanmışken kendir hizmetinin sadece “def-i fakr için” birine verilmesinin donanma işlerini aksatacağını yazar.

Aynı durum bez ve çuka hizmeti için de geçerlidir. Kendir hususunda birkaç defa daha Saray'a bu minvalde müracaat olduğundan kendisinin, “işte bu kadar kendir gerekir, senden isterim” diyerek meseleyi kapdanıderyaya havale ettiğini ve halen tahsil edilmek üzere olduğunu bildirir. Çuka işini de, onların hizmeti olduğundan, yeniçeri ağasına terkettiğini zikreder. Herkesin kendi menfaati için memuriyet istediğini, kendisinin ise padişahın “mesâlih-i mühimmesinin bitmesin”e çalıştığını iddia eder. Bu yüzden, bir şekilde hatt-ı hümayûn çıkartanlar, kendisi hakkında padişahın emirlerini dinlemediğini “gamz” ederlerse bunlara yüz verilmemesini rica eder. Ayrıca hattı-ı hümayûnların sahteleri peydâ olduğundan, şüphelendiklerini tekrar padişaha göndermek istediğini, fakat “tereddüd ider” diye iftiraya uğramaktan korktuğunu zikreder. III. Murad'ın veziriazama cevabı ise, sadece “ma'lûm oldu” sözünden ibarettir²²³.

Başka bir telhiste, paralarının toplanması ile ilgili gecikme ve diğer aksaklıklardan bahsedilir. Veziriazamın iddiasına göre, herkese mansıbına göre donanma akçesi tevzi edildiğinde kendisi hissesine düşen altı kadırganın parasını vermiş ve diğerleri de halli halince bunu yerine getirmişlerdir. Mısır'a da çavuş gönderilip, oradaki ümerâ ve keşşâfın zimmetinde eski bakayadan hayli mal tahsil olunacakken merhum Üveys Paşa gereği gibi müsaade etmemiş, yalnızca kendi hazinesinden ve bir iki kimseden aldığı toplam 10 bin altını İstanbul'a yollamıştır. Hatta Üveys Paşa, “beğlerden bî-teklif alamadım âhirü'l-emr tekmi'l eyledim yine anlardan alırım deyu

²²³ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 250, 213 no'lu telhis. Kendir ve bez hizmetini mutemed adamlara vermesi ve bunların vaktiyle tedarik edilmesine dair kapdanıderyaya yazılan bir hüküm (bk. MD 67, 130/350, Gurre-i Şaban 999/25 Mayıs 1591), ya Sinan Paşa'nın bahsettiği önceki emir ya da bu telhis sonrası verilen emir olabilir.

vâfir mağlata dahi eylemiş”tir. Sinan Paşa, “hele neyleyelim böyle mağlata çok olur” diyerek padişaha bu tür hadiselerle sıklıkla karşılaştığını bildirir.

Bu telhisten anlaşıldığı kadarıyla veziriazam, sadece paranın temini değil, gelen meblağın miktarı ve nereye harcandığına dair kendisi aleyhinde padişaha fısıldanan dedikodularla uğraşmaktadır. Bundan dolayı III. Murad’a, Mısır’dan gelen 10 bin altının donanma masrafına sarfedilmekte olduğunu, daha fazlası gelse zaten bunu arzetmiş olacağını yazar. Padişahın bu tür iftira ve yalanlara inanmamasını rica eder²²⁴.

Sinan Paşa, suikast hazırlığı olmasından şüphelendiği bir hadiseden de bahseder. Buna göre, kendisi ikinci divânının ardından akşam namazını kılıp hareminde otururken, adamları avluda bir suhte yakalamış ve üzerini arayınca iki tane büyük “Engürüs” bıçağı bulmuşlardır. Sinan Paşa, tam olarak niyetini anlayamadığı bu kişiyi gece hapiste tuttuğunu bildirip, onu kürek cezasına çarptırmak ve hadisenin sebebini araştırmak için padişahın izin istedi. III. Murad gerekli müsaadeyi vermişse de hadisenin akıbeti takip edilememektedir²²⁵.

2.11. Uluç Hasan Paşa’nın Ölümü ve Kapdamderya Arayışı

Bütün bu sıkıntılar arasında Sinan Paşa açısından en önemli gelişme, III. Murad’ın, veziriazamı tam manasıyla tatmin edecek şekilde olmasa da, David Passi’nin cezalandırılmasına izin vermesi idi²²⁶. Belki de bu yüzden Venedik’in yeni balyosu Lorenzo Bernardo, Türkler, kralın politikasının İngiltere ve Fransa’ya boyun eğdirip ardından Venedik’i harap etmek ve sonra da kendisini bütün dünyanın efendisi yapmak

²²⁴ Sinan Paşa, Mısır’dan gelen parayla ilgili iddiaları şöyle cevaplar: “...Vech-i meşrûh üzere on bin altın gelüb kabz olunub Donanma-i Hümâyûn masârifine sarfolunur. Ol dahi sa’âdetlu pâdişâhımın hidmeti değil midür? Üç yük geleydi bu kulları hâk-i pâ-yi şerife ‘arzeyemez miydüm? Başdan her kişi malını yabana mı atar? Üveys Paşa ne asıl kimesnedür ma’lûm-ı sa’âdetleri değil midür? Üç yük altunu ne için gönderürdi mülâhaza olunsu kati hizb idüğü ma’lûm olmaz mı? Devletlu padişahım, ihsân eylen, heman olur olmaz müfsidün sözüne itimad buyurub bu mübarek günlerde sū-i zân ile kullarınızı pâymâl buyurman. Huzûr-ı pâdişâhîde kizbi zuhûr iden müfside gûşmâl olunmamağla doğru söz söylenmez oldu. Bunun ötesi yaramaza varır. İhsan buyurub bu makule söz söyleyüb altından çıkmayan müfside gûşmâl buyurulsun. Bakı fermân pâdişâhımındır”, bk. *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 95-96, 65 no’lu telhis. Mukayese için bk. Bingül, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 130-131, kendisinin, Kıbrıs beylerbeyinin, Mısır meşâyih ve ümerâsının, Üveys Paşa’nın baki kalan kadırga akçelerinin gönderilmesine dair Mısır beylerbeyine hk. 97-279, 22 Ramazan 999/14 Temmuz 1591.

²²⁵ “Devletlu pâdişâhım, dün ikindü divânın savub içerü girüb ahsam namazın edâ idüb otururken, nâgâh bir dizman suhte içerü avluda ‘oğlanlar bulundu, herifi yakalayub safaya çıkmağa komayub kuşağın yokladukda iki dane büyük engürüs bıçakları bulundu. Mel’unun muradı ma’lûm olmadı. Bilmeziz yohsa bir ta’lime mi mukarin oldu? Hele gece habse virildi. Emrinuz ile küreğe konulub sebebi yine tetebbu’ olunsun. Bu kulları haklayım. Hak Ta’âla hazretlerini mu’in anlarım. Bakı ferman devletlu pâdişâhımındır”, bk. *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 145, 104 no’lu telhis. Bu telhis, aynı ifadelerle 65 no’lu telhisin ilk kısmında da geçer.

²²⁶ Tafsilat için tezimizin “Sinan Paşa’nın Lehistan Politikası” bölümüne bakınız.

olduğunu bildikleri için II. Felipe'nin bu tarihlerde İstanbul'a göndereceği bir temsilcinin ateşkes konusunda başarılı olamayacağını düşünüyordu²²⁷.

Nitekim Osmanlı yönetimi, tam da bu tarihlerde, daha evvelki nâme-i hümayûn ve mektuplara rağmen Portekiz kralının oğlunu İstanbul'a yollamayan Fas sultanına 7 Ramazan 999/29 Haziran 1591 tarihli yeni bir nâme yazdı. Gelecek baharda donanma İspanya seferine çıkacağından Portekiz kralının oğlunun İstanbul'da bulunmasının mühim olduğu vurgulandı ve II. Felipe'ye şirin görünmek adına, memleketine uğrayan İngiliz tacirleri hapsedmemesi, mahpus olanları da serbest bırakıp mallarını iade etmesi istendi. Nâmeyi yerine teslim edip çocuğu getirmek üzere Mehmed Çavuş, yedi kalite ile Fas'a doğru yelken açtı²²⁸. Fakat Bernardo'ya göre, aslında hâlâ donanmanın hedefi hakkında hiçbir karara varılamamıştı. Kesin olan bir şey vardı ki o da İngiltere, Osmanlı donanmasını İspanya'nın zararına yöneltmek için asla ısrarını kesmemişti. Kapdanıderya Hasan Paşa ise gemilerinin Fas'a karşı kullanılmasını arzu ediyordu²²⁹.

Venediklilerin ısrarla Sinan Paşa'nın İspanya politikasını baltaladığını iddia ettikleri Uluç Hasan Paşa, 19/20 Ramazan (11-12 Temmuz) gecesi öldü²³⁰. Tersaneden dönüşte yemeğe oturmuş, fakat ilk lokmayı yutamamış, bir bardak şerbet almış, bunu içer içmez şiddetli bir şekilde başı ağrımış ve terlemiş, yatağa götürülmüş, yarım saat içersinde ruhunu teslim etmişti. Bir gün önce Sinan Paşa ile yediği yemek sonrası vuku bulan bu ani ölüm, İstanbul'da dedikodulara yol açtı. Bernardo, bazı kimselerin kapdanıderyanın bu yemekte zehirlendiğini düşündüklerini, lâkin hekiminin onun ölüm sebebinin harem sefahatine düşkünlüğü olduğunu söylediğini kaydeder²³¹. Sinan Paşa

²²⁷ *Calendar of State Papers*, VIII, 548/1067, 26 Haziran 1591. Hammer (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 205), Avusturya elçisine istinaden, Lippomano'nun talimatları dışına çıktığını, Henri de Navarre ile İngiliz elçinin müzakerelerini ifşa etmekle suçlanıp Venedik'in emriyle hapsedilerek Girit'e gönderildiğini yazar. Miguel A. Bunes ve Evrim Türkçelik ise (bk. "16. Yüzyıldan 17. Yüzyıla Geçerken Osmanlı İmparatorluğu ile İspanya Krallığı Arasında Akdeniz'de Çatışma", *Harp ve Sulh: Avrupa ve Osmanlılar*, ed. Dejanirah Couto, çev. Şirin Tekeli, İstanbul 2010, s. 188-189), daha önce Venedik'in Madrid elçisi olan Lippomano'nun İspanya lehine casusluk yapmakla suçlandığını, Osmanlıların şikâyeti üzerine ve Girit'e muhtemel bir Osmanlı saldırısını önlemek için Bernardo'nun İstanbul'a gönderildiğini, yeni balyosun tutuklanmasını emrettiği selefının daha sonra yargılanarak İspanyol casusluğu suçlamasıyla idama mahkûm edildiğini belirtirler.

²²⁸ Bu nâme-i hümayûnun metni için bk. Ahmet Refik, *Türkler ve Kraliçe Elizabet*, s. 26-27. Ayrıca ondan naklen bk. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 147-148.

²²⁹ *Calendar of State Papers*, VIII, 549/1072, Balyos Lorenzo Bernardo'nun raporu, 10 Temmuz 1591.

²³⁰ Danişmend, *Osmanlı Kronolojisi*, V, 183-184.

²³¹ *Calendar of State Papers*, VIII, 550-551/1075, 15 Temmuz 1591. Selânikî (bk. *Tarih*, I, 246), Uluç Hasan Paşa'nın, "kemâl-i sıhhat u afiyet üzere iken" yatmaya gittiğinde füceten vefat ettiğini nakletmekle yetinir. Miguel A. Bunes ve Evrim Türkçelik'in (bk. "Osmanlı İmparatorluğu ile İspanya Krallığı Arasında Akdeniz'de Çatışma", s. 187), Venediklilerin, kendi şehirlerinde yaşayan kız kardeşi sayesinde Hasan Paşa ile "dostane ilişkiler içinde" olduklarına ve bu yüzden onun ölümüne "pek üzüldükleri"ne dair iddiaları, burada raporlarından alıntı yaptığımız Balyos Lippomano ile Bernardo tarafından paylaşılmaz.

ise, ertesi gün saraya gönderdiği telhisle, Hasan Paşa'nın gece "bağteten" öldüğünü haber verdi ve tersane harcamaları hususunda "merhûm katı mustakîm idi" sözleriyle andığı Hasan Paşa'nın yerine kapdanıderyalığa dört namzed gösterdi.

Bunlardan ilki, Silahdar Halil Ağa; diğeri ise bir ara kendisinin kethüdalığını yapan ve yakın tarihlerde çavuşbaşılıktan azledilen Mustafa Ağa idi. İki isimden birisi tayin edilmeyip, "deryâ 'ilminden haberdâr korsan kimesneler"i araştırması istenmesi ihtimaline karşılık da sâbık Tunus beylerbeyi olup hâlihazırda İstanbul'da bulunan Mehmed Paşa ve Rodos Sancakbeyi Hüsam Bey'i alternatif gösterdi. Her ne kadar şahsî tercihini Hüsam Bey'den yana kullansa da dördünden birinin tayinini teklif etti. Sinan Paşa, bunun gerekçesini, "Tersâne-i 'Âmire'den çok akçe sarfolunur. Mustakîm ve ehl-i vukûf kulları gerekdir. Olur olmaz tama'kâr kimesnelere virilürse hata olur. Ve te'hîre dahi konulursa mübârek başınıza çok sudâ' virilür" sözleriyle açıklar. III. Murad, buna mukabil veziriazama gönderdiği hatt-ı hümayûnda, "bana deryâ ilminden mâhir ve korsan kimesneler lâzımdır, hired-cûy değildir. Evvelinden evcehdir" diyerek Halil Ağa ve Mustafa Ağa'yı reddetti. Mehmed Paşa ya da Hüsam Bey'den hangisinin daha evlâ olduğunu tekrar sordu ve ayrıca Cigalazâde Sinan Paşa'yı gündeme getirdi²³².

Veziriazam Sinan Paşa, yeni telhisinde hem bu soruları cevaplar hem de o dönemde Osmanlı denizciliğinin durumu hakkında önemli tespitlerde bulunur. Padişahın arzu ettiği korsan kimseler konusunda menfî bir tablo çizer. Zira veziriazama göre, "Evvelden korsan beğler ve reisler varidi. Hidmet dahi bir hoşça görülürdi. Ol beğler ve reisler sürilüb gitmekle deryâ hıfzına meşakkat çekilür. Halku'l-vâd'e ve Yemen'e gitdüğüümüzde üç yüz elliden ziyade yarar korsan reisler var idi. Geçenlerde yoklayub gördük bu kadar reislerden ancak bir yetmiş nefer kalmış anlar dahi kimi pîr ve kimi 'amel-mânde olmuşlardır, iş görmüş kimesneler hep sürülür".

Kapdanıderya namzedlerine gelince Sinan Paşa nazarında, Mehmed Paşa da "yaramaz" olmamakla birlikte Hüsam Bey eski emektar ve korsan olduğundan ondan üstündür. Cezayir kapdanlarından Arnavud Memi ve Murad Reis ise "cümleden yarar

²³² Sinan Paşa, Halil Ağa için, "bir mubsırca ileruye gelüb istihdama kabil kulları fehmolunur. Kapudanlık ol kullarına 'inâyet olunursa ümmizdir ki gereği gibi hakkından gelüb himdetinden hazzoluna" der. "Hadd-i zâtında istihdâma kabil kullarıdır" sözleriyle takdim ettiği Mustafa Ağa'nın ise, hakkında iftiralara atılarak çavuşbaşılıktan azlettirildiğini, ona yapılan suçlamaların aslında kendisine yönelik garaz ve taassuptan kaynaklandığını ve kapdanıderyalığa getirilirse "mu'âmele hisâbı üzere yüz bin altun hediyesi" olduğunu söyler. "Yarar korsan olub deryâ 'ilminde haberdâr, akranlı nadir" kimseler olarak tanıttığı diğer iki namzedinden hangisi tayin edilirse edilsin vazifenin hakkından geleceğini, ancak Hüsam Bey'in "hem yarar ve hem re'y ve tedbire mâlik" olduğunu belirtilip, "olmak câiz olursa ol kullarına" tevcih edilmesini ister. Ayrıca dört isimden hiçbirisinin gelip kendisiyle bu hususta konuşmadığını hassaten ilave eder, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 240-241, 201 no'lu telhis.

olub namları dahi cümleye gâlibdür”. Kendisi bir süre önce, “ol asıl adamlar bunda istihdam olunmak gerekdir” diyerek ikisine birer sancak tevcih edip emirlerini göndermiş, lâkin onlar “biz gece-gündüz düşmen ile cenk eylemeğe öğrenmişüzdür, ol asıl yere varamazuz” diye haber yollayıp bunu geri çevirmişlerdir. Ayrıca her biri ikişer üçer kadirgayıyla denizde korsanlık yapıp gezdiklerinden uzaktadırlar ve “Âsitâne ahvalinden” de haberdar değillerdir. Cigalazâde Sinan Paşa da yarar ve müstahaktır, fakat keyfe müptela olduğu söylenmektedir; padişah araştırdığı takdirde ahvaline vâkıf olacaktır. Ancak Sinan Paşa’ya göre Tebriz’deki Cafer Paşa, gerek daha önce Cezayir beylerbeyiliği yaptığından gerekse bir iki kere donanmayı komuta ettiğinden Cigalazâde’den “vücûh-i kesire ile evlâdır”. İkisinin de adamları İstanbul’da olup, kapdanıderya tayin edilmeleri halinde bir miktar hediyelerini almak mümkündür. Bunların yanı sıra bostancıbaşı ve bütün üzengi ağaları da kapdanlığa taliptiler. Son söz olarak, “donanma ile taşra çıkmağa hayli yarar, iş görmüş kulları gerekdir. Donanma hususu olur olmaz nesneye benzemez” diyen Sinan Paşa, bir kez daha Hüsam Bey’in kapdanlığa lâyük olduğunu bildirdi²³³.

III. Murad, bu defa Sinan Paşa’yı adam kayırmakla itham etti. Veziriazam, tavsiye edilen kimseler vazifeyi ifaya kadir oldukları sürece bunun ayıp olmadığını ve hariçten birini teklif etmediğini söyleyerek bu “sû-i zan”ın sebebini sordu. Padişah da, “Hüsam Beğ evvel Galata’da reis olup sonra senin kayık reisin olup yakında sancağa çıktı. Çerağın değil midür? Böyle mi hayırhahlık idersin” hatt-ı hümayûnuyla buna cevap verdi²³⁴. Sinan Paşa, telhisinde, Hüsam Bey’in 40 yıla yakın zamandır hassa reisi ve eskiden beri korsanlıkla meşhur olduğunu, onu ilk olarak Açe ve Yemen seferleri münasebetiyle tanıdığını, Halkulvad Seferi’ne giderken Kılıç Ali Paşa’dan serdar

²³³ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 2-3, 2 no’lu telhis. Lorenzo Bernardo (bk. *Relazione* (1592), s. 335), kendi zamanında Osmanlı donanması persoleninin durumu hakkında acı bir tasvirde bulunur. Balyosa göre, padişah, maaşlarını karşıladığı 460 reis istihdam etmekteydi, ancak bunların sadece 150’si hizmet göremeye uygun ve deniz işlerinde biraz bilgi sahibi olup, kalanları maaşlarını lütuf ya da merhamet neticesinde elde etmiş çocuk veya yaşlı kimselerdi. Kadirga zabıtları olan dört bin kadar azeb vardı ki bunların üçte ikisi bu hizmete uygun değildi. Padişah, donanmadaki bu askerlerin maaşlarının düzenli olarak ödenmesine ihtimam göstermiyordu. Öyle ki bazen, üç dört ay maaşlarını alamıyorlardı. Bu yüzden sayıları azalmıştı, tecrübelerini yitiriyorlardı ve değerleri de düşmekte idi. Zira 14 yıldan beri İstanbul’dan gerçek bir Osmanlı donanması çıkış yapmamıştı. Donanmada artık eski komutanlar ve askerler yoktu, yenileri, çok azı dışında, ortaya çıkmamıştı.

²³⁴ “Ve bu kullarına kapudanlığı kime sevkeyledüğünden dahi ma’lûm oldu. “Muradın hemân çerâğ uyarmak imiş” deyu buyurulmuş. Asitâne’nüzde çerâğ uyarmak ‘ayb değildir. Pâdişâhların kulların terbiye eylemek ‘ayb olmaz meğer ol ‘arzolunan kulları uğur-ı pâdişâhîde hidmet idemezler miydi? ‘Aybım kullarınızı terbiye eyledüğüm olsun. Devletlu pâdişâhım ‘aybsız bir Allah’dır. Ammâ hele kadir olduğum kadar eyülüğe çalışır kullarıyım. Allahu Ta’âlâ hasb-i hâlîme vâkıf olduğu kâfidir. Hasbinallâh ve ni’mel-vekil. Devletlu pâdişâhım kapudanlığa birkaç korsan ‘arzolundu, bir dahi hizmet-i şerîfinüzde olan ‘arzolundu. Yabandan kimi ‘arzeyledük ki sû-i zan olunmağa sebeb ola ‘inâyet buyurulub bu kulları agâh buyurula”, bk. *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 187-188, 146 no’lu telhis.

kadırgası için bir korsan reis istediğinde Hüsam Bey'i verdiğini anlatarak, bu “kayık reis”liği iddiasını reddetti. Yine kapdanıderyalık için korsan kimseler sorulduğundan tavsiye ettiği Mehmed Paşa'nın da, yaklaşık 15 yıldır sancakbeyi, Cigalazâde'yi esir alan Ali Reis'in yoldaşı ve kadırgasıyla birçok kez tek başına muharebe etmiş ve yaralanmış namlı bir korsan olduğunu zikretti. III. Murad'a, inanmıyorsa bunları tersane halkına sorabileceğini, aksini söylerlerse itaba razı olduğunu, hak etmeyen hiç kimseyi sadece kendi adamı olduğu için ileri çekmediğini bildirdi. “Ammâ ne fayda ne kizb iden bellü ve ne doğru söylenen bellüdür. Belki doğru söyleyenler mühân ve mu'âteb olur ancak” sözleriyle de sitemini arzetti²³⁵.

III. Murad, Veziriazam Sinan Paşa'nın serzenişlerine ve kapdanıderya namzedleri hususundaki tekliflerine kulak vermedi. 25 Ramazan'da Erzurum'da vezâretle serdar olan Cigalazâde Sinan Paşa'ya yine vezir sıfatıyla kapdanıderya tayin edildiğini bildirmek üzere kapıcılar gönderildi²³⁶.

2.12. Sinan Paşa Sonrası İspanya Politikaları

Bu tayin başlı başına bir âmil olmasa da²³⁷ Veziriazam Sinan Paşa'nın İspanya'ya karşı donanma hazırlama faaliyetlerinden sarfınazar edildiğinin habercisi idi. Kısa bir süre sonra Sinan Paşa'dan mühür alınarak Ferhad Paşa'ya verildi. Cigalazâde Sinan Paşa, Zilkade 999/21 Ağustos-19 Eylül 1591'de İstanbul'a gelip ikinci vezir ve kapdanıderya sıfatıyla Divân'da yerini aldı²³⁸.

Sinan Paşa'nın büyük bir donanma hazırlama planı başarılı olmamıştı, fakat tamamen de neticesiz kalmamıştı. Lorenzo Bernardo'nun 1592'de kaydettiği rakamlara göre, padişah hâlihazırda, Garp Ocakları'ndakiler de dâhil, toplam 164 ince kadırgayı

²³⁵ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 108, 74 no'lu telhis.

²³⁶ Selânikî (bk. *Tarih*, I, 246), Cigalazâde Sinan Paşa'nın, Safevîlere karşı başarıları, denizcilikteki mahareti ve “korsanzâdeliği” sebebiyle kapdanıderya yapıldığını yazar.

²³⁷ Miguel À. Bunes ve Evrim Türkçelik (bk. “Osmanlı İmparatorluğu ile İspanya Krallığı Arasında Akdeniz'de Çatışma”, s. 186-191), “[ellerinde] bu yönde bir kanıt bulunmadığı için, Osmanlıların diplomatik baskılar etkisiyle İspanyollara karşı savaş açmak konusunda ne kadar arzulu olduklarını teyit” etmekte “çok” zorlanmışlar; Cigalazâde Sinan Paşa'nın kapdanıderya yapılmasının “uluslararası bir heyecan” yarattığını, bu yüzden İngiltere, Fransa ve Moriskoların umutlandığını, buna mukabil Osmanlı donanmasıyla ilgili “paranoyanın” sadece İspanya'da değil, Venedik'te de tekrardan hortladığını tespit(!..) etmişlerdir. Öte yandan yazarlar, yeni kapdanıderyaya atfettikleri bu büyük role karşılık, Osmanlı devlet adamlarının kariyerinin belirlenmesinde Harem kadınlarının etkisi ve etnik köken ilişkilerinin en önemli faktörler arasında bulunduğu tezlerinden hareketle, veziriazamın muhalefetine rağmen, Sinan Paşa'nın donanmanın başına geçirilmesini, kayınvalidesi Ayşe Hanımsultan ile Cigalazâde gibi İtalyan menşeli olan Kapağası Gazanfer Ağa'nın gücüyle izah etmişlerdir.

²³⁸ Selânikî, *Tarih*, I, 253.

biraraya getirecek durumda idi. Bir yıl önce verilen emirler doğrultusunda 180 kadirga ile 8 ya da 10 mavnanın yapımı devam etmekteydi. Bitirilmesi planlanan 160 ince kadirganın bir bölümünün inşasına başlanmış, bir bölümünün de inşa edilecek yerleri yeni saptanmıştı. Aslında bunun için verilen emir geçen yıl ses çıkarmış, gemilerin yapılacakları tersanelere 150 reis gönderilmiş, çavuşlar görevlendirilmiş, hepsinin bir yıl içinde bitirileceğine inanılmıştı. Ama para olmadığından ve emir de çıkmadığından uygulamaya geçilememişti. Bernardo, bundan sonra şayet padişah donanma inşasına daha çok özen gösterilmesini sağlamazsa ve hazinesindeki paraya el sürmezse, donatım da daha fazla yaygınlaşmazsa, şahsen iki yüzden fazla kadirga yapılacağına inanmadığını yazar²³⁹.

Padişahın donanmaya daha fazla para sarfetmesi bir yana yeni veziriazam Ferhad Paşa, çalışmalarını tamamiyle sonlandırdı. Edward Barton, yeni kapdanıderyanın ve nişancının desteğini arkasına almasına rağmen Ferhad Paşa, İspanya'dan bir elçinin İstanbul'a geleceğini ilan etti²⁴⁰. Barton, buna mâni olmak için bir arzuhal takdim ettiyse de amacına ulaşamadı. İspanyol Temsilci Giovanni Stefano, 1578 ateşkesini imzalayan Marigliani'nin oğlu Count Ruggiero Marigliani'yi elçi sıfatıyla İstanbul'a getirmek için Ragusa'ya gitti. Bu politika, Ferhad Paşa'yı Divân'da yalnızlaştırdı. Cigalazâde Sinan Paşa, Mehmed Paşa, Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi gibi isimler, bu yüzden veziriazama cephe aldı. Lorenzo'ya göre, donanma hazırlıklarının devam etmesini, bu sayede tekrar veziriazamlığa getirileceğini uman Sinan Paşa da bunlarla irtibat halindeydi. Sinan Paşa'nın "sekreteri", sık sık İspanya muhalifi hizip ile bir araya geliyordu²⁴¹.

Ferhad Paşa, İspanyollarla müzakereleri daha fazla ilerletmeden azledildi. Siyavuş Paşa'nın veziriazamlığa getirilmesiyle yine İspanya aleyhtarı bir politika takip edilmeye başlandı. Kraliçe Elizabeth'e, İspanyol elçinin, Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere arasındaki dostluğa binaen geri gönderildiği bildirildi. Bu sırada hâlâ

²³⁹ Lorenzo Bernardo, *Relazione* (1592), s. 339-341. Ayrıca bk. Fodor, "Between Two Continental Wars", s. 190

²⁴⁰ *Calendar of State Papers*, VIII, 565/1132, Balyos Lorenzo Bernardo'nun raporu, 14 Aralık 1591.

²⁴¹ *Calendar of State Papers*, VIII, 565/1133, Balyos Lorenzo Bernardo'nun raporu, 20 Aralık 1591; 565-567/1134, Balyos Lorenzo Bernardo'nun raporu, 27 Aralık 1591; Edward Barton'un arzuhalı, 568-569/1135. Kurat (bk. *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 154-157), bu belgelere istinat etmesine rağmen, sehven veziriazamlık makamında Sinan Paşa'nın bulunduğunu yazar. Sinan Paşa'nın, İspanya ile savaşın başarısına inanmadığını ya da başka bir hesabı olduğunu, Stefano'dan aldığı rüşvetlerden ötürü İspanyol elçiye İstanbul'a gelme izni verdiği, Cigalazâde'nin Akdeniz'de başarı kazanmasının kendi veziriazamlığına mâl olacağını düşündüğünden Sinan Paşa'nın İspanya'ya sefer açılmamasını istemiş olabileceğini vs. iddia eder.

İstanbul'da bulunan Lancosme Baronu Jacques de Savary, II. Felipe adına casusluk yaptığı gerekçesiyle tutuklandı²⁴².

2.13. İspanya Seferi Fikrinin Tekrar Canlanması ve İflası

Sadaret mührü, 1593 başında Sinan Paşa'ya verilince İngiliz Elçi Barton ve Fransız Temsilci Breves, alelacele tebrik için konağa gittiler. Veziriazam, Boğdan ve Eflâk voyvodalarının değiştirilmesinde oynadığı rolden ötürü soğuk bir tavırla karşılacağı Barton'a, 200 parçalık bir donanmanın bu yaz İspanyolların üzerine gönderileceğine dair söz verdi; Breves'ten de, Henri de Navarre'ye kârları olduğu gibi masrafları da paylaşmasının beklendiğine dair bir mektup yazmasını istedi²⁴³.

Sinan Paşa, askerî tedbirler ve diplomatik girişimlerle Avusturya ile gerilen ilişkileri düzeltmeye çalışırken Barton ve Breves, İspanya'ya saldırılması için bir anlaşma yapılması hususunda Osmanlı yönetimine baskı yapıyorlardı. Bunun için, nişancıya, şeyhülislâma ve ulemadan bazı önemli kimselere bir arzuhal verdiler²⁴⁴. İstanbul'daki gelişmeler İspanya'da da bu yaz Türklerin ve İngilizlerin müşterek bir harekâta girişeceklerine dair söylentilere yol açtı²⁴⁵. 1593 Nisan'ı ortalarında kralından itimatnâmesi gelen Breves, elçi sıfatıyla Divân'a ilk gidişinden önce Kapdanıderya Cigalazâde Sinan Paşa tarafından, biraz da cebren, mülakata çağrıldı. Breves'ten ülkesinin müttefiklerini saymasını isteyen Cigalazâde, bunların arasında Venedik'in de adını duyunca, Cumhuriyet'in İspanya'ya karşı çok ihtiyatlı olması gerektiğini, şayet Veziriazam Sinan Paşa donanmanın arttırılması konusunda padişahı ikna edebilirse izlenecek yolda birlikte çalışılmasını söyledi²⁴⁶.

Fransa'dan yeni haberler geldiği bahanesiyle Mayıs'ın ilk günlerinde veziriazamın huzuruna çıkan Breves, donanmanın gönderilmesini garanti altına almaya çalıştı. Kendisinin Matheo Zane'ye anlattığına göre, Sinan Paşa yardıma gönderilecek kadirga sayısının 60 olacağı konusunda söz vermişti. Ayrıca Fransız elçi, Maltalılar

²⁴² Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 157-158.

²⁴³ *Calender of State Papers*, IX, 58/131, Balyos Matheo Zane'nin raporu, 14 Şubat 1593. Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 158-159), Sinan Paşa'nın veziriazam olmasıyla birlikte İspanya seferi fikrinin bütünü bir yana bırakıldığına, zira paşanın bu defa Avusturya'ya savaş açmak istediğine dair iddiaları hatalıdır.

²⁴⁴ *Calender of State Papers*, IX, 59/136, Balyos Matheo Zane'nin raporu, 26 Şubat 1593.

²⁴⁵ *Calender of State Papers*, IX, 66-67/152, İspanya'daki Venedik Elçisi Francesco Vendramin'in raporu, 14 Nisan 1593.

²⁴⁶ *Calender of State Papers*, IX, 69/156, Balyos Matheo Zane'nin raporu, 24 Nisan 1593.

tarafından esir alınan Türklerin özgürlüğünü garanti etmek suretiyle ulemanın da desteğini almıştı²⁴⁷. Bu arada İspanya hükümeti de boş durmadı ve yeniden anlaşma zemini yoklamak için Kapdanıderya Cigalazâde Sinan Paşa'nın kardeşi Carlo'yu İstanbul'a doğru yola çıkarttı²⁴⁸.

Tam da Sinan Paşa'nın Avusturya ile meseleleri hallettiğine kanaat getirip Friedrich von Kreckwitz'in üstündeki baskıyı kaldırmışken Siska'da Telli Hasan Paşa'nın yaşadığı bozgun bütün planları alt üst etti. Osmanlı yönetimi, Avusturya'yla harp kararı aldı ve Sinan Paşa serdar-ı ekremliğe getirildi. İspanyolların, Osmanlı-Avusturya savaşından istifadeyle Fransa'ya saldıracağından endişelenen Kraliçe I. Elizabeth, hemen bir elçisini imparatora gönderip padişahla aralarında sulh sağlamayı teklif etti. Ancak bir süredir bu savaşa hazırlanan İmparator Rudolf, elçinin teklifini nazikçe geri çevirdi²⁴⁹.

Barton'un İstanbul'daki faaliyetleri de farklı bir netice vermedi. Sinan Paşa, Belgrad'a gitmeye hazırlanırken Kraliçe I. Elizabeth'e, İspanya'ya karşı bütün gücüyle harekete geçmesine dair bir nâme yazıldı. Henri de Navarre'ye de benzer bir nâmenin gönderilmesi düşünüldüyse de, hâlihazırda Fransa kralının kendisi yardıma muhtaç olduğundan bundan vazgeçildi. Zaten Breves'in bu sırada ulema ile temasları, hiç değilse Cigalazâde Sinan Paşa'nın kardeşi Carlo'nun İspanya'yla ateşkesi müzakere etmek için gelişinden önce kralına gönderilecek donanma yardımını teminat altına almaya yönelikti²⁵⁰. Bundan rahatsız olan Edward Barton, Balyos Matheo Zane'yi de yanına alıp savaşı durdurmaya çalışıyordu. Balyosla yaptığı görüşmede, kraliçeden Osmanlılar ile Avusturyalılar arasındaki ihtilafları çözmek için kati talimatlar aldığı, bu bilgiyi Fransız elçiden gizlemek zorunda olduğunu, zira onun buna destek vermeyeceğini söyleyerek Zane'nin kendisiyle birlikte hareket edip etmeyeceğini sordu. İngiliz elçi, meselenin şimdiye kadar herhangi bir başarı konusunda umutsuz olmasına yol açacak şekilde gittiğini de ekledi. Matheo Zane, bu hususta hükümetinden talimat almadığını bahane edip, Barton'a kesin bir söz vermekten kaçındı. İki elçi, savaşı durdurmak için İkinci Vezir Ferhad Paşa'yı devreye sokmanın uygun olup olmadığını

²⁴⁷ *Calender of State Papers*, IX, 72-72/164, Balyos Matheo Zane'nin raporu, 9 Mayıs 1593.

²⁴⁸ *Calender of State Papers*, IX, 75/170 ve 76/173, Balyos Matheo Zane'nin raporları, 18 Mayıs ve 26 Mayıs 1593.

²⁴⁹ *Calender of State Papers*, IX, 78/182 ve 79-80/185, Almanya'daki Venedik Elçilik Sekreteri Giacomo Vendramin'in raporları, 13 ve 20 Temmuz 1593.

²⁵⁰ *Calender of State Papers*, IX, 81-82/189, Balyos Matheo Zane'nin raporları, 23 Temmuz 1593.

da müzakere ettiler. Fakat Barton, güç şimdi Sinan Paşa'nın elinde olduğundan önce veziriazamla anlaşmaya varma konusunda ısrar etti.

Veziriazamın otağı Rüstem Paşa Çayırı'na nakledilmiş olmasına rağmen Edward Barton, şansını bir kez daha denedi. Matheo Zane'nin naklettiğine göre, İngiliz elçisi gece vakti Sinan Paşa'nın huzuruna çıktı ve kraliçeden geldiğini iddia ettiği mektupları veziriazama takdim etti. Kraliçe mektubunda, askerî harekâtın Avusturya'dan gelecek haracın ödenmemesi ile başladığını öğrendiğini, bunun ateşkesi bozmak için kendisine mantıklı görünmediğini söylüyor ve Avusturya ile harp yerine kendisine birçok kez tekrarlanan İspanya'ya saldırma ve savaşta kendisine yardım etme vaatlerinin tutulmasını istiyordu. Habsburg sarayına bu amaçla bir elçi gönderdiğini bildirerek, iki devlet arasında arabuluculuk tavsiye ediyordu. Ayrıca, Sinan Paşa'ya, savaş başlatmanın hükümdarların ellerinde olduğu, başarının ancak Allah'tan gelebileceği gibi uyarılarda bulunuyordu.

Sinan Paşa, önce bu mektupların kraliçenin değil elçinin kaleminden çıktığından şüphelendiğini söyleyip –ki Zane, elçilerin bazen bunu yaptığını yazar–, Barton'dan bunları nasıl aldığını sordu. Barton, veziriazama tafsilatlı bir şekilde hesap vermek zorunda kaldı. Eline ulaşan son talimatlarda, imparatorun Bosna'da yaşananlardan sorumlu olmadığını belirtildiğini de ekledi. Kraliçe Elizabeth'in, her zaman savaşın İspanya üzerine yapılacağını umduğunu ve bu kadar çok yöne gitmenin tavsiye edilemez olduğunu düşündüğünü aktardı. Sinan Paşa bunu duyunca öfkeleni. Padişahın kuvvetlerinin bütün dünyayla aynı anda yüzleşebilecek kadar çok olduğunu, savaşın Macaristan'da bitmeyip Viyana'ya yayılacağını ve kendisinin de Roma surlarına ulaşana kadar tatmin olmayacağını söyledi.

Veziriazam, elçiye savaşın adil olduğunu kanıtlamak için, imparatorun Hırvatistan'daki adamlarından birisini ele geçirdiklerini, bu kimseden oradaki camiilerin meyhanelere çevrildiğini ve camiilere domuz bağlandığını öğrendiğini iddia etti. Türklerin savaşa, topraklarını ya da kullarını arttırmak için gitmeyeceklerini, bunlara yeteri kadar sahip olduklarını, sadece kanunlarına sadakat için harp kararı aldıklarını, şayet savaşı kazanmasalar bile şehid olarak ölmenin büyük bir lütuf ve şans olduğunu belirtti. Aynı zamanda imparatorun Macaristan'daki bütün topraklarını teslim ettiği zaman barışı konuşmanın ve onu huzur içinde bırakmanın mümkün olacağını, şayet yalnızca üç yıllık haracı göndermeyi teklif edecekse buna itibar edilmeyeceğini

söyledi. Başka hiç kimsenin başaramayacağı bir şekilde 15 günde çok güçlü bir ordu toplamak ve yola çıkartmakla övündü.

Sinan Paşa, Avusturya'ya harp ilan edildiği gibi İspanya üzerine de bir donanma gönderileceğini, bunun daha önce Safevîlerle yapılan savaş yüzünden gerçekleştirilemediğini beyan etti. Kendisi 150 kadırganın tersaneden çıkarılması konusunda kati bir emir bırakmıştı ve padişah da bu sefer için harcama yapmaya istekliydi. Veziriazamın bütün bu sözlerinden tatmin olmayan Edward Barton, kraliçeden gelen mektupların padişaha ulaştırılmasını ve onun adına bir cevap yazılmasını istedi. Fakat Sinan Paşa daha da öfkeleni ve salâhiyetin kendisine verildiğini, başka hiç kimsenin konuşmasına gerek olmadığını, zira şimdiye kadar yaptıklarının zaten takdir edildiğini ve şayet kendisinin birinden öneri aldığı ya da başkalarına bilgi iletmişti bilirse bunun kendi utancı olacağını söyledi. Elçi, bu katı tavır karşısında fazla bir şey elde edemedi huzurdan ayrıldı.

Bu arada Fransız Elçi Breves de, veziriazamla sefere gidecek Ayasofya vaizi ile görüşmüştü. Breves gelip, vaizle aralarında geçen konuşmaları Matheo Zane'ye anlattı. Vaizin bildirdiğine göre, 150 kadırganın denize açılmasına, zaten görevde olan 100 kadırganın daha bu donanmaya katılmasına ve bunların İspanya'yı telaşlandırmak için Afrika'ya gönderilmesine karar verilmişti. Aldığı emirler gereği Fas sultanının İspanya'ya süvari göndereceği ve Valencia ile diğer bölgelerdeki Müslümanların ayaklanacağı ve böylece başarıya ulaşılacağı umulmaktaydı. Zane, Breves'i bütün bu söylenenlerin gerçek olmayacağı konusunda uyardı. Ancak Breves, haremağalarının bu plan aleyhinde tek bir kelime bile söylemeye cesaret edemeyeceğini ve her kim söylerse onun gerçek bir Müslüman olarak görülmeceğini iddia etti ve hükümetine kendileri açısından bütün meselelerin hallolduğuna dair bir mektup yazdı²⁵¹.

Fransız Elçi Breves, Rüstem Paşa Çayırı'ndan ayrılmadan önce Sinan Paşa'yı bir kez daha ziyaret etti ve ona Macaristan'da Osmanlı ordusunun Avusturyalılar karşısında ağır bir mağlubiyete uğradığı hususunda aldığı bazı istihbaratı aktardı. Konuşma donanma meselesine geldiğinde Sinan Paşa, elçiyi, 200 kadırganın İstanbul'dan gönderilmesi için hazırlıkların yapıldığı konusunda temin etti. Barton'un Avusturya ile sulh yapılması için girişimlerde bulunduğunu, kendisinin bunu dinlemeyi reddettiği ve İspanya kralının düşmanı olan İngiltere kraliçesinin Avusturya hanedanı lehine bunları

²⁵¹ *Calender of State Papers*, IX, 82-85/190, Balyos Matheo Zane'nin raporu, 24 Temmuz 1593.

yapmasına inanamadığını söyledi. İhanetten korktuğunu beyan etti ve padişaha yazılmış bazı mektupların gerçek mi yoksa sahte mi olduğundan emin olmak için bunları Breves'e gösterdi. Kendisine yönelik şüphelere rağmen Edward Barton da, sefere hareket etmeden önce Sinan Paşa'yı tekrar ziyaret etti ve kraliçeye gönderilecek mektuplar için bir cevap istedi. Tam da bu tarihlerde İspanyol Temsilci Carlo Cigala, ordugâhtaki Veziriazam Sinan Paşa'yla karşılaşmamasına hususi bir itina gösterilerek İstanbul'a getirildi²⁵².

Daha fazla zaman kaybetmek istemeyen Sinan Paşa 29 Temmuz 1593'te Belgrad'a doğru harekete geçerken, Kraliçe Elizabeth'e de "azim asker tedarik edip Flandre canibinden" Avusturya üzerine yürümesini telkin ve "Beç kralının hakkından gelindikten sonra" büyük bir donanmanın kendisine yardıma gönderileceğini vaat eden bir nâme yazıldı²⁵³. Sinan Paşa ordu ile ilerlerken, 23 Ağustos'ta Volos, Eğriboz ve Mora'daki memurlara, gelecek yıl yelken açacak donanmaya verilecek peksimetler için tahıl depolamalarına dair emirler dağıtıldı²⁵⁴. Sinan Paşa da, tersanedeki çalışmaların hızlandırılması hususunda zaman zaman İstanbul'a talimatlar gönderdi²⁵⁵.

İlerleyen tarihlerde kraliçenin yardım talepleri ve Osmanlı hükümetinin vaatleri birbirini izledi²⁵⁶. Fakat uzayıp giden Avusturya savaşları, isyanlar, peş peşe veziriazam değişiklikleri vs. bu vaatlerin tutulmasını imkânsız kıldı.

3. SİNAN PAŞA'NIN AVUSTURYA POLİTİKASI

Osmanlılar, Macaristan hâkimiyeti hususunda Habsburglar ile giriştikleri mücadelede 1541'de Budin'i fethedip bir eyalet merkezine dönüştürerek Tisa nehrine kadar Tuna'nın sağ ve sol kısımlarındaki Orta Macaristan'ı doğrudan İstanbul'un kontrolü altına aldılar ve müteakip fetihlerle yeni eyaleti tahkim ettiler. Kayser Şarlken ve Arşidük Ferdinand, beş yıl geçerli olacak 1547 anlaşmasıyla bu durumu kabullenmek zorunda kaldıkları gibi, Osmanlı yönetimine ellerindeki Macar topraklarına karşılık yıllık 30 bin duka vergi ödemeyi kabul ettiler.

²⁵² *Calender of State Papers*, IX, 96-97/197, Balyos Matheo Zane'nin raporu, 2 Ağustos 1593.

²⁵³ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 159.

²⁵⁴ *Calender of State Papers*, IX, 101/209, Balyos Matheo Zane'nin raporu, 23 Ağustos 1593.

²⁵⁵ *Calender of State Papers*, IX, 103/211, 29 Ağustos 1593; 107-108/221, 2 Ekim 1593, Balyos Matheo Zane'nin raporları.

²⁵⁶ Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetleri*, s. 160-161.

1550'lerden itibaren Osmanlı-Habsburg mücadelesi, Budin'in eyalet yapıldığı tarihlerde eski Macar hanedanı idaresinde bir krallığa/voyvodaliğa dönüştürülen Erdel'de yoğunlaştı. Avusturyalıların Erdel'e vaki tecavüzlerini engellemek için İstanbul, 1552'de Tımişvar eyaletini oluşturdu. Ferdinand'ın 1555'te İran yolundaki Kanunî Sultan Süleyman'la altı aylık bir mütareke akti ve 1562'de sekiz yıllığına imzalanan Osmanlı-Habsburg anlaşması ile Ferdinand'ın Erdel'deki haklarından resmen feragat ettiğine dair vaadiyle bitirilemeyen Erdel krizi, Kanunî'yi 1566'da Sigetvar seferine çıkarttı. Sultan Süleyman'ın ölümüne rağmen kalenin fethi üzerine, Kayser II. Maksimilyan yeni padişah II. Selim ile yine sekiz yıl geçerli olacak Edirne Anlaşması'nı imzalamak (1568) suretiyle ikinci cephede de yenilgiyi kabullendi²⁵⁷.

Çatışmalar bütün sınır hattı boyunca sürüp gitse de, 1570'lerden itibaren Osmanlı- Habsburg rekabetinin yeni sahası bugünkü Hırvatistan havalisine kaydı. Evvela Orta Macaristan'da, sonra da Erdel'deki mücadeleyi kaybeden Habsburg yönetimi bu bölgeyi emniyet altına almak için daha aktif, zaman zaman kendisini de zor durumda bırakacak ve hiç şüphesiz çok masraflı bir icraata girişti. Osmanlılara karşı düzensiz savaş Uskoklara havale edilirken, yeni bir askerî sınır hattı organizasyonuna gidildi. Temelleri Ferdinand tarafından atılan bu sınır yapılanması, Kayser Maksimilyan'ın 1573'te Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki Hırvat sınır şehirlerini, "Hırvat ve Windisch sınır ülkelerinin daimî genel valisi" ünvanı ile Arşidük Karl'a bırakmasıyla daha güçlü bir statüye kavuştu. Erdel'den Dalmaçya'ya kadar sınırlarda Türklere karşı oluşturulan savunma hattının yıllık bir milyon gulden tutan masrafları merkezi yönetim tarafından, Alman soylularından toplanan vergiler ve papanın yaptığı yardımlarla desteklenerek, karşılanmaya çalışılıyordu.

Arşidük Karl buna ilaveten, yeniden organize ettiği idaresi altındaki müdafaa sisteminin finansmanını "Brucker Libell" Anlaşması (1576) ile teminat altına almaya çalıştı. Ancak bütün çabalara rağmen Habsburg yönetimi, bu aşamada sınır hattının masraflarını karşılamakta oldukça zorlandı. 1577'de Avusturya'nın kalelerdeki askerlerin maaşını verememesinin yanı sıra elbise gibi zorunlu ihtiyaçlarını dahi

²⁵⁷ Bu konuyla ilgili kaynak ve araştırmalar şu çalışmalarda özetlenmiş ve taraflar arasında akdedilen anlaşmalar tahlil edilmiştir: Uğur Kurtaran, *Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006, s. 33-41, 53-94; Yusuf Alperen Aydın, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg Anlaşmaları ve Uygulamaları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s. 6-19, 24-29.

karşılayamaması yüzünden sınırlarda büyük düzensizlikler ve yağmalar görülüyordu²⁵⁸. Avusturya'nın sınır güçlerinin finansmanında yaşadığı zorluğa mukabil Osmanlı yönetimi, Orta Macaristan'ı koruyan Budin eyaletinde 1568 Edirne Anlaşması'na kadar idarî yapılanmayı tesis edip, bölgesel vergilendirmeyi verimli hâle getirdi ve böylece de 1570'lerde askerlerin masraflarını daha rahat karşıladı. Bilhassa maliye kökenli olan ve "mâl-ı mîrînin teksîr ve tevfirî bâbında bezl-i makdûr" eylemesi istenen Kara Üveys Paşa, Budin beylerbeyiliği döneminde (1578-1580) eyaletteki mâlî icraatları ile payitahtın yükünü önemli derecede azalttı²⁵⁹.

Habsburg ve Osmanlı yönetimleri sınırlarda birbirlerinin icraatlarını yakinen takip etseler de büyük çaplı hesaplaşmadan bir süre daha kaçınacaklardır. Zira 1570'lerde Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'nın ellerinde şekillenen Osmanlı dış politikası, -başarısız olsalar da- Don ile Volga'nın bir kanalla birleştirilmesi ve Ejderhan Seferi'yle Moskova'nın yükselişinin durdurulmasına; Lehistan'ın Moskova ya da Avusturya'nın denetimine girmesinin engellenmesine; İspanya'nın gerek Akdeniz'de gerekse Batı Avrupa'da yayılmasına set çekilmesine odaklanacak; 1578-1590 arasında buna bir de Safevîlerle harp eklenecektir. Habsburg idaresi ise, uzun süre, 1555 Augsburg Dini Barışı'na rağmen Katolikler ile Luteran Protestanlar arasında devam eden sürtüşmeler ve bundan da önemlisi, zikredilen barışın dışında bırakılan Calvinistliğin Almanya'da hızla yayılışına paralel her üç grup arasında şiddetlenen rekabet ve çatışmalar ile meşgul olacaktır²⁶⁰.

²⁵⁸ Ferdinand dönemindeki yapılanmaya göre askerî sınır, biri Fiume, Segna, Ottosatz, Dresnik, Stettin, Szulin, Ogulin, Modrus, vs. gibi yerleri içine alan Hırvatistan sınırı, diğeri de Varadin (Varajdin), St. Georgen, Kreutz, İvaniç, Zagreb ve Kapronitsa gibi yerleri kapsayan Windisch (Vindonissa) sınırı olmak üzere iki bölüme ayrılmıştı. Arşidük Karl döneminde Windisch sınır hattı başkenti Varadin Şehri'ne istinaden Varadin sınır hattı, Hırvat sınır hattı da arşidükün inşa ettirdiği Karlstadt Kalesi'nden ötürü Karlstadt sınır hattı olarak adlandırıldı. Arşidük Karl'ın oğlu Ferdinand, 1597'de bunlara Küçük Eflâk'tan gelenleri iskan ve istihdam ettiği Petrina sınır hattını ekledi, bk. Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 390-395. Karl Vocolka'ya göre (bk. "Avusturya-Osmanlı Çekişmesinin Dahilî Etkileri", *Tarih Dergisi*, XXXI (İstanbul 1978), s. 15-18), 16. yüzyılın en önemli askerî uzmanlarından Lazarus von Schwendi'nin de hazırlık çalışmalarına katıldığı bu askerî sınır (Militaergrenze) örgütüyle, hızlı hareket eden Osmanlı tımarlı sipahilerinin karşısına benzer bir kuvvet çıkartılmaya, "başka bir deyişle İslâmiyetteki sürekli savaş düşüncesi kopya edilmeğe ve bazı değişikliklerle Hristiyan dünyasına uygulanılmağa çalışıldı". Örgüt, Hristiyan Sırlardan ve Hırvatistan ile Slovakya civarındaki Türk bölgelerinden kaçan Balkan halklarından oluşturuldu.

²⁵⁹ Gabor Agoston, "Macaristan'da Osmanlı-Habsburg Serhadi (1541-1699): Bir Mukayese", *Osmanlı*, I, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 443-450; M. Tayyib Gökbilgin, "Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyiliği (1578-1580)", *Tarih Dergisi*, II/3-4 (İstanbul 1950-1951), s. 17-34. Fakat Üveys Paşa'nın malî icraatları İstanbul'u ne kadar memnun etmişse serhad ümerâsını da o derece rahatsız etmiştir. Mesela 1593'te Belgrad'da Sinan Paşa'ya serhaddeki karışık durumun sebeplerini sıralayan ümerâ, Üveys Paşa'yı da neferâtın mevacibini azaltıp, gazileri zelil eylediği ve Bahadır Ali Bey gibi serhadın en cesur ümerâsından birini vergi vermediği gerekçesiyle azledip onun yerine bir âmili sancakbeyi yaptığı, dolayısıyla serhad geleneklerini bozduğu için suçluyordu (bk. Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümâyûn*, s. 143-153).

²⁶⁰ Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler*, s. 104-107

Bundan ötürü, her iki tarafında istekli olması sayesinde, Kayser II. Maksimilyan'ın elçileri Rym von Estenbek ve David Ungnad, süresi dolan 1568 anlaşmasının Aralık 1574'te eskisi gibi sekiz yıllığına yenilenmesinde zorlanmadılar. Sınırlardaki kanlı çatışmalar arasında, bu anlaşma önce III. Murad'ın cülûsu dolayısıyla 1575'te, sonra da II. Rudolf'un tahta çıkması üzerine -1 Ocak 1577'den itibaren geçerli olacak şekilde- 1576'da tecdid edildi²⁶¹. Bundan sonra, 1593'teki savaşa kadar, iki taraf arasında temel şikâyet konuları Avusturya'nın mükellef olduğu haracın ödemesindeki gecikmeler ve bazen tehditkâr boyutlara ulaşan sınır ihlalleri idi. Osmanlı ve Habsburg saraylarının teati edilen barış anlaşmaları ile uzak durdukları “büyük savaş”, artık sınırlarlarda “küçük savaş”a inkılâp etmişti ve bu durum bazen gerilimi arttırsa da şartlar uygun değilse tek başına sulhün ihlali sayılmıyordu. Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'nın bir mülakatta kayserin elçisi Ungnad'a söylediği, “Sayın elçi, antlaşmalar ancak onlara riayet etmek isteyen iradesi ile hayat bulan ruhsuz bedenler gibidir” sözleri iki taraf için de geçerli idi²⁶².

3.1. Bosna Serhaddinin Doğuşu

Sinan Paşa'nın birinci veziriazamlığı arefesinde, Avusturya'nın bilhassa Hırvatistan'daki yeni organizasyonunun ilk sonuçları, Ferhad Paşa tarafından mağlup edilen Khevenhiller'in 1578'deki saldırısıyla²⁶³ ve İstanbul'un Rumeli Beylerbeyi Siyavuş Paşa'yı seferber etmesine sebep olan 1579 sonbaharında başta Bosna olmak üzere sınırlarındaki hareketlenme ile görüldü²⁶⁴.

1580 baharından itibaren çatışmalar Hatvan, Şambok, Nadudvar Ovası, Tisa Nehri'nin ötesi ve bilhassa Pojega dolaylarına yayıldı²⁶⁵. Divân, önce hudut ümerâsına, Safevîlerle harp sürerken yeni bir gaile çıkartmamaya itina edip, sulhü bozmayacak şekilde mukabelede bulunmalarını emretti. Bu ihtiyatlı tavır ancak hadiselerin artarak

²⁶¹ Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 396-400; 1576 anlaşmasının metni ve tahlili için bk. Uğur Kurtaran, *Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri*, s. 94-101.

²⁶² Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 395.

²⁶³ Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 400-401; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, 1385.

²⁶⁴ MD 40, 44/92-94, 4 Receb 987/27 Ağustos 1579; 45/96, 4 Receb 987/27 Ağustos 1579; 50/108, 12 Şaban 987/4 Ekim 1579; 62/140, 12 Şaban 987/4 Ekim 1579; 80-82/183-187, 12 Şaban 987/4 Ekim 1579; 84/192, 12 Şaban 987/4 Ekim 1579; 97/218, 12 Şaban 987/4 Ekim 1579; 139-142/305-309, 20 Şaban 987/12 Ekim 1579; 144/312, 20 Şaban 987/12 Ekim 1579; 146/315, 20 Şaban 987/12 Ekim 1579; 151/330, 20 Şaban 987/12 Ekim 1579; 159/346, 20 Şaban 987/12 Ekim 1579; 162/354, 20 Şaban 987/12 Ekim 1579; 187-188/417-418, 18 Şaban 987/10 Ekim 1579; 305/704, 27 Ramazan 987/19 Ekim 1579.

²⁶⁵ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 136-137; Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 402.

devam etmesi ve özellikle de bizzat imparatorun hazırlık yaptığına dair haberler üzerine değişti. Yeni Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa da maiyetinde olmak üzere Vezir Sivayuş Paşa, Rumeli askerine serdar tayin edildi²⁶⁶. Lehistan kralı²⁶⁷ ile Erdel voyvodasından²⁶⁸ savaş çıkması hâlinde Avusturya'ya saldırmaya ya da Sivayuş Paşa'ya yardıma hazır olmaları istendi. Yine de imparatora, şayet sulhü bozacaklarsa bu tarafın da mukabeleye hazır olduğu, ancak başka bir maksatla hazırlık yapıyorlarsa buna dair İstanbul'a bilgi verilmesi ve kendi hudut komutanlarına sulha riayet etmelerini tembihlemesi hususunda bir nâme yazıldı²⁶⁹.

İstanbul'daki Habsburg elçisi Sinzendorf, imparatorun yaşananlardan haberi olmadığına, saldırıların eşkiyalar ve haydutlar tarafından gerçekleştirildiğine ve kendisinin imparatora bu kimseleri zapturapt altına alması için mektup yazacağına dair teminat vererek Divân'ı yatıştırmaya çalışıyordu²⁷⁰. İmparator ise, gönderdiği mektupla kendilerinin sulhe aykırı faaliyetleri yokken Osmanlı ümerâsının saldırılar düzenlediğini iddia etti. Buna mukabil İstanbul, ümerânın sadece Avusturya tarafından yapılan tecavüzlere karşılık verdiğini, serhad beylerine bundan böyle karşı taraftan yeni bir saldırı görülmezse harekete geçmemelerinin emredildiğini, bu surette sulhün devamından memnuniyet duyulacağını bildirdi²⁷¹. Payitaht, ayrıca Hırvatistan'daki Avusturya örgütlenmesine, buranın tam karşısında bulunan ve o zamana kadar sancak statüsünde olan Bosna'yı Eylül 1580'de²⁷² yeni bir serhad eyaletine dönüştürerek cevap verdi. Bundan sonra Bosna eyaleti, Avusturya'ya karşı düzensiz savaşın en faal merkezi olacaktır. Yüzyılın sonundaki savaşın tam da buradan başlaması bu yüzden sadece bir tesadüf değildir.

²⁶⁶ MD 39, 277/531, 4 Safer 988/21 Mart 1580; 278/533, 4 Safer 988/21 Mart 1580; 305/588, 17 Safer 988/3 Nisan 1580; 315/609, 24 Safer 988/10 Nisan 1580; 319/618, 24 Safer 988/10 Nisan 1580; 340/667, 10 Rebiülevvel 988/25 Nisan 1580; 345/676, 10 Rebiülevvel 988/25 Nisan 1580; 364/799, 23 Rebiülevvel 988/8 Mayıs 1580; 346/677, 10 Rebiülevvel 988/25 Nisan 1580; MD 43, 23-24/49-50, 18 Rebiülevvel 988/3 Mayıs 1580; 43-48/91-98, 14 Rebiülâhir 988/29 Mayıs 1580; 49/100, 14 Rebiülâhir 988/29 Mayıs 1580; 51/104, 14 Rebiülâhir 988/29 Mayıs 1580; 53/106, 14 Rebiülâhir 988/29 Mayıs 1580; 71-72/144-145, 5 Cemaziyülevvel 988/18 Haziran 1580; 72-73/147-148, 5 Cemaziyülevvel 988/18 Haziran 1580; 104-106/199-201, 20 Cemaziyülevvel 988/3 Temmuz 1580.

²⁶⁷ MD 43, 52/105, 14 Rebiülâhir 988/29 Mayıs 1580; 92/183, 5 Cemaziyülevvel 988/18 Haziran 1580; 111/207, 20 Cemaziyülevvel 988/29 Mayıs 1580

²⁶⁸ MD 43, 52/105, 14 Rebiülâhir 988/29 Mayıs 1580; 109/205, 20 Cemaziyülevvel 988/29 Mayıs 1580.

²⁶⁹ MD 43, 93/184, 5 Cemaziyülevvel 988/18 Haziran 1580.

²⁷⁰ MD 43, 111-112/207, 20 Cemaziyülevvel 988/3 Temmuz 1580, Leh kralına nâme-i hümayûn.

²⁷¹ MD 42, 164-165/524, 988 (gün ve ay yok).

²⁷² Yeni eyalet, Rumeli'nden, Hersek, Kilis, Prizren ve Zaçesne; Budin'den, İzvornik ve Pojega; Tımsıvar'dan Vulçitrin sancakları ilhakıyla oluşturuldu ve beylerbeyiliğine de 21 Receb'de (1 Eylül) Ferhad Paşa getirildi (bk. KK 238, s. 67). Tafsilat için ayrıca bk. Feridun Emecen, "Bosna Eyaleti", *DİA*, VI, 296-297.

Mevsimin geçmesiyle Osmanlı yönetimi, beklenen büyük saldırının gerçekleşmeyeceğinden emin oldu²⁷³. İmparatorun yeni elçisi Johann Friedrich von Preyner, 19 Ocak 1581’de haracla birlikte İstanbul’a geldi²⁷⁴. Artık bütün şüphesi ortadan kalkan Divân, serhad beylerine, Avusturya topraklarına saldırılarda bulunmamalarını kesin bir dille ihtar etti²⁷⁵. İmparatora, Preyner tarafından haracın takdim edildiğinden bahisle, faaliyetlerinden şikâyetçi oldukları Sigetvar sancakbeyinin azledildiği ve serhad ümerâsının barışı bozacak davranışlardan kaçınmaları hususunda tekrar ikaz edildikleri bildirilerek, kendisinden de sınırlardaki komutanlarına aynı uyarıda bulunması istendi²⁷⁶. Memleketine dönüş izni alan eski elçi Sinzendorf ile gönderilen nâmede de sulh taahhüdü bir kez daha tekrarlandı²⁷⁷.

3.2. Koca Sinan Paşa’nın İlk Veziriazamlığındaki Sükûn

Veziriazam Sinan Paşa İstanbul’a geldiğinde Avusturya ile yaşanan kriz sona ermişti. Ancak Sinan Paşa’nın birinci veziriazamlığını müşahede eden üç Venedik temsilcisine göre, bu dönemde Osmanlıların yeni savaş planları arasında Habsburglar ile harp de yüksek sesle telaffuz ediliyordu. Bunlardan Balyos Paolo Contarini’ye göre, hem veziriazam hem de III. Murad bu hususta istekliydiler. Sinan Paşa, İstanbul’a gelmez bütün Hristiyan elçilere karşı ağır sözler sarfetmiş; cepheden Hristiyanlığı ayaklar altına almak için döndüğünü söylemişti. Diğer elçilere, bilhassa da Habsburg elçisine karşı balyosa davrandığı gibi davranmıyor ve elçi, Sinan Paşa ile her görüşmesinden morali bozuk bir şekilde dönüyordu. III. Murad da, İran’da savaş devam ederken batıda yeni bir cephe açmamak için Macaristan’da kargaşaya sebep olan herkesi cezalandırmıştı, ama imparatora karşı iyi duygular beslemiyordu.

Contarini’nin güvenilir bir casustan öğrendiği kadarıyla III. Murad, Macaristan’daki hadiselerin Safevîlerle mücadele hâlinde iken kendisini meşgul etmek

²⁷³ MD 43, 291/558-559, 16 Ramazan 988/25 Ekim 1580.

²⁷⁴ Nejat Göyünç, “Salomon Schweigger ve Seyahat-nâmesi”, *Tarih Dergisi*, XIII/17-18 (İstanbul 1962-1963), s. 124. Hammer (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 136-137), Lala Mustafa Paşa’nın İstanbul’a geldiği günlerde Elçi Preyner’i Yedikule’ye hapsedmekle tehdit ettiği bir görüşmeden bahseder. Ancak Lala Mustafa Paşa, Preyner’in gelişinden önce ölmüştür. Dolayısıyla bu görüşme, Veziriazam Sinan Paşa’ya vekâlet eden Siyavuş Paşa ile yapılmış olmalıdır. *Mufassal Osmanlı Tarihi*’nde (bk. III, 1387) bu mülakât, Lala Mustafa Paşa ile Sinzendorf arasında yapılmış gösterilir.

²⁷⁵ MD 42, 199/618, 20 Muharrem 989/24 Şubat 1581; 201/624, 22 Muharrem 989/26 Şubat 1581; 152/494, 19 Rebiülevvel 989/23 Nisan 1581; 154/500, Gurre-i Cemaziyülevvel 989/3 Haziran 1581.

²⁷⁶ MD 42, 47/247, Evail-i Cemaziyülâhir 989/3-12 Temmuz 1581.

²⁷⁷ MD 42, 243/757, 8 Cemaziyülâhir 989/10 Temmuz 1581.

isteyen “gâvurlar” tarafından çıkartıldığını, bir gün bu yüzden Avusturya ile harp olacağını ve “o zaman gâvurların Osmanlının gerçek gücünü göreceklerini” söylemişti. Kendisi de, III. Murad’ın Bosna’ya kale kuşatmaları için gerekli topları hazırlamak üzere topçular gönderdiğini, bunları Macaristan ve Hırvatistan’a karşı savaşmak amacıyla kullanmak istediğini söylediğini duyduğunu nakleden Contarini, Osmanlıların doğuda savaş bitmediği sürece batıda bir şey yapmayacaklarını öngörüyordu. Raporunun devamında Balyos Contarini, aslında Venedik için de tehlikenin mevcut olduğundan bahseder. Zira Safevîlerle savaş bitince padişahın yeni hedefi konusunda iki söylenti dolaşıyordu. Kimileri, III. Murad’ın, II. Rudolf’a karşı duyduğu büyük nefretten ve Macaristan’da çıkan çok sayıda ayaklanmadan ötürü imparatora savaş açacağını, imparatorun nefret eden Sinan Paşa’nın da bu savaş fikrinde büyük rolü olduğunu söylüyordu. Bazıları da, padişahın Girit’e saldıracağından, zira en kolay seferin bu olacağından söz ediyordu, ki balyosa göre “bu şekilde de kara askerlerine İran savaşından sonra güçlerini toplama fırsatı vermiş” olacaklardı²⁷⁸.

Fevkalade Elçi Giacomo Soranzo, hem Balyos Contarini ile yaptığı görüşmeler hem de şahsî izlenimleri muvacehesinde Avusturya’ya yönelik İstanbul’daki havayı yansıtmaya çalışır. Sinan Paşa’nın düşünce ya da faaliyetlerine dönük bir şey söylemeyen Soranzo’ya göre, III. Murad, her ne kadar imparator ile barışı uzatmış olsa da Safevî şahı ile barış imzaladıktan sonra yeni ve daha kolay bir savaş yapmak istediğinde hedefi Habsburg İmparatorluğu olacaktır. Zira “Türkler imparatorun nefret ediyorlardı; Macaristan, Hırvatistan ve diğer sahalarda imparatorun askerlerinin giriştikleri talan ve saldırılar durumu daha da kötüleştiriyordu. Ayrıca hem Kayser II. Maksimilyan hem de Arşidük Karl tarafından korunan Uskokların faaliyetleri Türklerin sadece nefretlerini değil intikam arzularını da arttırıyordu²⁷⁹. Osmanlıların tekrar Safevîlerle harp kararı aldıkları sırada İstanbul’a gelen Gianfranco Morosini ise, kendisinin göreve başlamasından kısa bir süre sonra azledilen Sinan Paşa’nın veziriazamlığı esnasında III. Murad’ı sürekli “Macaristan’ın fethi” hususunda tahrik ettiğini, tekrar aynı mevkie getirilmesinin bilhassa imparator için iyi olmayacağını,

²⁷⁸ Paolo Contarini, *Relazione* (1583), s. 240, 243-245.

²⁷⁹ Giacomo Soranzo, *Relazione* (1584), s. 297.

çünkü Sinan Paşa'nın "imparator ile sınırları olan yerlerde savaşmayı çok arzu eden biri"si olduğunu kaydeder²⁸⁰.

Venedik temsilcilerinin naklettiklerinin aksine bu dönemde Sinan Paşa'nın tesiriyle Avusturya'ya yönelik bir savaş tasavvurundan bahsetmek zordur. İlk veziriazamlığında Sinan Paşa'nın dış politikada önceliği, Leh ve Safevî meseleleri idi. Osmanlı-Habsburg münasebetlerini menfî olarak etkileyecek hadiseler ise fazlaca görülmedi. 1582 sonbaharına kadar hududlarda, geçmiş yıllara nazaran şaşkıncu bir sükûn yaşandı. Bu süre zarfında Habsburg güçleri tarafından gerçekleştirilen sınır ihlallerine dair gerek Mühimme Defterleri'ne gerekse kroniklere yansıyan vak'a eskiye nazaran hayli azdır. Aynı şekilde Osmanlı tarafı da çatışmadan uzak durma konusunda istekliydi. Sinan Paşa'nın İstanbul'a gelmesinden kısa bir süre sonra, 28 Şaban 989/27 Eylül 1581 tarihli hükümlerle, serhadin üç önemli idarecisine, Budin, Bosna ve Tımişvar beylerbeylerine, memlekete zarar kasdında olan "çetelerle" mücadele etmeleri, fakat ahidnâme muhalif faaliyetlerde bulunmamaları emredildi²⁸¹.

Bu emirden birkaç ay sonra imparator İstanbul'a nâme yazıp, bu yılki verginin gönderilmesinin bazı sebeplerden ötürü geciktiğini, fakat kısa süre içinde yola çıkartılacağını haber verip, Osmanlı askerlerinin sınır ihlallerine devam ettiklerinden şikâyetçi oldu. 19 Zilkade 989/15 Aralık 1581 tarihli cevabî namede, önce serhaddeki ümerâ ve askerinin daima sulha riayet hususunda uyarıldıkları ve onların da bu emre mugayir faaliyetlerde bulunmaya "zerre miktarı" iktidarları olmadığı söylenerek iddialara itiraz edildi. Şayet Osmanlı tarafından böyle bir faaliyet gerçekleşmişse bunun da yalnızca Avusturya tarafındakilerin saldırılarına karşılık yapılmış olabileceği ve bunun da meşru bir hak olduğu savunuldu. Kendi kabahatlerini gizlemek isteyen Avusturya sınır idarecilerinin, bu suretle yaşanan mukateleleri Osmanlılara isnad ettikleri, bundan dolayı aslında imparatorun da yaşananlardan haberdar olmadığı ileri sürüldü. Yine de Osmanlı ümerâsına sulha sadık kalmaları konusunda tekrar emir gönderileceği belirtildi. Ayrıca Kopan ve Şimentorna sancaklarından vergi alacaklarını tahsil edip geri dönerken Papa Kalesi'ndeki Avusturyalılar tarafından esir alınan

²⁸⁰ Gianfranco Morosi, *Relazione* (1585), s. 293, 308.

²⁸¹ MD 46, 113/215.

Mehmed Çavuş ve maiyetindekilerin bir an evvel serbest bırakılmaları, paranın iade edilmesi ve bu suçu işleyenlerin cezalandırılması istendi²⁸².

Sinan Paşa ile Habsburg elçileri arasında sürtüşmeler ise, Venedik temsilcilerinin raporlarına aksettiği gibi, daha ilk günlerden itibaren tezahür etmeye başladı. Sinan Paşa, veziriazamlığa tayini dolayısıyla kendisine verilmesi gereken hediyein takdim edilmemesinden ötürü Sinzendorf'un memleketine giderken selefi gibi sekiz değil dört at götürmesine müsaade etmişti. Bununla birlikte Şarapdar Ali, imparatoru sünnet şenliğine davet için Sinzendorf ile birlikte Viyana'ya gitti. İmparatoru temsilen Hunt Palatini Etiyen Nyari dö Bedey, Şarapdar Ali refakatinde olduğu hâlde İstanbul'a geldi. Avusturya Elçisi Baron Preyner ve Nyari, Sinan Paşa ile bir görüşmelerinde veziriazamın ağır sözlerine muhatap oldular. Sinan Paşa, "İmparator Rudolf'un sıhhatinin bozulduğu doğru mudur? Niçin Macarlar kendi milletlerinden hükümdar seçmediler? Almanlar, Macar atlarına benzerler; lâkin Macarlar kuvvetli ağırlardır. Sen Macarları ifsâd edebilirsin; fakat seçtikleri hükümdarı makamında teyid etmek üzere ben Macaristan'a gitmekte gecikmeyeceğim" diyerek elçilerin gözünü korkutmak istedi. Bu sözler karşısında Nyari sükût ettiyse de Preyner, hükümdarının sıhhatli ve Macarların da kendisine itaatkâr oldukları cevabıyla karşılık verdi. Sinan Paşa, kendisine 3 bin dukadan fazla hediye verilmesine karşı çıkan Preyner'i direğe bağlatmak suretiyle öldürteceğini söyleyerek tehdit etti²⁸³.

Veziriazam ile Habsburg elçileri arasındaki bu diyalog, İstanbul'un karşı taraftaki hadisleri ne denli yakından takip ettiğini göstermesi açısından dikkate şayandır. Zira 1581'de Macarlar arasında Habsburg yönetimi aleyhinde bir hareketlenme başlamıştı. Yıllardır kendisini halka hiç göstermediğinden öldüğü zannedilen II. Rudolf'un yerine kendi soylarına mensup bir kral seçmek için devlet meclisi topladılar. Rudolf şüpheleri dağıtmak için, kardeşleri ile birlikte Pressburg'daki (Bratislava) toplantıya katıldıysa da buradan Macarların isyan hazırlığında oldukları intibasıyla

²⁸² Nâmenin sureti için bk. Aydın, *Osmanlı-Habsburg Anlaşmaları*, s. 176-178.

²⁸³ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 137-138. Hammer, Hunt palatininin, Şarapdar Ali ile birlikte 13 Mayıs 1581'de İstanbul'a geldiğini ve ertesi gün huzura çıkarak hediyelerini takdim ettiğini söyler. Ancak şayet Şarapdar Ali ile Sinzendorf birlikte Avusturya'ya gitmişlerse İstanbul'dan ayrılışları, Veziriazam Sinan Paşa'nın 26 Temmuz 1581'de payitahta dönüşünden erken olamaz. Diğer taraftan imparatorun şenliğe davet cevabnâmesi 10 Eylül 1581 tarihlidir (Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 136). Dolayısıyla Hunt palatininin İstanbul'a geliş tarihi 1581 değil 1582 olmalıdır. Nitekim Hammer de eserinin notlar kısmında (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 307), Nyari'nin 1582'de geldiğini söyleyerek ilk verdiği bilgiyi tashih eder. Lubenau (bk. *Seyahatname*, I, 66-67), Nyari'nin 1582'de İstanbul'a gönderildiğini, burada kendisine Müslüman olmasının teklif edildiğini, bunu reddedince de zehirlendiğini, Mayıs ya da Haziran 1582'de geri döndüğünde bu zehirin etkisinden kurtulamayıp öldüğünü yazar.

ayrıldı ve Nisan 1582’de Ausburg’da bir genel meclis toplayacağını ilan etti. Ancak bu meclis, bazı meseleler yüzünden Temmuz’a ertelendi²⁸⁴.

Sinan Paşa, görüşmede, bu huzursuzluklara atıfta bulunarak Avusturya elçilerini sıkıştırmak istemiştir. Veziriazamın, Avusturya ve elçilerine yönelik katı tavrını, savaş düşüncesinin tezahürü ya da alameti olarak değerlendirmekten ziyade paşanın müzakere usûlü olarak görmek daha doğru olacaktır. Habsburg heyetindekiler, Şehzade Mehmed’in yaz aylarındaki sünnet şenliğinde Atmeydanı’nda devlet erkânı için yapılan divanhanenin alt katında gösterileri izlediler. Yabancı temsilcilerin padişaha hediyelerini sunacakları vakit Avusturya Elçisi Preyner, Venedik elçisinin kendisine takaddüm ettirildiği gerekçesiyle, 40 bin duka kıymetindeki üç gerdanlık, beş parça elmas ve iki madalyondan oluşan hediyelerinin takdimini düğün sonrasına bıraktı²⁸⁵. Şenliğin bitmesinden sonra imparatorun tebaasından bazı kimselere Kudüs’e gitmeleri için izin verildi²⁸⁶. Bu sırada şenlik için gelmiş olan bir Habsburg temsilcisi İstanbul’dan ayrıldı²⁸⁷.

Uzun süren sessizlikten sonra Sinan Paşa’nın veziriazamlığının son aylarında Avusturya ile sınır ihlalleri ve vergideki gecikme yüzünden bir gerilim yaşandı. Preyner’in takdim ettiği 1579’a ait vergiden sonra Nyari’nin sünnet düğünü için getirdiği hediyelerin 1580 vergisine karşılık sayılması gerektiğini savunan²⁸⁸ Habsburg elçisinin bu talebi reddedildi. 5 Şaban 990/25 Ağustos 1582 tarihli nâme ile imparatorundan, “mutad vergiyi iki yıldır göndermediği”, bu senekinin dahi vakti yaklaşmış olduğundan hepsini birlikte yollaması ve böylece dostluğun devamını temin etmesi istendi²⁸⁹. Bir süre sonra yeni bir nâmeyle talep tekrarlandığı gibi, Budin beylerbeyine de bu nâmeyi taşıyan Abdi Çavuş’u Habsburg sarayına ulaştırması, kendisinin de şahsen haracı getirtmeye gayret etmesi ve ayrıca bu gecikmenin sebebini

²⁸⁴ Lubenau, *Seyahatname*, I, 63-66.

²⁸⁵ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 143-148.

²⁸⁶ MD 48, 19/51-52, 16 Receb 990/6 Ağustos 1582.

²⁸⁷ MD 48, 22/57, 17 Receb 990/7 Ağustos 1582.

²⁸⁸ Hammer’in (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 307) kaydettiği Avusturya’nın yıllık vergisini getiren elçilere dair listeye göre, Baron Nyari 1580 vergisini getirmekle görevlendirilmişti. Lubenau (bk. *Seyahatname*, I, 66), Nyari’nin, haracı teslim etmek üzere İstanbul’a gönderildiğini kaydeder, ancak bu verginin hangi yıla ait olduğunu belirtmez.

²⁸⁹ MD 48, 67/185, 5 Şaban 990/25 Ağustos 1582; Aydın, *Osmanlı-Habsburg Anlaşmaları*, s. 178-179.

araştırması emredildi²⁹⁰. 1580 vergisine dair anlaşmazlık devam ederken Eytzing Baronu Paul (Michael von Eytzing), 1581 vergisi ile İstanbul'a geldi²⁹¹.

Bu sırada imparatorun büyük hazırlıklar yaptığı ve Matyas Hersek'in kalabalık asker ile harekete geçmek üzere olduğuna dair haberler Sinan Paşa yönetimini teyakkuza geçirdi. 14 Şevval 990/11 Kasım 1582'de Erdel voyvodasından, casuslar marifetiyle, Avusturyalıların maksatlarını ve Osmanlı arazisine saldırmaya niyetleri olup olmadığını öğrenmesi istendi²⁹². Ancak kısa bir süre sonra Sinan Paşa azledildi. Yeni veziriazam Siyavuş Paşa nezaretindeki Divân, Avusturya kuvvetlerinin faaliyetlerini yakinen takip etmeleri için hudut ümerâsına yeni emirler gönderdi²⁹³. Daha evvel saldırı ihtimalini İstanbul'a haber veren Erdel voyvodası, casusların karşı tarafta herhangi bir askerî hareket tespit etmediklerini bildirince²⁹⁴ buna dair endişeler bertaraf oldu. Ocak 1584'te süresi bitecek olan barış anlaşması, Preyner'in talebiyle Mayıs 1583'te eski şartlar dairesinde uzatıldı²⁹⁵. Ödenmeyen 1580 vergisi ile ilgili mesele, sünnet düğününe getirilen hediyelerin buna karşılık sayılması ve ayrıca anlaşmanın her teccidinde veziriazama verilmesi gereken 6 bin dükalık hediyein bu defa 10 bin düka olarak takdim edilmesi ile çözüldü²⁹⁶.

3.3. 1587 Lehistan Kraliyet Seçimi ve Osmanlı-Avusturya Mücadelesi

Siyavuş Paşa'nın imzaladığı anlaşmanın hemen ertesi yılı, sınır hadiseleri tekrar başladı. İstanbul'da 19 Ağustos 1584'te ölen Preyner'in yerine elçilik vazifesini üstlenen Lichtenstein ve Nikolsburg Senyörü Heinrich, sefer için Üsküdar'a geçmiş olan yeni veziriazam Özdemiroğlu Osman Paşa ile görüşmesinde, faaliyetlerinden şikâyetçi oldukları bazı serhad beylerinin azledileceği vaadini aldılar.

²⁹⁰ MD 48, Beç kralına nâme-i hümayûn, 117/312, 15 Ramazan 990/3 Ekim 1582; Budin beylerbeyine hüküm, 132/357, 23 Ramazan 990/21 Ekim 1582; Budin beylerbeyine hüküm, 145/402, 25 Ramazan 990/23 Ekim 1582. Nâme-i hümayûn için ayrıca bk. Aydın, *Osmanlı-Habsburg Anlaşmaları*, s. 179.

²⁹¹ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 307.

²⁹² MD 48, 194/544, 14 Şevval 990/11 Kasım 1582.

²⁹³ MD 48, 220/616, 6 Zilhicce 990; 221/619, 6 Zilhicce 990/1 Ocak 1583.

²⁹⁴ MD 48, 329/964, 14 Safer 991/9 Mart 1583. Yine de voyvodaya, casuslar aracılığıyla haber toplamaya devam etmesi emredildi.

²⁹⁵ MD 48, Beç kralına mektûb-ı şerif, 370-371/1077, (15 Rebiülâhir?) 991/(8 Mayıs?) 1583; Aydın, *Osmanlı-Habsburg Anlaşmaları*, s. 179-182. Bu mektupta, 11 Şevval 984/1 Ocak 1577'de sekiz yıllığına imzalanan antlaşmanın bitiş tarihi kâtip tarafından sehven 21 Zilhicce 981/13 Nisan 1574 yazılmıştır; doğrusu, 21 Zilhicce 991/5 Ocak 1584 olacaktır. Mukayese için bk. Lubenau, *Seyahatname*, I, 234.

²⁹⁶ Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 403; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 158-159.

Osman Paşa'nın ayrılışından sonra Habsburg heyeti ile müzakereleri sürdüren Sadaret Kaymakamı Mesih Paşa, tam aksi bir tavır takındı ve Kopan sancakbeyinin serbest bırakılması için Viyana'ya bir çavuş göndermek istedi. Heinrich'nin hastalanması üzerine vekâleten elçilik görevini üstlenen Eytzing Baronu Paul, Mesih Paşa'yı sakinleştirmeye muvaffak oldu. Sadaret kaymakamı, imparatora, vergiyi ödedikleri ve taahhüdlerini yerine getirdikleri sürece barışın devam edeceğine dair bir mektup yazdı²⁹⁷.

Karşılıklı gidip gelen elçilere, teati edilen mektuplara, yapılan vaadlere rağmen 1585 ve 1586 yıllarında da sınır çatışmaları sürdü. Bilhassa 1587'de Stefan Bathori'nin ölümüyle boşa kalan Lehistan tacının kimin başına konacağına dair arayış, Osmanlı-Avusturya ilişkilerini büsbütün hararetlendirdi. Habsburg yönetimi, Arşidük Maksimilyan'ın Leh krallığına adaylığını açıklarken, İstanbul'u Lehistan siyasetinden uzak tutmak için hem askerî hem de diplomatik açıdan bütün imkânlarını seferber etti. Nadasdy, Şubat 1587'de Kopan'ı yakıp yıktı ve Sancakbeyi Recep Bey de dâhil birçok esir alarak geri çekildi. Bir başka Avusturya ordusu, Balaton Gölü civarındaki araziye yağmaladı. Budin Ovası'na giren Palfy ise Osmanlı kuvvetleri tarafından hezimete uğratıldı. Karşı taarruza geçen Sigetvar Sancakbeyi Şehsuvar Bey komutasındaki Kopan, Peçuy ve Mohaç beyleri, Kanije Ovası'nda Zrinyi, György, Nadasdy Ferenc ve Battyany karşısında tarumar oldular.

III. Murad, imparatora bir nâme gönderip, sınır hadiselerinin bütün sorumluluğunun Avusturya ümerâsına ait olduğunu, başta Receb Bey olmak üzere esirlerin derhal serbest bırakılmasını ve ödenmeyen üç yıllık haracın gönderilmesini istedi. 1587'de verginin bir kısmı ile İstanbul'a gelen Hukuk Doktoru Bartholomeus Pezzen, bir süredir kapalı olan Galata'daki kilisenin açılması talebine ve 22 Ağustos'ta Lehistan'daki hiziplerden birisi tarafından kral seçilen Arşidük Maksimilyan'ı tasdik ettirme girişimine karşılık kesin bir red cevabı aldı. Avusturyalılara esir düşen Kopan ve Peçuy beylerinin fidye-i necatla serbest bırakılması konusunda mutabakata varıldı²⁹⁸.

²⁹⁷ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 159-160.

²⁹⁸ Bu serhad hadiselerini teferruatlı bir şekilde nakleden Câfer İyânî (bk. *Tevârih-i Cedid-i Vilayet-i Üngürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595)*, haz. Mehmet Kirişcioğlu, İstanbul 2001, s. 5-12), Nadasdy'nin saldırısını Mart 1586, metnini verdiği III. Murad'ın nâmesini de 1587 olarak tarihlendirir. Batı kaynakları ise (bk. Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 160-162; Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 231; Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 415-417), Nadasdy ve diğerlerinin faaliyetlerinin 1587'de vuku bulduğu hususunda müttefiktirler. Pezzen'in İstanbul'a kadarki yolculuğu ve 19 Temmuz 1587'de hediyelerini takdimi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Lubenau, *Seyahatname*, I, 85-168, 401-407.

Osmanlıların da desteklediği Sigismund Vasa'nın kuvvetleri, Maksimilyan'ı 24 Ocak 1588'deki muharebede esir aldılar. Lâkin Habsburg güçlerinin Osmanlı sınırlarına yönelik tazyiki bir süre daha devam etti. İstanbul'daki anlaşmaların mürekkebi kurumadan 1588'de Estergon'da bir muharebe yaşandı. Vergilerini ödemeyen reayanın tedibi için Sisko'ya gönderilen İstolni Belgrad Sancakbeyi Kara Ali Bey'in, 11 Ekim'de Zrinyi ve Sigismund Rakoçi'nin ani bir saldırısına maruz kaldığı ve birçok askerin şehid veya esir olduğu haberi geldi. Budin önlerinde cereyan eden anlaşmalı bir kavga sonrası, Mart 1589'da Turzo adlı Habsburg komutanı az evvel kendisini mağlup eden Memiş Ağa komutasındaki Türk birliğinin yarısını pek de merdâne olmayan bir şekilde kılıçtan geçirdi. Son hadiseler üzerine zor durumda kalan Arşidük Ernest, Budin Beylerbeyi Ferhad Paşa'dan özür diledi. Avusturya yönetimindeki Macarlar da, sınırlarda anlaşmazlıklara sebep olanları cezalandırmak için hususi bir harp divanı kurdular²⁹⁹. Tam da bu sırada Arşidük Maksimilyan'ın esaretten kurtulmak için Leh tacına ait bütün haklarından resmen feragat etmesi³⁰⁰, Habsburg yönetiminin ani tavır değişikliğinin sebebini açıklamaktadır.

3.4. Sinan Paşa'nın Avusturya Serhaddini Tanzim ve Tahkimi

Sinan Paşa, ikinci defa sadaret mührünü teslim aldığı tarihlerde Lehistan'da bozguna uğrayan Avusturya'nın kabuğuna çekilmesiyle sınırlara tekrar büyük oranda sessizlik hâkim oldu. Üstelik artık Safevîlerin mağlubiyeti kabullenmeleriyle Osmanlılar da batıda daha rahat hareket edebilirlerdi. Ancak bu yeni dönemde, Veziriazam Sinan Paşa'nın dış politika mesaisinde ağırlık önce Lehistan ve sonra da İspanya'da idi; bu yüzden zaman zaman savaş sözü telaffuz edilse bile, Avusturya ile sulhün devamı isteniyordu. Sinan Paşa, göreve gelmesinden hemen sonra Osmanlı serhaddine, idarî, askerî ve mâlî açıdan yeniden nizam vermeye dönük bir politika takip etti.

Budin Beylerbeyi Ferhad Paşa'ya Gurre-i Zilkade 997/11 Eylül 1589'da, İstanbul'dan gönderilen ustalara yeni toplar döktürmesi ve mevcut topları da ıslah etmesi emredildi. Segedin Sancakbeyi [Telli/Derviş] Hasan Bey, Varadin Kalesi önünde Drava Nehri üzerinde Kanunî'nin yaptırdığı köprünün uzun süredir tamirât

²⁹⁹ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 231-232; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 162-163 ve tamamıyla Hammer'den naklen *Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, 1392-1393.

³⁰⁰ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 226.

görmediğinden harap olduğunu, yanındaki iskelenin de kullanılamaz hale geldiğini, bu yüzden muhtemel bir düşman saldırısı durumunda sevkedilecek askerin köprüden geçemeyip başka yerden dolaşması gerekeceğinden yedi-sekiz günlük bir zaman kaybı yaşanacağını arz edip, Sava Kapdanı Ali marifetiyle ve imece yoluyla köprünün tamiri için emir rica etmişti. Buna binaen Budin beylerbeyine, bu şekilde köprünün tamir ve ihya olunmasına dair başka bir hüküm yazıldı³⁰¹. Şimontorna sancakbeyi, köprü neredeyse harap olduğundan Mohaç ve Seksar askerinin Kopan ve Şimontorna serhaddi muhafazasına gitmek için nehirden geçerken büyük sıkıntı çektiğini bildirdi. İlave olarak Kopan ile Peçuy sancakları reayasına imece usûlüyle köprünün tamir ettirilmesini arzetti. Bu talep üzerine köprü tamiri işi Budin beylerbeyi ile Peçuy, Kopan ve Şimontorna sancakbeylerine havale edildi³⁰². Segedin Sancakbeyi Hasan Bey, yeni bir arzında, Segedin Kalesi'nin fethinden beri tamir görmediğinden her tarafının harap derecesine vardığını, Tisa Nehri kenarındaki bir kulenin temelinden yıkıldığını, eşkiyanın saldırısından endişe edildiğini bildirip, tamirat için gerekli kerestenin Tımişvar sancaklarındaki züema ve erbab-ı timarın arazisinden kesilip gönderilmesi için emir istedi. 11 Cemaziyülevvel 998/18 Mart 1590'da Tımişvar beylerbeyine, bu bahane ile halka zulmedilmemesi ve başka yere kereste yollanmaması şartıyla, Hasan Bey'in talebini yerine getirmesi emredildi³⁰³.

Bosna'da bir süredir kargaşa hâkimdi. Şehsüvar Paşa ve Halil Paşa, ulûfeleri ödenmediği için isyan eden askerler tarafından eyaleti terke mecbur bırakılmışlar³⁰⁴, Sofu Mehmed Paşa 4 Cemaziyülevvel 997/21 Mart 1589'da³⁰⁵ Bosna beylerbeyiliğine getirilmişti. Koca Sinan Paşa, Bosna'da hem tahkimâtı güçlendirmeye hem de asker ile ümerâ arasındaki kavgayı sonlandırmaya çalıştı. Bu minvalde, Pojega Sancakbeyi Kadir Bey o zamana kadar sancaktaki mahlûl timar ve gediklerin kale ağalarının arzıyla sancakbeyi tarafından kale hizmetine yarar kimselere verilip tevcihâtın daha sonra beylerbeyine tasdik ettirildiğini, bu sayede sınırların muhafazası ve neferâtın zapturapt altında tutulmasında ihtimam gösterildiğini, ancak sâbık sancakbeyi Ali Bey gedikleri istediği kimselere verdiğinden artık askerin sancakbeyine itibar etmediğini, asker ile

³⁰¹ MD 66, Budin beylerbeyine hk. 32/68 ve hk. 34/75, Gurre-i Zilkade 997/11 Eylül 1589.

³⁰² MD 66, Budin beylerbeyi ile Peçuy, Kopan ve Şimontorna sancakbeylerine hk. 39/87, 7 Zilkade 997/17 Eylül 1589.

³⁰³ MD 66, Tımişvar beylerbeyine hk. 221/469, 11 Cemaziyülevvel 998/18 Mart 1590.

³⁰⁴ Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, III, 555.

³⁰⁵ A.RSK 1469, s. 14.

bey arasında anlaşmazlıklar yaşandığını bildirdiğinden, Bosna beylerbeyinden eski usûle riayet edilmesi istendi³⁰⁶.

Drava Nehri kenarındaki Muslovina Kalesi'nin "emr ile" yıkılıp neferâtı dağıtılmasına rağmen daha sonra "haydud" denilen eşkiyanın sürekli buradan geçerek halka saldırılarda bulunması sebebiyle sâbık Sancakbeyi Mehmed'in arzı üzerine yeniden yapıldığını, ancak Mehmed Bey kalenin kilidi ve neferâtının tedariki ile meşgulken başka sancağa tayin olunduğundan bunların eksik kaldığını haber verip, Pojega'daki kalelerin her birinden beşer nefer alıp Muslovina'nın neferâtını tamamlamasına müsaade isteyen Bosna Beylerbeyi Mehmed Paşa'ya, 19 Muharrem 998/28 Kasım 1589'da diğer kaleleri düşman saldırılarına karşı zayıflatmamaya ihtimam göstermesi şartıyla gereken izin verildi³⁰⁷.

Hersek sancakbeyi, 16 Rebiülâhir 998/22 Şubat 1590'da, Makarska İskeleyi'nde yapılmaya başlanan kaleyi, inşası tamamlanıncaya kadar sancağı sipahileri ile düşman saldırılarından muhafaza ve müdafaa etmekle görevlendirildi³⁰⁸. Zaçesne Sancakbeyi Hasan, livası serhad olup düşmanın sürekli köyleri bastığına ve yağmalarda bulunduğuna, serhad ileri gelenlerinin şayet hudutdaki kale tamir edilerek içine kifayet miktarı nefer konulursa bu saldırıların sona ereceğini haber verdiklerine dair İstanbul'a bir mektup göndermişti. 20 Rebiülâhir 998/26 Şubat 1590'da Bosna Beylerbeyi Mehmed Paşa'dan, bahsedilen sınır kalesinin tamirinin memlekete faydası olup olmayacağını, faydalı ise ne şekilde tamir edilip masrafının nereden verilebileceğini, gerekli askerin nereden alınabileceğini, bu inşaatın Avusturya ile cârî sulha mugayir olup olmayacağını, reyanın imece yoluyla tamiri üstlenip üstlenmeyeceğini etraflıca araştırıp bildirmesi istendi³⁰⁹.

Bosna'daki askerin itaatsizliklerine sebep olan para sıkıntısı, eyalet bütçesine civardaki mukataalardan 2 milyon akçeden fazla bir takviye yapılarak çözüme kavuşturulsa da huzursuzluk bir süre daha devam etti. Nitekim Bosna Beylerbeyi Mehmed Paşa, İstanbul'a mektup gönderip, mevacic meselesi hâllolmakla birlikte, Defterdar Mustafa'nın kendisine itibar etmediğini, "neferât eşkiyası" ile birlik olup halktan bir senede üç dört defa kanuna muhalif vergi topladığını, bu yüzden reyanın

³⁰⁶ MD 66, Bosna beylerbeyine hk. 62/123, Gurre-i Zilhicce 997/11 Ekim 1589.

³⁰⁷ MD 66, Bosna beylerbeyine hk. 77/160, 19 Muharrem 998/28 Kasım 1589.

³⁰⁸ MD 66, Hersek beyine hk. 174-175/372, 16 Rebiülâhir 998/22 Şubat 1590.

³⁰⁹ MD 66, Bosna beylerbeyine hk. 204/436, 20 Rebiülâhir 998/26 Şubat 1590.

“küffar kasabalarına” kaçtığını şikâyet etmişti. Daha önce de bu vazifede bulunan Hürrem, 20 Rebiülâhir/26 Şubat’ta Bosna defterdarlığına getirildi; Mustafa’nın da haps ve teftiş edilerek zimmetindeki mîrî malın tahsili emredildi³¹⁰. Yine de Defterdar Mustafa’nın sebep olduğu kargaşa, Mehmed Paşa ve halefinin başını ağrıtmayı sürdürdü

Sinan Paşa yönetiminin serhadlerdeki kale inşa ve tamir faaliyetleri Ağustos 1587-Haziran 1590 arasında İstanbul’da bulunan Venedik Balyosu Giovanni Moro tarafından da yakından takip edilmiştir. Moro’ya göre, “sultan, sınırlarda, özellikle de Macaristan’da, kendisi tarafından yaptırılmamış, savaş sırasında alınıp iyileştirilmiş kalelere sahiptir; bunları şimdi büyük bir titizlikle koruyup savunuyor; o, komşunun düşman ve savaşçı olduğu yerde bu kalelerin çok gerekli olduğunu tecrübeyle öğrendi ve bu kalelerden çok yararlandı”. Bu sadece batı sınırlarına yönelik bir politika olmayıp aynı şekilde Osmanlılar, “imparatorluk başkentinden bu kadar uzakta olan ve doğal olarak düşmanları olan o halklara karşı savunmasız olan ülkeyi güvence altına almak için İran’la olan son savaşta ele geçirilen başka yerlerde de başka kaleler inşa ettiler. Bir süreden beri, gerekli gördükleri yerlerde kale inşa etme yoluna gittiler”. Hâlbuki geçmişte askerî erdemleri onları “surların siperlerini küçümsemeye ikna ediyordu, göğüslerinin ve yaşamlarının yeterli olduğunu düşünüyorlardı”. Türkler, “kendilerinin söylediği gibi”, Uskoklardan korunmak için Venedik topraklarında birkaç kez kale inşa etmeye girişmişler de Moro, buna her zaman karşı çıkmış, hem yapılan çalışmaları engellemiş hem de inşasına başlanan kalelerin yıkılması için fermanlar almıştı³¹¹.

3.5. Sinan Paşa’nın Bir Diplomasi Usûlü: Tehdit

Avusturya ile anlaşmazlık konularından sınır ihlallerini serhaddeki Osmanlı idaresi ve tahkimatını güçlendirerek bitirmeye uğraşan Veziriazam Koca Sinan Paşa, birikmiş iki yıllık haracın ödenmesi ve esir tutulan bazı beylerin serbest bırakılması için de önce müzakereye başvurdu.

Meseleyi Budin beylerbeyine havale edip, Osmanlı ordularının Şark’ta aldığı galibiyetin Viyana’da uyandıracığı intibadan yararlanmak istedi. 15 Muharrem 998/24 Kasım 1589 tarihli hükümlerle Budin Beylerbeyi Ferhad Paşa’ya, daha önce İstanbul’da

³¹⁰ MD 66, Bosna beylerbeyine hk. 207/442, 20 Rebiülâhir 998/26 Şubat 1590. Ayrıca bk. Mühimme Zeyli 4, Sâbık Bosna defterdarı Mustafa’nın muhasebesinin görülmesi için Mehmed Paşa’ya gönderilmesine dair hk. 199/431, 24 Cemaziyülâhir 998/30 Nisan 1590.

³¹¹ Giovanni Moro, *Relazione* (1590), s. 362.

Habsburg elçisi ile kendisi arasında yapılan müzakerelerde, yıllık verginin gönderilmesi ve sulha aykırı olarak esir edilmiş Osmanlı ümerâsının serbest bırakılması, böylece iki devlet arasındaki barışın muhafaza edilmesi kararlaştırılmış olmasına rağmen hâlâ iki konuda da herhangi bir malumat vermemesinin sebebi soruldu. Hemen Viyana'ya bir adam gönderip haracın irsalini ve esir beylerin serbest bırakılmasını tekrar ihtar etmesi emredildi. Ayrıca hem Serdar Ferhad Paşa'nın maiyetinde Şah Abbas'ın rehin olarak Osmanlı sarayına gönderdiği yeğeni olduğu hâlde Karaman'a geldiği ve her an İstanbul'a ulaşmak üzere olduğu hem de Cezayir'e sevk edilen donanmanın sağ salim payitahta geri döndüğü haber verilerek bu durumu kalelerden toplar attırıp şenlikler yaptırarak imparatora ve halka duyurması bilhassa tembihlendi. Harac ve esir beylere dair Viyana'dan gelecek cevabı derhal yazıp arzetmesi bildirildi³¹². Bunun üzerine Budin Beylerbeyi Ferhad Paşa da, 8 Ocak 1590 tarihli mektubuyla Arşidük Ernest'ten, haracın ve esir beylerin gönderilip gönderilmeyeceğine dair bilgi almak için kendisine bir çavuşun geldiğini ve yine İstanbul'daki Habsburg elçisinin bu maksatla yolladığı kuryenin Viyana'ya iletildiğini belirterek açıklama istedi³¹³.

Habsburg yönetiminin harac ve esirler konusunda işi ağırdan alması İstanbul'un Ferhad Paşa üzerindeki baskıyı ağırlaştırmasına sebep oldu. Budin beylerbeyi, bir taraftan haracla ilgili bilgi göndermediğinden mesul tutulurken, diğer taraftan Safevî şahının "itaat" etmesiyle İran ile "alâka ber-taraf" olup artık padişahın nazarı "küffâr taraflarına" yöneldiğinden bunun ilanı için kalelerden toplar attırıp şenlikler yaptırması hususunda tekrar vazifelendirildi³¹⁴. Bu baskı üzerine Ferhad Paşa da, Ocak sonlarından itibaren kaleme aldığı mektuplarda Arşidük Ernest'i, İstanbul'dan gelen yeni çavuşlardan ve Habsburg elçisinin kuryelerinden bahisle, hem esirlerin kötü yaşam koşullarından şikâyet etti hem de taleplerin yerine getirilmemesi hâlinde çatışmaların başlaması ve çıkacak savaşta iki taraftan pek çok kişinin hayatını kaybetmesi tehlikesine karşı uyardı. Ferhad Paşa, 17 Şubat 1590 tarihli mektubunda, bir Osmanlı çavuşunun Ernest'in savaş ya da barışa dair cevabını bir hafta beklemek için Budin'e geldiğini söylerken, sınır beylerinden Ernest'in büyük bir ordu hazırlamakta olduğuna yönelik haberler aldığından böyle bir hazırlığın arşidükü töhmet altında bırakacağını

³¹² MD 66, 164-165/354, 15 Muharrem 998/24 Kasım 1589.

³¹³ Gustav Bayerle, *Ottoman Diplomacy in Hungary, Letters from the Pasha of Buda, 1590-1593*, Bloomington 1972, s. 19-20.

³¹⁴ MD 66, Budin beylerbeyine hk. 233/504 ve 240/519, iki hüküm de 19 Rebiülevvel 988/3 Haziran 1580 tarihlidir.

belirtiyordu. Mûteakip mektuplarında, Viyana'nın harac ve esirlerle ilgili suskunluğunun savaş isteğinin bir tezahürü olup olmadığını soruyor ve İstanbul'un bunu "casus belli" kabul edeceğini belirtiyor, yine de Ernest'ten sayısız insanın emniyeti ve dostluğun korunması için Divân'a cevap göndermesini rica ediyordu³¹⁵.

Budin'in müzakerelerinden istendiği neticeyi alamayan Veziriazam Sinan Paşa, bu defa savaş tehdidinde müracaat etti. Ferhad Paşa'ya 25 Cemaziyülevvel 998/1 Nisan 1590'da yeni bir hüküm yazılarak, kayserin haracı ve esir beyleri göndereceği ilâm edilmiş olmakla birlikte, müstakilen adam yollayıp hakiki niyetlerini öğrenmesi istendi. Şayet haracı vermeye ve beyleri serbest bırakmaya razılsa serhad beylerine karşı tarafa tecavüz etmemelerini kesin olarak tembihlemesi, Habsburglar aksi niyette iseler "tedârikleri" görülmesi için bilgi vermesi emredildi³¹⁶. Ayrıca Sinan Paşa, Kayser II. Rudolf'a şayet savaş istiyorlarsa kendisinin de buna hazır olduğuna dair bir mektup yazdı³¹⁷. Veziriazam, o günlerde sarayda da pek müspet karşılanmadığı görülen Avusturya'ya karşı savaş söyleminin gerekçesini III. Murad'a şöyle izah ediyordu:

‘Arz-ı bende-i bî-mikdar budur ki;

Peç kralına gönderilecek nâme-i hümâyûn ve bu kulları tarafından gidecek mektub iktizâ-yı zamân üzere birer mikdâr kavlı-ı elyen ile yazıla fermân-ı ‘alî buyurulmuş. Fi'l-vâkı‘ müvecceh buyurulmuş. Hâlen fermân-ı hümâyûnları üzere tashîh ve beyâz olunub ikisi bile pâye-i serîr-i a'lâya gönderildi. Makbûl-i hümâyûnları olursa şimdi gelen elçileriyle gönderilüb ne vechle cevabları gelürse giru iktizâ itdüğüne göre ‘amel oluna.

Devletlu pâdişâhım dünki gün şikeste beste yazılan varaka üzerine, "Cevab sahihdür, ammâ zamanı değildir. Hâlen müdâre gerekdir" deyu buyurulmuş. Ba‘dehu bir varak-ı âhar üzerine el-fitnetü nâimetun la‘nellah limen aykazâha mûcibince "İkâz-ı fitne câiz değildir" deyu buyurulmuş. Allahu Ta‘âlâ devletlu pâdişâhıma çok yıllar ‘ömürler vire. Hâlen ırz-ı saltanatları tekmîline cümle onatımı sarf idüb ihâta itdürmez iken bir taraftan dahi bir fitne-i uhrâ ikazına bâ‘is olmak ihtimâli yokdur. Ve ol kefare-i bî-din dahi bu cânibden bir mikdar serzeniş olmağla yüklerin yukaru yığub sevdâ-y husûmetde olmayacakları mukarrerdir. Bu kulları ol vechle yas yankoyu bu

³¹⁵ Bayerle, *Ottoman Diplomacy in Hungary*, Ferhad Paşa'nın Arşidük Ernest'e 30 Ocak, 1 Şubat, 9 Şubat, 17 Şubat, 3 Mart, 22 Mart, 5 Nisan ve Kayser Rudolf'a 5 Nisan tarihli mektupları, s. 21-31.

³¹⁶ MD 66, 250/540.

³¹⁷ Bayerle, *Ottoman Diplomacy in Hungary*, Ferhad Paşa'nın 12 Nisan 1590 tarihli mektupları, s. 31-34.

mukaddemâtı bildükden sonra iderüz. Dinimiz müeyyed min indillâhdır ve kevâkib-i Âl-i Osman gâyetle âlî ve refî'dür. Bunlar harac ve elçi gönderdikleri salâbet-i Âl-i 'Osman'dan kalblerine ru'b-i azîm müstevlî olduğundandır. Yohsa nakz-ı ahd eyledikleri takdirce mukâvemet sevdâsında olmak eğer ki üzerlerine hücum olunmayacağı bilseler bir gün itâ'at eylemezlerdi. Tahkîk budur. Ya çûn ki böyledir, bir iki harac göndermeyüb serhadlerde bir küllî fesâd itdükleri ne kuvvet-i kalbledur deyu buyurulursa; bu Macar tâ'ifesi bir acîb ibn-i vakt mel'ûnlardır. Bundan akdem olan vükelâ kullarının hiçbirisi taşra çıkmak hâtırasında olmayub olduğu takdîrce aralarında bir salâbet ve mehâbet sezinmediklerinden ötüri günden güne ihmâl eylemişlerdir. Ne anki bir kuvvet-i kalbleri olub nakz-ı ahd ihtiyâr eylemiş olalar kelâmımıza bu şâhid yeter ki elçilerinin ikisi bile getirilüb kâh istimâlet ve kâh gûşmâl olunmak şeklinde harac ve esirler ahvâli söyleşildikde hiç muhâlefet anlanacak kelimâta kâdir olmayub "Nola gönderelüm ve itlâk idelim" demekden gayrı söz söylemediler. Muhassalî, pâdişâhım, murâdımız tahrik-i silsile-i fitne ve fesâd olmayub belki gayret-i din-i Muhammedî muktezâsınca bir mikdar yas yanko eylemekle melâ'înin unutdukların andırmak idi. Devletlu pâdişâhımdan dahi bunu isteruz ki şâkiren billâhi (lillâhi) te'âlâ ve zâkiren li-keremihi'l-a'lâ bi-inâyeti'llâhi te'âlâ, hazret-i Bârî-i Hudâ mu'cizât-i Resûlullahın yüzü suyuna erzâni kıldığı kuvvet ve kudreti mülâhaza buyurub böyle melâ'îni bi-fazlillâhi te'âlâ dâ'imâ menkûb u menhûs kıyâs buyura. Elhamdülillâhi te'âlâ sümme elhamdilillâhi te'âlâ bir taraftan Kızılbaş seferine ve bir taraftan Donanma-i Hümâyûn ihrâcına ve bir taraftan bu kâfirler ile mukâbele ve mukâvemet idecekleyin kuvvet ve kudret vardır. Hikmet hemân kullandırmaktır. Ve gidecek elçi dahi el öpüb gitmek ister ammâ içlerinde kati mu'teber kâfir imiş. Hattâ haylı kılâ'a dahi mâlik imiş. Ma'lûm-ı hümâyûnları ola. Bâkî fermân sa'âdetlu pâdişâhımındır". III. Murad ise buna cevaben, "Her nesne zamâniyle olsun dimekdür. Ne ân ki kâfirden ibâ oluna; şimdilik zamanı değildir. Ammâ elçisi tahvîf olunub ağızdan lâzım olan söylensün kâfidir. Şark seferi ber-taraf olsun, kullar ve re'âyâ arkalansunlar, hazinemiz müstevfî olsun, andan sonra bi-fazlillâhi te'âlâ câ'izdür. Şimdi hemân lâzım olanla 'amel olunsun, her husûs tedbîr ve tedârükle ola evlâdır" hatt-ı hümâyûnuyla veziriazamdan daha itidalli bir politika takip etmesini istedi³¹⁸.

III. Murad'ın çekincelerine karşılık Sinan Paşa'nın savaş tehdidi, tam da veziriazamın beklediği şekilde, müspet netice verdi. Arşidük Ernest, Budin Beylerbeyi

³¹⁸ Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri, s. 186-187, 145 no'lu telhis.

Ferhad Paşa'ya, harac ve esirlerin gönderileceğini, fevkalade elçi olarak Wolfgangus Ehrnricus Strein'in tayin edildiğini bildirip, ayrıca onun aracılığıyla sultan ve veziriazama birer mektup gönderdi. Ernest'in bazı Osmanlı akıncılarının sulhe aykırı tecavüzlerine dair şikâyeti, Ferhad Paşa tarafından bunların Habsburg saldırılarına mukabil yapıldığı söylenerek cevaplandı. Budin beylerbeyinin 11 Mayıs 1590 tarihli mektubunda dillendirdiği Avusturya sefareti için yol tezkeresinin kısa süre önce gönderilmesine rağmen henüz haracın Budin'e ulaşmadığı şikâyetine mukabil arşidük, böyle bir heyetin İstanbul'a kadarki uzun seyahati için tertip ve tefriş edilmesinin zaman aldığını belirtip, bir ay içinde Budin'de olacaklarına söz verdi. Kısa bir süre sonra Arşidük Ernest, heyet için her şeyin hazırlandığını haber verip, bazı Osmanlı ümerâsının ve yeniçerilerin Avusturya heyetini pusuya düşürerek öldürecekleri istihbaratını aldığından bunun gerçek olup olmadığını sordu. Ferhad Paşa, 24 Mayıs tarihli mektubunda bu haberlerin tamamen yalan olduğunu yazdı. Ancak bazı sınır ihlalleri ve "Baka Ban'a vak'ası" sebebiyle Avusturya yönetimi, Komorn'a ulaştırılmış olan haracın gönderilmesini İstanbul'dan bir açıklama gelinceye kadar tehir etti. Ferhad Paşa ile Avusturya yönetimi arasında karşılıklı suçlamaları hâvî yazışmalar yeniden başladı³¹⁹.

Bu sırada İstanbul'da Koca Sinan Paşa, padişahın "hâlen Peç tarafından harac gelmemeğe ba'is nedir, niçün mukayyed olmazsın" itabına muhatap oluyordu. Veziriazam, "Sa'âdetlu pâdişâhım bu husûs bundan akdem dahi arz olunmuşıdi. Kral iki yıllık haracı ihrâc idüb bizüm serhadle hem-civâr olan Komaran nâm kal'asına dek geldükde ümerâdan Feridun Beğ'in küffârla bir mikdar mücâdelesini olmağın kâfir ile buluşdukda kâfir viresini bozub birkaç kimesne almış beru cânibün askeri dahi biz de vireyi bozaruz deyu küffâra haber göndermekle câiz ki (bir hazineye) zarar gele deyu vehme düşüb kral aynıyle bu husûsu i'lâm idüb tekrar bir âmân-nâmesini ricâ eylemekle bu husus tafsîl üzere hâk-pây-i şerîfe arz-olunub emr-i şerîfiniz ile nâme yazılıub Bıyıklu Mustafa Çavuş nâm kullarıyla gönderildi. Gideli haylı zamândır. Beş altı güne dek haberi umulur. Ümmiz budur ki bir uğurdan iki yıllık haracı gelüb münâfıkun yüzü kara ola. Eller zamanında iki yıl harac gelmeye, bu kulları yas yanko idüb iki yıllığın birden

³¹⁹ Bayerle, *Ottoman Diplomacy in Hungary*, s. 34-61.

getürtmek üzere iken yine mesûl bu kulları olurum”, sözleriyle hem durumu izah hem de kendini müdafaa etti³²⁰.

Ferhad Paşa'nın 12 Temmuz tarihli mektubuna göre, İstanbul'daki Habsburg elçisinin kuryesi de maiyetinde olduğu halde Mustafa Çavuş barışa dair bir nâme-i hümayûn ve yol tezkeresi ile Budin'de idi. Ferhad Paşa ve Arşidük Ernest arasındaki yazışmalar neticesinde, son sınır hadislerinde iki tarafın da aldığı bazı esirleri serbest bırakması ve Mustafa Çavuş'un haracı getirecek heyeti Komorn'da bekleyip getirdiği nâme-i hümayûn ve yol tezkeresini buranın idarecisine teslim etmesi kararlaştırıldı. Nihayet Arşidük Ernest, İmparator Rudolf'un haracı götürecektir heyetin harekete geçmesine izin verdiğini bildirdi. Beylerbeyinin 27 Ağustos 1590 tarihli mektubundan anlaşıldığı üzere Fevkalade Elçi Wolfgangus Ehrnricus Strein, Budin'e ulaştı. Ferhad Paşa kendi kapıcıbaşını heyetin maiyetine verirken, Veziriazam Sinan Paşa'nın adamı Bıyıklı Mustafa Çavuş İstanbul'u bilgilendirmek üzere önden gönderildi³²¹.

Nihayet haracın ve esir beylerin İstanbul'a ulaşması üzerine Habsburg Elçisi Bartholomeus Pezzen'in talebiyle 1 Safer 999/29 Kasım 1590'da mevcut barış anlaşmasının Ocak 1592'den itibaren geçerli olacak şekilde uzatılması konusunda mutabakata varıldı. Keza bu anlaşmaya göre, ertesi sene özel olarak görevlendirilecek bir sefaret heyeti mutad haracın yanı sıra gümüş bir sofraya takımı da getirecekti³²².

3.6. Sinan Paşa'nın Avusturya Serhaddinde Yeni İdarî, Askerî ve Malî Tedbirleri

Habsburg heyetinin ayrılmasından az sonra Budin'de büyük bir isyan çıktı. Budin ve Peşte askerleri, eyalette yaşanan kıtlık ve pahalılık sebebiyle Beylerbeyi Ferhad Paşa ile Defterdar Bâli Efendi'ye saldırdılar. Altı aylık mevaciblerini aldıktan sonra üç aylık mevaciblerini de peşin talep edip, Ferhad Paşa'yı öldürdüler; defterdar güçlkle hayatını kurtarabildi³²³.

³²⁰ Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri, s. 22-24, 13 no'lu telhis.

³²¹ Bayerle, *Ottoman Diplomacy in Hungary*, s. 61-73. Peçuyulu (bk. *Tarih*, II, 134-135), Strein'e, Budin'den İstanbul'a kadar Budin mukabelecisi olan eniştesi Ali Efendi'nin refakat ettiğini nakleder.

³²² Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 206-207; Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 417.

³²³ “Ol emâkinde tavattun iden eşkiyâ ve levendât cemi' ezmânda küfrânü'n-ni'melik ile mevsûf habâset ü cinâyet ve hıyânetden hâlî olmayup, hâlâ dahi kaht u galâ sebebi ile Budun ve Peşte kolı bi'l-ittifâk”, bk. Selânikî, *Tarih*, I, 225. Müellif, Budin Beylerbeyi Ferhad Paşa'nın öldürülmesi haberinin İstanbul'a Evâhir-i Zilkade 998'de (21-30 Eylül 1590) ulaştığını zikreder.

Mustafa Âlî'nin bu vak'a münasebetiyle verdiği bilgiler, Koca Sinan Paşa'nın isyandaki rolü konusunda şüphe uyandırmakla birlikte, veziriazamın serhaddi kendi denetimi altına almaya dönük politikasını ortaya koyması açısından önemlidir. Âlî'ye göre, Budin Azeblerağası Rıdvan Çavuş, Koca Sinan Paşa'nın akrabası Tımışvar Beylerbeyi Sofu (ya da müellifin adlandırmasıyla Beyzâ-furûş) Sinan Paşa'nın Budin'e nakledilmesi ve "cemî'i etrâf-ı paşalıkları kendü müte'allikâtı ile zapt olunmak" ricasıyla İstanbul'a geldi. Koca Sinan Paşa, Rıdvan Çavuş'u Ferhad Paşa'yı öldürmeye azmettirdi ve onun aracılığıyla yine kendi adamları olan Estergon Beyi Arnavud Memi, Hatvan Beyi Ali Bey ve Budin Alaybeyi Mehmed Bey'e tahrir mektupları gönderdi. Rıdvan Çavuş, Budin'deki Arnavudları isyan ettirdi ve bu suretle Ferhad Paşa öldürüldü. Sofu Sinan Paşa, Budin beylerbeyiliğine getirildi³²⁴.

Ferhad Paşa'yı katledenlerin bulunup cezalandırılması için sâbık Hâssa oda-başı Mustafa Ağa ile Aydınzâde Mehmed Çavuş, Budin'e gönderildi. Tahkikat sonunda asi ağa ve neferâtdan 35'i idam edildi ve diğer ağalar ebediyen azledilip yerlerine başkaları getirildi. Selânikî, asilerden din değiştirerek Avusturya tarafına kaçanları da kayserin öldürttüğü haberinin geldiğini zikreder³²⁵ ki, bu durum karşı tarafın barışın muhafazasına dönük hüsn-i niyet gösterisi olarak kabul edilebilir. Mustafa Âlî, isyana karışanların cezalandırılması için o tarihte Budin'de devlet görevlisi olanların tamamının azlinin emredildiğini; vazifesine başlayan Sofu Sinan Paşa'nın, mansıp sahiplerinin tekrar yerlerinde ibkası için bu kimselerden 100 bin kuruştan fazla para tahsil edip, yarısını veziriazama gönderdiğini iddia eder³²⁶. Âlî'nin ithamlarına mukabil Peçuylu, dayısı olan Ferhad Paşa'nın asi askerler tarafından "şehid" edilmesinden eserinin muhtelif yerlerinde bahsederse de isyanın sebebinden ya da Koca Sinan Paşa ile irtibatından söz etmez. Hatta kendisi Âlî gibi Koca Sinan Paşa'dan hazzetmese de veziriazamın bu vak'adan sonraki tedbirini, 1623'te benzer bir durumun yaşandığı

³²⁴ Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 555-559), bir dönem maiyetinde çalıştığı Ferhad Paşa'nın bir bakıma kendi sonunu hazırladığını da ilave eder. Şöyle ki, vak'anın hakiki sebebini o tarafın "kudemâsından" ve "zu'amâsından" araştırdığını; onların anlattıklarından öğrendiği kadarıyla paşanın mağrur olup ümerânın arzlarını dikkate almadığını; zamanla nüfûzunu kaybettiğini; bu sırada imparatorun elçisi gelince serhad geleneklerine aykırı bir şekilde "ümerâ ile ülfete tenezzül" etmeyip "beyne'l-ümerâ imtiyâz bulmak" düşüncesiyle elçiyi tek başına Divân'a kabul ettiğini; veziriazamın tahrirleri bir işe yaramamışken bu hadiseyle ümerâyı büsbütün küstürdüğünü; askerler zahire kıtlığı bahanesiyle isyan edince kimseden yardım görmediğini kaydeder. Müellif, vak'anın tarihini önce Evâsıt-ı Zilkade 999 (31 Ağustos-9 Eylül 1591) olarak verirse de daha sonra bunu Evâsıt-ı Zilkade 998 (11-20 Eylül 1590) olarak tashih eder. Âlî'nin Ferhad Paşa maiyetindeki günleri için bk. Cornell Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âlî*, s. 58-70. Selânikî (bk. *Tarih*, I, 225-226), Ferhad Paşa'nın öldürülmesi üzerine Tımışvar Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın buraya nakledildiği ve onun yerine de Anadolu beylerbeyiliğinden mazûl Hasan Paşa'nın tayin edildiğini zikreder.

³²⁵ Selânikî, *Tarih*, I, 233.

³²⁶ Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, III, 559-560.

Bağdat'a ordu ile ilerleyen Hafız Ahmed Paşa'ya emsal alınması gereken bir tavır olarak anlatır. Peçuylu'ya göre, Ferhad Paşa'nın öldürülmesi üzerine III. Murad "elbette Budun katl-i 'âmm olınsun" diye emir vermiş, ancak Koca Sinan Paşa "meded pâdişâhum serhaddür, düşmene üç dört günlük yirdür, havf u bîm-i cânla câ'izdür kal'ayı kâfire vireler, içlerinden mebd'e-i fesâd olanları bulalum ve inşaa'llâhu te'âlâ haklarından geldürelüm" diyerek emri iptal ettirmiştir³²⁷.

Serhadde yaşanan keşmekeşin Habsburglularla çatışmaları tekrar başlatacağından endişelenen Sinan Paşa yönetimi, 26 Zilhicce 998/26 Ekim 1590 tarihli hükümlerle, Semendire sancakbeyini ve Budin eyaletindeki bütün ümerâyı, "Beç kralı" ile sulh mukarrer olduğundan onlardan bir tecavüz vaki olmadıkça kendilerinin de saldırıda bulunmamaları hususunda ihtar etti³²⁸.

Sinan Paşa, Avusturya heyeti ile anlaşma akdinden sonra da serhadlerin tanzim ve tahkimi ile meşgul oldu. Alınan sert tedbirler Budin'de asayişini temin etti. Beylerbeyi Sofu Sinan Paşa, İstanbul'a mektup gönderip, eyaletteki askerlerin işbilen ve ihtiyarlarının içlerindeki asileri teslim ettiklerini, bundan böyle bu gibi kimseleri aralarına almamak ve alanları da içlerinden atmak hususunda sözleştiklerini, şimdi kendi hâllerinde olup suçlarının affını rica ettiklerini bildirdi. Divân, Budin beylerbeyine, arzettiği gibi ise askerlerin affedildiğini bildirip, yine de kendisinin ihtiyar ve yarar ağalar eliyle bölükleri "haramzâde ve levendlerden" temizlemesini istedi³²⁹.

İstolni Belgrad Sancakbeyi İshak, İstolni Belgrad Kalesi'nin etrafındaki hendeklerin ayıklanması ve palangaların tamirinin mühim olup, Segedin, Mohaç, Kopan ve Şimontorna sancakları reayasının, daha önce de yaptıkları gibi, yardıma gelmelerine dair hüküm istemişti. Budin beylerbeyine, 17 Şaban 999/10 Haziran 1591'de, bizzat gidip kalenin durumunu tedkik ve arzedildiği gibi ise reayadan kifayet miktarı adam getirtip harap yerleri tamir ettirmesi, fakat bu bahane ile halktan hizmet mukabili akçe ve başka bir şey aldırılmaması emredildi³³⁰. Hasan Paşa'nın Bosna beylerbeyiliğine tayininden ötürü Segedin Kalesi'nin tamirine başlanamamıştı. Yeni sancakbeyi, kalenin durumunu bildirip tamirat için bir kez daha emir rica edince, arzına uygun olarak,

³²⁷ Zuhul Kayayurt, *Peçevî Tarihi (317b-351a, Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005, s. 33.

³²⁸ MD 67, 20/43.

³²⁹ Bingül, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 32-33, Budin beylerbeyine hk. 7-18, 2 Ramazan 999/24 Haziran 1591.

³³⁰ Bingül, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 181-182, Budin beylerbeyine hk. 141-426, 17 Şaban 999/10 Haziran 1591.

keresteyi Sirem livası reayasının getirmesi ve Segedin reayasının inşaatı üstlenmesi emredildi³³¹.

Veziriazam Sinan Paşa'nın bu tarihlerde en önemli icraatlarından biri de imparatorluğun diğer bölgelerinde başlattığı tahrir çalışmalarını Avusturya serhaddine teşmil etmesi oldu. 1588'de başlanıp büyük bir isyana sebep olan ve ondan sonra Sinan Paşa'ya havale edilen sikke tashihi³³² dolayısıyla bu tahrir, mâlî, askerî ve içtimaî açıdan elzemdi. Budin'e tâbi Sirem, Segedin, Solnuk, Hatvan, Füle, Seçen ve Novigrad sancaklarındaki tahririn tek elden yürütülmesinin çok uzun süreceğini bildiren Beylerbeyi Sofu Sinan Paşa'nın tavsiyesiyle 11 Cemaziyülevvel 999/7 Mart 1591'de Sirem'in bunlardan ayrılıp başka bir emin ve kâtip marifetiyle tahrir edilmesi kararlaştırıldı³³³. Divân, ulûfe ödemelerinde sıkıntı çektiğini azreden Budin beylerbeyinin, hem Sirem'de tahrir esnasında zuhur eden ifrazın, hem de İstolni Belgrad ile Estergon'daki ifrazın ve hamr mukataasına karşılık beher haneden 15'er akçe hesabıyla toplanan verginin eyaletteki askerinin maaşına sarfedilmesi için havass-ı hümâyûna ilhakına dair teklifini kabul etti. Geriye kalan arazinin sancakbeyi, alaybeyi, züema ve erbâb-ı timara ellerindeki beratlarla ispat ve beyan edecekleri miktarlarda dağıtılması emredildi³³⁴.

Aynı şekilde, Bosna Beylerbeyi Telli Hasan Paşa'nın, eyaletindeki havass-ı hümâyûn arazisi oldukça zayıf olduğundan tahrirde ortaya çıkacak ifrazın tamamen buraya kaydedilmesiyle güçlendirilmesine dair arzı uygun bulundu³³⁵.

³³¹ Bingül, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 59-60, Segedin ve Sirem sancakbeylerine hk. 30-125 (29 Şaban 999/22 Haziran 1591).

³³² Ruhi Özcan, "Osmanlı Devleti'nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XVII (Konya 2011), s. 255-256.

³³³ MD 67, 103/275, 11 Cemaziyülevvel 999/7 Mart 1591.

³³⁴ Mustafa Karaca, *68 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 74-75, İstolni Belgrad ve Estergon muharriri Ahmed Bey ve Kâtip Mehmed'e hk. 37/77; Bingül, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 92, Budin yeniçerileri kâtipi olup Sirem sancağı muharriri olan Mehmed'e ve kâtipi Hüdaverdi'ye hk. 60-201, 16 Ramazan 999/8 Temmuz 1591 (Her iki çalışmada da ilgili hükümlerde bazı okuma yanlışları yapılmış olduğundan bu tezlerin ekinde yer alan asıl hükümlere müracaat gerekmektedir).

³³⁵ MD 67, 103/276, 11 Cemaziyülevvel 999/7 Mart 1591. Pojega ve İzvornik sancakları tahririne Beylerbeyi Hasan Paşa'nın arzıyla Bosna'da sâbık tezkire emini Pervîz kâtip tayin edilmişken, daha sonra bu vazife onun yerine züemadan Mustafa'ya verilmiştir (bk. Bingül, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 191, Bosna defter kethüdası olup Pojega ve İzvornik muharririne hk. 150-444, 17 Şaban 999/10 Haziran 1591).

3.7. Sinan Paşa'nın Gölgesinde Telli Hasan Paşa'nın Bosna'da İlk Yılları

Veziriazam Sinan Paşa'nın bütün bu faaliyetleri, Budin-Tımişvar serhaddinde çatışmaların durması açısından başarıya ulaştı. Karşılıklı şikâyetlere konu olan mutad saldırılar, daha ziyade Budin Beylerbeyi Sofu Sinan Paşa ile Avusturyalı muhatapları arasındaki yazışmalarla sınırlı kaldı, başkentlerin müdahalesini gerektirecek evsafa ulaşmadı. Koca Sinan Paşa ve saray, sadece Habsburgların elinde esir iki sancakbeyinin serbest bırakılması için devreye girdiler³³⁶. Bu suretle eski serhad bölgesi nispeten durulurken Bosna'da Telli Hasan Paşa'nın, karşı tarafta ise önce Uskokların sonra da mahallî Habsburg idarecilerinin faaliyetleri, tedrici bir şekilde Uzun Savaş'a yol açacak süreci başlatmıştır. Dönemin müellifleri arasında serhad hadiselerini en teferruatlı şekilde nakleden Cafer İyânî'nin 1590-1592 arasında Budin vekayini kısaca nakledip bütün dikkatini Bosna'ya yöneltmesi, mücadelenin sıklet noktasındaki değişimin işareti olarak görülebilir.

Bosna'daki yıkımın faili olan Uskoklar, uzun süredir İstanbul-Viyana-Venedik arasında büyük bir meseleydi. 1574 anlaşmasıyla Adriyatik'in güvenliğini taahhüd eden Venedik, Osmanlı yönetiminin baskıları karşısında 1576'dan itibaren Uskoklara karşı sert tedbirlere başvurdu. Seng bölgesi denizden ablukaya alındı ve bunun için hususi bir filo ve idareci tayin edildi. Seng'in Avusturya toprağı olması hasebiyle Venedik, sık sık imparatora Uskokların kontrol altına alınması, hatta başka yere nakledilmesi için müracaatlarda bulundu. Ancak gerek Maksimilyan'ın gerekse Rudolf'un meseleyle ilgileneceklerine dair verdikleri sözleri tutmaya niyetleri yoktu. Zira papa tarafından da desteklenen Uskoklar, daha önce de belirtildiği üzere, Habsburgların bölgedeki yeni askerî sınır sisteminin aslî unsuru idi. Rudolf, 1580'de Uskokların kovulmasını isteyen Venedik'e bunu açıkça bildirmiştir³³⁷.

Venedik balyosları 1580'li yıllarda hemen daima Uskokları Osmanlılarla barışın bozulmasına sebep olacak en büyük tehdit olarak gösterirler. 1591 Haziran'ında İstanbul'a gelen Lorenzo Bernardo, veziriazamın -isim belirtmiyor ama ya Sinan Paşa ya da Ferhad Paşa- bu yüzden kendisini birçok defa sıkıştırdığını zikreder. Balyostan istenen, taahhüdlerini yerine getirip Uskokları durdurmaları ve bunların verdiği zararı tazmin etmeleri, şayet bunu yapamıyorlarsa bir Osmanlı filosunun tek başına veya

³³⁶ Bayerle, *Ottoman Diplomacy in Hungary*, s. 74-97.

³³⁷ Uskoklar hakkında geniş bilgi için bk. Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 321-325; İdris Bostan, *Adriyatik'te Korsanlık, Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler (1575-1620)*, İstanbul 2009.

Venedikliler ile müttefiklen Uskoklara karşı mücadele etmesi, Seng'e birlikte harekât düzenlenmesi veya Venedik'in gemilerini tamamen geri çekip Adriyatik'in emniyetini Osmanlılara bırakması seçeneklerinden birini tercih etmeleri idi³³⁸. III. Murad ve Veziriazam Sinan Paşa, gönderdikleri mektuplarla gerek Venedik gerekse Habsburg yönetimlerini Uskoklar konusunda ihtar etmişlerdir³³⁹.

Osmanlı tarafında ise, Telli Hasan Paşa'nın beylerbeyiliği deruhte³⁴⁰ etmesiyle birlikte veya başarısız seleflerinden sonra bunu gerçekleştirebilmek adına Bosna'da gazayı tekrar canlandırdığı anlaşılıyor. Cafer İyânî, Venedikliler ya da Uskoklardan bahsetmeksizin Bosna'ya yönelik saldırıların sorumluluğunu doğrudan Habsburg güçlerine yükler. Müellife göre, "küffâr", Hasan Paşa'nın eyalete gelmesinden az önce "nakz-ı ahd" edip, Pojega sancağındaki Muslovina Kalesi'ni yıkarak savaşı başlatmıştır. Yeni Bosna beylerbeyi, bu haberi duyar duymaz Kulpa Nehri'nin öte yakasındaki Hırvat topraklarına akın düzenlemiş ve iki palankalarını yakıp binden fazla esirle Banyaluka'ya dönmüştür. Kısa bir süre sonra bu defa Erdödy'nin (kaynaklarımızda Erdelik Ban) topraklarına girerek bir palankayı yakıp etraftaki köylerden hayli esir ve ganimet alarak avdet etmiş ve ardından her on günde bir düşman topraklarına akın için asker göndermiştir. İyânî, III. Murad'ın, Telli Hasan Paşa'yı zaten bu maksatla Bosna'ya tayin ettiğini ileri sürer³⁴¹.

Buna mukabil, arşiv vesikalari incelendiğinde Veziriazam Sinan Paşa zamanında İstanbul'un Bosna'nın emniyeti kadar sulhün muhafazası konusunda da dikkatli olduğu görülür. Mesela Uskokların, Venedik'e tâbi Posidarya Köyü yakınlarına çıkıp Kırka sancağındaki Polsinik Kalesi civarında insanları esir ve katl ederek hayvanları alıp götürdükleri, ganimetlerini Hersek'e tâbî Losice Köyü yakınında deniz kenarında paylaştıktan sonra Dizdar Hüseyin'in Nadin Köyün'deki çiftliğini yağmaladıkları ve daima bu faaliyetlerini sürdürdükleri bildirilince Divân bu hassasiyetini ortaya

³³⁸ Lorenzo Bernardo, *Relazione* (1592), s. 400-401.

³³⁹ Hammer (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 205), III. Murad'ın ve Koca Sinan Paşa'nın, doja ve imparatora gönderdikleri 1 Safer 999/29 Kasım 1590 tarihli ikişer mektubundan ve yine padişahın doja yazdığı Eylül 1589 tarihli nâmesinden bahseder. Son mektubun metni de dahil bu döneme ait bazı belgeler için bk. İdris Bostan, *Adriyatik'te Korsanlık*, 153-170.

³⁴⁰ Câfer İyânî (bk. *Vilayet-i Üngürüs*, s.13), Hasan Paşa'nın 998'de Bosna beylerbeyiliğine getirildiğini kaydeder. 24 Cemaziyülâhır 998/30 Nisan 1590'da Bosna beylerbeyi olarak hâlâ Mehmed Paşa görünmektedir (bk. Mühimme Zeyli 4, 199/431). Telli Hasan Paşa'nın bu sıfatla anıldığı, tespit edebildiğim en erken tarih ise, 5 Rebiülevvel 999'dur (bk. A. RSK 1472, s. 5). Peçuyulu (bk. *Tarih*, II, 132), Telli Hasan Paşa'nın çakırcıbaşılık ile saraydan çıkıp önce Segedin sancakbeyiliğine, sonra da Bosna beylerbeyiliğine tayin edildiğini belirtir.

³⁴¹ Câfer İyânî, *Vilayet-i Üngürüs*, s. 13-14.

koymuştur. Zilhicce 998/Ekim 1590 tarihli hükümlerle, “size beglerbegilik ve sancak vilâyet hıfz u hırâset itmek için virilmüştür, bu bâbda cümleünüz mes’ûl ve mu’âteb olmuşlardır” denilerek azarlanan Bosna beylerbeyi ile Hersek, Kilis ve Kırka sancakbeyilerine, derhal bu eşkiyaları yakalayıp haklarından gelmeleri, yağmaladıkları malları sahiplerine geri vermeleri, bundan sonra kendi idarî bölgelerini gereği gibi müdafaa ve muhafaza etmeleri emredildi. Fakat bu bahane ile kendi hallerinde olanlara “dahl u taarruz” olunup, sulhe mugayir bir iş yapmaktan kaçınmaları konusunda ihtar edildiler³⁴².

Sulhün devamı adına Sinan Paşa, Budin’de olduğu gibi, Bosna’nın yeni beylerbeyini de tayininden itibaren kontrol altında tutmaya çalıştı. Hasan Paşa’nın, Bosna’ya gitmeden Zaçesne sancakbeyiliğinde değişiklik yapma teşebbüsü veziriazamın muhalefetine takıldı. Sinan Paşa’ya göre, yeni beylerbeyinin kendisini görmeden böyle bir tasarrufta bulunmasına rağmen mevcut Zaçesne Sancakbeyi Hasan Bey emektar olup henüz hizmet göremez yaşa gelmemiştir. “Serhadde ol makule emekdâr ehl-i vukuf kulları ve bendeleri lâzımdır. Tuvânâlıkda beğlerbeğisinden ziyâde olmak zannolunur. Yerine tâlib olan kimesne ise dahi sancak yimemiştir. Beş âdeme mâlik değil bir levenddir” diyerek kararın yeniden gözden geçirilmesini arzeden Sinan Paşa’nın talebi kabul gördü. III. Murad, Hasan Bey’in hizmet göremez durumda değilse sancakbeyiliği vazifesini sürdürmesini emretti³⁴³.

Sinan Paşa, Telli Hasan Paşa’nın Zaçesne sancakbeyini değiştirmesine mâni olsa da eyalette otoritesini tesis etmesini sağladı. Mehmed Paşa zamanında Bosna defterdarlığından azledilen Mustafa, adamlarını gönderip, kendisini orada teftiş etmek üzere İstanbul’dan gelen kapıcıların yollarını keserek kendisi hakkında şikâyeti hâvi sâbık beylerbeyinin arzını ve vilayet ayânının temessüklerini ellerinden aldirmıştı. Bununla yetinmeyen Mustafa, Bosna’daki askerleri tahrik edip, beylerbeyinden davacı olmak üzere 100-200 kadar kişi ile İstanbul’a geldi. Sinan Paşa’ya göre, bu “bir alay eşkiya tâifesi”, daha önce Şehsüvar Paşa ve Halil Paşa’ya saldırıp “küllî fesâd ve fitne (eyledükleri zamanda) cezâ ve sezâları virilmemek ile yüzleri açılıb her varan beğlerbeği kullarınun üzerine guluv idüb fitne ve fesâddan hâlî değillerdir”. Bu yüzden de, diğerlerine ibret için bunların cezalandırılması gerekiyordu. Artık kimsenin

³⁴² Mühimme Zeyli 4, 97/184, (5) Zilhicce 998/(5) Ekim 1590. Bu hüküm için ayrıca bk. İdris Bostan, *Adriyatik’te Korsanlık*, s. 102-103.

³⁴³ *Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri*, s. 257, 222 no’lu telhis.

Bosna'da beylerbeyine karşı itaatsizliğe cüret ve kudretleri kalmaması için Mustafa'nın hapsedilmesi ve yanında getirdiği askerlerden birkaçının küreğe konulmasına müsaade isteyen Sinan Paşa'nın teklifi III. Murad tarafından da uygun görüldü³⁴⁴. Böylece asilerin son kalıntılarının da cezalandırılması Bosna'daki Osmanlı idaresine huzuru iade etti.

Telli Hasan Paşa, veziriazamla rekabete girişmedi ve ilerleyen günlerde Zaçesne Sancakbeyi Hasan Bey'e terakki verilmesi için İstanbul'a arz gönderdi³⁴⁵. Öte yandan vazifesine başlar başlamaz ilk olarak Avusturya güçlerine karşı taarruza geçmesine rağmen Divân'a, Uskokların eyalete verdiği zararın müsebbibi olarak, onlarla müttefik olduklarını iddia ettiği mahalli Venedik idarecilerini gösterdi. Bosna Defterdarı Mehmed ile birlikte kaleme aldıkları mektuba göre, "Frenk" kalelerinden Zadra, Şibenik, İspilit ve Tirogir hisarları, Kilis ve Kırka sancakları ile hem-sınır olup, "feth-i hakanîden" beri tayin olunan aradaki hududdan "Frenk taifesi" tecavüz ederek Bosna'ya tâbi havass-ı hümâyûn arazisinden Zagorya ve sair birçok köylerin ahalisinin ellerinden "hile ve huda" ile arazilerini almışlar ve bunların zulümlerinden ötürü reaya terk-i vatan etmişti. Bundan başka Frenk taifesi, Seng adlı "harbî kalede" bulunan Uskokların denizden gelip Osmanlı reayasına zarar vermemelerini sağlamayı taahhüd etmesine rağmen, bu iki zümre müttefikten sahile yakın birçok köyü yağmaladıklarından Osmanlı reayasından 10 bin hane şimdi onlara harac veriyordu. Frenk beylerine, haber gönderilip sulha mugayir bu faaliyetlerinin sebebi sorulduğunda hileye başvurup Uskokları bahane ediyorlardı. Saldırılarından ötürü iskeleler âtil kalmış, reaya ve memleket harap olmuştu. Emin ve âmiller, mîrî mala verilen büyük zararlardan şikâyet ediyorlar; halk, artık tahammüllerinin kalmadığını, şayet Frenklerin zulümleri ve harac toplamaları engellenmez ise celâ-yı vatan edeceklerini söylüyordu.

Hasan Paşa, bu sınır ihlallerinin hakiki sebebini ve nasıl önleneceğini de izah eder. Beylerbeyine göre, Osmanlı hududu dâhilinde bulunan Vercbolca adlı kale harap iken sahildeki kasaba ve köylerin ahali emniyette olup, bunun hazineye hayli faydası vardı. Fakat yedi sekiz yıldan beri Şebenik Kalesi Frenkleri, Vercbolca'yı alıp kaleyi tamir ederek sulhe mugayir içine asker yerleştirdiklerinden Venedikliler ile Seng'deki Uskoklar birlikte, Osmanlı topraklarından nice yerleri yağmaladılar ve 360 baştina çiftliklerini reayanın elinden cebren aldılar. Şimdi işgal ettikleri araziye kendileri ekip

³⁴⁴ *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, s. 110, 76 no'lu telhis.

³⁴⁵ A.RSK 1473, s. 91, 13 Şevval 999/10 Ağustos 1591.

biçiyorlardı. Şayet Verbolca Kalesi yerle bir edilmez ve Zagorya Nahiyesi'nde Eslebona ile Radosik adlı köylerde müceddeden iki kale yapılmaz ise Osmanlı topraklarının ve reyanın korunması mümkün olmayacaktı.

Divân-ı Hümâyûn, Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa'ya cevaben gönderdiği Evâil-i Cemaziyülâhir 999/27 Mart-5 Nisan 1591 tarihli hükümde sert ifadeler kullandı. Kilis Sancakbeyi Mustafa'nın 34 köyün reayasının Frenk ve Uskokların baskılarından ötürü iç illere firar ettiklerini, saldırganların boş kalan topraklara yerleştiklerini ve buralarda hâlihazırda ziraat yapmakta olduklarını bildirdiği; sair beyler, kadılar, kapudanlar, dizdarlar ve ağaların da aynı şikâyetleri hâvî mektuplar gönderdikleri belirtildi. Bir vilayete beylerbeyi, bey, kadı ve hükkâm tayininden maksadın zulmün def edilmesi ve memleket ile reyanın düşman ve eşkiyadan korunması olduğu hatırlatıldı. Karşı taraf şimdiye kadar barış şartlarına uymayıp saldırılara cesaret ettiği hâlde hâlâ bunların cezalarını vermemesi kendisinin ihmali olarak nitelendi. Bundan sonra, işaret ettiği zümrelerin sulhe aykırı faaliyetlerini men etmesi emredildi. Kaleler hususunda ise, Verbolca'daki durum arzettiği gibi ise burayı "hüsn-i tedbir ve tedârikle" yıkmasına ve zikrettiği iki kaleyi yaptırıp iç illerden neferât getirterek tahkim etmesine ruhsat verildi. Bu bahane ile aradaki barışa hâlel getirecek faaliyetlerden kaçınıp karşı taraftan sulha muhalif bir tavır görülmeince kendisinin de harekete geçmemesi; eğer onlar sulha riayet etmezlerse bütün gücüyle saldırıları engellemesi emredildi³⁴⁶.

Hasan Paşa'nın sınırlarda askerî tedbir almak ve taarruza geçmek için Divân'dan -tespit edilebildiği kadarıyla- bu ilk izin talebinde Venediklileri ön plana çıkartması, bilinçli bir tercihtir. Zira Habsburglar ile sulhü sadece birkaç ay önce yenileyen İstanbul'un doğrudan Avusturya arazisine yönelecek bir saldırıya müsaade etmeyeceğini bilen Hasan Paşa, mücadelesini Uskoklar ve müttefikleri Venedik yöneticilerine karşıymış gibi göstererek şimdilik istediğini almıştır. Pal Fodor, Bosna'dan gelen bu tür raporları, 1590'dan itibaren savaş isteyen "Rumeli ya da Batı lobisinin" temsilcisi olduğunu ileri sürdüğü Hasan Paşa'nın İstanbul'u ikna etme "taktikleri" arasında sayar ve kendisi de aslında raporların çoğunun gerçeği yansıttığını kabul eder³⁴⁷. Ancak şayet bir ikna gayesi mevzubahis ise mübalağa ihtimalinin de göz önünde bulundurulması gerekir. Hasan Paşa'nın sözünü ettiği 10 bin hanelik bir vergi

³⁴⁶ MD 67, 109/295, Evâil-i Cemaziyülâhir 999/25 Şubat 1591. Ayrıca bk. İdris Bostan, *Adriyatik'te Korsanlık*, s. 102-103.

³⁴⁷ Pal Fodor, "Osmanlı-Avusturya Savaşları Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1593-1606)", *Osmanlı*, I, Güler Eren, Ankara 1999, s. 453-454.

kaybı, beylerbeyine gönderilen emrin vurgusundan da anlaşılacağı üzere, İstanbul'un kayıtsız kalamayacağı bir durumdur. Öte yandan, eserini muahhar bir tarihte kaleme almakla birlikte Siska bozgununu yaşayan Bosna Defter Emni Mehmed Efendi'ye istinad eden Hacı Âli Efendi, Hasan Paşa'nın, Bosna'da her daim görülebilen çete ve haydud saldırılarını İstanbul'a abartarak aktardığını, bunun için sadece kendisi arz göndermekle kalmayıp, kale ağaları ve kapudanlarına da mahzarlar yazdırtıp, faaliyetleri için müsaade aldığı iddia eder³⁴⁸.

Bununla birlikte Hasan Paşa'nın taktiği uzun ömürlü olmadı. İspanya'ya karşı büyük bir donanma hazırlamakla meşgul Sinan Paşa için tıpkı Avusturya gibi Venedik ile de sulhün bozulması uygun olmayacaktı. Bu yüzden Bosna idarecilerinin şikâyetlerine konu olan durum Venedik Balyosu Hieronimo Lippomano'ya da soruldu. Balyos, Verbolca Kalesi'nin Venedik'e tâbi Şebenik sınırları dâhilinde olduğunu ve ellerinde sınırnâme bulunduğunu söyleyip, hem sınırnâmeye göre hareket edilmesi hem de bizzat Hasan Paşa'nın bir adamı vasıtasıyla bu vesikayı görmesi için emir rica etti. Balyosun talebini kabul eden Divân, 20 Cemaziyülâhir 999/15 Nisan 1591'de Hasan Paşa'ya, Venedik beyleri mümessillerini gönderdiklerinde kendisinin de bir sancakbeyi yollayıp Verbolca'nın kime ait olduğunu ve ellerinde sınırnâme bulunup bulunmadığını tedkik ettirmesine dair ferman yazdı. Gerçekten Osmanlılara aitse kalenin işgaline razı olunmayacağı belirtilip, vâkıf olduğu malumatı etraflıca bildirmesi ve ondan sonra verilecek emirle hareket etmesi emredildi. Sulhü bozacak faaliyetlerden kaçınması tekrar ihtar edildi³⁴⁹. 25 Cemaziyülâhir/20 Nisan tarihli müteakip bir hükümle de Hasan Paşa'dan, yıkılması emredilen kalelerin Venedik'e ait olduğunu iddia eden balyosa bir emr-i şerif verildiği ve kendisinin de bununla amel etmesi vurgulandı³⁵⁰.

Hasan Paşa'ya, Venediklilere ve Uskoklara karşı harekete geçme izni verilmediyse de en azından eyaleti dâhilinde onlarla birlikte hareket edenlere karşı

³⁴⁸ "...Bosna olan mûmâ-ileyh Hasan Paşa serhadlerde 'uhûd ve şurûtdan hâric tarafeynden vukû' bulan cüz'î hareket ve çete ve haydûd şakîlerinden mazarrat hâli ve münfekk olmamak-ile, ol mertebe serzenişte ve bahâne-i nakz-ı sulh itihâd edüb, küffâr-ı hâksâr cânibinden sulh ü salâha mugâyir ve muhâlif tuğyân ve serhadde vâki' memâlik-i İslâmiyye'ye zarar ve ziyân eylemişler deyü, gayr-i vâki' elfâz ile memlû arz ve ol etrâfin kılâ' ağalarından, kapudânlarından mahzar ahz edüb, kendü arz-ı dürûğu ile Atebe-i aliyye'ye irsâl ü isâl ve kendü eyâleti askeri ile Bosna serhaddinde vâki kılâ' kapudânlarını ve neferâtını küffâr-ı düzeh-karârın, minvâl-i muharrer üzere vukû' bulan mazarratların def' ü ref'e ve serhadd-i mezkûreyi hıfz u hırâsete kendüyi me'mûr [ettirdi]", bk. Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 435-436.

³⁴⁹ MD 67, 112/301, 20 Cemaziyülâhir 999/15 Nisan 1591.

³⁵⁰ MD 67, 113/304, 25 Cemaziyülâhir 999/20 Nisan 1591.

tedbir almasına müsaade edildi. Paşanın, Hersek'teki Sedd-i İslâm Kalesi'nin mazul dizdarı Mustafa'nın kalenin 300'den fazla askerinin ulûfelerini üç dört yıldır zimmetine geçirdiği, adı geçen kale boş olduğu için "İstevan melâinleri"nin gelip havass-ı hümâyûnu yağma ve iskeleyi harap ettiklerini, Mustafa'nın zimmetindeki mîrî malın tahsili lâzım ve Sedd-i İslâm'daki silahların teftişi mühim iken firar ettiğine dair mektubuna cevaben Divân, Mustafa'yı buldurup teftiş ederek zimmetindeki mîrî malı almasını emretti³⁵¹. Sedd-i İslâm Dizdarı Mustafa ile Tisa Kapdanı Ali'nin, Uskoklarla birlik olup birçok defa Osmanlı arazisini yağmaladıkları için azledilmelerine rağmen hâlâ faaliyetlerine devam ettiklerini bildirip her ikisinin de eyaletten sürgün edilmeleri babında emir rica eden Hasan Paşa'ya, durum arzettiği gibi ise, Mustafa ve Ali'yi sürmesi emredildi³⁵².

3.8. İki Kördüğüm: Bosna ve Lehistan

Bu suretle Veziriazam Sinan Paşa tarafından denetim altında tutulan Telli Hasan Paşa, büyük çaplı askerî tedbirlere başvurmadı. Paşanın, Bosna'daki ilk faaliyetleri hakkında kaynaklarımızda kesin ve yeterli malumat ve de müşterek bir bakış olmamakla birlikte³⁵³, Habsburg idarecilerinin de mukabil saldırılarıyla taraflar arasındaki mücadele, bir süre daha Bosna ve Hırvat topraklarında mahalli güçlerin serhaddeki her zamanki çatışmaları olarak kaldı. Lâkin Hasan Paşa'nın, 1591 yazına girerken İstanbul'da yavaş yavaş iktidarını kaybeden Veziriazam Koca Sinan Paşa'nın azledildiği (1 Ağustos 1591) tarihlerde Siska'yı kuşatması, hadiselere farklı bir mahiyet kazandırdı.

³⁵¹ Bingül, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 89, Bosna beylerbeyine hk. 57-191, 23 Ramazan 999/15 Temmuz 1591.

³⁵² Bingül, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 177, Bosna beylerbeyine hk. 137-412. Bölgedeki Osmanlı ümerâsının Uskok liderleri ile kurdukları münasebetlere bir başka emsal de Lika Sancakbeyi İbrahim Bey ile Corci (Zorzi Vachsich) arasındaki dostluk idi (bk. İdris Bostan, *Adriyatik'te Korsanlık*, s. 111-112).

³⁵³ Hasan Paşa'nın faaliyetleri hususunda Osmanlı müellifleri, farklı yaklaşımlar sergilerler. Câfer İyânî (bk. *Vilayet-i Üngürüs*, s. 14), Hasan Paşa'nın akınlarından bezen Avusturya idarecilerinin imparatora müracaat ettiklerini; imparatorun, İstanbul'a elçi ve hediye gönderip, arada sulh varken ve haraçlarını da veriyorlarken Hasan Paşa'nın saldırılarına maruz kaldıkları için şikâyetle bulunduğunu ve şayet Hasan Paşa Bosna beylerbeyiliğinden alınırsa ne kadar hediye istenirse vereceğini vaadettiğini; buna karşılık elçilerin ellerine "müdâra" için istedikleri mealde emir verildiğini, fakat Hasan Paşa'ya da fırsat buldukça düşman memleketine akınlar düzenleyip şimdiye kadar sebep oldukları zararın intikamını almasını bildirmek hususunda kapıcılar gönderildiğini; Hasan Paşa'nın "bu denli ruhsat u istimâlet ile mesrûr" olup faaliyetlerini arttırdığını nakleder. Müellifin atıfta bulunduğu Avusturya elçisi ve takdim ettiği hediyeler, muhtemelen 1590 sonbaharında haracın gelmesi ve sulh anlaşmasının tecdididi idi. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 435-436), "fesâri-tabîat ve kesîrû'l-hareket kimesne" olarak tasvir ettiği Hasan Paşa'yı, "ızhâr-ı nâm ve nişân ve iş'âr-ı şöhrat ve 'unvân sevâsına düşüb" bütün Macar ve Bosna serhaddinde Kanunî'den beri câri sulhü bozmakla suçlar. Hasan Paşa'yı şahsen tanıyan ve bir seferi öncesinde ziyaret eden Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 124), paşanın fitratı gereği faal bir adam olduğunu, Bosna'ya tayin edilince de buna uygun hareket ettiğini, düşman topraklarına bazen akınlar düzenlediğini, bazen de kalelerini kuşattığını kaydeder.

Temmuz sonlarından itibaren yıllık verginin gönderilmesi ve esir iki beyin serbest bırakılması için Arşidük Ernest'i sıkıştıran ve Veziriazam Sinan Paşa'nın akrabası olan Budin Beylerbeyi Sofu Sinan Paşa, bu hadise karşısında Bosna beylerbeyi aleyhtarı bir tavır sergiledi. Budin beylerbeyi, 9 Ağustos 1591 tarihli mektubunda Arşidük Ernest'e, gerek kendisinin gerekse Tımışvar beylerbeyi olan Siyavuş Paşa'nın adamlarından Kirli Hasan Paşa'nın, Telli Hasan Paşa'nın sulh ihlallerini tasvip ve Habsburg topraklarına yönelik harekâtına iştirak etmeyeceği garantisini verdi³⁵⁴. Ancak İstanbul'da yeni veziriazam Ferhad Paşa'nın şahsında Osmanlı dış politikasında köklü bir değişim yaşanıyordu. Ferhad Paşa, en büyük rakibi Koca Sinan Paşa'nın İspanya seferi düşüncesinden tamamen vazgeçtiği gibi Avusturya politikasını da tadil etti. Veziriazam tayin edildiğinde haracın gecikmesinden ötürü Avusturya Elçisi Pezzen'i azarladı³⁵⁵. Haracın gönderilmesini ve esir beylerin serbest bırakılmasını temin etmek için de Telli Hasan Paşa'nın faaliyetlerine göz yumdu. Hasan Paşa'nın başarısız Siska muhasarasından sonra Zagrep civarına yaptığı bir akından dönerken Erdödy ve Zrinyi tarafından pusuya düşürülüp bozguna uğratılması³⁵⁶ sebebiyle Osmanlı'nın Avusturya'ya yönelik politikaları giderek sertleşti.

Ferhad Paşa yönetimi, son mağlubiyetin intikamını almak isteyen Telli Hasan Paşa'yı desteklemek için 11 Muharrem 1000/29 Ekim 1591'de Vulçitrın, Prizren ve Alacahisar sancakbeylerine, Hasan Paşa kale inşasına başlayıp haber gönderdiğinde

³⁵⁴ Bayerle, *Ottoman Diplomacy in Hungary*, s. 97-114.

³⁵⁵ Vratislav (bk. *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, s. 52), bu hadiseyi bizzat Pezzen'e istinaden nakleder. Buna göre, Pezzen elçiliğe terfi ettirilince Ferhad Paşa kâhyasını gönderip yeni görevinden ötürü onu tebrik eder. Kâhya, Pezzen'e, paşaya bir kıymetli bir tas ve takriben bin kuruş hediye etmesi gerektiğini bildirir. Pezzen, tası gönderirse de parayı vermez. Ferhad Paşa veziriazam olunca Pezzen'in çağırıp haracın niçin şimdiye kadar gönderilmediğini sorar. Pezzen, özür dileyerek henüz haracın gönderilmesi vaktinin gelmediğini, bu zamana kadar verginin ödenmesinde herhangi bir gecikmenin yaşanmadığını, yine de uşaklarından birini hemen Viyana'ya yollayacağını ve haracın daha erken gelmesini kendisinin de istediğini söyler. Fakat Ferhad Paşa, tercüman aracılığıyla, "Viyana kralı adı bir kâtibi saadetli padişah nezdine elçi atamak kudretini nereden almıştır?" diyerek elçiyi paylar. Bunun üzerine Pezzen, "padişah hazretlerinin domuz ve sığır çobanlarını en yüce pašalık katına getirmeye nice kudreti varsa, efendim olan Roma imparatorunun da bir kâtibi elçi yapmak ve onu Konstantaniye'de hünkâr nezdine göndermek kudretine sahip olduğunu kabul etmek gerekir" cevabını verir. Ferhad Paşa, elçinin cüretkâr cevabını beğenerek gülümser ve etrafındakilere sadece, "Baka, baka haramzâde gâvura!..." demekle yetinir. Böyle bir konuşmadan bahsetmeyen Seidel (bk. *Sultanın Zindanında*, s. 26), Pezzen'in, Koca Sinan Paşa'ya verilmesi gereken 6 bin taleri ödemediğini söyler. Hammer (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 208), bu iki malumatı şu şekilde birleştirir: Habsburg heyeti, haracın takdimi dolayısıyla devlet erkânına mutad hediyeleri verip, son olarak da kısa süre önce veziriazamlıktan azledilmiş olan Sinan Paşa'nın ziyaretine gitti. Bu muamele, Sinan Paşa'nın Avusturya hakkında daha önce birçok kez açığa vurduğu "kinini" arttırdı. Zaten Pezzen'e de, ondan bin ekü hediye isteyip alamadığından ayrıca husumet besliyordu. Bu yüzden daha ikinci defa veziriazam tayin edilince, ziyaretine gelen Pezzen'le aralarında yukarıdaki konuşma geçmişti. Pezzen ile Sinan Paşa arasında bir soğukluk yaşanmış olabilir, ama ne Vratislav ne Seidel mazul veziriazamın ziyaret edildiğinden söz ederler. Zaten daha önceki uygulamalara da bakıldığında sadece görev başındaki devlet erkânının resmen ziyaret edildiği görülür.

³⁵⁶ Câfer İyâni, *Vilayet-i Üngürüs*, s. 14-15; Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 250; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 206; Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 417.

kendi askerleriyle, ister bu vazife ile isterse de memleket muhafazası namına, hemen yardıma gitmelerini emretti³⁵⁷. Bu safhada Avusturya geri adım atmış ve Hasan Paşa'nın Siska'dan geri çekilmesi üzerine yıllık vergiyi yola çıkartmıştı. Ferhad Paşa'nın Kurban Bayramı'ndan önce ulaşmasına dair beklentisine³⁵⁸ rağmen Friedrich von Kreckwitz 1591 Kasım'ının sonunda İstanbul'a varabildi ve hem haracı hem de itinayla hazırlanmış hediyelerini takdim etti³⁵⁹. Buna rağmen, zaman zaman İstanbul'a sevkettiği esirlerle³⁶⁰ zaferlerini görünür kılan Telli Hasan Paşa 4 Cemâziyülâhir 1000/18 Mart 1592'de Ferhad Paşa hükümeti tarafından, muhtemelen beylerbeyi tayin edilmesinden beri en iyi şekilde mükâfatlandırıldı; memleketin idaresinde ve düşmanla mücadelelerde elde ettiği başarıdan ötürü kendisine bir kılıç ve hil'at gönderildi³⁶¹.

Bosna serhaddinde Telli Hasan Paşa Avusturya'ya karşı tekrar harekete geçmeye hazırlanırken İstanbul'da önemli bir gelişme yaşandı. Telli Hasan Paşa'nın en büyük destekçilerinden Ferhad Paşa sadareten azledilerek yerine 4 Nisan 1592'de Siyavuş Paşa getirildi. Siyavuş Paşa'nın ilk icraatı, esir sancakbeylerinin serbest bırakılması ve bu senenin haracının gönderilmesi için Habsburglar ile Budin üzerinden müzakerelere başlamak oldu. Sofu Sinan Paşa'nın kendi rızasıyla Budin beylerbeyiliğini devrettiği Koca Sinan Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa³⁶², selefi gibi, Bosna beylerbeyi ile ters düşen bir politika takip ediyordu ve yeni veziriazamın attığı son adımlara destek verdi³⁶³. Nitekim Hasan Paşa da Mayıs'ta bazı Avusturya kalelerini feth ve Yenihisar Kalesi'ni inşa ettikten sonra Banyaluka'ya çekilip uzunca bir süre hareketsiz kaldı³⁶⁴.

Siyavuş Paşa idaresinin aradaki gerilimi düşürmeye dönük adımlarına karşılık, Avusturya'nın Osmanlı politikaları tam aksi istikametteydi. Zira bu dönemde

³⁵⁷ MD 67, 194/475, 11 Muharrem 1000/29 Ekim 1591.

³⁵⁸ Bingül, *5 Numaralı Mühimme Zeyli*, s. 196-197, Budin beylerbeyine hk. 155-456. Arşidük Ernest, Eylül 1591'de veziriazama haracın yakın tarihlerde geleceğini bildirmek üzere İstanbul'a bir çavuş göndermiştir (bk. Bayerle, *Ottoman Diplomacy in Hungary*, s. 114-118).

³⁵⁹ Vratislav, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, s. 42-47, 53-57. Ayrıca bk. Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 206-208; Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 418.

³⁶⁰ MD 69, hk. 328, 20 Rebiülâhir 1000/4 Şubat 1592.

³⁶¹ MD 69, hk. 45, 4 Cemâziyülâhir 1000/18 Mart 1592.

³⁶² Mehmed Paşa, Evâil-i Rebiülâhir 1000'de Şam beylerbeyiliğinden mazûlen İstanbul'a gelmiş; akrabası olan Sofu Sinan Paşa "zillet-i azli çok çekmesün" diye kendi ihtiyarıyla onun namına Budin beylerbeyiliğinden feragat edince Cemâziyülevvel 1000/Şubat-Mart 1592'de buraya tayin edilmiştir, bk. Selânikî, *Tarih*, I, 263.

³⁶³ Bayerle, *Ottoman Diplomacy in Hungary*, s. 143-153.

³⁶⁴ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 15-16; Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 436. Her iki müellif de Hasan Paşa'nın Yenihisar'ı yaptıktan sonra geri çekildiğini kaydeder, ancak bunun tarihini sehven 1591 olarak naklede.

Avusturya, dikkatini daha çok Lehistan'da kraliyet, Zaporog Kazakları ve asiller arasında zuhur eden ve kendisinin lehine gelişen hadiselerle teksif etmeye çalışmıştır³⁶⁵. Gerek Osmanlı gerekse Batı kaynaklarında Bosna hadiselerine yapılan güçlü vurgu, Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasındaki münasebetlerin bozulmasında bu Lehistan krizinin tesirinin gereği gibi değerlendirilmesini engellemiştir. Aslında bu dönemde Bosna'da yaşanan hadiseler, 1587 Leh kraliyet seçimleri sırasında Avusturya tarafından tatbik edilen senaryonun yeniden sahneye sürülmesinden ibarettir. Avusturya, tıpkı o vakit yaptığı gibi, Osmanlı'nın Lehistan'daki olaylara müdahil olmasını önlemek için, Bosna sınırına mütemadiyen asker sevketti.

Habsburg yönetimi, Osmanlılar ile de muhtemel bir savaşı göze almış ve buna dönük hazırlıklara başlamıştı. Ağustos 1592 başında, İstirya Başkomutanı Arşidük Ernest'in riyasetinde Prag'da toplanan harp şurasına soylu Macar ve Alman komutanlar katıldı. Bu harp şurasında, Türkleri durdurmak için ne icap ediyorsa yapılması kararlaştırıldı ve bunun için alınacak tedbirler ayrıntılı bir şekilde konuşuldu. Alman elektörlere, prenslere ve soylulara acilen yardımda bulunmaları hakkında ulaklar gönderildi. Hepsisi de bu talebe müspet karşılık verip, imkânları dâhilinde para ve asker vermeyi vaadettiler. Soyluların da rızasıyla Türk vergisi ve çanı uygulaması tekrar başlatıldı. Arşidük Ernest'in Slovenya başkomutanlığına nakledilmesi akabinde Hırvatistan soyluları da hususi olarak toplanan bir konseyde savaş için gerekli vergileri ve askerî birlikleri tahsis ettiler³⁶⁶.

İşler Avusturya yönetiminin beklediği gibi gelişmedi. Telli Hasan Paşa, Yenihisar'ı işgale gelen büyük bir Avusturya ordusunu mağlup ettikten sonra Ağustos 1592'de Bihke'yi ele geçirdi³⁶⁷. Siyavuş Paşa iktidarının da, Avusturya'nın hamlelerine karşı cevabı gecikmedi. Önce Telli Hasan Paşa'nın gönderdiği esir ve ganimetler, 20 Zilhicce 1000/27 Eylül 1592'de İstanbul'daki Avusturya elçiliğinin önünden bir alayla geçirilerek Viyana yönetimine alenen meydan okundu³⁶⁸. Daha da önemlisi Kazakların

³⁶⁵ Erdel Voyvodası Sigismund Bathori'nin Avusturya'nın Lehistan'a müdahalesine dair İstanbul'a gönderdiği raporlar için bk. MD 69, hk. 141, 29 Zilkade 1000/6 Eylül 1592; MD 70, hk. 200, 26 Muharrem 1001/2 Kasım 1592. Lehistan'da yaşanan kriz için ayrıca bk. Yücel Öztürk, *Kazaklar*, s. 316, 324-325.

³⁶⁶ Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 421-422.

³⁶⁷ Hasan Paşa'nın 1592'deki askerî faaliyetleri hakkında tafsilat için bk. Câfer İyânî, *Vilayet-i Üngürüs*, s. 16-20; Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 436; Peçuyulu, *Tarih*, II, 125-128; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, 222; Naimâ, *Tarih*, I, 52-53; Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 250-251; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 208-209; Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 418.

³⁶⁸ Savaş ganimetlerinin İstanbul'a gelişi ve bu vesileyle yapılan alay için bk. Selânikî, *Tarih*, I, 288.

desteğiyle Boğdan'ı istila eden, fakat savaşa gerek kalmadan yakalanan Petru Cazacul (Lăpuşneanu), Evâsıt-ı Muharrem 1001/18-27 Ekim 1592'de Balıkpazarı'nda cengele vurduruldu³⁶⁹. Bu meydan okumalar yanında, Rumeli Beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa önce Üsküp'te, sonra da Sofya'da kışlaya tayin edildi. Telli Hasan Paşa Avusturya'nın askerî hazırlıkları sebebiyle yardım talep ettiğinden Prizren, Vulçitrin ve Alacahisar sancakbeylerine Bosna'ya gitmeleri hususunda fermanlar irsal edildi. Ayrıca Erdel Voyvodası Sigismund Bathori, Avusturyalıların kendisine saldırması ihtimaline dair İstanbul'a mektup yazdığından Tımişvar ve Budin beylerbeyilerine, voyvoda yardım isterse acilen göndermeleri emredildi³⁷⁰. Evâsıt-ı Rebiülâhir 1001/15-24 Ocak 1593'te Budin beylerbeyi Mehmed Paşa azledilip, onun yerine vezâretle Sokolluzâde Hasan Paşa getirildi. Siyavuş Paşa, Sokolluzâde'den boşalan Rumeli beylerbeyiliğine de Tımişvar'dan mazul Kirli Hasan Paşa'yı tayin etti³⁷¹. Artık İstanbul'da Avusturya üzerine bir sefer ilan edileceğine dair kanaatler güçlenmişti.

Avusturya Elçisi Kreckwitz'in maiyetinde bulunan Baron Wratislav, Bosna'dan gelen esir ve ganimetler sokaklarda dolaştırılırken insanların kazanılan zaferden ötürü sevinç gösterilerinde bulduklarını ve Bosna beylerbeyi için sitayişkâr sözler sarf ettiklerini belirtir. Türklerin büyük bir savaşa hazırlanmakta olduklarını sezen Friedrich von Kreckwitz'in, sarayda yapılan gizli toplantılarda Macaristan üzerine bir sefer açılmasına karar verildiğini ve Bosna Beylerbeyi Hasan Paşa'nın yakında Siska üzerine yürüyeceğini öğrendiğini ve Venedik yoluyla imparatoru bu planlardan haberdar ettiğini nakleder. Ayrıca yıllık verginin gecikmesi sebebiyle birkaç defa veziriazam tarafından azarlanan elçinin, Bihke'nin zaptıyla barışı Türklerin bozduğunu söyleyerek kendisini savunduğunu, yine de Türklerin öfkesini yatıştırmak için haracın hemen ulaştırılmasını talep etmek bahanesiyle üç adamını gönderip imparatoru İstanbul'da yapılan hazırlıklar konusunda uyardığını kaydeder³⁷². Yine elçilikte görevli Seidel, Bihke'nin fethi üzerine imparatorun, Friedrich von Kreckwitz'i, Osmanlı yönetimine, kalenin iade edilmesini,

³⁶⁹ MD 69, hk. 141, 29 Zilkade 1000/6 Eylül 1592; MD 70, hk. 202-203, 25 Muharrem 1001/1 Kasım 1592; hk. 43-44 ve hk. 55 (Bu defter, hayli karışık bir şekilde ciltlenmiş olduğundan, doğruluğunu tespit ya da tahmin edebildiğim sürece buradaki hükümlerin tarihine atıfta bulunacağım). Petru'nun idamı için bk. Selânikî, I, 291.

³⁷⁰ MD 69, Prizren, Vulçitrin ve Alacahisar sancakbeylerine hk. 57/111, Gurre-i Muharrem 1001/8 Ekim 1592; Rumeli beylerbeyine hk. 86/171, 13 Muharrem 1001/20 Ekim 1592; Budin ve Tımişvar beylerbeyilerine hk. 78/160, 29 Muharrem 1001/5 Kasım 1592; MD 70, Rumeli beylerbeyine hk. 466, 27 Muharrem 1001; Budin beylerbeyine hk. 7; Rumeli beylerbeyine hk. 10.

³⁷¹ Selânikî, *Tarih*, I, 304.

³⁷² Vratislav (bk. *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, s. 80-83), elçinin hediyeler ve para ile bazı saray ağalarını elde ettiğini ve onların da yaşlı bir kadın aracılığıyla öğrendikleri malumatı elçiye ulaştırdıklarını, ayrıca bizzat valide sultanın da bir Yahudi kadın vasıtasıyla Avusturya elçiliğini bilgilendirdiğini söyler.

aksi takdirde haracı göndermeyeceğini ve barış anlaşmasını sürdürmeyeceğini bildirmekle görevlendirdiğini, fakat Siyavuş Paşa'nın bunu ciddiye almadığını yazar. Veziriazam, elçiye, Bihke'nin barış anlaşmasına halel getirmeksizin zaptedildiğini, Osmanlı ordusunun büyük topları kullanmadan ve kaleye saldırmadan sadece korkutmak maksadıyla bir akın düzenlediğini, muhafızların kendi rızalarıyla teslim olduklarını, imparatorun kuvvetlerinin de aynı şekilde kaleyi geri alabileceğini, fakat haracı yollamamakta ısrar ederlerse gidip almak zorunda kalacaklarını söylemiştir³⁷³.

Bazı Osmanlı müellifleri de, Telli Hasan Paşa'nın askerî faaliyetleriyle barışın bozulduğunu ve bu sürecin İstanbul'dan iyi yönetilemediğini belirtirler. Buna göre, Avusturya'nın ihtarlarına rağmen Telli Hasan Paşa nüfuzlu mahfiller tarafından himaye edildiğinden görevinden alınamamış, bundan dolayı olaylar bu raddeye ulaşmıştır³⁷⁴. Kanaatimizce, bu himaye kadar, Avusturya'nın Bosna'daki faaliyetlerine ara vermemesi de Telli Hasan Paşa'nın azledilmemesinde etkili olmuştur.

3.9. Sinan Paşa'nın Tekrar Veziriazamlığa Getirilmesi: Savaş Kararı mı?

Siyavuş Paşa, Avusturya'ya karşı tavrını sertleştirip Bosna kartını masaya sürmüşken 26 Ocak 1593'te İstanbul'da kapıkulu sipahileri isyan bayrağını açtılar. İsyan, rahatlıkla bastırılmasına ve bu sebeple III. Murad veziriazamı taltif etmesine rağmen iki gün sonra çok farklı gelişmeler yaşandı. Siyavuş Paşa sadareten azledildi ve yerine Sinan Paşa tayin edildi. Ayrıca III. Murad, mazul durumdaki Ferhad Paşa,

³⁷³ Seidel, *Sultanın Zindanında*, s. 26-27. Ayrıca bk. Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 418-419.

³⁷⁴ Selânikî (bk. *Tarih*, I, 285-288), Hasan Paşa'nın Bihke'yi fethiyle birlikte İstanbul'daki bazı güngörmüş kimselerin sulhün bozulacağına dair endişeye kapıldıklarını aktarmakla birlikte, Bosna beylerbeyini faaliyetlerini tasdik eder bir tavrı sergiler. Âlî ise (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 570-573), serhadde iki taraf arasında eskiden beri çatışmaların yaşandığını, karşılıklı şikâyetlerin memleketi korumak bahanesiyle geçiştirildiğini, mücadeleyi resmî görevliler yürütmeye başlarsa paytahtın devreye girip o görevliyi başka bir yere tayin ettiğini, fakat III. Murad'ın dahi faaliyetlerine karşı çıkmasına rağmen Hasan Paşa'nın Harem'deki hâmleri yüzünden azline ya da tebdiline "bir çâre" bulunamadığını nakleder. Telli Hasan Paşa'yı da başarılarından ötürü takdir, fakat kimseyi dinlemeyip sulhü bozduğu için tenkit eder. Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 124-125), Avusturyalıların Hasan Paşa'nın beylerbeylikten azledilmesi, aksi takdirde sulhün bozulacağına dair şikâyetlerine karşılık, III. Murad'ın musahibi Derviş Paşa'ya ve Veziriazam Siyavuş Paşa'ya mensubiyetinden ötürü paşanın Bosna'da bırakıldığını kaydeder. Müellife göre, bu şikâyetlere, "Siz Memâlik-i Mahrûse'mize tecâvüz iderseniz ol def' ider" cevabı verilmiştir. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 222, 228) ve Naimâ (bk. *Tarih*, I, 52, 61), Peçuylu'nun anlatımını aynen aktarmakla birlikte, Avusturya ve Hırvat çetelerinin sınırı ihlal edip Osmanlı memleketine saldırdıklarını, Hasan Paşa'nın bunları engellemek için bir kale yaptığını yazarlar. Mustafa Sâfî (bk. *Zübdetü't-tevârih*, I, 241-242), Avusturyalıların, Macar ve Bosna serhadlerinde sulhü bozduklarını, Macar sınırında bir kale inşa ettikleri gibi Bosna sınırında da bir ziyafet bahanesiyle davet ettikleri Osmanlı askerlerini öldürdüklerini, Hasan Paşa'nın bunun üzerine faaliyete geçtiğini, fakat sonraki seferlerinin kendi gururunun mahsulü olduğunu kaydeder. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 7), sınırlarda karşılıklı çete mücadeleleri yapılmakla birlikte, iki devlet arasında sulhün câri olduğunu, lâkin daha sonra Avusturyalıların düzenli ordularla Bosna'ya saldırarak barışı bozduklarını nakleder. Toplu bir değerlendirme için bk. Feridun M. Emecen, "Çağdaş Osmanlı Kaynaklarında Uzun Savaşlar ve Zitvatoruk Antlaşması ile İlgili Algılama ve Yorum Problemleri", *Osmanlı Araştırmaları*, XXIX (İstanbul 2007), s. 87-93.

İbrahim Paşa ve Cerrah Mehmed Paşa'yı da Kubbealtı'na davet ederek bir bakıma Safevîlerle savaşı başarıya ulaştıran hükümeti bir araya topladı.

Bu gelişmeler, İstanbul'daki Avusturya elçiliği tarafından, Osmanlıların harp kararını kesinleştirmesi olarak değerlendirildi. Zira Seidel'e göre, Sinan Paşa daha ikinci veziriazamlığından azledildiğinde, bütün payelerini ve mallarını kaybettiğinden, bunları telafi etmenin yollarını ve çarelerini aramaya başlamıştı. Bilhassa da kendisine ödenecek olan 6 bin taleri teslim etmeyen Pezzen tarafından herkesin içinde küçük düşürülmesini asla hazmedememişti ve bundan dolayı intikam almak istiyordu. Mazul olduğu günlerde, “kendisi gibi, kana susamış zorba bir adam olan” Telli Hasan Paşa ile sürekli mektuplaşıp onu aradaki barış anlaşmasına rağmen Hıristiyan topraklarına saldırılar düzenlemeye teşvik ve tahrik edip, savaş çıkartacak sebepler oluşturmaya çalıştı. 1592'de haracı getirecek elçinin gecikmesi, Sinan Paşa ve Hasan Paşa'ya, “kötü amaçlarını gerçekleştirme” fırsatı verdi. Bihke'nin Hasan Paşa tarafından zaptedilmesiyle ilişkiler tamamen koptu. Seidel, Sinan Paşa'nın faaliyetlerinin sadece Bosna ile sınırlı kalmadığını, İstanbul'da savaş söylentilerinin arttığı günlerde bir taraftan da sadaret mührünü yeniden elde etmek amacıyla Siyavuş Paşa aleyhinde askerleri kışkırttığını iddia eder. İsyanın akabinde III. Murad'ın Sinan Paşa'yı veziriazamlığa getirmesiyle, onun kendilerine sıkıntı ve acı vermekten başka bir düşünce ve niyeti olmadığını bildiklerinden elçilikteki herkesin büyük bir korkuya kapıldığını kaydeder³⁷⁵.

Sinan Paşa tarafından zindana atılan ve bu süre zarfında zor günler geçiren Seidel'in iddia ve ithamlarındaki katılık, yazarın kendisi açısından anlaşılabilir bir durumdur. Ancak ilginçtir ki Seidel ile aynı kaderi paylaşan Vratislav, Sinan Paşa'nın ne mazuliyeti sırasında Pezzen'den intikam almak için Telli Hasan Paşa'yı Avusturya'ya, iktidarı ele geçirmek için de askerleri Siyavuş Paşa'ya karşı kışkırttığından, ne de aleni bir savaş isteğinden söz eder³⁷⁶. Buna mukabil Batılı araştırmacıların Seidel ile aynı tavrı benimseyip, savaşın sorumluluğunu tamamen Telli

³⁷⁵ Seidel, *Sultanın Zindanında*, s. 26-28.

³⁷⁶ Vratislav (bk. *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, s. 50-52, 81, 83), Sinan Paşa'nın hayatını kulaktan dolma bilgilerle anlatırken, başarılı bir kariyer tasvir eder ve paşa hakkında menfi değerlendirmelerde bulunmaz. Askerlerin ulufelerini alamadıkları için önce defterdara karşı seslerini yükseltip, sonra da Siyavuş Paşa'ya karşı ayaklandıklarını nakleder. Sinan Paşa'nın veziriazamlığa tayininden de, aynı şekilde yorumsuz olarak bahseder.

Hasan Paşa ile Sinan Paşa'nın omuzlarına yüklemeleri³⁷⁷, Avusturya'yı ise sadece kendini savunur durumda göstermeleri ayrıca tedkike muhtaçtır. Bazı Osmanlı müellifleri de, aşağıda bahsedileceği üzere, Sinan Paşa'yı savaşın faili olmakla suçlarsa da, sâbık veziriazamın sürgün günlerinde Telli Hasan Paşa'yı Avusturya'ya karşı kışkırttığına temas etmezler. Bilakis Gelibolulu Mustafa Âlî, iki paşa arasında husumet bulunduğunu belirtir³⁷⁸.

Malkara'da olduğu dönemde Sinan Paşa'nın, Budin'de önce akrabası Sofu Sinan Paşa'nın sonra da oğlu Mehmed Paşa'nın Bosna beylerbeyi aleyhindeki faaliyetleri, Telli Hasan Paşa'nın mazul veziriazamın ihtirasıyla hareket ettiğine dair iddiaları geçersiz kılmaktadır. Eserini Sinan Paşa'nın maiyetinde kaleme alan Talikizâde'nin, Telli Hasan Paşa hakkındaki menfî ifadelerini de bu minvalde değerlendirebiliriz³⁷⁹. Avusturya ile savaşın Osmanlılar için kötü gittiği bir dönemde İstanbul'a gelen Leonardo Donà da, harbin başlaması sebebinin Sinan Paşa'ya atfedildiğini, bunun onu herkesin gözünde nefret edilecek kişi yaptığını, ama Sinan Paşa'nın bu hususta Telli Hasan Paşa'yı suçladığını kaydeder³⁸⁰.

Bunların yanı sıra İstanbul'daki halet-i ruhiyeye bakıldığında, savaş planlarının yalnızca birkaç kişinin eseri olmayıp, toplumsal bir zemini bulunduğu görülür. Nitekim Alman Eczacı Seidel, Sinan Paşa tarafından tahrik edilen askerlerin, ulûfeleri ödenmediği ve sefere de çıkılmadığı için Siyavuş Paşa'nın kellesini istediklerini kaydeder. Zira Siyavuş Paşa, onlara, Avusturya haracı geldiği zaman ulûfelerini vereceğini söylemiştir³⁸¹. Wratislav da, Sinan Paşa'nın İstanbul'a vardığında önce mührü teslim almak için büyük bir fener alayıyla Saray'a ve sonra da aynı şekilde

³⁷⁷ Zinkeisen (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 418), iki devlet arasında savaşın başlamasını tamamiyle Telli Hasan Paşa ve Malkara'daki Sinan Paşa'nın faaliyetlerine bağlar. Bunun için de Seidel'in ifadelerini aynen aktardığı gibi, Istuanfî'nin, "Sinan, mektuplar aracılığıyla Bosna Beylerbeyi Hasan'ı kaysere ait yerde savaş açması için gizlice uyardı, sebebini sormayacaktı" sözlerine istinad eder. Jorga da (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 250), Sinan Paşa'nın, Telli Hasan Paşa'nın faaliyetlerini onayladığını, bundan cesaret alan Bosna beylerbeyinin 1592'deki askerî harekâtı gerçekleştirdiğini söyler. Osmanlı kaynaklarını da kullanan Hammer (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 209), Sinan Paşa ile Telli Hasan Paşa'nın müşterek hareketlerinden bahsetmez. Bunun yerine, "Macaristan'da muharebe etmekten başka bir şey düşünmeyen" Sinan Paşa'nın tekrar veziriazam olunca, III. Murad'ı sulhün bozulmasına ikna etmek için her vasıtaya başvurduğunu, Bosna ve Macaristan'dan Avusturyalıların düşmanca faaliyetlerine dair umumi bir arzuhal getirttiğini kaydeder.

³⁷⁸ Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, III, 569. Müellif, Sinan Paşa'nın ikinci veziriazamlığında, Hasan Paşa'nın "ba'zı murâdât" için evlerini Sinan Paşa'ya satmayı taahhüd ettiğini, fakat istediğini alamadan Sinan Paşa azledilince, "bir daha mı vezir ola" deyip bu evleri teslim etmediğini, bu yüzden iki paşa arasında husumet doğduğunu kaydeder. Peçuyly (bk. *Tarih*, II, 128), Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 228-229) ve Naimâ (bk. *Tarih*, I, 61), bu ev meselesini aynen naklederler.

³⁷⁹ Talikizâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 137-138.

³⁸⁰ Leonardo Donà, *Relazione* (1596), s. 339.

³⁸¹ Seidel, *Sultanın Zindanında*, s. 27.

konağına götürüldüğünü, o gece şehrin dört bir yanında mutluluk sesleri ve yeni veziriazama başarı dilekleri yükseldiğini, halkın çırağlarla sokaklara döküldüğünü yazar³⁸².

Veziriazam Sinan Paşa'nın ilk icraatları, bu beklentiyi tatmin edecek ve Avusturya'yı askerî hareketlilikten caydıracak yönde oldu. Budin ve Bosna beylerbeyilerine, Avusturyalıların bu iki eyalete yönelik faaliyetlerinden ötürü baharda sefere niyet edildiği, kendilerinin de eyaletlerine müteallik askere şimdiden hazırlık yapmalarını tembihlemeleri, düşmanın bir saldırısı halinde eyaletlerindeki ümerâ ve askerinin gelip kendilerine mülaki olmaları, gelmeyenlerin sadece azledilmekle bırakılmayıp cezalandırılacakları bildirildi³⁸³. 7 Cemaziyülevvel 1001/9 Şubat 1593'te Rumeli beylerbeyiliğine tâbi sancakbeylerine de bu hususta ayrı ayrı emirler gönderildi³⁸⁴. 12 Cemaziyülevvel 1001/14 Şubat 1593'te Divân'a kabul edilen Rumeli Beylerbeyi Kirli Hasan Paşa, kışı geçirmek ve lüzumu halinde Bosna'da Telli Hasan Paşa'ya yardım etmek üzere Sirem'e doğru yola çıkartıldı³⁸⁵.

Kısa bir süre sonra Bosna Beylerbeyi Telli Hasan Paşa'dan, Avusturyalıların sulha aykırı düşen faaliyetlerine devam ettiklerine ve Osmanlı topraklarına saldırmaya hazırlandıklarına dair yeni bir mektup geldi. Bunun üzerine, Rumeli Beylerbeyi Kirli Hasan Paşa'ya yeni bir fermanla, eyaletine tâbi ümerâyaya adam gönderip, her birinin sancaklarındaki alaybeyleri, züema ve timarlı sipahilere silahlarıyla mücehhez bir şekilde Sirem'de toplanmalarını tembihlemesi emredildi. Bosna ya da Budin taraflarından düşman saldırısına karşı yardım istenirse derhal müdahale etmesi istendi. Şayet kendisi veya idaresi altındakiler, bu emrin ifasında ihmal gösterip, memlekete bir zarar gelmesine sebep olursa hiçbir mazeretinin kabul edilmeyeceği hususunda uyarıldı³⁸⁶.

3.10. Sinan Paşa'nın Gerilimi Düşürme Diplomasisi

Bütün hazırlıklara ve ümerâyaya gönderilen emirlerde baharda sefer yapılacağı ilan edilmesine rağmen, henüz İstanbul savaşıyla ilgili nihaî kararını vermemiştir. Pal

³⁸² Vratislav, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, s. 82-83.

³⁸³ MD 70, hk. 489.

³⁸⁴ MD 70, hk. 119, 7 Cemaziyülevvel 1001/9 Şubat 1593. Ayrıca bk. Câfer İyânî, *Vilayet-i Üngürüs*, s. 21.

³⁸⁵ MD 70, hk. 167-168. Ayrıca bk. Selânikî, *Tarih*, I, 306; Câfer İyânî, *Vilayet-i Üngürüs*, s. 20-21.

³⁸⁶ Mühimme Zeyli 6, 85/242, (Receb 1001/3 Mart-2 Nisan 1593).

Fodor'un da belirttiği üzere³⁸⁷, bunlar bir saldırıdan ziyade savunmaya dönük tedbirlerdir. Ayrıca Veziriazam Sinan Paşa'nın, Avusturya ile savaş hususunda çok da arzulu olduğu söylenemez. Aslında veziriazam değişikliği ile birlikte İstanbul'da zaten güçlü bir hizip tarafından desteklenen İspanya seferi düşüncesi tekrar ağırlık kazanmış, Sinan Paşa da eski politikasını sürdüreceğinin işaretlerini vermiştir³⁸⁸.

Budin Beylerbeyi Mehmed Paşa, daha Arşidük Mathias'a yazdığı 16 Şubat 1593 tarihli mektubunda, babasının veziriazamlığa getirildiğini, kendisinin de İstanbul'a gideceğini ve Sokolluzâde Hasan Paşa'nın vezaret payesiyle Budin'e tayin edildiğini haber vermiş, Mathias'tan ne sıkıntısı varsa İstanbul'da onun adına çözmeye hazır olduğunu bildirip Osmanlı topraklarına yeni saldırılar yapılmamasını istemiştir. Ayrıca babası Sinan Paşa'ya da, Bosna beylerbeyinin azli için mektup yazmış ve Telli Hasan Paşa'nın iki devlet arasında bozulan ilişkilerin gerçek sebebi olduğunu belirtmiştir³⁸⁹.

Sinan Paşa, göreve başlar başlamaz oğlunu yalancı çıkartmadı ve sulhün tesisine çalıştı. İmparatora iki senelik haracın gönderilmesi ve orada mahpus olan beylerin ıtlak edilmesine dair yazdığı bir mektupla Süleyman Çavuş'u Budin'e gönderdi. Solnok Beyi Osman Bey'e imparatorla dostluğuna binaen kendisinin de bir mektup yazıp, veziriazamın mektubuyla göndermesi ve gelecek cevabı hemen bildirmesi emredildi. Yine Budin Defterdarı Mehmed Çelebi'den de, imparatora bu hususta bir mektup yazması istendi³⁹⁰. Budin Beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa'ya, haracın ve esirlerin kırk güne kadar gönderilmesini şart koşan bir name-i hümâyûnu Viyana'ya ulaştırıp alacağı cevabı bildirmesi, Budin ve Belgrad kalelerinde ne kadar top ve barut olduğunu arzetmesi ve noksan olanları tekmil etmesi emredildi³⁹¹.

Süleyman Çavuş, kısa sürede, Sinan Paşa'nın mektubuyla Budin'e geldi. Solnok Sancakbeyi Osman Bey, Süleyman Çavuş ve Budin Defterdarı Mehmed Çelebi, İstanbul'dan görevlendirildikleri şekilde, 4 Mart 1593 tarihli birer mektupla Arşidük Mathias'a müracaat ettiler. Süleyman Çavuş, mektubunda, kış şartlarında yaptığı yolculukta çok sıkıntı çektiğini, fakat arşidükün mümkün olan en kısa sürede göndereceği cevapla birlikte İstanbul'a dönmeye hazır olduğunu belirtti. Osman Bey ve

³⁸⁷ Pal Fodor, "Osmanlı-Avusturya Savaşları", s. 454-455.

³⁸⁸ Tafsilat için tezimizin "Sinan Paşa'nın Batı Avrupa Politikası" adlı bölümüne bakılmalıdır.

³⁸⁹ Bayerle, *Ottoman Diplomacy in Hungary*, s. 169-170.

³⁹⁰ MD 70, hk. 17-18, 123.

³⁹¹ MD 70, hk. 490.

Mehmed Çelebi ise, Süleyman Çavuş'un haraçla ilgili olarak Mathias'ın cevabını beklemek için sadece 15 günlük izni bulunduğunu bildirdiler.

Veziriazam Sinan Paşa'nın başlattığı bu diplomatik girişime mukabil Avusturya tarafı bekle-gör politikasını takip etmek istedi. Sokolluzade Hasan Paşa'nın Budin'deki vekili Hüseyin Kethüda'nın 21 Mart tarihli mektubundan anlaşıldığı kadarıyla Arşidük Mathias, II. Rudolf'un İstanbul'a harac ve anlaşma hakkında teminat mektubu yazdığı konusunda kethüdayı bilgilendirmiş ve Gaspar Malik adlı bir adamını da Hasan Paşa'ya göndermişti. Ancak Solnuk Sancakbeyi Osman Bey, 21 Mart'ta Arşidük Mathias'a, Süleyman Çavuş'un, II. Rudolf'un söz verilen mektuplarının bir an önce gelmesi için hâlâ Budin'de beklediğini yazıyordu. Sokolluzâde Hasan Paşa da, 22 Nisan'da 1593'te kaleme aldığı mektubuyla Arşidük Mathias'a, Budin'e geldiğini bildirip, Habsburg askerlerinin Osmanlı topraklarına saldırmaya başladıklarına dair haberler karşısında duyduğu memnuniyetsizliğini aktardı. Kendisinin harac meselesinin kesin durumu hakkında bilgi sahibi olması gerektiğini, zira İstanbul'dan gelen çavuşların bir cevap beklediklerini kaydetti³⁹².

Veziriazam Sinan Paşa, Prag'dan beklenen cevap gecikince, İstanbul'daki Habsburg Elçisi Friedrich von Kreckwitz'i baskı altına aldı. Kreckwitz, Wratislav'a göre Sinan Paşa'nın bir adamının elçiye gelip gecikmeksizin paşayı ziyaret etmesi gerektiğini ve son derece önemli bir konunun görüşüleceğini bildirmesi üzerine, Seidel'e göreyse herkesin yaptığı gibi onu tebrik etmek için veziriazamın konağına gitti.

Sinan Paşa, büyük bir çalar saat, bir içecek takımı, gümüş üzerine altın kaplama bir leğen ve ibrikten oluşan hediyelerle huzuruna gelen Kreckwitz'e, müzakerelerinde görmeye alışkın olduğumuz sertlikte muamele etti. Avusturya elçisi, Sinan Paşa'ya, tekrar bu makama getirilmesine şahsen çok sevindiğini, imparatorun da bundan memnun olacağını söyleyip, uzun yıllar sağlıklı bir ömür ve iktidar sürmesi temennisinde bulundu. Sinan Paşa ise, "Yalan söylüyorsun hayırsız gâvur. Elçi bunu nasıl söyleyebilir? Benim yönetime gelmiş olmamdan Beç padişahı ve Viyana kayseri nasıl memnun olabilir? Bütün Hristiyan âlemi benim Hristiyanların baş düşmanı olduğumu biliyor ve gerçekten de öyleyim! Bunu size göstereceğim" sözleriyle elçiye tersledi. Ardından, "göndermek zorunda oldukları harac nerede kaldı" diye sordu. Kreckwitz, haracın yakında gelmesini beklediği cevabını verdi. Veziriazam bu defa,

³⁹² Bayerle, *Ottoman Diplomacy in Hungary*, s. 171-176.

önceki elçinin kendisine ödemediği 6 bin talerin derhal verilmesini istedi ve aksi takdirde Kreckwitz'i zindana atmakla tehdit etti³⁹³.

Avusturya kaynaklarının Sinan Paşa'nın veziriazamlığa tayin edildiği günlerde yapılmış göstermelerine rağmen bu görüşme, Venedik Balyosu Matheo Zane'nin raporundan anlaşıldığı kadarıyla 1593 Nisan'ında, muhtemelen ayın sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Balyosa göre, Sinan Paşa, Friedrich von Kreckwitz'in kendisine verdiği cevaplar karşısında çok sinirlenmişti, fakat elçiden aldığı bütün malumatı III. Murad'a aktarmadı ve haracın bu yıl kesinlikle ödeneceğini ilan etti. Bu ziyaretin akabinde Avusturya heyeti, ikametgâhları olan Elçi Hanı'nda hapsedildi. Veziriazam, kısa bir süre sonra, elçilik tercümanını ihanetle ve çeşitli dosyalarda yanlış tercüme yapmakla suçlayıp zindana gönderdi³⁹⁴. Seidel ve Wratislav, tercümanın tutuklanmasından bahsetmeseler de, kendilerinin Elçi Hanı'na hapsedilmelerini ayrıntılarıyla tasvir ederler. Yazarlara göre, binanın bütün kapıları kapatılmış ve her tarafına nöbetçiler dikilmişti. Ayrıca Osmanlı yönetimi, elçiye ödenen tahsisatı yarıya indirmişti. Kreckwitz'in hükümetiyle ve hatta bir yeniçeri nezaretinde elçinin şahsi parası ile şehirden yiyecek içecek almasına müsaade edilen mutfak kâtibinin İstanbul'daki gayrimüslimlerle doğrudan temas kurmasına izin verilmiyordu.

Seidel, sıkı güvenlik tedbirlerine rağmen Kreckwitz'e, Sinan Paşa'nın savaşmaya hevesli olduğu, lâkin III. Murad'ın ve bazı devlet adamlarının savaş taraftarı olmadıklarına dair birçok yerden bilgi geldiğini, elçinin içinde buldukları durumu ve elde ettiği istihbaratı gizlice imparatora iletmenin yollarını aradığını söyler. Ancak tam da bu esnada, Avusturya elçisinin başını çok ağrıttacak bir hadise yaşandı. Kreckwitz'in kısa süre önce ihtida edip Ali Bey adını alan kâhyası Ladislaus Mert von Altenburg, Sinan Paşa'nın huzuruna çıkıp, zorla hana girmek ve elçinin gizli evrakını açığa çıkarmak için izin istemiş ve almıştı. Nasıl ve kim tarafından olduğunu tespit edemediğimiz bir şekilde bundan haberdar edilen Friedrich von Kreckwitz, elçilikteki

³⁹³ Görüşmeye iştirak eden Seidel (bk. *Sultanın Zindanında*, s. 29-31), Kreckwitz'in bu tehdit karşısında tercümana, "söyle ona ne yapması gerekiyorsa yapsın" deyip öfkeyle Sinan Paşa'nın huzurundan çıktığını, konaktan ayrılacağı sırada atının huysuzlandığını, bu yüzden başka bir atla dönmek zorunda kaldığını ve birçok kişinin bunu kötü bir alamet olarak değerlendirdiği söyler. Wratislav (bk. *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, s. 82-84), birinci ağızdan, fakat biraz daha farklı diyaloglarla naklettiği bu ziyaretin, Siska Bozgunu ve Telli Hasan Paşa'nın şehadetî haberinin İstanbul'a ulaşmasından sonra yapıldığını kaydeder. Seidel'in aksine, görüşme sırasında Sinan Paşa'nın aşırı derecede öfkelenmesi sebebiyle elçinin veziriazamla tartışmaya girmediğini ve ona "serinkanlılıkla" cevap verdiğini söyler. Ancak, yazar, hadiselerin seyrini karıştırmış ve Siska Bozgunu'na dair haberlerin İstanbul'a Sinan Paşa'nın veziriazamlığa tayininden önce ulaştığını belirtmiştir.

³⁹⁴ *Calendar of State Papers*, IX, 70-71/159, Balyos Matheo Zane'nun Raporu, 1 Mayıs 1593.

evraktan bazılarını gömdürüp bazılarını yaktırdı, imparatora göndermek için hazırladığı mektubu diğerlerinden ayrı bir yere gizletti. Hanın kapılarının iç tarafına kilitler taktırdı, kendisinin bilgisi olmadan kimsenin içeri alınmamasını ve kimsenin de dışarı çıkartılmamasını tembihledi.

Friedrich von Kreckwitz her ne kadar kendince gerekli tedbirleri alsa da olacakların önüne geçemedi. Ali Bey'in yanındaki birçok görevli ile Elçi Hanı'na baskın düzenlemesi için fazla beklemek gerekmedi. Elçinin kontrol etmek üzere gömdürüldüğü yerden çıkarttığı, işi bitince yine aynı yere gizlemesi için kâtibine teslim ettiği bir evrak, kâtibin vazifesini yapmaması yüzünden aramalar sırasında ele geçirildi. Seidel'in naklettiğine göre, imparatora gönderilmek üzere hazırlanan bu evrakta Kreckwitz, içinde bulunduğu zor durumu anlatmış; Sinan Paşa'nın savaş arzu ettiğini, III. Murad'ın paşaya bu hususta kesinlikle izin vermek istemediğini, Safiye Sultan'ın da [yazar sehven padişahın annesi olarak tanıtır] harbe karşı olduğunu, İbrahim Paşa'nın kendisine adam gönderip endişelenmemesini, zira padişahın Sinan Paşa'nın tekliflerine razı olmayacağını kaydetmişti. Evrakta elçi için felaket getirecek olan şey ise, "Şu Sinan Paşa denen yaşlı köpeği ve adamlarını ortadan kaldırmak mümkün olsaydı, her şey yolunda gidecek" şeklindeki sözleri idi. Friedrich von Kreckwitz'in bu evrakı Sinan Paşa'nın eline ulaşmadan geri almak için dağıttığı rüşvetler bir işe yaramadı. Artık elçilikteki herkes kendisini ya öldürülmeye ya da zindana atılmaya hazırlamaya başladı³⁹⁵.

Bununla birlikte elçiliktekiler şimdilik korktukları akıbeta uğramadılar. Seidel'e göre, Sinan Paşa eline geçen belgeleri, kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalışıp padişaha savaş konusunda daha büyük baskı yaptı ve bir hain olarak takdim ettiği Kreckwitz ile bütün maiyetinin idam edilmesini istedi. Ancak III. Murad, veziriazamın tekliflerini kabul etmek bir yana ondan elçi ile anlaşmasını, barışı korumasını, bir an evvel haracı getirtmesini, aksi takdirde kellesinin kesileceğini söyledi. Sinan Paşa, bundan memnun olmasa da geri adım atmak ve elçi ile anlaşmak zorunda kaldı³⁹⁶.

³⁹⁵ Seidel, *Sultanın Zindanında*, s. 31-34; Vratislav, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, s. 84-92. İki yazar, elçinin kâhyasının nasıl ve ne zaman Müslüman olduğu, gizli evrakın niçin yerine konulmadığı, baskına gelenlerin nasıl içeri girdikleri hakkında farklı rivayetler naklederler. Ayrıca Seidel, bu belgenin şifresiz olarak yazıldığını ve bu sayede Sinan Paşa tarafından kolayca okutulduğunu söylerken; Vratislav, belgenin şifre ile yazıldığını belirtir.

³⁹⁶ Seidel, *Sultanın Zindanında*, s. 35.

Seidel'in genel Sinan Paşa aleyhtarlığı/düşmanlığı kurgusu dâhilindeki bu anlatımına karşılık Wratislav, veziriazamın daha zekice hareket ettiğini nakleder. Yazara göre Sinan Paşa, Avusturya elçiliğinde bulunan belgeleri tercüme ettirince, bazı devlet adamlarının ve padişahın hanımlarından birinin de elçilikle irtibatta olduğunu gördü. "İhtiyar tilki", Harem'in padişah ve hükümet üzerindeki etkilerini bildiği için onlarla uğraşarak sarayın kendisine yönelik teveccühünü kaybetmek istemedi. Asıl evrakı meydana çıkarmayıp sadece, "Avusturya elçisinin şehirdeki askerî, siyasî ve başka mühim hadiseler hakkında hükümetine düzenli olarak gizli haberler gönderdiği, bunlardan bir kısmının son aramada ele geçirildiğini" bildirmekle yetindi ve ne yapması gerektiğini padişaha sordu. III. Murad, elçinin ve maiyetindekilerin kaderini tamamen Sinan Paşa'nın ellerine bıraktı. Veziriazam da elçiliğin üzerindeki baskıyı biraz daha arttırıp, dışarıdan yiyecek satın almaları için önceden vermiş olduğu izni geri aldı³⁹⁷.

3.11. Veziriazam ile Avusturya Elçisi Arasında Müzakereler

Matheo Zane, Avusturya elçisinin başına gelenleri, Fransız Elçi Lancosme zamanından kalma tehlikeli bir icat olarak değerlendirir. Bu tarihlerdeki Divân toplantılarında resmen Avusturya'ya savaş ilan edildiğini ve Rumeli beylerbeyine tâbi sipahilere cepheye gitmelerine dair emir gönderildiğini kaydeder. Divân'a 60 Macar kellesi ve 40 köle sunulduğunu, padişahın onları getirenlere ihsanlarda bulunduğunu belirtir.

Bir taraftan da Sinan Paşa ve Avusturya elçisi arasında görüşmeler, daha doğrusu Kreckwitz'in veziriazamın öfkesini dindirmeye dönük teşebbüsleri devam ediyordu. Matheo Zane'nin 9 Mayıs 1593 tarihli raporunda güvenilir bir kaynağa istinaden naklettiğine göre, Friedrich von Kreckwitz, veziriazama 6 bin taler vermeyi teklif edip, şayet tercüman serbest bırakırsa 18 bin taler daha ödemeyi ve haracın Haziran sonuna kadar İstanbul'a ulaştırılmasını vaadetti. Aynı zamanda veziriazam üzerinde etkisi olan kişilere de birkaç bin gümüş daha dağıtmıştı. Balyos Zane, Sinan Paşa'nın, elçinin tekliflerini kabul etmeye çok isteksizmiş gibi davrandığını, fakat eninde sonunda bunları kabul edeceğinin düşünüldüğünü kaydeder³⁹⁸.

³⁹⁷ Wratislav, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, s. 92-93.

³⁹⁸ *Calendar of State Papers*, IX, 70-71/159, 1 Mayıs 1593; 72-73/164-165, 9 Mayıs 1593.

Friedrich von Kreckwitz ile Sinan Paşa arasındaki uzlaşma, Venedik balyosunun öngördüğü kadar çabuk gerçekleşmedi. Elçinin bir kapıcı tavassutuyla veziriazamı yumuşatma gayretleri daha öncekiler gibi başarısız oldu. Kreckwitz, Mayıs sonunda hâlâ bu meselenin ilk gününde olduğu gibi Elçi Hanı'nda nezaret altındaydı. Yine de Matheo Zane, Sinan Paşa ile Friedrich von Kreckwitz'in, şayet sınırdaki bir hareketlenme olmazsa daha önce belirttiği şartlar dairesinde anlaşacaklarını ve iki yıllık haracın Haziran sonunda İstanbul'a geleceğini tahmin ediyordu. Osmanlı yönetimi, serhad ümerâsına düşmanın davrandığı gibi davranmalarına dair emir vermişti ve harac meselesi beklenen şekilde halledilirse yeni saldırılar konusunda onları tamamen dizginleyecekti³⁹⁹.

Sinan Paşa, İstanbul'daki Avusturya elçiliğini baskı altında tutmaya devam etse de, artık sınırlardaki gerilimin düştüğüne kâni olmuştur. Bunun için de Avusturya serhaddindeki askerî faaliyetleri daha rahat kontrol edebilmek maksadıyla, Sirem'de sefer hazırlıklarında olan Kirli Hasan Paşa'yı Tımişvar beylerbeyiliğine nakledip, onun yerine de 26 Şaban 1001/28 Mayıs 1593'te⁴⁰⁰ İstanbul'da bulunan oğlu Mehmed Paşa'yı tayin etti. Siska'da yaşanacak büyük felakette önemli bir payı olan bu karar, Osmanlı müellifleri tarafından sebebinden ziyade sonucuna göre değerlendirilmiştir. Selânikî, güngörmüş kimselerin, “bu mahalde Sirem sahrasından asker kalkmak re'y değildir, şe'âmeti çekilir” diyerek bu değişikliği eleştirdiklerini, sonunda bunun vehâmetinin çekildiğini, Mehmed Paşa'nın da Kirli Hasan Paşa'nın tenzil-i rütbe edilmesini doğru bulmadığını babasına söylediğini kaydeder⁴⁰¹. Gelibolulu Mustafa Âlî, bu beylerbeyi tebeddüllerini, Sinan Paşa'nın, hem selefi Siyavuş Paşa'dan oğlu Mehmed Paşa'yı Budin'den azletmesinin intikamını almak istemesine, hem de Bosna Beylerbeyi Telli Hasan Paşa ile aralarındaki ev anlaşmazlığına bağlar.

Müellife göre, Veziriazam Sinan Paşa, Siyavuş Paşa'ya “intisâb-ı küllîsi” olan Kirli Hasan Paşa'yı Bosna'daki fetreti sonlandırmaya giderken, hatta paşa Sirem'e varmış ve Avusturyalılar bu yüzden korkuya kapılmışken, “hilâf-ı kanûn” Tımişvar'a, kendi oğlunu da Rumeli beylerbeyiliğine nakletmiştir. Ayrıca Telli Hasan Paşa'nın başarılarını III. Murad'dan gizlemiş, paşanın hizmetlerine ve düşmandan aldığı ganimetlere iltifat etmeyip gönderdiği arzlarını yırtmış, İstanbul'daki kethüdalarına

³⁹⁹ *Calendar of State Papers*, IX, 77/176, Matheo Zane'nin raporu, 26 Mayıs 1593.

⁴⁰⁰ Câfer İyânî, *Vilayet-i Üngürüs*, s. 21.

⁴⁰¹ Selânikî, *Tarih*, I, 314-315. Müellif, bu tevcihâtın tarihini Evâhir-i Şaban 1001 olarak verir.

kötülük yapmaya başlamış, ümerânın Bosna beylerbeyinin yardımına gitmesine engel olmuştur.

Bu noktada Âlî, Kirli Hasan Paşa'nın Sinan Paşa'nın veziriazam olmasından üç ay önce Rumeli beylerbeyliğine getirilip, Siyavuş Paşa tarafından serhadde gönderildiğini kaydederek bilinçli bir tahrifât yapar. Sinan Paşa'nın veziriazamlığının ilk günlerindeki tedbirlerini görmezden gelmeyi tercih edip, Avusturya ile yürütülen diplomasinin mahsulü olan askerî hareketlilikteki yavaşlamayı, veziriazamın -tabiri caizse- intikam politikası olarak gösterir. Bunun gibi, III. Murad'ın, "olmaya ki, bu tebdilden bir fesâd-ı menşûb ola ve ol fesâddan Müslümanlara inhizâm ve küffâr-ı bednâma igtinâm müterakkab ola" deyip Sinan Paşa'yı uyardığını, fakat veziriazamın böyle bir şey gerçekleşirse kendisinin öldürülmesi cevabıyla padişahı ikna ettiğini söyleyerek müteakip gelişmeleri dramatize eder⁴⁰².

3.12. Kulpa'da Suya Dökülen Barış

Osmanlı-Avusturya münasebetlerinin kaderini, ne Friedrich von Kreckwitz'in tavizleri ne de Sinan Paşa'nın diplomatik girişimleri değil, yine Lehistan'daki gelişmeler tayin etti. Avusturya hükümetini 1592'de umutlandıran Kristofer Kozinskiy ve Zaporog Kazakları, Yanuş Ostrozkiy ile Aleksander Vişnevetsky komutasındaki Leh asillerinin ordusuna karşı 12 Şubat 1593'te büyük bir mağlubiyet almışlardı. Böylece Lehistan'daki krizin ilk dalgası atlatıldı.

Lehistan'da, dolayısıyla da Osmanlı-Avusturya münasebetlerindeki zoraki huzur, uzun ömürlü olmadı. Savaş meydanında 3 bin adamını ve önemli miktarda silahını kaybeden Kozinskiy, Zaporojye'ye döner dönmez Vişnevetsky'e saldırmak için hazırlıklara başladı. Yaşar Yücel, Kozinskiy'nin bu aşamadan itibaren Moskova ve Kırım hanı ile temasa geçtiğini, kuzeyden sınırlı yardım, güneyden ise red cevabı aldığını yazar⁴⁰³. Kozinskiy'nin işbirliği arayışlarına, bir de en başından beri

⁴⁰² Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, III, 568-575. Peçuyulu (bk. *Tarih*, II, 128-129), Sinan Paşa'nın, Telli Hasan Paşa'dan intikam almak için Siyavuş Paşa'nın Bosna'nın yardımına gönderdiği askeri men ettiği gibi, serhade yaklaşmış olan Kirli Hasan Paşa'yı Rumeli beylerbeyliğinden azlettiğini söyler. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 228), beylerbeyi değişikliğinin sebebini aynı şekilde izah eder, fakat Kirli Hasan Paşa'nın Sirem'de iken Rumeli beylerbeyliğinden azledilip vezaretle Timişvar beylerbeyliğine getirildiğini kaydeder. Müellif, bu tevcihatın tarihini sehven 23 Ramazan 1001 olarak verir. Bu üç kaynağı birleştiren Naimâ (bk. *Tarih*, I, 61), Siyavuş Paşa tarafından Bosna'nın yardımına gönderilen Kirli Hasan Paşa Sirem'e ulaşmışken, Sinan Paşa'nın tekrar veziriazam olduğunu ve Telli Hasan Paşa'ya duyduğu kinden ötürü Evâhir Ramazan'da (20-30 Haziran) Kirli Hasan Paşa'yı vezaretle Timişvar'a naklettiğini belirtir.

⁴⁰³ Yücel Öztürk, *Kazaklar*, s. 325.

Lehistan'daki hadiseleri yakinen takip eden Avusturya'yı eklemek gerekir. Şüphesiz Osmanlı yönetimi de, bütün bu olan bitene Avusturya kadar duyarlı idi. Matheo Zane, 1 Mayıs 1593 tarihli raporunda, Osmanlı devlet adamlarının, bütün dikkatlerini Leh kralının muhtemel bir İsveç saldırısına yönelttiklerini, sadece sık sık Lehistan meselelerine karışan İngiliz Elçi Barton'un değil diğerlerinin de bunun Lehistan'daki meseleyi çözmek için iyi bir fırsat olduğunu söylediklerini nakleder⁴⁰⁴. Bu tarihlerde İstanbul'a gelip giden bir Lehistan elçisinin⁴⁰⁵ vazifesi, krizi aşmak için Leh merkezî hükümeti namına Divân ile müzakerede bulunmak olmalıdır.

Sinan Paşa yönetimi bu suretle Lehistan'daki gelişmeleri yönlendirmeye ve Avusturya ile arasını düzeltmeye çalışırken Kozinskiy, Vişnevetsky'e karşı yeniden harekete geçti. Buna paralel olarak serhad ümerâsından İstanbul'a, Avusturyalıların büyük hazırlıklar yaptıklarına dair peş peşe arzlar gelmeye başladı. Selânikî, bu yüzden, artık "karara mecâl kalmayıp", Rumeli'ye gönderilmek üzere cephaneye, harp edevâtı ve asker tedarik edildiğini ve hazırlıkların Haziran 1593'te tamamlandığını kaydeder⁴⁰⁶. Bunları maiyetine alan Veziriazam Sinan Paşa'nın oğlu Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa, 16 Ramazan/16 Haziran'da alelacele İstanbul'dan ayrılarak serhade yönelmiştir⁴⁰⁷.

Esasında Sinan Paşa yönetimi, sınırlardaki gelişmelere müdahale etmekte geç kalmıştı. Telli Hasan Paşa, Bosna, Semendire, Sirem, Alacahisar ve Vulçitrın askeriyeye 13 Ramazan/13 Haziran'da Siska üzerine yürüdü. Birkaç gün kaleyi Kulpa Nehri'nin bu yakasından dövdürdükten sonra köprü kurdurup 17 Ramazan/17 Haziran'da karşıya asker geçirdi. Bu sırada Thomas Erdödy, Andreas von Auersperg, Ruprecnt von Eggenberg, Sigmund Paradeiser ve Melchior von Rödern komutasındaki bir Avusturya ordusu Siska'nın yardımına geldi. Maiyetindeki askerinin önemli bir kısmını kalenin muhasarasına devam etmeleri için metriste bırakan Telli Hasan Paşa, diğer ümerânın itirazlarına rağmen savaşı Kulpa'nın öte yakasında kabul etti. Avusturyalılardan gelen sulh teklifini geri çevirdi. 24 Ramazan/24 Haziran'da yapılan muharebede Osmanlı ordusu, ateşli silahlar bakımından üstün olan Avusturya kuvvetleri karşısında ağır bir bozguna uğradı. Harp meydanından sağ kurtulanlardan birçoğu, Kulpa'yı geçmeye

⁴⁰⁴ *Calendar of State Papers*, IX, 70-71/159, 1 Mayıs 1593.

⁴⁰⁵ MD 70, hk. 389, 499-500.

⁴⁰⁶ Selânikî, *Tarih*, I, 315.

⁴⁰⁷ Câfer İyânî, *Vilayet-i Üngürüs*, s. 21; Selânikî, *Tarih*, I, 315-316.

çalışırken ya köprüde ya da nehirde can verdi. Şehidler arasında, Telli Hasan Paşa, Kanunî Sultan Süleyman'ın iki torunu ve İzvornik Sancakbeyi Memi Bey gibi isimler de vardı⁴⁰⁸.

Henüz Bosna'daki faciadan habersiz olan Veziriazam Sinan Paşa, Friedrich von Kreckwitz ile mutabakata varmıştı. Buna göre Kreckwitz, haracın belirlenen tarihe kadar geleceğini taahhüd ve Pezzen'in Sinan Paşa'ya vermediği 6 bin taleri hemen ödemeyi kabul etti. Haracın gelişini hızlandırmak amacıyla Prag'a bir ulak gönderildi⁴⁰⁹.

Matheo Zane, 20 Haziran tarihli raporunda, Elçi Hanı'nın kapılarının tekrar açıldığını, elçilik tercümanının da zindandan çıkartılıp çavuşun evine yerleştirildiğini belirtir. 21 Haziran'da Avusturya elçisinin tercümanı, veziriazamın karşısına getirildi. Kendisi de bu sırada bir meseleyi görüşmek için veziriazamın huzurunda bulunan Balyos Zane, Sinan Paşa'nın, tercümana, Bosna, Tımişvar ve Rumeli beylerbeyileri ile Kırım hanını Avusturya topraklarına taarruzdan men eden emirleri tercüme ettirdiğini söyler. Veziriazamın, tercümana karşı sert bir dil kullandığını ve padişahın mukayese edilemez ve yenilmez ordularını imparatora karşı kullanma zevkini tadabilmek için kendisinin de haracın ödenmeyeceğini umduğunu açıkladığını kaydeder⁴¹⁰. Buna karşılık elçinin maiyetinin “keyifleri yerine” gelmişti; istedikleri gibi şehrin içinde dolaşabiliyor, Galata'ya gidebiliyorlardı⁴¹¹.

⁴⁰⁸ Bu savaşa sebep olan ilk hamlenin kimden geldiği hususunda kaynaklarda farklı rivayetler vardır. Câfer İyânî (bk. *Vilayet-i Üngürüs*, s. 21-27), Talikizâde (bk. *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 137-140) ve Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 7-9), Telli Hasan Paşa'nın Avusturyalıların Bosna'ya saldırmaya hazırlandıklarını haber alınca harekete geçtiğini naklederler. Selânikî (bk. *Tarih*, I, 320-321), Âlî (bk. *Kühû'l-ahbâr*, III, 573-575), Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 436-443), Mustafa Sâfi (bk. *Zübdetü't-tevârih*, I, 242), Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 128-129) ve Naimâ (bk. *Tarih*, I, 60-62), ilk saldırının Hasan Paşa'dan geldiğini belirtirler. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, 228-229), asıl metninde Peçuylu'nun ifadelerine istinad etmiş, fakat sayfa kenarına düştüğü şerhte Telli Hasan Paşa'nın evvela Budin Beylerbeyi Hasan Paşa'yı Avusturya'dan “yedi senelik” harac gelir diyerek iğfal ettiğini ve toplanan askere icazet verdiğini, daha sonra Siska üzerine yürüdüğünü, Avusturyalılar tarafından savaşa davet edildiğinde ihtiyarların nasihatlerini dinlemeyerek nehri geçtiğini ve düşmana saldırdığını söyler. Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 251-252), Hammer (bk. *Osmanlı Tarihi*, IV, 209-210) ve Zinkeisen (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 420), savaşın Telli Hasan Paşa'nın Siska'yı kuşatması üzerine vuku bulduğu hususunda müttefiktirler. Bu batı kaynaklarında Osmanlıların Siska'da 18 bin telefât verdiklerine dair abartılı ifadelerle mukabil, Prag'daki Venedik elçisinin sekreteri Giacomo Vendramin, 8 bin Türk'ün boğulduğu ve birisi çok büyük ebatta yedi adet topun Avusturyalıların eline geçtiği bilgisini almıştır (bk. *Calendar of State Papers*, IX, 78/181, 6 Temmuz 1593).

⁴⁰⁹ Seidel (bk. *Sultanın Zindanında*, s. 35), anlaşmaya Sinan Paşa'nın oğlu Mehmed Paşa'nın aracılık ettiğini, Pezzen'in Sinan Paşa'ya ödemediği 6 bin talerin derhal Mehmed Paşa'ya verildiğini, veziriazamın da bu parayı oğluna hibe ettiğini yazar. Ayrıca bk. Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 420.

⁴¹⁰ *Calendar of State Papers*, IX, 77/176-177.

⁴¹¹ Seidel, *Sultanın Zindanında*, s. 35.

Benzer bir durum, Budin’de de geçerliydi. Nihayet Arşidük Mathias, haracı göndermeye karar vermiş ve Sokolluzâde Hasan Paşa’yı da belirlenen vakit -15 Temmuz- hususunda bilgilendirmişti. Vezir Hasan Paşa, buna cevaben 30 Haziran 1593’te kaleme aldığı mektupta Arşidük Mathias’a, iyi haberleri İstanbul’a ilettiğini, Bosna Beylerbeyi Telli Hasan Paşa’nın padişahın bilgisi ve izni olmadan sulh ihlallerinde bulunduğunu ve bu yüzden ceza almasının kesin olduğunu yazar⁴¹².

Bu tablo, birden bire değişti. Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa henüz Edirne yakınlarına ulaşmışken Bosna’dan gelen ulaklar mağlubiyet haberini getirdiler. Mehmed Paşa, kethüdasını İstanbul’a gönderip, kendisi 7 bin askerle acilen Bosna’ya yöneldi⁴¹³. 3 Temmuz’da Divân-ı Hümâyûn, yaşanan felaketten haberdar oldu. Avusturya Elçisi Friedrich von Kreckwitz bir kez daha Elçi Hanı’nda nezaret altına alındı ve tercümanı hapsedildi. Bosna beylerbeyiliğine getirilen sâbık Tımışvar beylerbeyi Mustafa Paşa’ya, civardaki askerleri toplayıp yardıma gitmesi emredildi⁴¹⁴.

3.13. Savaşın Başlaması ile İlgili Olarak Sinan Paşa’ya Yönelik Suçlamalar

Siska Bozgunu, İstanbul’da infial uyandırdı ve Osmanlı yönetiminin Avusturya’ya karşı savaş kararı almasına yol açtı. Osmanlı müelliflerinden bazıları, Veziriazam Sinan Paşa’nın bundan istifadeyle III. Murad’ı harbe ikna ettiğini kaydederler. Sinan Paşa’yı Yanık’taki zaferinden ötürü tebrik ve tebci eden Gelibolulu Mustafa Âlî, veziriazamdan beklediği ihsanı göremeyince *Künhü’l-ahbâr*’ında nefretten mamûl bir mürekkep kullanmıştır. Osmanlı-Avusturya harbinin başlaması ile ilgili olarak dönemin tarihçilerinin bakış açılarını tahlil eden Feridun Emecen, Âlî’nin bütün kurgusunu Sinan Paşa muhalefeti içine adeta hapsetmekle birlikte sulhün bozulması ile ilgili yaklaşımında son derece isabetli görüşler ileri sürdüğünü belirtir⁴¹⁵.

Âlî, Sinan Paşa’nın, oğlu Mehmed Paşa’nın Rumeli beylerbeyi olabilmesi için kendi kellesini ortaya koyduğunu, bozgun haberi gelince “cânı başından sıçrayub

⁴¹² Hasan Paşa’nın David Ungnad’a yazdığı 14 Temmuz tarihli mektuba göre, harac ve esir beylerin 15 Temmuz’da gönderilmesi taahhüd edilmişti (bk. Bayerle, *Ottoman Diplomacy in Hungary*, s. 176-181).

⁴¹³ Câfer İyânî, *Vilayet-i Üngürüs*, s. 27.

⁴¹⁴ Balyos Matheo Zane, 4 Temmuz 1593 tarihli raporunda, elçinin geçen gece hapsedildiğini belirterek Siska Bozgunu haberinin İstanbul’a ulaşmasının tarihini verir (bk. *Calendar of State Papers*, IX, 78/180). Selânikî (bk. *Tarih*, I, 320-321), önce Siska Bozgunu haberinin İstanbul’a ulaştığını, 5 Şevval/5 Temmuz’da dirlik taliplerinin mahlulât defterlerini getirip savaşın tafsilatını naklettiklerini söyler. Kâtib Çelebi ise (bk. *Fezleke*, s. 229), bozgun haberinin 5 Şevval’de İstanbul’a ulaştığını kaydeder.

⁴¹⁵ Emecen, “Uzun Savaşlar ve Zitvatoruk Antlaşması”, s. 87-93.

serdârlık nâmiyle başın kurtarmağa mütahâllik” olduğunu, yaşlılığından ötürü serdarlık yapamayacağını söyleyenleri dinlemediğini ileri sürer. Paşanın, orduyla birlikte İstanbul’dan ayrılırken son derece şaşalı kıyafetler giyiniş başına mücevher sorguçlar taktığını, bunu müşahede edenlerin, “Leşker-i İslâmın azîmetine bâ‘is olan vezir otagalar takınmak ve sâl-hordeligi hâlinde nev-civânlar gibi ser-â-serlerle salınmak yanlışdır” diyerek onu ayıpladıklarını yazar. Ayrıca, ahalinin dilinden Sinan Paşa’ya, bir daha İstanbul’a gelememesi, padişahın gazabına uğraması, “tıg-ı ilâhî ile cân ü cigerin[in]” doğranması için beddua edip, paşanın seferden yüz aklığı ile dönememesi temennisinde bulunur. Sinan Paşa’yı aşığılamak için bir de imparator ile veziriazamın birbirlerine yazdıklarını iddia ettiğı mektuplar uydurur. Sinan Paşa’nın mektubunda imparatoru diri diri yakalayıp, gözlerini oymakla ve burnunu, kulağını kesmekle tehdit ettiğini, bu yüzden bütün Hıristiyanların imparatorun emrinde toplandığını söyler ve imparatorun Sinan Paşa’ya cevaben gönderdiği hakaretâmiz mektubun metnini nakleder⁴¹⁶.

Hasan Beyzâde, Âlî’den biraz daha farklı olarak savaşın başlaması suçunu Sinan Paşa ile Avusturyalılar arasında paylaşır. Haracın gelmemesi ve Kulpa’da Telli Hasan Paşa ile bir sultanzâdenin boğulduğu haberleri üzerine, zaten Ferhad Paşa’nın Şark’taki zaferlerini kıskanıp onun gibi şan kazanmak için bahane arayan Sinan Paşa harp kararı aldırılmıştır. Osmanlı serhadlerinin intizamsız, birliklerin yetersiz, sefer için mevsiminin geç olduğuna, buna mukabil sınırdaki Avusturya kuvvetlerinin üstünlüğüne dair ikazları dinlememiştir. Hiç değilse bu sene beklenip hazırlıkların tamamlanmasına ve gelecek baharda sefere çıkılmasına dair önerileri kaale almamıştır. Bu tür ikazların Ferhad Paşa’dan kaynaklandığını düşünüp, sefere mâni olanların küfre düşeceklerine dair fetvalar hazırlatmış ve nihayetinde “sulhü bozup” cepheye hareket etmiştir⁴¹⁷.

Muahhar müelliflerden Kâtib Çelebi ve Nâima, Hasan Beyzâde’nin bu tasvirini aynen naklederler⁴¹⁸. Savaşı yaşamış olan Peçuylu, Hasan Beyzâde gibi Sinan Paşa’nın Ferhad Paşa’yı kıskandığı için savaşı başlattığını iddia eder ve bu malumata yeni ilavelerde bulunur. Veziriazam, bozgun haberinin gelmesi üzerine III. Murad’ı, Kanunî Sultan Süleyman zamanından beri bu tarafa sefer yapılmamasından cesaret bulan Avusturyalıların Osmanlı topraklarına birçok saldırılar düzenlediklerini söyleyerek

⁴¹⁶ Âlî, *Künhü’l-ahbâr*, III, 575-581.

⁴¹⁷ Hasan Beyzâde, *Tarih*, II, 383-385.

⁴¹⁸ Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 229; Naimâ, *Tarih*, I, 62-63.

savaşa tahrik etmiştir. Padişah da, hem veziriazamın bu tahrikleri hem de hanım sultanların Kulpa’da şehid olan oğlunun intikamının alınmasını isteyen sultanzâdenin “gözyaşının dindirilmesi” ricaları üzerine sefer kararının müşavere edilmesini emretmiştir.

Peçuyly, III. Murad’ın huzurunda toplanan meşveret meclisinde konuşulanları, bu toplantıya iştirak ettiğini söylediği Musahib Derviş Paşa’ya istinaden nakleder. Buna göre, Sinan Paşa’nın düşmandan intikam alınmasına dair sözlerine Ferhad Paşa, seferlerde askerin çekeceği meşakkatlerden bahsederek itiraz etmiştir. Hoca Sadeddin Efendi ve Şeyhülislam Bostanzâde Mehmed Efendi ise, Safevîlerle yapılan savaştan ötürü askerin yorgun olduğuna dikkat çekerek yeni bir mücadeleye karşı çıkmış ve Avusturyalılarla “suhuletle” anlaşmak mümkünken zor olanın tercih edilmesini münasip bulmadıklarını belirtmişlerdir. Hatta Hoca Sadeddin Efendi, sonuna yaklaştığı tarihini, İran’ın fethedildiğini ve imparatorun iki yıllık haracının geldiğini yazarak “ağız tadıyla” bitirmek istediğini söylemiş, Sinan Paşa’dan yeni bir hadiseye sebep olmamasını rica etmiştir. Sinan Paşa ise, bunun yerine, padişahın bir ednâ kulunun İran’da bu kadar fütûhatta bulunup şahın yeğenini (metinde oğlunu) alıp geldiğini, bir başka kulunun da Avusturya üzerine varıp memleketlerini harap ettikten sonra Beç kralını eli kolu bağlı gönderdiğini yazmasını teklif etmiştir. Hoca Sadeddin Efendi, paşaya, sözlerinin kibire işaret olduğunu ve şahsen bunun kötü neticelerinden korktuğunu söyleyerek huzurdan ayrılmıştır⁴¹⁹.

Sinan Paşa’ya yönelik bu tür suçlamalar ve Peçuyly’nun sözünü ettiği Kulpa’da oğlunu kaybeden sultanın savaş kararındaki rolü, Batı kaynaklarında da kendine yer bulmuştur. Hediyelerin takdimi için belirlenen zaman hızla geçtiği halde bunların bir türlü gelmediğini söyleyerek kendi hükümetine de gönderme yapan Seidel, Bosna’daki mağlubiyet haberinin İstanbul’da duyulmasından sonraki günlerin birinde III. Murad ile Sinan Paşa Saray’ın bahçesinde gezinirlerken bu tazyikin yaşandığını nakleder. Kulpa’da boğulan sultanzâdenin annesi, saçını başını yolarak büyük bir yaygara ile onların yanına koşmuş ve adeta III. Murad’ın üzerine saldırarak, gâvurlar tarafından öldürülen oğlunun ve akıtılan Müslüman kanlarının intikamını almasını istemiştir. Annenin feryadı zaten Sinan Paşa’nın amaçlarına uygun düştüğünden veziriazam, hemen “yumuşak huylu” III. Murad’ı kendi fikirleri doğrultusunda etkilemeye çalışmış,

⁴¹⁹ Peçuyly, *Tarih*, II, 131-133.

hatta padişah şimdiye kadar savaştan kaçındığı için bu hadiselerin yaşandığını iddia etmiştir. III. Murad, sultanzâdenin annesini azarlamış, sonra da Sinan Paşa'ya dönüp, “bu sözlerinden ve davranışlarından savaşa hevesli olduğun anlaşılıyor. Öyleyse haydi sen kendi başına sefere çık ve başarılı olmaya gayret et!” demiştir. Seidel, bu hadisenin ertesi günü Divân'da padişah ve paşalar tarafından sefer kararı alındığını, daha o gün şehri dolaşan atlı ve yaya tellalların bunu ilan ettiklerini yazar⁴²⁰.

3.14. Sinan Paşa'nın Savaştaki Rolü Neydi?

Gerek Seidel gerekse yukarıda ismi geçen Osmanlı müelliflerinin iddiaları diğer kaynaklarla karşılaştırıldığında, Sinan Paşa'nın savaşın başlamasındaki etkisinin abartıldığı söylenebilir. Ayrıca harp taraftarları ve aleyhtarları hususunda müelliflerimizin işaret ettiği mikyasta bir tasnife gitmek zordur.

Görüldüğü üzere Peçuyulu, zaman zaman müracaat ettiği Hasan Beyzâde'nin, Sinan Paşa'nın muhaliflerini susturmak için fetva aldığına dair iddiasına karşılık ulemanın iki önemli isminin savaşa karşı olduğunu vurgulamak istemiştir. Hoca Sadeddin Efendi'nin uzun süredir İspanya'ya karşı sefer düzenlenmesine taraftar olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, Avusturya ile harp yapılmasına karşı çıkmış olabilir. Ancak Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi'nin durumu tasrihe muhtaçtır. Zira Selânikî, Siska Bozgunu haberi İstanbul'a ulaşır ulaşmaz savaş hazırlıklarına başladığını, Sinan Paşa'nın Evâsıt-ı Şevval 1001/11-20 Temmuz 1593'te serhade gitmesinin kararlaştırıldığını ve sefere memur ümerâya gerekli emirlerin yazıldığını belirtir. Bu tarihte şeyhülislâm, Zekeriya Efendi'dir. Bostanzâde Mehmed Efendi ise, Zekeriya Efendi'nin 12 Şevval/12 Temmuz'da Divân'a gelip toplantı vaktini beklerken Kapıağası Gazanfer Ağa'nın takdim ettiği şerbeti içtikten sonra rahatsızlanıp ölmesi üzerine ertesi gün şeyhülislâmlığa getirilmiştir. Selânikî'nin bu şerbetten, önce Gazanfer Ağa'nın içip, sonra Zekeriya Efendi'ye sunduğunu, onun ardından da Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa

⁴²⁰ Seidel (bk. *Sultanın Zindanında*, s. 36-37), bu söylentileri kendisine bizzat Türkler tarafından aktardığını, Türklerin savaşı çıkartanın Sinan Paşa olduğunu düşündüklerini, müteakip günlerde şehirde büyük bir kıtlık baş gösterdiğinde, “Sinan Paşa bu seferin suçlusudur. Ruhu cehennemlik olsun” diye haykırdıklarını kaydeder. Yazar, savaş kararı alınmasının tarihini, Temmuz 1593 başı olarak verir. Fakat III. Murad'ı tazyik eden hanımsultani, sehven, padişahın kardeşi olarak tanıtır. Sultanzâdenin annesinin savaş kararındaki rolü için ayrıca bk. Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 251; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 210; Zinkeisen, *Osmanlı Tarihi*, III, 421.

ve Kapıcılar Kethüdası Ahmed Kethüda'nın içtiğini açıklama gereği duyması, şeyhülislâmın ölümüyle ilgili bazı şüphelerin ve dedikoduların olduğunu gösteriyor⁴²¹.

Bu söylentiler, Venedik Balyosu Matheo Zane'ye kadar ulaşmıştır. Matheo Zane, Zekeriya Efendi'ye verilen şerbetin güçlü bir zehir içerdiğinin tahmin edildiğini yazar. Zira balyosa göre, Zekeriya Efendi, Avusturya ile savaş konusunda farklı görüşlere sahipti ve bunu birçok kimse ile paylaşıyordu. III. Murad'ın düşüncesine muhalif olan bu fikirler, ordu üzerinde menfi etki uyandırabilirdi. Padişah, her ne kadar bir bahaneyle Zekeriya Efendi'yi görevden alma yetkisine sahipse de bu ona emin bir çözüm yolu olarak gözükmedi. Matheo Zane, Zekeriya Efendi'nin yerine geçen Bostanzâde Mehmed Efendi'nin III. Murad tarafından girilen savaşın doğru ve bunu devam ettirmenin dinen gerekli olduğunu elinden geldiği kadar açıklamaya ve vaizler aracılığıyla askerlerin cesaretini savaş için tahrik etmeye, başlatılan karışıklıkları bitirmeye çalıştığını söyler⁴²². Ayrıca Matheo Zane, Bostanzâde gibi, Ferhad Paşa'nın da savaşa karşı olduğunu düşünmemektedir. 24 Temmuz 1593 tarihli raporunda hükümetine, Ferhad Paşa'nın, savaşın sürdürülmesiyle fazla alakadar olmadığını, fakat yokluğunda yerine nezaret edeceği Sinan Paşa'nın makamına geri dönmemesi için barışı da desteklemeyeceğini bildirmiştir⁴²³.

Hacı Ali Efendi, harp kararında, diğer Osmanlı müelliflerinde yer almayan tafsilatla ve Seidel ile şaşırtıcı benzerlikle, III. Murad ile Mihrimah Sultan'ın kızı olan Ayşe Hanımsultan arasındaki konuşmanın etkili olduğunu ileri sürer. Müellifin bir rivayete istinaden naklettiğine göre, Kulpa'da şehid olan Hersek Sancakbeyi Ahmed Bey'in annesi Ayşe Hanımsultan, bunu duyunca yakınları ve hademeleriyle birlikte siyahlara bürünüp, halası olması hasebiyle “bî-teklif ve tekellüf” III. Murad'ın huzuruna çıktı. Feryat, figân ve matemden sonra, “oğlum din, devlet, saltanat uğrunda zâyi ve telef olmuşken, düşmandan intikam almak için harekete geçilmemesi, gayret-i din ü diyânet ve namus-ı şevket ü saltanat mıdır? Bu maddede siz padişahımızda gayret ve hamiyet yoksa bana izin verin avratlığım ile kendi malımla asker toplayıp, intikam alayım” diyerek III. Murad'ı azarladı. Bu sözler karşısında III. Murad, hocası Sadeddin Efendi'yi huzura davet edip, “beni gayret-i Osmâniyye helâk ediyor. Şimdi elbette Engürüs üzerine gazâ ve cihad olunup ettikleri fesadın cezası verilmek muradıdır”

⁴²¹ Selânikî, *Tarih*, I, 322-323.

⁴²² Matheo Zane, *Relazione* (1594), s. 408.

⁴²³ *Calendar of State Papers*, IX, 82-85/190

deyip kimin serdar yapılmasının uygun olduğunu sordu. Hoca Sadeddin Efendi, Sinan Paşa'nın şimdiye kadar nereye gönderilmiş ise başarılı olup, birçok hizmette bulunduğunu tafsilatıyla anlatıp onun serdarlığa getirilmesini teklif etti. Hacı Ali Efendi, bu teklifin padişah tarafından kabul edildiğini, o sırada Malkara'da bulunan Sinan Paşa'ya ulak gönderildiğini, paşanın hemen davete icabet edip İstanbul'a gelerek veziriazamlığı ve serdarlığı üstlendiğini kaydeder⁴²⁴. Şüphesiz bu son malumat yanlıştır. Burada, nasıl ki Peçuyulu seferin meşru olmadığını Hoca Sadeddin Efendi üzerinden istidlal etmeye çalışıyorsa, Hacı Ali Efendi de aynı usûle başvurarak Sinan Paşa'nın üçüncü veziriazamlığı ve Avusturya serdarlığı üzerindeki gölgeleri dağıtmaya çalışmaktadır.

Bununla birlikte Hacı Ali Efendi'nin, Sinan Paşa'nın savaş çıkartmadığı, sadece harbin komutasıyla görevlendirildiğine dair tasviri, paşanın muasırı olan bazı müellifler tarafından da paylaşılır. Bunlardan Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi'ye göre, Avusturyalılar sınırlardaki faaliyetleri ile sulhü bozmuşlar ve Telli Hasan Paşa bunları durdurmaya çalışırken şehid olmuştur. Mağlubiyet haberi İstanbul'a ulaşınca, Sinan Paşa ve diğer vüzera bir araya toplanıp durumu müşavere ve Avusturyalıların "tuğyânlarını" III. Murad'a telhis etmişlerdir. Ayrıca Budin Beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa bu hususta arz göndermiş, Viyana ve Prag'dan çavuş suretinde gelen bir casus, "küffâr krallarının fesâd üzere oldukları" bilgisini getirmiştir. Bunun üzerine III. Murad, Safevî şahı gibi, imparatora da sulh ricâ ettirilmesi için Veziriazam Sinan Paşa'ya, "Engürüs câniblerine seferim vardır" diye hatt-ı hümâyûn göndermiştir⁴²⁵.

Selânikî de, Feridun Emecen'in ifadesiyle, aradaki sulhü dikkate almaksızın Avusturya ile savaşın başlamasını benimser bir tavır sergileyerek Saray'da oluşan havayı yansıtır. Müellife nazaran, bozgun haberi üzerine III. Murad, Sinan Paşa'yı

⁴²⁴ Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, 442-444. Müellif, Kulpa'da hem Mihrimah Sultan ile Rüstem Paşa'nın Ayşe Hanımsultan'dan torunu Hersek Sancakbeyi Ahmed Bey'in hem de Kilis sancakbeyi olan Piyâle Paşazâde Ahmed Bey'in boğulduğunu yazar. Bununla birlikte diğer Osmanlı müellifleri, sadece bir sultânzâdenin boğulmasından bahsederler. Fakat bu şahsın ismi ve o sıradaki memuriyeti hususunda şu farklı rivayetler nakledilir: Selânikî (bk. *Tarih*, I, 321), Kilis Sancakbeyi Ahmed Paşazâde Mehmed Bey; Hasan Beyzâde (bk. *Tarih*, II, 383), Kilis Sancakbeyi Ahmed Paşazâde (isim yok); Cafer İyâni (bk. *Vilayet-i Üngürüs*, s. 25), Hersek sancakbeyi Ahmed Paşazâde Mehmed Bey; Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 574), Hersek sancakbeyi olup Veziriazam Mehmed Paşa'nın oğlu ve Rüstem Paşa'nın kızının oğlu Mehmed Bey; Peçuyulu (bk. *Tarih*, II, 129), Hersek sancakbeyi olup, Veziriazam Ahmed Paşa'nın oğlu ve Rüstem Paşa'nın kızının oğlu (isim yok); Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 229), Hersek sancakbeyi Ahmed Paşazâde Mehmed Bey; Naimâ (bk. *Tarih*, I, 60-62), Kilis sancakbeyi Ahmed Paşazâde Mustafa Paşa.

⁴²⁵ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 8-9.

serdar tayin etmiş ve bu kışı geçirmek üzere hemen Belgrad'a göndermiştir⁴²⁶. O tarihte Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa maiyetinde Bosna'ya ilerleyen orduda bulunan Cafer İyânî'ye göre, Kulpa'daki facia arz olunduğunda III. Murad, gazaba gelip sefere karar vermiş ve düşmanın memleketini tarumar, erkeklerini katl, kadın ve çocuklarını esir etmeyi “farz-ı ayn ve karz-ı dîn” bilmıştır. Bu hususta ihmalde bulunulmasının memlekete ihtilal ve saltanatın izzetine hanel getireceğini mülâhaza edip, vüzerâyı toplayarak sefer hazırlıklarına başlanmasını emr ve Sinan Paşa'yı serdar tayin etmiştir. Vakit dar olduğundan Sinan Paşa'nın bir miktar askerle Belgrad'a gidip bahara kadar muhafazada kalması ve baharda 100 bin Tatar ve 200 bin Osmanlı askeri ile seferi icra etmesi kararlaştırılmıştır, Kırım Hanı Gazi Giray'a buna dair nâme yazılmıştır⁴²⁷. Mustafa Sâfi de, Kulpa'da birkaç bey ve hayli askerin şehid olması haberi üzerine III. Murad'ın “ber-mûcib-i gayret-i dîn” Engürüs'e sefer emr ve o sırada veziriazam olan Sinan Paşa'yı serdar tayin ettiğini nakleder⁴²⁸.

Bu görevlendirme söylemine karşılık Talikîzâde, Sinan Paşa'nın serdarlığa talip olmasını ön plana çıkartmıştır. Eserini Sinan Paşa'nın maiyetinde kaleme alması hasebiyle Talikîzâde'nin anlatımının veziriazamın düşüncelerini yansıttığı veya en azından buna uygun olduğu kabul edilebilir. Müellif, öncelikle, paşanın üçüncü veziriazamlığından azledilmesinde Ferhad Paşa'yı alenen suçlamasına mukabil, sefer kararına ne Ferhad Paşa ne de ulemadan gelen itirazlardan bahseder. Talikîzâde'ye göre, Telli Hasan Paşa'nın şehadeti ve mağlubiyeti ile cesareti artan düşmanın “fitne vü fesâd tedbirinde” oldukları İstanbul'da duyulunca Sinan Paşa, III. Murad'a, “müddet-i ‘ömrümün gâyeti ve ‘iddet-i emrümün nihâyetidür. Makdûr-ı makderetüm mebzûl-i ‘izz-i gaza ve milk-i mâ-meleküm sarf-ı sarfe-i derecât-ı efvâ olsun” şeklinde bir arz sunarak serdarlığın kendisine verilmesini istemiştir. Talebi kabul edilince de sefer hazırlıklarını kısa sürede tamamlayıp cepheye hareket etmiştir⁴²⁹.

Eğri seferini kaleme alan Andelîb isimli bir şair de, Talikîzâde gibi, Sinan Paşa'nın serdarlık arzusuna atıfta bulunur. Müellife göre, Hasan Paşa şehid olunca

⁴²⁶ Selânîkî, *Tarih*, I, 321-322.

⁴²⁷ Cafer İyânî, *Vilayet-i Üngürüs*, s. 27-30.

⁴²⁸ Mustafa Sâfi, *Zübdetü't-tevârih*, I, 242. Müellif, Sinan Paşa'ya savaşın başlaması ile ilgili herhangi bir ithamda bulunmasa da, “bunun emsâli umûrda ‘ömr-süpürde iken ‘avâkıb-i umûri endîşe itmek ana pîşe olmağla feth eyledüğü kılâ' u memâlik yine bi'l-fi'l küffâr elinde olub, hâsıl-ı esfârı, ifnâ-yı dirhem ü dinar ve it'âb-ı asâkir-i itâ at-âsâr” olduğunu söylemekten geri kalmaz.

⁴²⁹ Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 140-142.

serhaddeki sancakbeyleri, bu mağlubiyeti, düşmanın hareketini ve sulhü bozduklarını İstanbul'a bildirmişlerdir. Bir araya gelen erkân-ı devlet “gayret-i dîn hurûş” edip bütün askeri toplamakla meşgulken Veziriazam Sinan Paşa, murâd-ı külli ile padişahın, “âhır-ı ömr ve erzel-i fikrdir, ihtimâm-ı hayât kâfir elinde şehîd ü memât müyesser olmak” rica etmiştir. Bu talep karşısında III. Murad, bütün vüzeranın ittifakıyla Sinan Paşa'yı serdarlığa getirmiştir⁴³⁰.

⁴³⁰ Aysel Şençoban, *Andelib, Târih-i Feth-i Üngürüs, Tahlil ve Metin*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezûniyet Tezi, İstanbul 1965, s. 3-4. Bu eserin, yanlış bir müellife atfen ve yanlış bir isimle başka bir neşri için bk. Nida Millik (Akdoğan), *Dâ'i-i Fâkir: Tarih-i Engürüs ve Feth-i Eğri (Tahkikli Neşir)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2005.

III. BÖLÜM

KOMUTAN OLARAK SİNAN PAŞA

1. YEMEN SEFERİ

Yemen 16. yüzyılın başlarında bir taraftan Portekiz işgali tehdidi altında bulunuyor, diğer taraftan da Benî Tâhir hükümdarları, Memlük Çerkes beyleri ve Zeydî imamları arasında şiddetli bir iktidar mücadelesine sahne oluyordu. Bunlardan Zebid taraflarına hükmeden Çerkes Emir İskender, tâbi olduğu Memlük Devleti'nin Yavuz Sultan Selim tarafından 1517'de ortadan kaldırılması üzerine hutbeyi Osmanlı padişahı adına okuttu. Bu suretle Osmanlı siyasî ve askerî nüfuzu ilk defa Yemen'e ulaştıysa da bu durum bir süre daha tam bir hâkimiyete inkılâp ettirilemedi.

Emir İskender, Yavuz Sultan Selim'in vefatı üzerine, tıpkı Yavuz'un Suriye hâkimiyetini tevdi ettiği eski bir Memlük olan Canberdi Gazali gibi, istiklâlini ilan etti. Mısır Beylerbeyi Hayır Bey, Rumî Hüseyin Bey'i Yemen'e gönderdi. Rumî Hüseyin, savaşmaya cesaret edemeyip geri döndüyse de vekâleten Yemen'de bıraktığı Kemal Bey, Emir İskender'i öldürüp hutbeyi 1524'te Kanunî namına okuttu. Kemal Bey'le birlikte Yemen'de Memlük emirlerinin hâkimiyeti sona erdi ve "Rumlu levendler" dönemi başladı. Bunlar, birbirlerine karşı sürekli iktidar mücadelesi verdikleri gibi İstanbul'la da kırılğan ilişkiler kurdular. Osmanlı yönetiminin Kızıldeniz ve Hind sularında Portekizlilere karşı daha etkin bir mücadele kararı aldığı günlerde Hadım Süleyman Paşa, Gücerat seferine giderken Aden'i (Ağustos 1538) ve avdetinde de Zebid'i (Mart 1539) Osmanlı topraklarına dâhil etti. Aden ve Zebid bölgelerinden müteşekkil Yemen eyaleti kurularak beylerbeyiliğine Mustafa Paşa getirildi.

Yemen'in güneyinde Osmanlı hâkimiyetinin kalıcı olarak tesis edildiği tarihlerde, kuzeyde İmam Şerefüddin Yahya (Yahya bin Şemsüddin) liderliğindeki Zeydîler, San'a merkezli olarak faaliyetlerini sürdürüyorlardı. İmam Yahya'nın yaşının bir hayli ilerlemesiyle Zeydîler arasında başlayan anlaşmazlık ve bölünmeler, Ocak 1547'de oğlu Mutahhar'ın bir süre daha yaşayacak olan babasından imamlığı devralmasıyla sona erdi. Bu hadiseden kısa bir süre önce Zeydîlere ait Ta'iz'i fetheden Osmanlıların üçüncü Yemen beylerbeyi Üveys Paşa, San'a üzerine yürüdüysede 27

Haziran 1547'de kendi adamları tarafından öldürüldü. Mutahhar, derhal harekete geçip bazı Osmanlı topraklarını zaptetti.

Bu sırada Zebid sancakbeyi olan Özdemir Bey (daha sonra paşa), dağılmaya yüz tutan Osmanlı yönetimini toparlamaya muvaffak oldu ve 23 Ağustos 1547'de San'a'yı ele geçirerek Zeydî isyanını bastırdı. Müteakiben sırasıyla Yemen beylerbeyiliğini deruhde eden Ferhad Paşa (1547-1549), Özdemir Paşa (1549-1555), Neşşâr Mustafa Paşa (ikinci defa, 1555-1559) ve Karaşahin Mustafa Paşa (1559-1560) dönemlerinde bölgede Osmanlı hâkimiyeti pekiştirildi ve genişletildi. Ancak, Mahmud Paşa döneminde (1560-1564), beylerbeyinin zulümleri ve ağır vergileri halkı Osmanlı iktidarından soğutmaya başladı. Yeni Yemen Beylerbeyi Rıdvan Paşa, selefinin uygulamalarını Divân'a şikâyet etti. Bunun üzerine o tarihte Mısır beylerbeyi olan Mahmud Paşa, çok geniş olan bölgenin daha iyi idare edilmesini sağlayacağı iddiasıyla, ama gerçekte halefinin hükümetini zayıflatmak için, İstanbul'a Yemen'in iki eyalete taksim edilmesine dair telkinlerde bulundu. Divân-ı Hümâyûn, Kasım 1565'te beylerbeyliği Rıdvan Paşa'da bırakılan ve merkeziyle aynı adı taşıyan San'a eyaleti ile idaresi Murad Paşa'ya verilen Zebid merkezli Yemen eyaletini oluşturdu.

Yeni düzenleme kısa sürede büyük bir kargaşaya sebebiyet verdi. Gerek askerler gerekse halk iki beylerbeyi arasında bölündü. Arap meşâyihî, duruma göre bir paşayı yekdiğerine karşı kullandı. Eyaletinin daraltılmasından müteessir olan Rıdvan Paşa'nın mal toplayabilmek için vergileri daha da arttırması hoşnutsuzluğu büyüttü. Bu gelişmeleri mahirane bir şekilde değerlendiren Mutahhar, halkın hamisi olarak ortaya çıktı ve Özdemir Paşa zamanında kendisine verilen imtiyazları geri aldığı iddiasıyla Rıdvan Paşa'yı Murad Paşa'ya şikâyet etti. Murad Paşa'nın durumu İstanbul'a bildirmesi üzerine Rıdvan Paşa azledildi ve halefinin gelmesini dahi beklemeden eyaletinden ayrıldı. Mutahhar, fırsattan istifade isyanını ilan ve San'a'yı muhasara etti. Buraya yardıma gelen Murad Paşa, mağlup olup Zebid'e geri çekildi ve az sonra da Mutahhar'ın davetine uyan Araplar tarafından katledildi. San'a'da hâlâ direnen Osmanlı askerleri, Murad Paşa'nın kesik başı önlerine getirilince şehri Mutahhar'a teslim ettiler (21 Ağustos 1567). Yeni San'a Beylerbeyi Hasan Paşa, Eylül 1567'de Yemen'e geldiğinde Osmanlı hâkimiyeti Ta'iz ve Zebîd'den ibaret kalmıştı ki, bunlardan Ta'iz de 17 Ekim 1567'de Mutahhar'a tâbi Ali bin Şevî tarafından işgal edildi. Mart 1568'de Yemen'deki her iki eyaletin yönetiminin Hasan Paşa'ya bırakılması, paşanın mevcut Osmanlı ümerâsıyla ve hâlâ itaat dairesinde bulunan meşâyihle anlaşmazlıklar yaşamaması

ve elinde askere dağıtacak para ile zahire bulunmadığından bunları zorla Zebîd halkından toplamaya çalışması yüzünden bir netice vermedi. Ali bin Şevî, bu sayede kolayca Aden'i işgal etti. Ardından Zebîd'i kuşattıysa da Hasan Paşa tarafından mağlup edildi¹.

Divân-ı Hümâyûn, Yemen'in hemen tamamıyla elden çıkması ve Aden'in kaybıyla Kızıldeniz'in kontrolünün tehlikeye girmesi üzerine bir askerî harekâtla isyanı tedib ve kayıpları telafi etme kararı aldı. Önce San'a beylerbeyiliğine getirilen Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Mısır'dan maiyetine alacağı askerle derhal Yemen'e gidip duruma müdahale edilmesi düşünülmüşken, az sonra harekât planı genişletildi. Şam Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa, vezaret payesi ile Yemen serdarı tayin edildi. Ancak müteakip günlerde Lala Mustafa Paşa azledildi ve onun yerine Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa'ya 21 Safer 976/21 Ağustos 1568'de "Mısır hazinesinden yirmi yedi kere yüz bin akçe salyâne" ile bir gün öncesinden geçerli olmak üzere vezaret pâyesi ve Yemen serdarlığı beratı verildi². Yeni serdara, Mustafa Paşa'ya verilen nişanlı kâğıtları teslim alması; Halep ve Şam hazinesinden tayin edilen 100 bin altını alıp münasip gördüğü üzere sefer mühimmatına sarfetmesi; sâbık serdarla sefere memur edilen ümerâ ve daha evvel yazılan 500 kul karındaşı, Şam yeniçerilerinden 1.500 yeniçeri ve sair asker ile karadan ya da denizden çıkıp gitmesi emredildi³. Fakat bunun için önce Mısır beylerbeyiliğine getirilen Çerkes İskender Paşa'nın eyalete ulaşmasını beklemesi ve bu süre zarfında hazırlıklarını tamamlaması emredildi. Hazırlıkları başlatan Sinan Paşa, kara yolu meşakkatli olduğu için seferde kullanılacak zahire, cephane, barut ve mühimmatı Süveyş Limanı'na gönderdi. Bunların nakli için 40 çekdirme, 10 kalyon ve 20 şayka yaptırdığı gibi navlunla da gemiler tuttu. Lala Mustafa Paşa'nın maiyetinde sefere memur olup kendi emrine verilen askerlerin yanı sıra Mısır'dan yeni asker yazdı⁴.

¹ Yemen'in İslâm öncesi ve sonrası siyasî, içtimaî, iktisadî durumu ve bölgede Sinan Paşa'nın ikinci defa fethine kadarki Osmanlı hâkimiyeti hususunda ayrıntılı bilgi için bk. Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 17-83.

² Lala Mustafa Paşa'nın serdarlıktan azli ve Sinan Paşa'nın tayini hususunda ayrıntılı bilgi için tezimizin "Birinci Mısır Beylerbeyiliği" bölümüne bakınız.

³ Sinan Paşa'nın vezirliğe tayini ve serdarlık beratı için bk. Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 91-94. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 181-182), sehven Sinan Paşa'nın İstanbul'dan serdar tayin edilip Mısır'a geldiğini söyler [Âli Efendi, Sinan Paşa'nın emriyle Yemen seferi hakkında eser kaleme alan iki müelliften biri olan Kutbeddin Mekki'nin *Gazavâtü'l-Çerâkise ve'l-Etrâk fî Cenûbi'l-Cezîre, el-Müsemmâ: el-Berku'l-Yemânî fî Fethi'l-Osmânî* adlı kitabını Arapçadan tercüme etmiştir. Ancak müellif, *Berku'l-Yemânî*'nin bire bir tercümesini yapmayıp, eser üzerinde ekleme ya da çıkarma gibi bazı tasarruflarda bulunmuştur].

⁴ Serdar Sinan Paşa'nın sefer hazırlıkları ile ilgili bilgi için bk. Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 94-96. Âli (bk. *Künhü'l-ahbâr*, II, 16), Beylerbeyi İskender Paşa'nın Mısır'da olmamasından istifadeyle Sinan Paşa'nın sâbık serdardan esirgediği hazine, asker ve zahireyi kendisi için fazla fazla aldığını kaydeder. Selânikî ise (bk. *Tarih*, I, 73), Yemen seferi için gerekli şeylerin ekserinin zaten hazır olduğunu, yine de Sinan Paşa'nın

1 Receb 976/20 Aralık 1568'de Süveys'teki gemiler, Küçük Mustafa Bey nezaretinde Yemen'e doğru yelken açtı. Serdar Sinan Paşa da, 7 Receb/26 Aralık'da kifayet miktarı iâşe maddelerini yanına alıp, kendisiyle karadan gidecek askerlerin toplanma yeri olan Bereketü'l-Hac menzilinden ayrıldı. 12 Şaban 976/30 Ocak 1569'da Bender-i Yenbu'ya vâsıl oldu. Yenbu'daki şerife, yük develeri tedarikinde ve sair işlerde gösterdiği gayretten ötürü in'am ve ihsanda bulundu. Bedir-i Ulu Menzili'nde tazimen Mekke'den gelmiş olan Şeyhü'l-haram Kadı Seyyid Hüseyin el-Mâliki tarafından, 22 Şaban/9 Şubat'ta vardığı İsfân Menzili'nde de Mekke Şerifi Hasan bin Ebu Nümeý tarafından istikbâl edildi. Serdar, Mekke'de umre yapıp, Arafat'taki su yolunu tamir ettirdi ve 26 Şaban/13 Şubat'ta orduya alay düzenletti⁵. Oğlu Hasan ile birlikte Mekke şerifliğini deruhde eden Ebu Nümeý, Osmanlı askerine ziyafet tertip ettiyse de bu sırada tehlikeli bir gerilim yaşandı. Selânikî'ye göre, Sinan Paşa'nın bu kadar kalabalık bir maiyetle Mekke'ye gelmesi karşısında şaşırان ve korkan Ebu Nümeý ziyafete bizzat katılmadı ve bunun üzerine askerler öfkelenip “anun biz çanağın yalamak maslahatına bunda gelmedük” diyerek tabak çanakları yağmaladı ve parçaladılar. Ancak mesele daha fazla uzamadı ve şerif ordunun ihtiyaç duyduğu yük hayvanı ve saireyi tedarik etti⁶.

4 Ramazan/20 Şubat'ta Mekke'den tekrar Yemen'e doğru harekete geçildi. Bender-i Konakda ve Sabiye menzillerinde itaat arz etmek için huzura gelen şürefâ, vilayet ayanları ve urban meşâyihine ihsanlar verilip hil'atlar giydirildi. Ordu, 20 Ramazan/8 Mart'ta Yemen hududunun başlangıcı sayılan Câzân'a ulaştı. Sinan Paşa, Mutahhar tarafından tayin edilen hâkimi firar ve ahalisi emân talep eden şehrin kalesine asker yerleştirip yola devam etti⁷. II. Selim, Sinan Paşa'dan daha Yemen serdarı tayin edildiği vakit ilk iş olarak Aden'i tekrar fethetmesini istemiş, ancak Sinan Paşa böyle bir harekâtın Zeydîlerin Aden'i Portekizlilere teslim etmelerine yol açacağını ve bu

“serdâr-ı ülâdan evlâ ve ûmûr-ı ahvâl ve kâr-fermânlıkda sezâvâr olduğu mübeyyen ü müberhen” olup *kısa* sürede noksanları tamamladığını söyler.

⁵ Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 183-186; Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 79a-79b. Vusûlî (bk. “Selim-nâme”, s. 77), Sinan Paşa'nın hac niyetiyle hızlı bir şekilde Mekke'ye geldiğini, fakat hacc vaktine daha hayli zaman olduğundan beklemeyip Yemen'e hareket ettiğini yazar.

⁶ Selânikî, *Tarih*, I, 74. Âli (bk. *Künhü'l-ahbâr*, II, 54), Sinan Paşa Mekke'ye geldiğinde Şerif Ebu Nümeý'in, “*kanûnları üzere*” bizzat istikbale gitmeyip vekâleten Kadı Hüseyin'i göndererek ziyafet vermek istediğini, ancak Sinan Paşa'nın şerifin gelmemesine kızıp sofrayı atlara çığnettirdiğini söyler. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 425), bu ziyafetin Sinan Paşa'nın Yemen'den avdetinde verildiğini nakleder, ancak bu esnada yaşanan herhangi bir gerilimden bahsetmez. Ebu Nümeý hakkında malumat için bk. Feridun M. Emecen, “Hicaz'da Osmanlı Hakimiyyetinin Tesisi ve Ebû Nümeý”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sa: 14 (İstanbul 1994), s. 87-120.

⁷ Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, 186-187, 189-191; Rumûzî, *Yemen*, I, 218-220.

durumda burayı onlardan geri almanın müşkil olacağını belirterek menfî görüş bildirmişti. Lâkin İstanbul'un bu husustaki ısrarı Yemen harekâtının ilk günlerinde daha kesin bir hâl aldı. Bunun üzerine Sinan Paşa, Yemen içlerine girmeden bu işi hâl suretine koymak için Zebid ile Ta'iz arasında yer alan Mûzi'a'da askere beş gün oturak emredip, kendisi Bender-i Mihâ'ya geçti. Mihâ'da teftiş edilen kadırgaların levazımlarının tam olduğu görüldü ve Kapdan Kurdoğlu Hızır Bey Aden seferine memur edildi. Sinan Paşa'nın yeğeni Hüseyin Bey de fetih mümkün olursa Aden'in mirivalığını ve muhafazasını deruhde etmek üzere Hızır Bey'in maiyetine verildi. Daha sonra karadan gönderilecek bir birlikle harekâtın desteklenmesi kararlaştırıldı. Hızır Bey 28 Şevval/15 Nisan'da kardeşi Sinan Bey'i de yanına alıp Aden'e doğru yelken açtı ve serdar da Mûzi'a'ya avdet etti⁸.

Yemen Beylerbeyi Özdemiroğlu Osman Paşa, Serdar Sinan Paşa'nın Mısır'dan ayrıldığı günlerde Zeydîlere karşı askerî harekâtı başlatarak Ocak 1569'da Ta'iz'i ele geçirmiş ve Yemen'in en müstahkem mevkilerinden olup şehir kapısına top eriştirecek derecede Ta'iz'e nâzır bir dağın tepesinde yer alan Kahiriyye Kalesi'ni kuşatmıştı. Ancak Mutahhar'ın ve Şemseddin'in oğulları ile Ali bin Şevî büyük bir orduyla yardıma gelip Kahiriyye'nin karşısındaki Ağber Dağı'na yerleştiler. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın muhasaraya başlamasından kısa bir süre sonra, Zeydîler yolları kestikleri ve etraftaki kabileleri de Ta'iz'e gönderilecek malları yağmalayacakları tehdidiyle korkuttukları için şehre erzak gelmediğinden, Osmanlı askerleri arasında kıtlık ve pahalılık baş gösterdi. Dağdan gece gündüz tekrarlanan saldırılar muhasara meşakkatini ziyadeleştirdiği gibi Mısır Gönüllü Ağası Hüseyin Ağa gibi bazı rical ile birçok askerın şehadetine sebep oldu. Üç aylık muhasara döneminde bu zor şartlar altında zaman zaman gerçekleştirilen yürüyüşler de Kahiriyye Kalesi'nin mevkiinin müstahkemliği, müdafilerin etkili tüfek ateşi ve kale duvarlarına erişildiğinde yukarıdan atılan taşlar yüzünden hiçbir netice vermedi. İki ateş arasında kalan Özdemiroğlu Osman Paşa'nın birlikleri arasında umutların tükenmeye başladığı esnada Sinan Paşa yardıma yetişti⁹.

⁸ Rumûzî, *Yemen*, I, 307-311. Âli Efendi'ye göre (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 202-203), Aden'i Mutahhar adına yöneten Kasım ibn-i Şevî ile Portekizliler arasında muhtemel bir Osmanlı saldırısına karşı ittifak kurulmuştu. Sinan Paşa henüz Ta'iz'e gelmeden, Portekizlilerin Kasım ibn-i Şevî ile dostluklarından istifadeyle Aden'i ele geçirmek için hazırladıklarını haber alınca Kurdoğlu'nu yirmi çekdiri ve on kalyonla 20 Şevval'de bu tarafa gönderdi.

⁹ Özdemiroğlu'nun Mısır'dan Yemen'e gelişi, burada kontrolü ele alması ve Kahiriyye'yi muhasarası için bk. Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 97-98; Reyhan Şahin Allahverdi, *Özdemiroğlu Osman Paşa*, s. 40-44;

Sinan Paşa, Zeydî yardım birlikleri Ağber Dağı'nda olduğu sürece Kahiriyye müdafilerinin cesaretlerinin kırılmayacağını ve muhasara ile neticeye ulaşmanın da hayli müddet alacağını gördüğünden önce askerin bir kısmını geride bırakıp bizzat dağa yürümek, burada galibiyet kazanılınca da bütün birliklerle Kahiriyye'yi kuşatmak istedi. Ancak yapılan meşveret meclisinde bundan vazgeçirildi ve Ağber Dağı'na Yemen beylerbeyi olması hasebiyle Özdemiroğlu Osman Paşa'nın gönderilmesi uygun görüldü. Ümerâdan Mir Mahmud ile Hamza Bey, Sinan Paşa'nın kapıhalkından birkaç ağa ve Mısır'ın gönüllü tüfeklileriyle Çerkeslerinden ünlü üç bölük de Osman Paşa'nın maiyetine verildi. Mecliste alınan karar bir çavuş marifetiyle paşaya tebliğ edildi. Özdemiroğlu, emre itaat edip seher vakti yola çıktı. Geride kalan Sinan Paşa, Kahiriyye Kalesi'ni daha da sıkıştırmak için çareler aradı. Yapılan incelemelerde Kahiriyye'ye havale olabilecek mahaller tespit edildi ve müdafilerin şiddetli tüfek ateşinden korunmak için gece vakti buralara top ve darbzenler çekilerek topçubaşı nezaretinde yerleştirildi. Ertesi günden itibaren kale içerdekilerin hareketten men edilmesini sağlayacak derecede ateş altına alındı.

Özdemiroğlu Osman Paşa komutasındaki birlikler de 13 Zilkade 976/29 Nisan 1569'da Ağber Dağı'na ulaşmıştı. Zeydîler, serdarın ordunun başında bulunmadığını haber aldıklarından gelenleri karşılamak için dağın eteklerine inmeye cesaret ederek, önce dağdan Osmanlı askerinin üzerine şiddetli bir şekilde tüfeklerle ateş açtılar. Osmanlı askeri ilerlemeyi sürdürünce Zeydî tüfeklileri sarp mahallerde sipere girip süvarileri biraz daha aşağı indiler. Zeydî askerleri de Arap elbiseleri yerine "Rumî" kıyafetleri giymişlerdi. Taraflar arasında çatışmalar olanca şiddetiyle başladı. Sinan Paşa da aynı gün Kahiriyye muhasarasında bir miktar kuvvet bırakıp mütebaki askerle Ağber Dağı'nın öteki yanını tutmak için ordugâhtan çok da uzak olmayan o tarafa yöneldi. Bu sayede hem dağdaki askere güç, düşmana korku verilecek hem de yenilmeleri hâlinde Zeydîlerin firar yolları kesilecekti. Dağın etrafı dolaşıldı ve akşamüzeri burada rastlanan birçok Zeydî öldürüldü. Kurtulabilenler "serdar geldi" diye bağırarak dağın yukarılarına doğru kaçmaya başladılar. Bu hâl dağın öteki tarafında

Abdurahman Şeref, *Özdemir-oğlu Osman Paşa*, s. 9-11. Abdurahman Şeref, "devrin yazarlarının sataşmalarından kurtulamamış olan" Sinan Paşa'nın Mısır'dan hızla icra ettiği kara harekâtının "gerçekten takdire değer" ve Osman Paşa'yı içine düştüğü zor durumdan kurtarmayı başarmasının da "her türlü övgünün üzerinde, alkışlanması gereken fedakârlıklardan" olduğunu belirtir. Muhasara sırasında Özdemiroğlu Osman Paşa'nın maiyetinde yer alan Rumûzî (bk. *Yemen*, I, 223-235), Sinan Paşa gelinceye kadar çekilen sıkıntıları acı ifadelerle nakletmekte ve şayet paşanın gelmesi beş on gün gecikmiş olsa askerin halinin tamam olacağını kaydetmektedir. Aynı değerlendirme için ayrıca bk. Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, 180-181 ve 191-193; Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 79b.

Özdemiroğlu komutasındaki birlikler karşısında akşamın olmasıyla metrise girmiş Zeydîlerin de çözülmelerine ve dağın tepesindeki ordugâhlarına geri çekilmelerine sebep oldu. Bunun üzerine Osmanlı askerleri kaçan Zeydîlerden yakalayabildiklerini öldürüp metrislerini ele geçirdiler. Gece karanlığı çöktüğü için düşman ordugâhına yürüme işi sabaha ertelendi.

Tepedeki ordugâhlarında yeniden metrise giren Zeydîler ise artık burada tutunamayacaklarını anladıklarından gece yarısına yakın karanlıktan istifadeyle kaçmaya başlamışlardı. Bir kısmı metriste sürekli tüfek atarken, diğerleri küçük gruplar hâlinde dağdan çekiliyordu. Bir süre sonra metristen ses gelmez olunca Osmanlı askerleri Zeydîlerin kaçmakta olduklarını anlayıp peşlerine düştüler ve sehere kadar bulabildiklerini kılıçtan geçirdiler. Etrafta kimse kalmayınca takipten vazgeçerek geriye dönen Osmanlı askeri, düşman çadırlarını dahi bozmadan kaçtığından bir hayli ganimet elde etti. Sabah muharebeye devam etmek için istirahataya çekilmiş olan Özdemiroğlu Osman Paşa da Zeydîlerin firarını haber alınca dağa çıkararak burada bulduğu büyük miktardaki baruta mîrî adına el koydu. Sabah Sinan Paşa'ya haberci gönderilerek müjde verildi. Serdar, müjdeyi getirene bir hil'at giydirip inâmda bulunduğu gibi bizzat istikbal ettiği Özdemiroğlu Osman Paşa'ya iki hil'at-ı fahire giydirdi. Önce sadece dağdaki muharebeye katılan askerlere terakki vermeyi düşünürken, bundan vazgeçerek bütün askere birer akçe terakki ihsan etti¹⁰.

¹⁰ Eserini Sinan Paşa'nın maiyetinde ve onun emriyle kaleme alan Rumûzî (bk. *Yemen*, I, 235-277), Ağber Dağı'ndaki muvaffakiyeti tamamen serdara mâl eder. Zira müellife göre, Özdemiroğlu Osman Paşa bengi tiryakisiydi ve gönü her istediğinde afyon çığnediğinden serdar onun harekâtı lâyıkiyla komuta edemeyeceğinden endişeleniyordu. Bu yüzden Kahiriyye karşısına top çekilmesi işi itmama erince dağdaki birliklere destek vermek için harekete geçmişti. Rumûzî, bu savaşa katılanların ifadelerini naklettiğini belirtip, dağın eteklerinde çatışmalar yaşanırken Özdemiroğlu'nun geride bir yerlerde çığnediği afyondan ötürü takatsız yattığını; kendisini cepheye davet etmek üzere yanına gelen bir ağa ile beyi "ziyâde zaafi" ve "ata binmeye iktidarı" olmadığını söyleyerek geri yolladığını; hademeleri tarafından ancak güneş batarken uyandırılıp askerin yanına geldiğini; yatsıya kadar muharebelere nezaret edip Zeydîlerin metrislere çekilmesi üzerine o gece orayı mekân edindiğini; Zeydîlerin serdarın dağın eteklerine gelmesiyle perakende olduklarını; Osman Paşa'nın ise Zeydîlerin gece karanlığından istifadeyle firar ettiklerini haber alınca derhal dağa çıktığını ve ganimetten hissemend olduğunu kaydeder. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 81a), Özdemiroğlu'nu Zeydîlerin üzerine gönderen Sinan Paşa'nın kendisinin de Hasan Paşa'yı Ta'iz'de bırakıp dağın öte tarafını tutmaya gittiğini; Osman Paşa'nın "eğerci bir mikdâr müsâhele vü tevakkuf eylemiş" ise de sabahtan akşama kadar savaşıp düşmanı tefrik ettiğini; firar yollarının Sinan Paşa tarafından tutulduğunu öğrenen Zeydîlerin gece karanlığından istifadeyle kaçtıklarını nakleder. Âli Efendi ise (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 193-196), Sinan Paşa'nın Yemen'in harp usullerine ve coğrafyasına "cümlemizden ziyâde vâkıfdır" diyerek Osman Paşa'yı bu işe memur ettiğini; bizzat askerle Ta'iz ile Ağber arasında ordugâh kurarak sahradaki ve dağın eteğindeki Zeydîleri dağa çekilmeye mecbur ettiğini; Osman Paşa'nın yanındaki asker ve serdarın maiyetine verdiği Hamza Bey ile birlikte Ağber'e yürüdüğünü; askerleri dört bölüğe ayırıp her birinin başlarına tayin ettiğini iş bilir komutanlar nezaretinde dört ayrı yoldan dağa çıkmalarını emrettiğini; kendisinin cümle askere öncü olup Zeydîlerin attıkları tüfek ve taşlara aldırılmayarak ilerlediğini; Hamza Bey ve sairlerinin Özdemiroğlu'nun şecaatini görünce gayrete geldiklerini; Zeydîlerin bu taarruzlar karşısında firara mecbur kaldıklarını belirterek, "bu hizmet-i celîle Osman Paşa yüzünden vücûda gelmek mukarrer oldu" demektedir. Rumûzî'nin eserini Sinan Paşa'nın methiyesinden, dolayısıyla da yalandan ibaret gören Âli'nin sefer vukuâtının asıl kaynağı olarak değerlendirdiği Molla Şehâbi de (bk. *Fetihnâme*, [Gelibolululu Mustafa Âli, *Kühü'l-ahbâr*, II, İçinde], s. 32), Sinan Paşa tarafından Zeydî

Zeydilerin Ağber Dağı'ndan uzaklaştırılmasından sonra Kahiriyye üzerindeki baskı daha da arttırıldı. Zaten kesif topçu ateşinden hayli bunalmış olan kaledekiler de son gelişmeleri haber alınca artık mukavemet imkânlarının kalmadığını anladılar. Bu sırada Kale Kumandanı Hemedanî Sâlâh'la kadim hukuku bulunan ve Mutahhar'ın baskılarına rağmen Osmanlılara itaatten ayrılmamış olan Şeyh Da□ i Abdullah Hemedanî, Sâlâh'a haber gönderip teslim olmasını tavsiye etti ve şayet isterse Sinan Paşa'nın huzuruna varıp kendisi için şefaet talebinde bulunabileceğini bildirdi. Sâlâh'ın diğerleriyle yaptığı müşavere neticesinde kaleyi emânla teslim razı olması üzerine Da□ i Abdullah derhal Sinan Paşa'nın huzuruna çıkarak vaziyeti arzetti. Sinan Paşa, önce emâna rıza göstermek istemediyse de Da□ i Abdullah'ın ısrarı karşında bu talebi kabul etti. 17 Zilkade/3 Mayıs sabahı Da□ i Abdullah ve Şeyh Ebubekir, Sâlâh ile hisar kethüdasını Sinan Paşa'nın huzuruna getirdiler. Serdar, Sâlâh ile kethüdaya seraser giydirdi ve hemen hepsi tüfekli olan beş yüz kadar kale neferâtına da dirlikler ihsan etti¹¹. Kahiriyye Kalesi'nin teslim olmasıyla Ta□ iz'deki Osmanlı hâkimiyetini emniyet altına alan ve San□ a yolunu açan Sinan Paşa, Aden harekâtını da başarıyla neticelendirmek için Kurdoğlu Hızır Bey'e karadan destek vermek üzere 20 Zilkade/6 Mayıs'ta Mısır ümerâsından Kâşif Memi Bey'i bir miktar askerle o tarafa gönderdi¹².

Müteakiben San□ a'ya ilerlerken izlenecek en uygun güzergâhın tespiti ve bazı mühim meselelerin müzakeresi için askerî erkân meşverete davet edildi¹³. Bu sırada Sinan Paşa ile Özdemiroğlu Osman Paşa arasında daha Mısır'da başlayan ve Yemen'de de devam eden soğukluk büsbütün gün yüzüne çıktı. Rumûzî'ye göre, Sinan Paşa'nın meşveret davetini getiren çavuşları bir hayli beklettikten sonra huzuruna kabul eden Özdemiroğlu Osman Paşa, “şayet padişahın emriyle o kendisiyle gelenlere serdar ise ben de yine padişahın emriyle bir başka serdarım, onun yanına varmak bana lâzım değildir” diyerek gelmeyi reddetti. Serdar bunun üzerine kendisiyle birlikte hareket

yardım birliklerini dağıtmakla görevlendirilen Özdemiroğlu'nun “tevekkül-i hâk” edip dağa yürüdüğünü, üzerine yağmur misali yağın tüfek findıklarına aldırmadan ilerlediğini ve düşmanı firara mecbur ettiğini söyler. Yavuz (bk. *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 98) ve Abdurahman Şeref (bk. *Özdemir-oğlu Osman Paşa*, s. 11) sehven, dağdaki yardım birliklerinin harbe girişmeden kaçtığını söyler.

¹¹ Rumûzî, *Yemen*, I, 277-278, 288-307; Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 195-201; Molla Şehâbî, *Fetihnâme*, 32. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 81a), ismini Salâhaddîn-i Hemedânî olarak verdiği Kahiriyye komutanının, Sinan Paşa'nın da “inkiyâd-ı kadîmlerine binâ'en sözine i'timâd” ettiği Şeyh Da□ i Abdullah vasıtasıyla emân istediğini zikreder.

¹² Molla Şehâbî, *Fetihnâme*, 32; Rumûzî, *Yemen*, I, 311-313; Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, s. 294-295. Âli Efendi (*Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 203-204), Memi Bey'le Aden'e gönderilen asker miktarını mübalağalı bir şekilde toplam 5000 kişi olarak nakleder. Ancak gerek bu hadise, gerekse başka vesilelerle *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*'de her iki tarafla alakalı olarak zikredilen asker miktarları ihtiyatla kullanılmalıdır.

¹³ Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 204-206; Rumûzî, *Yemen*, I, 313-314.

etmek istemeyen Özdemiroğlu'nu Ta'iz muhafazasında bırakmayı düşündü. Lâkin Osman Paşa, Sinan Paşa'nın bu fikrine de iltifat etmedi ve müptelası olduğu berşin zihninde uyandırdığı vesveseden ötürü katledileceği endişesiyle maiyetindeki askerlerle birlikte Ta'iz'den çıkarak asıl ordudan uzak bir mahalde ayrı düzen kurdu. Bu durum, Osmanlı ordusunda çift başlılığa ve iki asker arasında ihtilafa sebebiyet verdi. Özdemiroğlu'nun Sinan Paşa'ya muhalefetinin asıl sebebi, Kahiriyye müdafilerinin kendisine değil de serdara teslim olmaları idi. Bu yüzden onları Sinan Paşa buradan ayırılır ayrılmaz cezalandırmakla tehdit etti. Bunlar da gelip durumu serdara arz ve şikâyet ettiler. Sinan Paşa bu son hadise üzerine beyleri nasihat için Özdemiroğlu'na gönderdiyse de paşanın tavrında değişiklik olmadı. Yaşanan ihtilafın seferi akamete uğratacağını gören Sinan Paşa, seher vakti ulu divânı toplayıp önce kendi serdarlık beratını yüksek sesle okuttu ve ardından meclistekilere Özdemiroğlu'na ne yapılması gerektiğini sordu. Divândakilerin hakkından gelinmesi yönünde görüş bildirmesi üzerine koynundan bir kese çıkartıp, esrarına kimsenin vâkıf olmadığı bu keseyi Küçük Ahmed Bey ile Özdemiroğlu'na gönderdi. Bu “memhûr hükm-i şâhîde”, Osman Paşa'nın azledildiği ve derhal eyaleti terk etmesi, Yemen'in tekrar eski beylerbeyi Hasan Paşa'ya tevcih edildiği yazıyordu. Özdemiroğlu Osman Paşa, bu emir üzerine kendi kapıhalkını da yanına alıp Yemen'den ayrıldı¹⁴.

Hacı Âli Efendi, diğer kaynaklardan farklı olarak, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Sinan Paşa'ya itaate yanaşmamasının asıl sebebinin Yemen serdarlığına tayin edileceğine dair beklentisi olduğunu iddia eder. Buna göre, Osman Paşa azl haberini ve İstanbul'a dönmesi hakkındaki emr-i şerifi getiren Küçük Ahmed Bey'le, “kadr ve kıymetim bilmediği eelden eger ol azl fermân etmemiş olsa benim azîmetim mukarrer idi. Vilâyet-i Yemen'den çıkduğımdan sonra Sinân Paşa göreyim ne maslahata kâdir olur” diyerek alay etti. Adamlarına derhal tuğunu Zebid tarafına göndermelerini ve yolculuk için hazırlanmalarını emretti. Sinan Paşa, durum kendisine arzedilince etrafındakilere, Osman Paşa'nın gerçekten din ve devlet hizmetine lâzım, şecaat sahibi, iş bilir ve Yemen ahvâline vâkıf bir paşa olduğunu, ancak dedikoduları ve kargaşayı engellemek için bu kararı almak zorunda kaldığını söyledi. Zebîd ve Miha hâkimlerine Osman Paşa kendi vilâyetlerine vâsıl olduğunda hizmetinde kusur etmemelerine dair emirler gönderip, Hasan Paşa'ya da Özdemiroğlu'nu gereken tazimle uğurlamasını emretti. Buna karşılık serdara veda etme gereği dahi duymayan Osman Paşa Zebîd'e

¹⁴ Rumûzî, *Yemen*, I, 314-337.

gelip şehir haricinde ordugâh kurarak beklemeye başladı. Zira daha Ta'iz'de mahsurken kendi çavuşbaşı ile İstanbul'a, Sinan Paşa'nın buraya gelmekte kasten geciktiği, aslında orduyla Yemen'e dâhil olamayacağı, bu yüzden serdarlığın kendisine verilmesi hakkında arzlar göndermişti. Zebid'den İstanbul'a bu hususta yeniden adamlar yolladı ve cevap gelinceye kadar burada beklemeyi uygun gördü. Bu durum, asker ve halk arasında, İstanbul'dan Osman Paşa'ya yine beylerbeyilik ve serdarlık verileceği hakkında dedikodulara ve kargaşaya sebep oldu. Sinan Paşa, dedikoduları kesmek için Osman Paşa'ya hemen İstanbul'a gitmesine dair peş peşe mektup ve emirler gönderdi. Özdemiroğlu'nun maiyetinde bulunan 1.000 kadar askerden cesaret aldığını düşünün serdar, yoklama sırasında kendi yanında bulunmayanların gedik ve ulûfelerinin başkalarına verileceğine dair bir emr-i şerifi Zebid'de ilan ettirdi. Bu emir duyulunca Osman Paşa'nın maiyetindeki askerlerden kendisinin ve babasının memlûkleri olan 200 kişi haricindekiler serdarın yanına döndüler. Bu sırada Özdemiroğlu'nun çavuşbaşısının İstanbul'dan, serdarlık talebinin reddedildiğine, Yemen beylerbeyiliğinin Karaşahin Mustafa Paşa'nın oğlu Ferhad Paşa'ya (doğrusu Behram Paşa) verildiğine ve kendisinin İstanbul'a çağrıldığına dair mektubu Zebid'e ulaştı. Bunun üzerine Osman Paşa, 1 Şaban 977/9 Ocak 1570'te Zebid'den ayrılmak zorunda kaldı¹⁵.

Kavgayı başka bir zaviyeden değerlendirenlerden Molla Şehâbî'ye göreyse, her ne kadar Osman Paşa, Sinan Paşa'yı Ta'iz'e geldiği zaman istikbâl etse de kendisinin Lala Mustafa Paşa'ya ülfetinden ötürü serdar ile aralarında samimi bir dostluğun tesisi kolay değildi. Kibirli ve inat bir Arnavut olup, "ihaneti sabit" Ayas Paşa'nın kardeşi olan Sinan Paşa, Kahiriyye'nin fethini müteakip Özdemiroğlu Osman Paşa'yı, "bana yâr olmaz, benim gönlüm hergiz bunun hulûsına itmînân bulmaz" deyip beylerbeyilikten azletti. Özdemiroğlu, azledilmesinden sonra yakalanıp öldürüleceğini bildiğinden kendi kullarını yanına alıp Mekke'ye doğru yola çıktı¹⁶. Gelibolulu Mustafa Âlî de, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Yemen'den ayrılmasını Sinan Paşa'nın haset ve garezine bağlar. Müellife göre Sinan Paşa, Özdemiroğlu'nun Yemen'deki fetihlerini, bilhassa da Lala Mustafa Paşa'yla aralarındaki "muhabbet"i kıskanıyordu. Bu yüzden yanındaki

¹⁵ Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 206-218, 220-222), Özdemiroğlu'nun "şecaat sahibi, yarar ve namdâr olmakla birlikte, şedid, inat, yaşı itibariyle mağrur, henüz kendisinden büyüklerden elem görmemiş, laubali meşrep ve levendâne bir merd-i safdil" kimse olduğunu belirtip, uzun müddet muhasara etmesine rağmen Kahiriyye'yi ele geçirememesini ve daha sonra da kaledekilerin Yemen beylerbeyi olan kendisinden değil de serdardan emân istemelerini hazmedemediğini zikreder. Gerek Rumûzî gerekse Âli Efendi, asker arasında itilaf ve ikibaşlılık olması durumunda seferin akıbetinin ne olacağına Malta Seferi'ni ibret gösterirler.

¹⁶ Molla Şehâbî, *Fetihnâme*, 32-33.

tuğralanmış beyaz evrâka, “muradına muvafık ve sevâdına lâyıık ba‘zı isnâdât u iftira ve Yemen fethinde zuhura getürdüğü avk u te’hîr ve iksâr-ı ğavġâ ile hakkından gelinmesi lâzımdır deyu” hüküm yazıp, buluştuklarında Osman Paşa’yı öldürmek istedi. Bu sayede Osman Paşa ortadan kalkacak ve İstanbul’daki Lala Mustafa Paşa da Yemen’deki fetihlerin onun eseri olduğunu iddia edemeyecekti. Ancak daima casuslar istihdam eden Özdemiroğlu, serdarın yanındaki kâtipler ve hizmetkârları sayesinde kendisi aleyhindeki plandan haberdar oldu ve San’a taraflarındaki faaliyetlerini bahane ederek Sinan Paşa’nın yanına gitmedi. Sinan Paşa onu yakalamak için Zebid taraflarını tutmuşken Osman Paşa, memuriyetini tamamlar tamamlamaz çöl yolundan Mekke’ye, oradan da İstanbul’a gitti. Özdemiroğlu’nu ele geçiremediğinden hiddetlenip huzuru kağan ve Yemen’de yalnız kaldığı için korkuya kapılan Sinan Paşa, yanındaki kimselerin tavsiyesiyle İstanbul’a Osman Paşa hakkında ihmali yüzünden cezalandırılacağı korkusuyla kaçıp gittiğine dair şikâyette bulundu. Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa, Sinan Paşa’nın arzlarına iltifat etti¹⁷.

Sinan Paşa, Özdemiroğlu’nun gitmesi üzerine, “harem-i pâdişâhîde bitmiş” olan ve Câzân’dan beri maiyetinde bulunan Hasan Paşa’yı fütûhât itmama erinceye kadar kararları bizzat alacağı ve ancak kendisi Yemen’den ayrıldıktan sonra müstakil hareket edebileceği şartıyla Yemen beylerbeyi tayin etti¹⁸. Hasan Paşa tekrar beylerbeyiliğe getirilince civardaki halk paşanın ilk vazifesi sırasında Büskerî adlı kimsenin ilkasıyla kendilerine yaptığı zulüm ve haksızlıkları hatırlayıp endişeye düştü. Bu hâl serdarın malumu olunca, etrafa tellallar çıkartıp Büskerî ve onun gibilerin hapsedildiğini, Hasan Paşa’nın daha evvelki vazifesi esnasında kanuna muhalif olarak malı ya da parası alınan kimselerin serdarın huzuruna gelmesini, bu kimselere muhakeme neticesinde sabit olacak haklarının iade edileceğini ilan ettirdi. Davaları bizzat dinleyen Sinan Paşa, vaki

¹⁷ Âlî, *Künhü’l-ahbâr*, II, 22-24. Müellif, bu münasebetle, serdarın yanında bulunan Rumûzî’nin, pâye alabilmek için seferin tarihini yazmaya soyunduğunu ve eserinde Osman Paşa’nın fetihlerini Sinan Paşa’ya mâl ettiğini söyler. Âlî’nin naklettiği ve Kutbeddin Mekki’nin *Berku’l-Yemâni*’sindeki malumatı birleştirerek kullanan Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 295), Özdemiroğlu’nun Mısır’da iken Lala Mustafa Paşa ile Sinan Paşa aleyhinde sarfettiği bazı sözlerden ötürü “derûn-ı serdârda bir ukde bâkî” kaldığını ve bu sırada “münâfikînin mâbeynlerine tavassutlarından ve tarafeyne bâ’is-i gadab ve husûmet olur dürûġ-ı bî-fürûġ nakl itdiklerinden”, iki paşa arasında “külliyyet ile bürûdet ve vahşet hâsıl” olduğunu, Sinan Paşa’nın Hasan Paşa’yı Yemen beylerbeyi tayin etmesi üzerine Özdemiroğlu Osman Paşa’nın “ziyâde dil-gîr olub” Mekke üzerinden İstanbul’a gittiğini nakleder. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 81a), herhangi bir yorumda bulunmaksızın Sinan Paşa’nın İstanbul’a gönderdiği arzlar üzerine Osman Paşa’nın azledildiğini kaydeder. Özdemiroğlu-Sinan Paşa kavgasının değerlendirilmesi için ayrıca bk. Abdurahman Şeref, *Özdemir-oġlu Osman Paşa*, s. 11-12; Yavuz, *Yemen’de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 99-100; Reyhan Şahin Allahverdi, *Özdemiroġlu Osman Paşa*, s. 50-54.

¹⁸ Rumûzî, *Yemen*, I, 343-348. Müellif bu münasebetle, Sinan Paşa’nın ağzından, Harem’de yetişmiş ümerâ ile atadan ümerâ arasında ilginç bir mukayese yapmakta ve padişaha itaat konusunda birinciye ikinciye tercih etmektedir.

olan hakları iade ettirdi. Büskerî ve onunla zulme iştirak edenler, sairlerine ibret olmaları için idam edildiler¹⁹. Bu mesele çözüme kavuşturulunca San  a'ya doğru harekete geçildi.  nde Hasan Paşa, ardında Sinan Paşa olduğu hâlde yürüyüşün ikinci gününde Karye-i Kaç ide'ye ulaşıldı. Burada hem hangi yolun takip edileceğinin tespiti hem de Aden havadisinin öğrenilmesi ve şayet fetih gerçekleşmişse Memi Bey'in bu tarafa gelip orduya yetişmesi için birkaç gün oturak emredildi. Gurre-i Zilhicce 976/17 Mayıs 1569'da bir ulak serdarın huzuruna çıkararak, Aden'in 28 Zilkade/14 Mayıs'ta fethedildiğini müjdeledi. Sinan Paşa, ulağa ihsanlarda bulunup, yine bu kimse aracılığıyla Hüseyin Bey'in mirliiva sıfatıyla yeteri kadar askerle Aden'de kalması, Hızır Bey'in kadırgaları Bender-i Mih 'ya götürüp tekrar Yemen'e dönmesi ve Memi Bey'in derhal bu tarafa gelerek orduya mülaki olması hakkında emir gönderdi. Aden'in fethi müjdesi ile bu zamana kadarki serencamı bildirmek üzere Ali avuş, İstanbul'a yollandı²⁰.

Aden'in feth ve tanzimini müteakip, yaklaşık on gündür Kaç ide'de bulunan askere tekrar yürüyüş emredildi. Buradan San  a'ya üç ayrı yol vardı. Bunlardan Nak li Ahmer ve Vadi-i Sahb n yolları kısa olmalarına rağmen hayli sarp ve meşakkatli oldukları gibi, Osmanlıların bunlardan birisini takip edeceklerini düşünen Zeydiler tarafından hem yer yer iri taşlar yuvarlanarak kapatılmış hem de civarları bataklık hâline getirilmişti. Bu yüzden uzun ve dolambaçlı, ama nispeten daha rahat ve emin olan Vadi-i Meytem yolunun takip edilmesi uygun bulundu. Ordu, 8 Zilhicce/24 Mayıs'ta Arefe gecesini Kaç ide'den ayrıldı. Bayram yolda kutlandı. Sahabeden Câbir ibn-i Abdullah'ın türbesinin bulunduğu Mescid-i K  a menzilinde, gerektiğinde yol boyunca diğer konaklarda yapıldığı gibi, topların yetiştirilmesi için yürüyüşe bir gün ara veren Osmanlılar, iki grup hâlinde dağların tepesinden kendilerini izlemekte olan

¹⁹  li Efendi, *Telhisi 'l-Berku 'l-Yemâni*, s. 218-220.

²⁰ Ulağın verdiği malumata göre, Mutahhar'ın yardım talebi  zerine Aden'i teslim almaya gelen bir Portekiz filosu Kurdoğlu Sinan Bey tarafından buradan uzaklaştırıldı; karadan ve denizden gerçekleştirilen müşterek hareketle Aden fethedildi; bölgenin Zeydi hâkimi Kasım ibn-i şev  tevabii ile önce bir hisara çekilip sonra em n talep etti; hile ile el öpmeye gelen Kasım bir fedai marifetiyle Kurdoğlu Hızır Bey'i öldürmek istedi; ancak fedai, hançeri Hızır Bey'in kalbi yerine baldırına sapladığından Kurdoğlu yaralı kurtuldu; Kasım ibn-i şev  ile fedai derhal paramparça edildi, yanındakilerin bir kısmı öldürüldü bir kısmı da küreğe konuldu; Kasım'ın kaçıp gizlenen oğlu yakalandı, bk. Rum z , *Yemen*, I, 337-343, 348-373;  li Efendi, *Telhisi 'l-Berku 'l-Yemâni*, s. 224-233. Ali avuş, Rebi l ahir 978/Eylül 1570'te İstanbul'a ulaşmıştır (bk. Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 81a). Molla şeh bi (bk. *Fetihnâme*, 32), Memi Bey ve ona "hem-r h" kılınan Hızır Bey'in Aden'i fethedip şehri   gün yağmalattıklarını kaydeder. Yavuz (bk. *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 98-100), eserinin bir yerinde Aden'in 27 Zilkade/22 Nisan'da fethedildiğini ve buna dair haberin serdara 30 Zilkade'de ulaştırıldığını belirtirken, başka bir yerde Sinan Paşa'nın feth müjdesini 29 Zilkade/24 Nisan'da aldığını söylemektedir.

Zeydîlerin saldırısına uğradılarsa da onları tekrar dağa çekilmek zorunda bıraktılar. İki gün sonra Vadi-i Meytem'e ulaşıldı.

Meytem'den Taq ker Kalesi'ne ulaşmak için iki yol vardı. Bunlardan biri tek konaklık mesafe olmakla birlikte, civardaki tarlalar su salınarak bataklık hâline getirilmiş ve yolun iki tarafındaki dağlar da Zeydîlerce tutulmuştu. Bu yüzden iki-üç konaklık, lâkin emin olan ikinci yolun izlenmesi kararlaştırıldı. 18 Zilhicce/3 Haziran sabahı askere Meytem'den göç emredildi. 300 kadar asker ve üç darbzenle az ileride pusuya giren Sinan Paşa, Osmanlıların konak yerinde bıraktıkları eşyaları yağmalamak için vadiye inen Zeydîlere büyük telefata verdirdi. Bu çatışmada Osmanlı askerinden on piyade ve Mısır kâşiflerinden Gedik Ferhad şehid düştü. Sinan Paşa, muharebeye katılan askerleri defter edip hepsine birer akçe terakki verdi. Boş develerle geri dönen askerlerle akşamüzeri Meytem'de kalan yükler, barut ve cephaneye ileriye nakledildi²¹.

Vadi-i Meytem'den ayrılan ordu, önce bir dağ tepesine sonra da Yemen'in önemli şehirlerinden biri olan Cible ile bu şehre nazır bir dağa kurulmuş Taq ker Kalesi arasına kondu. Sinan Paşa'nın buraya nüzûl etmesiyle Cible Şehri'nin ve civardaki köylerin meşayihinden pek çok kimse gelip emân talep etti. Yine Yemen'in muteber kabilelerinden Şevafî ve Hubeş şeyhleri de gelip itaat arzetttiler. Serdar, buranın âdetlerine uygun olarak huzuruna çıkan şeyhlerden yalnızca yakınlarından birini rehin olarak geride bırakanların şeyhliklerini tasdik ve illerine dönmelerine müsaade etti. Muti olan şeyhlerin yanlarına adam verildi ve askerinin civardan bedelsiz herhangi bir şey alması ağır cezalarla yasaklandı.

Serdarın huzuruna gelmeyi reddedenler Taq ker'e kapandıklarından kalenin fethi için harekete geçildi. Muhasaraya girişilmeden önce yapılan incelemelerde kalenin yukarısında ayrı ayrı iki üç kulenin bulunduğu, bunların boş olduğu ve bu kulelerden Taq ker'e rahatlıkla top ulaştırılabileceği anlaşıldı. Sinan Paşa, o gece Taq ker müdafilerinin haberi dahi olmadan kulelere asker sevk edip top çekti. Sabahtan itibaren bir taraftan Taq ker gece gündüz top ateşiyle sıkıştırılırken, diğer taraftan serdar bizzat komuta etmeyi düşündüğü yürüyüşte kullanılacak merdivenlerin hazırlanmasını ve nakm-gerlerin külünglerle kale duvarlarını delmeye başlamalarını emretti. Direnemeyeceklerini anlayan müdafiler emân talep ettiler. Sinan Paşa, muhasaradaki

²¹ Rumûzî, *Yemen*, I, 374-399; Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 81b; Molla Şehâbî, *Fetihnâme*, 33; Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, s. 295-296. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 223-224, 233-243), ordunun Vadi-i Meytem'e 18 Zilhicce'de ulaştığını, savaşınsa 20 Zilhicce'de vuku bulduğunu nakleder.

Osmanlı askerlerince kendisine iletilen bu talebi, askerinin daha fazla zarar görmemesi için, kaledekilerin bütün silahlarını bırakıp gitmeleri şartıyla kabul etti. Daha evvel Veys Paşa'nın üç buçuk ay kuşatıp alamadığı Taşker Kalesi bu surette beş günlük bir muhasara neticesinde 26 Zilhicce/11 Haziran'da fethedilip, içine kifayet miktarı muhafız yerleştirildi ve kalenin üst tarafındaki havale kuleleri yıktırıldı²².

Taşker'in fethinden sonra Sinan Paşa, civardaki Kör İdris-ili adlı vilayette bulunan Bahrâna Kalesi'ne asker sevketti. Zira Sinan Paşa'nın daha Kaşide'de iken bir iş için İdris-ili'ne gönderdiği 150 kişilik azeb birliği, bu kaleye yerleşmiş olan Zeydiler tarafından pusuya düşürülmüş ve içlerinden ellisi şehid edilmişti. Osmanlı askerlerinin üzerlerine gelmekte olduğunu haber alan Zeydiler müdafaaya cesaret edemeyerek dağlara kaçtılar. Osmanlı askerleri kaçanların peşine düşüp yakalayabildiklerini öldürdüler ve tekrar geriye dönüp boş kaleyi ele geçirdiler (1 Muharrem 977/16 Haziran 1569). Kale, Sinan Paşa'nın yeni bir emriyle temellerine kadar yıkıldı²³. Yine bu sırada Şeyh Dağı Abdullah'ın Hubeş Dağı'nda Mutahhar'ın oğlu Lütfullah'ı mağlup ve Haded Kalesi'ni feth ettiği haberi geldi (Muharrem'in başında). Sinan Paşa, bu kalenin de yıkılmasını emretti²⁴.

8 Muharrem/23 Haziran'da Taşker'den ayrılan ordu İb Şehri havalisine, etrafı dağlarla çevrili bir ova olan Şebîke menziline kondu. Buna karşılık Mutahhar taraftarları, ovanın giriş ve çıkışını tutup tepelerden darbzen ve tüfek ateşiyle Osmanlıları burada ya topyekûn imha etmeyi ya da iaşe maddeleri tükeninceye kadar ablukaya almayı planlıyorlardı. Bunun için, Osmanlılara muti olanlar da dâhil, civardaki bütün kabileleri yardıma çağırıldılar, geride bir miktar tüfekli adam bırakıp İb ahalisini şehri terk etmeye zorladılar ve Kûh-ı Buşân adı verilen dağda ordugâh kurdular. Püseri, Ali bin Şevî, Mutahhar'ın oğlu Lütfullah ile yeğeni Muhammed bin Şemseddin

²² Rumûzî, *Yemen*, I, 399-412; Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 81b; Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 243-245. Molla Şehâbî (bk. *Fetihnâme*, s. 33), Kul Mahmud Bey tarafından muhasara edilen Taşker Kalesi'nin 27 defa top atılmak suretiyle ele geçirildiğini belirtir. Ayrıca bk. Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 101.

²³ Rumûzî, *Yemen*, I, 413-422 ve II, 423; Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 245-247.

²⁴ Sinan Paşa, daha Kaşide'de iken Hubeş kabilesine ait olup fesad ehlinin sığınağı durumundaki Haded Kalesi'nin fethi ve bölgedeki asi kabilelerin istimâletle ya da cebren itaat altına alınması için bölgeye asker sevk etmek istedi. İtaati ve Kahiriyye'nin teslimindeki hizmetleri karşılığında Sinan Paşa'nın sancakbeyliği tevcih ettiği Şeyh Dağı Abdullah, huzura çıkarak bu vazifeye gönüllü oldu. Şeyh Dağı Abdullah, Kahiriyye'den emanla teslim olanlardan 400 tüfekli asker ve 100 tane Osmanlı askeriyle birlikte Hubeş Dağı'na gelip ordugâh kurdu. Onun buraya gelmesi üzerine Lütfullah da 2 binden fazla askerle Hubeş Dağı'nın eteğinde ordugâh kurdu. Şeyh Dağı Abdullah, derhal Lütfullah'ın üzerine yürüdü ve komutasındaki Kahiriyyelilerden yüz tanesi saf değiştirmesine rağmen onu mağlup etti. Bu galibiyeti müteakip Haded Kalesi'ni de "eyülük kemlik ile" fethetti, bk. Rumûzî, *Yemen*, II, 423-434. Ayrıca bk. Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 247-250.

ve birçok meşayih, bu orduyu bizzat komuta ediyordu. Zeydilerin Şebîke menzilinde Osmanlı askeri çadır kurarken ovaya inme teşebbüsü, Sinan Paşa'nın dağa doğru ani hamlesiyle savuşturuldu. Osmanlı ordusu, Zeydilerin uzaktan uzağa tasallutları altında 10 Muharrem/15 Haziran'da İb Şehri önüne ulaştı. Şehrin tek giriş mahalli olan kapısı tüfekli Zeydilerce müdafaa edilmesine ve zaman zaman üst taraftaki metristen darbzen de atılmasına rağmen, Sinan Paşa burayı darbzenlerle şiddetli bir şekilde dövdürüp müdafileri firara mecbur etti. Osmanlı askeri o gün ikinci sularında İb'e girdi, ancak şehrin eteğine kurulduğu Kûh-ı Bu□ dâ'n'a çekilen Zeydilerle metris çatışmaları iki gün daha sürdü.

Sinan Paşa, İb Şehri'nin fethini müteakip Bu□ dâ'n'daki Zeydilerin üzerine yürüme kararı aldı. Dağın sarplığı sebebiyle böyle bir harekâtın uygun ve başarılı olamayacağı hakkında asker arasında yükselen seslere rağmen serdar kararından vazgeçmedi. 13 Muharrem/28 Haziran'da yürüyüş emreden Sinan Paşa, dağın eteğinde orduyu her biri biner kişiden mürekkep altı bölüğe ayırdı. Bu bölüklerden dördünün komutasını dört ayrı bey, beşincisini Hasan Paşa ve altıncısını da bizzat Sinan Paşa üstlendi. Dağa çıkmak için ancak yayaların kullanabileceği durumdaki üç ya da dört yolda hazırlık yapmış olan Zeydiler, Osmanlıların beklemedikleri bir şekilde altı cihetten ve tamamen farklı yollardan ilerlemeleri karşısında şaşkınlığa düştüler ve tüfekleri ile darbzenlerine el atmadan panik hâlinde yukarı doğru kaçmaya başladılar. Takibi hızla sürdüren Osmanlı askerleri, Zeydileri dağın tepesindeki Hezzân Kalesi'ne kapanamadan dağıttılar ve bütün eşyalarıyla birlikte terkettikleri kale önündeki ordugâhlarını yağmaladılar. Serdar Sinan Paşa, zaferi müteakip askere kendi hazinesinden ikişer akçe terakki verdi²⁵.

Bu□ dâ'nili'nin emniyeti için Mutahhar'ın kardeşi Ali'ye ait olan Habb Kalesi'nin fethedilmesi elzemdi. Kale hayli sarp bir mahalde olmakla birlikte 6-7 yüz kadar muhafızı vardı. Ancak Sinan Paşa, seferin asıl gâyesi olan San□ a'nın fethi gecikeceği ve San□ a ele geçirildiğinde içerde kalan bu gibi yerler kolaylıkla zaptedileceği için kaleyi bizzat muhasara edip burada oyalanmayı uygun bulmadı. Mısır

²⁵ Rumûzî, *Yemen*, II, 445-483. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 81b), Şebîke ve İb hadiselerinden bahsederse de Bu□ dâ'n'daki savaşa değinmez. Âli Efendi'ye göre (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 251-261), Sinan Paşa kendisi Bu□ dâ'n havalisinde Zeydilerle mücadele ederken, İb Şehri üzerine 1.000 kadar asker sevketti. Müdafiler kendi askerlerinin dağa çekilmekte olduklarını görünce şehri terk edip gittiler. Böylece boş kalan şehre giren Osmanlı askerleri durumu serdara bildirdiler. Sinan Paşa, akşam yakın olduğundan şehrin önüne gelip karargâh kurdu. 12 Muharrem'de de Bu□ dâ'n'daki Zeydileri mağlub edip, Hezzân Kalesi'nin emânlâ teslim aldı. Ayrıca bk. Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 101.

kâşiflerinden Kürd Mahmud'u sancakbeyi tayin edip, Hezzân Kalesi'ni muhafaza ve Habb Kalesi'ni bütün giriş çıkışları men edecek şekilde ablukaya almakla görevlendirdi. Maiyetine de Yemen beylerinden Mirliya Pervîz Bey ve bir miktar adam bıraktı. Habb Kalesi'nin etrafını bizzat dolaşan Sinan Paşa, Mahmud Bey'e muhasarayı nasıl gerçekleştirmesi gerektiğini gösterip, civardaki Müdevvere ve Fend hisarlarını da yıktırdı²⁶.

Ordu, gerekli düzenlemelerin yapılmasından sonra 19 Muharrem/4 Temmuz'da İb Şehri'nden ayrılarak, önce Süheyl Vadisi'ne, ertesi gün oradan göçüp Nakîl Simâre Dağı eteğine vâsıl oldu. Burada bir gün oturak emreden serdar, dağın dar yollarında sıkıntı çekilmemesi için isteyen askere müteakip menzile geçme izni verdi. Ertesi gün geride kalan askerlerle yola devam edilip dağın yukarı tarafına konuldu. Burada bulunan Semâr Hisarı derbendinin muhafazası için mühim bir mevki olduğundan kaleye dizdâr, kethüda ve hisareri tayin edildi. Sonraki konak olan otu suyu bol Yerim Ovası'nda dağda kalan toprakların yetiştirilmesi için beş gün beklendi ve bu sırada ovadaki Dervân Kalesi de yerle bir edildi. Toprakların gelmesiyle tekrar yürüyüşe geçen ordu, üç konakta Zemâr Şehri'ne ulaştı. Bir ovada yer alan ve muteber bir şehir olan Zemâr'ın içinde kalesi de bulunmakla birlikte Zeydîler burayı terk edip gitmişlerdi. Şehir halkı, Osmanlıların yaklaşması üzerine yarım konak kadar istikbâle çıkıp kurbanlar kestiler. Sinan Paşa, şehrin önündeki sahrada askere altı gün oturak emretti. Bu süre zarfında Zemâr çevresindeki kabilelere nizâm verildi ve bölgenin güvenliğini sağlamak üzere bir bey tayin edilerek yeteri kadar adamla şehirdeki kaleye yerleştirildi. Sanî a'ya varıncaya kadarki altı konaklık mesafe Mutahhar tarafından her türlü iaşe maddesinden arındırıldığından askere kendisi ve hayvanları için üç günlük azığı tedarik etmesi tembihlendi.

Sinan Paşa, yanına bin asker alıp ılgarla Zemâr'dan Sanî a'ya gitmek ve Mutahhar'ı şehrin önündeki ordugâhında Tûla'ya kaçmadan gece baskınıyla ele geçirmek için bir plan hazırladı. Ancak plan tam uygulamaya geçirilecekken Sanî a'dan gelen bir kimse, Sinan Paşa'nın niyetini casusları vasıtasıyla öğrenen Mutahhar'ın ailesi ve adamları ile birlikte Tûla'ya gittiği haberini getirdiğinden bundan vazgeçildi. Baskın fikri gerçekleşmeyince ordu, ertesi gün Zemâr'dan ayrıldı ve yürüyüşün üçüncü gününde harami yatağı olan Zirâü'l-Kelb Derbendi'ni geçti. 11 Safer/26 Temmuz'da

²⁶ Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 264-266; Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, s. 296; Rumûzî, *Yemen*, II, 483-486.

Yemen'in en muazzam şehri San'a'ya ulaşıldı ve sahrada şehrin uzağındaki bir mahalde ordugâh kuruldu. Cuma günü San'a Kalesi'ndeki Camii Kebîr'de hutbe Sultan Selim adına okundu²⁷.

San'a'daki uzun oturak günlerinde, bu havali zapt u rabt altına alınmaya çalışıldı. Mutahhar'ın önde gelen komutanlarından olup birçok nevâhiye hükmeden ve yedi yüzü tüfekli bin kadar askeriyle Holân Kalesi'ne kapanan Katran'ın tedibi Tûla'ya ilerleyecek ordunun iâşe yollarının açık kalması için elzem olduğundan Kâşif Memi Bey bu vazifeye memur edildi. Memi Bey, çetin bir muhasarayla Ağustos'ta Katran'ı Holân'ı terketmek zorunda bıraktı ve kaleyi Sinan Paşa'nın emri gereği yakıp yıktı. Yine bu civarda bulunan ve Mutahhar'ın oğlu Lütfullah'a ait olan Demermer'in fethi düşünüldüyse de bir an evvel Zeydî imamını yakalamak isteyen Sinan Paşa, sarp kalenin muhasarasıyla zaman kaybetmemek için bu işi sonraya erteledi. Lütfullah'ın idaresi altında olup, emân teklif edilmesine rağmen Mutahhar'a tâbiyetten ayrılmayan Vadiyü's-Sirr'deki yerleşim mahalleri serdarın emriyle Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa tarafından tahrip ve garet edildi. Mutahhar San'a ve civarındaki iâşe maddelerini alıp gittiğinden ve uzak mahallerden temin edilebilen bu maddeler hayli pahalı olduğundan Osmanlı askerleri, bu bekleyiş sırasında kendileri ve hayvanları için yiyecek tedarik etmekte ciddi sıkıntı çektiler²⁸.

Buradaki işlerin itmama ermesiyle Serdar Sinan Paşa, 4 Rebiülevvel/17 Ağustos'da San'a sahrasından hareket emri verdi. İki sarp dağ aşılarak Dağ Abdullah'a ait olup, Mutahhar'ın hâkimiyeti altındaki sahanın başlangıcında yer alan Münakkab Kalesi'ne ulaşıldı. Geride kalan top ve darbzenlerin yetiştirilmesi için burada bir süre bekleyen ordu, 9 Rebiülevvel/22 Ağustos'da Şebân Şehri önüne geldi. Sinan Paşa, askeri metrise sokup topları şehre karşı kurdurdu. Bölgenin büyük şehirlerinden Şebân'ın sadece önü sahraya bakmakta olup, buraya 16 karışa varan eni yüzünden topların işleyemeyeceği yüksek bir toprak sur çekilmişti. Şehrin iki yanı hem son derece sarptı hem de Libaha ve Kasr-ı Arza adlı iki kuleyle emniyete alınmıştı. Bunlardan Kasr-ı Arza şehir hâkiminin ikametgâhı olup içi darbzen ve tüfeklerle donatılmış Zeydî askerleriyle doluydu. Libaha'yı da aynı şekilde birçok tüfekçi bekliyordu. Şebân'ı asıl koruyan ise sırtını yasladığı dağın zirvesinde bulunan ve bir şehir büyüklüğündeki

²⁷ Rumûzî, *Yemen*, II, 486-499; Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 81b-82a; Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 266-274; Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, s. 296-297. Ayrıca bk. Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 101.

²⁸ Molla Şehâbî, *Fetihnâme*, 34; Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 276-281; Rumûzî, *Yemen*, II, 499-519. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 82a), bu hadiseleri icmalen naklede.

Kevkeban Kalesi idi. Şehre nâzır durumdaki bu kaleyi almayan Şebân'da tutunamazdı. Kevkeban ve Şebân, Mutahhar'ın kardeşi Şemseddin'in oğulları Muhammed ile Hüseyin'in hâkimiyeti altındaydılar. 1500 kadar askeriyile Kevkeban'a kapanan Muhammed, buradan Şebân önündeki Osmanlı askerleri üzerine top ve darbzen yağdırdı.

Serdar Sinan Paşa, Kevkeban'dan inenlerle takviye edilen Şebân'daki Zeydîlerin tüfek ateşini, şehri iki gün boyunca top, darbzen ve tüfeklerle ateş altına alarak sindirip 11 Rebiülevvel/24 Ağustos'da yürüyüş emretti. Osmanlı askerlerinden bir kısmı surun dağla birleştiği yerlerden, bir kısmı da suyolu deliğini genişleterek şehre girmeye ve zaten dışarıdakilerin yıkmak üzere oldukları surun demir kapısını açmaya muvaffak oldu. Kapının fethedildiğini gören serdarın emriyle Osmanlı askeri derhal şehre girdi. Darbzenleri ileri çektiren Sinan Paşa karargâhını şehrin ortasına kurdurdu. Askerin bir kısmı Kevkeban yolunu kesmek için şehrin yukarı tarafına sevk edildi. Kasr-ı Arza'ya yönelen Hasan Paşa, komutanı firar eden ve müdafileri dağılmış olan hisarı ele geçirdi. Zeydîlere Araplardan rehine olarak verilen ve Osmanlılardan esir düşen yüz kadar mahbus, buradaki zindanın kapısını bilen Dağ i Abdullah'ın yeğenin yer göstermesi sayesinde özgürlüklerine kavuşturuldu. Libaha üzerine yürüyen bir bölük Osmanlı askeri de Zeydîleri mağlup ve kuleyi zapt etti.

İç hisarların da fethi üzerine Osmanlı askeri, şehrin tamamen düştüğü zannıyla ganimet toplamak için etrafa dağıldı. Özellikle şehrin üst tarafındaki askerlerin mevkilerini terk etmesi, dağ yolundan Kevkeban'a kaçmakta olan Zeydîlerin yeniden saldırıya geçmelerine fırsat verdi. Buradaki Osmanlı askerlerinden bir kısmı panik hâlinde şehrin içlerine doğru kaçıp kurtuldu, bir kısmı da şehid edildi. Kısa sürede Kasr-ı Arza, Zeydîler tarafından kuşatıldı. Hasan Paşa, kulenin fethiyle doyumluk elde eden askerler çekilip gittiğinden, maiyetinde kalan az miktardaki adamla direnmeye çalıştıysa da bir tüfek findığıyla yaralandığından Kasr-ı Arza'yı boşaltmak zorunda kaldı. Libaha'daki Osmanlı askerleri de ordunun münhezim olup şehri terkettiği ve kendilerinin yalnız kaldığı korkusuyla kuleden ayrıldılar. Sinan Paşa, akıbeti bir felakete dönüşebilecek bozgunu şehir kapısına bekçiler koyup elinde bozdoğanıyla kaçan askerleri durdurarak önledi. Serdarın sebatı sayesinde Osmanlı askerleri toparlanıp tekrar hücumla geçtiler. Sinan Paşa, askerlerden bir kısmının muharebeye devam edip, geriye kalanların da şehri yakıp yıkmasını emretti. Gecenin çökmesiyle iki

taraf muharebeye ara vermek zorunda kaldıysa da serdarın emri gereği şehrin tahribine devam edildi.

Akşamüzeri Şam naibini kendi yerinde bırakıp çadırına çekilen Sinan Paşa, bundan sonra nasıl hareket edilmesi gerektiğini görüşmek üzere ümerâyı huzuruna çağırdı. Yapılan meşverette, Şebân'dan Kevkeban'a ilerleme ya da Şebân'ı yeniden kontrol altına alıp şehirde bir miktar asker bırakarak ordunun geri kalanıyla farklı bir yoldan Kevkeban'a yürüme seçenekleri, asker kaybından başka bir netice vermeyeceği gerekçesiyle uygun bulunmayarak, şehrin tahribiyle iktifa edilmesi, bütün askerın burayı boşaltması ve Kevkeban'ın fethine çalışılması kararlaştırıldı. Osmanlı ordusu, alınan karar gereği sabaha yakın vakitlerde Şebân'dan tamamen çekildi²⁹.

Sinan Paşa, Şebân'ı boşalttıktan sonra şehrin mukabilinde, Tüla taraflarına yakın bir yerde ordugâh kurarak Şeyh Dağ i Abdullah'dan haber beklemeye başladı. Dağ i Abdullah, daha Münakkab konağında iken, akrabaları arasından asker toplamak ve kadimi aşinalığı bulunan civardaki kabileleri itaate davet etmek üzere serdardan aldığı 20 günlük izinle kendi vilayetine gitmişti. Buradan toplayacağı adamlarla ve gerekirse Sinan Paşa'nın göndereceği asker ve mühimmat yardımıyla dağın diğer yanını dolaşacak, Kevkeban'a yaklaşıncı serdarı durumdan haberdar edecek, buna binaen Sinan Paşa da bu taraftan harekete geçecek ve böylece kale her cihetten muhasara edilecekti³⁰. Rumûzî'ye göre, aslında Sinan Paşa da doğrudan doğruya dağın öte yakasından Kevkeban'a ilerlemek istemiş, ancak daha evvel bu bölgeyi gören bazı kimseler bunun zorluklarını gündeme getirip Kevkeban'ın fethinin Şebân yönünden de mümkün ve üstelik ilkinden daha kolay olduğunu söyleyerek serdarı fikrinden

²⁹ Rumûzî, *Yemen*, II, 524-563. Molla Şehâbî (bk. *Fetihnâme*, s. 35), Şebân'daki çatışmalarda hem Hasan Paşa'nın hem de Mahmud Bey'in tüfek fıncığıyla yaralandıklarını söyler. Âli Efendi ise (bk. *Telhîsi 'l-Berku 'l-Yemânî*, s. 282-286) ise, Şebân'ın bir muhasarayla değil, orduya telafât verdirmek istemeyen Sinan Paşa'nın burayı yakinen tanıyan urban meşâyihîyle gizlice müşaverede bulunduktan ve bunların verdikleri malumatı casuslar marifetiyle teyid ettikten sonra 30 nefer "Rûmî dilâver"i kalenin dağ tarafındaki duvarının altından cari nehrin suyolundan içeriye sokması ve bu kimselerin kale kapısını açmaya muvaffak olmaları üzerine mahfice hazır tuttuğu 10.000(?) askerle derhal şehre girmesi neticesinde ele geçirildiğini belirtir, ancak Zeydîlerin mukabil taarruzundan bahsetmez. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 82a), Şebân'dakilerin Mutahhar'a tâbi kalelere çekildiklerini, Osmanlı askerinin boş olan şehri yağmalandığını ve taraflar arasında birkaç ay devamlı karavul mücadeleleri yapıldığını nakleder.

³⁰ Rumûzî'ye (bk. *Yemen*, II, 563-567, 592-594, 642-645) göre, Şeyh Dağ i Abdullah kendi vilayetine gidip adam toplamak ve civardaki kabileleri itaate davet etmek için serdardan sekiz gün izin istedi. Sinan Paşa ise oraya gittiğinde hayli zaman eğleneceğini ve kendilerinin onu beklerken asıl meşgalelerinden uzaklaşacaklarını söyleyerek önce buna razı olmadı, ancak Dağ i Abdullah'ın sekiz gün dahi geçmeden döneceğini vaatmesi üzerine gitmesine müsaade edip yirmi gün de mühlet tanıdı. Müellif, önce Dağ i Abdullah'ın tekrar orduya çekildiğini söylerken, daha sonra iki ayrı yerde Kevkaban'ı arka taraftan muhasara etmek üzere gittiğini belirtir.

vazgeçirmişlerdi³¹. Molla Şehâbî'ye göreysi, Sinan Paşa, Şebân'dan Kevkebân'a çıkmanın zorluğunu gördükten sonra Dağ i Abdullah'ı yanna çağırıp bu kaleye ulaşmak için dağın arka tarafında başka bir yolun olup olmadığını sordu. Dağ i Abdullah, kendisinin bildiği bir yolun bulunduğunu, izin verilirse kendi aşiretiyle buradan kaleye ulaşabileceğini söyledi ve bir ay mühlet alıp gitti³².

Sahrada Dağ i Abdullah'dan gelecek habere muntazır Osmanlı ordusu, bir taraftan Mutahhar komutasında Tûla Şehri önünde ordugâh kurmuş olan Zeydîlerin müteaddit saldırılarıyla, bir taraftan da yakacak odun ve hayvanlar için ot başta olmak üzere iâşe ve ikmal maddelerinin teminiyle uğraşmak zorunda kaldı. Sinan Paşa, civardaki köy ve mezra sakinleri kendilerinde bol miktarda bulunan bu iâşe maddelerini askerlere pahalı bir şekilde, fakat yine de gönülsüzce sattıklarından, ihtiyacı olanların üç günde bir münadiler marifetiyle ilan edilecek Mutahhar'a tâbi herhangi bir mahalli yağmalamalarına ruhsat verdi. Kendisi de bu amaçla önce Habâbe havalisine, 17 Rebiülevvel/30 Ağustos'da de başka bir beldeye akın düzenledi³³. Tûla'dakilerin karavullara ve Sinan Paşa'nın ayrıldığı zamanlarda ordugâha yönelik saldırılarında Osmanlı tarafı fazla zayıt vermezken, Zeydîler aralarında Mutahhar'ın oğlu Hadi ve nakib-i azâmı Habeşî Ferhân'ın da bulunduğu önemli kayıplara uğradılar. Sinan Paşa, askeri gayrete getirmek için bu gibi mücadelelerde başarı gösterenlere inam ve ihsanlarda bulunduğu gibi aldıkları ganimetleri de ellerinde bıraktı³⁴.

Dağ i Abdullah'ın gecikmesi orduda dedikoduya sebep olunca Sinan Paşa, Hasan Paşa'yı 5 Rebiülahir/17 Eylül'de, Mahmud Bey, bütün Yemen askeri ve Mısır askerinin bir kısmıyla birlikte, Dağ i'yı de maiyetine alıp dağ dolaşmak üzere o tarafa

³¹ Rumûzî, *Yemen*, II, 546.

³² Molla Şehâbî, *Fetihnâme*, s. 35. Âli Efendi ise (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 286-287) ise, Sinan Paşa'nın Şebân'dan çekildikten sonra Mutahhar'ı takip için Tûla'ya ilerlemeden evvel gerekli iâşe maddelerini temine giriştiğini; Dağ i Abdullah'ın bu esnada kendi diyarına gidip zahire ve adam cem ederek orduya getirmek üzere 20 gün izin istediğini; Sinan Paşa'nın bu tedbiri beğenip Dağ i Abdullah'a iltifat ve ihsanda bulunduğunu ve Dağ i'nin 15 Rebiülevvel'de ordudan ayrıldığını zikreder. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 82a), Kevkeban'ın fethi için Şebân Şehri civarından yapılan teşebbüslerde başarılı olunamayınca Sinan Paşa'nın Dağ i Abdullah'ı dağın diğer tarafına gönderdiğini nakleder.

³³ Yine serdarın emriyle Kahire beylerinden Mahmud Bey, 26 Rebiülevvel/28 Ağustos'da garete çıkıp Zeydîlerden iki baş ve bir dil aldı. Sinan Paşa, Mahmud Bey'in yanındaki askere terakki verdi. Kahiriyye Kalesi kumandanı olup itaat eden Salah, evvelce kendisine, şimdi ise Mutahhar'a itaat eden ve Vâdi-i Bun'da meskûn olup yerlilerin Şefâlit, Osmanlıların ise Saçlu olarak adlandırdığı Hâyıt karyesi sakinlerini tedib edip aldığı ganimeti orduya getirdi, bk. Rumûzî, *Yemen*, II, 570-584; Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 287-292.

³⁴ Rebiülevvel ve Rebiülahir aylarındaki bu karavul çatışmaları ve ordugâh baskınları için bk. Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 293-295, 298-307; Rumûzî, *Yemen*, II, 584-592, 600-610, 615-617.

gönderdi³⁵. Kendisi de zaman zaman süvar olup, dağın civarında dolaşarak yürüyüşe uygun mahalleri araştırmaya başladı³⁶. Ordugâhın sol tarafındaki dağda yer alan Hısnu'l-Mansûr, Hısnu'z-Zafer ve Hubbü'l-Arûs kaleleri müdafileri serdara haber gönderip Kevkeban düşerse emânla teslim olacaklarını bildirmelerine rağmen geçip dönen Osmanlı askerine tasalluttan geri kalmadıklarından Sinan Paşa bunların tecziyesi için ortadaki Hubbü'l-Arûs Kalesi'ni 25 Rebiülahir/7 Ekim'de feth ve tahrip etti³⁷. 27 Rebiülahir/9 Ekim'de Tûla yoluna nâzır olan küçük ama müstahkem Beytü'l-İzz Kalesi üzerine yürüdüyse de ricata mecbur oldu³⁸. 6 Cemaziyülevvel/17 Ekim'de ordugâha gelen ulak, Şeban'ın fethinde zindandan kurtarılanlar arasında bulunan ve serdardan aldığı icazetle eski yurduna dönen Şeyh Muntasır'ın, Mutahhar tarafından elinden alınan Hubân Vadisi'ndeki Hısn-ı Derâm Kalesi'ni 27 Rebiülahir'de fethettiğini ve civardaki bütün kabailin kendisine itaat arz ettiklerini bildirdi. Sinan Paşa, bölgenin idaresini Şeyh Mansûr'a tevcih etti³⁹.

Gideli bir buçuk aya yaklaşan Hasan Paşa'dan nihayet Kevkeban eteğine eriştiğini bildiren ve müşterek yürüyüş gününün tayinini talep eden bir haberci geldi. Sinan Paşa, 14 Cemaziyülevvel/25 Ekim'de harekete geçilmesini kararlaştırdı. Tayin edilen gün daha gece yarısından itibaren askerleri dört fırkaya ayırıp Beytü'l-İzz tarafından Kevkeban'a doğru ilerlemeye başladı. Ancak dağdakiler Osmanlıların ilerlemesinden şüphelendikleri yerleri taşlarla kapattıklarından yürüyüşün yavaş gerçekleştirilebilmesi, güneşin doğmasıyla birlikte Zeydîlerin gelenleri fark etmeleri ve

³⁵ Rumûzî, *Yemen*, II, 594-596. Âli Efendi'ye göre (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 295-297), Gurre-i Rebiülahir'de Dağ i Abdullah'tan adam gelip urbanın Mutahhar'ın ifsadıyla tekrar isyan ettiklerini beyan ve yardım talep etti. Bunun üzerine Sinan Paşa 5 Rebiülahir'de Hasan Paşa'yı o tarafa gönderip, hemen ardından da Dergâh-ı Âli ile Mısır yeniçeri ağalarını yeniçerilerle birlikte yolladı ve iki ordunun birbiriyle irtibatı korumasını emretti. Ancak yeniçeriler yolda Zeydîler tarafından pusuya düşürüldüler, ağaların her ikisi hayatını kaybetti, kaçabilenler Hasan Paşa'ya mülâki oldular. Molla Şehâbî (bk. *Fetihnâme*, s. 36-37), Dağ i Abdullah'tan haber çıkmaması üzerine Sinan Paşa'nın hiç kimseye danışmadan Hasan Paşa'yı, Kul Mahmud Bey'i, Karamanlızâde'yi, Kâşif İbrahim'i ve Kâşif Yusuf'u o tarafa gönderdiğini; bunun aslında yanlış bir tedbir olduğunu; nitekim İbn-i Şemseddin'in Tavile adlı karye yakınlarında Osmanlıların karşısına çıktığını; yapılan muharebede Hasan Paşa'nın makamında kararı ve Mahmud Bey'in şecaati sayesinde bozgunun önlendiğini; ancak bazı ümerânın bu esnada şehid düştüğünü kaydeder. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 297), Dağ i Abdullah'tan ve Sinan Paşa'ya yönelik eleştirilerden bahsetmeksizin vakayı Şehâbî'den nakleder. Yavuz (bk. *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 101), Hammer'e istinaden sehven, Hasan Paşa, Mahmud Bey ve Dağ i Abdullah'ın hep birlikte dağın arka tarafını dolaşıp Kevkeban'a çıkmaya memur edildiklerini söyler.

³⁶ Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 297; Rumûzî, *Yemen*, II, 596-600.

³⁷ Rumûzî, *Yemen*, II, 610-614. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 307-311), kalenin Selh-i Rebiülahir'de fethedildiğini söyler.

³⁸ Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 311-313; Rumûzî, *Yemen*, II, 619-626. Bu muharebede, Mutahhar'ın yakın adamlarından Behhâl, Muhammed bin Şemsüddin'in nâkibi Câbir ibn-i Âmir ve kale komutanı Kasım öldürüldü.

³⁹ Rumûzî, *Yemen*, II, 627-630. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 315-316), bu fetih haberinin Sinan Paşa'ya 27 R'de geldiğini belirtir.

kararlaştırılanın aksine Hasan Paşa'nın o gün zirveye ulaşamaması sebebiyle bu harekâttan herhangi bir netice alınmadan geri döndü⁴⁰. Aynı gün, Beytü'l-İzz'e yardım ulaştırmalarını engellemek için Şebân tarafına bir karavul gönderildi⁴¹. Hasan Paşa, Da□ i Abdullah, Mahmud Bey ve Hemedanî Ağası Abdullah, ancak 15 Cemaziyülevvel/26 Ekim'de Ali bin Şevî ve Mutahhar'ın yeğeni Muhammed bin Şemseddin'i mağlup ve firara mecbur edip Kûh-ı Seyyân tarafından Cebel-i Dal'a çıkarak Kevkeban önüne ulaşabildiler⁴². Bu haberi alan Sinan Paşa derhal geride yalnızca bir karavul bırakıp Beytül'l-İzz'in üzerine yürüdü ve bu defa kaleyi ele geçirdi. Hasan Paşa'nın maiyetindeki birlikler de Kevkeban civarındaki Hacerü'z-Zekateyn Kalesi'ni feth ettiler⁴³.

Sinan Paşa, Kevkeban'a çıkıp kaleyi müşahede ve muhasara planını tespit etti. Osmanlı ordugâhının tamamıyla Kevkeban'a nakledilmesi, Mutahhar'ın Tüla'dan sahraya inip San□ a yolunu kontrol altına alacağı endişesiyle uygun görülmedi. Zira Osmanlı ordusunun ot, cephane, zahire gibi ekser levazımı San□ a taraflarından gelmekteydi. Bu yüzden Sinan Paşa, emrindeki askerle mevcut konumunu muhafaza ederek hem Kevkeban'dakilerin muhtemel firar yollarını kesmeye, hem de gerekli yerlere karavullar çıkartarak Tüla'dakileri zapt u rapt altında tutmaya devam etti. Serdar, muhasarada kullanılacak topları on günde, büyük meşakkatlerle ve lüzumu hâlinde makaralar vasıtasıyla Kevkeban'a çıkarttırdı. Ancak son derece müstahkem olan Kevkeban'ın etrafındaki surlar yerle bir edilse dahi ele geçirilmesi zordu. Önce surların önündeki derin hendeğin doldurulması elzemdi ama bunun için gerekli toprak yoktu. Taş ya da ağaçla doldurulması ise on kadar top ve darbzen ile birçok tüfeği bulunan müdafilerin şiddetli ateşi yüzünden müşkildi. Kaleye giriş çıkışlar sadece gerektiğinde hendeğin üstüne inen bir asma köprü ile sağlanmaktaydı. Lağım larla surları tahrip

⁴⁰ Rumûzî, *Yemen*, II, 630-636. O gün ikinci vaktine kadar devam eden çatışmalarda Tüla'dan gelen 500 kadar tüfekliyle de takviye edilen Zeydîlerin zayıflığı 50'den fazla ölü, Osmanlıların ise on şehid ve bir o kadar yaralı idi. Sinan Paşa'nın da yakınlarına bir tüfek fındığı erişmişse de herhangi bir zarara bais olmamıştı. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 313-314), Hasan Paşa'dan 27 R'de haberci geldiğini, Sinan Paşa'nın 14 Cemaziyülevvel'de iki taraftan Beytü'l-İzz'in muhasara edilmesini kararlaştırdığını belirtir, ancak 14 Cemaziyülevvel'deki harekattan bahsetmez.

⁴¹ Rumûzî, *Yemen*, II, 636-639.

⁴² Da□ i Abdullah ve Hasan Paşa'nın Kevkeban önüne ulaşınca kadarki savaşları için bk. Rumûzî, *Yemen*, II, 645-708; Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 316-326.

⁴³ Rumûzî, *Yemen*, II, 711-719. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 326-328), her iki kalenin 16 Cemaziyülevvel'de fethedildiğini kaydeder. Yavuz (bk. *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 101), sevhem hem Kevkeban muhasarasının Şebân'ın fethini müteakiben başlatıldığını, hem de Hasan Paşa ile maiyetindekilerin Kevkeban önlerine ulaşmalarının ve Sinan Paşa'nın Beytü'l-İzz'i fethinin 16 Cemaziyelahir'de/26 Kasım'da vuku bulunduğunu belirtir. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 82a), Da'i Abdullah'ın gönderilmesinden Kevkeban'a ulaşılmasına kadar yaşanan hadiseleri tafsilata girmeden nakleder.

etmek ise neredeyse imkânsızdı. Bu sebeple Hasan Paşa'nın maiyetindeki askerle Kevkeban önünde ayrı bir ordugâh kurarak gece gündüz muhasarayı sürdürmesi kararlaştırıldı⁴⁴.

Osmanlı ordusunun Kevkeban'ı kuşatmasıyla birlikte, civarda bulunan Mutahhar'a tâbi kalelerden bazıları da emân talep etmeye başladılar. 16 Cemaziyülevvel/27 Ekim'de Şemat; 21 Cemaziyülevvel/1 Kasım'da Berâş; 23 Cemaziyülevvel/3 Kasım'da Şebân-ı Haraz; 1 Cemaziyülâhir/11 Kasım'da Hudâd-ı Benî Kavî; 5 Cemaziyülâhir/15 Kasım'da Redmân; 9 Cemaziyülâhir/19 Kasım'da Nihâd ve yine bu sıralarda Cebel-i Tis'deki Za□ le, Beni'İmrân, Ma□ di□ ad ile Ka□ be kaleleri teslim oldular. Bunların bir kısmı Sinan Paşa'nın emriyle tahrip edildi veya tamamen yıkıldı⁴⁵. Kevkeban hâkimi Muhammed bin Şemseddin de, bir taraftan mukavemete devam ederken bir taraftan da Sinan Paşa ile sulh için adımlar attı. Kardeşiyle müşavere edip, kalenin zindanında mahpus altı beyi, Sinan Paşa nezdinde kendileri için şefaatte bulunmaları şartıyla serbest bıraktı⁴⁶.

Buna mukabil Mutahhar, sahradaki ordugâha ve karavullara mütemadiyen saldırılar düzenleyerek Osmanlı ordusunu yıpratmayı amaçlıyordu. Bazen Sinan Paşa'nın da dâhil olduğu bu çatışmalarda Osmanlılar, 21 Cemaziyülevvel/1 Kasım'da ordugâha ve 2 Receb 977/11 Aralık 1569'da karavula saldıran Zeydîleri püskürttükleri gibi 20 Şaban 977/28 Ocak 1570'te başka bir karavul mücadelesinde Mutahhar'ın veziri Ebu Davud'u öldürdüler⁴⁷. Zeydîlerin kayıpları bunlarla sınırlı kalmadı. Kevkeban'da Muhammed bin Şemseddin'in hayattaki iki kardeşinden Hadî, Receb ayında bir top

⁴⁴ Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 328-331; Rumûzî, *Yemen*, II, 719-727.

⁴⁵ Rumûzî, *Yemen*, II, 727-730, 749-751, 755-769. Bunların yanı sıra 977'de müteferrik mahallerde Serdar Sinan Paşa'nın emriyle yıkılan kaleler için bk. Rumûzî, *Yemen*, II, 769-786. Ayrıca bk. Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 334, 336-338.

⁴⁶ Yemen'deki fetret döneminde Mutahhar'a esir düşen yirmi bey arasında bulunan ve Kevkeban'da tutulan bu ümerâ şunlardı: Mısır'da bey iken Yemen'e nâzır-ı envâl olan ve bu sırada esir düşen Mahmud Bey, ki Hiş Mustafa Paşa da denilmekteydi; Yemen'in eski beylerinden Arık Hasan; yine Yemen ümerâsından Karagöz Bey; şarkî olduğundan Kızılbaş lakabıyla anılan Muhammed Bey; Şeyh Veli ismiyle de bilinen Şah Ali; halk tarafından Kethüda-yı Kılıç namıyla anılan Faik Bey. Yine sâbık beylerbeyi Murad Paşa'nın kethüdası olup paşanın arzıyla kendisine sancak gönderilmişken esir düşen Hüseyin Bey, Hısn-ı Mesârr'dan serbest bırakılıp bu beylerden iki gün sonra serdarın huzuruna geldi. Esir düşen ümerâdan Mustafa Bey de hastalığı sebebiyle Mutahhar tarafından San□ a'da bırakıldığından Sinan Paşa bu şehre geldiğinde esaretten kurtarılmıştı, bk. Rumûzî, *Yemen*, II, 730-749; Molla Şehâbî, *Fetihnâme*, 37-38. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 331-333), Kevkeban'dan serbest bırakılan ümerâ arasında Faik Bey'in ismini zikretmeyip, onun yerine Hüseyin Bey'den, Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe* s. 298) de merhum Murad Paşa'nın kâtipi olup daha sonra Ayasofya Camii vaizi olan Emir Efendi'den bahseder.

⁴⁷ Molla Şehâbî, *Fetihnâme*, 38; Rumûzî, *Yemen*, II, 752-755, 787-797. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 334-335, 338-339), 20 Şaban'daki karavul mücadelesinden hiç bahsetmeyip, sehven Ebu Davud'un 2 Receb'deki savaşta öldüğünü nakleder.

darbesiyle; Hüseyin ise 11 Şaban/19 Ocak'da hastalık sebebiyle hayatını kaybetti. Mutahhar'ın yakın adamı ve Ali bin Şevi'nin amcasının oğlu olan Yemen'in itibarlı beylerinden Cûf Hâkimi Nâsır bin Hüseyin, Sinan Paşa'nın ağız haberi gönderip itaat ederse affedileceği, aksi takdirde Kevkeban'ın fethinden sonra ilk olarak kendisinin cezalandırılacağı tehdidi üzerine 9 Şaban/17 Ocak'da tevabii ile serdarın huzuruna gelip inam ve ihsana nail oldu. Muhammed bin Şemseddin'in damadı Behhâl da Evâsıt-ı Şaban'da Kevkeban'dan gece vakti kıyafet değiştirip Tûla'ya giderken Dağ Abdullah'ın adamları tarafından öldürüldü⁴⁸.

Mutahhar, uğradığı kayıpları çeşitli hilelere başvurarak telafi etmeye çalıştı. Yemen âdetlerine göre iki ordu savaştığında galip taraf yüksekçe bir yerde ateş yakarak zaferini ilan ederdi. Mutahhar, hezimete uğradığı zamanlarda dahi ateş yaktırarak kendisini muzaffer göstermek istedi. Bu hile ortaya çıkınca Su'ada ve Cûf meşâyihine adamlar gönderip, Osmanlıların yenilmek üzere olduklarını, adama ihtiyacı bulunmadığını, fakat şayet ganimetten hissemend olmak istiyorlarsa yanına gelmeleri gerektiğini söyleyerek onların desteğini aldı. Dışarıdan yardım gelince adamlarına ve Kevkeban'dakilere cesaret vermek için hemen her gün şenlikler düzenledi. Buna karşılık Osmanlı askerinin ekseriyeti Kevkeban muhasarasında, bir kısmı dağın etrafındaki ondan fazla mahalde karavulda, yaklaşık 1200 kadarı da ordugâhta beklemekteydi. Ordugâhtakilerin yarısı iki günde bir nöbetleşe muhasaraya iştirak etmek üzere Kevkeban'a gider, serdar da tedariki bizzat görmek üzere zaman zaman buraya çıkardı.

Sinan Paşa, muhasaranın sürdüğü günlerde elindeki az miktardaki adamı etrafa dağıtmak istememesine rağmen, karşı tarafın saldırılarının arttırması ve bazı Arap gruplarının ordunun ikmal yollarını kesip yağmalarda bulunmaları üzerine, birkaç defa bizzat Tûla eteklerine gelerek Zeydîleri muharebeye davet etti. Karşılık gelmeyince de askere cirit oynatıp, top ve darbzen şenliği yaptırdı. Ramazan'ın ilk günlerinde Tûla'daki Zeydîlerin gerçekleştirdikleri saldırılar Sinan Paşa tarafından başarıyla püskürtüldü. Serdar, hem yağma zararını defetmek hem de kendi askerleri arasında oluşabilecek şüphe ve korkuyu gidermek için bir miktar süvariye salarak Arap eşkiyaların yola getirilmesi için gönderdi. Mutahhar, ordugâhtaki askerinin biraz daha azalmasından istifade için 18 Ramazan/24 Şubat'ta Cûf ve Su'ada ahalisini de yanına

⁴⁸ Rumûzî, *Yemen*, II, 797-816. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 340-342), Muhammed bin Şemseddin'in kardeşleri ile damadının ölümünün Evâsıt-ı Receb'de vuku bulduğunu söyler.

alıp her zamanki yerinin aksine Tüla'ya tâbi Huzur Kalesi tarafından büyük bir saldırı düzenlediyse de akşama kadar süren savaşta ağır bir mağlubiyet aldı⁴⁹.

Yeğeni Muhammed bin İzzeddin'in de öldüğü son yenilgi Mutahhar'ın mücadele azmini kırmadı. Bu defa daha mahirane bir hileyi hayata geçirdi; Rüyasına giren Hz. Peygamber'in kendisine, Ramazan boyunca hazırlanmalarını, ay sonunda harekete geçerek Türkleri Yemen'den atmalarını, bu sözleri kabilelere iletmesini ve ona tâbi olanlara şefaath edeceğini söylediğini iddia edip bütün Arapları yardıma çağırıldı. Kısa bir süre sonra vuku bulacak bir ay tutulmasını da önceden haber verip bunu davasının semavî işareti olarak takdim etti. Gerçekten de Mutahhar'ın daveti Yemen'de büyük yankı buldu. Sinan Paşa'dan emân talep edip itaat üzere olan bazı kabileler dahi tekrar saf değiştirdiler. Mutahhar taraftarları, ayaklandıkları bölgelerdeki Osmanlı askerlerine ve Osmanlı'ya muti diğer kabilelere saldırdılar. Tañ ker ve Yerim, Araplar tarafından kuşatıldı. Sinan Paşa'nın emânla teslim olan Zemâr'a idareci tayin ve o havalinin emniyetini havale ettiği Ali bin Neşîr, Katran'la müttefiken bölgeyi ayaklandırdı. Zirâu'l-Kelb Boğazı'nı ele geçirip Sanñ a'ya iaşe ve ikmal maddesi gitmesini engellediler.

Katran, Sanñ a yakınlarındaki Cebelî Levz'e yerleşerek bu şehri zaptetmeye ve civardaki kabileleri idaresi altına almaya çalıştı. 26 Ramazan/4 Mart'ta Sanñ a'nın içhisarında mahpus Türk Memi, gece yarısı diğer mücrimleri de ayaklandırıp zindandan kaçtı ve önceden mektuplaştığı Katran'a içeri girmesi için şehrin kapılarını açtı. Ancak firar erken fark edildiğinden ve Katran zamanında gelmediğinden plan başarısız oldu. Türk Memi ile diğer firariler yakalanıp öldürüldü⁵⁰. Sanñ a bu sayede kurtarıldıysa da Osmanlıların kayıpları devam etti. Muhammed bin Şemseddin tarafından tahrik edilen Araplar, Şemât Kalesi'nden Gülabî Bey'i hile ile dışarı çıkartıp katlettiler. Habb muhasarasındaki ümerâdan Kurdoğlu Hızır Bey, Küçük Ahmed Bey ile Kürd Mahmud Bey, maiyetlerindeki askerlerden Şamlı Bâli'nin "Rumîler" haricindeki neferâtı ifsâd

⁴⁹ Rumûzî, *Yemen*, II, 816-856; Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 342-344, 346-350; Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, s. 390-391. Yavuz'un Sinan Paşa'nın Tañ iz'den Kevkeban'a ilerlemesine kadarki havadisâtı ve bu kalenin muhasarasının safahatını büyük oranda kendisine istinaden naklettiği Hammer, Muhammed bin Şemseddin'in esir beyleri serbest bıraktıktan sonra dağda zafer alâmeti olarak ateş yaktırdığını; bu hilenin işe yaradığını ve civardaki Arapların Osmanlılardan alınan ganimeti paylaşmak için buraya geldiklerini; bu sayede 1000 süvari ve 8000 piyade toplayan Muhammed'in yanında ancak 12.000(?) kişi bulunan Sinan Paşa'ya saldırdığını; ancak Arapların şiddetli hücumunun Osmanlı piyadelerini yerinden bile oynatmadığını; "Mutahhar"ın mağlup olduğunu ve selameti firarda bulduğunu söyleyerek olayları ve aktörleri karıştırmıştır (bk. *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 102).

⁵⁰ Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 350-352 ve 357-366; Rumûzî, *Yemen*, II, 856-886, 910-955; Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 82a. Yavuz (bk. *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 102), Hammer'den naklen sehven, Sanñ a'nın "Türk beylerinden Memi"nin ihanetiyle 26 Ramazan'da Zeydîlerin eline geçtiğini söyler.

edip Habb kumandanı Ali'yle ittifak kurması ve civardaki kabilelerin bunlara yardıma gelmesi üzerine 27 Ramazan 977/5 Mart 1570'de yapılan muharebede mağlup ve şehid oldular⁵¹.

Sinan Paşa, yaşananlar karşısında başlangıçta hayrete düştü. Zira elinde Yemen'de fethedilen yerlerin dahi emniyetini sağlayacak kadar asker yoktu. Serdar, bir taraftan az sayıdaki askerle Kevkeban muhasarasını sürdürmeye çalışırken, diğer taraftan bizzat kendisi Tüla önünde tehdit altında idi. Sefer vukuâtını kaleme alan Mustafa Rumûzî, bu günlerde yaşanan asker sıkıntısını geniş bir şekilde anlatır. Müellife göre, Sinan Paşa, Yemen serdarlığı kendisine tevdi edildiğinde Mısır'dan toplayabildiği kadar asker toplamış, acele gitmesi gerektiğinden ve Anadolu ile Şam'dan gelecek birliklerin yeni Mısır beylerbeyi tarafından arkasından gönderileceğini düşündüğünden bunlarla iktifa edip Mısır'dan ayrılmıştı. Zaten su ve erzak sıkıntısı yaşanabileceğinden serdarla birlikte gidecek askerin kalabalık olması uygun değildi. Üstelik Yemen'de hâlihazırda Osmanlı askeri mevcuttu. Hasan Paşa, Zebid beylerbeyi tayin edilip Yemen'e giderken yanında bir miktar asker götürdüğü gibi daha sonra da emrine Mısır'dan asker gönderilmiş ve ayrıca Özdemiroğlu Osman Paşa ile 3.000 asker gitmişti.

Ne var ki, Sinan Paşa Yemen'e geldiğinde umduğu kadar asker bulamadı. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın maiyetinde, Hasan Paşa'ninkiler de dâhil, çoğu savaşamayacak durumda tamamı süvari yalnızca 1.300 asker vardı ve bunların da 300'ü daha sonra Osman Paşa ile ordudan ayrıldı. Bu surette, Sinan Paşa'nın emrinde kalan asker, süvari ve piyade yaklaşık 4.000 kişi idi. Serdar, Aden'in fethi için ordudan 300 asker yolladı. Böylece Yemen harekâtına girişirken serdarın komutasında ancak 3.100

⁵¹ Rumûzî (bk. *Yemen*, II, 995-1108), uzun bir yer ayırdığı son hadisede Hızır Bey'in, serdarın Ta□ ker ve Ta□ iz'de bıraktığı üç topu buraya getirtip Miha'dan da top levazımâtı ile barut temin ettiğini; Sinan Paşa'nın Kevkeban'ın fethine kadar sadece Habb Kalesi'nin ablukasıyla yetinilmesi emrini dinlemeyip kaleyi dövmeye başladığını; bir an evvel netice almak için, Sinan Paşa'nın ikazlarına rağmen, Yemen ahâlisinden hayli adam topladığını; ancak asker ahvalinden gafil olduğundan komutası altındakileri zaptedemediğini; bu yüzden yerini bekleyen askerin kalmadığını, herkesin hevesine göre civardaki şehirlere dağıldığını söyleyerek Kurdoğlu'nu yaşananların sorumlusu olarak takdim eder. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 374-380, 385-387), Kürd Mahmud Bey'i askeri zaptedemeyip dağıtmakla, Hızır Bey'i de ablukayı muhasaraya tebdil ve fesad ehli olan Bâli'yi istihdam etmekle suçlar. Molla Şehâbî (bk. *Fetihnâme*, 38-39) Habb hadisesinden bahsetmeksizin, Kevkeban muhasarası devam ederken birçok savaşın vuku bulduğunu; Kapdan Hızır Bey, Hacı Ahmed Bey, Kürd Mahmud Bey ve Kapdan Ferhad Bey'in bu şavaşlarda şehid düştüklerini; "acîb Rumî kırgunı oldu" sözleriyle ifade ettiği Zeydî saldırısı sırasında ümerânın Sinan Paşa'dan yardım istediklerini, ancak serdarın "benim yanımdaki leşkerden bulub gönderüb kendümü cüz□ i hiyâlle komak muvâfik tedbir degildir" diyerek bu talebi reddettiğini belirtip Sinan Paşa'yı eleştirir. Divân-ı Hümâyûn, Habb hadisesini, Mekke kadısının 18 Safer 978'de İstanbul'a ulaştırılan, hacıların Mekke'ye vardıklarını ve Yemen hüccacından o tarafa dair aldığı malumatı bildiren mektubu vasıtasıyla öğrenmiştir, bk. MD 14-1, 120/170, 230/331, her ikisi de 19 Safer 978/13 Temmuz 1571 tarihlidir. Ayrıca bk. Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 102-103.

asker mevcuttu. İlerleyen günlerde, Ta'iz, Ta'ker, Nakıl Simâre Derbendi, Zemâr, Zirâü'l-Kelb Vadisi gibi merkezlere muhafaza ve Habb Kalesi'ne de muhasara için asker bırakıldı. Muhafazaya asker tayini gerektiğinde, bırakılacak toplam neferin dörtte biri ya da en fazla üçte biri asıl ordudan, kalanı da Mısır'dan çok asker gelmesi durumunda değiştirilmek üzere Yemen birliklerinden oluşturuluyordu. Fakat mesela mutlaka elde bulundurulması gereken San'a'ya, Mutahhar'a meyyal olduklarından Arap ve Yemen askerinin bırakılması uygun görülmedi ve sadece 200 Mısır askeri tayin edildi. Hâlbuki şehrin etrafı geçilmesi kolay alçak bir surla çevrili olduğundan muhafazası için en az 1.000 askere ihtiyaç vardı. Bütün bu asker sıkıntısı fethedilen yerlerin lâyıkıyla zapt u rapt altına alınmasını engellediğinden, Mutahhar kabileleri kolay bir şekilde ayaklandırmayı başardı⁵².

Müdahale etmemesi hâlinde isyanın bütün Yemen'i saracağını gören Sinan Paşa, her şeye rağmen ordudan bir miktar süvari ayırıp, bunların komutasını Yemen'in coğrafyasını ve kültürünü yakinen tanıyan Karagöz Bey'e tevdi etti. Böyle hususî birlikler oluşturduğunda âdeti olduğu üzere kendi kullarından bazılarını da bu kuvvete dâhil edip ve yine kendi adamlarından güvendiği Subaşı Ahmed Bey'i de onun maiyetine verdi. Karagöz Bey ve Subaşı Ahmed Bey, önce serdarın emriyle San'a havalisinden tüfekli asker cem edip Zirâü'l-Kelb'e doğru harekete geçtilerse de üzerlerine gelen Katran ile Ali bin Neşîr'in kalabalık ordusu karşısında tutunamayacaklarını anlayıp geri çekildiler. Daha sonra Sinan Paşa'dan aldıkları yeni yardımla birliklerini güçlendirip, sabahtan akşama kadar süren savaşta Katran ile Ali bin Neşîr'i mağlup ve her ikisini de katl ettiler. Böylece Osmanlı askeri, Ramazan Bayramı'nı huzurlu bir şekilde kutlayabildi⁵³.

San'a havalisinin tekrar emniyet altına alınmasından sonra Sinan Paşa, asi Zeydîlerin toplandığı Bu'dan, Nakıl Simâre ve Yerim'e Karagöz Bey, Ahmed Subaşı, Perviz Bey, Mir Ahmed ve Abdi Bey komutasında 1.000 kişilik bir birlik sevketti. Adı geçen beyler, Yerim'deki Zeydîleri tedib edip durumu serdara bildirdiler ve onun emriyle daha ileri gitmediler. Sinan Paşa, bir taraftan da tedbiren Sefer Reis'i Yemen limanları ve Aden; Şeyh Ali'yi de Ta'iz, Kahiriyye ve Ta'ker'in muhafazasına gönderdi. Sefer Reis, Mihâ'ya gelerek hiçbir sorun yaşamadan vazifesinin başına geçti. Önce İstanbul'dan yeni gönderilmiş olan ve Zebid'e bekleyen 500 askeri maiyetine

⁵² Rumûzî, *Yemen*, II, 886-909. Ayrıca bk. Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 345-346, 367-369.

⁵³ Molla Şehâbi, *Fetihnâme*, 39; Rumûzî, *Yemen*, II, 955-993; Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 369-374.

almak üzere serdarın talimatı gereği buraya gelen Şeyh Ali ise, isyanla karşılaştı. Yeni askerler, “Rûm”dan Kahire’ye ulûfeleri peşin olarak verileceği vaadiyle gönderildiklerini, ancak peşin ödeme bir yana sekiz aylık ulûfelerini dahi alamadıklarını, ayrıca kendilerine hiçbir silah temin edilmeden buraya yollandıklarını söyleyip maaşları ödenmediği sürece sefere çıkmayacaklarını söylediler. Elinde ulûfeleri karşılayacak kadar para bulunmayan Şeyh Ali, durumu Sinan Paşa’ya haber verdi. Yanında gerek kendi hazinesinden gerekse mîrî hazineden fazla bir şey kalmamış olan Sinan Paşa, Şeyh Ali’ye Zebid’de bıraktığı şahsî ev eşyaları, âlet ve elbiselerini satıp askerlerin maaşlarını ödemesini, o da yetmezse borç almasını ve Mihâ’daki tüfeklerden getirtip adam başına birer tane dağıtmasını emretti. Mesele bu şekilde halledildikten sonra Şeyh Ali de Tañiz’e geçip bölgenin muhafazasıyla meşgul oldu⁵⁴.

Bu sırada Kevkeban muhasarası bütün şiddetiyle devam ediyordu. Hendeğin üzerine köprü kurulması girişimi, metriste hazırlanıp buraya nakledilen köprünün kısa yapılmasından ötürü bir ucunun aşağıya düşmesi ve kalanını da Zeydîlerin demir çengellerle hendeğe çekmesi sebebiyle başarısız oldu. Köprü teşebbüsü bir netice vermeyince hendeğin doldurulmasına girişildi. Müdafiler, top, darbzen ve mancınıklarla Osmanlıların buraya ulaşmalarını ve işlerini yapmalarını zorlaştırıyor, büyük telefata verdiriyorlardı. Bunun zararından kurtulmak için hendeğe kadar duvar örülüp üstü örtüldü ve asker bu yolu kullanmaya başladı. Ancak kaledekiler gizli yollardan hendeğe ulaşip atılan şeyleri derhal temizlediklerinden bundan da bir sonuç alınamadı. Bir süre sonra askerin şayet muhasaraya ikdam etmeleri isteniyorsa önce kendilerine terakki ve inam verilmesi gerektiğine dair talepleriyle karşı karşıya kalan Sinan Paşa, “zer-i hâlisden” iki bin dinar gönderip ayrıca terakki vaadetmek zorunda kaldı. Müteakiben gerçekleştirilen yürüyüş ancak hendeğin kenarına kadar ulaşabildi. Hendek ele geçirilmeden kalenin düşmeyeceğini gören Sinan Paşa, lağımclar marifetiyle surların tahribini emretti⁵⁵.

Aylardır kesintisiz devam eden kuşatma aslında iki tarafı da oldukça yormuştu. Artık umudu ve takati tükenen Muhammed bin Şemseddin, yakın çevresinin de rızasını aldıktan sonra, bir gece iki adamını Hasan Paşa’ya göndererek emân talebinin serdara ulaştırılmasını istedi. Hasan Paşa, tekliften memnun olduysa da Dañiz’i Abdullah’la

⁵⁴ Rumûzî, *Yemen*, II, 1110-1133; Âli Efendi, *Telhîsi’l-Berku’l-Yemânî*, s. 380-384. Ayrıca bk. Yavuz, *Yemen’de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 106.

⁵⁵ Rumûzî, *Yemen*, II, 1133-1145. Âli Efendi (bk. *Telhîsi’l-Berku’l-Yemânî*, s. 387-390), askerlerin terakki talebinden bahsetmez.

yaptığı müşavere neticesinde, “dört beş gün sabır ve teveccüh ve duâ âda olsunlar. Behre-i huzûr-ı âsâfiye □ arz olunmak mümkün değildir” diyerek gelen adamları tekrar kaleye gönderdi ve serdara bununla ilgili herhangi bir malumat vermedi. Muhasara mutad şekilde devam etti. Mamafih Hasan Paşa ile Da□ i Abdullah’ın çekincelerine rağmen Sinan Paşa da cebren alınması zor görünen kalenin sulh yoluyla elde edilmesine razıydı. Ancak Hasan Paşa’ya iletilen emân talebinden haberdar olmayan Sinan Paşa, bizzat sulh teklif etmesinin devletin itibarını zedeleyeceğini düşündüğünden bu isteğin önce karşı taraftan gelmesini bekliyordu. Mahremi ve nedimi Kadı Şemseddin es-Su□ üdî, Sinan Paşa’nın bu çekincesni giderecek bir formül buldu: Serdarın haberi yokmuşçasına kendi kaleminden Muhammed bin Şemseddin’e, af dilemesi hâlinde Sinan Paşa’nın bunu geri çevirmeyeceğine, tek şart olarak hutbe ve sikkenin padişah adına tanzimini isteyeceğine, karşılığında kendisine babasının sancağını vereceğine ve derhal muktedir bir adamını bunları görüşmek üzere Osmanlı ordugâhına göndermesine dair “nesâyih-amîz” bir mektup yazdı.

Muhammed bin Şemseddin, mektubu alınca yakın adamlarından Muhammed bin Hasan el-Ayânî ve Yâkut el-Habeşî’yi 13 Zilkade 977/19 Nisan 1570’de Osmanlı ordugâhına yolladı. Yapılan müzakerelerde sulhün esasları belirlendi. Kadı Şemseddin es-Su□ üdî serdar tarafından, el-Ayânî ve el-Habeşî ile birlikte bunu tebliğ etmek üzere 23 Zilkade/29 Nisan’da Kevkeban’a gönderildi. Muhammed bin Şemseddin, *Kur’an*’a el basarak sulh şartlarına uymayı, Habb Kalesi’ndeki amcası Ali bin Şerefüddin’e yardım etmemeyi ve “âdet-i kadîm” üzere kardeşi Abdulkuddûs’ü rehin olarak San’a’ya göndermeyi taahhüd etti. Kadı Şemseddin ve Muhammed bin Hasan el-Ayânî ile birlikte serdara bir nâme ve çeşitli hediyeler, askere de bir miktar zahire gönderdi. Bilhassa Osmanlı ordusunda erzak sıkıntısının yaşandığı bu günlerde gönderilen zahire, fiyatların ucuzlamasını sağlayıp askerin yüzünü güldürdü. Sinan Paşa, 10 Zilhicce/16 Mayıs’ta, Kurban Bayramı’nda topladığı Divân’da Muhammed bin Şemseddin’in elçisini tekrar huzuruna kabul edip, sancak, berat ve hil’at ile Kevkeban’a gönderdi⁵⁶.

⁵⁶ Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 390-398. Müellif, Kadı Şemseddin’in kaleme aldığı mektubun suretini de nakletmektedir. Savaşta hazır bulunan Rumûzî’ye (bk. *Yemen*, II, 1145-1162) göre, kaledekiler, bir araya toplanıp Muhammed bin Şemseddin’in huzuruna çıkarak, direnecek güçlerinin kalmadığını, bu savaşta kardeşleri Hadi ile Hüseyin’i kaybettiklerini, kendisini de kaybetmek istemediklerini söyleyip vezirden emân talep etmesini istediler. Muhammed, bunları dinleyince ağlamaya başladı; hata ettiğini, Mutahhar’ın ifsadıyla asi olduğunu söyledi. Muhasaradaki Osmanlı askerlerine serdarla görüşmek istediğini bildirdi. Onlar da bu talebi serdara ulaştırdılar. Serdarın icâzet vermesi üzerine veziri Muhammed Ayân’ı ordugâha yollayıp, kendi vilâyetine ölene kadar bey tayin edilmesi şartıyla emân istedi. Sinan Paşa, birkaç gün beklettikten sonra tekrar huzuruna kabul ettiği elçiyi, Muhammed bin Şemseddin’in Mesâr ve Arûs kalesini teslim etmesi, Mutahhar’la alakasını tamamen kesmesi ve bir rehin vermesi şartlarıyla sulha rıza göstereceğini söyleyip geri gönderdi.

Sulhü müteakip Münakkab'a ordugâh kurduran Sinan Paşa, askerinin yorgun olmasına rağmen, hâlâ itaat dairesine alınamamış mahallere karşı girişilecek harekât için hazırlık yaptırdı. Divân'ı toplayıp Hasan Paşa'yı Demermer'in fethine, Memi Bey'i de Vilâyet-i İmrân'ın yağmalanmasına gönderdi⁵⁷. Bu arada Kevkeban'ın da teslim olmasıyla tek başına kalan Mutahhar, Sinan Paşa'ya üst üste emân talebini havi mektuplar yollamaya başladı. Serdar, önce bu mektupları dikkate almadıysa da nihayet Muhammed bin Şemseddin'in amcası namına şefaât ve tavassutta bulunması üzerine sulh görüşmelerine rıza gösterdi. Mutahhar, Osmanlı ordugâhına gönderdiği elçisi marifetiyle, Sa'da vilayetinin kendi idaresine terkine mukabil, her yıl hazineye vergi ödemeyi, Sa'da Kalesi'ni teslim etmeyi, hutbeyi Osmanlı padişahı adına okutmayı, ömrü boyunca muti olmayı ve hapiste tuttuğu beş beyi serbest bırakmayı teklif etti. Sinan Paşa, önce “zâhiren hayli imtinâ” ve “nâz” eyleyip yine menfî cevap verdi. Ancak hakiki hâlde serdar da, Mutahhar hâlihazırda sulh için istekliken red cevabı verilmesi hâlinde yeni bir kargaşanın çıkabileceği, seferin ahirinin “fezâhat” olabileceği endişesiyle barış yapılmasını istiyordu. Bu sebeple Mutahhar'ın taleplerini kabul ve bu minvâldeki bir ahidnâmeyi Yemen nâzır-ı emvâli Mustafa Bey ve Ferhad Bey'le Tûla'ya gönderdi. Mutahhar, gelen beylerin huzurunda *Kurân'a* el basarak ahidnâmeyi kabul etti. Bunun üzerine Sinan Paşa, Hasan Paşa ve Memi Bey'i geri çağırıldı⁵⁸. Mutahhar'la anlaşma sağlanınca Sinan Paşa, Sanâ'a döndü ve şehrin tamiriyle meşgul olup askere ekin ektirdi⁵⁹.

Mustafa Rumûzî, Sinan Paşa'nın, gerek Muhammed bin Şemseddin'in gerekse Mutahhar'ın emân taleplerini orduda yaşanan sıkıntılar yüzünden kabul ettiğini söyler. Zira artık serdarın elinde mevacibi ödemeye yetecek kadar dahi hazine kalmamış, cephane ve silah neredeyse tükenmiş, orduda kıtlık ve pahalılık baş göstermiş, mevcut

Muhammed bin Şemseddin bu şartları kabul edince sulh aktedildi. Molla Şehâbî (bk. *Fetihnâme*, s. 39-40) ve ondan naklen Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 299) de Muhammed bin Şemseddin'in ordugâha adam gönderip emân talep ettiğini söylerler. Sinan Paşa'nın çavuşbaşı Mekke'ye gelerek, Muhammed bin Şemseddin'in emanla sulh istediğini ve yalnızca Kevkeban Kalesi'nin kendisine bırakılması karşılığında diğer bütün kaleleri teslim edeceğini müjdelemiş, bu haber Mekke'de halkın bir hafta şenlik yapmasına sebep olmuştur, bk. MD 14-2, 578/825, Selh-i Cemaziyülevvel 978/30 Ekim 1570.

⁵⁷ Rumûzî, *Yemen*, II, 1162-1163.

⁵⁸ Rumûzî, *Yemen*, II, 1163-1172. Âli Efendi ise (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 399-404), Sinan Paşa'nın Mutahhar'a, Mısır ümerâsından Mahmud Bey ile Yemen Defterdârı Rumûzî Mustafa Efendi'yi gönderdiğini ve adı geçen beylerin Tûla'daki görüşme sonrası Mutahhar'ın ubudiyetnâmesi ile hediyesini hâmil adamıyla birlikte 18 Zilhicce 977/24 Mayıs 1570'de serdarın yanına döndüklerini söyler. Ayrıca bk. Vusûlî, “Selimnâme”, s. 78; Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 107-108.

⁵⁹ Rumûzî, *Yemen*, II, 1172-1174; Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 404-405. Molla Şehâbî (bk. *Fetihnâme*, s. 41), Kevkeban'ın teslim olmasının ardından serdarın Sanâ'a'ya yöneldiğini, yolda birçok çatışmanın vuku bulduğunu, bu mücadeleler sırasında Karagöz Bey'in şehid ve Lala Mustafa Paşa adamlarından Abdi Bey'in mecruh olduğunu, Sanâ'a'ya vâsıl olunduğunda Mutahhar'ın da emân talep ettiğini yazar.

asker uzayıp giden savaşlarda yıpranmış ve sayıca hayli azalmıştı. Müellif, yaşanan sıkıntının, Mısır'dan San'a'ya ulaşan yolların Zeydiler tarafından kesilmesi kadar, Mısır Beylerbeyi Çerkes İskender Paşa'nın ihmalkârlığından kaynaklandığını iddia eder⁶⁰. Gerçekten de Mısır Beylerbeyi İskender Paşa'nın Yemen'e yeni asker, hazine, zahire, mühimmat ve saire göndermek konusundaki isteksizliği, Divân-ı Hümâyûn'a kadar yansımıştır. Mesela İskender Paşa, hem Divân-ı Hümâyûn'un Yemen'e ulaştırılmak üzere gönderdiği topçuları ihtiyaç olmadığı gerekçesiyle iade etmiş hem de Mısır topçularından kimseyi yollamamıştı. Ancak Sinan Paşa topçuya ziyade ihtiyacı olduğunu arz edince İskender Paşa'ya, İstanbul'dan irsâl edilen 15 topçu ile Mısır'dan tayin edeceği 15 topçuyu ikinci üç aylık mevaciblerini verip Yemen'e göndermesi hususunda kati emir verildi⁶¹.

Yine benzer şekilde İskender Paşa, Mısır'ın "asıl defterli" 9.300'den fazla "kulu" olup 5.000'inin Yemen'e gönderildiğini, diğerlerinin eyaletteki mîrî hizmetlere tefrik edildiğini, ancak bunların yetersiz kaldıklarını söyleyip, emir gereği Yemen'e gönderilmek üzere yeni asker yazmakta olduğunu arzetmiş; buna mukabil Sinan Paşa kendisi ile Yemen'e giden kulun 2.307 kişi olduğunu bildirmişti. Divân-ı Hümâyûn, gönderildiği bildirilen ile mevcut asker arasındaki bu farkın neden kaynaklandığını her iki taraftan da tedkik etmelerini istedi. Nihayetinde İskender Paşa'nın bildirdiği 5.000 kişinin Süveyş Kapdanı Mahmud Bey, Özdemiroğlu Osman Paşa ve Serdar Sinan Paşa emrinde ayrı zamanlarda Mısır'dan gönderilenlerin tamamı olduğu, Sinan Paşa ile Yemen'e gidenlerin sadece 3.000 kişi olduğu ve bunların da "kimi şehîd ve kimi nâ-bedid" olup serdarın maiyetinde hâlihazırda 2.407 nefer bulunduğu anlaşıldı⁶².

Durumun ortaya çıkması ve Sinan Paşa'nın "askere ziyâde müzâyaka" olduğunu ilâm etmesi üzerine Divân, İskender Paşa'ya, İstanbul'dan gönderilenleri, Mısır bölüklerinden tefrik edeceği ve müceddeden yazacağı askeri, mevacibleri ile zahirelerini verip bir an evvel Yemen'e ulaştırmasını emretti. Mısır kullarından ihtiyarlarıyla

⁶⁰ Rumûzî, *Yemen*, II, 1152-1154, 1169, 1175. "Tama'-ı hâm sâhibi ve iddihâr-ı mâl u hazâyin râgıbı" bir kimse olarak tavsif ettiği İskender Paşa'ya yönelik eleştirileri için bk. Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 367-368, 392-393. Ayrıca bk. Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 104.

⁶¹ MD 14-1, 307/439, 23 Safer 978/27 Temmuz 1570; 307/440, 23 Safer 978. Yemen'e gidecek araba ağaçları, top taşı ve top kundağı tahtaları ile kadirga kerestelerinin nakline bk. MD 14-1, 26 Safer tarihli hükümler, 170/244, 170/245, 170/246, 171/247, 171/248; 11 Rebiülevvel 978/13 Ağustos 1570 tarihli hk. 319/453.

⁶² MD 14-1, 120/170, 19 Safer 978/23 Temmuz 1570; 212/304, 12 Safer 978/16 Temmuz 1570; 216/310, 14 Safer 978/18 Temmuz 1570; 227/325, 17 Safer 978/21 Temmuz 1570.

Yemen'e yazılmak isteyenlere, çeşitli terakki ve tevcihâtlar vaadedildi⁶³. Yemen'den firaren gelenler ya da Mısır'dan Yemen muhafazasına yazılıp da gitmemekte direnenlerin cezalandırılmalarına dair Şam ve Mısır beylerbeyilerine hükümler yazıldı⁶⁴. Şam ve Halep kadılarında Osmanlı ordusunun Kıbrıs'ta, denizde ve Yemen'de zafer kazanması için ulema ve sulehayı toplayıp camilerde ve mescidlerde *Kur'an* okunup hatimler indirilmesi, dua ettirilmesi istendi⁶⁵. Bu arada Özdemiroğlu Osman Paşa, hâlâ kendisini Yemen'i terketmek zorunda bırakan Sinan Paşa'nın başarısız olması için gayret sarf ediyor; paşanın Mısır'daki adamları ve tevabii, Yemen'e yazılmak isteyenleri korkutup vazgeçirmeye çalışıyorlardı. Bu yüzden Divân-ı Hümâyûn, Osman Paşa'yı sair mazul beylerbeyiler ve ümerâ gibi mülâzemet hizmeti için İstanbul'a çağırды⁶⁶.

Serdar Sinan Paşa, askerin Osman Paşa ve Hasan Paşa zamanından kalan mevacibleri ile kendisiyle giden, Mısır'dan gönderilen ve Şam'dan gelenlerin mevacibleri için toplam 301.795 altın harcandığını, Mısır'dan irsal edilen ve bazı varidattan alınan paralardan başka kendi salyânesinden de hayli para verdiğini bildirerek hazine yardımını da talep etmişti. Divân, İskender Paşa'dan hemen 150 bin altın tedarik edip, Sinan Paşa'nın ve seferde gayreti görüldüğü, fakat fakr u zaruret içinde bulunduğu serdar tarafından arzedildiğinden kendisine Mısır hazinesinden bir milyon akçe tayin edilen sâbık Yemen Beylerbeyi Hasan Paşa'nın salyâneleri ile birlikte Yemen'e göndermesini istedi⁶⁷. Bu hususta ihtiyatlı davranan Divân, Yemen ahvalini

⁶³ Yemen'e asker gönderilmesine dair Mısır beylerbeyine ve sairlerine yazılan hükümler için bk. *12 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 89, 27 Ramazan 978/22 Şubat 1571; hk. 97, 25 Ramazan 978/20 Şubat 1571; hk. 110, [27 Ramazan 978]; MD 14-1, 113/157, 12 Rebiülevvel 978/14 Ağustos 1570; 120/170, 19 Safer 978/23 Temmuz 1570; 126/179, 19 Safer 978; 227/325, 17 Safer 978/21 Temmuz 1570; 230/331, 19 Safer 978/23 Temmuz 1570; 254/359, 14 Rebiülevvel 978/16 Ağustos 1570; 268/381, 9 Rebiülevvel 978/11 Ağustos 1570; 331/470, 12 Rebiülevvel 978/14 Ağustos 1570; 440/623, 22 Cemaziyülevvel 978/22 Ekim 1570; 531/741, Selh-i Cemaziyülevvel 978/30 Ekim 1570; 577/822, Selh-i Cemaziyülevvel 978; MD 14-2, 589/840, 28 Cemaziyülevvel 978; 614/883, 5 Receb 978/3 Aralık 1570; 775/1118, 25 Şaban 978/23 Aralık 1570. Sinan Paşa'nın İstanbul'a yolladığı bir mektuba göre, 977 Ramazan'ından 978 Zilkadesi'ne kadar muhtelif tarihlerde Yemen'e gönderilen asker sayısı toplam 2301 idi (bk. Çakır, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 186-187, hk. 343/557; MD 14-2, 945/1398, 19 Zilhicce 978/14 Mayıs 1571). Yine de serdar, Mısır beylerbeyi İskender Paşa'yı, Behram Paşa'yı kifayet miktarı asker, mühimmat ve mevacible Yemen'e göndermediği için İstanbul'a şikâyet etmiştir (bk. Kaygusuz, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 75-76, hk. 31/45; *12 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 537, 22 Zilhicce 978/17 Mayıs 1571). Ayrıca bk. Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 102-107.

⁶⁴ MD 14-1, Şam beylerbeyine hk. 223/321, 15 Safer 978/19 Temmuz 1570; Mısır beylerbeyine hk. 286/411, 17 Rebiülevvel 978/19 Ağustos 1570.

⁶⁵ *12 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 51, 25 Ramazan 978/20 Şubat 1571; MD 14-2, 23 Ramazan 978/23 Şubat 1571.

⁶⁶ MD 14-1, 349-350/503-504, her ikisi de 12 Rebiülevvel 978/14 Ağustos 1570 tarihlidir.

⁶⁷ MD 14-1, 531/741, Selh-i Cemaziyülevvel 978/30 Ekim 1570; MD 14-2, 578/824, Selh-i Cemaziyülevvel 978; 582/833, 24 Cemaziyülevvel 978/24 Ekim 1570; 583/834, 24 Cemaziyülevvel 978; 589/840, 28

yerinde görmeleri ve İskender Paşa'ya emredilen paranın gönderilip gönderilmediğini öğrenmeleri için müteferrikalardan Sinan Paşa'nın Kethüdası Erdoğan ile Ali Çavuş'u Mısır üzerinden Yemen'e yollama kararı aldı⁶⁸.

Bu sırada Yemen'de yeni beylerbeyi Behram Paşa, önce Zebid'den Ta'iz'e, sonra Şeyh Ali'yi de maiyetine alıp Ka'ide'ye gelmişti⁶⁹. Nakl-i Ahmer Derbendi'nde toplanan Zeydiler, Ka'ide'ye saldırdıysalar da ağır bir mağlubiyet aldılar. Ancak Behram Paşa yanındaki asker kifayetsiz, buna mukabil tekrar sarp Nakl-i Ahmer'e çekilen Zeydiler hayli kalabalık olduğundan Sinan Paşa'dan yardım istedi. Serdar, Mir Mahmud'u emrine bir miktar asker verip, Nakl-i Simâre'de bulunan Perviz, Ahmed ve Abdi Bey'i de maiyetine alarak Behram Paşa'nın yanına gitmeye memur etti. Fakat adı geçen dört bey, verilen vazifeyi ifa edemediler. Bunun üzerine Hasan Paşa da o tarafa gönderildi. Behram Paşa ve Hasan Paşa, Nakl-i Ahmer'deki Zeydileri dağıttıktan sonra Cible ile İb şehirleri arasında ordugâh kurdular ve itaat arzeden civardaki kabilelerden serdarın emriyle rehinler alıp San'a'ya gönderdiler⁷⁰.

Sinan Paşa, Behram Paşa ve Hasan Paşa'ya yanlarındaki askerle Habb Kalesi'nin muhasara ve fethini emretti. Kendisi de, bu iki paşanın talebiyle, harekâta destek vermek üzere ordunun geri kalanıyla yakın bir mahalle gitmek için hazırlanmaya başladı. Henüz San'a'da iken Habb Kalesi cephaneliğinin zindandaki Osmanlı esirleri tarafından havaya uçurulduğunu ve kalenin burçlarından bir kısmının tahrip olduğunu haber aldı. Behram Paşa ve Hasan Paşa'ya vakit kaybetmeksizin Habb üzerine yürümelerine dair emir gönderip, kendisi de Mahmud Bey'i 2.000 askerle San'a

Cemaziülevvel 978/28 Ekim 1570. Ayrıca Hasan Paşa'nın Yemen'e geldiğinde, hazinede para mevcut olmadığından Zebid tüccarından iki defada toplam 39 bin kûsûr filori borç alıp ulufe için ayaklanan askere verdiği doğru ise bu miktarın Yemen varidatından ödenmesine dair Serdar Sinan Paşa'ya hüküm, MD 14-2, 579/826, Selh-i CA 978.

⁶⁸ MD 14-2, 792/1148, 3 Ramazan 978/29 Ocak 1571; 797/1156, 11 Ramazan 978/6 Şubat 1571; 866/1266, 21 Ramazan 978/16 Şubat 1571; 881/1289, 16 Ramazan 978; 885/1298, 10 Ramazan 978/5 Şubat 1571; 902/1329, 24 Ramazan 978/19 Şubat 1571; 952/1413, 27 Zilhicce 978/22 Mayıs 1571; *12 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 74-75 [24 Ramazan 978/9 Şubat 1571]; hk. 84, 10 Zilkade 978/5 Nisan 1571; hk. 97, 25 Ramazan 978/10 Şubat 1571; hk. 103, 25 Ramazan 978; hk. 496, [27 Zilhicce 978/22 Mayıs 1571]; hk. 543, 20 Zilhicce 978/25 Mayıs 1571.

⁶⁹ Behram Paşa'nın kimliği, beylerbeyliğe tayini ve Yemen'de ilk faaliyetleri için bk. Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 405-406; Molla Şehâbî, *Fetihnâme*, s. 42; Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 82a. Divân-ı Hümâyûn, 7 Ramazan 978 tarihli bir hükme göre (bk. MD 14-2, 771/1110), gideli hayli zaman olmasına rağmen Behram Paşa'nın hâlâ Yemen'e ulaşip ulaşmadığı hakkında malumat sahibi değildi ve Sinan Paşa'dan bu hususta bilgi istemekteydi. Ayrıca bk. Yavuz, *Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti*, s. 109.

⁷⁰ Rumûzî (bk. *Yemen*, II, 1174-1186), Nakl-i Ahmer'deki galibiyette yalnızca Hasan Paşa'nın rolünü vurgularken, Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 406-411), her iki paşanın müşterek harekâtından söz eder. Molla Şehâbî ise (bk. *Fetihnâme*, s. 42-43), yardıma gelen Hasan Paşa ve sairlerinden bahsetmeksizin, Behram Paşa'nın derbendin sarp olmasına ve Mutahhar'ın emriyle kendisinin ilerlemesini engellemek için burada 30 kabile halkı toplanmasına rağmen yanındaki 1.000-2.000 adamla düşmanı dağıtıp Nakl-i Ahmer'i geçip Şebân'a geldiğini zikreder.

muhafazasında bırakarak o tarafa doğru yola çıktı⁷¹. Ancak Zemâr'a geldiğinde civardaki Mağrib-i Kebîr, Atme, Vadi-i Cüyân ve Ridâ bölgelerinin tekrar zapta muhtaç olduğunu gördü. Ayrıca Mutahhar'ın kabileleri ayaklandırmakla görevlendirdiği Ali bin Şevî, 700 adamıyla Demermer Kalesi'ne kapanmış ve Sanâ'a'yı tehdit etmeye başlamıştı. Bu yüzden Sinan Paşa, Sanâ'a ile Habb arasında bulunan Zemâr'da bekleyip, hangi tarafta karışıklık yaşanırsa oraya müdahale etmeyi uygun gördü. Bedevîlerle meskûn Ridâ'ya yerleşen Ahmed bin Hüseyin ve Ali bin Şevî'nin Habb müdafilerine gizlice yardım ulaştırmaya hazırlandıkları haber alınınca, serdarın reisbaşısı Ali Subaşı ile Ahmed Subaşı 300 adamla bunların tedibine gönderildi⁷².

Bu dân havalisinde başlayan ve halka büyük telefata verdiren veba salgını Osmanlıların işini oldukça kolaylaştırdı. Sinan Paşa, bu durumdan da istifadeyle bölgeyi tamamen kontrol altına almak için Zeyneddin adlı kethüdayı, kendi kulları ve bir miktar yeniçeri komutasında Bu dân'a yolladı. Bir süredir serdarın emriyle Habb'ı muhasara etmekte olan Behram Paşa da, gizlice kaleden kaçıp yanına gelen bir adam marifetiyle Ali bin Şerefüddin'i zehirle öldürttüktan sonra nihayet 5 Receb 978/3 Aralık 1570'de kaleyi emânla fethetti. Müjdeli haberi alan Sinan Paşa, Behram Paşa'ya iki adet hil'at ile bir kılıç gönderdi ve Mısır müteferrikalarından Ali'yi Habb Kalesi'nin ve Bu dân'ın muhafazasına tayin etti. Behram Paşa, Zemâr'a geldi ve bizzat serdar tarafından istikbâl edildi⁷³. Habb'ın feth ve tanzimi tamamlanınca Sinan Paşa, sulhü bozan Mutahhar'a

⁷¹ Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 412-416; Rumûzî, *Yemen*, II, 1187-1192. Molla Şehâbî (bk. *Fetihnâme*, s. 43-44), Sinan Paşa'nın Behram Paşa'yı yanına çağırıldığını, fakat yeni beylerbeyinin Habb fethedilmediği sürece Yemen'e nizam verilemeyeceğine dair bir cevapnâme gönderip kalenin muhasarasına başladığını söyler. Kalenin cephaneliğinin de bizzat Behram Paşa'nın tedbiriyle berhava edildiğini kaydeder. Behram Paşa'nın Habb Kalesi'ni muhasara etmesine kadarki faaliyetlerini Şehâbî'den nakleden Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 299-300), yeni beylerbeyinin başarılarından mesrûr olan Sinan Paşa'nın Hasan Paşa ve sairlerini imdad için onun yanına gönderdiğini söyler.

⁷² Rumûzî, *Yemen*, II, 1192-1197. Gerek Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 416-418), gerekse Molla Şehâbî (bk. *Fetihnâme*, s. 41-42), Mutahhar'ın sulhü bozmasından bahsetmeyip, sadece Ali bin Şevî ile İbn-i Hüseyin'in kendi başlarına harekete geçtiklerini ve Sinan Paşa'nın bunların tedibine adam gönderdiğini zikrederler.

⁷³ Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 418-422; Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, s. 300. Rumûzî'ye (bk. *Yemen*, II, 1197-1203) göre, Ali bin Şerefüddin'in zehirle öldürülmesi üzerine kaledeki 200 asker, Behram Paşa'ya haber gönderip bizzat Sinan Paşa'nın emân vermesi hâlinde kaleyi teslim edeceklerini söylediler. Durumdan haberdar edilen serdar, muhasaradaki askerlerin daha fazla zarar görmemesi için kendi mutemed adamlarından biriyle emânname gönderdi. Kaleden çıkan askerlerin her birine derecelerine göre ulûfe tayin olundu. Ayrıca suriçindeki nakîblere 5.000 altın dağıtıldı. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 82a), bizzat kaledekilerin korkularından komutanlarını zehirle öldürdüklerini nakleder, fakat bu vak'anın ve kalenin Osmanlılara teslim edilmesinin tarihini sehven iki yıl önceye atar. Molla Şehâbî (bk. *Fetihnâme*, s. 44-48), Habb Kalesi'nin Behram Paşa komutasında, Mahmud Bey, Hasan Paşa, Şeyh Ali Bey, Mir Perviz, Cafer Ağa, Abdî Bey, Şükruallah Bey, Carullah Bey, Faik Bey ve Yaralı Ali Bey marifetiyle 75 gün muhasara edildiğini; Ali bin Şerefüddin'in –sebeplere belirtmeksizin– ölmesi üzerine müdafilerin emân istediklerini; nihayet 6 Receb 978'de kalenin teslim alındığını; Behram Paşa'nın kaledeki bazı kimselerin gizlice cezalarını verdiğini ve böylece Yemen'de fitnenin kökünün kazındığını söyler. Sinan Paşa'nın arzı mucibince Behram Paşa'nın dirliğine Habb Kalesi'nin fethindeki muvaffakiyetinden ötürü 21 Zilhicce 978'den geçerli olmak üzere 100 bin akçe terakki

bütün orduyla üzerine yürüyeceğine dair tehditkâr bir nâme yolladı. Bunun üzerine Mutahhar, serdara af talebini havi bir cevabî mektup yazıp, eski esaslar üzerine sulhun yenilenmesini istedi. Sinan Paşa, Mutahhar'ın teklifini kabul etti ve ona yeni bir ahidnâme gönderdi⁷⁴.

Uzun süreli ve meşakkatli bir askerî harekât neticesinde Yemen'de Osmanlı hâkimiyetini tekrar tesis eden Sinan Paşa, bundan sonra bütün mesaisini eyaletin ıslahına sarfetti. Bazı mahalleri bizzat dolaşarak harap olanlarını lüzumuna binaen tamir ettirdi. Gerekli gördüğü yerlere asker ve idareci tayin etti. Yemen'in yeni bir tahriri yapıldı ve cümle mahsulü 300 bin olarak belirlendi. Burada nevbetçi bırakılacak - Yemenî ve Rumî toplam 7.200- askerlere 978 yılının Receb ayına kadarki ulûfeleri peşinen ödendi. Sinan Paşa, nihayet Behram Paşa'yı huzuruna çağırıp bazı nasihatlerden sonra idareyi kendisine devretti ve Yemen'den ayrılma kararı aldı⁷⁵. 7 Ramazan 978/2 Şubat 1571'de yola çıkan Serdar Sinan Paşa, Tañiz ve Zebîd üzerinden Bender-i Miha'ya ulaştı. Ramazan Bayramı'nı burada geçirdikten sonra 4 Şevval/1 Mart'ta maiyetindeki askerle gemilere bindi. 18 Şevval'de vardığı Cidde'de Kadı Hüseyin tarafından karşılandı. Askerin bir kısmını buradan deniz yoluyla Mısır'a gönderip, kendisi Mekke'ye geçti ve Hac farızasını ifa etti⁷⁶.

Sinan Paşa, Mekke'de iken Şerif Ebu Nümeyle ile Yemen'e giderken yaşadığı gerilimin aksine sıcak ilişkiler kurdu. Hatta Gelibolulu Mustafa Âlî'ye göre, şeriften, "kendinin hısâl-ı hamîdesine ve Yemen diyârında vücûda gelen hidemât-ı pesendîdesine müte'allik arzlar rica" ederek vezaretin kıymetine halel getirdi ve Ebu Nümeyle'in mağrurlanmasına yol açtı. Ebu Nümeyle'in teveccühünü kazanabilmek için Cidde'nin gümrük gelirlerinin yarısının Mekke şerifine tahsisini gündeme getirdi. Sinan Paşa'nın

yapılmıştır, bk. Kaygusuz, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 75-76, hk. 31/45; *12 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 537, 22 Zilhicce 978/17 Mayıs 1571; MD 14-2, 1022/1513, 19 Zilhicce 978; 1026/1518, 22 Zilhicce 978; 1028/1520, 22 Zilhicce 978.

⁷⁴ Rumûzî, *Yemen*, II, 1205-1208. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemân*, s. 422-423), Mutahhar'ın, kardeşinin öldüğünü ve Habb Kalesi'nin düştüğünü haber alınca korkuya kapıldığını, "vehminden" Sa'da Kalesi'ni teslim etmesi ve her sene hazineye maktu vergi ödemesi koşuluyla sulhun yenilenmesine dair ubudiyetnâme gönderdiğini; Sinan Paşa'nın da bu teklifi kabul ederek "müceddeden" ahidnâme verdiğini söyler.

⁷⁵ Rumûzî, *Yemen*, II, 1208-1219; Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 423-424. Divân-ı Hümâyûn, Sinan Paşa'ya, "vilâyet-i Yemen'i bi'l-küllîye ıslah ve müceddeden tahrîr olunup avâ'id ve masarîfi bi't-tamam mañlûm olup alâka ber- taraf olduktan sonra" yalnızca kendisi ile birlikte sefere gelen askeri yanına almasını, "Yemen'de olan cümle kul gelüp gitmekle tekrar bir fesâd zuhûr eylemek ihtimali" olduğundan daha sonra gönderilen 3.000 kişinin yerlerine yenileri gelinceye kadar eyalette bırakılmalarını emretmiştir, bk. *12 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 76, 25 Ramazan 978/20 Şubat 1571; MD 14-2, 902/1328, 24 Ramazan 978/19 Şubat 1571. Aynı konuda Yemen Beylerbeyi Behram Paşa'ya gönderilen hüküm için bk. *12 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 73, 24 Ramazan 978; MD 14-2, 881/1290, 16 Ramazan 978/11 Şubat 1571.

⁷⁶ Rumûzî, *Yemen*, II, 1219-1224; Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 424-427.

bu minvaldeki arzlarının Sokollu Mehmed Paşa tarafından kabulüyle, Cidde'ye biri mîrî hazine diğeri de Mekke şerifi namına iki gümrük emini görevlendirilerek verginin ikiye bölünmesi kararlaştırıldı⁷⁷. Cidde'deki düzenlemenin yanı sıra bu tarihlerde Sinan Paşa'nın teklifiyle Beç vilayeti ve Hicaz'dan Sabâ'ya kadar olan bölge Mekke şerifinin yetki sahasına dâhil edildi⁷⁸.

Mekke'den sonra Medine'yi ziyaret eden Sinan Paşa, oradan tekrar beylerbeyi tayin edildiği Mısır'a geçti. Yaklaşık üç yıllık bu Yemen seferi ve başarısı, Sinan Paşa'nın "Yemen Fatihi" olarak anılmasını sağladı.

2. HALKULVAD SEFERİ

Tunus ilk olarak Eylül 1534'te Osmanlı hâkimiyeti altına alındı. Kanunî Sultan Süleyman'ın daveti üzerine Osmanlı donanmasının başına geçen Barbaros Hayreddin Paşa, kapdanıderya sıfatıyla çıktığı ilk seferinde bölgenin hükümdarı Hafsî hanedanından Mevlay Hasan'ı firara mecbur ve Tunus Şehri'ni fethetti. Yine limanın girişindeki stratejik öneme sahip Halkulvad Kalesi'ni de zapt ve yeniden tahkim etti.

Kutsal Roma-Cermen İmparatoru V. Karl (Charles Quint/Şarlken), bir yıl sonra Mevlay Hasan'ı himaye için birleşik Haçlı donanmasıyla Tunus'a gelerek Osmanlı hâkimiyetine son verdi. Mevlay Hasan, Halkulvad Kalesi'ni yardımına karşılık İmparator V. Karl'a terketti. İmparator buraya bir askerî güç yerleştirdi. Böylece bu zamana kadar fazla bir önem atfedilmeyen Halkulvad Limanı ve Kalesi İspanya'nın Akdeniz'deki büyük ve müstahkem üslerinden biri hâline geldi. Cezayir Hâkimi Uluç (Kılıç) Ali Paşa, Tunus'u 1569'da yeniden Osmanlı hâkimiyetine aldıysa da Halkulvad Kalesi İspanyollarda kaldı⁷⁹.

Osmanlı donanmasının İnebahtı'da (1571) Don Juan komutasındaki müttefik

⁷⁷ Âlî'ye göre (bk. *Künhü'l-ahbâr*, II, 51-53), Sinan Paşa, şerife kendisi lehine methiyede bulunmasını rica ederek, "kadr-i vezâreti nâçiz u nâ-bûd kıldı. [Şerifin] Vükelâ-ı pâdişâh-ı cihan bize çâk bu mertebe muhtaçlar mı ve bir mektûbumuzla mesâlih-i dünyeviyeleri müyesser mi deyu beyne'n-nâs kemâl-i istiklâl bulmalarına sebeb oldu". Öte yandan müellif, yeni düzenlemenin Cidde'de büyük bir kargaşaya yol açtığını; farklı gayelerle hareket eden iki eminin baskılarının tüccar ve hâcegânı bezdirdiğini; daha evvel senede hiç olmazsa yirmi geminin uğradığı iskeleye kitabını kaleme aldığı tarihte artık üç dört geminin dahi gelmez olduğunu; bilhassa da Yemen beylerbeyi Hasan Paşa'nın Hindistan'dan gelen gemileri zorla Muha İskeleye'ne yönlendirmesinin durumu daha da kötüleştirdiğini iddia eder. Cidde gümrüğüne dair bu düzenleme ve neticeleri için ayrıca bk. R. Hartmann, "Cidde", *İA*, III, 159-161.

⁷⁸ Kaygusuz, *10 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 75-76, hk. 31/45; *12 Numaralı Mühimme Defteri*, I, hk. 537, 22 Zilhicce 978/17 Mayıs 1571; MD 14-2, 1022/1513, 19 Zilhicce 978/14 Mayıs 1571; 1026/1518, 22 Zilhicce 978/17 Mayıs 1571; MD 17, 8/13, 25 Muharrem 979/19 Haziran 1571.

⁷⁹ Mahmut H. Şakiroğlu, "Halkulvâdi", *DİA*, XV, 375-376; R. Brunschvig, "Tunus, Tarih", *İA*, XII/2, 75-76; G. Yver, "Hafsîler", *İA*, V/1, 83-84.

Haçlı donanması tarafından mağlup ve neredeyse tamamen imha edilmesi, Osmanlıların bütün Akdeniz’de olduğu gibi Tunus’taki konumlarını da tehlikeye soktu. Don Juan’ın 1572 yazında İspanya donanması ile Tunus taraflarına saldıracağına dair haberler ve buna müteallik yardım talepleri Divân’a ulaşmaya başladı⁸⁰. Ancak müttefiklerin beklemediği bir hızda yeniden inşa edilen Osmanlı donanması Kapdanıderya Kılıç Ali Paşa komutasında daha o yaz Akdeniz’e açılıp meydan okuyunca hâlâ Haçlı donanması komutanı olan Don Juan, Tunus’a yönelik planlarını erteledi. 7 Mart 1573’te Venedik’i sulh akdetmeye mecbur bırakarak kendileri aleyhindeki Haçlı İttifakı’nı bölen Osmanlılar, bütün dikkatlerini İspanya ile olan harbe yönelttiler. Tunus beylerbeyliği Haydar Paşa’ya verildi. 300’den fazla kadirga ve barça ile 14 mavnadan oluşan bir donanma, serdar tayin edilen İkinci Vezir Piyale Paşa ve Kapdanıderya Kılıç Ali Paşa’nın emrine verildi⁸¹. Bölgedeki ümerâya gerekli hazırlıkları yapmalarına dair emirler gönderildi⁸².

Selh-i Muharrem 981/1 Haziran 1573’te⁸³ İstanbul’dan merasimle yola çıkan donanma, Pulya taraflarını tahrip edip Messina Boğazı’na kadar ilerlediyse de havaların sertleşmesinden ötürü tekrar İstanbul’a döndü. Bunun üzerine Don Juan, Ekim 1573’te Tunus’u İspanya donanmasıyla geri aldı ve kendisiyle birlikte hareket eden Hafsî hanedanından Muhammed’e iade etti. Halkulvad yine İspanyol üssü olma konumunu devam ettirdi⁸⁴. Divân-ı Hümâyûn, son gelişme karşısında hem Venedik’ten sonra İspanya’ya da gücünü hissettirip İnebahtı’da zedelene Akdeniz hâkimiyeti iddiasını pekiştirmek hem de Halkulvad Kalesi’ni fethedip Tunus’u İspanyolların tasallutundan tamamen kurtarmak için sefer hazırlıklarını yeniden başlattı. 11 Ocak 1574’te II. Selim’in, Sokollu Mehmed Paşa, Lala Mustafa Paşa, Sinan Paşa ve Kılıç Ali Paşa ile birlikte Korfu veya Zara üzerinden Girit’e gideceği çarşı pazarda ilan edildi⁸⁵. Böylece

⁸⁰ Bostancı, *19 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 192, hk. 255; s. 198, hk. 264; s. 465-467, hk. 668.

⁸¹ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 84b. Şerafeddin Turan (bk. “Piyale Paşa”, s. 569), donanmanın 208 kadirga ve mavnadan oluştuğunu, Pulya sahillerini tahrip edip Venedik topraklarına yönelmişken iki devlet arasında anlaşma akdedildiğinden geri döndüğünü belirtir. Lâkin Seyyid Lokman’ın sarîh bir şekilde zikrettiği üzere donanma İstanbul’dan hareket etmeden Venedik ile sulh imzalandığından seferin hedefi Tunus idi.

⁸² Sıtkı Çelik, *21 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 503, 509, 518, 526, 527, 539, 540, 657, 759, 779 [metne sayfa numarası verilmemiştir].

⁸³ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 84b-85a.

⁸⁴ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, I, 89-90; Gustavo Valente, *Vita di Occhiali*, Copyrihgt by Editrice Centro Bibliografico Calabrese 1994, s. 155-156; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, 1258. Danişmend (bk. *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II, 414-416), Uzunçarşılı (bk. *Osmanlı Tarihi*, III/1, Ankara 1995, s. 29) ve Zinkeisen (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 348) sehven, Don Juan’ın Ekim 1572’de Tunus’u ele geçirdiğini kaydederler.

⁸⁵ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, I, 116-117, 121.

hem seferin hedefi gizlenmeye çalışıldı hem de Osmanlı ümerâsının hazırlıkları daha fazla gayretle tamamlamaları amaçlandı. Tunus'tan gelen yardım taleplerine⁸⁶ mukabil bölgedeki ümerâya, ilkbaharda büyük bir donanmanın o tarafa gönderileceği haber verilerek harp için gerekli hazırlıklara şimdiden başlamaları emredildi⁸⁷.

Donanmanın takviyesi amacıyla Süzebolu, Ahyolu, Sinop, Samsun gibi tersaneler yeni mavna ve kadirgalar inşa etmek üzere harekete geçirildi⁸⁸. Kendir, urgan, kereste, üstüğü gibi levazımâtın tedariki hususunda da gerekli yerlere emirler gönderildi⁸⁹. İnebahtı'daki gemi kaybını kısa sürede telafi eden Osmanlı donanmasının mürettebat eksiğinin tamamlanması, bilhassa da kürekçi temini hususundaki sıkıntıları bu sefer arifesinde de hissedildi. Merkezden ilgililere gönderilen hükümlerde, kürekçiye ziyade ihtiyaç olduğu vurgulanarak Anadolu ve Rumeli'deki Çengiyân, Çingene ve gurbet taifesinden kürekçi yazılması emredildiği gibi, mesela Kefe ve Azak beylerinden cürümleri müseccel mücrimleri küreğe konulmak üzere İstanbul'a yollamaları istendi. Bazı bölgelerden kişi başına 1000 akçe ödenerek parayla kürekçi toplandı; gönüllü olarak kürekçi yazılacaklara da peşinen bin akçe ve gemilerde peksimet ile erzak verileceği vaadedildi. Donanmanın her zamankinden önce denize açılması planlandığından toplanan kürekçilerin, İstanbul'a ya da memur oldukları iskelelere Nevruz'dan (29 Zilkade 981/22 Mart 1574) evvel ulaştırılmaları emredildi. Tayin edilen vakitte kürekçiler tam olarak gönderilmediğinden yeni tarih en geç 20 Zilhicce 981/12 Nisan 1574 olarak belirlendi ve buna riayet etmeyen vazifelilerin azl ya da tecziye olunacakları belirtildi. Ancak son tarihte de bazı görevlilerin hâlâ kürekçi göndermedikleri görüldüğünden Muharrem ortalarına kadar yollamamaları hâlinde ağır ceza görecekları hususu tekrar ikaz edildi⁹⁰.

⁸⁶ Âli, *Künhü'l-ahbâr*, II, 87-88. Ayrıca bk. Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 429-430.

⁸⁷ Bölgedeki ümerâya gönderilen emirler için bk. MD 23, 302/658, 28 Şevval 981/20 Şubat 1574; 303/659, 28 Şevval 981; 303/660, 29 Şevval 981/21 Şubat 1574; 313/691, 15 Zilkade 981/8 Mart 1574; MD 24, 55/156, 29 Zilkade 981/22 Mart 1574; 59/166, 5 Zilhicce 981/ 28 Mart 1574; 59/167, 5 Zilhicce 981; 60/168, 5 Zilhicce 981; 75/206, 14 Zilhicce 981/6 Nisan 1574.

⁸⁸ Yeni gemiler inşasına dair emirler için bk. MD 24, 70/193; 114/312; 213/561; 123/560; 300/813.

⁸⁹ Donanma levazımâtının tedarikine dair emirler için bk. MD 23, 313/692; 315/696, 700; 316/701, 702; 319/709; 339/759; MD 24, 5/13; 11/28; 12/30-31; 64/174; 90/243; 118/323; 151/408; 163/436; 228/607; 316/856; 316/857; 324/885.

⁹⁰ Kürekçi toplanması hususundaki emirler için bk. MD 23, 304/662; 305/667; 339/758; 350/784; MD 24, 6/17; 12/32; 13/33; 25/75; 27/80; 27/81; 28/83; 30/90; 31/93; 32/94; 34/100; 36/105; 38/111; 41/120; 57/163; 62/173; 63/173; 64/174; 64/175; 65/176; 65/177; 66/179; 67/180; 71/196; 73/201; 73/202; 74/203; 79/215; 80/216; 81/219; 83/225; 86/231; 86/232; 88/235; 89/239; 90/240; 90/241; 95/261; 106/290; 111/303; 114/309; 117/320; 126/348; 137/379; 146/398; 146/399; 153/414; 158/426; 169/454; 180/482; 181/486; 181/487; 202/534; 228/605; 236/627; 281/754; 285/770; 286/773; 286/774; 286/775; 288/782; 292/796; 316/855; 324/886.

Donanma ile birlikte Tunus'a sevkedilecek ordunun toplanması için bizzat sefere katılacak ya da yalnızca asker gönderecek ümerâya emirler irsal edildi. Kürekçi teminindeki sıkıntılar, sefere memur asker ve ümerânın toplanmasında da görüldü. Bilhassa Muharrem/Nisan-Mayıs'ta kaleme alınan emirlerde donanma çıkmadan yetişemeyenlerin, dirliklerinin ya da gediklerinin ellerinden alınması, azl, itib, sürgün, küreğe konulma, hapis gibi cezalara çarptırılacakları vurgulandı⁹¹. Sinan Paşa ile Yemen seferinde bulunanlar da dâhil Mısır'dan, Anadolu'dan ve Rumeli'den sefere gönüllü olarak katılmak isteyenlerin teşvik edilmeleri ve bunların silahlarıyla birlikte gönderilmeleri emredildi⁹². Çeşitli gerekçelerle kürekçi yahud nefer ihracı mümkün olmayan yerlerin kadıları ve ümerâsından, bu bölgedekilerin mükellefiyetlerine mukabil verecekleri bedelleri tahsil ederek İstanbul'a yollamaları istendi⁹³. Sefere çıkacak askerlerin peksimet, buğday, un, arpa gibi iâşe maddelerinin hazırlanması ve zamanında ilgili yerlere ulaştırılmasına dair görevlilere emirler verildi⁹⁴. Toplar için kundak, dingil temini⁹⁵; barut, güherçile, zenbil tedariki⁹⁶; kazma, kürek, mismar, külünk gibi muhasara alet ve edevatının yapılması hususunda ümerâya hükümler gönderildi⁹⁷. Bütün bu hazırlıklar neticesinde Tunus seferi için geçen seneki gibi toplam 300'den fazla gemiden mürekkep bir donanma⁹⁸ ve 40-45 bin kişilik bir ordu⁹⁹ teşkil edildi.

⁹¹ Asker teminine dair hükümler için bk. MD 24, 13/34; 14/38; 15/41; 25/75; 26/78; 28/82; 30/91; 34/100; 36/103; 42/123; 45/128; 51/145; 57/163; 58/164; 62-63/173; 64/174; 66/178; 69/189; 70/193; 71/196; 81/218; 83/224; 83/225; 84/226; 85/230; 86/232; 88/235; 91/246; 93/252; 98/267; 107/292; 107/294; 111/302; 111/303; 112/304; 112/305; 112/306; 113/307; 114/309; 114/313; 116/317; 116/318; 118/325; 122/338; 134/372; 136/376; 140/385; 140/386; 153/413; 158/426; 158/427; 159/428; 160/429; 163/435; 163/437; 179/480; 179/481; 180/484; 181/485; 181/486; 184/493; 185/495; 186/498; 201/532; 214/566; 217/575; 228/605; 255/678; 257/683; 259/689; 275/738; 316/856; 317/861; 319/867; 319/868; 322/877; 324/885; MD 25, 56/571; 63/666; 68/733; 81/906; 81/907; 81/908; 92/1036.

⁹² Gönüllü yazılmasına dair emirler için bk. MD 24, 5/12; 20/58; 48/135; 69/187; 72/198; 82/222; 84/226; 128/353; 137/380; 138/381; 289/785; 317/863; 319/867; 319/868.

⁹³ Bedel tahsiline dair hükümler için bk. MD 23, 335/745; 339/758; MD 24, 3/6; 3/7; 4/10.

⁹⁴ İâşe temini hususundaki emirler için bk. MD 24, 11/28; 27/81; 64/174; 66/179; 68/184; 68/185; 68/186; 70/192; 84/227; 90/243; 92/249; 106/289; 115/314; 115/315; 218/577; 286/774; 289/786; 316/856; 316/857; 323/882.

⁹⁵ Kundak ve dingil teminine dair emirler için bk. MD 24, 28/85; 41/118; 45/127.

⁹⁶ Barut ve saire tedariki hakkındaki emirler için bk. MD 23, 305/665; 309/679; MD 24, 1/2; 2/3; 2/4; 2/5; 11/29; 12/30; 12/31; 19/52; 19/53; 19/54; 19/55; 21/60; 22/65; 22/66; 26/77; 37/108; 58/164; 64/174; 69/190; 76/208; 77/210; 77/211; 77/212; 85/229; 90/243; 99/269; 104/283; 194/284; 115/315; 115/316; 117/321; 316/856; 316/857; 319/867; 319/868; 323/882.

⁹⁷ Muhasara aletlerinin hazırlanmasına dair hükümler için bk. MD 23, 320/711, 23 Zilkade 981/16 Mart 1574; MD 24, 39/113, 29 Zilkade 981/19 Mart 1574. Halkulvad seferi hazırlıkları ile ilgili Mühimme hükümlerinden bazıları Ahmet Rıza Açıkan (bk. *Tunus'un Fethi (1574), Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III'ncü Cilt 3'ncü Kısım Eki*, Ankara 1978, s. 36-41) tarafından değerlendirilmiş, bir kısmı ise Ahmed Refik (bk. "Tunus Seferine Ait Resmî Vesikalar", DEFM, 11/1-2 (1927), s. 76-95) tarafından yayınlanmıştır.

⁹⁸ Rumûzî (bk. *Fetih-nâme-i Tunus ve Halku'l-vâd*, İstanbul Üniversite Kütüphanesi, nr. TY. 6045], vr. 580b [Bundan sonra "Rumûzî, *Tunus*" olarak kısaltılacaktır]), II. Selim'in emriyle toplam 315 geminin hazırlandığını, bunların çoğunun kadirga olup, kimisinin baştarde kimisinin barça olduğunu kaydeder. Âli Efendi (bk. *Telhisî'l-Berku'l-Yemâni*, s. 430), İstanbul'da 200 çekirtme/kadirga, 50 kalyon, 50 de barça ve şayka

Altıncı Vezir Sinan Paşa, Kapudan Kılıç Ali Paşa komutasındaki donanma ile bu tarafa gönderilecek askere serdar tayin edildi¹⁰⁰.

23 Muharrem 982/15 Mayıs 1574 Cumartesi günü¹⁰¹ Sinan Paşa, Saray'da II. Selim'in elini öpüp izin aldıktan sonra vüzera ve ayan-ı devlet ile birlikte alayla Eminönü İskeleyi'ne indi. Burada atlar ve yedekler gemilere çekilip, serdar da hazır bekleyen kadirgaya dâhil oldu. Yine bu sefere memur olan Kapdanıderya Kılıç Ali Paşa, ümerâ ve rüesâ, bölük ağaları, yeniçeri kethüdası, alay beyleri ve çeribaşlıları ile zü'amâ, sipahiyân, hisarerleri, azebler, gönüllüler ile sair askerler de tayin olunan gemilere girdi. Önce donanma seferlerinde kanun olduğu üzere Beşiktaş'a gelindi. Kuşluktan sonra iki saat burada beklenerek serdar tarafından ziyafet verildi ve Barbaros Hayreddin Paşa'nın türbesinde hem medfûnun ruhu hem de seferin başarısı için dua edildi. Az sonra buradan ayrılan donanma, Topkapı Sarayı'nın önünde alay bağladı. Sinan Paşa'nın kadirgası Saray'ın karşısındaki selam yerine ulaştığında serdar, kendilerini izleyen padişahı ayağa kalkıp selamladı ve gemilerden de tüfek ve top atılarak merasim icra olundu¹⁰². Müteakiben Yedikule yakınlarında demir atıldı. Ertesi

yaptırıldığını nakleder. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 86a), donanmanın sefer için İstanbul'dan ayrıldığı günü sayısını ve manzarasını şöyle tarif eder: "Derhâl üç yüzden ziyâde kadirga ve parça ve mavuna ve kalyon ve kara mürsel gemileri deryâ yüzünde kat-ender-kat ve alay alay olup İstanbul Boğazın şöyle kaplamışlardı ki, eğer kasd olınsa Bağdâd cisri gibi iskeleden Üsküdar'a gemi üzre ubür eylemek mümkün idi. Ve fi'l-hakika seren ağaçlarının kesretinden deryâ yüzü ağaç denizine ta'n idüp ehl-i nuzzârenün peremeleri ubûri için küllî usret ve muzâyaka çekilürdü". Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 330), donanmanın 268 baştarde, kadirga ve kalite, 15 mavna ile 15 kalyondan oluştuğunu söyler. Halkulvad seferini tamamiyle ondan nakleden Kâtib Çelebi de (bk. *Tuhfetü'l-Kibar ve fi Esfari'l-Bihar*, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1980, s.148-151), aynı rakamı verir, ancak bir defterde, 150 kadirga, 16 mavna ve 120 barça gördüğünü ilave eder.

⁹⁹ Ahmet Rıza Açı, *Tunus'un Fethi*, s. 44-47.

¹⁰⁰ "Cezâyir beylerbeyisi kapudanım Kılıç Ali ve Cezâyir-i Garb ve Trablus-ı Mağrib ve Tunus beylerbeyileri dâmet me'âliyhüm ve sâbir ümerâ-i kirâm ve re'isler ve kapudanlar ve südde-i sa'âdetimden koşılan bölük ağaları ve kethudâları ve yeniçeri kethudâsı ve bölük halkı ve yeniçeri kullarım ve zü'amâ ve erbâb-ı tûmâr ve baş fedâ itmeğe gelen gönüllü tâ'ifesi ve levend gemilerinin başbuğ ve tevâbi'leri ve kâffe-i guzât-ı enâm ve âmme-i asâkir-i İslâm ve bu cânibe tâbî' meşâyih-i Urbân ve sevâhilindeki mutî' olan ehl-i îmânın dükelisine", Sinan Paşa'nın serdar tayin edildiğine dair berat için bk. Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtin*, II, İstanbul 1275, 570-572. Ayrıca bk. Erife Ilgaz, *Zîrekî Tarih-i Feth-i Kıbrıs (İkinci Kısım)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1961, s. 33-34; Vusûlî, "Selim-nâme", s. 89.

¹⁰¹ Rumûzî, *Tunus*, vr. 583b-584a; Selânikî, *Tarih*, I, 91; Kâtib Çelebi, *Tuhfe*, s. 149. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 86a) sefere uğurlama merasiminin 22 Muharrem "şenbih (Cumartesi)" günü yapıldığını zikretmekle birlikte adı geçen tarih gün itibariyle Cuma'ya denk gelmektedir. Serdarlık beratında ise 21 Muharrem'de ihzâr olunan donanmanın İstanbul'dan sefere yelken açtığı belirtilmektedir (bk. Feridun Bey, *Münşeât*, II, 571). Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 430-431), 28 Muharrem 982/20 Mayıs 1574'te "mu'tâd olduğu üzere" donanmanın sefer için ihraç edildiğini ve serdar ile diğer ümerânın padişaha veda edip tüfek şenliği eşliğinde İstanbul'dan ayrıldıklarını kaydeder.

¹⁰² Merasim için bk. Vusûlî, "Selim-nâme", s. 90; Selânikî, *Tarih*, I, 91; Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 86a; Rumûzî, *Tunus*, vr. 581b-585a [vr. 581b-582a'daki minyatürde Sinan Paşa'nın veda için II. Selim'in huzuruna çıkışı tasvir edilmektedir].

gün de burada beklenerik askerin geri kalanı ve sefer levazımatı gemilere alındı. Bu iş tamamlandıktan sonra sefer için hareket edildi¹⁰³.

İstanbul'dan ayrılan donanma Gelibolu Şehri'ne ulaştığında bazı askerler, eksik silahlarını tamamlamak için karaya çıktılar. Sinan Paşa, gidilecek mesafenin uzak olması ve yoldaki gecikmenin seferin başarısını tehlikeye düşüreceği gerekçesiyle askerin Gelibolu'da sadece bir gece kalmasına müsaade etti. Gelibolu'dan sonra gemilerden bazıları kürekle bazıları da yelkenle münferiden yollarına devam ettiler. Koyun Adası'nda (İzmir Karaburun ile Sakız arasında) bütün donanma bir araya toplanınca Sinan Paşa, bu sefer için temin ve tedarik edilip Rumeli'de Goloş, Anadolu'da da Çeşme'de bekletilen asker ile erzakın ne şekilde donanmaya getirileceği hususunu görüşmek üzere Kapudan Kılıç Ali Paşa ve diğer ümerâyı meşverete davet etti. Kılıç Ali Paşa, serdara, şahsen bu iş için zahmet çekmemesini, donanma ile birlikte burada kalmasını, her iki yere de kendilerinin gidip asker ve erzakı getirmelerini teklif etti. Ancak Sinan Paşa, "Hâdim-i muvahhidîn olmak bana saadettir. Eğer ben ihmal eylersem, gayriler istical eylemezler" deyip teklifi geri çevirdi. Yeteri kadar gemi ile bizzat Çeşme'ye gideceğini söyleyip, Kapudan Kılıç Ali Paşa'ya da kendi adamlarıyla birlikte Goloş'a gitmesini emretti. Böylece her iki merkezdeki asker ve erzak acilen donanmaya getirilip sefer için harekete geçebilecekti. Sinan Paşa, bu suretle Goloş ve Çeşme'den getirilen cümle askeri gemilere tevzi eyledi. Müteakiben serdarın emriyle bütün reisler gemilerini yağlayarak sefere hazır ettiler¹⁰⁴.

Düşmanın seyrüsefer güzergâhını ve saldırması muhtemel Osmanlı kıyılarını korumak üzere 10-15 tane kadirgayla kifayet miktarı asker adalar arasında bırakıldı¹⁰⁵. Daha fazla vakit kaybetmek istemeyen Serdar Sinan Paşa, donanmaya denize açılma emri verdi. Bazen yelkenle bazen kürekle durmadan ilerlenerek Kızılhisar'a

¹⁰³ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 86a; Selânikî, *Tarih*, I, 91-92. Rumûzî (bk. *Tunus*, vr. 585b-586b [vr. 585b-586a'daki minyatürde Yedikule önlerindeki donanma tasvir edilmektedir]), bir taraftan donanmanın Yedikule'de iki gün kaldığını söylerken, diğer taraftan "*mâh-ı nev*"de sefer için buradan ayrıldığını zikreder.

¹⁰⁴ "Bu ise bana zahmet değil hidmettir ve Hakk yolunda mühim bir iştir. Hâdim-i muvahhidîn olmak bana saadettir. Hakk yolunda bütün varımı feda edip, onunla Hakk'ın rahmetini bulayım. Eğer ben ihmal eylersem, gayriler istical eylemezler. Bunca zahmetler ve âlemin çektiği felaketler zayi olur. Zikrolunan yerlerden birine bir miktar gemi ile siz varın, ben dahi bir miktar gemi ile ötekine azim edeyim. Her birimiz hiç vakit geçirmeden varıp acilen asker ve zahiremizi gemilere yükleyip bu tarafa getirelim ve düşman tarafına yönelelim", Rumûzî, *Tunus*, vr. 586b-588b [Taraflımızdan nesre dönüştürülmüştür].

¹⁰⁵ Selânikî, *Tarih*, I, 92. Vezir Sinan Paşa'ya hitaben yazılan bir hükümde (bk. MD 24, 268/712, 3 Safer 982/25 Mayıs 1574), denize ve uzun sefere çıkmaya yaramayan gemilerden bir miktarını ayırıp adalar arasında bırakıp o mahallerin muhafazasını temin etmesi ve donanmadan asker ayırmak istemezse donanmaya yetişemeyen sipahilerin Sakız'dan Karamürsel gemileriyle muhafazada bırakılacak bu gemilere gönderilmesi emredilmektedir. Bu hususta ayrıca bk. MD 26, 2/3, 17 Safer 982/8 Haziran 1574; 27/70, 28 Safer 982/19 Haziran 1574; 105/272, 1 Rebiülâhir 982/21 Temmuz 1574.

(Eğriboz'da) ulaşıldı. Burada gemilerin toplanması için bir süre beklenildi. Bütün kaptan ve reislerin gelmesiyle demir alan donanma yoluna devam ederek Navarin Limanı'na vardı¹⁰⁶. “Müşâvere-i ahvâl-i makasid ve müzâkere-i tedbîrât-ı metâlib” için¹⁰⁷ Sinan Paşa'nın otağı derya kenarına kuruldu. Birkaç günlük istirahat esnasında Serdar Sinan Paşa, donanmada bulunan ümerâ ile askere ziyafet verdi. Ziyafet sonunda serdarlık beratını cümle asker ve ümerânın karşısında okutarak seferin maksadını ifşa ve ilan etti. Ayrıca Kapudan Kılıç Ali Paşa'yı da yanına alıp denizde kanûn-ı kadîm üzere askere yoklama yaptırdı¹⁰⁸.

Serdar Sinan Paşa'nın emriyle nihayet Gurre-i Rebiülevvel/21 Haziran'da Navarin Limanı'ndan Tunus'a doğru yelken açan donanma, o gün Venedik'e tâbi Mallu Kilise'ye vardı. Rüzgâr muhalefetinden bazı gemiler ayrı düştülse de tekrar biraraya toplanılıp, mavnalar ve yüklü gemiler Kapudan Kılıç Ali Paşa tarafından yedeklerle çektilirdi. 5 Rebiülevvel/25 Haziran'da elverişsiz rüzgârdan ötürü Osmanlı toprağı olan İncir Limanı'na girildi. Gemilerde su azaldığı için sıkıntı çekmeye başlamış olan asker de bu vesile ile eksiklerini tamamladı. Cuma günü yeniden harekete geçildi ve 10 Rebiülevvel/30 Haziran'da akşam yakını İspanya'ya tâbî Kalabriya (Calabria) kıyıları görüldü. Donanma, rüzgâr muhalefetinden Stylos'a yaklaşmak zorunda kaldı. Ertesi gün Toprak Hisarı (Monasterace?) yakınlarında bir becene dibinde demir atıldı. Askerler, karaya çıkarak düşman vilayetini yakıp yıkıp birçok ganimet aldılar. Badolato Baronu Gaspare Toraldo'nun etrafında toplanan yerel halk, Osmanlılara karşı saldırıya geçti. Çıkan çatışmada yanağına bir tüfek fındığı isabet eden kapudan kethüdası ve Kocaeli sancağı mutasarrıfı olan Memi Bey, birkaç gün sonra şehid oldu¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Rumûzî, *Tunus*, vr. 589a-589b. Sinan Paşa'dan Eğriboz'da Salna Kalesi'nin tamirine adam tayin etmesi (bk. MD 24, 107/291, 20 Zilhicce 981/12 Nisan 1574); Eğriboz Beyi Karaca Ali Bey'in Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'nın Fener'deki hasları reayasından olup babalarının sanat öğrenmeleri için İstanbul'a gönderdikleri iki çocuğı alıkoyduğuna dair iddiayı teftiş etmesi (bk. MD 24, 260/692, 3 Safer 982/25 Mayıs 1574) istenmiştir.

¹⁰⁷ Selânikî, *Tarih*, I, 92.

¹⁰⁸ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 86b; Selânikî, *Tarih*, I, 92; Vusûlî, “Selim-nâme”, s. 90; Rumûzî, *Tunus*, vr. 589b-592b [vr. 591b-592a'daki minyatürde serdarlık beratının asker mukabelesinde okunması tasvir edilmektedir]. Serdar Vezir Sinan Paşa'ya hitaben yazılan bir hükümde (bk. MD 24, 251/667, 26 Muharrem 982/18 Mayıs 1574), bölükbaşı, yayabaşı ve bölük halkının kethüdalarının, donanmada ve seferde mevcut olmayan bazı yeniçeri ve bölük halkını mevcut göstererek ulufelerini aldıkları bildirildiğinden bir münasip mahalde hepsini yoklayıp mevcut ve gayr-ı mevcudun ayrı ayrı defterlerini tanzim ettirmesi emredilmektedir.

¹⁰⁹ Sinan Paşa'nın kethüdası Geyvan Bey'in getirdiğı fetihnâmeye istinaden Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 86b-87a; Selânikî, *Tarih*, I, 92-93. Yine bu fetihnâmeyi muhtasar bir şekilde kullanan Vusûlî (bk. “Selim-nâme”, s. 90-91), donanmanın Navarin'den sonra şiddetli rüzgârla mücadele ederek, Mallu Kilise ve İncir Limanı'nı geçip Toprak Hisarı'nın karşına ulaştığını, serdarın emriyle askerin karaya çıkıp yağmada bulunduğunu yazar. Rumûzî (bk. *Tunus*, vr. 593a), donanmanın 10 Rebiülevvel/30 Haziran'da Kalabriya'ya ulaşp, o gün orada karar ettiğini; serdarın düşman memleketinin yağmalanmasına dair emri üzerine askerin karaya çıktığını;

14 Rebiülevvel/4 Temmuz'da Messina'ya ulaşılp Yarağuz adlı hisar önünden geçerken fırtına şiddetlendiğinden burada bir süre beklenildi. Asker yine karaya çıkıp düşman memleketini tahrip etti¹¹⁰. Serdar Sinan Paşa, “kâfir-i kebîrin tahtgâhı” olan bu şehrin ahalisine korku vermek için gemileri tezyin ettirip, kale önünde sırayla top atışı yaptırttı. Donanma, bu nümâyışten sonra kalenin önünden ayrılarak yola devam etti¹¹¹. Sicilya Adası'na da uğrandı ve her gün su almak bahanesiyle adanın bir tarafı garet olundu. Hatta denizden birkaç mil uzak olan hisarın varoşu dahi yağmalandı ve derya kenarında bulunan kulelerinin ekseri yakılıp yıkıldı. Düşmandan harbe cesaret edenlerin çoğu kılıçtan geçirildi¹¹².

Donanma sağ salim yola çıktığında 16 Rebiülevvel/6 Temmuz'da Ceneviz'e ait buğday yüklü bir gemi yakalanıp malları ganimet olarak alındı ve 18 Rebiülevvel/8 Temmuz'da Sicilya'daki büyük bir nehir üzerine konuldu. Bu sırada İspanyollara ait bir barça¹¹³, gece Serdar Sinan Paşa'nın donanmaya karavul tayin ettiği Hasan Ağa, Recep Kapudan ve Kara Hasan tarafından Tırnove Kalesi açıklarında yakalandı. Barçadakiler, Osmanlı gemilerinin silahlarını hazırlayıp üzerlerine geldiklerini görünce harbe cesaret edemeyerek vire bayrağını çektiler. Barça teslim alınıp durum Sinan Paşa'ya bildirildi. Serdarın emriyle içindekilere ganimet olarak el konulan barça Tırnove karşısında, kaledekileri korkutmak için ateşe verildi. Osmanlı donanması, barça yanarken mum donanması yaptı¹¹⁴. Bu zamana kadar çoğu vakit rüzgâr müsait olmayıp gemiler yedekle ve kürekle çekilmekteydi. Nihayet uygun rüzgâr çıktı ve 21 Rebiülevvel/11 Temmuz'da Cühûdluk Adası'na ulaşıldı. Ertesi gün yelken açılarak yola devam edildi ve karşıdan Mağrib kıyıları ile Kalibriya Burnu görüldü. 23 Rebiülevvel/13 Temmuz'da Kalibriya

Mesker adlı kulenin etrafının yağmalandığını kaydeder. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, II, 89) ve Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 330), donanmanın Rebiülevvel/Haziran-Temmuz'da Kalabriya'ya ulaştığını ve Toprak Hisar'ı muhasara ettiğini zikreder. Seferin Batı kaynaklarına göre serencamı için bk. Gustavo Valente, *Vita di Occhiali*, s. 156.

¹¹⁰ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87a. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, II, 89) ve Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 330), Messina havalisinin nice günler yakılıp yıkıldığını söyler.

¹¹¹ Rumûzî, *Tunus*, vr. 593b. Kalenin ismini “Seragoş” olarak kaydeden müellif, askerin karaya çıktığından bahsetmez. Vusûlî (bk. “Selim-nâme”, s. 91-92), donanmanın geceyi Toprak Hisarı önünde geçirip seherde buradan hareketle Messina'ya ulaştığını, “Serâgûza” adlı hisarın önünde alayla geçilerek “Kepez” denilen mahalde demir atıldığını, askerin karaya çıkıp yağmalada bulunduğunu yazar.

¹¹² Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87a; Selânikî, *Tarih*, I, 93. Gustavo Valente (bk. *Vita di Occhiali*, s. 156), Osmanlı askerinin, Sicilya'da Augusta yakınlarında, Capo della Licata'da karaya çıktığını ve hiçbir yere zarar vermediğini kaydeder.

¹¹³ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87a.

¹¹⁴ Rumûzî, *Tunus*, vr. 594a-595a [vr. 594b'deki minyatürde düşmanın buğday yüklü barçasının yakalanması tasvir edilmektedir]; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, II, 89. Her iki müellif de, Ceneviz gemisinden bahsetmeksizin, düşmana ait buğday yüklü bir barçanın yakalandığını söyler.

Burnu yakınında bir harabe kaleye uğranıp ikinci vakti Tunus'tan on sekiz mil uzakta bir dağın kenarında demir atıldı¹¹⁵.

24 Rebiülevvel/14 Temmuz'da donanma, bütün gemiler tezyin edilmiş bir halde, alaylar bağlanarak ve tablhâneler çalınarak ilerleyip Halkulvad Kalesi önlerine geldi ve müdafileri korkutmak için toplarını ateşledi. Kaleyi süslemiş olan müdafiler de top atışlarıyla karşılık verdiler. Halkulvad'ın karşısından ayrılan Osmanlı donanması, top erişmeyecek bir mahalde karaya yanaştı. Sinan Paşa, otağını deniz kenarında kurdurdu ve Kılıç Ali Paşa ile diğer ümerâyı da gemilerden ihraç ettirip kollu kolunca kondurdu. Asker, tuzla ile kale arasındaki düz arazide çadır ve metris yerleri belirlemeye başladı. Bu sırada kalede bulunan düşmanın piyade ve süvarilerinden 1.000 kadarı dışarı çıkıp saldırıya geçtiklerinden Osmanlı askeri mukabeleye vardı. İkinci vaktine kadar süren çatışmalarda düşman kaleye çekilmek zorunda bırakıldığı gibi kale ile tuzla arasında bulunan ve İspanyolların bütün Osmanlı askerinin ancak bir ayda alabileceğini öngördükleri su kulesi de ele geçirildi. Kuleye muhafaza için bir miktar asker bırakıldı¹¹⁶. Osmanlıların kendilerini karşılamaya gelen askerleri görünce korkup hemen geri çekileceklerini düşünen Halkulvad Komutanı İspanyol Don Pedro Portocarreo, bunun üzerine emrindeki askerlerle¹¹⁷ tamamen kaleye kapandı.

¹¹⁵ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87a. Rumûzî'ye (bk. *Tunus*, vr. 595a-595b) göre, bir gece Cühûluk Adası'nda yatan donanma, 22 Rebiülevvel'de Kalibiye Burnu'na vardı ve serdarın emriyle gerekli hazırlıkları tamamlamak için iki gün burada bekledi. Âlî'ye (bk. *Künhü'l-ahbâr*, II, 89) göre, Tunus Beriyyesi'ne ulaşan donanma 24 Rebiülevvel'de Kalibiye adlı harap kaleyi ihya ederek Tunus fütuhâtına başladı ve Osmanlı askerinin miktarını gören İspanyollar Bengarad Kalesi'ni boşaltıp cümleten Halkulvad'a çekildiler. Ahmet Rıza Açıkan'a göre (bk. *Tunus'un Fethi*, 49-50), Kalibiye adıyla anılan bu harap kale, Halkulvad'ın 5-8 km kuzeyindeki Kartaca idi ve donanma burada karaya çıkartma yaptı.

¹¹⁶ Bu ilk muharebe için bk. Rumûzî, *Tunus*, vr. 595b-599a [vr. 597b-598a'daki minyatürde Sinan Paşa Halkulvad'a varıp karaya çıktığında düşmanla yapılan ilk muharebe tasvir edilmektedir]; Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87a; Vusûlî, "Selim-nâme", s. 92-93. Selânikî (bk. I, 93-94), Osmanlı askeri karaya çıktığında, "evvelâ işbu kal'a-i mezbûrenün fethi münâsib ü evlâdur" denilerek Halkulvad'ın fethi için ağız birliği edildiğini; ancak kale ile Osmanlı askeri arasında bulunan ve İspanyolların "buradan öteye kimsenin geçmesi mümkün değildir" dedikleri su kulesinden 1.000 kadar nefer huruca cesaret edince Osmanlı askerlerinin taburlarından çıkıp bunların üzerine yürüdüğünü; düşman derhal kuleye sığınsa da o gün yapılan muharebeler neticesinde su kulesinin fethedildiğini kaydeder. Zîrekî (bk. *Feth-i Kıbrıs*, s. 34), donanmanın 27 Rebiülevvel/17 Temmuz'da Halkulvad karşısında alay bağlayıp şenlik yaptığını, ardından Sinan Paşa'nın sipahilerle karaya çıktığını, mukabeleye gelen düşmanın mağlup olup kaleye çekildiğini yazar.

¹¹⁷ Halkulvad Kalesi müdafilerinin miktarı hususunda farklı rakamlar nakledilir. Gustavo Valente'ye göre (bk. *Vita di Occhiali*, s. 156), Don Juan'ın işgali sonrası Halkulvad Şehri'nin idaresi Don Pedro Portocarreo'ya bırakılmıştı. Osmanlıların buraya yönelik bir sefer düzenleyecekleri söylentileri artınca Tiberio Braccaccio da kadırgalarındaki bin adamıyla destek olmak için Halkulvad'da kalmak istedi. "Ancak yanında iki bin İtalyan ve İspanyol piyade ile sınır dışı edilenlerin kendisine yeterli olduğunu düşünen ve İtalyan adamla savunma şerefini paylaşmayı istemeyen sinirli bir tip olan Don Pedro bu desteği kabul etmedi". Osmanlı kaynaklarından Rumûzî (bk. *Tunus*, vr. 612b), Halkulvad Kalesi'nde 7.000 kadar "yarar" askerin bulunduğunu söyler. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, II, 89), toplam asker sayısından bahsetmeksizin, kalenin fethi sırasında 5 bin "kâfir" in kılıçtan geçirildiğini zikreder. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 331) ise muharebe ve muhasara esnasında 5 bin "kâfir" in katledildiği, ayrıca kalenin fethedildiği gün 2.000 kişinin esir alındığını kaydeder. Ayrıca bk. Ahmet Rıza Açıkan, *Tunus'un Fethi*, s. 33, 47-48.

25 Rebiülevvel/15 Temmuz'da Halkulvad'ın muhasarası için harekete geçildi. Yer yer çadırlar kurulup, metrisler kazılmaya başlandı¹¹⁸. Asker, serdarın emriyle topları karaya çekti. Sinan Paşa, bu hazırlıklar yapılırken, Don Pedro Portocarreo'ya, kaledekilerle birlikte ya Müslüman olmaları ya cizye mukabili itaat etmeleri ya da harbe hazırlanmaları hakkında bir nâme gönderdi. İspanyol komutan, serdarın tekliflerini reddederek, kaleyi harben alabiliyorsa alması cevabıyla elçiyi geri gönderdi. Serdar Sinan Paşa, bunun üzerine Kapudan Kılıç Ali Paşa, beylerbeyiler, ümerâ ve rüesanın hazır bulunduğu harp divânında muhasara tertibini tanzim etti¹¹⁹. Kumluca Deniz (Tunus Gölü) tarafından Kapudan Kılıç Ali Paşa çadırını ve Akdeniz tarafından da Serdar Sinan Paşa otağını kurdurup musaraya başladılar. Bu esnada Cezayir Mağribi'nden mazûl Arap Ahmed Paşa da buraya gelip serdarın emriyle kalenin güney tarafına çadırını kurarak kuşatmada yerini aldı¹²⁰.

Sinan Paşa, bir taraftan Halkulvad'ı muhasara ederken, diğer taraftan da Tunus Şehri'nin fethini kararlaştırdı. Donanma buraya ulaşmadan önce Tunus'tan birkaç mil uzakta derneğe girmiş olan ve Osmanlı askerinin karaya çıktığı gün akşam namazından sonra ordu tedarikle meşgul iken serdarın yanına gelen Tunus Beylerbeyi Haydar Paşa ile Trablusgarb Beylerbeyi Mustafa Paşa bu işe memur edildiler. Haydar Paşa ve Mustafa Paşa, maiyetlerinde kifayet miktarı asker bulunmadığını, bilhassa da yanlarına tüfekendâz verilmezse şehri fethetmelerinin mümkün olmadığını söylediler. Bunun üzerine Sinan Paşa, Mezistre Sancakbeyi Mahmud Bey'i, Karahisar Sancakbeyi Bekir Bey'i ve sekiz yüz nefer Mısır kulları ile iki bin kadar gönüllü taifesine Habib Ağa'yı serdar tayin edip, bir miktar topla birlikte beylerbeyilerin emrine verdi¹²¹.

¹¹⁸ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87a.

¹¹⁹ Rumûzî, *Tunus*, vr. 599a-601a [vr. 600b'deki minyatürde Halkulvad komutanının kalenin teslimine dair Sinan Paşa'nın teklifini reddetmesi tasvir edilmektedir].

¹²⁰ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87a; Selânikî, *Tarih*, I, 94. Vusûlî (bk. "Selim-nâme", s. 93), su kulesi fethedilir edilmez serdar ve kapdanıderyanın metrislerini kurdurup düşmana karşı top ateşine başladıklarını, "emr-i metris tamâm ve kal'a cengine ikdâm" olduğunu yazar. Rumûzî (bk. *Tunus*, vr. 601a), kuşatma tertibini aynı şekilde nakleder, ancak muharebe ve muhasaranın fiilen başlayıp başlamadığı hakkında bir şey söylemez. Zîrekî (bk. *Feth-i Kıbrıs*, s. 34-36), karaya çıkıldığı günü ilk muharebenin ardından o gece orada kalındığını, ertesi gün yeniçerilerin metrisler yaptıklarını, düşmanın da kale haricinde metrisler kurduğunu, bu suretle günlerce metris çatışmalarının yaşandığını, 10 Rebiülahir/30 Temmuz'da donanmadaki topları karaya çekmeye giden Arab Ahmed Paşa'ya saldıran İsyanyolların mağlup edilmesiyle düşmanın tamamıyla kaleye kapandığını kaydeder.

¹²¹ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87a; Rumûzî, *Tunus*, vr. 601a-602a; Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 431. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, II, 89) ve Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 331), sehven, Haydar Paşa, Mustafa Paşa ve kapıkulları ile Mısır gönüllülerinden birçok askerinin 2 Rebiülahir/22 Temmuz'da serdar tarafından Halkulvad karşısında metrise sokulduklarını söylerler.

Serdardan aldıkları emir ve yardımla harekete geçen Mustafa Paşa ve Haydar Paşa, Tunus Şehri'ni muhasara edip, gece gündüz toplarla dövmeye başladılar. Tunus'un etrafındaki surlar müstahkem olmadığı gibi, şehirde az sayıda İspanyol askeri vardı. Tunus'un Müslüman ahalisi de kendi aralarında Osmanlılarla birlikte hareket etmek üzere anlaşmaya varmışlardı. Dışarıdan Osmanlı askerinin yürüyüşe geçmesi, içerden de Müslüman ahalinin saldırısı karşısında Tunus'taki İspanyollar Bastiyon Kalesi'ne doğru kaçtılar¹²². İspanyollar, hayli büyük bir şehir olan Tunus'u müdafaa edemeyeceklerini bildiklerinden şehre yakın bir yerde altı köşeli, sağlam bir istihkâm olan Bastiyon'u inşa ve burayı "birbirin bekler bedenlerle müstahkem kılup", etrafına hendek kazdırıp, lâkin tamamlamaya güçleri yetmediğinden mümkün mertebe tahkim etmişlerdi¹²³. Don Juan, kalenin komutasını Gabrio Serbelloni'ye vermiş, maiyetinde Pagano Doria emrinde 4 bin İtalyan ve Salazarlı Andrea komutasında 4 bin İspanyol piyade ile Don Lopez Hortado di Mendoza komutasında 100 süvari bırakmıştı¹²⁴.

Osmanlı askeri, Bastiyon'dan çıkan düşmanı da kaleye çekilmek zorunda bıraktıktan sonra Tunus'a dönerek şehri tamamıyla kontrol altına aldı (28 Rebiülevvel/18 Temmuz). Tunus'un ele geçirilmesi, Halkulvad önlerindeki orduda ve serdar nezdinde büyük memnuniyete sebep oldu¹²⁵. Buranın fethini müteakip derhal Bastiyon muhasara edildi. Sefere iştirak için bu tarafa gelmiş olan Cezayir Beylerbeyi Kaid Ramazan Paşa da Serdar Sinan Paşa tarafından Bastiyon üzerine gönderildi. Halkulvad kuşatması devam ederken bizzat Serdar Sinan Paşa ile Kapdanıderya Kılıç Ali Paşa, muhasarayı tedkik için Bastiyon önlerine geldiler. Sinan Paşa, daha evvel Haydar Paşa ve Mustafa Paşa maiyetinde gönderilen asker kifayet etmediğinden samsoncubaşı ile bin nefer yeniçeriye ve Silahdarlar Ağası Ali Ağa'yı, sekiz adet top ve altı adet darbzenle burada bıraktı. Yeni yardım gücü de yetersiz olmakla birlikte Sinan Paşa ile Kılıç Ali Paşa, Halkulvad'ın fethini daha mühim gördüklerinden buraya

¹²² Rumûzî, *Tunus*, vr. 602a-603a [vr. 602b-603a'daki minyatürde Sinan Paşa'nın emriyle, Haydar Paşa ile Mustafa Paşa'nın Tunus'u fethetmeleri ve şehirdeki İspanyolların Bastiyon'a çekilmesi tasvir edilmektedir].

¹²³ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87a; Vusûlî, "Selim-nâme", s. 95.

¹²⁴ Gustavo Valente, *Vita di Occhiali*, s. 156; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 38; Ahmet Rıza Açıkan, *Tunus'un Fethi*, s. 33, 47-48. Osmanlı kaynakları Bastiyon müdafilerinin sayısı konusunda muhtelif rakamlar verirler. Rumûzî'ye göre (bk. vr. 619a), Bastiyon'daki asker 7 binden ziyade olup bir miktarı da süvari idi; Sinan Paşa'nın fetihnâmesine göreyse (bk. Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87a), Bastiyon inşa edildiğinde, "içine İspanya beğzâdelerinden Dum Beder nâm nâ-bekâr-ı la'îni beğ diküp ve 1.000-2.000 bin nefer soltat ve cengci koyup ve sengîn toplar ve darb-zenler ile memlû eylemişlerdi". Vusûlî (bk. "Selim-nâme", s. 95), Bastiyon'da birkaç bin soltat bulunduğunu kaydeder.

¹²⁵ Rumûzî, vr. 603b. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 431), Tunus Şehri'ni Osmanlılara karşı Tunus Sultanı Ahmed Hafsî ile "küffâr-ı hâksâr"ın müdafaa ettiğini ve muharebeler sırasında Sultan Ahmed'in öldürüldüğünü söyler.

döndüler. Haydar Paşa, Mustafa Paşa ve Ramazan Paşa, Bastiyon muhasarasını devam ettirdiler¹²⁶.

Bu arada Halkulvad Komutanı Don Pedro Portocarreo, Sicilya'dan yardım istemişti. Lombardiya'da bulunan Avusturyalı Don Juan, şehri kurtarmak için bir miktar asker görevlendirdi ve daha fazlasını toplayabilmek adına Cenova, Napoli ve Palermo'yu dolaştı. Ancak hem umduğu kadar asker bulamadığından, hem de maaşlar ve sair masraflar için yeteri kadar para temin edemediğinden sadece birkaç kadırgayı yardıma gönderebildi. Bu kadırgalar da hava muhalefetinden geri dönünce Don Pedro Portocarreo'nun bu taraftan beklentisi boşa çıktı. Yerel halk, Cesare Carafa'yı kendilerine komutan seçip Osmanlılara karşı mücadeleye katıldı. Andrea Doria ile birlikte Halkulvad'ın işgaline katılan Tiberio Boccafusca, şehirdeki müdafaayı iyi bir idare taktiğiyle örgütlemeyi başardı. Ancak hâlâ Don Juan'dan talep ettiği yardımları bekleyen ve kimseye minnettar kalmak istemeyen Don Pedro, Tiberio Boccafusca'nun desteğini reddetti¹²⁷.

Sinan Paşa'nın Bastiyon'dan dönüşünden sonra 2 Rebiülahir/22 Temmuz'da Halkulvad muhasarası daha da şiddetlendirildi¹²⁸. Kale, günlerce aralıksız bir biçimde top ve tüfeklerle ateş altına alındı. Ancak müdafiiler de Osmanlı ordusuna aynı sertlikte karşılık verdiler. Serdar Sinan Paşa, kaledekilerin mukavemete mecallerinin kalmaması için kendi topçusuna, bilhassa düşmanın toplarını ve kundaklarını vurma talimatı verdi. Topçular bu emre muvafık olarak kalenin neresinden bir top ateşlendiyse oraya

¹²⁶ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87a. Rumûzî (bk. *Tunus*, vr. 606a-606b, 618b), 2 Rebiülahir'den sonra Halkulvad'a karşı şiddetlendirilen hücum esnasında asker kale hendeğini doldurmakla meşgulken Sinan Paşa'nın bu tarafa gelmiş olan Cezayir Beylerbeyi Kaid Ramazan Paşa'ya bir haberci gönderip Bastiyon Kalesi'ni muhasara etmesini emrettiğini ve Ramazan Paşa'nın Tunus'u fetheden askerle birlikte Bastiyon'u kuşattığını nakleder, ancak Sinan Paşa ile Ali Paşa'nın Bastiyon'a gittiklerinden bahsetmez. Zîrekî (bk. *Feth-i Kıbrıs*, s. 36), samsoncubaşının bin yeniçeri, sihahiler, silahdarlar ve gönüllülerle birlikte yardımına gönderildiğini kaydeder, fakat Sinan Paşa ve Ali Paşa'nın buraya gittiklerinden söz etmez. Vusûlî de (bk. "Selim-nâme", s. 95), serdar ve kapdanıderyanın Bastiyon'a gelip gittiklerinden söz etmez.

¹²⁷ Muhasaranın daha da ağırlaştığı ilerleyen günlerde öfkeden kontrolünü neredeyse tamamen kaybeden Don Pedro, Kaptan Antonio Caraffa'nın, Halkulvad'da kalan 700 parça bronz iyi bir şekilde değerlendirmek gerektiğini önerdiği zaman, hepsinin bir çuvala konup denize atılmasını emredecekti, bk. Gustavo Valente, *Vita di Occhiali*, s. 157. Ayrıca Don Juan'ı Halkulvad'ın yardımına gitmediği için eleştiren bir İtalyan şarkısı için bk. Lubenau, *Seyahatname*, II, 633.

¹²⁸ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87a-87b. Rumûzî (bk. *Tunus*, vr. 603b-604a), Tunus'un ele geçirilmesinden mesrûr olan Sinan Paşa'nın Halkulvad alınmadıkça seferin başarısının kalıcı olmayacağını bildiğinden ordunun kalenin fethi için hazırlanmasını emrettiğini, bunun üzerine harekete geçen askerlerin topları kaleye karşı çektiğini, 2 Rebiülahir Çarşamba seher vakti serdarın emriyle cümle askerlerin harp için hazırlandığını ve cengî harbiler çalınarak topların kaleyi dövmeye başladığını söyleyip, bunu muhasarada harbe "ibtidâ" edilmesi olarak zikreder. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, II, 89) ve Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 330-331) de, Halkulvad muhasarasını doğrudan doğruya bu tarihten başlatırlar. Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 431), Sinan Paşa'nın, Tunus Şehri'nin fethinden sonra kendisi ile birlikte gelen askeri ve kara yoluyla buraya ulaşan Mısır askerini bir yere toplayıp Halkulvad'ı her taraftan muhasara ettiğini kaydeder. Ayrıca bk. Ahmet Rıza Açı, *Tunus'un Fethi*, 48-50.

yoğunlaşarak düşmanın birçok topunu battal ettiler. Bu arada Osmanlı askeri, metrisleri ilerletip kalenin hendeği kenarına ulaştı¹²⁹.

Halkulvad, Akdeniz ile Kumluca Deniz arasında içli dışlı iki kat hisar olup, her birinin hendekleri denizden kesilmişti. İçlerinde gemilerin dolaşabileceği kadar geniş ve derin olan bu hendeklerin hisar-peçeleri ve etraflarında “acîb ü garîb” tabyaları bulunmaktaydı¹³⁰. Bu sayede Kumluca Deniz’de bulunan kayıklarla sürekli Bastiyon’dan dörder beşer yüz nefer yardıma gelerek Halkulvad’dakileri takviye ediyor ve müdafiler hisarın istihkâmına itimad edip dayanıyorlardı. Kaledekilerin kendi saflarında bulunan Tunus Beyi Mevlay Ahmed’in kardeşi Mevlay Muhammed’in sözlerine inanıp, “bunun gibi hısâr-ı üstüvârun teshîri mümkün midür?” diyerek mağrur oldukları alınan dillerden öğrenilmekteydi. Hendek zaptedilmeden kalenin düşmeyeceğini gören Sinan Paşa, Osmanlı ordusundaki Arap askerlere serdar olan Seyyid Ebu Tayyib Bey’e ve kürekçilerle gönüllülere hendeği doldurmak üzere tomruk, çalı, ağaç ve toprak sürmelerini emretti. Bir iki hafta gece gündüz çalışılıp hendek doldurulduğu gibi buradaki birikinti kaleye bir milden daha yüksek “kûh-pâre” şeklinde havale olup ve üzerine top çekilip kaledekiler hareketten men edildi¹³¹.

Hendeğinin doldurulması tamamlanınca Sinan Paşa’nın bundan sonra kalenin fethi için nasıl bir tedbir alınması gerektiğine dair istişareye davet ettiği önde gelen kumandanların lağım çalışmalarının başlatılmasının uygun olacağını tavsiye etmeleri üzerine faaliyetler bu alana teksif edildi. Lağımcılar, birkaç yerden suru delmeyi başardılar. Bu esnada İspanyolların patlatmak için fırsat bekledikleri bir lağımları keşfedildi ve içindeki altmış varil “ot” alınarak battal hâle getirildi. Nihayet Osmanlı lağımcıları işlerini tamamladılar ve uygun bir anda lağımları ateşe verdiler. Kopan büyük gürültüye rağmen kale bedeninde Osmanlı askerinin içeriye girmesini sağlayacak

¹²⁹ Rumûzî, vr. 604b-605a.

¹³⁰ Kale ve hendeğin tasviri için bk. Âlî, bk. *Künhü'l-ahbâr*, II, 89; Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87b; Rumûzî, *Tunus*, vr. 605b; Vusûlî, “Selim-nâme”, s. 93.

¹³¹ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87b. Vusûlî (bk. “Selim-nâme”, s. 93), bir “nehre” benzeyen hendeğin toprak ve çalı ile doldurulmasının mümkün olmadığı görülünce Sinan Paşa’nın emriyle yapılan müşaverede askerin karşıya geçirilmesi için sallar hazırlanmasına karar verildiğini, bu suretle askerin nakledildiğini yazar. Zîrekî (bk. *Feth-i Kıbrıs*, s. 38-39), hendeğin doldurulması emriyle herkesin kendi kolundan toprak sürmeye başladığını; donanmadaki yeniçerilerin ve kürekçilerin de Arap Ahmed Paşa kolunda bu işle istihdam edildiğini; bu sırada Sinan Paşa kolundaki yeniçerilerin karşılarındaki düşmanı mağlup ettiklerini; düşmanın kaçarken bir lağıma ateş vermelerine aldırış etmeden onları içisara kadar kovaladıklarını; o günkü çatışmada beş bin düşmanın öldürüldüğünü kaydeder. Hendeğin nasıl doldurulduğundan söz etmeyen Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, II, 89), Misine Adası’nda mutahassın olan Tunus Beyi Muhammed Hafsi’nin bir gece Halkulvad’a girerek müdafilerin safına katıldığını kaydeder. Ancak müellifin, Muhammed Hafsi’nin beraberinde 7000 askerin bulunduğu dair ifadesi ihtiyatla kullanılmalıdır. Rumûzî (bk. *Tunus*, vr. 606a), yalnızca serdarın askere gece gündüz çalışıp hendeği doldurmalarını ve buradan kaleye bir yürüyüş yolu temin etmelerini emrettiğini belirtir.

büyükte bir gedik oluşmadı¹³². Serdar Sinan Paşa, lağımlardan umulan netice alınamayınca, askere bir an evvel metris işini tamamlamalarını ve yürüyüş yapılabilmesi için surlarda gedik açmalarını emretti. Kalede bir gedik açılır açılmaz yürüyüş yapıldıysa da gediğin önünde yapılan muharebede İspanyolların direnişi kırılmadı ve Osmanlı askeri metrislerine geri çekildi. Müteakip günlerde gedik genişletilmeye çalışılırken İspanyollar içlerine top koydukları birçok kayıkla Kumluca Deniz'e çıkıp Osmanlı metrislerini topa tutarak bir hayli zayıf verdirdiler. Sinan Paşa, derhal topları bu tarafa çevirtirip İspanyolları firara mecbur etti¹³³.

En sonunda Halkulvad'ın Sinan Paşa'nın bulunduğu taraftaki gümrükhane kulesi alındı. Buradaki İspanyol askerlerinin bir kısmı öldürüldü, bir kısmı ise kaleye kaçtı. Açılan gediklerden yürüyüş yapılarak dış kalenin bir kara tabyası da fetholundu ve içine beş yüz nefer fedai asker yerleştirildi¹³⁴. Bastiyon'dan yardıma gelen İspanyollar, muhafazadaki bu askerlerin üzerine hücum edince, Osmanlı ordusu 6 Cemaziyülevvel/24 Ağustos'ta üç koldan hep birlikte yürüyüşe geçerek Halkulvad'ın iç ve dış hisarını fethetti¹³⁵. Kaledeki İspanyollardan sağ kalanlar, Osmanlı askerleri tarafından esir alındılar. Tunus Beyi Mevlây Muhammed ile "kâfir beyi olan Milan taifesinden gayrı İblo nâm" kimse yakalanarak serdarın huzuruna getirildiler. Sinan Paşa, adı geçen esirleri zincire vurdurup bir gemide miri için hapsedirdi. Kalede sağ olarak ele geçirilen Araplar siyaset olundu. Serdarın tayin ettiği bir kâtip kaleye gelerek

¹³² Rumûzî, *Tunus*, vr. 606b-608a [vr. 607b'deki minyatürde Halkulvad muhasarasında bir lağımın patlatılması tasvir edilmektedir]. Zîrekî'ye göre (bk. *Feth-i Kıbrıs*, s. 36-37), 17 Rebiülahir/6 Ağustos'ta yeniçeri kethüdası kolunda olup Halkulvad'dakilerin içeriye girip çıktıkça kullandıkları bir kule fethedildi. Buradaki müdafiler Halkulvad'a kaçtılar. Ertesi gün Osmanlılara sığınan iki müdafii düşmanın zor durumda olduğunu haber verdi. Yine bu sırada düşmanın son fethedilen kuleden deniz kenarına kadar altmış varillik barut gizlediğini öğrenen yeniçeriler bunları bulup hileyi bertaraf ettikler.

¹³³ Rumûzî, vr. 608b-611a.

¹³⁴ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87b. Rumûzî (bk. *Tunus*, vr. 611a-612b), sadece serdarın kolunda haric-i surda bulunan ve Osmanlı askerine hayli telefât verdiren müstahkem bir kulenin zararının defî için Sinan Paşa'nın serdengeçti dilâverler yazdığını; bunların bir gece baskınla kuleyi ele geçirdiklerini; baskından habersiz olan kuledekilerden birçoğunun öldürüldüğünü ve sağ kurtulanların da Halkulvad'a sığındıklarını kaydeder [vr. 611b-612a'daki minyatürde Sinan Paşa'nın Halkulvad'ın "taşra su kulesini" fethi tasvir edilmektedir].

¹³⁵ Sinan Paşa'nın fetihnâmesinde (bk. Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87b) ve Âli Efendi (bk. *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 431-432), Osmanlı askerinin Halkulvad'a daha önce lağımlarla açılan gediklerden girdiği kaydederler. Rumûzî (bk. *Tunus*, vr. 612b-614b) ise, herhangi bir karşı saldırıdan bahsetmeksizin, 6 Cemaziyülevvel/24 Ağustos'ta Sinan Paşa'nın emriyle umumî yürüyüşün yapıldığını; kaledekilerin cümleten gediğin ağzına geldiklerini; Osmanlıların burada İspanyolları tarumar edip Halkulvad'a girdiklerini zikreder [vr. 609'daki minyatürde yürüyüşle Halkulvad Kalesi'nin fethi tasvir edilmektedir]. Zîrekî (bk. *Feth-i Kıbrıs*, s. 39-42), 4 Cemaziyülevvel/22 Ağustos'taki umumi yürüşün düşmanın kaleye yakın yerdeki lağımı patlatması yüzünden başarısız olduğunu ve o gün pek çok askerle iki sancakbeyinin şehid düştüğünü; ertesini gün tekrar yürüyüş yapılarak gediklerin ağzında top ve tüfeklerle direnmeye çalışan düşmanın içhisara çekilmeye mecbur edildiğini; 6 Cemaziyülevvel'de içhisarın da fethedildiğini kaydeder. Vusûlî (bk. "Selim-nâme", s. 94-95), kalenin umumî yürüyüşle fethedildiğini, çatışmalarda ümerâdan birkaçının şehid düştüğünü söylemekle yetinir. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, II, 89) ve ondan naklen Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 331), kalenin fethi için aynı tarihi verirler, ancak bunun nasıl gerçekleştiğinden bahsetmezler.

bütün ganimeti defter ve mîrî namına zapt etti. Sinan Paşa, bütün askerlere terakkiler ve fetih sonuçlandığında memnun edileceklerine dair istimaletler verdi¹³⁶. Halkulvad Kalesi İspanya'ya altmış mil kadar yakınlıkta bulunduğu ve deniz mevsimi itibariyle tamir ve zaptı zor olduğundan tahribi ittifakla münasip görüldü. Temeller bazı yerlerinden kazdırılıp, düşmandan alınan barutun ekseri buralara döktürülerek bir haftalık çalışmayla kale, bir daha temellerinin atılması dahi mümkün olamayacak şekilde berhava edildi¹³⁷.

Serdar Sinan Paşa, Halkulvad'ın fethinden sonra, muhasarası birkaç beylerbeyi nezaretinde bir müddetten beri devam eden Bastiyon'a geldi. Esasında burası, Sinan Paşa gelinceye kadar tam manasıyla kuşatmaya alınamamış, İspanyollar kaleye hapsedilememişti. Kale kapısını dahi kapatmayan müdafiler, süvari ve piyade olarak zaman zaman huruc hareketinde bulunmakta, her ne kadar yine firara mecbur kalsalar da metrislerdeki Osmanlı askerine ciddi telefât verdirmekteydiler. Samsoncubaşı, böyle bir baskın esnasında şehid edilmişti. Bastiyon'a gelen Sinan Paşa, muhasarayı daha da sıkılaştırdı. Metrisler ilerletildi ve toplar çekilip kale 8 Cemaziyülevvel/26 Ağustos'tan itibaren şiddetli bir şekilde dövülmeye başlandı. Sinan Paşa, alınan dillerden İspanyol donanmasının yardıma gelmediği kesin olarak öğrenildiğinden Kılıç Ali Paşa'yı da Bastiyon'a çağırıp muhasaraya dâhil etti. Bazı gedikler açılır açılmaz kaleye yürüyüş yapıldıysa da sabahtan öğleye kadar süren muharebelerde müdafaa kırılmadı. Metrislerine geri çekilen askeri teselli eden serdar, ertesi gün kesif topçu ateşini yeniden başlattı. Bu arada müdafiler, yıkılan yerleri mümkün mertebe tamire çalışıyorlardı. "Yemen harekâtında kale muhasaralarında hayli tecrübe kazanan" serdar, gayretlerini arttırmak için askerleri çeşitli bölüklere ayırıp, her bir bölümü farklı bir mahalde görevlendirdi. Bir gediğin karşısına "kapu yeniçerisi"ni, bir gediğe diğer kapıkulları ile

¹³⁶ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87b; Rumûzî, *Tunus*, vr. 614b-618a [vr. 615b'deki minyatürde Sinan Paşa'nın Halkulvad'ı feth ve Tunus hâkimiyle Halkulvad komutanını esir etmesi; vr. 616a'daki minyatürde de Arap Ahmed Paşa kolundan Halkulvad'a açılan gedikten çıkartılan bayraklar tasvir edilmektedir]. Rumûzî, Tunus beyinin adını sehven Ahmed olarak kaydeder.

¹³⁷ Selânikî, *Tarih*, I, 97; Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87b. Rumûzî (bk. *Tunus*, vr. 636b-638a), kendi metninde, Küçük Bastiyon'un alınmasından sonra toplanan Divân'da, isim belirtmeksizin, fetholunan "kal'anın" yıkılmasının kararlaştırıldığını; önce "kâfir forsalar" marifetiyle çalışmaların başlatıldığını; ancak bu şekilde kalenin tahribinin iki ayda dahi tamamlanamayacağı anlaşılınca 36 yerden açılan lağımlarla surların temellerinden havaya uçurulduğunu zikreder. Ancak vr. 638a'daki minyatürün tanıtım başlığında yıkılıp yakılan bu kale "Halkulvad" olarak kaydedilir. Bununla birlikte Halkulvad'ı 1588 sonunda gören Lubenau, kalenin ayakta ve müstahkem olduğunu yazar (bk. *Seyahatname*, II, 629-630).

gönüllüleri, bir gediğe Mısır ve Mağrip askerini tayin edip, kendisi de başka bir gediğe yerleşti¹³⁸.

21 Cemaziyülevvel/8 Eylül'de¹³⁹ Sinan Paşa bir kolun komutasını bizzat üstlenip, diğer iki kolu Kapudan Kılıç Ali Paşa'nın ve Mustafa Paşa ile Arap Ahmed Paşa'nın uhdesine havale ederek Bastiyon'a tekrar yürüyüş emri verdi. Bu defa Osmanlı askeri, şiddetli bir muharebe neticesinde surlara bayrak dikip hisara girmeyi başardı. Direnmenin mümkün olmadığını anlayan müdafiler, kaleden çıkıp Kumluca Deniz'de bulunan Küçük Bastiyon'a (Müteberrika veya Müterika) doğru kaçmaya başladılar. Firarilerin peşine düşen Osmanlı askerleri, yetişebildiklerinden bir kısmını katl ve bir kısmını da esir etti. Küçük Bastiyon'dakiler mukabeleye çıkıp, arkadaşlarından 200 kadarını kaleye aldılar. Osmanlı askeri, bunun üzerine Bastiyon'a geri döndü. Serdar Sinan Paşa, yakalanıp huzuruna getirilen Bastiyon Komutanı Gabrio Serbelloni'yi, zindana atmasını ve sıkıca nezaret altında tutmasını tembihleyerek kendi gemisinin kaptanına teslim etti¹⁴⁰.

Vakit kaybetmeksizin toplar, Küçük Bastiyon'a karşı hazırlandı. Bunun üzerine kaledeki İspanyollar vire bayrağını çektiler ve serdarın huzuruna gelen temsilcileri aracılığıyla emân talep ettiler. Sinan Paşa, kalenin kayıtsız şartsız teslimi ve Bastiyon'dan kaçanların iadesi karşılığında gitmelerine müsaade edeceğini söyleyerek emâna rıza gösterdi. Bunun kabul edilmesi üzerine serdar tarafından görevlendirilen bir kâtip Küçük Bastiyon'a gelerek, kalenin eski müdafilerini, sonradan sığınanları, bütün harp aletlerini, mâl ve esbâbı defter etti. Defterdeki mal ve silahların görevli memurlarca zapt edilmesinden sonra Sinan Paşa, Küçük Bastiyon halkına, İspanya kralına bizzat gelerek yahud bir kaptanını göndererek denizde karşısına çıkmasını

¹³⁸ Rumûzî, *Tunus*, vr. 618b-626b. Bu harekâtı Tunus Şehri'nin muhasarası olarak tasvir eden Zîrekî (bk. *Feth-i Kıbrıs*, s. 43-44), Sinan Paşa'nın buraya gelmesiyle hisarın 17 gün şiddetle dövüldüğünü; ardından aynı gün içinde iki ayrı yürüyüş yapıldığını; ancak düşmanın direnişinin bir türlü kırılmadığını; Sinan Paşa'nın ertesi gün divânı toplayıp ümerâyı ve askeri gayretsizliklerinden ötürü azarladığını; bunun üzerine askerin gayrete geldiğini ve lağım faaliyetlerinin başladığını kaydeder.

¹³⁹ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87b.

¹⁴⁰ Rumûzî, *Tunus*, vr. 626b-631b [vr. 629b-630a'daki minyatürde Sinan Paşa'nın, Halkulvad'ın fethini müteakip Bastiyon'u harben feth ve tahrip edip, içindekileri kılıçtan geçirmesi tasvir edilmektedir]. Müellif kalenin, 27 Cemaziyülevvel/14 Eylül'de, fethedildiğini kaydeder. Zîrekî (bk. *Feth-i Kıbrıs*, s. 44-46), önce yeniçerilerin hisarın bir kulesini zapt ettiklerini; ertesi gün olan 27 Cemaziyülevvel'de de umumi yürüyüşle fethin tamamlandığını nakleder. Gustavo Valente (bk. *Vita di Occhiali*, s. 157) ve Ahmet Rıza Açıkan (bk. *Tunus'un Fethi*, 52-53) ise, kalenin 13 Eylül'de düştüğünü yazarlar. Bastiyon'un harben fethi için ayrıca bk. Vusûlî, "Selim-nâme", s. 95-96.

beklediğini haber vermelerini söyleyip, memleketlerine gitme izni verdi¹⁴¹. Ancak Don Juan'ın kardeşinin de emânla gidenler arasında bulunduğu öğrenilince bazı Osmanlı askerleri ardından yetişip başını kestiler. Her iki Bastiyon'da ele geçirilen 205 adet toptan 35 tanesi Tunus muhafazası için alıkonulup, geriye kalanları İstanbul'a getirilmek üzere gemilere konuldu. İki kale de temellerinden havaya uçuruldu¹⁴².

Sinan Paşa, son olarak Tunus'taki Osmanlı eyalet sistemini tanzim etmek istedi. Tunus Kalesi tamir, tahkim ve gerekli silahlarla teçhiz edildi. Serdar, sıra kale muhafazasında bırakılacak neferâtın tayinine geldiğinde cümle askeri ihzar edip, “Her kim burada bir müddet kalır ve vazifesini ifa ederse kendisine terakki-i tam ile riayet-i tam olunacaktır” dedi. Ancak askerden bu teklife karşılık gelmediği gibi kapıkulları ile sipahiler, “Hidmeti ve fethi tamam ettik. Burada kalmaya kudretimiz yoktur, bize riayet lâzım değildir” diyerek itirazlarını alenen dillendirdiler. Bunun üzerine Sinan Paşa, münadiler marifetiyle, “İhtiyarıyla her kim üç yıl süreyle burada mukim olur ve bu havalıyı koruyup vazifesinin gereğini yerine getirirse, kuloğlu ise onar akçe ile kapıya geçer, gönüllü ise kendisine 6 bin akçelik timar verilir. Ayrıca burada kaldıkları müddetçe nafakaları günde dörder akçe olur” duyurusunda bulundu. Bunu işitenlerden ve askerden dirlik isteyenler serdara müracaatla muhafaza hizmetine talip oldular. Bu sayede Tunus Kalesi'ne 1.000 nefer tayin edildi. Sinan Paşa, adaletle muamelede

¹⁴¹ Rumûzî, *Tunus*, vr. 631b-636b [vr. 634b-635a'daki minyatürde Sinan Paşa'nın, Küçük Bastiyon'u feth ve tahrip edip, müdafilerini emânla İspanya'ya göndermesi tasvir edilmektedir]. Emân teklifinin doğrudan Osmanlılardan geldiğine dair başka bir rivayet de vardı. Buna göre Sinan Paşa ile Kılıç Ali Paşa, Küçük Bastiyon Kalesi'ne sığınıp mücadeleye devam eden Pagano Doria ve Giovanni Sinogera'ya bir emânname göndererek teslim olmaları hâlinde kalede bulunanların serbestçe çekilip gidebileceklerini söylediler. Pagano Doria, Türklere güvenmediğinden, hayatını kurtarmaları karşılığında 1.000 altın vaadederek dört Arap'a teslim oldu. Ancak bu kimseler, Pagano Doria'yı öldürüp kellesini Sinan Paşa'ya getirdiler. Giovanni Sinogera ise, aynı akıbete uğramamak için Sinan Paşa'nın huzuruna çıktı ve İspanya krallık hazinesinden kendisine verilmiş olan 15.000 dukayı da teslim etti. Sinogera, kaledekilerin tamamının serbest bırakılmasını temine çalıştıysa da Sinan Paşa Pagano Doria'nın kesik başını göstererek sadece kalenin eski sakinlerinin gitmesine ruhsat vereceğini söyledi. Korkuya kapılan Giovanni Sinogera, bunu üzerine teslim mukavelesini imzaladı ve yalnızca 50 kişinin hayatını kurtarabildi, bk. Ahmet Rıza Açıkan, *Tunus'un Fethi*, s. 53.

¹⁴² Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 87b. Fetihnâme'yi kullanan ve kalenin vire ile teslim alındığını belirten Seyyid Lokman'ın aksine Rumûzî (bk. *Tunus*, vr. 630b), muhtemelen Sinan Paşa'yı emâna muhalif bir iş yapmış göstermemek için, Don Juan'ın kardeşinin Bastiyon'dan kaçıp Küçük Bastiyon'a sığınmak isterken denizde Osmanlı askerlerince öldürüldüğünü söyler. Âli (bk. *Künhü'l-ahbâr*, II, 89-90), Bastiyon ve Küçük Bastiyon'un adlarını Hisar-ı Muakkal Halkulvad ve Buhayre-i Halkulvad olarak verir ve her iki kalenin fethedildiğini belirtir. Müellif ayrıca, Buhayre-i Halkulvad'ın harap yerlerinin tamir edilerek kalede ele geçirilen 205 adet toptan 35'inin burada bırakıldığını kaydeder. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 331-332) de, Bastiyon kalelerinin fethedildiğini söyler. Ancak zikri geçen toptanların Halkulvad'da ele geçirildiğini, miktarı beş yüzden fazla olan bu toptanların İstanbul'a getirildiğini, kendi zamanında Tophane ve Sarayburnu'nda teşhir edilmekte olan toptanların ekserinin bunlar olduğunu nakleder.

bulunmasını nasihatle Haydar Paşa'yı Tunus beylerbeyliğinde bıraktı. Hazineye ait gelirleri toplayarak eyaletteki askerin mevacibini vermesi için bir defterdar tayin etti¹⁴³.

Tunus'un feth ve tanziminin tamamlanması üzerine Sinan Paşa, İstanbul'a avdet kararı aldı. Akdeniz'de bir süre düşmanı arayan fakat bulamayan Osmanlı donanması, Malta Adası'nda demirledi. Serdarın emriyle karaya çıkan asker, adayı tahrip edip hayli ganimet aldı. Sinan Paşa, düşmandan "intikam" almak için Malta Kalesi'ni muhasara ve feth edip ondan sonra İstanbul'a dönülmesini gündeme getirdiyse de Kapudan Kılıç Ali Paşa, mevsimin ilerlemiş olduğunu, yolda kış bastırırsa donanmanın zarar göreceğini ve gemilerinin muhafazasının kalenin fethinden daha mühim olduğunu söyleyince bundan vazgeçildi. İki gün daha Malta'da karar edildi. Bu süre zarfında askerler eksiklerini tamamladılar, rüesa gemileri yolculuk için yeniden hazırladı ve Sinan Paşa kendi kethüdası Geyvan Kethüda ile Mustafa Bey'i Tunus fetihnâmesini İstanbul'a ulaştırmak üzere bir gemi ile o tarafa gönderdi¹⁴⁴.

Tekrar denize açılan donanma bir müddet daha Akdeniz'de dolaşmasına rağmen Don Juan ve sairlerinden bir ize rastlayamadı. Sinan Paşa, bunun üzerine "su-yı Rûm"a dümen kırdırdı. Neceşiler Adası'nda gemilerin toplanması için 11 gün beklendikten sonra Venedik Körfezi'nde demir atıldı. Sinan Paşa, donanmanın büyük bölümünü geride bırakıp, şehrin müdafaa sistemini görmek amacıyla 33 adet baştarde ile Venedik önlerine geldi. Flandralar ve sancaklarla tezyin edilmiş filo, Venedik'in karşısında toplarını ateşleyerek nümayiş yaptı. Venedikliler, önce hisardan atılan toplarla karşılık verdiler, sonra da Sinan Paşa'ya bir heyet gönderdiler. Bu sırada Sinan Paşa, "dem ola lâzım ola" düşüncesiyle, gizlice kalenin hendeğini, surlarını ve dövülmeye müsait

¹⁴³ Rumûzî, *Tunus*, vr. 638b-640b. Müellif, Sinan Paşa'nın, Haydar Paşa'yı beylerbeyi "tayin" ettiğini yazar. Ancak Haydar Paşa, gerek Tunus hârekâtı arefesinde gerekse 27 Şaban 982/12 Aralık 1574'e kadar beylerbeyi sıfatı ile anılmaktadır (bk. MD 25, 105/1166, 13 Zilhicce 981/5 Nisan 1574; 323/2975, 2 Şaban 982/17 Kasım 1574; 341/3106, 27 Şaban 982/12 Aralık 1574). Âli (bk. *Künhü'l-ahbâr*, II, 90), ve Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 332), sehven, Sinan Paşa'nın Ramazan Paşa'yı Tunus beylerbeyi tayin ettiğini belirtirler. Sinan Paşa'nın Tunus'u tanzimi ile ilgili olarak ayrıca bk. Âli Efendi, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî*, s. 432.

¹⁴⁴ Rumûzî, *Tunus*, vr. 640b-644a. Vusûlî (bk. "Selim-nâme", s. 96), Sinan Paşa'nın Bastiyon'u fethedince derhal müjde haberiyle kethüdasını İstanbul'a gönderdiğini, kethüdanın "bir niçe gün yol elemin" çekip şehre ulaştığını, bu hizmetine karşılık bir hil'atla taltif edildiğini, haberin ilanıyla payitahtta büyük sevinç yaşandığını yazar. Selânikî'ye göre (bk. *Tarih*, I, 97), Geyvan Kethüda, Halkulvad'ın feth ve tahribi müjdesi ile Gurre-i Receb/17 Ekim'de İstanbul'a geldi. Seyyid Lokman'a göre (bk. *Zübde*, vr. 86b), müjde haberiyle Oruc adlı kimse 10 Receb'de (26 Ekim) İstanbul'a ulaşarak, kendisinin Mora üzerinden geldiğini, kadirge ile gelen Geyvan Kethüda'nın hava muhalefetinden gecikebileceğini Divân'a ve padişaha bildirdi. İki gün sonra da Geyvan Kethüda İstanbul'a ulaştı ve kendisine mükafeten Midilli sancağı verildi. Ancak Ruus kayıtlarına göre, Midilli sancağı Geyvan Kethüda'ya 10 Receb'de tevcih edilmiş, Oruc'a da aynı tarihte çavuşluk verilmiştir (bk. MD 25, 302/2797; 303/2803). Yine bu tarihte, donanmanın Rumeli yakasına geçtiği haberini getiren Sinan Paşa'nın kız kardeşi oğlu Zaim Derviş'e 10 bin ve Çavuş Mustafa'ya 3 bin akçe terakki (bk. MD 25, 303/2808); Mora beyinin Tunus'un fethedildiği ve Halkulvad'ın fethedilmek üzere olduğu hakkındaki arzını getiren Dursun'a da iptidadan timar (bk. MD 25, 303/2809) verilmiştir.

mahallerini inceledi ve dönüp donanmaya vâsıl oldu. Serdarın gelişiyle yelken açan donanma, Navarin'e demirleyerek Rûz-ı Kasım'ı burada geçirdi¹⁴⁵.

Bu arada İstanbul, Sinan Paşa'dan, deniz mevsiminin geçmesine binaen donanmanın içeri girmesi gerektiğinden, Sakız ve İskenderiye boğazlarında buldukları haber alınan korsan gemilerini takip için Eğriboz Beyi Ali'ye birkaç gemi bırakıp; İstanbul zahiresi için giden rencber gemilerine muhafaza için hisarerleri yerleştirip; bunlardan Girid'e ve sair yerlere zahire kaçırın olup olmadığını tahkik edip; varsa gemisini zapt ve reisini küreğe koyup dönmesini istedi¹⁴⁶. Navarin'den ayrılan donanma, Modon'da bir gece, Manya Burnu'nu dolaşarak ulaştığı Benefşe'de muhalif rüzgârdan ötürü iki gün kaldı. Havanın sükûn bulmasıyla gemiler münferiden yola devam ederek Kızılhisar'da bir araya geldiler. Burada Divân'ı toplayan Sinan Paşa, muhtemel düşman saldırılarına karşı Osmanlı kıyılarını korumaya memur edilen rüesânın görev mahallerine gitmelerine izin verdi¹⁴⁷.

Müteakiben Kızılhisar'dan ayrılan serdar, Gelibolu'da iki gün gemilerin toplanmasını, Tavşan Adası'nda da altı gün şiddetli rüzgârın dinmesini bekledi. Burada Sinan Paşa'nın emriyle tezyin edilen donanma, sarayın karşısında alay bağlayıp top atışları ve halkın sevinç gösterileri arasında Gurre-i Şaban 982/16 Kasım 1574'te İstanbul Limanı'na demirledi. O gece konağında istirahat eden Sinan Paşa, ertesi gün Divân'a gelip pişkeş çekti ve beraberinde getirdiği esirleri teslim etti. Veziriazam ve diğerlerinin tebriklerinden sonra arza girildi. "Guzât ü mücâhidîne ri'âyet ve rağbet izhârı"¹⁴⁸ için hasta yatağından kalkan II. Selim, Sinan Paşa'ya iltifat edip, hil'atlar, murassa rahatlı atlar, kıymetli kılıçlar ve buna benzer ihsanlarda bulundu. Arzdan çıkıldıktan sonra Sinan Paşa tekrar konağına döndü¹⁴⁹. Esirlerden Tunus Beyi

¹⁴⁵ Rumûzî, *Tunus*, vr. 644a-648a. Müellif, mübalağalı bir şekilde, Venediklilerin Halkulvad'ın fethedildiğini bildiklerinden Sinan Paşa'nın gelişiyle korkuya kapıldıklarını; hatta talep edilse şehri teslim dahi hazır olduklarını; ancak padişahın izni olmadığından serdarın kaleye karşı herhangi bir harekâta girişemediğini söyler.

¹⁴⁶ MD 26, 287/832, 15 Receb 982/31 Ekim 1574. Aynı hususta Kılıç Ali Paşa'ya gönderilen hüküm için bk. MD 26, 288/832, 15 Receb 982/31 Ekim 1574.

¹⁴⁷ Rumûzî, *Tunus*, vr. 648a-649a.

¹⁴⁸ Vusûlî, "Selim-nâme", s. 98.

¹⁴⁹ Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, II, 90; Rumûzî, *Tunus*, vr. 649a-654a [vr. 652b-653a'daki minyatürde Sinan Paşa'nın Divân'da pişkeş çekmesi ve huzura kabulü tasvir edilmektedir]. Selânikî (bk. *Tarih*, I, 98), donanmanın "Şaban'ın nisfi gecesi (30 Kasım)" İstanbul Limanı'na dâhil olduğunu ve serdarın "heman ol Divân günlerinde" pişkeş çektiğini zikreder. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 88a), Sinan Paşa'nın donanma ile Evâhir-i Receb'de (6-15 Kasım) İstanbul'a geldiğini, 5 Şaban (29 Kasım) Cumartesi günü de pişkeşini çektiğini nakleder. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 332), Evâil-i Receb 882/17-26 Ekim 1574'te donanmanın İstanbul'a ulaştığını söyler. Donanmanın Tunus'tan dönüşüyle ilgili tamamen farklı bir güzergâh veren Âli Efendi de (bk. *Telhisi'l-*

Muhammed, 10 akçe nafaka ile Yedikule'ye; Bastiyon Komutanı Gabrio Serbelloni, 5 akçe nafaka ile Rumelihisarı'na hapsedilip; diğerleri de nafaka tahsis edilip çeşitli kalelerde zindana konuldular¹⁵⁰.

Sefer hazırlıklarında hizmetleri görülenler ödüllendirilip¹⁵¹, emirler hilafına orduya katılmayanlar cezalandırıldığı¹⁵² gibi Sinan Paşa ve diğer ümerânın arzları doğrultusunda Tunus, Halkulvad ve Bastiyon fetihlerinde yararlılık gösterenlere tevcihat veya terakki¹⁵³ verildi.

3. İRAN SERDARLIĞI

Osmanlılar ile Safevîler, Amasya Antlaşması (1555) ile tesis edilen barışı uzun süre muhafaza ettiler. Şah Tahmasb'ın ağır bir hastalıkla boğuştuğu son zamanlarında veliahdın kim olacağı hususunda ümerâ ile hanedan mensupları arasında başlayan rekabetin şahın 1576'da ölmesiyle aleni mücadele halini alması, önceleri Osmanlı-İran ilişkilerini etkilemedi. Nitekim durumdan istifade edilmesi gerektiğini bildiren Van beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya, Haziran 1576'da, İran'daki gelişmeleri izlemesi, fakat karşı taraftan aksine bir tavır görülmedikçe sulhü bozacak davranışlardan kaçınması emredildi. Keza, Erzurum, Diyarbakır, Lahsa, Bağdat, Basra ve Şehrizol beylerbeyilerine de mükerreren benzer talimatlar verildi¹⁵⁴.

Şah Tahmasb'ın halefi Haydar Mirza daha tahta çıkışının ertesi günü öldürülünce II. İsmail başa geçti. Yeni şah, ülkesinde buhranı sona erdirmek bir yana seleflerinkine muhalif icraatları ile kısa sürede kendisi aleyhinde bir havanın doğmasına yol açarken, batı komşusuyla da mevcut ilişkileri bozdu. II. İsmail'in

Berku'l-Yemâni, s. 432-433), sehven, İstanbul'a avdet tarihini Selh-i Cemaziyülâhir 983/5 Ekim 1575 olarak nakleder.

¹⁵⁰ MD 25, 329/3003, 5 Şaban 982/20 Kasım 1574. Halkulvad Komutanı Don Pedro Portocarreo, İstanbul'a getirilirken gemide ölmüştü (bk. Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 88a). Mevlay Muhammed ise 1588'de hâlâ Yedikule'de hapiste idi (bk. Lubenau, *Seyahatname*, II, 633-634).

¹⁵¹ Sefer hazırlıklarında hizmetleri görülenlere yapılan tevcihât ve terakkiler için bk. MD 25, 62/664.; 91/1027; 125/1371; 140/1489; 146/1526; 149/1539; 154/1550; 162/1606; 163/1618; 175/1752; 200/1941; 276/2570.

¹⁵² Görevli oldukları hâlde sefere iştirak etmeyenler cezalandırılmasına dair bk. KK 311; MD 24, 277/742; 296/805; 296/806; 298/809; 302/819; 313/851; MD 25, 204/1964; 322/2968; MD 26, 84/218; 100/257; 112/288; MD 27, 38/100; MD 29, 18/39.

¹⁵³ Tunus, Halkulvad ve Bastiyon fetihlerinde hizmeti görülenlere yapılan tevcihât veya terakki için bk. BOA. Bâb-ı Asafî Tahvil (Nişan) Kalemî Defterleri (=A.NŞT), 1081; KK 227; KK 228, vr. 45b-58a; MD 25, 303/2801; 303/2802; 303/2804; 303/2805; 318/2934; 321/2953; 322/2959; 323/2975; 323/2976; 323/2981; 329/3001; 333/3036; 334/3051; 335/3055; 335/3058; 345/3137; 345/3141; 345/3143; 345/3145; 346/3149; 347/3166; 347/3168.

¹⁵⁴ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 18-19; Nebi Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 148-149.

İstanbul'a adam ya da mektup gönderip dostluğunu bildirmemesi, Osmanlı ülkesine gelmekte olan bir kervanın İran topraklarında saldırıya uğraması, sulhe aykırı bu vak'anın sebebini sormak için gönderilen iki çavuşun hapsedilmesi, özellikle de Osmanlılarla anlaşmazlığa düşüp İran'a kaçan bazı ümerânın şah tarafından himaye edilmesi, İstanbul'un tepkisini çekti. Bütün bu gelişmeler, Osmanlı-Safevî sulhünün bozulmasının âmilleri olarak nitelendirilirse de¹⁵⁵ Divân, o tarihlerde henüz harp kararı almamıştı. Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'ya yazılan 7 Ramazan 985/18 Kasım 1577 tarihli mektupta hâlâ “ol cânibden ahde mugayir bir vecih sâdır olunca bu tarafdandahi nakz-ı ahd olur husûslardan ictinâb” etmesi istenmekteydi. Mahmudî Hasan Bey'e gönderilen aynı tarihli mektupta da İran'daki hadiseleri casuslar marifetiyle öğrenmesi ve “sulh u salâha mugayir hareket”lerine vâkıf olduğunda Van beylerbeyi ile haberleşip “iktizâ etdüğine” göre davranması emredilmekteydi¹⁵⁶.

Divân-ı Hümâyûn, ihtiyatlı tavrından ancak II. İsmail'in öldüğü/öldürüldüğü (24 Kasım 1577) ve İran'da yeni hükümdar seçimi konusunda tekrar kargaşanın başladığına dair haberlerin Aralık sonlarında İstanbul'a ulaşması üzerine vazgeçti ve sulhün eski şah

¹⁵⁵ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 19-23; Fahrettin Kırcıoğlu, *Kafkas Elleri*, s. 256-266, 271-272. Şah II. İsmail'in İran'daki icraatları hakkında malumat ve saltanatı müddetince Osmanlılarla “barışı bozacak ve bunun mes'uliyetine katlanacak bir durumda” olmadığından bu savaşın müsebbibi sayılmayacağına dair bir değerlendirme için bk. Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1999, s. 110-121. Nebi Gümüş de (bk. *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 147-148), II. İsmail devrinde İran'ın barışı bozup Osmanlılarla yeni bir savaşı düşündüğünü gösteren bir işarete rastlanmadığını; şayet öyle olsaydı bunun yazışmalarda bir şekilde gündeme gelmesi, İran'ın savaş beklentisi içine girmesi ya da savaşı başlatan taraf olması gerekeceğini; İran'daki karışıklıktan istifade etmek isteyen Osmanlıların harp kararı aldığını belirtir. Safevî kaynakları ise (bk. N. Nader Nejad, *XVI. Asırda İran Kaynaklarına Göre Osmanlı-Safevî Münasebetleri (1502-1590, 1620)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Doktora Tezi, Erzurum 1986, s. 149-151), II. Şah İsmail hayatta iken Osmanlı-Safevî münasebetlerinin tamamıyla sulhâne olduğunu; iki tarafın da birbirinin toprağına saldırıyı düşünmediğini; II. Şah İsmail'in ölümü üzerine Salmas ve Tasuc Hükümdarı Kürd Kadı Bey'in Tebriz'e karşı bağımsızlık mücadelesi başlattığını; Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın Kürtleri desteklemek bahanesiyle saldırıya geçtiğini; bu sırada Şirvanlıların da Safevilere isyan edip Sultan III. Murad'dan yardım istediklerini; aslında III. Murad'ın daha Şah II. İsmail zamanında Şirvanlılara Safevî yönetimine başkaldırmaları şartıyla 50 bin tüfek vaadettiğini; nihayet Osmanlı padişahının, Şehzâde Bâyezid'in İran'da kalan hazinelerini geri almak bahanesiyle aradaki sulhu bozmaya razı olduğunu kaydederler. Dönemin Venedik kaynaklarında savaşın başlamasının sebebi bazen II. İsmail'e bazen III. Murad'a atfedilir. Harbin henüz başlamadığı dönemde İstanbul'da görev yapan Giovanni Correr (bk. *Relazione (1578)*, s. 234-243, 248), Osmanlı-İran ilişkilerini geniş bir şekilde alır. Balyosa göre, “Osmanlıların talebi üzerine” babası tarafından zindanda tutulan II. İsmail'in tahta çıkışmasından sonra ortalıkta savaş çıkacağı dedikoduları yayılmış, sınırlarda bazı hadiseler yaşanmış, yeni şah kendisini tebrik için İstanbul'dan bir elçi gelmemesine son derece öfkelenmiştir. II. İsmail için “şayet tahta çıkmasından sonra da olanlara bakılırsa, Türklerden intikam alma işini hiçbir zaman unutmuyacağına benziyor” değerlendirmesinde bulunan Correr, Osmanlıların da İranlılar ile savaşacak olurlarsa kendileri açısından kısa süre içinde ortadan kalkması pek mümkün olmayan sebepleri bulunduğunu zikreder. Yine de balyos, III. Murad'ın, eğer ani bir karar değişikliği olmazsa ve şah tarafından kışkırtılmazsa şimdilik ona saldırma niyetinin olmadığını öngörür. Balyos Paolo Contarini'ye göre (bk. *Relazione (1583)*, s. 228), “Türkler de İsmail'in düşmanlığını bildiklerinden, bir gün kendilerine karşı savaş açmasını bekliyorlardı”. Fevkalade Elçi Giacomo Soranzo ise (bk. *Relazione (1584)*, s. 292), Osmanlıların, II. İsmail'in ölümü sonrası İran'da yaşanan kargaşadan istifadeyle Şirvan'ı ele geçirmek için savaş başlattıklarını, zira burayı zaptederlerse bütün İran'ı fethedeceklerini bildiklerini ileri sürer.

¹⁵⁶ Şuayib İzgi, *986 (1578) Tarihli 32 Numaralı Mühimme Defteri: [s. 201-400] Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 181-183, hk. 659-660.

tarafından bozulduğunu gerekçe gösterip savaş ilan etti¹⁵⁷. Osmanlı yönetiminin İran'a harp kararı alması, bu kararın aktörleri, savaşın planlaması ve hedefleri ile ilgili gerek muahhar Osmanlı müelliflerinin gerekse araştırmacıların değerlendirmeleri, genelde, Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-ahbar*'ında verdiği bilgilere dayanır¹⁵⁸. Âlî, harp ilanının Şah II. İsmail'in ölüm haberi ulaştıktan sonra vuku bulduğunu söyleyerek zamanlamayı doğru tespit eder. Fakat bu kararı yalnızca Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın İran'da Şah II. İsmail'in öldürülüp yerine Muhammed Hüdâbende'nin geçirildiğine, aralarında anlaşmazlıklar zuhur ettiğine, bu yüzden "Acem mülkünün" fethi için fırsat doğduğuna dair arzı üzerine alınmış göstermesi hatalıdır. Zira yukarıda da belirtildiği üzere, Van beylerbeyinin arzı Şah Tahmasb'ın ölümü sonrasına aitti ve reddedilmişti¹⁵⁹.

Hüsrev Paşa'nın arzının harp ilanındaki rolü hususunda Âlî'yi takip eden Peçuylu, ayrıca Sokollu Mehmed Paşa'nın İran seferlerinin meşakkatinden ve bir yerler fethedilse dahi buraların elde tutulamayacağından bahisle padişahı bundan vazgeçirmeye çalıştığını, ancak muvaffak olamadığını yazar¹⁶⁰. Sokollu'nun savaşa karşı olduğu, devrin müelliflerinden yalnızca Lala Mustafa Paşa'nın baba dostu olup onun emriyle sefere iştirak ve vukuatı kayd eden Rahimizâde tarafından, hiçbir sebep gösterilmeksizin, dillendirilir¹⁶¹. Bazı araştırmacılar, Peçuylu'nun verdiği malumattan hareketle, başta Lala Mustafa Paşa ve Koca Sinan Paşa olmak üzere, Sokollu'ya karşı iktidar mücadelesi veren vüzerânın bu vesile ile şöhret ve güç kazanmak için padişahı

¹⁵⁷ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 23. Fahrettin Kırzioğlu (bk. *Kafkas Elleri*, s. 268-269), Osmanlıların daha II. İsmail'in "bir süikastla ölümünden az önce", Kasım 1577 başlarında Safevîlere harp ilan etmeye karar verdiğini iddia eder.

¹⁵⁸ Mesela bazı ilave ya da noksan malumatla, Peçuylu, *Tarih* (Akıllı), s. 61-98; Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, s. 341-383 (Her iki kaynak, bu konuda, tarafımızdan Âlî'den ayrıldıkları noktalarda takip edilmişlerdir).

¹⁵⁹ Âlî, *Künhü'l-ahbar*, II, 262-263. Kütükoğlu (bk. *Osmanlı-İran*, s. 29), harp kararının yalnızca bir beylerbeyinin "tahriklerine" kapılarak alındığı iddiasını tenkit eder. Nebi Gümüş (bk. *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 148-149), Hüsrev Paşa'nın, Şah Tahmasb'ın ölümünden sonra yaptığı müracaatın reddedildiğini Mühimme kayıtlarına müracaatla ortaya koyduktan sonra, II. İsmail'in vefatını müteakip Van beylerbeyinin aynı minvalde yeni bir arz gönderdiğini ve bu defa kabul gördüğünü Hammer ve Safvet Bey'e istinaden nakleder.

¹⁶⁰ Peçuylu, *Tarih* (Akıllı), s. 61.

¹⁶¹ Rahimizâde'ye göre (bk. Çetin Sungur, *Rahimizâde İbrahim Harimî Çavuş'un "Zafername-i Sultan Murad Han" Adlı Eseri'nin Transkripsiyonu*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 1998, s. 7-9), III. Murad'ın bir gün arz için huzuruna çıkan Sokollu Mehmed Paşa'ya İran'la savaşmak arzusunu açıklayıp, müşavereden sonra fikrini bildirmesini istedi. "[Veziriazam] bu emr-i azîm def u ref olmağın tarîk-i hileyâ sâlik olub her-bâr hilâf-ı murâd-ı şerîf tedbir arz ettiklerince sûd-mend olmayub hazret-i padişâh-ı hümâ-sâyê gittikçe evc-i himmete urûcları ziyâde olub elbette bu emr-i mühimm zuhûr bulması aksâ-yı merâmdır deyu emr-i celîlü'l-i tibârları bi'd-defe'at vârid olıcak men e çâre ve ref'e bir dürlü medâr idemeyüb ahîr-i kâr kendüler sa'âdetle bi'z-zât gitmeleri huzûr-ı âlîlerinde savâb görölüb bir vezîr-i dilîr ve müşîr-i rûşen-tedbir serdâr olub asker-i İslâm-ı sa'âdet-fercâm ile cânib-i şark'a irsâl olunması münâsib" görölüb [Burada "savâb görölüb" şeklinde okunan kelimeler, mânâ itibarıyla bakıldığında "savâb görölüb" şeklinde olmalıdır, ki tezin sonunda yer alan asıl metinde de ikinci kelime böyle bir okunuşa müsaade edecek bir imla ile yazılmıştır]. Muahhar bir tarihte eserini kaleme alan ve Peçuylu'nun kaynaklarından olan Hasan Beyzâde de (bk. *Tarih*, II, 261), Sokollu'nun savaşa karşı olduğunu nakleder.

savaşa teşvik ve ikna ettiklerini ileri sürerler¹⁶². Buna mukabil Bekir Kütükoğlu, Peçuyly'nun İran savaşı aleyhinde Sokollu'nun ağzından naklettiği sözler “pek muhik ve isâbetli noktalara istinâd” etmekteyse de, bu rivayetin harbin neticelerinden ötürü yakıştırılmış olabileceğini belirtir¹⁶³.

1577'deki diplomatik faaliyetlerine bakıldığında Sokollu Mehmed Paşa'nın doğuda faal bir politika takip edebilmek için Akdeniz'i emniyete almaya çalıştığı görülür. Uzun süredir Habsburg elçileri aracılığıyla müzakerelerini sürdürmek isteyen İspanya Kralı II. Felipe'nin taleplerini reddedip İstanbul'a kendi resmî elçisini göndermesini şart koşan Osmanlı yönetimi, tam da bu günlerde katı tavrından taviz vermiştir. Mart 1577'de İstanbul'a bazı esirlerin fidye ile kurtarılması için geldiğini ilan eden ve faaliyetlerini gizlice sürdürmeye çalışan II. Felipe'nin temsilcisi Don Martin de Acuña, daha sonra bir elçi gönderileceğini vaadederek Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'dan donanmanın o yıl sefere çıkmayacağı garantisini aldı. İki yıl Osmanlıların elinde esir kalıp fidye ile kurtarılan Giovanni Margliani, resmi elçi payesi yerine yine kralın gizli temsilcisi sıfatıyla Aralık 1577 ortalarında İstanbul'a geldi. Veziriazam başlangıçta yapılanı hakaret kabul etse de 7 Şubat 1578'de ateşkes antlaşması imzalandı¹⁶⁴. Dönemin Venedik Balyosu Giovanni Correr, padişahın ancak Akdeniz'de en az üç yıl boyunca emniyeti tesis edebilecek bir donanma hazırlayabilirlerse İran'a savaşmaya gidebileceğini, zira donanmanın ülkenin maddî ve insanî kaynaklarını genelde tükettiğini, bu yüzden II. Felipe'nin tam da savaş arefesinde yaptığı ateşkes teklifinin Türkleri memnun ettiğini nakleder¹⁶⁵.

Sinan Paşa ile irtibatı münasebetiyle ele alınması gereken bir diğer husus, şarka düzenlenecek seferin hedefi ve buna bağlı olarak planlamasıdır. İlk olarak 22 Şevval 985/2 Ocak 1578'de Erzurum tarafının serdarlığı Lala Mustafa Paşa'ya ve muhtemelen

¹⁶² Mesela bk. Hammer, *Osmanlı Tarihi*, IV, 97-98; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/I, 57-58; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, 1326; Fahrettin Kırzioğlu, *Kafkas Elleri*, s. 274-275; Nebi Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 151.

¹⁶³ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 29. Dönemin Venedik kaynaklarından Giovanni Correr (bk. *Relazione* (1578), s. 254), Sokollu'nun barış dönemlerinde şahsî iktidarını daha kolay icra edebildiği için genel olarak savaşa karşı olduğunu nakleder, fakat hassaten İran harbine muhalif olduğuna dair bir şey söylemez. Balyos Paolo Contarini ve Fevkaleda Elçi Giacomo Soranzo ise, bu konuda tamamiyle sükût ederler.

¹⁶⁴ Tabakoğlu, *Osmanlı-İspanya İlişkileri*, s. 8-10.

¹⁶⁵ “Türk Beyi ancak denizden güçlü bir donanma hazırlayabilirse İran ile savaşmaya gidecektir. En az üç yıl boyunca da bu donanmanın sürekliliğini garanti altına alması gerekir. Çünkü donanma, Türk Beyi'nin elindeki çok sayıda adamının telef olmasına, ülkenin askersiz, adamsız kalmasına sebep oluyor genellikle. Bu sebeple, Bay Martino'nun teklifi çok iyi karşılandı. Yani Katolik Kral'a [II. Felibe] karşı altı yıl boyunca silahları bırakma konusundan bahsediyorum. Bu teklifi tam da savaş çok yakında olduklarını düşündükleri bir anda yapmış. Bu yüzden de Türkler memnuniyetle kabul etmişler”, Giovanni Correr, *Relazione* (1578), s. 239-240.

aynı tarihte Bağdat tarafı da Sinan Paşa'ya havale edilip baharda serdarlara mülaki olacak ümerâya bu minvâlde emirler gönderildi. 8 Muharrem 986/17 Mart 1578'de ise Sinan Paşa serdarlıktan azledilerek, sadece Lala Mustafa Paşa komutasında Kafkaslara bir ordu sevkedilmesine karar verildi¹⁶⁶. Âlî ve Peçuylu, aynı zamanda sefer planında değişiklik manasına gelen bu kararı, Sinan Paşa'nın inat ve hasedinden kaynaklandığını iddia ettikleri iki serdar arasındaki anlaşmazlığa bağlarlar¹⁶⁷. Ancak muasır diğer müelliflerin Sinan Paşa'nın veziriazamın hakemliği ile dahi çözülemeyecek itirazlarından¹⁶⁸ ve hatta bu ilk serdarlığından¹⁶⁹ hiç bahsetmemeleri, Âlî ve

¹⁶⁶ Lala Mustafa Paşa ile Sinan Paşa'nın serdarlıkları, buna uygun olarak ilk sefer hazırlıkları ve Sinan Paşa'nın serdarlıktan azli hususunda bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 27-28. Stephan Gerlach (bk. *Türkiye Günlüğü (1577-1578)*, II, ed. Kemal Beydilli, çev. Türkiş Noyan, İstanbul 2006, s. 719), Mustafa Paşa ile Sinan Paşa'nın serdarlıkları kararının 11 Ocak 1578'de Divân toplantısında alındığını kaydeder.

¹⁶⁷ Âlî'ye göre (bk. *Künhü'l-ahnâr*, II, 262-263; III, 360-361), serdarlardan her birine mahallindeki ümerâ tevzi bulunduğu Sinan Paşa, "Arnavûd-ı anûd-ı bed-re'y olmağın hemân ol günden inâda" başlayıp Lala Mustafa Paşa'ya askerinin güzidesinin verildiğini, kendisine ise muhanneslerinin tayin olduğunu iddia etti. Bunun üzerine III. Murad, Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa'ya iki serdarı bir araya getirip aralarını bulmasını emretti. Sinan Paşa, toplantıda Mehmed Paşa'nın ve Mustafa Paşa'nın makul cevaplarına iltifat ve itibar etmedi. Daha sonra, Sinan Paşa'nın azli münasip görülüp, Lala Mustafa Paşa Erzurum üzerinden Şirvan fethine tayin edildi. Vak'ayı ondan nakleden Peçuylu bu noktada şöyle bir ilavede bulunur (bk. *Tarih* (Akıllı), s. 61-62): Sokollu Mehmed Paşa, iki serdar arasında sulh sağlayamayınca birinin tercih edilmesini padişaha arzetti. Bunun üzerine III. Murad, iki paşaya ayrı ayrı serdar olunca ne yapacaklarının sorulmasını emretti. Lala Mustafa Paşa, "bizim tedbirimiz Cenâb-ı Bârî'ye istinâd edüp mahalline varmak ve ehl-i vukuf ile müşâvere edüp münâsib görülen vech ile çalışmak ve muktezây-ı hâle göre duruşmaktır" dedi. Sinan Paşa ise birinci sene Tebriz ve Şirvan, ikinci sene Hemedan ve İsfahan taraflarını tamamen fethedeceğini söyledi. Her ikisinin sözleri kendisine arz edilince III. Murad, yalnızca Lala Mustafa Paşa'nın serdarlığını tensip etti. Mustafa Âlî ve Peçuylu'nun ifadelerine istinad eden Kütükoğlu'na göre (bk. *Osmanlı-İran*, s. 28), 32 numaralı Mühimme Defteri'ndeki sefere davet hükümlerinde, "ba'zı sancakların kâh Mustafa Paşa ve kâh Sinan Paşa'nın maiyetine memur edilmelerine âid kayıtlar, verdiğimiz listenin kat'î mahiyeti haiz olmadığını gösterdiği gibi, kaynaklara akseden iki serdar arasındaki rekabet ve münaza'anın tezâhürlerinden olarak da kabûl edilebilir". Sinan Paşa'nın itirazlarından ötürü azledildiğine dair ayrıca bk. Fahrettin Kırzioğlu, *Kafkas Elleri*, s. 276. Fleischer'in (bk. *Tarihçi Mustafa Âli*, s. 81), Sinan Paşa ile Mustafa Paşa'nın birlikte serdarlığa atanmalarını, "savaş planlarına fiilen karşı çıkmış ya da çıkmamış olsun" Sokollu Mehmed Paşa'nın "Yemen senaryosunu bir kez daha sahneye koymaya" çalışması olarak nitelendirmesi, gerek bu savaş gerekse Yemen seferi hakkında incelediği müellifin etkisiyle verilmiş erken (ve de haksız) bir hükümdür. Nitekim Fleischer, eserinde bu değerlendirmeden az sonra (bk. s. 87), Sokollu Mehmed Paşa'yı Sinan Paşa karşısında Lala Mustafa Paşa'nın "en güçlü koruyucusu" olarak anar. Keza Rhoads Murphey'nin (bk. *Osmanlı'da Ordu ve Savaş (1500-1700)*, çev. M. Tanju Akad, İstanbul 2007, s. 161-162), "liderlik anlaşmazlıkları ve vezirler arasındaki rekabetler[in] muharebenin gidişatı üzerinde çok büyük etki yapabildiği için" bu konuya hususi olarak temas ederken, Sinan Paşa-Lala Mustafa Paşa rekabetinin Safevî harbinin başında bütün planların değişmesine sebep olduğunu iddia ve bunu "özellikle öğretici" bir olay olarak ilan etmesi, diğer kaynakların da tedkiki gözden geçirilmeye muhtaçtır.

¹⁶⁸ Tespit edebildiğimiz kadarıyla dönemin müelliflerinden sadece Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 93b), Sinan Paşa'nın Bağdat ve Mustafa Paşa'nın da Şirvan taraflarına serdar tayin edildiğini söyler, fakat devamında serdarlar arasında baş gösteren bir husumet ya da kavgadan bahsetmez.

¹⁶⁹ Eserinde sarayla bağlantılı haberleri ferruatlı bir şekilde nakleden ve zaman zaman Sinan Paşa aleyhinde eleştirilerde bulunmaktan çekinmeyen Selânikî (bk. *Tarih*, I, 117-118), iki serdarlı bir sefer planlamasından bahsetmeksizin, sadece Lala Mustafa Paşa'nın Şark seferine memur edildiğini söyler. Keza Rahimîzâde (bk. *Zafernâme*, s. 9-10); Ebubekir bin Abdullah (bk. *Şark Seferleri, (Târîh-i Osmân Paşa*, haz. Yunus Zeyrek, Ankara 2001, İçinde), s. 15) [Yunus Zeyrek, Wien Österreichische Nationalbibliothek'te H.O. 68/1 ve 69 numaralarla kayıtlı olan yazmaları tek bir ad altında birleştirmişse de ilk yazma Ebubekir bin Abdullah'ın eserinin bir nüshasından ibarettir ve tarafımızdan bu isimle kullanılacaktır]; Âsafî (bk. *Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme*, haz. H. Mustafa Eravcı, İstanbul 2009, s. 15) da savaşın başında Sinan Paşa'nın Bağdat serdarlığından bahsetmezler. Muahhar kaynaklardan Hasan Beyzâde (bk. *Târîh*, II, 262) de, yalnızca Lala Mustafa Paşa'nın serdarlığını zikreder. Yine bu o günlerde İstanbul'da bulunan Salomon Schweigger (bk. *Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581)*, çev. Türkiş Noyan, İstanbul 2004, s. 80-81), Sinan Paşa'dan bahsetmeksizin şarka Mustafa Paşa'nın gönderildiğini söyler.

Peçuyulu'nun bu konuda verdikleri malumatın şüphe veya en azından ihtiyatla kullanılmasını gerektirmektedir.

Sinan Paşa'nın yerine başkası tayin edilerek Bağdat cephesi yine de açılabilirdiğinden¹⁷⁰, Divân-ı Hümâyûn'un son düzenlemesini, serdarlar arasındaki rekabetten ziyade, şarktaki yeni gelişmeler doğrultusunda seferin hedefinin tekrar belirlenmesi olarak görmek icap eder. Zira II. İsmail sonrasında İran'da baş gösteren buhran, Osmanlı yönetiminin başlangıçta sefer planlarını geniş tutmasına imkân verecek boyutlardaydı. Hudud ümerâsının verdiği istihbarata göre, II. İsmail'in yerine kız kardeşi Perihan Hanım geçmiş, lâkin hanedan azası, ümerâ ve askerlerin bir kısmı Şiraz'daki "Muhammed Hüdâbende Mirza Hasan nâm Ca'fer oğlu", bir kısmı da Kandahar'daki "Behrâm Mirza oğlu Bedî'ü'z-zamân" etrafında toplandığından aralarına tefrika düşmüş, "askerinin güzîdesi olan Tekelü tâ'ifesi, Ustaclu kavmi ile birbirin katl" etmeye başlamıştı. Kırım hanına gönderilen mektupta, bu manzara karşısında baharda İran'a sefer kararı alındığı ve Mustafa Paşa ile Sinan Paşa'nın serdar tayin edildikleri sarîh bir şekilde zikredilir¹⁷¹.

Mamafih İran'da huzur tam olarak tesis edilemese de en azından taht belirsizliği kısa sürede çözüldü. Büyük emirler bir araya gelip, Tekelüler ile Ustaclular arasında kan davası güdülmemesini ve Şah Tahmasb'ın en büyük oğlu Muhammed Hüdâbende'nin şah ilan edilmesini kararlaştırdılar¹⁷². Daha Muhammed Hüdâbende 11 Şubat 1578'de tahta oturmadan İran'daki toparlanma, İstanbul'u seferle ilgili ilk planlarını gözden geçirmeye zorladı. Lala Mustafa Paşa ile Sinan Paşa'nın serdar tayin edildikleri sırada serhat ümerâsından yeni şah belirlenmeden İran'dan zaptı mümkün olan yerleri eyalet askerleri ile zapt, mümkün olmayan yerleri tahrip etmeleri istenmişti. Lâkin bütün Kızılbaşların şahın etrafında toplandıklarına ve hududda da Tokmak Han'ın askeri ile hazır beklediğine dair Erzurum beylerbeyi ile Pasin sancakbeyinin arzı

¹⁷⁰ Lala Mustafa Paşa Kafkaslarda iken Safevî kuvvetlerini meşgul etmek amacıyla Bağdat Beylerbeyi Hüseyin Paşa komutasında İran'a yönelik bir harekât gerçekleştirilecektir, bk. Şuayib İzgi, *32 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 50-55'teki muhtelif hükümler. Ayrıca 1583'te Bağdat Beylerbeyi Elvendzâde Ali Bey'in faaliyetleri için bk. Hamza Üzümcü, *Zafer-nâme-i Ali Paşa (Transkript ve Değerlendirme)*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2008.

¹⁷¹ Şuayib İzgi, *32 Numaralı Mühimme Defteri*, s. 185-188, hk. 663, 17 Zilkade 985/26 Ocak 1578. Bu hükmeye atıfta bulunan Fahrettin Kırzıoğlu (bk. *Kafkas Elleri*, s. 269-272), Muhammed Hüdâbende'nin tahta geçmesini kadar İran'daki idareyi, "saltanat naipliği" olarak tavsif eder. İran'da ölen şahın kız kardeşinin yönetimi ele aldığı ve sâbık Safevî elçisi Tokmak Sultan'ın Hüdâbende'nin 15 yaşındaki oğlunun tarafına geçtiği haberinin 30 Aralık 1577'de İstanbul'a ulaştığına dair bk. Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü*, II, 709.

¹⁷² Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu*, 117-118. Sümer, II. İsmail'in ardından Osmanlı kaynaklarına yansıyan evsafıta bir taht belirsizliğinden bahsetmez.

üzerine 2 Zilhicce 985/10 Şubat 1578 tarihli emirlerle bu harekât iptal edildi. Yeni emir eline geçmeden bir akın icra eden Pasin sancakbeyinin karşısına gayet mücehhez Safevî birlikleri ve onlarla müttefik Gürcü askerleri çıktı¹⁷³.

İran'ın keşmekeşten kurtulması ve dolayısıyla burada Divân-ı Hümâyûn'un önceleri tasavvur ettiği büyük ve kolay fütihat düşüncesinin, tabiri caizse, cazibesini kaybetmesi seferin hedefinin daraltılmasına ve stratejik açıdan daha ehemmiyetli bir sahaya yöneltmesine sebep oldu. Bu sıralarda Şirvan'ın Sünnî halkının isyan ederek Safevî kuvvetlerini bölgeden çıkarmaları ve Osmanlılardan yardım istemeleri ile Kafkas harekâtı "takdîm" ve tercih edildi¹⁷⁴. Ayrıca Dağıstan, Gilân, Yaka-Türkmanı gibi Sünnîlerin yardım talepleri, Amasya Anlaşması ile Safevî nüfuz sahasına bırakılmış kimi Gürcülerden gelen benzer istekler, Özbek ve Harezmi hanlıkları ile daha doğudaki Türklerin Hazar Denizi-Karadeniz yolunun açılması için müracaatları bu kararı etkileyen âmiller olarak sıralanabilir. Sokollu Mehmed Paşa'nın Haziran 1579'da Özdemiroğlu Osman Paşa'ya yazdığı mektupta, savaş ilanından maksadın Hazar Denizi'ne hâkim olunarak Türkistan'dan gelen hac ve ticaret yollarını açmak olduğu vurgulanmaktadır. Kafkasların fethi Osmanlılar için, Moskova'nın güneye doğru yayılışını durdurup Safevîler ile ittifak yapmasını engellemek, Kırım Hanlığı ile Karadeniz'in doğusundan kara bağlantısı kurmak ve Safevîlerin kuzeyden kuşatılmasını sağlamak anlamına geliyordu¹⁷⁵. Yani, yaklaşık on yıl önce tecrübe edilen Don-Volga Kanalı teşebbüsü ve Ejderhan (Astrahan) seferi ile âkim kalan stratejinin güneyden denenmesi idi. Bütün bunların yanı sıra Halil İnalçık, Kanunî döneminden itibaren, Azerbaycan'ın ipek üretim bölgelerini doğrudan denetim altına almanın muhtemelen Osmanlıların hedefleri arasına girdiğini belirtir¹⁷⁶.

Bu şartlar altında Kafkas seferine memur ve 20 Safer 986/28 Nisan 1578'de Üsküdar'dan hareket eden Lala Mustafa Paşa, orduyu Çermik'te toplayıp Ardahan istikametinden Gürcistan'a yöneldi. Çıldır'da Özdemiroğlu Osman Paşa'nın

¹⁷³ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 23-27; Fahrettin Kırzioğlu, *Kafkas Elleri*, s. 272-274.

¹⁷⁴ "Ve vüzerâ-i ızâmdan Sinan Paşa Bağdâd semtine ve Mustafâ Paşa Erzurûm'dan Şîrvân'a serdâr olunmak sadedinde iken Şîrvân cânibi takdîm" buyuruldu, Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 93b. Şirvan hadiseleri ve bunun seferin yönünü tayindeki önemi için bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 29-31; Fahrettin Kırzioğlu, *Kafkas Elleri*, s. 260-263.

¹⁷⁵ Kırzioğlu, *Kafkas Elleri*, s. 260, 263-264, 268, 272; Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 149-151.

¹⁷⁶ İnalçık, *Ekonomik ve Sosyal Tarih*, I, 268-282. İnalçık, ipek ticareti üzerindeki bu rekabeti, Osmanlılar ile Timur, Osmanlılar ile Akkoyunlular ve nihayet Osmanlılar ile Safevîler arasındaki tarihî bir mücadele olarak tasvir eder.

gayretleriyle Tokmak Han idaresindeki Safevî ordusunun mağlup edilmesi Gürcistan kapılarını Osmanlılara açtı. Bu galibiyetten sonra Samshe Atabeyi Minuçihr, annesi adına Osmanlı ordugâhına gelerek itaatini arzetti. Safevîlere tâbî Kartli Kralı Davud Han tarafından boşaltılan Tiflis'in fethi (25 Cemaziyelahir /29 Ağustos) üzerine Kaheti Kralı Aleksandr Han'ın da bağlılığını bildirmesiyle Gürcistan'daki Osmanlı hâkimiyeti pekiştirildi. Koyun Geçidi (Kür) kenarını tutan ve bir gece baskınıyla Osmanlı ordusunu imha etmek isteyen Emir Han komutasındaki Safevî ordusu 6 Receb/8 Eylül'de mağlup edildi. İsyân sesleri arasında Kanık Nehri'ni geçen Osmanlı ordusu, Aras Han'ın firar etmesiyle rahat bir şekilde Şirvan'a ulaştı ve Sünni halkın desteğiyle bölgenin kontrolünü ele aldı. Serdar Lala Mustafa Paşa, fethedilen yerleri tanzim ve Özdemiroğlu Osman Paşa'yı vezaret payesiyle Şirvan muhafazasına memur edip, kışı geçirmek üzere Erzurum'a döndü. Lala Mustafa Paşa 1579'da bir taraftan Kars Kalesi'ni inşa ederken, bir taraftan da Tiflis müdafilerine yardım gönderdi. Yine serdarın emriyle Anadolu Beylerbeyi Cafer Paşa idaresindeki Osmanlı birlikleri Revan'ı tahrip etti. Serdar, hudut kalelerini tamir ettikten sonra Kırım kuvvetleri yetişinceye kadar Kars'ta kalmak istemesine rağmen, erken bastıran kış yüzünden yanındaki askeri zaptedemediğinden Erzurum'a dönmek zorunda kaldı¹⁷⁷.

Lala Mustafa Paşa, baharda Kırım hanı ile birleşip fütuhata devam etmek, bilhassa da Revan'ı ele geçirmek niyetinde iken İstanbul'da önemli gelişmeler yaşandı; Sokollu Mehmed Paşa bir suikast sonucu hayatını kaybetti ve III. Murad, hakkında vâki şikâyetler üzerine Lala Mustafa Paşa'yı azletti. Dönemin kaynaklarında serdarın azline yol açan iki temel sebepten bahsedilir. Bunlardan ilki Adil Giray'ın esareti sonrası Şirvan'da yaşanan büyük firar hadiseleriyle ilgili haberlerin İstanbul'a ulaşması ve bundan serdarın sorumlu tutulmasıdır¹⁷⁸. İkinci sebep ise, Erzurum'da kışlakta iken

¹⁷⁷ Savaşın Lala Mustafa Paşa serdarlığındaki ilk iki yılı hakkında geniş bilgi için, bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 32-82; Kırzioğlu, *Kafkas Elleri*, s. 278-338; Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 82-87, 152-179, 212-228, 271-278; Nejad, *İran Kaynaklarına Göre Osmanlı-Safevi*, s. 151-157.

¹⁷⁸ “Hızır Çelebi-i hâ'in ü hâ'if bakıyye-i asker ile perişân-ı rüzgâr firar idüp şitâda Erzurum cânibine gidüp halâs olanlar ile vâki' ve gayr-ı vâki' türrehât ve bilmedüğü hezeyân haberlerin yazup Âsitâne-i sa'âdete havâdis mektûbların uçurup ve ol meş'ûm haberler kendüzine hayr olmayup salb ü siyâset için Südde-i sa'âdetden hükm-i hümayûn varup ve Erzurum'da Tebriz kapusunda berdâr olunup mâ-meleki mîrîye zabt olundu. Gerçi ol gitti ammâ yazduğı ahbârın şe'âmeti Âsitane-i sa'âdetce erbâb-ı hikd u hasedün ırk-ı hased ü gayretin tahrîk idüp, serdâr-ı bâ-vakar hazretlerinin ekser umur u tedârükün takbih eylemeğe sebep ü bâ'is oldu. Sa'detlü Pâdişâh hazretlerine külliyyen vekayi'i ber-aks bildürdiler. Gayret ve hamîyyet-i saltanatı hurûşa getirüp mübârek kalb-i şerîflerin döndürüp Serdâr eyledüğü re'y ü tedbîrleri hatâyâ çıkarup tebdil ü tagyîr [ettirdiler]”, bk. Selânikî, *Tarih*, I, 126. Balyos Paolo Contarini'yi göre de (bk. *Relazione* (1583), s. 237), Lala Mustafa Paşa, Tiflis ve Demirkapı'nın ele geçirilmesinde, Kars Kalesi'nin güçlendirilmesinde büyük rol oynamasına rağmen, Safevîlerin Şirvan'daki saldırısında birçok Türk askerinin ölmesine sebep olmakla suçlanıp geri çağırılmıştır. Giacomo Soranzo (bk. *Relazione* (1584), s. 293), Mustafa Paşa'nın çeşitli suçlama ve şikâyetlerden ötürü azledildiğini nakleder, fakat bunların mahiyetinden bahsetmez. Eres'te Kaytas Paşa'yı yalnız bırakıp Şemahî'ye

Mustafa Paşa'nın maiyetindekilerin bazı mâlî usulsüzlüklere karıştıklarına ve seferin ilk yılındaki gayretin ikinci yılda gösterilemeyip sadece Kars Kalesi'nin tamiriyle yetinildiğine dair şikâyetlerdir¹⁷⁹. Sinan Paşa, bunlardan istifade ve kendisinin Şark'a gönderilmesi hâlinde daha büyük fetihler vaat edince¹⁸⁰ Şaban 987 ortalarında (3-12 Ekim 1579)¹⁸¹ şark serdarlığına getirildi. Kendisine, “serdâr-ı sâbık zemânından mücmel ve Tiflîs ve Şirvân yollarında muhtell olan umûrun ıslâhına ve girîbân-ı

Özdemiroğlu Osman Paşa'nın yanına kaçan, buradan da kendisine uydurduğu askerle firar edip kış ortasında Erzurum'a gelen Hızır Çelebi, 28 Zilhicce 986/25 Şubat 1579'da Erzurum'da asılmıştır, bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 91-92.

¹⁷⁹ “Lâkin müşârün-ileyh serdâr-ı muhtâr [Lala Mustafa Paşa] rûz-dîfe ve ihtiyâr ve sâl-horde-i rûzgâr olup bir senede tâ Şirvân'a vâsil ve yine avdet tarikiyle Erzurum'a mütevâsıl oldukda kuvvet-i kuvvâsî za'fa mübeddel ve kâmetinün inhinâsî türktâz savbından namâz u niyâz semtine muhavvel olmagın 'ale'l-husûs ba'zı cülesâ vü tevâbî-i evfâh-ı nâsa düşüp tama'-ı hâmları ve leşker-keş-i mumâ ileyh nâmına hâşâ celb-i behre vü kâmları şüyû' bulup ruk'alarla arz u i'lâm ve rikâb-ı müstetâb-ı pâdişâhiye kirâren ve mirâren ref' ü ifhâm olınmagın hıdmet-i mezbûreden ref'le erkâna da'vet olındı”, bk. Âlî, *Fursatnâme*, vr. 6a. Müellifin Mustafa Paşa'ya yönelik çok daha ağır tenkitleri için bk. H. Mustafa Eravcı, “Gelibolulu Mustafa 'Âlî'nin Nushatü's-Selâtinde 1578-1579 Trans-Kafkas Seferine Dair Eleştirileri ve Bunların Tarihi Önemi”, *Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III/I (Afyon 2001), s. 31-40. Salomon Schweigger (bk. *Sultanlar Kentine Yolculuk*, s. 82-84), Mustafa Paşa'nın zimmetine para geçirdiği ve Safevîlerle gereği gibi muharebeye girişmediği şayiası sebebiyle önce idamı için başmirahurun gönderildiğini, fakat bu görevliyi yanına yaklaştırmayan serdarın verdiği hediyeler sayesinde af ve yalnızca azl edilip geri çağrıldığını nakleder. Ayrıca, Mustafa Paşa'nın savaştan çıkar sağladığı için serdarlığı sırasında İran'dan gönderilen iki elçiyi geri yolladığı ve hatta “söylentiye göre” bu kimseleri öldürttüğü suçlamalarını da ilave eder.

¹⁸⁰ Âlî, *Fursatnâme*'sinde (bk. vr. 6a-7a), Sinan Paşa'nın Yemen, Aden ve Tunus'u fethetmekle rûstünü ispatladığını söyleyip, “felâ-cerem ol vekîl-i bî-'adil ki bu makûle hıdemât-ı mebrûrede bulındı ve şecâ'at ü şehâmeti ve celâdet ü salâbeti defa'âtle tecrîbe olındı. Husûsâ ucb ü riyâdan perhîz ve irhâ-i 'inân-ı eşirradan kemâ-yenbagî nefret ü gürîz idüp diyânetle mahbûb-ı kulûb-i sulehâ ve şecâ'atle mergûb-ı eshâb-ı gazâ 'adâletle kehf ü melâz-ı zu'afâ ve sahâvetle merci'-i cemî'-i fukarâ olup ahlâk-ı hasene ile ittisâfî ve eşfâk-ı müstahsene ile i'tilâfî serdâr-ı zafer-kirdâr olmasına delîl-i kâfî oldukdan gayrı 'unfuvân-ı şebâb ve ez mân-ı kuvvet ve iktisâb-ı haysiyyetle dahî sâ'irîne gâlib ve bunca hısâl-ı hamîde ile kulûb-ı kendüleri câzib olmagın” şimdî de şark serdarı tayin edildiğini nakleder. Ancak daha sonra *Künhü'l-ahbâr*'ında (bk. III, 360-361, 369), aslında Yemen'i Özdemiroğlu Osman Paşa'nın, Tunus'u ise Kılıç Ali Paşa'nın fethettiklerini; halkın Sinan Paşa'dan bildiğini; şark seferi esnasında da Sinan Paşa'nın, “[Lala Mustafa Paşa'nın] gâh 'arzlarını tekzîb idüb hedm-i 'arzına müt'e allık nice sözler söyledi (ve) gâh lalkala ile lâklâk gibi lâf ü güzâf idüb "Beni gönderün, varayın umûmen vilâyetlerini alayın, şahın ser-i kem-bahtını kesüb tâc-ı sürh-serânla divân-hâne-i hümâyûnı pür kılayın" deyu da vâ-yı merd" eylemesine inanılıp serdar yapıldığını yazacaktır. Paolo Contarini'ye göre (bk. *Relazione* (1583), s. 237), son Şirvan'da hadiseleri Lala Mustafa Paşa'nın düşmanları, bilhassa da Sinan Paşa tarafından o kadar büyütüldü ki, sonunda III. Murad onun yerine Sinan Paşa'yı görevlendirdi. Sinan Paşa, padişaha birkaç hafta içinde büyük işler yapacağına, İran'ın büyük kısmını Osmanlı hâkimiyeti altına alacağına söz vermişti. Benzer değerlendirmeler için ayrıca bk. Hasan Beyzâde, *Tarih*, II, 273-275; Peçuylu, *Tarih* (Akıllı), s. 89-90. Peçuylu, Sokollu'nun ölümünden sonra “dili uzayan” Sinan Paşa kendisini serdar tayin ettirdiğini ileri sürer. Sinan Paşa'nın serdarlığa tayini hususunda yalnızca Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ını kullanan Kütükoğlu (bk. *Osmanlı-İran*, s. 108), “Sokollu Mehmed Paşa'nın ölümü, Lala Mustafa Paşa'nın kıymetli bir hâmiden mahrum ve rakibi Koca Sinan Paşa'nın aleyhindeki tahrikâtının müsmir olmasını ve bi'n-netîce serdârıktan azlını intac etti” değerlendirmesinde bulunur. Aynı müellife ve esere atfen Kırzioğlu da (bk. *Kafkas Elleri*, s. 340), Sokollu'nun öldürülmesinin, Lala Mustafa Paşa'nın rakibi “palavracı” Sinan Paşa'nın onun aleyhinde konuşmalarını arttırdığını ve azline sebep olduğunu iddia eder. Ancak Sokollu'nun 20 Şaban'da (12 Ekim) öldürüldüğü ve yeni veziriazamın dahi birkaç gün sonra tayin edildiği göz önünde bulundurulduğunda Sinan Paşa'nın bu kargaşa arasında Kütükoğlu'na göre daha Sokollu'nun vefatı günü, Kırzioğlu'na göre ise iki gün sonra kendisini serdar yaptıracak zamanı ve de fırsatı bulması mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla iki hadise arasında doğrudan bir illiyet kurmak zordur.

¹⁸¹ Kütükoğlu'na göre (bk. *Osmanlı-İran*, s. 109), 20 Şaban 987/12 Ekim 1579 tarihli bir hükmün ardından yazılan, “Sinan Paşa hazretleri serdâr olmagın ol târihten âhur beylik sefer kaydı tutulmuştur” ifadesi Sinan Paşa'nın serdarlık tarihini istidlâl etmektedir. Fahrettin Kırzioğlu (bk. *Kafkas Elleri*, s. 340), aynı hükmü, 22 Şaban/14 Ekim olarak tarihlendirmiştir. 13 Ramazan 987/3 Kasım 1579 tarihli bir başka hükümde ise (bk. MD 40, 245/566), Lala Mustafa Paşa'dan hâlâ serdar sıfatıyla bahsedilmektedir. Âlî (bk. *Fursatnâme*, vr. 6a), Sinan Paşa'nın serdarlığa tayini tarihini 3 Zilkade 987 olarak verir.

muhâlefetden baş çıkaran Kızılbaş-ı evbâşun memâliki kal‘ u tedmîr olunup ol eşirrâdan sünnîlerün fevz ü felâhına”¹⁸² çalışması emredildi. Lala Mustafa Paşa’yı tevkifen İstanbul’a getirmesi için Kurd Ağa o tarafa gönderildiği¹⁸³ gibi yeni serdar da vazife değişikliğini tebliğ etmek üzere selam çavuşu Kenan Çavuş’u Aralık 1579’da Lala Mustafa Paşa’ya yolladı¹⁸⁴. Sinan Paşa’nın komutasında yapılacak seferle ilgili olarak beylerbeyilere, ümerâyaya ve sairlerine gerekli emirler irsal edildi¹⁸⁵. Sipahi oğlanları ile gureba-i yemîn bölüklerinin tamamı ve yeniçerilerden de 5.000 kişi kethüdaları İbrahim Bey nezaretinde sefere memur edildi¹⁸⁶.

Serdar Vezir Sinan Paşa, 10 Rebiülevvel 988/25 Nisan 1580’de padişaha veda ettikten sonra devlet erkânı tarafından merasimle Eminönü İskeleye’ne kadar uğurlandı ve Üsküdar’a geçip otağına dâhil oldu¹⁸⁷. Buradan 8 Mayıs’ta¹⁸⁸ sefere hareketle Erzurum’a gelen serdar, kendisi kaleye yerleşti ve maiyetindeki askeri şehrin önündeki ovaya kondurdu. Kışlaklardaki birliklerin toplanması için yirmi gün Erzurum’da ikamet etti¹⁸⁹. Orduğâh Çermik sahrasında kurulduğunda Dulkadirli Hacı Maksud Bey riyâsetindeki bir Safevî sefaret heyeti şahın sulh talebini havi nâmesini İstanbul’a ulaştırmalarına izin verilmesi ricasıyla serdarın huzuruna çıktı. Sinan Paşa, orduya

¹⁸² Âlî, *Fursatnâme*, vr. 4a.

¹⁸³ “Ve bir seher ehl-i Dîvân içinde, Kapucular kethüdâsı Kurd Ağa görünmeyüp giceden yiğirmi nefer kapucu yoldaşlar ile ulaklık ile Serdâr Mustafa Paşa üstüne salındı haberi şâyi‘ oldı. Çok zemân geçmeyüp isti‘câl ile Erzurum’a Serdâr hazretlerine çıkup, Erzurum defterdârı mukarreb-i hazret-i sipeh-sâlâr Lâle-izârzâde Ahmed Efendi’yi ve Tezkireci Tâczâde Mehmed Efendi’yi dest-beste der-zencîr idüp ve serdâra yakınlaşmayup zafer mümkün olmayup ancak, “Serdârlık Sinan Paşa hazretlerine ta‘yîn buyuruldu. Sizi Âsitâne-i sa‘âdete istediler” diyü muhkem tenbîh eyleyüp, mezbûrları alup İstanbul’a getürdü”, bk. Selânikî, *Tarih*, I, 127. Seyyid Lokman (bk. *Zübde*, vr. 95a), Kurd Ağa’nın Mustafa Paşa’yla Tokat’ta buluştuğunu söyler. Âlî (bk. *Künhü’l-ahbâr*, III, 361-362), azledildiği haberini alan Mustafa Paşa Tokat’a varmışken Kurd Ağa’nın 30 kadar kapıcı ile buraya geldiğini zikreder.

¹⁸⁴ “Ve evâhir-i şevvâlde Vezîr Sinan Paşa şark seferine serdâr ta‘yîn olunup Mustafâ Paşa ref‘ olındığı haber ile Ken‘ân Çavuş’ı Erzurum’a gönderdiler”, Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 95a. Ayrıca bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 108. Âlî (bk. *Künhü’l-ahbâr*, III, 361), serdarlık tebeddülü bildirmek için gelen Kenan Çavuş’un 19 Zilkade 987’de Erzurum’a vâsıl olduğunu kaydeder.

¹⁸⁵ MD 39, 99/245, 28 Zilkade 987/16 Ocak 1580; 101/251, 29 Zilkade 987/17 Ocak 1580; 173/373, 28 Zilhicce 987/15 Şubat 1580; 255/497, 26 Muharrem 988/13 Mart 1580; 272/524, 29 Muharrem 988/16 Mart 1580; 294/563, 11 Safer 988/28 Mart 1580; 324/627, 2 Rebiülevvel 988/17 Nisan 1580; MD 40, 263/609, 25 Ramazan 987/15 Kasım 1579. Bu emirlerden bir kısmı için bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 109.

¹⁸⁶ Selânikî, *Tarih*, I, 126.

¹⁸⁷ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 95a; Ebubekir bin Abdullah, *Şark Seferleri*, s. 66; Âlî, *Fursatnâme*, vr. 8a. Ayrıca bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 109.

¹⁸⁸ Anonim bir İtalyan kaynağına istinaden, Nebi Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 229.

¹⁸⁹ Ebubekir bin Abdullah, *Şark Seferleri*, s. 66-67. Âlî (bk. *Fursatnâme*, vr. 8a-9b), Sinan Paşa, “tekmîl-i âlât-ı ceng ve tahsîl-i edevât-ı harb ü âheng emrinde serdâr-ı sâbıkdan ziyâde takayyüd ve silâhı kâmil olanların ri‘âyet ü iltifâtlarına ta‘ahhüd” buyurduğu için ümerânın ve askerinin harp hazırlıkları hususunda “sinîn-i sâbıkadan ziyâde” gayret ettiklerini söyler.

düzenlediği büyük geçit merasimini¹⁹⁰ izlettirdikten sonra heyeti İstanbul'a gönderdi¹⁹¹. Kifayet miktarı askerle ağabeyi Mahmud Paşa'yı Erzurum muhafazasında alıkoyan serdar, orduya hareket emri verdi. Hasankale'de beş gün beklendi. Lala Mustafa Paşa'nın akrabası olup Kars muhafazasında bırakılmış olan Erzurum Beylerbeyi Mehmed Paşa, ordunun şehre ulaştığı gün serdarı istikbale çıktı ve yine aynı vazifeye memur edildi¹⁹².

İstanbul'dan Özdemiroğlu Osman Paşa'ya yardım gönderme ve Gürcüleri tedib etme emri alan Sinan Paşa'nın sefer planı, bu sene Tiflis Kalesi'ne zahire götürmek; Safevîlerden Şirvan ve Osmanlıların elinde olan diğer yerlerden gönüllü olarak vazgeçtikleri beyanıyla elçi gelirse barış akdetmek; aksi takdirde Tiflis'e iâşe ulaştırdıktan sonra Revan üzerinden Tebriz'e kadar Safevî topraklarını tahrip etmektir¹⁹³. Bu maksatla Kars'tan ayrılan ordu, 23 Cemaziyülâhir 988/5 Ağustos 1580'de Tomanis Boğazı'na vardı. Akkoyunlular zamanından kalma harap kaleyi ihya edip derbendin emniyetini sağlamak ve sürekli orduyu taciz eden Gürcü eşkiyasını cezalandırmak için buraya konuldu. Yağan şiddetli yağmurlar, ordunun ilerlemesini engellediği gibi ordugâhta su muzayakasına sebep oldu. Buradaki yedi günlük mecburi ikamet esnasında Sinan Paşa, onar bin askerle Diyarbakır Beylerbeyi Behram Paşa'yı sağ taraftaki ve Şam Beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa'yı da sol taraftaki ormanlarda ve vadilerde saklanan Gürcülerin üzerine gönderdi. Ancak ordu Kars'tan ayrıldığı günlerde başta Simon olmak üzere bazı Gürcü beyleri bizzat gelip ya da adam gönderip serdara itaat arzettiklerinden Gürcistan topraklarının fazlaca tahribine müsaade olunmadı. Yağmurun dinmesi üzerine ordu, 2

¹⁹⁰ “Çermik sahrasından Kal'a-i Erzurum civarına” harekette yapılan bu geçit merasiminin geniş bir tarifi için bk. Âlî, *Fursatnâme*, vr. 13b-20a ve *Kühü'l-ahbâr*, III, 370-371.

¹⁹¹ Maksud Bey'in elçiliği için bk. Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk*, s. 84-91; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 109-110. Münecimbaşı (Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 110 ve Fahrettin Kırzioğlu, *Kafkas Elleri*, s. 341'den naklen), “zâhiren sulh iltimasına, lâkin ma'nen de ahvâl-i serdârı tecessüsü” gelen elçinin, Sinan Paşa'nın hâllerinden “leffâf” bir adam olduğunu anlادığını söyler.

¹⁹² Ebubekir bin Abdullah, *Şark Seferleri*, s. 67; Âlî, *Fursatnâme*, vr. 20a-21a ve *Kühü'l-ahbâr*, III, 371-372. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 379), Mehmed Paşa'nın serdarı Çoban-Köprüsü'nde istikbâl ettiğini kaydeder.

¹⁹³ “Ve Serdâr Sinân Paşa Hazretlerinin murâd-ı şerîfleri bu idi ki, bu sene-i mübârekde Kal'a-i Tiflis'e azık ve zahire iledüp andan Kızılbaş-ı la'min murâd olunan vilâyetleri ve Vilâyet-i Şirvân'ı hüsn-i ihtiyârları ile verüp ve barışıklık üzere elçileri gelürse hoş barışile ve illâ murâd olunan yerleri vermezler ise Tiflis'e azık iletildükden sonra, Revân üzerinden tâ Tebriz'e varınca, Kızılbaşın Ellerin ve Vilâyetlerin yıkup harâb etmek idi”, bk. Ebubekir bin Abdullah, *Şark Seferleri*, s. 67. Ayrıca bk. Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 229.

Receb/13 Ağustos Cumartesi günü Tomanis Boğazı'nı geçti. Otu ve suyu bol bir sahraya ulaşıldığında serdar, askere bir iki gün istirahat emretti¹⁹⁴.

Bu konakta iken 4 Receb/15 Ağustos Pazartesi günü Yemişçi Hasan Ağa, sadaret mührünü getirip Sinan Paşa verdi¹⁹⁵. Daha evvel akına gönderilmiş olan beyler de gelip bu menzilde orduya katıldılar. Serdarın emriyle yeniden yola çıkan ordu, Safed Beyi Ömer'in de hayatına mâl olan Gürcülerin ve Kazak Han'ın saldırıları arasında 8 Receb/19 Ağustos'da Tiflis'e ulaşıp Kür Nehri kenarına kondu¹⁹⁶. Osmanlı ordusunun buraya ulaşması üzerine Gürcü-Safevî kuvvetleri Tiflis muhasarasını kaldırdılar. Veziriazam Sinan Paşa, fethedildiği günden beri daima Gürcü Kralı Simon'un saldırılarına maruz kalan Tiflis'in müdafaasını yeniden tanzim etti. Tiflis müdafilerinin veziriazamın otağına gelip zulmünden şikâyetçi oldukları Hacı Beyoğlu Ahmed Paşa beylerbeyilikten azledildi. Yerine Gürcü meliklerinden olup, sâbık serdar zamanında itaat ve bu defa ihtida ederek Yusuf ismi ile yeni serdardan nâşî "Sinan" lakabını alan Giorgi Bey getirildi. Kalenin mühimmatı ve zahiresi tekml edilip, muhafaza kuvveti de yenilendi¹⁹⁷.

9 Receb/20 Ağustos Cumartesi günü Halep Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın vekilharcı Osman ve 50-60 kadar adamı azık teminine çıkmışlarken, 300-400 askeriyle Kazak Han'ın saldırısına uğradılar ve vuku bulan çatışmada Osman ile beş-on nefer maktul düştü. Karaman Beylerbeyi Hasan Paşa, karavul maksadıyla dolaşırken rast

¹⁹⁴ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 21a-24b. Müellif, *Künhü'l-ahbâr*'ında (bk. III, 372), yalnızca, Evâsıt-ı Cemâziyülâhîr/24 Temmuz-2 Ağustos'ta Tomanis Boğazı'na varıldığını, kalenin tamiri düşünülmüşse de yağmurun şiddetinden bunun mümkün olmadığını, yedi gün istirahattan sonra göçülüp 2 Receb'de boğazın geçildiğini söylemekle iktifa eder. Ebubekir bin Abdullah (bk. *Şark Seferleri*, s. 67), "Gürci Boğazı'na" Evâil-i Cemâziyülâhîr/14-23 Temmuz'da vâsıl olduğunu, yağın şiddetli yağmurlar ve oluşan balçık yüzünden çok at ve devenin kırıldığını, askerlerin "külli müzayaka" çektiğini ve bu nedenle Sinan Paşa'nın birkaç gün oturak emrettiğini zikreder. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 379), boğazı, önce Rumeli askeri ile Hüsrev Paşa, Diyarbakır Beylerbeyi Behram Paşa ve Şam Beylerbeyi Hasan Paşa'nın serdarın otağıyla, ardından 1 Receb'de Sinan Paşa'nın kapıkulu ve toplarla, ertesi gün de ağırlıklar, cephane ve erzakla Anadolu Beylerbeyi Cafer Paşa ve Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın geçtiklerini nakleder. Kütükoğlu (bk. *Osmanlı-İran*, s. 110), *Fursatnâme*'ye atıfta bulunmasına rağmen Tomanis Boğazı'na "23 cemâziyelevvel 988 (6 Temmuz 1580)"de ulaşıldığını söyler. Fahrettin Kırzioğlu (bk. *Kafkas Elleri*, s. 341), Temmuz 1580 sonlarında Tomanis'e varıldığını belirtir. Ayrıca bk. Nebi Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 229-230.

¹⁹⁵ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 24b-26b. Kırzioğlu (bk. *Kafkas Elleri*, s. 341), istinad ettiği kaynakların hilafına, Sinan Paşa'nın Tiflis'ten Kars'a dönerken 25 Ağustos 1580'de Tomanis yanındaki Çamurlukonak'ta sadaret mührünü aldığını söylemesi zühûldür. Ayrıca bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 111; Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 230-231.

¹⁹⁶ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 26b-28a ve *Künhü'l-ahbâr*, III, 373-374. Ömer Bey'in şehadeti hakkında diğer kaynaklar için bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 111; Kırzioğlu, *Kafkas Elleri*, s. 341; Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 231.

¹⁹⁷ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 95b; Ebubekir bin Abdullah, *Şark Seferleri*, s. 67; Âlî, *Fursatnâme*, vr. 28a-29b ve *Künhü'l-ahbâr*, III, 374-375. Ayrıca bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 111; Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 231-232.

geldiği Kazak Han'ı mağlup edip, adamlarından diri tuttuğu 5-6 kişi ile 17 kelleyi Sinan Paşa'ya gönderdi. Bu sırada Şah Muhammed Hüdâbende'nin kalabalık bir ordu ile bu tarafa gelmekte olduğu ve Tiflis önünde Osmanlılara saldıracağı haberi şayi oldu. Sinan Paşa, “a'dânun cünbiş-i menhûsına nâzır ve düşmenânun verziş-i ma'kûsına dîde-i terassudla muntazır” olmak için askeri teyakkuza geçirip, kendisi de atlanıp gezmeye ve Gürcü ormanlarını tecessüse başladı. Sekiz gün boyunca Tiflis'te harbe nâzır bir şekilde beklenmesine, görünen her duman ya da toz düşmanın geldiğine nişan olabileceği düşüncesiyle araştırılmasına rağmen Safevî ordusundan bir ize rastlanmadı¹⁹⁸. Yine bu süre zarfında Sinan Paşa'nın bir mektupla bizzat gelip ya da adam gönderip itaat arzemesini istediği Kaheti Kralı Aleksandr Han da ortaya çıkmadı¹⁹⁹.

Tiflis'te daha fazla kalınması gereksiz görüldüğünden, Kars'a avdet ve kış bastırmadan Safevî ülkesinin tahribine azimet edilmesi kararlaştırıldı. Behram Paşa, öncü tayin edilip askerin yarısı ile farklı bir güzergâhtan yola çıkartıldı. Ancak Sinan Paşa, Tomanis Boğazı'nın çetinliği ve Gürcülerin Osmanlı askerine saldırmak üzere boğazda toplandıkları duyulmasına rağmen fikrini değiştirip, düşmanın “korkudan yollarını değştirdiler başka istikamete gittiler” diyerek sevinmesine ve “bu tarafa

¹⁹⁸ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 29b-31b. *Fursatnâme*'de, Sinan Paşa'nın harbe hazır bir hâlde beklediğini duyan şahın korkudan saldıramadığını söyleyen Mustafa Âlî, *Künhü'l-ahbâr*'ında (bk. III, 375-376), bu hususta sükût eder. Ayrıca bk. Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 95b.

¹⁹⁹ Veziriazam Sinan Paşa mektubunda, Aleksandr Han'a, “karındaşı” sâbık serdara yaptığı yardımların takdirle karşılandığını; kendisinin 8 Receb'de Kür Nehri kenarına ordugâh kurduğunda önceki ve Tiflis Beylerbeyi Ahmed Paşa'nın arzettiği sonraki hizmetlerine riayeten nehrin gerekli yerlerine adam koyup askerin karşıya geçerek ülkesini yağmalamasına mani olduğunu; şimdiye kadar kendisi ya da oğlu ile yarar vekillerinin istikbâle gelmedikleri gibi reayasının da işe yüklerini orduya getirmemelerinin yolda Osmanlı askerinin eline düşmekten korkmalarına bağlandığından bu şüphenin defî için damadı Ahmed Bey'in gönderildiğini; şahsına ve reayasına bu tarafa gelmeleri için ruhsat verildiğini belirttikten sonra, oğlu ile yarar vekillerinin gelip hizmette bulunmalarını; aksi takdirde Osmanlı askerinin ülkesini yakıp yıkacağını ihtar ediyor; gelmesi hâlinde “üç yüz bin” askerle her an vâsıl olacak Mehmed Giray Han'a Gürcistan'ı garetten men için emr-i hümayûn göndereceğini ve kendisinin de eyalete nizam verdikten sonra çekilip gideceğini söylüyor; oğullarına, vekillerine ve etba'ına sâbık serdar zamanındakinden çok daha fazla rağbet gösterileceğini vaadediyordu, bk. Âlî, *Fursatnâme*, vr. 31b-34a. *Fursatnâme*'de Gürcü beyinin, Lala Mustafa Paşa'ya yaptığı hile asker arasında tevâtüre sebep olduğundan Sinan Paşa'nın yanına geldiğinde öldürüleceğinden korktuğu için davete icabet etmeyip mazeret bildirdiğini söyleyen Âlî, *Künhü'l-ahbâr*'ında ise (bk. III, 376-377), Aleksandr Han'ın, Lala Mustafa Paşa için “anların pîr-i rûşen-zamîri idüğüne inandım”, Sinan Paşa içinse “bunların unfüvân-ı şebâbını nakz-ı ahde bâdî ve bâ'is sandım” diyerek serdarın yanına gelmediğini kaydeder. Ardından şöyle bir ilavede bulunur: Aleksandr Han, bir kaç gün sonra şah tarafından kendisine hitaben yazılmış bazı sahte mektuplar peyda edip, kendi adamları marifetiyle bunlardan birinin Osmanlı askerlerinin eline düşmesini sağladı. Mektup elden ele serdarın meclisine ulaştırıldığında Sinan Paşa, “egerçi ki zâhiren tagyîr-i hâl göstermediler. Lâkin ihtiyâten küllî havf ü haşyete bâ'is olmagın ol menzilde asâyîşi münâsib gördiler ve bi'l-cümle kulûba bir acib tefrika düşdi. Evvelki hüctüm ve cür'etlerine sonraki evzâ-ı nâ-sâz-kârları muvâfık görünmedi. Hâh nâ-hâh serdâr-ı sipâh ol menzilden göçdi”. Anonim İtalyan kaynağı (bk. Gümü, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 232-233, 278-279'dan naklen), şahın Kral Aleksandr'a gönderdiği bir mektubun Osmanlıların eline geçmesinin Sinan Paşa'nın Tiflis'ten dönüş kararı almasında etkili olduğunu; Minadoi ise, Aleksandr'ın serdarın huzuruna bizzat gitmese bile Tiflis'e elçilerini gönderip hastalığından ve başka bazı mazeretlerinden ötürü gelemediği için özür dilediğini, buna mukabil Sinan Paşa'nın, krala, İran ile sulh tesisi için gayret göstermesine dair bir mektup yolladığını nakleder. Safevî kaynaklarına göre de (Nejad, *İran Kaynaklarına Göre Osmanlı-Safevi*, s. 158-159), Aleksandr Han, diğer Gürcü beyzâdeleri gibi, Osmanlı serdarına itaat etmiştir. Ayrıca bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 111-112.

gelseler geçit vermezdik” diye cesaretlenmesine sebep olmaması için yine geliş istikametinin kullanılmasını istedi. Bu tarafa yönelip Ecel Suyu denilen nehrin kenarında ordugâhını kurdu ve Behram Paşa’ya da geri dönmesi için emir gönderdi. 18 Receb/29 Ağustos’da konak yerinden ayrılan ordu, dümdara tayin edilen Karaman Beylerbeyi Hasan Paşa ile Dulkadir Beylerbeyi Mustafa Paşa’nın Safevîler ve Gürcülerle yaptıkları mücadeleler sayesinde ormanlık bölgeyi geçerek bir su kıyısına kondu²⁰⁰. Çıldır Beylerbeyi Mustafa Paşa (Minuçihr), Adana hâkimi Ramazanoğlu İbrahim Bey, Kilis Sancakbeyi Canpoladzâde Habib Bey başta olmak üzere orduya yetişemeyen ümerâ, züema ve sipah, burada gelip vâsıl oldular. Sinan Paşa, geç gelenleri sadece itabla yetinip azletmedi. Bu menzilde, Van Beylerbeyi Rıdvan Paşa’nın yakalayıp gönderdiği bir Safevî esirden düşmanın durumu hakkında malumat alındı. Yine bu sırada üç kapıcı hatt-ı hümâyûn ile serdarın huzuruna çıktılar. Ayrıca Lala Mustafa Paşa’nın vefatı haberi geldi²⁰¹.

19 Receb/30 Ağustos’da bütün ümerânın iştirakiyle veziriazamın otağında toplanan Divân’da, Tebriz’e yürünmesi ve o havalinin tahribi kararlaştırılarak, askere buna göre azık tedariki emredildi. Bu niyetle 28 Receb/8 Eylül Perşembe günü Kars sahrasına gelindi. Erzurum Beylerbeyi Mehmed Paşa ve muhafazada bırakılan asker, serdarı istikbâl ettiler. Safevî topraklarına yapılacak akın için askere 40 günlük azık temin etmeleri emredildi²⁰². Veziriazam Sinan Paşa, Şah Muhammed Hüdâbende’nin nerede bulunduğunu ve ne yapmak istediğini tecessüs için o tarafa casuslar gönderdi. Bu suretle, şahın Arpaçayı’na kadar gelmişken Osmanlıların hazırlıklarını haber alıp avdet ettiği anlaşıldı²⁰³. Ordu kararlaştırıldığı şekilde Tebriz’e yürümeye hazırlandığı

²⁰⁰ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 34a-35a. Burada geçiş esnasında Gürcülerin Osmanlı askerine verdiği zarardan bahsetmeyen müellif, *Künhü’l-ahbâr*’da (bk. III, 377-379), bu saldırılar yüzünden askerin sabaha kadar uyumadığını söyler. Fakat Mustafa Paşa ile Hasan Paşa’nın faaliyetlerinden söz etmeksizin, “san’at-ı serikanın envâ’-ı hîlesin” bilen ordudaki Arnavutların -aslında Sinan Paşa’ya taş atmaktadır- ormanın kenarlarına kurdukları tuzaklar sayesinde pek çok Gürcü’nün yakalandığını kaydeder. Ayrıca bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 111-112; Nejad, *İran Kaynaklarına Göre Osmanlı-Safevî*, s. 159; Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 233.

²⁰¹ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 35a-36a. Müellif, *Künhü’l-ahbâr*’ında (bk. III, 379), bu haber üzerine, Sinan Paşa ve adamları hariç ordudaki herkesin ağladığını zikreder. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 381), 17 Receb’de ulaşıldığını kaydettiği bu konağın adını Kars yakınlarındaki Zaruşad olarak verir.

²⁰² Âlî, *Fursatnâme*, vr. 36a-37a. Âlî, Sinan Paşa’nın iaşe maddelerini zamanıyla temin edip, askerin geçeceği yerlere depolattığından bahisle bu hususta serdarı metheder. Ebubekir bin Abdullah (bk. *Şark Seferleri*, s. 67-68), Evâil-i Şaban’da Kars’a ulaşıldığını; ordunun kalenin etrafına konduğunu; Sinan Paşa’nın “Kırk günlük azık ve zahire tedârük edin. Kızılbaş akınım vardır” emri üzerine askerin hazırlıklarını tamamladığını kaydeder. Ayrıca bk. Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 234.

²⁰³ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 37a-38a. Âlî, bu eserinde, Şah Muhammed Hüdâbende’nin, Sinan Paşa’nın orduyu her daim harbe hazır bir hâlde tuttuğunu ve karavul emrine bizzat mukayyed olduğunu duyduğundan korkup geri döndüğünü iddia eder. Gerçekten de serdarın her beylerbeyine ve sancakbeyine karavul hususunu başkasına

sırada Safevî elçisi Haydar Ağa, serdarın huzuruna çıkıp, sulh talep etmek üzere salahiyyetli bir elçinin ve hediyelerin yakında gönderileceğini bildirince seferden vazgeçildi²⁰⁴.

Vezirozam Sinan Paşa, Safevî heyetinin huzurunda, Kars sahrasında askere mutantan bir yoklama yaptırdı²⁰⁵. Ayrıca, Kars'ta kapsamlı bir teftiş faaliyeti başlatarak, beylerbeyiler ya da askerden her kimden bir şikâyet vaki olsa çavuşlar tayin edip şikâyetçilerin şerle sabit olan haklarını teslim ettirirdi. Mesela Erzurum Beylerbeyi Mehmed Paşa, önce Kars kullarının, sonra da Dulkadirli ve sairlerinin talebi üzerine iki defa teftiş olundu²⁰⁶. Bu arada Kars, Erzurum'dan hayli uzak olması ve serhadde bulunması hasebiyle müstakil beylerbeyilik hâline getirilerek 12 Şaban/22 Eylül'de

havale etmeyip şahsen gece gündüz düşman ahvaline göz kulak olmalarını emrettiğini söyleyip, şöyle bir methiyenin de geçtiği bir şiir kaleme alır: “Serdârımız ki Rüstem-i destân-ı ‘asrdur/ Gitsek ‘aceb mi şevk ile Mâzenderân’a dek”. Ancak *Kühû'l-ahbâr*'da (bk. III, 379-380), vak'ayı tamamen farklı ve Sinan Paşa'yı küçültecek tarzda nakleder. Buna göre, veziriazamın düşman ahvalini öğrenmeleri için gönderdiği casuslar, şahın Arpaçayı'na gelip askerini savaşa hazırlamışken Osmanlı serdarının şecaat ve hüsnü tedbirini duyunca korkusundan avdet ettiğini haber verdiler. Sinan Paşa, şahın korkmasından iftihar edip, “erin ere teveccühî kâfidir. İnşâ'âlâh gelecek senede edâ-i hizmete ‘ömrümüz vâfidir” diyerek bu tarafa yönelmekten vazgeçti. Casusların getirdiği haberin yalan olabileceğine ihtimal vermedi; padişahın huzurunda ettiği davanın cevabı istenirse ne diyeceğini düşünmedi. “Vekâlet-i kübrâ sadrına oturdık ve hatem-i vekâleti ele getürüb ser-dâr-ı sâbık gibi hasm-i kavînin nicesini burduk deyu huzûr-ı râhatı” seçti. Müellif bunun devamında, *Fursatnâme*'ye koyduğu şiiri, yukarıdaki ve bir sonraki beyiti çıkararak kaydeder.

²⁰⁴ Ebubekir bin Abdullah, *Şark Seferleri*, s. 68. Bu elçilik heyeti ve elçinin kimliği üzerine farklı bilgiler için bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 112-113; Nejad, *İran Kaynaklarına Göre Osmanlı-Safevi*, s. 158-159.

²⁰⁵ Ebubekir bin Abdullah (bk. *Şark Seferleri*, s. 68), Sinan Paşa'nın, Safevî heyetine, “şöhret ve şecâ'at göstermek” ve böylece ülkelerine dönüp gördüklerini anlattıklarında “her birine havf ve hasâret vâki” olması için yoklama emrettiğini; cümle askerin alaylar bağlayıp harp aletleriyle müzeyyen olduklarını; serdarın askerin önüne düşüp “ceng üslûbî üzere, ‘asker saf-ber-saf, kat-ber-kat düzülüp ve yer yer dört yüz ‘aded dârbuzânlara od edüp. Ve beş bin Yeniçeriler, tüfenklerin boşaldı” yoklamanın tamamlandığını nakleder. Âlî, *Fursatnâme*'de (bk. vr. 39a-41b), ordu hem sefere giderken ve hem de avdette yoklama yapılmasının “âdât-ı kadîme-i mülûk” ve “kâ'ide-i lâzime-i harb u kitâl” olduğunu; bu sayede ilkinde sefere katılanların durumunun anlaşılacağını ve ikincisinde de firarilerin tespit edileceğini; buna riayeten Sinan Paşa'nın Kars'ta da yoklama emrettiğini; ordu sahrada alaylar bağlayınca Sinan Paşa'nın atına binip önce üç saatte yeniçeri kolunu, sonra da iki saatte bölük halkını dolıştığını; böyle asker zümresinin ise beylerbeyilerin maiyetine ikeriş çavuş ile birer müteferrika verilip sayılmalarını emrettiğini; yoklama sırasında yeniçerilerin top ve tüfek şenliği yaptıklarını söyler. *Kühû'l-ahbâr*'da ise (bk. III, 381-383, 463), bu hadiseyi yoklama değil de Sinan Paşa ile alay ettiği mecazî bir harp olarak takdim ve tasvir eder. Zahirin düşman ile muharebe olmadıysa bari farzen olsun diyen serdar, herkesin silahlarını kuşanıp Safevî ordusu kabul edecekleri karşıdaki tepeye saldırmasını emretti. Yeniçeriler, bölük halkı, beyler ve beylerbeyiler tam bir harp nizamı içinde emri yerine getirdiler. Bizzat serdar da bütün zinetlerini takıp atına binerek, elinde kılıcıyla cenge katıldı. Bazı kimseler “sipeh-sâlar olan sâhib ü vakâra böyle hıfvet yakışmaz” diyerek kendisini ayıpladıysa da aldırış etmedi. Bu manzarayı seyreden Safevî Elçisi Maksud Han ile maiyetindekiler, “bunun mecazî cengi böyle ise hakikisi nasıldır” diyerek korktular. *Kühû'l-ahbâr*'daki malumata istinaden şu eserlerde bu yoklama, tepeye karşı yapılmış bir harp manevrası olarak anlatılmaktadır: Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 112; Kırzioğlu, *Kafkas Elleri*, s. 342; Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 180, 234.

²⁰⁶ Âlî, *Fursatnâme*'de (bk. vr. 41b-43b), haklarında şikâyet olsa oğlu Mehmed Bey ya da kardeşi Mahmud Paşa'yı dahi himaye etmeyeceğinden bahisle Sinan Paşa'nın adaletle bağlılığını över; yapılan teftişler her ne kadar ümerâ nezdinde memnuniyetsizlik doğursa da “dâinler fukarâ medyûnlar umerâ vü zu'emâ” olduğundan gerçekte kimsenin bir sıkıntı çekmediğini ve hakkın yerini bulduğunu söyler; Erzurum Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın teftişini de hakkındaki şikâyetlerle izah eder. Ancak *Kühû'l-ahbâr*'da (bk. III, 383-384), bütün bu teftiş ameliyesini sert ifadelerle tenkit eder ve Mehmed Paşa'ya reva görülen muameleyi de manen Lala Mustafa Paşa'nın ölüsünden “intikam” alma olarak nitelendirir.

Hüsrev Paşa'nın damadı Silistre Beyi Hızır Bey'e 700.000 akçe hasla tevcih edildi²⁰⁷. 22 Şaban/2 Ekim'de Pazar günü şahın sulh ricasıyla gelen yeni bir elçisi, gözünün korkması için top ve darbzen sesleri arasında karşılandı²⁰⁸.

Ordu, 2 Ramazan/11 Ekim'de, artık kış emareleri görülmeye başlandığından ve şahın Kazvin tarafına çekilmekte olduğu haber alındığından Sinan Paşa'nın emriyle Erzurum'a yöneldi. 6 Ramazan/15 Ekim Cumartesi günü Horasan Baba denilen menzile vâsil olunup, buradaki türbe ziyaret edildi. Bu sırada Erzurum Beylerbeyi Mehmed Paşa azledilerek yerine Hüsrev Paşa tayin edildi²⁰⁹. Bir süre Horasan'da askere istirahat emredildi. Ancak havalar büsbütün soğuduğundan 12 Ramazan/21 Ekim'de göçülerek Hasankalesi'ne gelindi ve şahın bir saldırıda bulunması ihtimaline karşı bayrama kadar burada beklendi. Nihayet Sinan Paşa, Safevî kuvvetlerinden tamamen emin olunduktan sonra, bayramının ikinci günü, eyalet askerine yerli yerine ve beylerbeyilere de sefer mühimmatını tecdid etmelerini tembihleyerek kışlaklarına gitme izni verdi. Hüsrev Paşa'yı Hasankalesi'nde kışlağa tayin edip, kendisi Erzurum'a gelerek maiyetindeki yeniçerileri ve bölük halkını civardaki köylere dağıttı²¹⁰. Ümerâya kırkar ellişer bin, züemaya ikişer üçer bin ve erbâb-ı timara bin beşer yüz akçe terakkiler verip, bilhassa ümerânın yararlılıklarını bildirdikleri kimseleri ödüllendirdi²¹¹.

4 Zilhicce 988/10 Ocak 1581'de iki yüz kişilik maiyetiyle Tabutoğlu adlı bir Safevî elçisi Erzurum'a geldi. Ertesi gün Sinan Paşa tarafından Divân'a kabul edilen Tabutoğlu, şahın bir nâmesini ve yapılacak barışa esas olmak üzere Kanunî Sultan Süleyman ile Şah Tahmasb arasında akdedilen Amasya Antlaşması'nın suretini ibraz

²⁰⁷ KK 237, s. 90. Âlî (bk. *Fursatnâme*, vr. 43b), sehven, bu tevcihâtın 19 Şaban/29 Eylül Perşembe günü yapıldığını söyler.

²⁰⁸ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 43b.

²⁰⁹ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 44a-44b; *Künhü'l-ahbâr*, III, 384-385. Erzurum beylerbeyliği, sâbıkâ Van beylerbeyi olan Hüsrev Paşa'ya 6 Receb 988'de hatt-ı hümayûn ile tevcih edilmiştir, KK 237, s. 49. Aradaki bu zaman farkı, muhtemelen, emrin Sinan Paşa'ya ulaştırılmasına kadar geçen süreden doğmuştur.

²¹⁰ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 44b-45b; Ebubekir bin Abdullah, *Şark Seferleri*, s. 68-69. Ayrıca bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-Iran*, s. 112-113. Müneccimbaşı (Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-Iran*, s. 112-113 ve Kırzioğlu, *Kafkas Elleri*, s. 342'den naklen), "sulh haberi gözünde uçan" Sinan Paşa'nın, belki Safevîlerden elçi gelir diye 30 gün kadar bekleyip, gelmeyince kış bastırıldığı için mecburen Erzurum'a gittiğini kaydeder. Kırzioğlu bu değerlendirmeye, "bir sefer mevsimini boşuna geçiren" Sinan Paşa'nın "beceriksiz ve lafçı" olduğunu ekler.

²¹¹ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 45b-49a. Müellif, bu vesile ile, "eger küttâb u eger umerâ vü mensûbât"tan kimsenin rüşvet ve tamahla bir ferdin elinden mal ve toprak alamadı, ırz-ı saltana mugayir bir vaz' vâki olmadı ve "serdâra sırr-dâr olan erbâb-ı kalem hâme gibi eller eline bakmadı ancak kânûn üzere ücret-i mu'ayyenlerini aldılar ve herkesüñ safahât-i âmâline kemâ-yenbagi togrulugla kalem çaldılar" diyerek Sinan Paşa'nın ihtimamını ve dürüstlüğünü bir kez daha över, ki bu sözler Lala Mustafâ Paşa zamanına tenkittir. Ve tabii ki arada kendi hizmetlerini ve çektiği sıkıntıları anlatarak beklentisini izhar eder. *Künhü'l-ahbâr*'da ise (bk. III, 385), bu methiye yer almadığı gibi, serdarın beyler ve beylerbeyilere terakkiler verirken kendi adamlarına da iptidâen dirlikler tevcih ettiğini söyler.

etti. Bunun üzerine Sinan Paşa, padişahın “bu hencâr-ı nâ-sâzkâr”a rıza göstermediğini ve Şirvan ile Gürcistan terkedilmedikçe anlaşmanın mümkün olmayacağını söyleyip elçiyi azarladı. Sefaret heyetini, “göz habsi ile mahbûs ve tâ şâhlarından cevâb-ı ma’kûl gelince halâs u rehâ bulmadan me’yûs” etti²¹². Safevîlere tâbi Simon Han da, Veziriazam Sinan Paşa’ya adam gönderip, Tiflis beylerbeyiliğinin kendisine verilmesi mukabilinde, muhafazadaki askerinin mevacibini temin etmeyi, ayrıca senelik 100.000 altın harac ödemeyi ve oğlunu rehin olarak İstanbul’a yollamayı taahhüd etti. Simon’un talebi İstanbul’a arz edilip, bunun kabulü de oğlunu göndermesi şartına bağlandı²¹³.

Veziriazam Sinan Paşa, 1581 baharında yeniden başlatılacak harbe hazırlanmalarına dair ümerâyâ emirler gönderdi²¹⁴. Ancak bu sıralarda “ahvâl-i re’âyâyâ intizâm recâsına” şahtan, Revan Hâkimi Muhammed Han’dan ve sair Safevî ümerâsından Erzurum’daki serdara, şimdiye kadar Osmanlıların fethettikleri yerler ile Şirvan’ın teslim ve hududun tayin edilip “min-ba’d câdde-i inkıyâddan udûl ihtimâli” olunmamasına dair mühürlü mektupların gelmesi²¹⁵, müteakip gelişmelerin mecrasını değiştirdi. Zaten sefere bu maksat ve vazife ile gönderilmiş olan Sinan Paşa, sulh talebini İstanbul’a ilettili. Bunun üzerine Safer 989 sonlarında (27 Mart-4 Nisan 1581) III. Murad’ın emriyle, meşveret için Sadaret Kaymakamı Siyavuş Paşa’nın konağında toplanan devlet erkânı ve şeyhülislâm, Şehzâde Mehmed’in sünnet şenliğinin öne alınmasını, serdarın avdetini ve sulha talip olan şahın elçisi “ne yüzden gelürse mûcibi ile amel olunması”nı münasip gördüler. Sinan Paşa’ya bu minvalde haber gönderilip

²¹² Âlî, *Fursatnâme*, vr. 49a-51a. Müellif, *Künhü’l-ahbâr*’da (bk. III, 385), heyettekilerin hapsinden bahsetmediği gibi geriye dönüp dönmediklerinden ya da bunlara ne cevap verildiğinden de söz etmez. İran kaynaklarını kullanan Kütükoğlu’na göre (bk. *Osmanlı-İran*, s. 113-114), “Zilhicce’nin ilk günü (7 Ocak 1581) Zülkadırlü Tabutoğlu (?) Şahkulu Sultan, refâkatinde mukaddemâ İran’la yapılacak sulha esâs olmak üzere Şirvân’da Safevî ve Osmanlı tasarrufunda bulunan ülkeleri tahkik etmek üzere Serdâr tarafından Şâh’a gönderilen Ömer Ağa olduğu halde, Erzurum’a vâsıl olup Sinan Paşa’ya kıymetli hediyeler takdîm etti. Serdâr, sulhpervâne bir mektûbla elçiyi iade edip ekâbirden birinin muhabbet-âmiz bir mektûbla gönderilmesi takdîrinde sulhü tahkîm edeceğini te’min etti”. Aynı bilgi için ayrıca bk. Fahrettin Kırzioğlu, *Kafkas Elleri*, s. 342-343.

²¹³ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 51a-52b; *Künhü’l-ahbâr*, III, 385-386. Ayrıca bk. Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 234-235.

²¹⁴ Âlî, *Fursatnâme*, vr. 52b-53b. Müellif, maalesef *Fursatnâme*’yi yarım bir hâlde burada bitirmekte ve *Künhü’l-ahbâr*’ında da (bk. III, 386) serdarın zahire toplanması için emirler gönderip kışın şiddeti geçinceye kadar Erzurum’da “âsûde” olduğundan başka bir malumat vermemektedir. Sinan Paşa’ya baharda mülâki olmaları emredilen ümerâyâ Divân’dan gönderilen hükümler için bk. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 113-115; Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 235.

²¹⁵ Feridun Bey, *Münşeât*, II, 278-279, Sinan Paşa’nın Revan Hâkimi Muhammed Han’a mektubu. Kırzioğlu (bk. *Kafkas Elleri*, s. 341), Koca Sinan Paşa’nın bu mektubu daha Mart 1580’de İstanbul’dan sefere hareket etmeden önce şaha gönderdiğini iddia eder. Fakat atıf yaptığı yerde Sinan Paşa’ya ait olduğu belirtilen bir değil iki mektup vardır. Bunlardan ilki Koca Sinan Paşa’ya ait olmakla birlikte serdarın sefere ilk hareketinden önce değil, Erzurum’dan İstanbul’a döndükten sonra Ramazan 989’da (29 Eylül-28 Ekim 1581) yazılmıştır. İkinci mektup ise muahhar bir dönemde, 1604’te şark serdarı tayin edilen Cigalazâde Sinan Paşa tarafından kaleme alınmıştır.

İstanbul'a gelmesine icazet verildi. Evâil-i Rebiülâhir/5-14 Mayıs'ta Derviş Ağa ile Kenan Çavuş, serdardan sulh haberini getirdiler²¹⁶.

10 Rebiülevvel 989/14 Nisan 1581'den itibaren ümerâya seferin tehir edildiğine dair hükümler gönderilip, Dulkadir ve Halep beylerbeylerinin, Van beylerbeyisinin başbuğluğu ile Van serhaddi; Sivas, Diyarbakır, Şam ve Batum beylerbeylerinin, Erzurum beylerbeyisinin emrinde Erzurum serhaddi muhafazasına memur edildikleri ilgililere bildirildi. Sulh söylentileri sebebiyle savaşa “gönülsüz”²¹⁷ olan maiyetindeki askeri geride bırakan Veziriazam Sinan Paşa, 24 Cemaziyülâhir 989/26 Temmuz 1581 Çarşamba günü²¹⁸ İstanbul'a döndü.

4. AVUSTURYA VE EFLÂK SERDARLIKLARI²¹⁹

Telli Hasan Paşa'nın Kulpa'da hezimete uğramasıyla Avusturya'ya harp ilan edildi. Veziriazam ve Serdar-ı Ekrem Sinan Paşa, 19 Şevval 1001/19 Temmuz 1593 Pazartesi günü mutantan bir merasimle ordugâhı Rüstem Çelebi Çayırı'na kurdu²²⁰. III. Murad, “ihtiyar ve müdebbir vezîr-i a'zamdır, ceddinden kalmış bârgâhımdır, bu defa vezîr serdârım kurup, mübarek ola” diyerek Kanuni'nin Sigetvar Seferi'nde kullandığı yedi direkli otağı Sinan Paşa'ya tahsis etti²²¹.

Askerin, bilhassa da yeniçerilerin ve sipahilerin eksiklerini tamamlamaları için dokuz gün burada beklendi. Bu esnada, ulema ve vüzerâ mütemadiyen biraraya gelerek müşaverede bulundu. III. Murad, ordugâha Hoca Sadeddin Efendi eliyle askeri teşyi

²¹⁶ Seyyid Lokman, *Zübde*, vr. 96a. Müellif, devlet erkânın meşveretini, Halep beylerbeyiliğine İskender Paşazâde Ahmed Paşa'nın getirilmesinden sonra nakletmektedir ki, bu tayin 19 Safer 989/25 Mart 1581'de yapılmıştır (bk. KK 238, s. 308). Yukarıdaki mektubu görmeyen Kütükoğlu (bk. *Osmanlı-İran*, s. 115-116), Lokman'ın verdiği malumatı, Sinan Paşa'nın “musâlâha hususunda gösterdiği iyimserlik” olarak değerlendirir ve seferin bu yüzden iptal edildiğini söyler. Gümüş (bk. *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 235), seferin tehir edilmesini, Mustafa Paşa'nın ölümü üzerine Sinan Paşa'nın İstanbul'a çağrılmasına bağlar.

²¹⁷ Selânikî, *Tarih*, I, 130.

²¹⁸ Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran*, s. 114-115. Münecimbaşı'nın (bk. Kırzioğlu, *Kafkas Elleri*, s. 343 ve Gümüş, *Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, s. 236'dan naklen), Sinan Paşa'nın İstanbul'a serdarlığında ele geçirdiği 150 bin altınlık bir hazine ile geldiğine dair verdiği malumat devrin kaynaklarında yer almaz.

²¹⁹ Bu savaşın başlamasına kadar geçen süreç hakkında tezimizin “Sinan Paşa'nın Avusturya Politikası” bölümünde bilgi verildiği için yeni bir tekrara gidilmemiştir.

²²⁰ KK 253, s. 215. Selânikî (bk. *Tarih*, I, 324-325), sefere uğurlama merasiminin “20 Şevval Pazartesi” yapıldığını kaydetmekteyse de zikredilen tarih gün itibarıyla Salı'ya tesadüf eder. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 13-15), mufassal bir şekilde naklettiği bu merâsimin 11 Şevval/11 Temmuz'da yapıldığını ve ordugâhın Davudpaşa'ya kurulduğunu yazar. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 229), ise 12 Şevval'de otağa çıkıldığını kaydeder. Baron Vratislav (bk. *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, s. 93-94), bütün şehir halkının iştirak ettiğini bildirdiği bu merâsimin 15 Ağustos'ta yapıldığını yazar.

²²¹ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 13.

eden bir hatt-ı hümâyûn gönderdi. Ayrıca memleketin bütün ulema ve meşâyihine, seferin başarısı için En'âm Suresi'ni okumalarını tembihleyen nâmeler yazıldı. Veziriazamın bu kışı Belgrad'da geçirmesi planlandığından, hazırlıklarını tamamlayan askerlerin şimdiden Belgrad'a gitmeleri, buna kudreti olamayanların da muhakkak baharda mezkûr mahalde bulunmaları emredildi. Keza, beylerbeyilere, sancakbeyilere, Kırım kuvvetlerine ve akıncı beylerine de aynı tembihi havî emirler gönderildi. Sefere memur bürokratlar, Sinan Paşa ile birlikte yola çıktılar. Halvetî Şeyhî Emir Efendi, askeri savaşa tergib için III. Murad'ın emriyle veziriazamın maiyetine katıldı. Yayabaşızâde Hızır Efendi, sefere memur yeniçerilerin komutasını üstlendi²²².

Sinan Paşa, bir taraftan da savaşın istikametini tayin etmeye çalışıyordu. Avusturya Elçisi Kreckwitz'in kâhyası iken ihtida ederek Ali adını alan Ladislaus Mert von Altenburg'u Macaristan seferi ve Viyana kuşatması hakkında bilgi vermesi için huzuruna çağırdı. Ali, kendisinin sadece Hırvatistan konusunda bilgili olduğunu, fakat şayet Viyana'yı kuşatmayı düşünüyorlarsa bütün Almanlar şehrin müdafaası için birleşeceğinden çok dikkatli olunması gerektiğini söyledi. Paşa, Ali'yi bu görüşmeden üç gün sonra tekrar çağırttı ve Venedik'in sınırları hakkında detaylı bir soruşturma yaptı. Zara'nın kendi elindeki raporlarda belirtildiği gibi Venedik'in sınırdaki en güçlü kalesi olup olmadığını sordu. Ali, bu soruya, Zara'ya yapılacak bir hamlenin kesinlikle zor olacağı cevabını verdi²²³.

Bu sırada Budin Beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa'dan, Siska'da yaşananların sorumluluğunu tamamen Telli Hasan Paşa'ya yükleyen bir arz geldi. Ancak Matheo Zane'ye göre III. Murad, Siska'da dökülen Müslüman kanlarının intikamını alacağına dair kendi başı ve ceddinin ruhu üzerine yemin etmekteydi. Pek çok kişiye göre, padişahın savaş merakı askerlerin Şark cephesinden geri dönmeleri ile başlamıştı. Sinan Paşa ise, İngiliz Elçi Edward Barton ile yaptığı görüşmede, savaşın Viyana'ya kadar yayılacağını ve şahsen Roma kapılarına ulaşmaya kadar tatmin olmayacağını söyledi. Aynı şekilde sınırdaki Osmanlı ümerasından gelen raporlar da, imparatorun savaşı sürdürmeye kararlı olduğu yönündeydi. Ruhbanlar ve halk, Türklere karşı ölene kadar savaşıcaklarına dair İncil üzerine yemin etmişlerdi.

²²² Selânikî, *Tarih*, I, 326-327. Veziriazam ile birlikte sefere memur ve gönüllü ümerâ, ulema, meşâyih, asker için ayrıca bk. Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 13-15; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 229.

²²³ *Calender of State Papers*, IX, 81-82/189, Balyos Matheo Zane'nin 23 Temmuz 1593 tarihli raporu.

Bu haberler karşısında Macaristan'dan gönderilen iki Avusturyalı ulak ordugâhta zincire vuruldu, diğer iki ulağın da şehir surları önünde idam edildiği konuşulmaktaydı. Sinan Paşa, savaş ilanı ile birlikte ikinci defa Elçi Hanı'na hapsedtiği Kreckwitz'i, birkaç gün sonra iki hizmetkârıyla birlikte arabayla ordugâha getirtti. Elçinin maiyeti ise boyunlarına ve ayaklarına zincirler vurulup, meraklı bir kalabalık eşliğinde Tersane'deki zindana götürüldüler. Zane'nin naklettiğine göre Sinan Paşa, Avusturya'dan haracın geleceğini vaadederek Elçi Hanı'ndaki ilk gözaltını kaldırtan Kreckwitz'in kendisini aldattığını söylüyor ve elçi ile tercümanını kazığa oturtacağına dair yemin ediyordu. Sinan Paşa'ya göre, Kreckwitz mektuplarında imparatora, Türklerin gücünün çok az ve padişahla vüzeranın moral bozukluğunun had safhada olduğu konusunda fesat haberler vermekteydi. Veziriazam, doğruyu söyleyemeyen birisinin yaşamayı hak etmediğini, üstelik elçinin İstanbul'a efendisine hizmet etmeye değil para toplamaya geldiğini ilan etmişti²²⁴.

Nasıl ki Kraliçe Elizabeth'in arabuluculuk teklifi ile Prag'a yolladığı elçiler II. Rudolf'tan red cevabı almışlarsa, bu şartlar altında Edward Barton'un İstanbul'da kılıçları kınına sokturup ordugâhı toplattırma teşebbüsleri de başarısızlığa mahkûmdu²²⁵. Sinan Paşa, 29 Şevval/29 Temmuz'da Rüstem Paşa Çayırı'ndan harekete geçti. Veziriazamın yokluğunda Ferhad Paşa sadaret kaymakamlığına tayin edildi²²⁶. 28-30 bin asker, serdar-ı ekremi takip ediyordu. Sinan Paşa, gidişini mümkün olduğunca hızlandırmaya çalışmıştı, zira maiyetindeki askerler "Hıristiyanların yeni zaferler kazanacakları korkusuyla" seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Veziriazam, kendi talepleri üzerine sipahileri 20 Eylül'de Belgrad'da olmaları şartıyla istedikleri

²²⁴ *Calender of State Papers*, IX, 82-85/190, Balyos Matheo Zane'nin 24 Temmuz 1593 tarihli raporu. Hasta bir hâlde ordugâha getirilen Kreckwitz, zorlu sefer yolculuğuna ve esarete dayanamayıp Belgrad'da ölmüş; maiyetindekilerden bir kısmı yine esaret altında İstanbul'da hayatlarını kaybetmiş, bir kısmı ise ancak Sinan Paşa'nın vefatından sonra özgürlüklerini geri kazanarak memleketlerine dönebilmiştir (bk. Baron Vratislav, *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, s. 94-166; Friedrich Seidel, *Sultanın Zindanında*, s. 38-81 ve ondan naklen Lubenau, *Seyahatname*, I, 251-252, 259-263).

²²⁵ Tafsilat için tezimizin "Sinan Paşa'nın Batı Avrupa Politikası" bölümüne bakınız.

²²⁶ Selânikî, *Tarih*, I, 326; *Calender of State Papers*, IX, 98/198, Matheo Zane'nin raporu, 2 Ağustos 1593. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 15) ve ondan naklen Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 229-230), Sinan Paşa'nın Davudpaşa'da bir hafta bekleyip, 18 Şevval/18 Temmuz'da sefere hareket ettiğini yazarlar. Âli (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 574-575) tarih vermeksizin, Sinan Paşa'nın Siska bozgunu haberinin gelmesi üzerine 15 gün içinde otağını Edirne Kapısı dışında kurdurup sefere hareket ettiğini kaydederler. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 428), Sinan Paşa'nın Siska felaketi haberinin payitahta ulaştığı hafta III. Murad tarafından serdar-ı ekrem tayin edildiğini eklemek suretiyle Âli'nin verdiği bu malumata tekrarlar.

zaman yola çıkma konusunda serbest bıraktı. Şayet buna riayet etmezlerse isimleri defterlerden silinecek ve yerlerine gönüllüler yazılacaktı²²⁷.

İlk menzil olan Halkalı'da Ferhad Paşa ordugâha gelerek Sinan Paşa ile müşaverede bulundu. Veziriazam, seferde kullanılacak mühimmatın kiralanacak katırlarla bir an evvel Selanik üzerinden Belgrad'a nakledilmesi; sefere hazır olması bâbında Kırım hanına mükerreren kapıcılar gönderilmesi; topların ve bunların mühimmatının, muhasara alet ve edevâtının, çeşitli zanaat erbâbının Karadeniz'den yollanması ve hazırlıkların ciddiyetle yapılması hususunda gerekli ihtarları yapıp kaymakamına veda etti. Yine baharda sefere iştirak etmesi tembihlenen Yeniçeri Ağası [Lala] Mehmed Ağa da bu konaktan veziriazamı uğurlayıp İstanbul'a döndü. Yeniçeri kethüdası, yeniçeriler ile ordudan ayrılıp, Kırkkilise (Kırklareli), İzladı Derbendi, Sofya istikametinden Belgrad'a doğru teveccüh etti.

Halkalı'dan yoluna devam eden Sinan Paşa ise önce Çatalca'ya, sonra da Silivri'ye vardı. Burada iken İstanbul'dan kayıklarla gelen bazı eski dost ve tanıdıklar, ulema ve sadâtdan kimseler veziriazamı ziyaret ettiler. Ordu Edirne'ye vardığında dualarla ve kurbanlar kesilerek karşılandı. Otağını Saray Ovası'na kuran Sinan Paşa için ziyafetler tertip edildi, kesilen kurbanlar fakir fukaraya dağıtıldı. Cuma namazını Eski Camii'de kılan Sinan Paşa, Edirne'yi gezip halka inam ve ihsanlarda bulundu. Bu sırada veziriazamın oğlu Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'dan, Belgrad'dan gönderilen zahire gemileri ile şaykaların Budin'e ulaştığına, Avusturya kuvvetlerinin hazırlık yaptıklarına, düşmanın nerelerde tabur kurduğunun öğrenilemediğine, malumat toplamaya giden casuslardan henüz hiçbirinin geri dönmediğine, Bosna serhaddinde sadece Hristiyan çetelerin dolaştığına ve düzenli Avusturya birliklerinin mevcut olmadığına dair mektuplar geldi²²⁸.

Edirne'deki beş günlük bekleyiş²²⁹ sırasında askerlerin bütün şehri yağmalamaları güç belâ engellendi. Komutası altında tamamen zaptı zor askerlerin bulunduğundan şikâyet eden Sinan Paşa acilen göç kararı aldırdı²³⁰. Tuğlar Cısr-i

²²⁷ *Calender of State Papers*, IX, 98/198, Matheo Zane'nin raporu, 2 Ağustos 1593. Balyos da Sinan Paşa'nın 29 Temmuz'da sefere hareket ettiğini kaydeder.

²²⁸ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 15-17. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 230), Gurre-i Zilkade/30 Temmuz'da Karaman askeri ile Beylerbeyi Vâsıl Paşa'nın Babaeski'de orduya katıldığını ve Evâil-i Zilkade/30 Temmuz-8 Ağustos'ta Edirne'ye ulaştığını yazar.

²²⁹ Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 230.

²³⁰ *Calender of State Papers*, IX, 100/206, Matheo Zane'nin raporu, 20 Ağustos 1593.

Mustafa Paşa'ya gönderildiyse de daha sonra Meriç Nehri'nden geçilmesinden sarfinazar edilip Çırpan yolundan ilerlenerek Filibe'ye varıldı. Filibeliler, ordugâhı Saray Sahrası'na konduran Sinan Paşa'ya gelip, Siyavuş Paşa'nın Harmanlı Kasabası'nı yaptırdığı hayratla mamur ettiğini, fakat Uzuncaova ıssız olduğundan haydutların korkusundan kimsenin emniyetle yolculuk yapamadığı söyleyerek veziriazamdan burayı şenlendirmesini rica ettiler. Sinan Paşa hemen kendi malından, bir camii, büyük bir hankâh, iki kurşunlu han, bir çifte hamam, dükkânlar yapılmasını emretti. Burada Budin Beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa'nın gönderdiği ulak veziriazamın huzuruna çıktığı gibi, serhadlerden de Avusturya tarafından topladıkları malumatlarla casuslar geldi. Ayrıca Estergon müdafilerinin yolladığı bir Avusturyalı esir, bizzat Sinan Paşa tarafından sorguya çekildi. Veziriazam Sinan Paşa, Sokolluzâde Hasan Paşa'ya gerekli talimatları gönderdi; bu sırada İstanbul'dan gelen kapıcıbaşılardan Yemişçi Hasan Ağa'yı da padişahın emrine uygun olarak hilatler ve hazineden tayin olunan harçlıkla birlikte Kırım Hanı Bora Gazi Giray'a yolladı.

Filibe'den sonra ordu Tatarcık (Tatar Pazarcık), Kapulu Derbend, İhtiman ve Hacı-karaman yolu ile Sofya'ya ulaştı. Burada dört gün kalındıktan sonra tekrar yola çıkılıp, Dragoman ve Sarı-burat menzilleri geçildi. Şehirköy Sahrası'daki Derbend Boğazi'nde oturak emredilip, Kuru-çeşme'nin dağlık olması hasebiyle ağırlıklarının naklinde zorluklarla karşılaşılacağından askere gerekli ihtarlar yapıldı. Kuru-çeşme'nin ardından sırasıyla Niş ve Aleksanca üzerinden Morova Nehri kenarına ulaşan veziriazam, Cısr-i Perakin'de Alacahisar'dan gelenler tarafından karşılandı. Buradan sonra, Yogadine, Batoçına ve dağlık bölge geçilerek Hasan Paşa Palankası'na konuldu. Semendire Kalesi'nin zâbit ve neferâtı, serdar-ı ekremin huzuruna geldiler ve kaleden atılan toplarla ordu selamlandı. Sinan Paşa, ordugâhı Tuna kenarına kurduğunda, Belgrad ileri gelenlerinin gönderdiği yeniçeri kethüdası huzura kabul edildi. Veziriazam, Belgrad'a varıldığında ordugâhın Hünkâr Tepesi'nde kurulacağını ve Sirem Sahrası'nda perakende halde bulunan Rumeli askerlerinin tamamının beylerbeyilerinin yanında toplanmasını emretti²³¹.

²³¹ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, s. 17-19. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 230), Uzuncaova'ya varıldığında ahalinin talebiyle veziriazamın iki çifte hamam, birer camii, imaret, çifte hamam ve dükkânlar yapılması için kendi malından 30 bin kuruş tahsis ve mezkûr mahalde iki köy tesis ettiğini, Yagodina kazasındaki Batoçına derbendinde bir palanka ve bir han yapılmasını emrettiğini yazar, veziriazamın son emirlerinden ve konak mahallerinden söz etmez.

Sefer planının değiştirilmesi demek olan bu yeni emirlerin sebebi, Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'dan gelen arzlardı. Paşanın bildirdiğine göre, düşmanın büyük hazırlıkları olup, kendisinin yanındaki Rumeli askeri de kalabalık idi; Avusturyalılar arasında fikir ayrılıkları vardı; II. Rudolf, Osmanlılarla anlaşmanın bozulmasına razı değildi; düşman ordusunda salgın hastalıklar yaşıyordu. Bu yüzden Mehmed Paşa, Sinan Paşa'ya kışı Belgrad'da değil Budin'de geçirmesini teklif ediyordu²³².

24 Zilkade 1001/22 Ağustos 1593'de Semendire'den ayrılan Sinan Paşa, Tuna Nehri kıyısındaki Hisarcık Palankası'na kondu. Buradan ağırlıklar önden gönderilerek Belgrad'a ulaştırıldı, askere de şehre alaylarla girilmesi için hazırlık yaptırıldı. Nihayet veziriazam, büyük bir merâsimle, kaleden atılan topların sesi ve halkın sevinç gösterileri arasında 7 Zilhicce/4 Eylül'de şehre girdi. Ambarları, dökümhâneyi ve kaleyi teftiş eden Sinan Paşa, nehirdeki gemilerin ve metris levâzımâtının hazır halde bulunmasından memnun oldu. Şaykalar ile zahire ve cebehâne gemilerine neferâtı ve zanaatkârları yerleştiren Sinan Paşa, bu sırada İstanbul'dan karamürsellere yüklenen topları ve mühimmatı Karadeniz ve Tuna yoluyla Belgrad'a getiren zâbitleri taltif etti. Yakında Belgrad'dan göçüleceğinden kapıkullarına zahirelerinin dağıtılmasını emretti.

Budin tarafına naklolunacak toplar, mühimmat, burathânedeki hazır olan ve Mısır'dan gelen barut, gemilere yüklenerek o tarafa gönderildi. Rumeli ve Bosna beylerbeyilerine, Cankurtaran Palankası'na ulaşınca kadar gemileri, Tuna yalılarında, bazı tehlikeli geçit mahallerinde, Eğri-azmak ve Altun-oluk taraflarında, Hristiyan çetelerinden ve Kanije'deki Avusturya kuvvetlerinden muhafaza ve müdafaa etmeleri emredildi. Anadolu Beylerbeyi Satırcı Mehmed Paşa ile Hüdâvendigâr, Karesi, Aydın, Hamid, Karahisar-ı Sâhib, Ankara, Çankırı, Bolu, Teke ve Eskişehir sancakbeyleri, askerleri ile birlikte gelip orduya katıldılar. Sinan Paşa, huzuruna kabul ettiği Mehmed Paşa'ya Anadolu askerinin tamamının önce Sirem Sahrası'na konup, sonra Ösek'te

²³² Selânikî, *Tarih*, I, s. 330-331. Müellif, Sinan Paşa'nın önceden kararlaştırıldığı üzere daha Belgrad'a varmadan sefer planını değiştirmesinin, İstanbul'daki "kâr-azmûdeler" tarafından eleştirildiğini kaydeder. Âli'ye göreysel (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 576-577, 581), Sinan Paşa'ya, "ba'zı 'ukalâ ol kış Belgrad'da temekkünü ilkâ eylediler ve "Ne denlü vakâr ile hareket iderseniz hâtimesi hayr-i delâlet itmekle mukarrerdir" deyü söylediler. Asla müfîd olmadı. Hulkundaki 'inâd ü lecc-i tab'-ı nâ-hem-vâr-ı mu'avveci muktezâsınca mekrinden dönmedi". Serhadde vardığında "bir senedeki seferimiz zâyî' olmasun deyü fikr-i fâsitle" Avusturya topraklarına girdi.

derneğe girmesini tembihledi. Zahirelerini alan yeniçeriler, cebeciler ve topçulardan bir kısmı Tımişvar'a gönderildi²³³.

Sinan Paşa, 17 Zilhicce/14 Eylül'de²³⁴ Belgrad muhafazasına bıraktığı Semendire Sancakbeyi İnehan Bey'e Racine Dağları'nda, Batoçina'da, Bana'da ve İsfirlik taraflarında ortaya çıkan Hristiyan çete ve haydudların tedibini emredip şehirden ayırdı. Önce Sirem Sahrası'nda Zemun taraflarına konan ordu, oradan Purhava, Mitroviça (Mitrovez/Mitrovitz), İlok (Ujlak), Tovarnik, Nemçe Kazası, Vukovar Palankası ve Dal Menzili istikametinden ilerleyip Ösek'e vardı. Buradaki dört günlük oturak esnasında başta Anadolu askeri olmak üzere, ordunun bir kısmı yoklama yapılarak köprüden geçirildi. Ösek Kalesi'nde ve Tuna ile Drava kenarındaki kale ve palankalardaki ağa ve neferât gelip orduya katıldılar²³⁵. Keza Sinan Paşa'nın Bosna'dan gelmesini beklediği oğlu Mehmed Paşa iki gün sonra Rumeli askeri ile ordugâha vâsıl oldu. Harekâtın bundan sonraki seyrini belirlemek için ertesi gün Rumeli ümerâsı, Sinan Paşa'nın huzurunda meşverete davet edildi. Veziriazam, kış yaklaştığından güçlü Avusturya kalelerinin üzerine yürünmesinin münasip olmadığını, fakat yine de onları bahara kadar saldırılardan men etmek için düşmanın gözünün korkutulması gerektiğini belirtip, hangi kalelerin kısa sürede fethedilebileceğini sordu. Evvela Kanije Kalesi'nin fethi ortaya atıldıysa da daha sonra Pesprim, Palota ve Tata kalelerinin alınması konusunda karara varıldı²³⁶.

²³³ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, s. 19-21; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 230.

²³⁴ Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 230.

²³⁵ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 21. Müellif, Vukovar'dan sonra İlok'a varıldığını kaydederek konak yerlerini karıştırmıştır. Kâtib Çelebi'ye göre (bk. *Fezleke*, s. 230), 1001 Zilhicce'sinin ahirinde (26 Eylül 1593) Ösek'e ulaşıldı.

²³⁶ Bu sırada Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın maiyetinde bulunan Cafer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürus*, s. 36-38), meşverette Rumeli ümerasının Kanije üzerine yürünmesini, kalenin kısa sürede ve kolaylıkla fethedilebileceğini söylediklerini; Mehmed Paşa'nın buna itiraz ederek serhaddin başlangıcı olan Pesprim, Tata ve Polata kaleleri daha önce Osmanlılara aitken Aslan Paşa zamanında Avusturyalıların eline geçtiğini, bunların geri alınmasının "erbâb-ı dîne mucib-i âr u gayret ve müstevcib-i âsâr-ı hamiyet" olduğunu belirttiğini, Sinan Paşa'nın da bunu kabul ettiğini kaydeder. Ancak İyânî, tarihlendirme konusunda bazı karışıklıklar yapmıştır. Zira evvela Sinan Paşa'nın 12 Muharrem 1002/8 Ekim 1593'de Ösek'e vardığını, Mehmed Paşa'nın iki gün sonra orduya katıldığını, ertesi gün meşveret meclisinin toplandığını, bir gün sonra da ordunun Ösek Köprüsü'nü geçtiğini yazar, fakat ardından Sinan Paşa'nın Ösek'ten hareketle kona göçe 13 Muharrem/9 Ekim'de Bekân'a ulaştığını kaydeder. Sefere iştirak eden bir diğer müellif olan Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 22-23), Mehmed Paşa'nın ve Sokolluzâde Hasan Paşa'nın Cankurtaran'da eyaletleri askerleriyle orduya mülhak olduklarını ve meşveret meclisinin de burada toplandığını kaydeder. Divân'da, Sokolluzâde Hasan Paşa'nın, düşman ordusunun henüz nerede toplandığının bilinmediğini, vakit dar olduğundan ilk olarak Pesprim ve Palota kaleleri üzerine yürünmesi gerektiğini, daha sonra duruma göre hareket edilebileceğini söylediğini ve bunun uygun bulunduğunu nakleder. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 234), Evâil-i Muharrem 1002/27 Eylül-6 Ekim 1593 Ösek Köprüsü'nden geçildikten sonraki dört günlük oturak esnasında, Budin'den gönderilen esirlerin sorgusundan Rudolf'un Viyana'da ve 20 bin kişilik bir Avusturya ordusunun Yanık sahasında bulunduğu öğrenildiğini, toplanan meşveret meclisinde vakit dar olduğundan Pesprim ve Palota üzerine yürünmesinin kararlaştırıldığını belirtir. Buna uygun olarak Mehmed Paşa'ya Budin'deki altı topu ve levâzımı İstolni

Artık hedefi belli olan ordu, Ösek Köprüsü'nden geçip, iki konakta Burunvar Palankası'na, oradan da Mohaç'a ulaştı. Buradaki istirahat esnasında Sinan Paşa, kapıkullarını teşvik etmek için geçen yılın son üç ayına ait ulufelerini dağıttırdı. Deli Faik, Deli Nasuh gibi kimselerin yakalayıp getirdikleri esirler, sorgulandı. Sigetvar askerleri, Kanije taraflarından aldıkları esir ve kellelerle ordugâha gelip veziriazamın ihsanına nail oldular²³⁷. Mohaç Sahrası'ndan kalkan ordu, Bedosek Palankası'ndan, Seksar'dan, Toğna yakınlarındaki menzilden, Pahşa ve Födvar palankalarından geçerek Cankurtaran Sahrası'nda çadırlarını kurdu. Budin Beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa, orduya katıldı ve Sinan Paşa tarafından hil'atla taltif edildi²³⁸. Cankurtaran'dan hareket eden ordu, önce Val Deresi Menzili'nde, sonra da İstoni Belgrad yakınındaki Çevka Boğazı'nda dinlenip Pesprim Kalesi önüne geldi ve kaleyi kuşattı²³⁹.

Osmanlı muhasaranın dördüncü gününün gecesinde Pesprim müdafilerinden bazıları bütün top ve tüfeklerini ateşleyerek şenlik yaparlarken, diğerleri de bu sırada kalenin bir tarafını delip kaçmaya çalıştılar. Bunu haber alan Osmanlı askerleri, yetişip firarilerden birçoğunu kılıçtan geçirdi. Kaleye girmeye çalışan Osmanlı askerlerinden bir kısmı, düşmanın gizlice kale kapısına kazdığı lağımın kazaen ateş alıp infilak etmesi

Belgrad'a nakletmesi, Karaman Beylerbeyi Vâsıl Paşa'nın orada dernek etmesi ve Sokolluzâde'ye Görez-İlyas Tepesi'nde orduyu beklemesinin emredildiğini kaydeder. İsmi sehven Hüdaverdi Paşa olarak verdiği [doğrusu Mustafa Paşa] Bosna beylerbeyinin de burada orduya katıldığını yazar. Talikizâde'ye göre (bk. *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 143-155), Sinan Paşa, Belgrad'a geldiğinde serhad gazilerini meşverete davet etti. Ümerâ, serdar-ı ekreme serhadde artık Osmanlılar aleyhine dönmüş olan şartları anlatıp bunun sebeplerini şöyle sıraladılar: 1) Osmanlıların Kıbrıs Seferi'yle, ardından da İnebahtı Bozgunu'nun yaralarını sarmakla meşgul olmasından istifadeyle Avusturyalılar kalelerini tahkim ve teçhiz ettiler; Safevî harbinin başlamasıyla "bil'l-küll küffar-ı pür-'ayb-üşeyn ahvalinden iğmaz-ı ayn" kılınıncı Macarlar hemen Osmanlı topraklarına saldırılara başladılar ve onların karşısına kadim muharibler değil de cahiller ve gençler çıkartıldığından dokuz kez zafer kazandılar; böylece kendilerine güvenleri arttı. 2) Âmillerin zulmünden halk aciz kaldı, parası olanlar bol bol rüşvet dağıtarak sipahi oldular. 3) Düşman, ne kadar geçit yeri ve sahra varsa hepsine birer palanka yapıp top ve tüfeklerle teçhiz ettiler, bu yüzden serhad gazileri akına çıkmaz oldu. 5) Avusturyalılar sahip oldukları madenleri daha iyi işletmeye başladılar. 6) Eskiden birbirine düşman olan Hristiyanlar, şimdi papanın liderliğinde bir araya geldiler. Müteakiben serhad gazileri, Yanık Kalesi'nin müstahkemliğinden ve bu yüzden kısa sürede alınmayacağından bahsedip, tıpkı Kanuni'nin Sigetvar Seferi'nde olduğu gibi bu senenin sefer hazırlıkları ile geçirilmesini, baharda buraya yürünmesini tavsiye ettiler. Sinan Paşa, sefer konusunda ısrar edip düşmanın Osmanlı topraklarına en fazla zarar veren kalelerini hangileri olduğunu sordu. Ümerânın, Palota, Pesprim ve Tata'yı işaret etmeleri üzerine seferin yönü belirlenmiş oldu.

²³⁷ Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 22), ordunun Mohaç'ta üç gün kaldığını kaydeder. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 234), Mohaç'ta iki gün beklendiğini, kapıkullarına ulufe dağıtıldığını ve Anadolu askerinin burada yoklamaya tâbi tutulduğunu yazar.

²³⁸ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 22-23. Cafer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürus*, s. 38), Sinan Paşa'nın, Sokolluzâde'ye Budin'deki iki büyük topu da yanına alıp 13 Muharrem/9 Ekim'de kendisini Bekân Kalesi yakınında istikbâl etmesine dair emir gönderdiğini, paşanın tayin edilen tarih ve mahalde serdari karşıladığını yazar.

²³⁹ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 23. Peçuyulu (bk. *Tarih*, II, 136), Sinan Paşa'nın Evâil-i Muharrem/27 Eylül-6 Ekim'de Pesprim'e vardığını kaydeder. Cafer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürus*, s. 38-39), Sinan Paşa'nın emriyle askerinin 14 Muharrem/10 Ekim'de Palota Kalesi önünden alaylar göstererek geçtiğini belirtir, fakat devamında 13 Muharrem'de ordunun Pesprim'e ulaşip burayı muhasara ettiğini yazar. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 234), Sinan Paşa'nın Cankurtaran'da üç gün beklediğini, bu sırada Budin'deki toplar ve cebe-hânenin Val Deresi'ne nakledildiğini, bunun üzerine ordunun 15 Muharrem/11 Ekim'de Cankurtaran'dan Val Deresi'ne geldiğini, İstolni Belgrad'da Bosna beylerbeyinin çarhacı tayin edildiğini, Anadolu askerinin geride bırakılıp 21 Muharrem/17 Ekim'de Pesprim'e varıldığını ve o gün kaleye bir taarruz gerçekleştirildiğini nakleder.

yüzünden şehid oldu. Buna rağmen 17 Muharrem 1002/13 Ekim 1593'de kale fethedildi²⁴⁰. Pesprim'deki kiliseyi camiye tahvil eden Sinan Paşa, buraya bir miktar muhafız ve mühimmatla Cafer Bey'i sancakbeyi tayin edip²⁴¹, Palota üzerine yürüdü. Osmanlı ordusu karşısında kısa bir süre direnebilen kaledekiler emân istediler. Sinan Paşa, oğlu Mehmed Paşa'nın, zamanında kale komutanının Müslüman esirlere iyi muamelede bulunduğu dair şefaati üzerine kaledekilerin silahlarını bırakıp gitmelerine izin verdi. Lâkin kaleden çıkanlar, yolda Avusturya topraklarından akından dönen Osmanlı askerine rast geldiler ve neredeyse tamamen imha edildiler²⁴².

Palota'ya sancakbeyi ve muhafız tayin eden Sinan Paşa'nın niyeti, Tata Kalesi'ni de fethetmekti. İstihbarat toplamaya gönderilen Budin askerinin yakalayıp ordugâha getirdiği iki esirin sorgusundan, Arşidük Mathias'ın 50-60 bin piyade ve 40 bin süvari ile Komorn Kalesi'nde bulunduğu ve Tata sahrasında Osmanlı askerinin karşısına çıkmayı planladığı öğrenildi. Düşmandan bir zarar gelmesini engellemek ve daha sahih haberler almak isteyen Sinan Paşa, Sipahiler Ağası Hürrem Ağa ve Kethüda Süleyman Ağa'yı bölük halkından bir miktar askerle keşfe gönderdi. Ancak pusuya

²⁴⁰ Sinan Paşa'nın İstanbul'a 10 Safer 1002/5 Kasım 1593'de ulaşan mektubuna istinaden Selânikî, *Tarih*, I, 335-336. Mektupta, kalenin hangi tarihte fethedildiği belirtilmemiştir. Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 136), üç gün top atışına tutulan kalenin, müdafilerin firarı üzerine 10 Muharrem/6 Ekim'de fethedildiğini, kaçamamış olan kale komutanını ele geçirildiğini yazar. Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 39-41), Pesprim'in üç gün üç gece dövüldüğünü, dördüncü gün Sokolluzâde Hasan Paşa'nın kalenin bazı yerlerini yıktığını, ertesi gün kaleye yürüyüş emredildiğini, bunun üzerine müdafilerin gece yarısından sonra bir huruç harekâtıyla firara teşebbüs ettiklerini, Budin askerinin bunlara yetişerek 7-8 yüzünü öldürdüğünü, bu surette 17 Muharrem/13 Ekim'de kalenin fethedildiğini belirtir. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 24), kalenin üç gün üç gecelik bir muhasara neticesi emânla zapt edildiğini kaydeder. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 234-235), Pesprim önüne varılmasının ikinci günü kalenin kuşatıldığını, üçüncü gün olan 25 Muharrem/21 Ekim sabahı barutsuz kalan müdafilerin vire bayrağını burçlara diktiklerini, kale komutanının dört neferle birlikte veziriazamın otağına gelip emân mutabakatı yaptığını ve ardından kaledeki askerlerin çıkıp Papa'ya gittiklerini yazar. Zinkeisen (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 424), kalenin zayıf müdafaa kıtasının Osmanlı ordusuna sadece üç gün direnebilip 13 Ekim'de vire ile teslim olduğunu belirtir. Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 252), Pesprim'in 13 Ekim'de Sokolluzâde tarafından fethedildiğini yazar.

²⁴¹ Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı (Osmanlı Hâkimiyetindeki Macaristan'ın Tarihi Coğrafyası ve İdârî Taksimâtı (1526-1718))*, İstanbul 2010, s. 241-242.

²⁴² Sinan Paşa'nın mektubuna istinaden Selânikî, *Tarih*, I, 336. Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 41-42), Pesprim'den kalkan Osmanlı ordusunun ertesi gün Palota'ya vardığını ve kaleyi muhasara ettiğini, üçüncü günün sonunda Hasan Paşa'nın teklifiyle umumî yürüyüş için hazırlıklara başladığını, korkuya kapılan müdafilerin emân istediklerini, Sinan Paşa'nın bu teklifi kabul etmesiyle 24 Muharrem/20 Ekim'de kalenin fethedildiğini yazar, ancak kaleden ayrılan Avusturyalıların yolda öldürülmesinden bahsetmez. Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 136), kalenin iki gün dövülerek 18 Muharrem/14 Ekim'de fethedildiğini kaydeder. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 25), Osmanlı askerinin 7-8 gün Pesprim'de beklediğini, bu sırada Karaman beylerbeyinin askeri ile gelip mülakâ olduğunu, Sinan Paşa'nın buna kızmışsa da Vâsıl Paşa'nın şefaatiyle Karaman beylerbeyini hil'atla taltif ve İstolni Belgrad muhafazasına tayin ettiğini, müteakiben bir taraftan Yanık taraflarına doğru akınlar düzenlenirken bir taraftan da Palota'nın kuşatıldığını, kalenin iki gün sonra emânla teslim olduğunu nakleder. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 235), Pesprim'de dört gün geçirildikten sonra Palota'ya geldiğini, o gün top-tüfek çatışması yaşandığını, ertesi gün kuşatmanın başladığını, iki gün direnen müdafilerin Gurre-i Safer/27 Ekim'de vire ile teslim olduklarını ve sağ salım çekilip gittiklerini yazar. Âli (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 583) ve ondan naklen Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 428), teferruata girmeksizin Sinan Paşa'nın kış gelmeden Pesprim ve Palota'yı aldığını nakletmekle yetinmişlerdir. Zinkeisen (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 424), Pesprim'den birkaç gün sonra Palota ve Papa kalelerinin de Osmanlıların eline geçtiğini, her iki kalenin müdafilerinin kendilerine emân verilmiş olmasına rağmen tamamen öldürüldüklerini yazar.

düşen Hürrem Ağa bazı sipahilerle birlikte şehid oldu, Süleyman Ağa yaralı vaziyette geri döndü. Sinan Paşa, arkadaşlarının şehâdetinden ötürü kendisini suçlayan sipahilerin homurdanmaları arasında 26 Muharrem/22 Ekim’de Tata’ya yöneldi²⁴³.

Yürüyüş sırasında şiddetli bir soğuk bastırınca kapıkulu askerleri, “böyle kış gününde Tata’ya gitmeyiz ve bahar gelmeden bir tarafa hareket etmeyiz” diyerek Sinan Paşa’nın yolunu kesip ordunun istikametini İstolni Belgrad’a çevirttiler²⁴⁴. Yeniçeri ve sipahiler sadece harekâtı durdurmakla kalmayıp veziriazamın kışlaya çekilmesi, Hasan Paşa ile Mehmed Paşa’nın Tata’yı muhasara etmesi kararını da dinlemediler ve kendilerine terakki verilmesi için seslerini yükselttiler. Sinan Paşa, “cebren ve kahren” sipahilere ikişer akçe, yeniçerilere de birer akçe terakki vermek zorunda kaldı²⁴⁵.

İstoni Belgrad’a ulaşılmasının ikinci günü Sinan Paşa, durumu müşavere etmek için divânı topladı. Veziriazam, isyan eden kapıkullarının Tata’ya gitmedikleri gibi Kasım’a kadar muhafaza için bu havalide kalmaları istenirse ne padişahın ne de kendisinin emirlerini dinleyip firar edeceklerini söyledi. Meclistekilerin tamamı,

²⁴³ Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 42-43), karavula gönderilen sipahilerin “serhad ahvalinden haberdar olmadıklarından” bir köyde kimisi sarhoş kimisi de istirahatatta iken pusuya düştüklerini yazar. Sağ fakat perişan bir halde geri dönebilenlerin Sinan Paşa’nın otağına gidip, “kadîmü’l eyyâmdan ilâ-hâzi’l-ân sipâh tâ’ifesi karavula gitmek âdet-i me’lûfeleri değil iken mücerred bizi helâk ettirmek için karavula gönderdin” deyu niçe bühtân ile itâle-i lisân” eylediklerini kaydeder. Sinan Paşa mektubunda sadece (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 336-337), kendisi kışlaya çekilme kararı alınmışken Hürrem Ağa ile Süleyman Kethüda’nın ganimet toplamak “sevdasıyla” akına çıktıklarını, Hürrem Ağa birkaç adamı ile bir bahçeye girmişken pusudaki Avusturyalıların Osmanlı serhad askerleri kıyafetinde zuhûr ettiklerini, düşmanın görünümüne aldanan ağanın yakındakilerin gerekli tedbirleri almadıklarını, bu yüzden ağanın tüfikle vurulup şehid olduğunu, kethüdanın yaralandığını ve yanlarındaki sipahilerin perişan olduğunu, saldırıyı gerçekleştiren Avusturyalıların birçoğunun ise yolda kendilerine denk gelen Osmanlı sipahileri tarafından öldürüldüğünü bildirmiş ve Hürrem Ağa’nın ölümü sebebiyle bölük ağaları arasında yaptığı tevcihâtı haber vermiştir. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 25-26), karavul hizmetiyile görevli Hürrem Ağa’nın abdest tazelerken pusudan çıkan Avusturyalılar tarafından şehid edildiğini, derhal bir araya gelen ağanın maiyetindeki sipahilerin saldırganların peşine düşüp çoğunu öldürdüklerini ve bazılarını da esir alıp Sinan Paşa’ya getirdiklerini, serdar-ı ekremin bunlara gereken cezayı verdiğini, bölük ağaları arasında silsileye göre atama yaptığını ve Kapıcıbaşı Rıdvan Ağa’yı fetihnâme ve bazı telhislerle İstanbul’a gönderdiğini kaydeder. Âli (bk. *Künhü’l-ahbâr*, III, 583), Sinan Paşa’yı “hılâf-ı kanun” sipahi ağasını akına gönderip, “ol semtin ceng ü tedârikinden gâfil” olan onun ve maiyetindeki sipahilerin şehadetine sebep olmakla suçlar. Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 137), Hürrem Ağa ile sipahilerin, bir gün sebebine kimsenin vâkîf olmadığı bir şekilde “Bakon Dağı’na” doğru gittiklerini, ertesi gün askerden bazısının yaralı ve perişan halde geri dönüp olan biteni haber verdiklerini kaydeder, Sinan Paşa’yı serhad askerine ait bir vazifeyi sipahilere verip bu hadiseye yol açmakla itham eder. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 235), yorumsuz bir şekilde, Hürrem Ağa’nın bir miktar kapıkulu sipahisi ile “Yakova Dağı’na” karavula gönderildiğini, sabah namazını kıldığı sırada düşmanın saldırısına uğrayıp şehid olduğunu nakleder.

²⁴⁴ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 43.

²⁴⁵ Sinan Paşa mektubunda (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 336-337), Tata’ya yönelmişken kapıkulu askerinin önce kış yaklaştı diye söylenmeye başladıklarını, sonra da zorla terakki alıp kışlak için Belgrad’a dönülmesini istediklerini, mecburen serhadden ayrılmak zorunda kaldığını, yeniçeri kethüdasını azledip ocakta silsile yaptığını, kapıkulunun “istedüklerin itdürdüklerin” bildirmiştir. Câfer İyânî’ye göre (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 39), kapıkulu askeri daha Pesprim önüne varıldığı gün hep birlikte serdarın otağına gelerek, kanun ve âdetleri gereği kendilerine terakki verilmesini istediler. Sinan Paşa, önce kalenin fethedilmesini, ondan sonra arzu ettiklerinden dahi fazla terakki alacaklarını söyledi. Askerin bunu dikkate almaması ve “tekrâr gulviyy-i tâm ve ibrâm u ikdâm olunup, niçe nâ-sezâ ve bî-revâ kelimât ile hâh u nâ-hâh ve cebr-i kerâh” karşısında veziriazam, sipahilere ikişer akçe, yeniçerilere de birer akçe terakki vermek zorunda kaldı. Kalenin kuşatılmasına ancak bundan sonra başlanabildi.

veziriazamın kışlak için Belgrad'a dönmesi halinde Yanık civarında taburda bekleyen 100 binden fazla Avusturya askerinin harekete geçeceğini ve memlekete büyük zarar vereceğini, bu yüzden en azından kış başlayınca kadar Budin'de muhafazada kalınması gerektiğini belirttiler. Bunun üzerine serdarın kışı Budin'de geçireceği ve hemen yarın ağırlıkların o tarafa nakledilmesi asker arasında ilan edildi.

İki günlük bir yolculukla Budin'e gelen Sinan Paşa, otağını Görez-İlyas Tepesi'ne kurdurdu. Buradaki ikametinin 13. gününde casuslar, düşmanın Tata Kalesi'ne geldiğini ve niyetlerinin bir meydan muharebesi yapmak olduğunu haber verdiler. Sinan Paşa, ordudaki kapıkulu miktarını öğrenmek için yoklama yapılmasını emretti. Bunun üzerine her gün kapıkulundan 200-300 kişi firar etmeye başlayınca veziriazam, düşman gelip Osmanlı ordusu karşısında saf bağlayınca bütün askerinin mukavemet etmeden dağılacığı endişesine kapıldı. Tekrar toplanan meşveret meclisinde Sokolluzâde Hasan Paşa'nın, eyaleti askeri, 5 bin Rumeli askeri ve 1500 yeniçeri ile Budin'de muhafazada kalması ve Sinan Paşa ile Mehmed Paşa'nın ordunun geri kalanıyla Belgrad'a gitmeleri kararlaştırıldı²⁴⁶.

Belgrad yolundaki veziriazam henüz Vukovar'a ulaşmıştı ki Sokolluzâde'den, 100 bin kişilik Avusturya ordusunun İstolni Belgrad'ı muhasara edip varoşu yaktığı ve

²⁴⁶ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 43-45. Talikzâde (bk. *Şehnâme-i Hümâyûn*, s. 155-156), Sinan Paşa, Pesprim ve Palota'yı fetheden Sinan Paşa'nın Tata'yı da kısa sürede alması mümkünken, askerinin serdarın emirlerini dinlemeyip ulufeleri alırmaz evlerine döndüklerini yazar. Askerinin içinden bir isim olarak kalem oynatan Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 26), kapıkullarının ne kışlaya çekilme baskısından ne de terakki isyanından söz etmeksizin, Muharrem'in sonlarında bu seneki harekâtı durduran Sinan Paşa'nın Budin'e yöneldiğini ve burada askerinin kışlaklara dağılmasına müsaade ettiğini nakleder. Âli (bk. *Künhül'ahbâr*, III, 581-583), serdar-ı ekremin, Pesprim ve Palota "nâm dîde-bân kullelerini" zaptedip İstanbul'a kaleleri aldığını bildirdiğini; kış gelmeden evvel Belgrad'a yöneldiğini; yeniçerileri Budin'e, bölük halkına ise nereyi istiyorlarsa oraya kışlaya gitmelerini emrettiğini, onların da "arzettiğin gibi kaleleri aldık" deyip terakki istediklerini; paşanın önce "nizâ ve ta'allül" edip, sonra terakkileri baharda vermeyi vaatmesine mukabil sözünü dinlemediğini; kendisi "iki akçe diğer hizmet edâ eylemeden" kapıkullarına ikişer akçe terakki verdiğini yazar. İstolni Belgrad'a gelmişken de Sokolluzâde'nin düşmanın saldırıya geçeceğini bildirip geri dönmesini rica eden mektubunu aldığını; yanında sadece 1000-2000 adam ancak bulunduğundan yardıma gitmemek ve aynı zamanda bunun mesuliyetinden kurtulmak için bir hileye başvurduğunu; adamı olan Sipahi Ağası Süleyman Ağa'yı getirip, kendisi Budin'e dönülmesi ya da bu havalide kalınmasını emredince sipahileri Belgrad'a gitmek için isyan ettirmesini tembihlediğini; onların da bu hileye aldanıp ertesi gün ağalarının ve ardından serdar-ı ekremin çadırlarını yıktıklarını; böylece paşanın Belgrad'a geldiğini yazar. Âli'nin iddiaları fazlasıyla garazkârdır. Nitekim Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 428), kaynağının verdiği bu malumata itimat etmemiş olacak ki, sadece Sinan Paşa'nın Pesprim ve Palota'nın fethinden sonra mevcut kapıkullarına "sefer iptidâsı ve kal'alar fethi eyyâmıdır" diye umumi terakkilerini verip, yeniçerileri Budun muhafazasına tayin ettiğini ve kendisinin de Belgrad kışlağına döndüğünü kaydeder. Şahsî müşahedelerinin yanı sıra Âli'ye de istinat eden Peçuylu ise (bk. *Tarih*, II, 136-137), düşman taburunun Tata sahrasında bulunduğunu; Palota'nın fethini müteakip bunların üzerine gidilmesinin müşavere edildiğini; kendisinin bu sırada köprü yapımıyla görevlendirildiğini; düşmanın çok kalabalık olduğunu haber alan serdar-ı ekremin, buraya gidilirse beklemek gerekeceği, halbuki Kasım'a 5-10 gün kaldığı ve asker avdet etmek isteyeceği için Tata'ya yürümekten vazgeçip Budin'e geldiğini; burada sipahilerin Sinan Paşa'nın çadırını yıkıp onu kışlaya çekilmeye mecbur ettiklerini nakleder, fakat Âli gibi bu isyanın Sinan Paşa'nın tertiplemediği bir entrika olduğunu söylemez. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 235-236), bu konuda Peçuylu ve Mehmed bin Mehmed'in aktardıkları malumatı birleştirmiş, serdar-ı ekremin 15 Safer/10 Kasım'da Budin'e geldiği ve 10 gün sonra sipahiler tarafından çadırı yıkılarak Belgrad'a dönmeye mecbur bırakıldığı ilavesinde bulunmuştur. Ancak müellifin, Sinan Paşa'nın Budin ayrılması için verdiği tarih yanlış.

şayet yardım yetiştirilmezse 7-8 gün içinde kalenin düşeceği hakkında arz geldi. Sinan Paşa'nın emriyle toplanan meşveret meclisinde kimileri ordunun geri dönmesini, kimileri ise Sokolluzâde'ye bir miktar asker gönderilmesini teklif etti. Sonunda Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın, eyaleti askeri ve sipahiler, silahdarlar, bir miktar çavuş ve müteferrika ile birlikte düşmanın üzerine yürütmesine karar verildi. Lâkin bu defa da sipahi ve silahdarlar, Sinan Paşa'nın otağına gelip kesin bir dille Rumeli beylerbeyi maiyetinde sefere gitmeyeceklerini söylediler. Bu sırada Budin ve İstolni Belgrad'dan üç defa daha feryatçı geldi. Sinan Paşa, kapıkullarına sözünü dinletemeyince oğlu Mehmed Paşa'ya, Rumeli askeri, 130 çavuş ve müteferrika ile geri dönüp Ösek'e gitmesini, burada İstolni Belgrad'dan gelecek yeni haberleri beklemesi ve icap eder durum yoksa herhangi bir yere hareket etmemesini emretti. Ayrıca Bosna Beylerbeyi Mustafa Paşa'ya Ösek'te Mehmed Paşa'ya katılması, Tımişvar Beylerbeyi Kirli Hasan Paşa'ya da Budin'e gidip Sokolluzâde Hasan Paşa'nın emrine girmesi bildirildi²⁴⁷.

İstolni Belgrad'ın düşmesinden ve buradaki Müslümanların katledilmesinden endişelenen Sokolluzâde Hasan Paşa, yardıma gidilmesi konusunu görüşmek için Budin'de divânı topladı. Meşverete katılanlar mevcut kuvvetlerin yetersiz olduğunu, Rumeli ve Tımişvar askerinin gelmesinin beklenmesini tavsiye ettiler. Buna rağmen Hasan Paşa, ertesi gün 7-8 bin askerle İstolni Belgrad tarafına hareket edip Sen-Pedro Köyü'ne kondu. Sonraki gün düşmana üç mil kadar yaklaşıldı. Casusları aracılığıyla bu yardım kuvvetinden haberdar olan Avusturyalılar, kale önünden toprakları kaldırmaya başladılar. Zaten Sinan Paşa'nın İstolni Belgrad müdafilerine, kendisinin 60 binden fazla askerle ve Rumeli beylerbeyinin de 30 bin kadar askerle yetişmek üzere olduğunu, bir süre daha direnmelerini bildiren mektubu Avusturyalıların eline geçmişti. Bu sırada İstolni Belgrad müdafilerinden iki bini ani bir huruç harekâtı gerçekleştirince Osmanlı ordusunun yardıma geldiğini zanneden Avusturyalılar arasında panik baş gösterdi. Yıldızlı sekiz top, bir hayli barut ve savaş araç gereci Osmanlıların eline geçti. Tımişvar beylerbeyine saldıran Avusturyalılar da aynı şekilde mağlup oldular. Ancak İstolni Belgrad'dan çekilen Avusturyalıları takip eden Sokolluzâde, 9 Safer 1002/4 Kasım

²⁴⁷ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 45-48. Talikîzâde (bk. *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 156-157), yolda düşmanın saldırıya hazırlandığını haber alan Sinan Paşa'nın, oğlu Mehmed Paşa'yı geriye gönderdiğini, bunun üzerine Avusturyalıların firar ettiklerini, serdar-ı ekrem de dönüp Belgrad'a gittiğini nakleder.

1593'de yapılan muharebede büyük bir bozgun yaşadı ve yaralı vaziyette Budin'e dönebildi²⁴⁸.

Sokolluzâde Hasan Paşa, Ösek'te ordugâhını kurmuş olan Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'dan yardıma gelmesini istedi. Veziriazam Sinan Paşa da Mehmed Paşa'ya Budin muhafazasına gitmesini emretmişti. Mehmed Paşa, 27 Safer/22 Kasım'da Mohaç'a varmışken Budin'den tekrar ulaklar gelip, Avusturyalıların Sobotka Kalesi'ni işgal ve FüleK Kalesi'ni muhasara ettiklerini bildirdiler. Rumeli beylerbeyi yürüyüşünü hızlandırarak altı günde Budin'e vardı. Bu arada Sinan Paşa'nın kız kardeşinin oğlu olan FüleK Sancakbeyi Ali Bey'in, müdafaadaki askerle firar etmesi üzerine kaledekiler vire istediler. Avusturyalılar, 10 Rebiülevvel/10 Aralık'ta FüleK'i işgal ettikten sonra civardaki bazı küçük kaleleri de ele geçirdiler.

Budin'deki Tımışvar askerinden üç bini ile FüleK'in yardımına giden Göle Sancakbeyi Kara Ali Bey, İstolni Belgrad önünde mağlup olunca Avusturyalılar, Osmanlılara karşı isyan eden yerli halkın da desteğiyle 11 Rebiülevvel/5 Aralık'ta Seçen'i (Scezszen) kuşattılar. Yardımdan ümitlerini kesen müdafiler, daha o gün kaleyi kendi elleriyle yıkıp kaçtılar. Yine Gelevi, Bucak (Bujak), Derbend, Holok (Holokoe) ve İpol kalelerindeki Osmanlı askerleri de Budin'den imdat gelmeyeceği düşüncesiyle firar ettiler. Böylece bütün bu kaleleri kolayca zapteden Avusturyalılar, Budin ve

²⁴⁸ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 48-51 ve Sinan Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen Mehmed Çavuş ile veziriazamın kapıcıbaşı Rıdvan Ağa'nın verdikleri haberlere istinaden Selânikî, *Tarih*, I, 339-340. Talikizâde (bk. *Şehnâme-i Hümayün*, s. 160-164), sehven Avusturyalıların Sinan Paşa'nın Belgrad'a ulaştığını haber alınca İstolni Belgrad'a saldırdıklarını yazar. Muhasaranın dokuzuncu günü müdafilerin bir huruç hareketiyle düşmanın birçok topunu ele geçirdiklerini, bunu öğrenen Hasan Paşa'nın kalenin yardıma gittiğini, fakat yapılan muharebede bozguna uğradığını, Osmanlıların büyük telefât verdiğini belirtir. Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 137-139), Sinan Paşa'nın Budin'den ayrıldığını öğrenen Avusturyalıların İstolni-Belgrad'ı muhasara etmeleri üzerine Hasan Paşa'nın 20 binden fazla askerlerle kalenin yardımına koştuğunu, gün görmüş kimselerin ikazına rağmen 9 Safer/4 Kasım'da Avusturya ordusuna hücum edildiğini, fakat ağır bir mağlubiyet alındığını, Hasan Paşa'nın tüfekte vurulup yaralandığını ve bu hâlde Budin'e kaçtığını yazar. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 27-28), sehven bu hadiselerin Sinan Paşa Belgrad'da iken Rebiülahir 1002/Aralık 1593-Ocak 1594'de yaşandığını kaydeder, Mehmed Paşa ile Hasan Paşa'nın rütbelerini karıştırır, Sokolluzâde'nin yaralanmasından söz etmez. Peçuylu ve Topçular Kâtibi'nin verdiği malumâtı birleştirmeye çalışan Kâtib Çelebi ise (bk. *Fezleke*, s. 236-238), Sinan Paşa'nın Belgrad'a gitmesinden cesaret alan Arşidük Maksimilyan'ın Zriny ve sair beylerle birlikte Rebiülahir 1002'de Komorn'dan kalkıp İstolni Belgrad üzerine yürüdüğünü, yardıma giden Hasan Paşa'nın yapılan savaşta mağlup ve mecruh olduğunu nakleder. Âli (bk. *Künhül'ahbâr*, III, 583-585), Sinan Paşa'nın kendisi Belgrad'a iken, "kânûnî Osmânî üzere toblar dizilüb zincir çekilüb alay kâ'idesi olmayınca bir bölük piyâde süvârlar mâ-beynine üftâde tâ'ife neylese gerekdir" demeyip Sokolluzâde'ye ve yeniçeri kethüdasına İstolni Belgrad'ın yardımına gitmelerini emrettiğini; onların da buna itaat ettiklerini, fakat mağlup olduklarını; hâl böyle iken serdar-ı ekremin İstanbul'a, "bütün kabâhat Budun beglerbegisininindir, varmamak gerek idi" diye arz gönderdiğini iddia edip paşayı ağır bir şekilde eleştirir. Zinkeisen (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 424), Nadasdy, Palfy, Zriny ve Hardek komutasındaki Avusturya ordusunun 3 Kasım'da Budin beylerbeyine karşı parlak bir zafer kazandığını, Osmanlıların geride 12 bin ölü ve 47 top bıraktıklarını yazar. Ancak Osmanlı kayıplarına dair bu rakamlar abartılıdır. Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 252), 2 bin yeniçeri ve 40 topla yardıma gelen Hasan Paşa'nın 3 Kasım'da mağlup olduğunu yazar, Osmanlıların kayıplarından bahsetmez.

Peşte'nin muhasarasını konuşmaya başladılar²⁴⁹. Kalelerin düşmesinde, müdafilerin ciddi bir mukavemet göstermemesi ve Budin'den yeteri kadar yardım gönderilmemesi kadar, o sene Kasım'dan sonra iki aya yakın süreyle “küçük yaz” yaşanması etkili olmuştu²⁵⁰.

Serhadde büyük kayıplar yaşanırken Belgrad'a gelip askeri kışlaya dağıtmış olan²⁵¹ Sinan Paşa, Evâhir-i Rebiülevvel 1002/15-24 Aralık 1593'de İstanbul'a ulaşan mektubunda, Fülele beyi ve müdafilerinin gayretsizlik ve hamiyetsizlik ile âlemde leke ve kötü nâm bırakmayı ihtiyar edip harp alet edevâtı, barut ve zahire olmadığı gerekçesiyle kaleyi düşman verdiklerini bildirdi. Ayrıca serdar-ı ekrem, maiyetindeki askerden de yakındı. Sinan Paşa'ya göre, asker, reayayı yağmalayıp, binbir zulümle her yeri yakıp yakıyordu. Ellerinde düşmana karşı koyacak harp alet edevâtı bulunmayıp, olanlar da işe yaramaz durumdaydı. Zabitlerine ve serdarlarına her türlü küstahlık ve edepsizliği yapmayı âdet hâline getiren kapıkulu askerleri cebren terakki ve ulufelerini alıp, tayin edildikleri kışla yerlerine gitmemişler, gidenler de halkı zulüm ve baskılarıyla canından bezdirmişler ve nihayetinde kendisini bırakıp İstanbul'a dönmüşlerdi²⁵².

Serdar-ı ekremin yanından niye geldikleri sorulan kapıkulları ise, İstanbul'dan ayrılırken yeterli hazırlıkları olmadığını beyan etmelerine karşılık Sinan Paşa'nın kendilerini kışı Belgrad'da geçirmek taahhüdü ile serhade götürdüğünü, oraya varınca ise Pesprim ve Palota üzerine yürüdüğünü söylediler. Veziriazamın, timarlı sipahilere

²⁴⁹ Adı geçen kalelerin kaybına dair geniş bilgi için bk. Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 51-58; Peçuyulu, *Tarih*, II, 139-141; Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 170-180

²⁵⁰ Kâtib Çelebi'ye göre (bk. *Fezleke*, 238-240), mezkûr kaleler muhasara altındayken Sinan Paşa'nın yardıma memur ettiği oğlu Mehmed Paşa ve sairleri, Budin'e gelirken Avusturyalılardan korktuklarından “bir konağı beş iderek” yürüyüşlerini ağırdan almışlardı. Avusturyalıların harekâtını kolaylaştıran “küçük yaz”da meyveler açmış, hatta elmalar ceviz büyüklüğüne kadar ulaşmıştı. Âli (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 585-586), “ser-dâr nâmındaki kem-mikdârı (iki) Dide-bân Kal'ası'nı alub 'askeri icâzetle târ ü mâr itmeğin keferer ser-dârı kemâl-ı fırsat ile aşikâr oldı” sözleriyle bu kalelerin kaybedilmesi mesuliyetini tamamen Sinan Paşa'ya yükler. Zinkeisen (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 425), Sokolluzâde'nin İstolni Belgrad'daki mağlubiyetinin yarattığı panik havasıyla sınırdaki Osmanlı kalelerinin müdafilerinin, Kristof von Teuffenbach komutasındaki Avusturya ordusu karşısında neredeyse hiç savaşmadan firar ettiklerini, Avusturyalıların bu kaleleri ellerinde tutmak için yeterli muhafız kıtasına sahip olmadıklarından bir kısmını yittiklerini kaydeder. Jorga da (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 253), Almanların İstolni Belgrad zaferiyle cesaretlendiklerini yazar.

²⁵¹ Kışlak yerleri için bk. Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 26-27. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 236), Sinan Paşa'nın 17 Rebiülevvel/11 Aralık'ta Belgrad'a geldiğini, askeri kışlaklarına ve fetihnâme ile Rıdvan Ağa'yı da İstanbul'a yolladığını yazar. Fütühât haberi İstanbul'a ulaşınca büyük şenlikler yapıldığını ve Sinan Paşa'ya hil'atler gönderildiğini nakleder.

²⁵² “... re'âyâ-yı memleketi garet idüp zulm-i ferâvân ile yakup yıkmağa mübtelâ olup küffâr ile mukabele vü mukâteleden bizâr olmağla ellerinde âlât-ı darb u harb olmayup olancası dahi bî-menfe'atdür. Hâkimlerine ve serdârlarına itâle-i lisân ve sarahaten şetemat ve envâ-ı küstahlık ve bî-edeblik itmek halleri ve mu'tadları olmağla eğer Sipâhî ve eğer Yeniçeri ve sâ'ir Kapu-halkı zor ile terakki ve ulûfelerin alup ve ta'yîn olunan kışla yerlerine varmayup, varanlar dahi memleket halkını zulm ü te'addîleriyle mallarından değil canlarından bizâr eyleyüp vilâyeti harâba virmişlerdür”, bk. Selânikî, *Tarih*, I, 344-345.

ait karavul ve metris hizmetlerini kendilerine yükleyip ağalarının ve arkadaşlarının ölmesine sebep olduğunu, düşmandan dil ve baş getirenleri “var bişür etin ye, sen anı öldürmesen o seni öldürürdi, eyü kurtulmuşsun” diyerek tahkir ettiğini bildirdiler. Paşanın, sürekli oğlunu kayırdığını, Sokolluzâde’yi ise garazen padişaha şikâyet ettiğini, sipahi ve yeniçeriler şimdiye kadar serdarın yanından ayrılmamışken kendilerine hakaret edip yanından kovarak kışlak için Niğbolu ve Vidin’e gönderdiğini, fakat buradaki halk askere düşman olduğundan mecburen İstanbul’a gelmek zorunda kaldıklarını iddia ettiler²⁵³.

Bu sırada Sinan Paşa’dan serhad ahvaline dair yeni arzlar geldi. Veziriazam arzında, yeniçeri, sipahi ve sair askerinin baskı ve zulümlerinin halkın isyan etmesine sebep olduğunu, Osmanlı askerleri kışlaya tayin edildikleri hemen her yeri bırakıp gittiklerinden oradaki gayrimüslimlerin Avusturyalılara yardım etmeye başladıklarını bildirdi. Kırım hanına acilen gelip yetişmesi ve Avusturya topraklarına akınlar yapmasına dair hatt-ı hümayûn gönderilmesini rica etti. Ayrıca firar edenlerin yerine Budin, Estergon ve Hatvan muhafazası için 6 bin yeni kuloğlunu askere aldığını haber verdi²⁵⁴.

Sinan Paşa’nın arzlarından anlaşıldığı gibi serhadde tam bir perişanlık hâkimken İstanbul’da da durum farklı değildi. Evâil-i Cemaziyülevvel 1002/23 Ocak-1 Şubat 1594’de [Lala] Mehmed Ağa’ya bütün yeniçerilerle birlikte baharda serdarın yanına gitmesi emredildi. Yeniçeriler, evvela “pâdişâhsız gitmezüz”, “bahşiş olmayınca gidilmez, mümkün değildir” deyip, Orta Mescid’e hoşnutsuzluklarını yansıtan kâğıtlar bıraktılar. En sonunda cepheye gitmeyi kabul ettiler ve Okmeydanı’nda tüfek talimleri başladı. Memur olduğu seferin meşakkatinden kurtulmak isteyen Karaman Beylerbeyi Lala Ramazan Paşa, bir hayli hediye dağıtarak görev yerini Kıbrıs’a naklettirdi. Onun yerine Bostancı Ali Paşa, Karaman beylerbeyiliğine ve sefere tayin edildi. Sinan Paşa’dan ise hâlâ, Arşidük Mathias’ın Viyana’ya üç konak mesafede kalabalık bir ordu ile beklediğine, Nadasdy ve Zriny’nin komutalarındaki askerle Komorn ile Yanık

²⁵³ Selânikî, *Tarih*, I, 345-347. Müellif, Sinan Paşa ile İstanbul’a gelen kapıkulları arasındaki karşılıklı suçlamalar üzerine payitahta, askerlerin “hakikaten ba’zı kelâmları sıhhate karîb” ise de veziriazamın haklı olduğunu konuşulduğunu nakleder.

²⁵⁴ Selânikî, *Tarih*, I, 347. Müellif, Sinan Paşa’nın son mektubu hakkında İstanbul’da, “yeni yazılan çıplak leşker düşmen-i dîn mukabelesinde mukateleye mukavemet idemeyeceği rûşen üç zâhirdür. Ekseri âriyetü libâs ve yarak ile dirliğe tâlib olmuşlardır. Serhadd-i mansûre hidmetine dahi tahammülleri yokdur. Cebeci yazılanlar hod ecnebi çift-bozan maryol tâ’ifedür. Erlik gelmez gedüğün beklemez firar ideceklerdür. Ra’iyyetden kılıç ve bahadır koymaz içtihadında hata idersin beytümâle küllî harcdur sonra Âsitâne-i sa’âdetde kabul olmaz, zahmet çekersin diyenlerin sözün işitmedi, inadında musırrı oldu” denildiğini kaydeder.

arasında tabur kurup fırsat gözettiklerine, bu yüzden vakit geçirilmeden askerin gönderilmesi ve donanmanın da mutlaka denize açılması gerektiğine, sefer mühimmatı ve hazine yollanmasına dair mütamadî mektuplar geliyordu²⁵⁵.

Gerek veziriazamın arzları gerekse serhaddeki durumunu yerinde görmek için Budin'e gidip gelen Kapıcıbaşı Veli Ağa'nın verdiği bilgiler üzerine III. Murad, Sinan Paşa'ya bir hatt-ı hümayûn gönderdi. Kırım hanı ve yeniçeri ağasının yardımı geleceğini haber verip, ordunun "Beç kralının tâc u tahtını almayınca ve Alaman beri yandan 'el-emân nidâsı işidilmeyice" serhadden ayrılmasına rızası olmadığını, buna göre gayret göstermesini emretti²⁵⁶. Sinan Paşa'nın kapıcıbaşısı Rıdvan Ağa'yı İstanbul'a yollayıp, sefer ihtiyaçları için kendisine vaktiyle borç olarak 500 yük akçe gönderilmesini rica ve şayet ödeyemeden ölürse bütün evkâf ve emlâkinin satılarak bu paranın geri alınmasını vaadetmişti. III. Murad, önce buna razı olduysa da sonra Kapıcıbaşı Yemişçi Hasan Ağa'yı Rumeli'deki alacakları toplayıp serdara götürmekle görevlendirdi²⁵⁷.

Osmanlılar bu hâldeyken Avusturyalılar 15 Cemaziyülâhir 1002/8 Mart 1594'de Novigrad Kalesi'ni kuşatıp yeni savaş yılını açtılar. Sancakbeyi Karaferyeli Mehmed Bey ve buranın muhafazasına tayin edilen Semendire Sancakbeyi Mustafa Paşazâde Ramazanlı Ali Bey üç gün direndiyse de Budin'dekilerin korkudan yardım göndermemeleri üzerine vire ile teslim oldular. Karaferyeli Mehmed Bey, daha sonra diğerlerine ibret için Sinan Paşa'nın emriyle Budin Kalesi'nde asıldı²⁵⁸. Bu arada

²⁵⁵ Selânikî, *Tarih*, I, 355, 357. İstanbul'daki sefer hazırlıklarına dair ayrıca bk. Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 29-30.

²⁵⁶ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 58-60. İyânî, Veli Ağa'nın 18 Rebiülevvel/12 Aralık'ta Budin'e geldiğini yazar. Selânikî (bk. *Tarih*, I, 359), Veli Ağa'nın 20 kadar kapıcı ile serhaddi tecessüs ve "ba'zı nihânî maslahat" için Budin'e gidip Evâsıt-ı Cemaziyülâhir'de İstanbul'a avdet ettiğini kaydeder. Budin askerinin, Hatvan ve İstolni Belgrad mağlubiyetlerinin ve Budin civarındaki kalelerin müdafilerinin savaşmadan firar etmelerinin sorumluluğunun Hasan Paşa'ya yüklenip, kapıcılarının da bu yüzden geldiklerini zannettiklerinden Veli Ağa'yı Sokolluzâde'ye yaklaştırmadıklarını nakleder. Ayrıca askerlerin, "Âsitâne-i sa'âdetde olan vükelâ-i saltanat serhadd-i mansûrede olan sancak beğlerin üç ayda bir tebdil ü tagyîr eyleyüp birisi mahsûl zabt itmeyüp olanca malları ve kudretleri kapudan kapuya rüşvete gidüp ve cümle beğlerbeğiler dahi ümerâ gibi medyûn u müflis olup yarar yoldaş ve yat u yarak saklamağa hiç bir vechile iktidârları olmadığı ecilden düşmen ile mukabele vü mukatele itmeğe kudretleri kalmadı. Ve düşen tımarlar ve dirlikler serhad leşkerlerine virilmeyüp iç-ilde tasarruf olunduğın a'dâ-i dîn mürtedler dilinden bilüp haber alduğındandır" diyerek yaşanan sıkıntıların sebeplerini Veli Ağa'ya anlattıklarını yazar.

²⁵⁷ Selânikî, *Tarih*, I, 360.

²⁵⁸ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 60-61. Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 141-142), "serhâddin eski gazilerinden" birisi olarak tanıttığı Mehmed Bey'i Budin'e geldiğinde Hasan Paşa'nın astırdığını, bunun zâhiri sebebin Novigrad'ı teslim etmesi, gerçek sebebinin ise İstolni Belgrad mağlubiyetindeki rolü olduğunu kaydeder. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 240-242), Karaferyeli Mehmed Bey'in, İpol'da pusudaki Avusturyalılarla yapılan muharebede firar ettiğini, bu sayede Osmanlıları yenen Avusturyalıların Novigrad'ı muhasara için top nakletmeye başladıklarını, tekrar bir araya gelen Osmanlı beylerinin düşmanın üzerine yürüdüklerini, bunları gören Avusturyalılar firara hazırlanırken Budin'den gelen casuslardan kendilerine yardım gönderilmeyeceğini öğrenen Osmanlı beylerinin çekilip gittiğini, bunun üzerine Avusturyalıların Novigrad Kalesi'ni kuşattıklarını, Budin'den beklenen yardım

Komorn'daki Arşidük Mathias, II. Rudolf'un emrine verdiği 70-80 bin kişilik orduyu yerli halktan çeşitli vaatlerle topladıklarıyla 100 bine çıkartmıştı. Askerlerinden bir kısmını Kristof von Teuffenbach komutasında Hatvan ve Solnuk, bir kısmını da Zriny emrinde Sigetvar ve Peçuy üzerine gönderdi. Kalabalık düşmana mukavemet edemeyeceklerini düşünen Berzence ve Şebeş'in Osmanlı müdafileri kalelerini kendi elleriyle yakıp Bobofça'ya çekildiler. Sigetvar sancakbeyinin talebine binaen Sinan Paşa, Bosna beylerbeyini, Silistre sancakbeyini ve 300 Tatar'ı yardıma gönderince Zriny, Komorn'a döndü. Ancak Teuffenbach, yine müdafilerin boşalttığı Birim Kalesi'ni alıp 6 Şaban/27 Nisan'da Hatvan'ı şiddetle dövmeye başladı.

Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa, Hatvanlıların feryatlarına rağmen düşman kalabalık olduğu gerekçesiyle kendi yanına yeni Osmanlı askerleri gelmeden yardıma gitme taraftarı değildi. Ancak Hatvan müdafilerinin, surlarda savaşırken düşmanın attığı top güllesiyle beşikteki bebeği ile birlikte şehid olan bir kadının kanıyla yazıp gönderdikleri arzlar karşısında Mehmed Paşa ve Sokolluzâde Hasan Paşa, Budin'de mevcut askerle yola çıktılar. Hatvan önüne gelen Osmanlı askeri, Zagva (Zagyva) Nehri'nin buradaki geçit yerleri Avusturyalılar tarafından tutulduğundan Birim'den geçmek için geri döndü. Osmanlıları takip eden Avusturyalılar, Tura Köyü'nde savaşı başlattılar. Rumeli kolundaki yeni yazılan kul-oğlanları Avusturyalıların ilk taarruzunda dağılınca onları beylerbeyileri olan Mehmed Paşa takip etti. Sokolluzâde yine yaralı bir hâlde kurtuldu. Avusturyalılar bu galibiyet sonrası Hatvan'ı daha da sıkıştırdıkları gibi bizzat Arşidük Mathias Estergon'u muhasara etti²⁵⁹.

da gelmeyince müdafilerin 19 Cemaziyülahir 1002/12 Mart 1594'de vire ile teslim olup Budin'e yönelindiklerini, yolda rast geldikleri Vaç beylerini aynısını yapmaya tahrik ettiklerini, Vaç'ta sadece dizdar ve beş altı muhafızın kaldığını, Avusturyalıların kolayca burayı da işgal ettiğini, yine bu sırada Sunta'dakilerin de Sokolluzâde'nin emriyle kaleyi yakıp terk ettiklerini yazar. Firariler Budin'e geldiklerinde Mehmed Paşa ile Hasan Paşa'nın, bunları serdar-ı erkeme şikâyet ettiklerini, ayrıca Sunta zabitlerini ve Novigrad muhafazasında olan Ramazanzâde'yi hapse attıklarını, Karaferyeli Mehmed Bey ve Novigrad ağalarından bazılarını da yeniçerilerin haberi olmaksızın astırdıklarını nakleder. Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 256), Novigrad'ın Şubat'ta Avusturyalıların eline geçtiğini yazar.

²⁵⁹ Mehmed Paşa'nın himayesindeki Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 61-72), yardım kuvvetleri nehri geçmek için geri dönmüşken Avusturyalıların bütün güçleri ile Rumeli beylerbeyine yüklendiklerini, bu esnada yeni yazılan kul-oğlanlarının yerlerini terk ve firar etmeleri üzerine ordunun bozulduğunu, düşmanın Hatvan kuşatmasına devam ettiği gibi Estergon'u da muhasara ettiğini yazar. Selânikî (bk. *Tarih*, I, 369-370), serhadden gelen haberlere istinaden, bu savaşın 11 Şaban/2 Mayıs'ta yaşandığını ve Mehmed Paşa'nın "pây-ı sebât üzre" durmaması yüzünden askerin dağıldığını ve yalnız kalan Hasan Paşa'nın yaralı bir hâlde Budin'e dönebildiğini nakleder. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 586-591), Sinan Paşa'nın emriyle Mehmed Paşa ile Hasan Paşa'nın Hatvan'ın yardımına gittiklerini; savaşta Rumeli beylerbeyinin çarhacı, Budin beylerbeyinin dümdâr olduğunu; Sokolluzâde'nin kararlaştırılan plana uygun olarak Avusturyalıları top altına çektiğini; ancak Osmanlı askerinin geçtiği köprü başında pusuda olan Avusturyalıların, Mehmed Paşa'nın ihmaliyle savaşa dahil olduklarını; bunların tüfek ateşi karşısında Mehmed Paşa'nın kenara çekildiğini; bu yüzden meydanda tek başına kalan ve kumbara ateşiyle yaralanan Sokolluzâde'nin yine de Rumeli beylerbeyinin yanına ulaşip onu dayanmaya teşvik etmesine rağmen Mehmed Paşa'nın kaçtığını; askerin bir kısmının da onu takip ettiğini; bir süre daha muharebeye devam eden Hasan Paşa'nın da sonunda mağlubiyeti kabullendiğini yazar. Savaşın neticesi

Kış boyunca Belgrad'da çaresiz bir şekilde serhad kalelerinin feryatlarını dinleyen²⁶⁰ Veziriazam Sinan Paşa ise baharla birlikte sefer hazırlıklarına başlamıştı. Mart 1594 sonlarında otağını Hünkâr Tepesi'ne kurdurdu, kışlaklardaki askerlere ve ümerâya gelip orduya katılmaları için emirler gönderdi²⁶¹. Sellerle tahrip olan Sava üzerindeki köprünün gereken yerlerini tamir ve bunun yanına bir milden uzun yeni bir köprü inşa ettirip²⁶² Evâhir-i Şaban/12-20 Mayıs'ta ordu ile birlikte Sirem'e geçti. Purhava, Mitroviça, Tovarnik, Vukovar, Dâl Vadisi üzerinden Ösek'e geldi²⁶³. Askerin yetişmesi için yürüyüşünü ağırdan alan veziriazamın emrinde Ösek'te 100 bin kişilik bir ordu toplandı. Burada bulunan ve takriben "Edirnekapısı ile Küçükçekmece arasındaki" mesafe uzunluğunda olan eski köprünün bazı yerlerinin tamiri ve bazı yerlerinin de yenilenmesi tamamlandıktan sonra Ösek'ten hareketle Mohaç'a varıldı. Sinan Paşa, Ramazan Bayramı münasebetiyle birkaç gün oturak emretti²⁶⁴.

Mohaç'ta Diyarbakır, Halep, Adana, Erzurum askerleri orduya dâhil oldular. Sinan Paşa, oğlu Mehmed Paşa'ya, Budin'deki 34 bedoloşka topu Ova-kapısı'nda hazır

Osmanlılar için hezimet olsa da bu sayede Hatvan'ın kurtulduğunu kaydeder. Sinan Paşa'nın, oğlunun kabahatini gizlediği gibi "haremdeki hevâdarları" sayesinde ona bir kılıç ile hilat hediye edilmesini ve vezâret verilmesini sağladığını söyler. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 429-430), bu savaşa ilgili kurgusunu Âli'ye göre şekillendirir, fakat kaynağının mağlubiyetin Mehmed Paşa'nın ihmalkârlık ve korkaklığı yüzünden yaşandığına dair ifadelerine itibar etmez. Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 142-143), Hasan Paşa'nın düşmanı top altına çekmek için sahte ricata başvurduğunu, Mehmed Paşa'nın ise bu hamleyi anlayamayıp kaçtığını ve bu yüzden ordunun hezimete uğradığını kaydeder. Muhtemel savaşa dair burada zikredilmeyen bir kaynağı da kullanan Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 242-244), 8 Şaban/29 Nisan'da Mehmed Paşa'nın dümdar, Hasan Paşa'nın çarhacı ve gönüllerin kafadar olup Hatvan'a hareket ettiklerini; düşman kalenin kuzey tarafından akan nehrin kenarında taburda beklediğini; 11 Şaban/2 Mayıs'ta buraya gelen Osmanlıların nehri geçmek için bir mil yukarı giderken düşmanın bu firar zannedip bu tarafa geçip harp nizamı aldığını; bunun üzerine Mehmed Paşa'nın sipahileri yanına alıp geride durduğunu, Hasan Paşa'nın serhad askeri ile ilerde mevzilenip Budin askerini de çarhacı tayin ettiğini; muharebenin başında gönüllülerin Avusturyalıların birçok safını dağıttıklarını; Hasan Paşa'nın "bî-ihhtiyar" düşmanın içine girdiğini; onların da paşa olduğunu anlayıp etrafını kuşattıklarını; Budin beylerbeyinin yaralanmasına rağmen savaşı bırakmadığını; Mehmed Paşa'nın birbirine girmiş askerleri tamamen düşman zannedip, "cebân ve za'ifu'l-kalb" olduğundan Budin'e firar ettiğini ve bu suretle ordunun bozulduğunu yazar. Mehmed Paşa'nın kaçışı hususunda "bir rivayet" ifadesiyle Peçuylu'daki malumatı aktarır. Yenilmek üzere olan düşmanın bu sayede zafer kazanarak Osmanlı askerinin peşine düştüğünü; bu sırada Ankara Beyi Sezai Paşa'nın Hatvan Kalesinden çıkıp, Avusturya ordugâhını basarak büyük toplarını çivilediğini, birçok topu ve esiri kaleye götürdüğünü, geri dönen Avusturyalıların muhasaraya devam ettiklerini nakleder. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 30-31), diğerlerinin aksine Hatvan'ın yardımına giden Osmanlı askerinin zafer kazanıp, kaleyi muhasaradan kurtararak Budin'e avdet ettiklerini belirtir. Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 256), Osmanlıların 1 Mayıs'ta mağlup olduklarını ve geride 4 bin şehid bıraktıklarını yazar.

²⁶⁰ Serdar-ı ekremin, serhadlerdeki kayıplar karşısında çaresizliği ve halet-i ruhiyesi için bk. Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 164-167, 181-184; Hasan Beyzâde, *Tarih*, III, 388-390 ve ondan naklen Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 247-248.

²⁶¹ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 31-32. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 248), Sinan Paşa'nın 15 Receb/6 Nisan'da otağını kurdurduğunu yazar.

²⁶² Sinan Paşa'nın 1594'de Belgrad'dan ayrılmasından Yanık'ı fethine kadarki faaliyetlerine dair bir rapor, bk. TSMA.e. 8208.

²⁶³ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 32. Kâtib Çelebi'ye göre (bk. *Fezleke*, s. 248), 14 Şaban/5 Mayıs'ta Sirem sahrasına geçildi.

²⁶⁴ TSMA.e. 8208.

bekletmesi, barut, gülle ve muhasara edevâtını gemilere yüklettirmesi, Tuna'daki gemi ve şaykaların Estergon önünde toplanması hakkında emir gönderdi. Topları karadan nakletmekle görevlendirilen Bosna beylerbeyinden yeni bir emirle toplar ve cebe-hâneyle Val Deresi'nde orduya mülaki olmasını ve Rumeli beylerbeyinden de Cankurtaran'a gelmesini istedi. Müteakiben Mohaç'tan yola çıkan serdar-ı ekrem, Bedosek Palankası, Seksar, Toğna, Pahşa Palankası ve Födvar menzillerini takip ederek Cankurtaran Sahrası'na vâsıl oldu²⁶⁵. Burada Anadolu Beylerbeyi Satırcı Mehmed Paşa ve onun peşinden Karaman Beylerbeyi Mihaliçli Ahmed Paşa eyaletleri askerleriyle orduya katıldılar. Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa da 38 bin kadar yeniçeri ve 3 binden fazla acemioğlanı ile gelip yetişti. Yine Cebecibaşı İbrahim Ağa 10 bin civarında eski cebeciler ile cebe-hâneyi orduya getirdi. Diğer katılımlarla birlikte bu konakta ordunun miktarı 200 bini aştı. Sinan Paşa'nın huzurunda, vüzerâ, beylerbeyiler, ümerâ, sair asker halkı ve meşâyihin iştirakiyle toplanan divânda Yanık Kalesi üzerine yürünmesinde karar kılındı²⁶⁶.

Yanık'a hareket etmeden önce Sinan Paşa'nın, bir zeamet meselesinden ötürü Tımişvar'da başlayıp Avusturya'nın tahrikleriyle büyüyen ve Beçkerek'e de yayılan isyanla ilgilenmesi gerekti. Veziriazam, Karaman ve Anadolu beylerbeyilerini isyanı bastırmak için yola çıkarttıysa da Budin muhafazasındaki Tımişvar beylerbeyinin hızla eyaletine gitmesiyle asilerin dağıldığı haberi gelince paşaları geri çağırdı²⁶⁷. Bu arada

²⁶⁵ Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 32-33), Ramazan'ın girmesi münasebetiyle Ösek'te beş gün beklendiğini, Mohaç'ta da dört gün oturak emredildiğini yazar, ancak sehven 24 Ramazan/13 Haziran'da Cankurtaran'a gelinerek bayramın burada karşılandığını belirtir. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 248), Mohaç'ta üç gün, Cankurtaran'da dört gün oturulduğunu ve bayram namazının burada kılındığını yazar.

²⁶⁶ TSMA.e. 8208. Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, 78-79), Sinan Paşa'nın Cankurtaran sahrasındaki Födvar'da askerini yetiştirmesi için 7 gün beklediğini; Rumeli ve Budin beylerbeyilerine yanına gelmeleri için emir gönderdiğini; 17 Şevval 1002/6 Temmuz 1594'de San Petre Köyü'nde bir gün daha oturak emredip, 13 bin yeniçeri, 4 binden fazla cebeci ve Şam askeri ile getirilmekte olan Sancak-ı Şerif'i istikbale çıktığını; ertesi gün Rumeli ve Budin beylerbeyilerinin de orduya mülaki olduklarını; burada iki gün daha mütemadi meşveretlerle önce Tata, ardından Yanık üzerine gidilmesinin kararlaştırıldığını nakleder. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 33-34), Rumeli ile Budin beylerbeyileri, cebeciler, yeniçeriler ve sairlerinin katılımıyla Cankurtaran'da Osmanlı tarihinde daha önce görülmemiş miktarda askerinin bir araya geldiğini yazar. Meşveret meclisinde de serhad ağalarının ve güngörmüş kimselerin, sırasıyla, Tata, Avusturya'nın "kilidi" konumundaki Yanık ve Komorn kaleleri fethedilirse imparatorun itaate mecbur kalacağını söylemeleri üzerine harekât planının bu şekilde belirlendiğini kaydeder. Bu sefer için toplanan Osmanlı ordusunun miktarı hususunda ayrı bir bölüm açan Peçuyulu da (bk. *Tarih*, II, 156), bunun serhadden o zamana kadar gördüğü en kalabalık ordu olduğunu yazar. Sadece kapıkullarının 30 bin kadar olduğunu, Rumeli askerinin sayısını ancak Allah'ın bileceğini, Kanuni zamanından beri Avusturya'ya sefer düzenlenmediğinden mazûllerin ve ganimet arzusuyla cepheye gelenlerin neredeyse Rumeli askeri, akıncı ve yürüklerin de bir eyalet askeri kadar olduğunu kaydeder. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 248), Cankurtaran'da askerinin alay gösterdiğini, bu sırada topçular ile cebeciler arasında sıra anlaşmazlığı yaşandığını nakleder. Yeniçeriler ile cebecilerin, İstanbul'da çıkışları, yollarda ulufe ve bahşiş için yaptıkları serkeşliklere dair bk. Selânikî, *Tarih*, I, 364-368, 371-373; Mahmut Ak, "Osmanlı-Macar Siyasetinde Önemli Bir Temsilci: Sadrazam Lala Mehmed Paşa", *Tarih Dergisi*, sa: 49 (2009/1), İstanbul 2010, s. 29-30.

²⁶⁷ 21 şevval 1002/10 Temmuz 1594'de serhadden gelen mektuplara istinaden Selânikî, *Tarih*, I, 378-379. İsyana dair daha geniş bilgi için bk. Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 75-76; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, 247.

Osmanlı ordusunun Cankurtaran'a gelmesiyle Avusturyalılar, Hatvan ve Estergon muhasaralarını kaldırıp Tuna'nın karşı kıyısındaki Komorn'a çekilmişlerdi. Osmanlı ordusu, 24 Şevval 1002/13 Temmuz 1594'de Cankurtaran'dan kalkıp Tata'ya vardı ve kaleyi muhasara etti²⁶⁸. Üç gün boyunca top ve tüfek atışlarıyla Osmanlı askerini kaleye yaklaştırmamaya çalışan müdafiler, Komorn'dan yardım gelmeyince dördüncü gün emânla teslim oldular. Sinan Paşa, kaledekilerin silah ve mühimmatlar haricinde, bütün mallarıyla birlikte oğlu Mehmed Paşa nezaretinde emniyetle çıkıp gitmelerine izin verdi. Tata'ya teçizat ve mühimmat yerleştirildiği gibi sancakbeyi, asker ve nöbetçi yeniçeriler tayin edilip yeterli kadar da zahire depolandı²⁶⁹. Bu sırada Sinan Paşa, Osmanlı tarihinde ilk defa padişahın ayrı olarak sefere çıkmış olan Yeniçeri Ağası [Lala] Mehmed Ağa'yı Karaman beylerbeyiliğine tayin edip onun yerine Yemişçi Hasan Ağa'yı getirerek başka bir ilki gerçekleştirdi²⁷⁰.

²⁶⁸ Sinan Paşa'nın Kapı Kethüdası Yusuf Ağa'nın 7 Safer 1003/22 Ekim 1594'de İstanbul'a getirdiği fetihnâmeden naklen Selânikî, *Tarih*, I, 395. Âli (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 594-595), Selh-i Şevval 1002/18 Temmuz 1594'de Tata'nın karşısına nüzul edildiğini, hemen [2 Zilkade/20 Temmuz] Çarşamba günü metrisler kurulup kalenin bir yerden dövülmeye başlandığını yazar [Bu eseri yayına hazırlayan Faris Çerçi, söz konusu tarihi "ihdâ ve elf Şevvâlinin selhi" olarak okumuşsa da bir hatanın söz konusu olduğu anlaşılıyor]. Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 145) ve Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 431), Âli'den naklen Selh-i Şevval 1002'de Tata'ya varıldığını kaydederlerse de muhasarayı daha o gün başlatırlar. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 34), 4 Şevval/23 Haziran'da Val Deresi'ne varıldığını, 8 Şevval/27 Haziran'da Tata'ya hareket edildiğini ve 10 Şevval/29 buraya ulaşarak muhasaraya başladığını kaydeder. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 248-249), 4 Şevval'de Val Deresi'ne varılıp topların gelmesinin beklendiğini, 8 Şevval'de Tata'ya hareket edildiğini; 24 Şevval/13 Temmuz'da buraya varılarak kalenin toplarla dövülmeye başlandığını kaydeder. Ancak Val Deresi ile Tata arası, 20 günlük mesafeden çok daha kısadır.

²⁶⁹ Sinan Paşa fetihnâmede (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 396), üç gün muhasara olunan Tata'nın dördüncü gün emânla teslim edildiğini bildirir. Sinan Paşa'nın faaliyetlerine dair raporda (bk. TSMA.e. 8208), dört gün toplarla dövülen kalenin harap olması üzerine içindekilerin emân istediği ve böylece fethedildiği nakledilir. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 34-35), üç gün top ateşine tutulan kalenin dördüncü gün emânla zapt edildiğini ve kaleden çıkanların veziriazamın emriyle Silahdar Ağası Rıdvan Ağa tarafından Komorn'a kadar götürüldüklerini yazar. Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 80-81), dört gün dört gece süren top ateşiyle bazı yerleri yıkılan kaleye beşinci gün yürüyüş yapılacakken müdafilerin emân istediğini, Sinan Paşa'nın bunu kabul etmesiyle 2 Zilkade/20 Temmuz'da kalenin fethedildiğini kaydeder. Talikîzâde (bk. *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 198-209), vaktiyle Kanuni'nin 18 günde aldığı bu kaleyi Sinan Paşa'nın 6 gün içinde emânla fethettiğini söyler. Fakat kalenin bu ikinci fethinin tarihini "Zilkade 1003" olarak vererek bir yıllık hata yapar. Âli (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 595), muhasaraya başlanmasının üçüncü günü olan [4 Zilkade/22 Temmuz] Cuma ikindi sularında müdafilerin emân istediklerini ve ertesi gün Sokolluzâde nezaretinde kaleden ayrıldıklarını nakleder. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 431), gün vermeksizin aynı ifadeleri tekrarlar. Ancak bu noktada müellifin, yukarıda belirtildiği üzere, muhasarayı Âli'den iki gün önce başlattığına dikkat edilmelidir. Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 145), muhasarasının üçüncü günü müdafilerin emânla çıkıp gittiklerini belirtir. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 249), bir koldan Sokolluzâde, bir koldan yeniçeriler tarafından üç gün üç gece dövülen kalenin, bilahare vire ile teslim olduğunu kaydeder.

²⁷⁰ Talikîzâde'ye göre (bk. *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 200-202) Tata muhasarasına başlandığında Sinan Paşa diğerleri ile birlikte yeniçeri ağasını çağırarak kalenin her gün dövülmesini, düşmana aman verilmemesi tembihledi. Akşam olduğunda hâlâ siperlerin kurulmadığını öğrenince Mehmed Ağa'yı yeniden çağırdı ve "eğer sabaha kadar senin toplarımız kaleye ulaşmazsa düşman topları başımıza yağar" diyerek onu azarladı. Seherde ağanın olduğu taraftan yine top sesi gelmeyince buraya bir çavuş gönderdi. Ağanın gece uyuduğu ve bu yüzden yeniçerinin metrise varmadığı anlaşılınca Sinan Paşa gazaba gelip Mehmed Ağa'yı azl ve yerine Hasan Ağa'yı tayin etti. Âli (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 595), Tata kuşatması başlamış, fakat kale henüz fethedilmemişken Sinan Paşa'nın, Mehmed Ağa'yı "Bosnevî olmanın bilâ sebep" azlettiğini ve onun yerine "Arnavud zümresinden" Hasan Ağa'yı tayin ettiğini, bundan iki gün sonra mazul ağayı Karaman beylerbeyiliğine getirdiğini yazar. Mehmed Ağa'nın Hasan Ağa'da üstün ve yeniçeri ağalarının azl ya da nasbının padişaha mahsus olduğunu kaydeder. Bu yüzden

2 Zilkade/20 Temmuz'da Tata önünden kalkan²⁷¹ Sinan Paşa, ertesi gün Yanık yolu üzerinde bulunup, bu zamana kadar başta zahire toplamaya gidenler olmak üzere Osmanlı askerine önemli telefât verdiren Samartin'e (Saint-Martin) vardı. Bu küçük ama yine de müstahkem kaledeki Avusturyalılar, Osmanlı ordusunun daha o gece metrisler kurup iki büyük topu ateşlemesi üzerine sabah emân istediler. Talepleri kabul edilen muhafızların gitmesiyle kale tamir ve buraya bir sancakbeyi ile kifayet miktarı hisar-eri tayin edildi²⁷². Bu engelin de aşılmasıyla Sinan Paşa, orduya asıl hedefi olan yaklaşık bir mil uzaklıktaki Yanık'a yürüme emri verdi. Veziriazamın isteğiyle asker, düşmanı korkutmak için alaylar göstererek 13 Zilkade/31 Temmuz'da²⁷³ buraya vardı. 15 bin kadar Osmanlı öncüsü, serdar-ı ekremin gelişini beklemeden, kalenin önünde

III. Murad'ın, Sinan Paşa'ya beddua ettiğini nakleder. Peçuyulu da (bk. *Tarih*, II, 145), kendisinin akrabası ve hâmisî olan Mehmed Ağa'nın azli hususunda Âli'nin yazdıklarını tekrarlar. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 431), herhangi bir sebep göstermeksizin, Sinan Paşa'nın, Tata muhasarasına başlanmasının ikinci günü Mehmed Ağa'yı yeniçeri ağalığından azledip ve yerine Yemişçi Hasan Ağa'yı getirdiğini, bunun serdar-ı ekremin ihdas ettiğini bir "kanun-ı cedid" olduğunu yazar. Lâkin sehven mazûl Mehmed Ağa'nın Anadolu beylerbeyi yapıldığını belirtir. Yine sebebine temas etmeden Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 80), Tata'ya gelindiği gün; Topçular Kâtibi ise (bk. *Tarih*, I, 35), kalenin fethinden sonra Sinan Paşa'nın Mehmed Ağa'ya Karaman beylerbeyliğini, Hasan Ağa'ya da onun yerine yeniçeri ağalığını verdiğini kaydederler. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 249), sadece Hasan Ağa'nın Gurre-i Zilkade/19 Temmuz'da yeniçeri ağası olduğunu söylemekle iktifa eder. Yeniçeriağası tebeddülü için ayrıca bk. Mahmut Ak, "Sadrazam Lala Mehmed Paşa", s. 30-31.

²⁷¹ Sinan Paşa'nın fetihnâmesi, bk. Selânikî, *Tarih*, I, 396. Âli (bk. *Künhü'l-ahâr*, III, 595) ve ondan naklen Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 431), ordunun 9 Zilkade/27 Temmuz'da Tata'dan ayrıldığını yazar.

²⁷² Sinan Paşa, fetihnâmede (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 396), sadece kalenin emânla alındığını belirtir. Raporda (bk. TSMA.e. 8208), buraya varıldığı günün gecesi metrislerin kurulması ve iki büyük top atılması karşısında müdafilerin sabah emân istedikleri nakledilir. Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 81-82), metrisler kurmaya başlayan Osmanlı askerinin kesretini gören Samartin müdafilerinin emân talep ettiklerini, bu surette kalenin 11 Zilkade/29 Temmuz'da fethedildiğini söyler [Eseri yayına hazırlayan Mehmet Kirişçiöğlü, bu tarihi 17 Zilkade/4 Ağustos olarak okumuştur. Ancak metnin aslındaki imlânın her iki şekilde de okunmaya müsait olmasından ve İyânî'nin eserinin devamında 15 Zilkade/2 Ağustos'ta Osmanlı ordusunun Yanık muhasarasında göstermesinden ötürü tarafımızca bu tarih tercih edilmiştir]. Talikizâde (bk. *Şehnâme-i Hümâyün*, s. 210-216), Tata'dan hareketin üçüncü günü Samartin'e varıldığını, o gün müdafilerin top atışlarıyla Osmanlı askerini kaleye yaklaştırmadığını, askerın etrafa dağılıp ganimet topladığını, sabah Sinan Paşa'nın kaledekileri teslim olmaya davet ettiğini, ancak onlar savaşa sürdürdüğünü, bunun üzerine meşveret meclisini toplayan serdar-ı ekremin muhasara kararı aldığını, metris kurulup bir top atılınca kaledekilerin başlarına geleceği anlayıp vire talep ettiklerini ve buranın aslında papanın mülkü olduğunu kaydeder. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 36-38), Osmanlı askeri Samartin sahrasına konduğunda kaledekilerin korkudan firar ettiklerini, Rumeli beylerbeyinin kaleyi boş bir hâlde bulduğunu ve Rumeli askerinin firarilerin peşine düşüp birçoğunu bataklıklarda yakalayıp esir ya da katl ettiklerini nakleder. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 250), Samartin'in bir günlük muhasarayla emânla, bir rivayete göre de müdafilerinin firarıyla fethedildiğini söyler. Âli (bk. *Künhü'l-ahâr*, III, 595-596), kalenin iki günde emânla zapt edildiğini belirtip, Sinan Paşa'nın gerek burayı gerekse Papa'yı müstakil birer sancak yapılmaya münasip olmadıkları hâlde "hizmetini iksâra karın" etmek için ikisine de sancakbeyi tayin ettiği yazar. Peçuyulu (bk. *Tarih*, II, 145), kaynağının sadece bu kalenin fethi süresi ve şekline dair verdiği malumatı kullanmış, her iki kalenin sancak yapılmasına dair eleştirisini ise görmezden gelerek bir bakıma tasvip ve tasdik etmemiştir. Zira serhad ahvaline Âli'den daha vâkîf olan Peçuyulu, muhtemelen, Tata'nın Kanuni devrindeki ilk fethinde de bir sancak olarak örgütlendiğini biliyordu (bk. Sadık Müfit Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı*, s. 238-239).

²⁷³ Sinan Paşa'nın fetihnâmesi, Selânikî, *Tarih*, I, 396; Âli, *Künhü'l-ahâr*, III, 596; Peçuyulu, *Tarih*, II, 145; Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, s. 431.

saflar düzen Avusturyalılara saldırıp onları ricata mecbur etti. Avusturyalılar, kalenin varoşunu ve civardaki bağları, bahçeleri ateşe verdiler²⁷⁴.

Budin'in düşmesi sonrası Viyana yolu üzerindeki son büyük istihkâm olması hasebiyle Avusturyalılar için stratejik açıdan büyük önem kazanan Yanık, 1550'lerde İtalyan askerî mühendis Pietro Ferrabosco'nun planları doğrultusunda burç ve tabyalarla tahkim edilmişti. 1561-1568 arasında ise İtalyan mühendisler Francesco Benigno ve Bernardo Magno tarafından genişletilerek yeniden inşa edildi²⁷⁵. Tuna, Raab ve Rabçe (Leitha) nehirlerinin sularıyla çepeçevre kuşatılan ve bir tepenin kazılmasıyla oluşturulan Yanık Kalesi, yeni tarzda, yani yıldız planlı idi. Kalın ve yüksek surların önünde, Raab'ın coşkun sularıyla dolu derin bir hendek vardı. Dört kapısı bulunan kalenin, çevreyle bağlantısı asma köprülerle temin ediliyordu²⁷⁶. Count von Hardeck, müdafaa kıtalarının komutasını üstlenmişti. Ayrıca, Sinan Paşa'nın ifadesiyle, Arşidük Mathias, maiyetinde birçok Avusturya ve Macar beyleri olduğu hâlde, aralarında yardıma gelen İspanyol, Leh, Moskov, Erdelli, Floransalı birliklerinin de bulunduğu 100 bin kişilik bir orduyla Komorn Adası'na yerleşmişti²⁷⁷.

Sinan Paşa, önce von Hardeck'e kaleyi teslim etmesine dair bir mektup gönderdi. Bu teklifin reddi üzerine de bütün ümerâ ve vüzerâyı yanına alıp kalenin metris kurmağa müsait yerlerini keşfe çıktı²⁷⁸. Kısa sürede metrisler tamamlanarak toplar kuruldu ve muhasara düzeni alındı²⁷⁹. Bu sırada Arşidük Maksimilyan'ın Sisek

²⁷⁴ Samartin'den Yanık'a ilerlenmesi, kale önündeki ilk çatışmalar ve Osmanlı ordugâhının kurulması için bk. TSMA.e. 8208; Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 82-84; Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 217-221; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 250. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 37-38), sehven, eserinin bir yerinde Şevval 1002/Haziran-Temmuz 1594'de, başka bir yerinde ise Gurre-i Zilkade/19 Temmuz'da ordunun Yanık'a ulaştığını yazar.

²⁷⁵ Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı*, s. 286.

²⁷⁶ Kalenin tasviri için bk. Selânikî, *Tarih*, I, 396; TSMA.e. 8208; Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 85-86; Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 340-342; Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 38-39; Âlî, *Künhü'l-ahâr*, III, 596; Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, s. 432.

²⁷⁷ Sinan Paşa'nın fetihnâmesi, bk. Selânikî, *Tarih*, I, 396. Ayrıca bk. Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 84; Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 38; Âlî, *Künhü'l-ahâr*, III, 596-597. Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 257), taburdaki Avusturyalı ordusunun miktarını vermez.

²⁷⁸ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 85.

²⁷⁹ Sinan Paşa, fetihnâmede (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 396), metrislerin iki gün zarfında tamamlandığını nakleder. Câfer İyânî de (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 86-87), metrislerin iki günde bitirilip, 15 Zilkade/2 Ağustos'ta topların buralara nakledildiğini ve kalenin ateş altına alındığını kaydeder. Talikîzâde (bk. *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 222-224), arazinin yapısı ve bilhassa da düşmanın top atışları yüzünden metris çalışmalarının daha uzun sürdüğünü ve bu sırada birçok şehid verildiğini yazar. Âlî (bk. *Künhü'l-ahâr*, III, 603) ve ona istinaden Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 145), metrislerin ancak 20 Zilkade/7 Ağustos'ta tamamlanıp kalenin dövülmeye başlandığını belirtirler. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 434-435), muhasaranın ilk günlerini ve Osmanlı askerinin kale karşısındaki yerleşim düzenini Âlî'den nakletmekteyse de metrislerin 14 Zilkade/1 Ağustos'ta tamamlanıp kalenin dövülmeye başlandığını söyleyerek kaynağından ayrılır. Ayrıca Âlî'nin sadece Anadolu beylerbeyi sıfatıyla andığı Mehmed Paşa'yı, "Bosnevî" yaparak Lala Mehmed Paşa ile karıştırmıştır ki, doğrusu Satırcı Mehmed Paşa olacaktır. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 250), kalenin 18 Zilkade/5 Ağustos'ta dövülmeye

ve Yenihisar'ı yakıp yıktığı haber alınınca Sinan Paşa, Bosna Beylerbeyi Mustafa Paşa'yı eyaleti askeriyle o tarafa gönderdi²⁸⁰. Yağmurlu bir günde kale hendeğine çıkan Yanık'taki Avusturyalılar baskın yapmaya hazırlanırken bundan haberdar olan yeniçeriler erken davranıp pek çoğunu öldürdüler. Sinan Paşa, alınan esirleri sorgulattı ve yararlılık gösteren yeniçerilere iltifat ve ihسانlarda bulundu.

Osmanlı kuvvetlerinin bütün dikkatlerini kale muhasarasına vermesinden istifade eden taburdaki Avusturyalılar gizlice Tuna kıyısına toplarını yerleştirip metristeki birçok askeri şehid ettiler. Sokolluzâde Hasan Paşa, Sinan Paşa'nın emriyle bunlara karşı top kurdurup peyderpey düşmanın toplarını iptal ettirdi. Kuzeyden Anadolu Beylerbeyi Satırcı Mehmed Paşa'nın idaresinde kaleyi döven üç metrisin ise, Sinan Paşa'nın huzuruna çıkan reisülküttap kaymakamının, düşmanın bu metrisi yerle bir etmemesinin bir harp hilesi olabileceğini, Osmanlı askerini bu suretle oylamak istediğini söylemesi üzerine yeri değiştirildi²⁸¹.

Kalenin muhasarası devam ederken Kırım Hanı Bora Gazi Giray'ın Samartin sahrasına ulaştığı haberi geldi. 24 Zilkade/11 Ağustos'ta Sinan Paşa, bir miktar askerle hanı istikbâle çıktı, lâkin oğlu Mehmed Paşa ile Sokolluzâde Hasan Paşa'yı ileriye gönderip ilk karşılamayı onlara yaptırdı. Veziriazam, kendi otağında hana ziyafet verdi, maiyetindeki ümerâsına ve mirzalara hilat giydirdi. Düşmana ve muhasaranın gidişatına dair meşverette bulunuldu²⁸². Müşaverede, nehrin karşı tarafındaki Avusturya taburu

başlandığını yazar. Metris çalışmaları ve askerin yerleşim düzeni hakkında ayrıca bk. Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 38-40.

²⁸⁰ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 87-88

²⁸¹ “Bu kâfirin işleri hile iken, bu metris kurduğumuz yeri böyle yerle yeksân etmeyip Türk'e penâ-gâh kodukları tedbirde taksirlerinden ve bize ihşânlarından değildir. Belki lâtif yollu bir hile etmiş olalar. Allâhü a'lem. Kalenin yöresi gayet muhkem ve nihayet derece metin olmağın, buraya ben verip, kuytulanacak burayı bulup, buradan dövüp, tamam zehirleri döküp, kılagıları künd, sa'yaları hebâ olup dönüp gitsinler, ferâgat etsinler diye umumen hayâl-i hâss etmişlerdir”, Talikizâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 224-229. Sokolluzâde idaresinde Tuna kıyısına top yerleştirilmesi için ayrıca bk. Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 89-90.

²⁸² Sinan Paşa, fetihnâmesinde (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 396), Kırım hanının muhasaranın ikinci haftasında Yanık'a geldiğini yazar. Bora Gazi Giray, Kefeli Hüseyin Efendi'ye gönderdiği mektupta (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 402), 24 Zilkade/11 Ağustos'ta Yanık yakınında Sinan Paşa ile mülâkât ettiklerini, o gün müşavereden sonra herkesin kendi çadırına çekildiğini bildirir. Ne Sinan Paşa ne de Gazi Giray, karşılama merasimi hakkında detay verirler. Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 88), 18 Zilkade/5 Ağustos'ta Gazi Giray'ın 100 bin Tatar ile Samartin'e vâsıl olduğunu ve metinde kaydettiğimiz şekilde istikbâl edildiğini nakleder. Talikizâde (bk. *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 230-241), tarih vermeksizin Sinan Paşa'nın, Kırım hanını, Mehmed Paşa ve Hasan Paşa'ya istikbâl ettirdiğini, ardından otakta hana ziyafet verip halini hatırlı sorduğunu, Gazi Giray'ın veziriazamın kendisine karşı gösterdiği muamelen memnun kaldığını yazar. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 36-38, 40-41), eserinin bir yerinde Gazi Giray'ın 110 bin askerle Samartin'de, başka bir yerinde de 150 bin askerle Evâsıt-ı Zilkade/29 Temmuz-7 Ağustos'ta Yanık'ta orduya dâhil olduğunu kaydeder. Sinan Paşa'nın, Kırım hanını kendi otağı yakında istikbâl ettiğini, hana murassa eyerli bir at, hil'atler ve murassa hançer, mirzalarına da hil'at ve harçlıklar hediye ettiğini belirtir. Âlî (bk. *Künhü'l-ahâr*, III, 597-601), Gazi Giray'ın 100 bini aşkın bir orduyla 19 Zilkade/6 Ağustos'ta Yanık'a geldiğini; Sinan Paşa'nın hanı istikbal edip kendi otağına götürerek ziyafet verdiğini; yemekten sonra ellerini yıkadıklarını leğen ve ibriği hanın silahdarına teslim ettirdiğini; hana hediye

dağıtılmadığı sürece kalenin düşmeyeceği konusunda fikir birliğine varıldı, ancak bunun nasıl yapılacağı hususunda Sinan Paşa ile Gazi Giray arasında ihtilaf yaşandı.

Kırım hanının bildirdiğine göre, veziriazam, 5-10 bin Tatarın bu maksatla karşıya geçirilmesini istedi. Ancak Gazi Giray, “iki bin yeniçeri geçirelim canımıza minnetdür, lâkin asker-i Tatar topa tüfenge karşı geçmek müşkildür” diyerek teklifi reddetti. Ertesi gün Sinan Paşa, kendi eliyle yazdığı ve hanı ihmalkârlıkla itham eden bir tezkireyi defterdar aracılığıyla Gazi Giray’a gönderdi. Bunun üzerine Gazi Giray, askerlerine salları hazırlamalarını emretti. 28 Zilkade/15 Ağustos’ta henüz 500-600 Tatar ve onların biraz yukarisından 100 kadar yeniçeri Tuna’yı geçmişken Avusturyalılar bunlara saldırdı. Önce yeniçeriler ardından da Tatarlar bozuldu ve az bir kısmı tekrar Tuna’yı geçip canlarını kurtardı²⁸³.

Bazı mirzaların yanı sıra yeğeni Toktamış’ın da hayatına mâl olan²⁸⁴ bu yanlış hamle, Gazi Giray ile Sinan Paşa’nın arasını açtı. Yaşanan acı tecrübe Sinan Paşa’ya

olarak birer murassa kılıç ve gaddâre, murassa rahatlı at ve padişahın gönderdiği 5 bin altını verdiğini, yanındakilere de hil’atler giydirdiğini nakleder. Fakat Lala Mustafa Paşa emsalinden hareketle, Sinan Paşa’nın, hanı kendi otağına davet etmesi, at üstünde karşılaşması ve ziyafette sağ tarafına oturmasının hüürnetsizlik olduğunu, bu yüzden hanın gücendiğini ve ziyafet sırasında sadece Sokolluzâde ile konuşarak bunu açıkça gösterdiğini nakleder. Peçuyulu (bk. *Tarih*, II, 148-152), Gazi Giray’ın 18 Zilkade/5 Ağustos’ta Yanık’a geldiğini, ertesi gün Sinan Paşa’nın hanı istikbal ettiğini belirtip devamında, Lala Mustafa Paşa yerine başka emsâller vererek, Âli’nin yazdıklarını tekrarlar. Ayrıca müellif (bk. *Tarih*, II, 156-157), Yanık’a gelen Kırım ordusunun miktarı hakkında bizzat hanın ağzından defaatle 150 bin askerle buraya geldiklerini duyduğunu, bu sayının çok abartılı olduğunu, yine de Kırımlıların 40-50 binden fazla olduklarından şüphe edilemeyeceğini kaydeder. Muhtemelen Gazi Giray’ın, Selânikî’de yer alan mektubundan başka bir mektubuna ya da kaynağa atfen Kırım ordusunun sefer sergüzeştini aktaran Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 432-434), hanın 10 Zilkade/28 Temmuz’da Yanık yakınlarında Osmanlı askerine mülâki olduğunu yazar. Sinan Paşa’nın tertiplediği istikbâl merasimi hususunda ise, veziriazama yönelik eleştirilerini ayıklayarak, Âli’yi takip eder. Kâtib Çelebi de (bk. *Fezleke*, s. 249-250) Gazi Giray’ın bu tarihte, fakat Samartin’de Sinan Paşa ile buluştuğunu kaydedip, veziriazamın hana hüürnetsizlik gösterdiğine dair Âli’deki ifadeleri tekrarlar.

²⁸³ Gazi Giray mektubunda (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 402-403), Sinan Paşa’nın tezkiresinde “bizim sözüümüz ihmâle haml olunduğı ma’nalar işrâb olunup gördük ki, biz dahi özr idersek rencide-hâtır olmak mukarrer” olacağından 28 Zilkade/15 Ağustos’ta Tatarları karşıya geçirdiğini yazar. Talikizâde (bk. *Şehnâme-i Hümayün*, s. 248), Gazi Giray ile Sinan Paşa’nın istişaresiyle Komorn Adası’na asker geçirilmesinin kararlaştırıldığını, bunun için veziriazam ile hanın 27 Zilkade/14 Ağustos’ta Tuna kıyısına geldiklerini, fakat Tatarlardan 200’den fazlası nehri geçmiş ve diğerleri de geçmeye hazırlanırken Avusturyalıların gelip o taraftaki bütün askerleri şehid ettiklerini nakleder. Sinan Paşa’nın fetihnâmesinde (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 396-397), meşverette, “cümle ehl-i vukuf adaya geçilüp melâ’inin taburlarına şikest virilmeyince kal’anın fethi mümkün değildir” diye “ittifak” edildiği, birkaç bin Tatar ile 100 kadar yeniçeri karşıya geçmişken Avusturyalıların bunlara saldırdığı, askerlerin bir kısmının şehid olduğu ve bir kısmının da geri döndüğü, bundan sonra Avusturyalıların tekrar Osmanlı askerinin nehri geçmesini engellemek için Tuna kenarına metrisler kazıp gece gündüz beklemeye başladıkları kaydedilir. Ancak bu hadisenin, aşağıda tasrih edileceği üzere sehven, 22 Zilkade/9 Ağustos öncesinde vuku bulduğu bildirilir. Fetihnâmenin muhtemelen başka bir suretini Mehmed bin Mehmed de (bk. *Nuhbe*, s. 436), bu hadiseden itibaren kullanmaya başlanmıştır. Her iki fetihnâme genel hatlarıyla aynı olmakla birlikte Mehmed bin Mehmed’in kullandığı metin diğerinden bazı noktalarda ayrılır. Mesela bu ilk deneme benzer ifadelerle nakledilir, yalnızca 200 yeniçeri ve 1000 Tatar’ın kayıklarla karşıya geçirildiği farklı bir bilgi olarak karşımıza çıkar.

²⁸⁴ Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 90-91), Sinan Paşa’nın huzurunda yapılan meşverette karşı kıyıya asker geçirilmesine karar verildiğini, 14 Zilhicce/21 Ağustos’ta serdarın birkaç şayka ve sefine ile 200 yeniçeriyi Tuna’nın öte yakasına naklettiğini, yeniçerilerin Avusturyalıları 7-8 şahî ile birlikte metrislerini bırakıp taburlarına kaçmaya mecbur ettiklerini, bu hâli gören 1200’den fazla Tatar’ın da karşıya geçtiğini, fakat

Tuna'nın üzerine bir köprü kurma çalışmalarını başlattı. Budin ve Estergon'a arabalar ve gemilerle köprü malzemesi gönderilmesi için ulaklar sevk edildi²⁸⁵. Askerler, Sinan Paşa'ya karşı seslerini yükselttiyseler de hadise büyümeden tatlıya bağlandı²⁸⁶. Kırım hanı ise ertesi gün, veziriazama Tatarların nasıl kullanılması gerektiğini göstermek istercesine, Papa Kalesi civarına büyük bir akın düzenleyerek askerine güven tazeledi²⁸⁷. Bu arada serhad beylerinin Sinan Paşa'ya, "Kopan sancağının kilidi Pesprim, oranın da kilidi Balaton Gölü kenarındaki müstahkem Tihon Kalesi'dir. Burası alınırsa Şimentorna serhadine tamamen emniyet hâsıl olur" demeleri üzerine Karaman Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa bu tarafa gönderilerek Tihon, Çeşnik ve Vajon kaleleri fethedildi²⁸⁸.

Yanık muhasarası ise büyük gayretlere rağmen arzu edildiği gibi ilerlemiyordu. 500 cebeci ve kifayet miktarı yeniçeri tayin edilip ve üç topla teçhiz edilen yeni bir metris, iki üç gün içinde kaledeki sarayın duvarlarını yıkmışken, Avusturyalılar buraya baskın düzenleyerek Osmanlılara büyük telefât verdirdiler. Selanik Sancakbeyi Hasan Bey ve Tırhala Sancakbeyi Emrullah Bey de şehidler arasındaydı. Bunun üzerine metris iptal edilip üç top geri götürüldü. Avusturyalılar ise burada kazandıkları başarıdan sonra her fırsatta metris basmaya başladılar²⁸⁹. Kurban Bayramı esnasında yaşananlar ise

Avusturyalıların gelen Tatarları daha atlarına binmeden tüfeklerle perişan ettiklerini, birçok Tatar'ın ya bu sırada ya da nehirden geri dönmeye çalışırken hayatını kaybettiğini nakleder.

²⁸⁵ Sinan Paşa'nın fetihnâmesi, bk. Selânikî, *Tarih*, I, 397.

²⁸⁶ "Beri tarafta olan edâni-yi hîre-rây, Sinan Paşa'ya akl-ı tenah ile hücum ve düşnam u şütüm eylediklerinde, Sinan Paşa esafil-i nâdân her ne kadar ki cesaret-nümûn olduysa o da bunlara karşı o kadar sabırlı ve şeker-hâ oldu", Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 249-252.

²⁸⁷ Gazi Giray'ın mektubu, bk. Selânikî, *Tarih*, I, 403. Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 93-94), Kırım hanının Tuna'nın karşı kıyısına asker geçirilmesinden üç gün sonra, müellifin kronolojisine göre 17 Zilhicce'de, 100 bin Tatar'la bu akını gerçekleştirdiğini, kaledekiler gece 3-4 bin kişiyle gece baskınına hazırlanırken içlerinden ihtida eden birisi vasıtasıyla hanın durumdan haberdar olduğunu ve pusuya girip bunların hemen tamamını kılıçtan geçirdiğini, civardaki köyleri yağmaladığını, düşmandan aldığı bayrakları ve esirleri Sinan Paşa'ya gönderdiğini, veziriazamın da bu bayrakları ve 200'den fazla kelleyi kaleye karşı diktiğini nakleder. Talikîzâde (bk. *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 241-245), hanın Yanık'a gelip serdar-ı ekremle görüştüktan sonra kendi ordusuyla Ebudühil Kalesi civarına konduğunu; ertesi gün Papa Kalesi önünde düşmanı tarumar edip 2600 kelleyi arabalarla Sinan Paşa'ya gönderdiğini ve paşanın da bunları Yanık'takilere ibret için teşhir ettiğini; hanın bir sonraki gün Marçil Kalesi üzerine yürüdüğü; düşmanın bir su kenarında metris kurup top ve tüfeklerle Tatarları yanlarına yaklaştırmadığını; bunun üzerine hanın darbzen getirtip düşmanın hezimete uğrattığını; terk edilen kaleyi yaktığını; ardından yine müdafilerinin firar ettiği Ebudühil Kalesi'ni ateşe verdiğini; Papa'dakilerin önce vire teklifini geri çevirip sonra hanın buraya gelmesi üzerine kaçtıklarını; Tatarların bunlara yetişip çoğunu öldürdüğünü ve Papa'nın bu sayede ele geçirildiğini nakleder. Tatarların, Avusturyalıların ölümlerini mücevherâta gömdüklerini öğrendiklerinden, düşmanların dirilerini soymakla kanaat etmeyip kabirlerini dahi açtıklarını yazar. Veziriazamın maiyetinde eserini kaleme alan müellifin bu son iddiasında bir tahkir gayesi sezilmektedir. Ayrıca, aşağıda belirtileceği üzere, Papa Kalesi bu harekât sırasında değil, Yanık'ın teslim olması akabinde fethedilmiştir.

²⁸⁸ Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 245-246. Bilge (bk. *Osmanlı'nın Macaristanı*, s. 242), mezkur kalelerin, Çobaniçe ve Deveçer ile birlikte, Eylül/Ekim 1594'de fethedildiklerini yazar.

²⁸⁹ Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 247-248. Müellif, bu hadiseyi Tuna'nın karşı tarafına Tatarların ilk geçirilişinden önceye alır. Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 89), 12 Zilhicce/29 Ağustos'ta kale kapısından

Sinan Paşa'yı hayli zor durumda bıraktı. Veziriazam, baskın endişesiyle, askerinin topluca bayram namazı kılınması talebini geri çevirdiyse de ertesi gün ortalık ağarırken kaleden çıkan ve taburdan gemilerle bu tarafa geçen Avusturyalılar büyük bir saldırı başlattılar.

Nehirden gelenler Sokolluzâde Hasan Paşa emrindeki Budin askeri tarafından püskürtüldüyse de kaleden çıkanlar metristeki yeniçerileri gafil yakalayıp 200 kadarını şehid ettiler. Bunu duyup imdada gelen Osmanlı askerleri, faciyanın daha da büyümesini engelledi. Avusturyalılar ancak akşama kadar devam eden mücadele sonunda kaleye çekilmeye mecbur edildi. Saldırı savuşturulunca bütün kapıkulu askeri ittifak edip, arkadaşlarının kanının hesabını Rumeli Beylerbeyi Mehmed Paşa'dan sordular. Sinan Paşa, askeri teskin etmek için oğlunun yerine Sokolluzâde'yi getirdi. Budin beylerbeyiliği teklif edilen Anadolu Beylerbeyi Satırcı Mehmed Paşa azli seçince Sinan Paşazâde Mehmed Paşa, Budin; Lala Mehmed Paşa, Anadolu; Halil Paşa da onun yerine Karaman beylerbeyi tayin edildi²⁹⁰.

çıkın düşmanın metrisi bastığını; yaşanan çatışmalarda Tırhala Beyi Emrullah Bey, Ohri Beyi Süleyman Bey ve Sokolluzâde Mustafa Paşa'nın oğlu Vidin Sancakbeyi Mehmed Bey'in birçok namdâr züemâ ve sipahi ile birlikte şehid olduğunu belirtir. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 603-604), muhasaraya başlanmasının 15. günü Avusturyalıların gafilen yeniçerilerin metrislerini basıp bin kadarını şehid ettiklerini, bunun haber alan Sinan Paşazâde Mehmed Paşa'nın sol koldan ve Hasan Paşa'nın sağ koldan yardıma koştuklarını, ancak karşıdan kalabalık bir düşman kuvveti zahir olunca Mehmed Paşa'nın "muhanneşliği evvelkiden ziyâde gösterüb" daha ilk hamlede kaçtığını, onun bu hâlinin Rumeli kolunun bozulmasına sebep olduğunu, şehidler arasında Emrullah Bey ve bir-iki sancakbeyinin bulunduğunu yazar. Âlî'nin, bu vak'ada Mehmed Paşa'ya yönelik ithamları görüldüğü üzere savaşta hazır bulunan iki müellif tarafından teyid edilmediği gibi, baskını ondan nakleden Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 435) tarafından dikkate alınmamıştır. Bu noktada baskının, muhasarayı 20 Zilkade/7 Ağustos'ta başlatan Âlî'nin krololojisine göre, 4 ya da 5 Zilhicce/21 ya da 22 Ağustos'ta; 14 Zilkade/1 Ağustos'ta başlatan Mehmed bin Mehmed'inkine göre, 29 ya da 30 Zilkade/16 ya da 17 Ağustos'ta vuku bulunduğunu belirtmemiz gerek. Her iki müellifin eserine de vâkıf olan Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 251), gerek hadisenin tasviri gerekse tarihi hususunda tercihinin Mehmed bin Mehmed'den yana kullanır.

²⁹⁰ Talikîzâde (bk. *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 253-262), bu isyandan ve tevcihâtan bahsetmeksizin baskını tasvir ve kendisinin de düşmana karşı savaştığını belirterek o günkü mücadelenin neticesini büyük bir zafer olarak takdim eder. Lâkin eserinin ilerleyen bölümlerinde Mehmed Paşa'yı Budin beylerbeyi sıfatıyla anar. Ayrıca nehir kenarındaki çatışmalarda Sokolluzâde'nin yerine Sinan Paşa'ya mensup Ridvan Ağa'yı ön plana çıkarır. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 43-44), 11 Zilhicce/28 Ağustos'ta yalnızca kale kapısından çıkan Avusturyalıların yeniçerilerin metrisine saldırdıklarını, fakat arkalarında binden fazla ölü bırakıp geri çekildiklerini nakleder. Askerin isyanı ve tevcihât hususunda esas kaynağımız olan Câfer İyânî ise (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 91-91), bu baskının, Tatarların Tuna'nın karşına geçirilmesine yönelik ilk teşebbüsün başarısız olmasının ertesi günü, 15 Zilhicce/9 Eylül'de yaşandığını yazarak hadisenin tarihini karıştırır. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 604-605), bayram günü Avusturyalıların metrise saldırdıklarını; Taraklılı birisinin bir dostuna gönderdiğini söylediği mektuba atfen, bu çatışmalarda da korkudan neredeyse aklını kaybeden Sinan Paşazâde'nin adamları tarafından "yüz karalığı tuyulmasun deyü" metris sandığına yatırılıp üstünün örtüldüğünü, düşmanın savuşturulmasıyla buradan çıkıp babasının otağına giderken kapıkullarının paşanın yolunu kestiğini ve üzerindeki elbiselerle silahları alıp öylece gitmesine izin verdiklerini nakleder, ancak bu vesile ile yapılmış bir tevcihâtan bahsetmez. Muhtemelen Âlî, sözünü ettiği mektubu uydurmuş, Mehmed Paşa'ya yönelik kapıkulunun tepkisine dair İstanbul'a ulaşan haberleri abartmıştır. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 435-436), bu baskın için yine Sinan Paşazâde Mehmed Paşa hakkındaki iddialarını dikkate almamak suretiyle Âlî'ye istinat etmiştir. Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 145-146), ne bu baskından ne de kapıkulunun isyanı sebebiyle yapılan tevcihâtan söz eder. Sinan Paşa'nın, 1 Zilhicce/18 Ağustos'a kadar süren muharebelerde, kalenin iki kapısı kapatılmadığı ve bu yüzden taburdakiler sürekli müdafilere yardım ulaştırdıkları için metrisleri beklemek ve kaleye yaklaştırmak üzere oğlu ile Sokolluzâde'yi tebdil ettiğini nakleder. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 251), baskını Mehmed bin Mehmed'den nakledip, Peçuylu'nun verdiği malumatı da buna rapteder.

Nihayet ihtiyaç duyulan malzemelerin temin edilmesiyle Tuna üzerine köprü kurulması için harekete geçildi. 22 Zilhicce 1002/8 Eylül 1594 sabahı²⁹¹ bir koldan Sinan Paşa, bir koldan da oğlu Mehmed Paşa ve Gazi Giray nehrin kıyısına geldiler. Veziriazam, bu işe gönüllü olan bir miktar tüfekli askeri Tuna'nın öte yakasına nakletti. Bunları müdafaa etmek için nehrin bu tarafına metrisler kurulup toprak yerleştirildi. Mehmed Paşa da aşağı koldan 4 bin kadar Budin yeniçerisi ve kuloğlu ile karşıya geçti. Bu arada Sinan Paşa nezaretinde hızlı bir şekilde köprünün yapımına başlandı. Avusturyalılar, nehri geçen Osmanlı askerine karşı o gün akşama kadar dört defa hücum ettiler, fakat mağluben taburlarına dönmek zorunda kaldılar. Bütün gün devam eden köprü kurma çalışmalarına gece de ara verilmedi. Ertesi gün ikindi sularında köprünün bitirilmesiyle 20-30 bin Osmanlı ve 40-50 bin Tatar askeri karşıya geçirildi. Bunlar, veziriazamı ve beylerbeyileri beklemeden taarruza kalkıp taburdaki Avusturyalıları firar ettirdiler²⁹². Zaptedilen ganimetler arasında düşmanın “on aded azîm kadırgaları ve altı

²⁹¹ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 95; Gazi Giray'ın mektubu, Selânikî, *Tarih*, I, 403. Gerek Sinan Paşa'nın fetihnâmesinde (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 397), gerekse Talikizâde (bk. *Şehnâme-i Hümâyûn*, s. 267), köprü inşaatına başlanmasının tarihi 22 Zilkade/9 Ağustos olarak verilir. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 43), köprünün yapılması ve Avusturya taburunun zaptedilmesinin Zilkade'de vuku bulunduğunu kaydeder. Kuşatmanın safahatına göz önünde bulundurulduğunda fiilen köprü inşasına başlanması için 22 Zilhicce/8 Eylül tarihi doğrudur. Fetihnâmenin bir suretini kullanan Mehmed bin Mehmed de (bk. *Nuhbe*, s. 436), buradaki hatayı fark etmiş olacak ki 22 Zilkade'yi köprü malzemesi temini için Budin ve Estergon'a emirler gönderilmesinin tarihi olarak kabul ederek karışıklığı gidermeye çalışır, fakat köprü yapımına başlanması için başka bir tarih vermez. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 605), tarih zikretmeksizin ve başarısız bir geçiş teşebbüsünden bahsetmeksizin, Avusturya taburu bozulmadan kalenin fethedilmeyeceğine ittifakla karar verilmesi üzerine Budin'e köprü malzemesi getirildiğini yazar. Peçuyul da (bk. *Tarih*, II, 146), Avusturya taburunun dağıtılmasına karar verilince köprü malzemesi teminine girişildiğini, bu minvalde Budin'den arabalarla şaykalar ve tonbazarlar getirildiğini, bunlar yetmeyeceği düşüncesiyle bir o kadar daha kereste temin edildiğini, ayrıca hayli camış derisi toplanıp onlardan da gemiler yapıldığını ve nihayet karşıya bir miktar asker geçirilip üç ayrı köprünün yapımına başlandığını nakleder.

²⁹² Mukayeseli bir şekilde bk. Sinan Paşa'nın fetihnâmeleri, Selânikî, *Tarih*, I, 397-398 ve Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, s. 436-437. Gazi Giray (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 403-404), Avusturya taburunun dağıtılması başarısını sadece kendi askerine mâl eder. 1594 harekâtına dair raporda (bk. T.S.M.A. e. 8208), evvela adaya iki bin kadar yeniçerinin geçirildiği, onların karşı tarafta metrisler kurmasıyla bir yerden Sinan Paşa'nın başka bir yerden de oğlu Mehmed Paşa'nın Raab Nehri üzerine köprü yapmaya başladıkları, inşaatın ve karşıdaki askerin emniyetini temin için nehrin kenarına toprak kurulduğu nakledilir. Durumdan haberdar olan taburdaki Avusturyalıların önce yeniçerilerin üzerine yüklendikleri; onları yerlerinden sökmemeyince Rumeli askerinin yapmakta olduğu köprüye saldırdıkları; burada da mağlup oldukları; bunun üzerine arabalarla firara başladıkları; ertesi gün Sinan Paşa'nın yaptırmakta olduğu köprünün tamamlandığı; bu sırada inşaatın bitmesini beklemeyen Tatarların sallarla karşıya geçip Avusturyalıların peşine düştükleri; onlardan sonra da Osmanlı askerinin adaya geçtiği kaydedilir. Ancak raporda, köprü yapımı sırasında Sinan Paşazâde Mehmed Paşa sehven Rumeli beylerbeyi sıfatıyla anılır. Savaşın bu safhasını tafsilatlı bir şekilde nakleden Talikizâde (bk. *Şehnâme-i Hümâyûn*, s. 263-291), gerek köprü yapımının gerekse Avusturyalılar ile karşı tarafa geçirilen Osmanlı ve Tatar askerleri arasındaki muharebelerin üç gün sürdüğünü, sonunda düşmanın firar ettiğini, Osmanlı ve Tatar askerinin takibinden kurtulunca bu defa Avusturyalılar ile Macarların birbirine düştüğünü yazar. Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 94-99), köprünün tamamlanmasına üç gemilik yer kalmışken Avusturyalıların nehrin öte yakasında geçmeyi bekleyen Osmanlı askerinin kesretinden korkup gece firar ettiklerini, 12 bin Tatarın bunların peşine düşüp 4-5 binini katlettiklerini ve hayli ganimet aldıklarını kaydeder. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 41-42), köprü inşasına başlanınca evvela 3 bin serdengeçti ve üç şahî darbzenin şayka ve gemilerle adaya nakledildiğini; karşıya geçen askerin Tuna kenarında metris kazdıklarını; Avusturyalıların derhal top ve tüfeklerle saldırıya başladıklarını; veziriazamın, ümerâ, ulema ve meşayih ile nehrin bu tarafından muharebeyi takip ettiğini; bu sırada köprünün tamamlanmasını beklemeyen 60 bin Tatarın, handan icazet alıp atlarıyla yüzerek karşıya geçtiklerini ve savaşa katıldıklarını; ayrıca mütemadiyen metristekilerin yardımına asker

yüz mikdârı şayka ve çam gemileri” de vardı. Sinan Paşa’nın iddiasına göre, içlerinde 40-50 at alır ahırları, sobalı ve ocaklı odaları olup 200 bin askeri nakledebilecek kapasitedeki bu gemilerin ele geçirilmesiyle Avusturyalıların, Estergon, Budin ve Belgrad’ı alıp Erdel, Eflâk ve Boğdan askerlerini kendilerine tâbi ederek Karadeniz’e inme planları da bozuldu²⁹³.

Yanık kalesine mühimmat ve asker sağlayan tüm kaynakların kesilmesinden sonra kalenin üzerindeki baskı daha da arttırıldı. Sinan Paşa’nın emriyle Anadolu Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa, eyaleti askeri ve 800 Budin yeniçerisi ile Komorn Adası’na geçip Yanık’ın Tuna’ya açılan kapısını kapattırdı. Yine Osmanlı askerinin bu zamana kadar üç-dört defa metris kurmaya çalışmasına rağmen her defasında müdafilerin bunu engellemeyi başardığı Viyana Kapısı karşısında yeni bir metris yapmakla görevlendirilen Sokolluzâde Hasan Paşa, gece vakti kalenin bu tarafına bitişik palangayı ve varoşu yakıp vazifesini ifa etti. Buradaki şiddetli çatışmalar sırasında kaleden atılan bir gülle birçok askerle birlikte Karaman Beylerbeyi Halil Paşa’yı da

gönderildiğini, nihayet Avusturyalıların taburlarını bırakıp firar ettiklerini yazar. Âli (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 605-608), köprü kurmaya başlamadan önce bir miktar askerin karşıya geçirildiğini; bunların metrislerini ve beş adet toplarını zaptettip düşmanı püskürttüklerini; bu sırada köprüünün bitirilip öte yakaya daha fazla askerin sevk edildiğini; Avusturyalıların o tarafa geçen 4 bin Budin askerini de mağlup edemediklerini; ertesi gün otuzar bin Osmanlı ve Tatar askerinin köprüden geçip tabura karşı saf bağlamaları üzerine Avusturyalıların firar ettiklerini kaydeder. Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 146-148), köprü inşasına başlamak için adaya geçirilen Osmanlı ve Tatar askerlerinin Avusturyalıları karşısında perakende olduğunu; bir kısmının yüzerek geri döndüğü; öte yakada kalan sadece 200 kadar Osmanlı askerinin nehrin kenarında Avusturyalıları tarafından yapılan metrise girip direnmeye çalıştığını; Tuna’nın bu yakasındaki Osmanlı askerlerin top ve tüfek ateşiyle bunları müdafaa ettiklerini; Avusturyalıların akşama kadar mütemadi saldırılar gerçekleştirmelerine rağmen metrisi ele geçirmediklerini ve dönüp taburlarına gittiklerini; nihayet üç ayrı köprüünün tamamlandığını, fakat bunların ikisine gerek kalmayıp sadece tonbazlardan yapılan köprüden yatsı vakti Osmanlı askerinin adaya geçmeye başladığını; Avusturyalıların ise daha o gece muharebeye girişmeksizin firar ettiklerini nakleder. Kâtip Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 252-253), Avusturya taburunun dağıtılmasına karar verilmesinden bunun ıcrasına kadar yaşanan hadiseleri, Âli, Mehmed bin Mehmed, Peçuylu ve Topçular Kâtibi’ndeki bütün malumatı mecederek tertip ve tasvire çalışmış, dolayısıyla büsbütün karıştırmıştır. Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 257), yaşanan mağlubiyetten söz etmeksizin sadece taburdaki Avusturyalıların “geri çekildiklerini” yazar.

²⁹³ Sinan Paşa’nın fetihnâmesi, Selânikî, *Tarih*, I, 398. Serdar-ı ekrem, burada, gemilerde 300 kadar badaloşka ve kolonbora topları, şahî ve miyâne darbzenler ele geçirildiği, yapılan muharebelerde Arşidük Mathias’ın yaralandığını, yüzden fazla Avusturya ve Macar beyzâdesinin öldüğünü, yine yardıma gelen Frenk askerlerinin komutanın hayatını kaybettiğini belirtir. Fakat Avusturya askerlerinden ve onlarla birlikte savaşa gelen halktan sadece esir edilip öldürülenlerin 30-40 bin kişi olduğuna dair mübalağalı bir iddiada bulunur. Mehmed bin Mehmed’in kullandığı fetihnâmede ise (bk. *Nuhbe*, s. 437-438), Tuna’da içlerinde 400 top ve darbzenin bulunduğu 300 kadar çam gemisi ve şayka ele geçirildiği; muharebede 40 bine yakın düşmanın esir ya da katl edildiği, Mathias’ın yaralandığı ve Frenk komutanın öldürüldüğü bildirilmiştir. Kâtip Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 253), Mehmed bin Mehmed’den naklen Tuna’da ele geçirilen ganimet hususunda aynı miktarları zikrederken, düşmanın bütün telefâtını 10 bin olarak verir. Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 99), Avusturya ordusunun Estergon kuşatmasına iştirak eden 40-50 parça kadirge benzeri çam gemisi ile her birine 10-15 top ve darbzen yerleştirilen 200’e yakın çam gemisinin Osmanlı ordusu Yanık’ı muhasara edince Tuna’yı korumak için Yanık önlerine geldiğini, kadirgeadâkilerin taburdaki Avusturya ordusunun bozulduğunu görünce 9 kadirge ve 70 çam gemisini geride bırakıp Komorn’a kaçtıklarını, üç gün sonra Osmanlı askerlerinin bu gemileri zapt ettiklerini kaydeder. Talikizâde (bk. *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 291), Avusturyalıların taburdan firar etmesiyle içleri silah ve mühimmatla dolu 11 adet kadirganın ele geçirildiğini yazar.

şehid etti. Nihayet kuşatmanın 43. günü kalenin bütün kapıları kapatıldı ve hem serdar-ı ekremin hem de Sokollu-zâde'nin kolundan hendeğe toprak sürülmesi emredildi²⁹⁴.

Sinan Paşa, askeri teşyi etmek için kendi otağının da metrise nakledilmesini emretti. Ümera, bunun tedbirsizlik olacağını, serdarın başına bir felaket gelmesinden korktuklarını arz etseler de paşayı vazgeçiremediler. Neticede Anadolu askerinin bulunduğu tarafta Sinan Paşa'nın otağı kuruldu. İkazlara rağmen ikinci vaktinde ve alayla otağına gelen Sinan Paşa, “Bu çadırı yüksek kurmuşsunuz. Şimdi kâfir bunu nişân alır” derken kaleden atılan bir top güllesinin göğe savurduğu toprak serpintisi çadırı iki yerden deldi. Sinan Paşa, yine de otağından ayrılmadı²⁹⁵. Ancak ne serdar-ı ekremin sebatı ne de Sokolluzâde'nin gayretleri hendeğin doldurulmasını sağlayabildi. Hendeğe atılan toprağı Raab suları alıp gidince, bu defa toprakla doldurulan çuvallar ve ordugâhta kesilen hayvanların derileri, çalı-çırpı, çalışamaz duruma gelmiş atlar ve hatta metrislerde yatan Avusturya askerlerinin cesetleri bu iş için kullanıldıysa da değişen bir şey olmadı²⁹⁶.

Bu şekilde netice alınamayacağı anlaşılınca Sinan Paşa'nın huzurunda toplanan yeni bir meşveret meclisinde hendeğin üzerine gemilerle köprü kurulması ve lağım faaliyetlerine başlanması kararlaştırıldı. Hem Sinan Paşa hem de Sokolluzâde Hasan Paşa tarafından iki gecede köprüler tamamlandı. Yeniçerilerin tüfekleri himayesinde çalışmalarını sürdüren lağımıcılar da ikinci gün işlerini tamamladılar. Hasan Paşa kolundan iki yerden patlatılan lağım surlarda büyük gedikler açtı. Derhal kaleye havale olacak şekilde toprak kuleler oluşturularak üzerlerine badaloşka topları yerleştirildi ve askere yürüyüşe hazırlanmaları emredildi²⁹⁷.

Birinci gün kalenin doğusundan Sinan Paşa kolundan, ikinci gün aynı anda Sinan Paşa ve Hasan Paşa kolundan, üçüncü gün umumen, dördüncü gün iki ayrı yerden peş peşe gerçekleştirilen yürüyüşler, müdafilerin karşı lağımları, kesif top ve tüfek ateşi

²⁹⁴ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 99-100. 1594 harekâtına dair raporda (bk. TSMA. e. 8208), yalnızca Anadolu beylerbeyinin, birçok “yarar” beyle adaya geçirilip kalenin o taraftan da dövülmeye başlandığı nakledilir. Sinan Paşa fetihnâmesinde (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 398), taburdaki Avusturyalıların mağlubiyetinden sonra Yanık'ın muhasarasına “muhkem yapıldığını”, karşılıklı top ve tüfek atışları sırasında Halil Paşa'nın bir gülleinin isabet etmesi neticesi şehid olduğunu kaydeder.

²⁹⁵ Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 292-295. Sinan Paşa'nın fetihnâmesinde (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 398), bu kararının sebebini, “bir ferd can u gönülden tekayyüd eylememekle kendüm bizzât meterislerle varup gice ve gündüz toz ve toprak içinde yatup kalkup, Hüdâ'ya ma'lumdurki eğer yürüyüşde ve eğer toprak içinde sürmekte bu muhlisleri ileriye varup takiyet virmeyince kimesne gayrete gelmezdi” sözleriyle açıklar.

²⁹⁶ Kale hendeğinin doldurulması çalışmaları için bk. Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 295-296; Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 100; Peçuyulu, *Tarih*, II, 153 ve ondan naklen Kâtip Çelebi, *Fezleke*, s. 258.

²⁹⁷ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 100-102; Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 295-297, 303-305.

yüzünden başarısız oldu. Beşinci gün bizzat Sinan Paşa gediğin yakınlarına gelip kendi kolundaki askeri çeşitli vaatlerle yürüyüşe kaldırdığı gibi, Sokolluzâde kolunda da iki ayrı yerden kaleye hücum edildi. Akşama kadar süren muharebelerde kaledekiler, barut ve kumbaralar yakarak ve iki yerde lağım patlatarak 5-6 yüz Osmanlı askerini şehid ettiler. Fakat artık müdafilerin de dayanacak güçleri kalmamıştı. Bu yüzden son hücumları püskürtmelerine rağmen vire bayrağını burçlara çekip, 12 Muharrem 1003/27 Eylül 1594 Salı gecesi emân talep ettiler²⁹⁸.

İlk olarak kale muhafızları, Teke-ili Beyi Ahmed Bey'i çağırıp emân taleplerini serdar-ı ekreme iletmesini rica ettiler. Ahmed Bey, durumdan Sinan Paşa'yı haberdar etti. Otağına dönen Sinan Paşa, Estergon Sancakbeyi Osman Bey'i rehin olarak kaleye gönderdi, mukabilinde müdafiler de teslim şartlarını görüşmek için beş kişilik heyet yolladılar. Avusturyalılar, Sinan Paşa'nın huzuruna çıktıklarında iki taraf arasındaki tercümanlık görevi bir Rum'a verildi. Elçi, Sinan Paşa'ya evvela, "Her sene haracımızı ödeyelim, lâkin kaleyi vermeye yetkili değiliz. Canımızı veririz, ama kaleyi teslim etmeyiz" dedi. Sinan Paşa, gazaba gelip elçiye, "Şayet elçi öldürmek kanun-ı selâtinde olsa idi seni öldürdüm. Padişahımızın askeri, hazinesi ve bunları idare edecek bendeleri fazlasıyla vardır. Siz kalenizi metin, bizi bunun fethinden aciz bilmeyesiniz. Sadece kalenizi değil bütün memleketini zaptedebiliriz, dilersek Viyana'yı alırız" diyerek

²⁹⁸ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 102-105. Müellif, kalenin "12 Muharrem 1003 Çarşamba" günü fethedildiğini yazmakta ise de belirtilen tarih gün itibarıyla Salı'ya denk gelir. Nitekim Sinan Paşa fetihnâmesinde (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 398-399), tafsilata girmeden, muhasaranın 60. günü olan 12 Muharrem 1003/27 Eylül 1594 Salı gecesi kaledekilerin emân istediklerini bildirir. Gazi Giray'ın mektubunda (bk. Selânikî, *Tarih*, I, 404), kalenin emânla fethi için aynı tarih kaydedilirse de gün ismi zikredilmez. Talikizâde (bk. *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 297-302, 307-323), dört gün boyunca peş peşe yapılan yürüyüşlerde, düşmanın ateş gücü ve lağımalarının verirdiği telefâtın yanı sıra yorgun olan Osmanlı askerinin yeterli gayreti göstermemesi sebebiyle istenilen neticenin alınmadığını, beşinci gün Sinan Paşa'nın emriyle Komorn Adası tarafından Anadolu askeri hücumu kalkıp 14 alay bayrağı ile kalenin hendeğine gelmişken müdafilerin emân talep ettiklerini yazar. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 43-45), Avusturya taburunun dağıtılmasından sonra Sinan Paşa kolundan kaleye dört saatlik başarısız bir yürüyüş yapıldığını; alınan esirlerden kalenin en zayıf yerinin Saray köşesi olduğu öğrenilince buradan lağım çalışmalarına başlandığını; Rumeli kolundan bir gedik açılınca yine yürüyüş yapıp buradaki tabyanın zaptedildiğini, ancak kaleye girilemediğini; en sonunda Sinan Paşa'nın huzurunda yapılan meşverette, "kadîmden memâlik-i Üngürüs ve gayri memleket Anadolu gazîlerinden feth" olunduğundan Lala Mehmed Paşa'nın 18 Muharrem/3 Ekim'de eyaleti askeriyle yürüyüş yapmasının kararlaştırıldığını, lâkin buna lüzum kalmadan muhasaranın 64. gününde müdafilerin eman istediklerini kaydeder. 1594 harekâtını kısa bir şekilde nakleden Hasan Beyzâde (bk. *Tarih*, III, 391-396), taburun bozulması akabinde bir süre daha direnen müdafilerin, Osmanlı askerinin toprak sürmeye ve bunların üzerine kaleye havale olacak şekilde toplar yerleştirmeye başladığını görünce emân istediklerini yazar. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 608), taburun dağıtılmasından sonra kale 20 gün daha kuşatıldığını, 12 Muharrem'de ertesi gün umumi yürüyüş kararı alınmışken müdafilerden emân talebi geldiğini belirtmekle yetinir. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 439), muhasaranın taburun dağıtılmasını müteakiben 22 gün sürdüğü farkıyla, Âlî'yi takip eder. Peçuyulu ise (bk. *Tarih*, II, 154-155), serdengeçtilerin hendek üzerine birkaç yerden köprü yapmasıyla karşıya geçen lağımcıların, patlattıkları ilk lağım ile duvarın yüzünü kopartabildikleri, bunlar aynı yerde yeni bir lağım yaparken korkuya kapılan müdafilerin 12 Muharrem/27 Eylül'de emân istediklerini, böylece taburun dağıtılmasının üzerinden 20 gün geçmişken kaleye yürüyüş yapılmasına gerek kalmadığını nakleder. Bu esnada kaledekilerin hâlâ muhasırlardan daha avantajlı olduklarını yazar. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 258), muhasaranın taburun bozulmasından sonraki safahâtı hususunda Peçuyulu'ya, toplam kuşatma süresi ve kaledekilerin emân istedikleri tarih konusunda Topçular Kâtibi'ne sâdik kalmıştır.

azarladı. Vaiz Emir Efendi, yaşanan gerginliği, Sinan Paşa'ya, elçiye yumuşak davranması, bulunduğu makama kinin yakışmayacağı yönünde telkinde bulunarak kırmak istediye de veziriazam teskin olmadı. Elçiye, gidip kale komutanı Count von Hardeck'e savaşa hazır olmasını bildirmesini söyleyip görüşmeyi sonlandırdı. Ordugâhı dolaşan münadiler, askere tekrar metrislerine dönmelerini ilan ettiler.

Geri gelen elçiden Sinan Paşa'nın kararlılığını dinleyen von Hardeck, aynı kimseyi teslim olacaklarını bildirmek üzere tekrar Osmanlı ordugâhına gönderdi. Elçi, bu defa Sinan Paşa'dan, kaledeki üç büyük topu da yanlarında götürmelerine müsaade etmesini istedi. Fakat serdar-ı ekrem, elçiye, "Bu topları ki alırsınız, ne edersiniz?" diye sordu. Elçi "kalelerimize göndeririz" cevabını verdi. Bunun üzerine Sinan Paşa, "Ya ol kalelerin kalacağını nereden bildiniz? İnşallah, ordumuzun ilk yaz Peç ve Kızılelma'yı derdest edeceğini bilirsiniz. Top değil tüfek fındığını, canınızdan gayrı vermezem" dedi. Elçi, dönüp kaledekilere bunları nakledince von Hardeck, bu şartlarla teslim olmayı kabul etti. Sinan Paşa'nın emriyle Yemişçi Hasan Ağa, Sokolluzâde Hasan Paşa ve Mehmed Paşa tarafından can emniyetleri temin edilen Avusturyalılar üç gün içinde kaleden ayrıldılar. Sinan Paşa'nın Kapıcıbaşı Rıdvan Ağa, tamamen boşaltılan kalenin kapısını mühürledi. Ertesi gün askere, kaleye girme ve geride kalan ganimeti toplama izni verildi. Kaleyi dolaşan Sinan Paşa buradaki kilisenin camiye tahvil edilmesini emretti²⁹⁹. Zindandaki Osmanlı esirleri kurtarıldı ve Sinan Paşa, ordusunun gözleri önünde bunların tozlu ve kanlı ayaklarını kendi elleriyle yıkadı³⁰⁰.

Bu arada Bora Gazi Giray, ordusu ile birlikte 14 Muharrem/29 Eylül'de yakınlardaki Papa Kalesi üzerine yürüdü. Hanın Yanık'takiler gibi vire ile teslim olmaları hâlinde hepsini öldüreceğine dair gönderdiği haber üzerine müdafiler, gece karanlığından istifadeyle kaleyi terk edip gittiler. Sabah Kırım hanı, Sinan Paşa'ya

²⁹⁹ Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 323-339, 342-344, 348-349. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 45), kaledekilerin, Sokolluzâde Hasan Paşa vasıtasıyla emân istediklerini; "ancak bir başları ile" çıkıp gitmelerine ruhsat verildiğini; muhafızların ve halkın emniyeti için hususi tedbirler alındığını; Sinan Paşa'nın huzuruna gelen von Hardeck'i, "sa'âdetlü pâdişâhımız sağ olsun. Kadîmden bu âna gelince kırallarunuz ile olan 'ahd u emân üzere, sınır ta'yîn olunan yerlerden tecâvüz olunmadı. Lâkin kırallarunuzdan ihânet olundu. 'Ahdinizden döndünüz. İmdi şimden sonra bilmiş olun, Yanık Kal'ası'nı feth etdük, ba'dehû inşâ'allah evvel-bahârda Beç Kal'ası üzere hareket mukarrerdir, bilmiş olasız" deyip memleketine uğurladığını nakleder. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 608), vire şartlarını görüşmek için gece ordugâha gelen iki Avusturyalı beyin, Sinan Paşa'ya "her ne verdilerse kal'anın tesellümünü mukarrer" kıldıklarını söyleyerek ağır bir imada bulunur. Avusturyalıların, üç kaleyi rehin vermek suretiyle Yanık'a getirdikleri iki topu giderken yanlarına almak için ısrar ettiklerini, fakat serdar-ı ekremin buna müsaade etmediğini yazar. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 439) ve Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 258-259), emân görüşmeleri hususunda Âlî'nin takip etmişler, fakat onun Sinan Paşa hakkındaki rüşvet ithamını ciddiye almamışlardır.

³⁰⁰ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 257.

müjdecî gönderdi ve onun tayin ettiği kimseye kalenin idaresini bıraktı³⁰¹. Veziriazam ise, bu sırada Yanık'ı bir beylerbeyilik şeklinde tanzim etti ve kalenin muhasaradan harap olan surlarını yeniledi. Eyaletin beylerbeyiliğine Osman Bey'i getirip, aralarında Menteşe ve Aydın sancakbeylerinin de bulunduğu bazı ümerâyı, kifayet miktarı muhafız, zahire ve hazineyi emrine tayin ve tahsis etti. Teke Sancakbeyi Ahmed'i de kalenin hendeğini temizlemekle görevlendirdi. Yeni camide ilk Cuma namazı kılındı³⁰².

Yanık'taki işlerini tamamlayan Sinan Paşa, fethin 13. günü olan 24 Muharrem/9 Ekim Pazar buradan ayrılıp, 26 Muharrem/11 Ekim Salı Komorn Kalesi'nin karşısına geldi³⁰³. Komorn Kalesi, Cafer İyânî'nin tasviriyle, üç günlük yürüyüş mesafesi uzunluğunda ve genişliğinde olup kendisiyle aynı isimdeki bir Tuna adasının ortasında tesis edilmişti³⁰⁴. Sinan Paşa, buraya ulaşıldığı gün ilk olarak beylerbeyileri, yeniçeri ve diğer kapıkulu zabıtlarını otağında meşverete davet edip, Komorn'u da fethetmek istediğini bildirdi. Serhad ağaları, her ne kadar zaman dar ve kale müstahkem ise de buranın alınabileceğini belirttiler. Böylece Budin, Estergon, Komorn ve Yanık kaleleri ile Tuna'nın civarının zaptıyla Avusturyalıların hareketten men edilebileceğini, ancak

³⁰¹ Papa'nın fethi için bk. Gazi Giray'ın mektubu, Selânikî, *Tarih*, I, 404; Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 105; Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 46-47. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 611), Sinan Paşa'nın, Gazi Giray'ı hem Yanık'ın fethinden hissedâr etmemek hem de orada başarısız olacağı beklentisiyle Papa'ya gönderdiğini; fakat hanın gelişle müdafilerin gece firar ettiklerini; Gazi Giray'ın bu kale ile birlikte Seyhun, Darjun ve Hasfek palankalarını da zaptettiğini; 15 Muharrem'de veziriazama müjde verildiğini yazar. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 440) ve Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 258-259), bu hususta da Âlî'nin veziriazam hakkındaki suçlamalarına itibar etmeyip Papa'nın fethini ondan nakleder, ancak sehven bu müjdenin Yanık'ın fethedildiği gün Sinan Paşa'ya ulaştırıldığını kaydederler. Bilge (bk. *Osmanlı'nın Macaristanı*, 287-286), Yanık'ın 38 km güneybatısında bulunan ve İtalyan askerî mühendisler Giulio Turco ve Bernardo Magno tarafından 1569'da tahkim edilen Papa Kalesi'ni Kırım hanının 8 Ağustos'ta başlayan bir muhasara neticesi 3 Ekim 1594'de fethettiğini yazar. Ancak bu süreyi bir muhasara olarak değil, hanın Yanık'a gelişi akabinde buraya gerçekleştirdiği ilk harekâttan kalenin fethine kadar geçen sürede bir kısım Tatar askerince devam ettirilen abluka olarak görmek daha doğru olacaktır.

³⁰² Sinan Paşa'nın fetihden sonra Yanık'ı tamir ve tanzimi için bk. Talikizâde, *Şehnâme-i Hümâyûn*, s. 349-350; Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 108; Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 45-47. Selânikî (bk. *Tarih*, I, 414), serhadden gelen haberlere istinaden, Sinan Paşa'nın Yanık beylerbeyiliğine İşkodra Sancakbeyi Arnavud Osman Paşa'yı tayin ettiğini nakleder. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 611-612) ve ondan naklen Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 440), veziriazamın, Osman Paşa'nın yanına 10 bin muhafız bıraktığını yazarlar. Peçuyulu da (bk. *Tarih*, II, 154), serdar-ı ekremin, Arnavud Osman Paşa'yı beylerbeyi ve sâbık Budin Defterdarı Miskkedisi Mehmed Efendi'yi defterdar tayin edip, kaleye 10 bin muhafız bıraktığını ve Osman Paşa'ya asker mevâcibi için de 200 bin altın verdiğini yazar. Kâtib Çelebi ise (bk. *Fezleke*, s. 259-260), Osman Paşa'nın maiyetine dokuzar akçe ile üç seneliğine 2 bin muhafızın yanı sıra 3 bin yeniçeri, 300 topçu ve bin cebeci verildiğini kaydeder. Ayrıca bk. Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı*, s. 285-287.

³⁰³ Talikizâde, *Şehnâme-i Hümâyûn*, s. 350-351. Câfer İyânî ise (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 109), Sinan Paşa'nın "22 Muharrem'de (7 Ekim)" Yanık'tan kalkıp Tata Kalesi yakınlarına geldiğini, "23 Muharrem (8 Ekim) Cuma günü" Komorn'a ulaştığını yazarsa da son tarih, gün itibarıyla Cumartesi'ne denk gelir. Selânikî (bk. *Tarih*, I, 405), Sinan Paşa'nın fetihnâmesinde, Yanık'tan ayrılan ordunun ikinci konakta Komorn Kalesi'ne varıp muhasaraya başladığının bildirildiğini nakleder ve bunun için 16 Muharrem/1 Ekim tarihini verir. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 47), ordunun Safer 1003/Ekim-Kasım 1594'de Komorn sahrasında, Tuna sahilinde konduğunu yazar. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 260), Evâhir-i Muharrem/6-15 Ekim'de Komorn'a göçüldüğünü kaydeder.

³⁰⁴ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 108.

metrislere memur yaya yeniçerilere gayret göstermeleri için ihsanda bulunulması gerektiğini söylediler. Bunun üzerine Sinan Paşa, yeniçeri ve zabıtlardan beherine 500 akçe vermeyi taahhüd etti³⁰⁵.

Hemen o gece Tuna kenarına metrisler kurulup kale dövülmeye başlandı. Orduda baş gösteren hayvan yemi ve erzak pahalılığı, etrafa dağılan askerin elde ettiği ganimetle giderildi. Sinan Paşa, bir taraftan da kalenin toplarının menzili dışındaki bir mahalde, adaya asker geçirmek için köprü inşasına girişti. Kendi otağını da buraya kurdurup, altı gün zarfında köprüyü tamamlattırdı. Rumeli Beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa ve Anadolu Beylerbeyi Lala Mehmed Paşa, kaleyi bu taraftan da kuşatmak için adaya geçirildi. Müdafiler, bunun üzerine kaleye bitişik olan varoşu ve palankayı yakıp içeriye çekildiler. Gerek Sinan Paşa'nın Tuna kenarından, gerekse Rumeli ve Anadolu beylerbeyilerinin adadan aralıksız sürdürdükleri top ve tüfek atışları kalenin surlarını aşmaya yetmedi³⁰⁶. Muhasaranın 16. gününü müteakip kaleden kaçıp Osmanlı saflarına katılan bazı kimseler, muhafızların “emân dileyip meşveretimüz vardır, mühlet virin kal'ayı teslîm idelim” diyerek askeri gaflete düşürmek ve bir gece baskını düzenlemek niyetinde olduklarına dair istihbarat getirdiler. Askere gerekli ihtarlar yapıldı. Bu sayede hakikaten gece metrislere saldıran Avusturyalılar kolaylıkla püskürtüldü. Ancak kapıkullarının, “vakit geçti, bizim durmaya takatimiz yoktur, kış geldi terakkilerimiz dahi yerine geçmedi” diyerek seslerini yükseltmeleri üzerine Sinan Paşa muhasaranın kaldırılmasına ve bu seneki harekâtın durdurulmasına karar verdi³⁰⁷.

³⁰⁵ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 47-48.

³⁰⁶ Müşahidlerinin gözünden muhasaranın safahatı için bk. Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 109-110; Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 351-357. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 48), köprü kurulup Komorn Adası'na geçilmesinden bahsetmez.

³⁰⁷ Sinan Paşa'nın yolladığı arz ve mektuplara istinaden Selânikî, *Tarih*, I, 413-414. Câfer İyânî (bk. *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 110-111), Komorn Kalesi'nin hem Tuna'nın bu yakasından hem de adadan 16 gün mütemediyen dövüldüğünü, ancak havaların soğuması üzerine yeniçerilerin metrislerini bırakıp Sinan Paşa'nın otağına gelerek muhasaranın kaldırılıp kışlağa dönülmesi için “hezâr ikdâm-ı bisyâr ve ihtimâm-ı bî-şümâr” eylediklerini, serdar-ı ekremin de bunu kabul ettiğini yazar. Talikîzâde ise (bk. *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 357-358), muhasaranın kaldırılmasını üç sebeple izah eder: Havaların soğuması, Yanık muhasarasından ötürü askerin yorgun olması, Yanık sahrasında düşman toplarla askeri Tuna'ya yaklaştırmadığından açılan kuyulardan temin edilen suyun arazideki gümüş madenlerinden ötürü atları zehirlemesi ve “200 binden fazla at ve katırın” bu sebeple telef olması. Müellif, Yanık'taki muharebelerde yağmurlukları paramparça olan yeniçerilerin, zahire kıtlığı ve gündüz yağmurlar, gece soğuklar yüzünden metrislerini terk ettiklerini, ne güzel sözlerle ne de sertlikle geriye gönderilebildiklerini nakleder, fakat doğrudan Sinan Paşa'nın otağına gelmelerinden söz etmez. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 48), yeniçerilerin bir yürüyüşü sonrası müdafilerin korkuya kapıldıklarını; gedikten Sokolluzâde Hasan Paşa'ya seslenip, emân verilirse kaleyi kendisine teslim etmek istediklerini; Rumeli beylerbeyinin, talebi serdar-ı ekreme iletildiğini; yeniçeriler buna karşı çıktığı gibi Budin Beylerbeyi Mehmed Paşa'nın da kalenin kendisine teslim edilmesi hususunda muhalefet gösterdiğini; bunun üzerine talebin reddedilip tekrar top ateşine başlandığını; fakat kuşatmanın yedinci günü yeniçerilerin “rûz-ı kasım eyyâmıdır” deyip hep birlikte metrisleri terk ettiklerini; son gelişme sebebiyle Sinan Paşa'nın muhasarayı kaldırdığını yazar. Kalenin emânla fethi mümkünken bunun bir kıskançlığa kurban gitmesi söylemi diğer bazı

Veziriazam, 14 Safer 1003/29 Ekim 1594'de bütün ordu ile Komorn'dan ayrılarak Tata'ya geldi ve iki gün burada konakladı. Teke-ili Sancakbeyi Ahmed Bey ve Karahisar Sancakbeyi Perviz Bey'i buranın muhafazasına bırakan serdar-ı ekrem, iki konakta Budin'e gelerek otağını Görez-İlyas Tepesi'ne kurdu³⁰⁸. Burada İdris Paşa'yı, Papa; Tiryaki Hasan Paşa'yı da Sigetvar beylerbeyi tayin ederek iki yeni eyalet daha oluşturdu³⁰⁹. Osmanlı ve Tatar askerinin kışlaklarını tayin eden Sinan Paşa, ayrıca oğlu Mehmed Paşa'yı tekrar vezaretle Rumeli beylerbeyiliğine getirdi. Ümerâya, Avusturyalıların muhtemel saldırıları karşısında kendisinden müstakil emirler gelmesini beklemeyip birbirlerine yardımcı olarak memleketi korumalarını ve baharda doğrudan Viyana üzerine yürüneceğinden hazırlıklarını buna göre yapmalarını tembihledi³¹⁰. Oğlunu serdar kaymakamı olarak geride bırakan Sinan Paşa, 27 Safer/11 Kasım'da Budin'den Belgrad'a hareket etti³¹¹.

Ösek Köprüsü'nü 4 Rebiülevvel/17 Kasım'da geçen veziriazam, Belgrad'a varıncaya kadar sert kış şartlarından ötürü yolda büyük zorluk çekti. III. Murad'ın Rıdvan Ağa eliyle gönderdiği kılıç, sorguç ve hil'atlar, bu sıkıntıyı unutturdu. Sinan Paşa, vakit kaybetmeden Viyana seferi için mühimmat ve zahire tedarik etmeye

müelliflerde de karşımıza çıkar. Bunlardan Âlî'ye göre (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 612-613), muhasara esnasında surlarda içki sofrası kurup Sinan Paşa ve Mehmed Paşa'ya hakaret eden, Sokolluzâde'ye ise tazim gösteren eden müdafiler, kaleyi sadece Hasan Paşa'ya teslim edeceklerini bildirdiler. Lâkin veziriazam, "ya bana ya oğluma versinler, nâmi gayrının olmasın" deyip bu şartı geri çevirince onlar da müdafaaya devam ettiler. Köprü yapıp Komorn Adası'na asker geçirilerek kale o taraftan da sıkıştırıldıysa da müdafilerin peşe peşe yaptıkları iki metris baskını sonrası muhasara kaldırıldı. Hasan Beyzâde'ye göre (bk. *Tarih*, III, 336-337), müdafilerin Hasan Paşa'ya teslim olacaklarını söylemelerini zata değil makama gösterilen bir itibar zanneden "serdâr-ı hased ünvan", Sokolluzâde'yi azledip oğlu Mehmed Paşa'yı Rumeli beylerbeyi yaptıysa da değışen bir şey olmadı. Havaaların soğuması üzerine asker, kışlaya dönülmesini isteyince serdar da Komorn kuşatmasını kaldırdı. Ancak müellifin verdiği ilk bilgi yanlıştır. Mehmed Paşa, Budin'e dönölünce Rumeli beylerbeyi yapılmıştır. Sokollu ailesine mensup olan Peçuylu da (bk. *Tarih*, II, 154-156), Âlî'yi ve Hasan Beyzâde'yi emân hususundaki iddialarından ötürü serhad ahvalini bilmemekle itham eder. Böyle bir teklifi serdar-ı ekrem kabul etmemiş olsa dahi sair askerinin, bilhassa da kapıkullarının buna rıza göstermeyeceğini, müdafiler değil Hasan Paşa'ya onun hanımına ya da cariyesine dahi kaleyi vereceklerini bildirseler bunun kabul edileceğini yazar. Müdafilerin vire ile teslim olmayacakları anlaşılınca kalenin çetin kış şartlarında sadece sonradan "şayet muhasara edilseydi alınır" dedikodusunun yapılmasına mani olmak kuşatıldığını kaydeder. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 440-441), Komorn kuşatmasını tamamiyle Âlî'den nakletmekle birlikte kaynağının emân bahsine ve kaledekilerin ağzından veziriazam ile oğluna yönelik tahkirlerine itibar etmemiştir. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 260-261), iki müellifin verdiği malumatı birleştirir ve Peçuylu'ya atıfta bulunarak Topçular Kâtibi, Âlî ve Hasan Beyzâde'nin emân iddialarını reddeder.

³⁰⁸ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 111 ve Talikizâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 358-359. İyânî, Tata muhafazasına bırakılan beylerin isimlerini; Talikizâde ise Komorn'dan göç tarihini zikretmez.

³⁰⁹ Selânikî (bk. *Tarih*, I, 414), Sinan Paşa'nın Yanık'tan sonra Papa'yı ve Sigetvar'ı da birer eyalete dönüştürmesinin İstanbul'daki "kudemâ-i devrân olan pîrlar" tarafından kanunun bozulduğu gerekçesi ile tenkit edildiğini nakleder. Nitekim Sigetvar'ın eyalet statüsü 1596'da, Papa'nın 1597'de lağvedilerek her ikisi de sancak haline getirilmişlerdir (bk. Bilge, *Osmanlı'nın Macaristanı*, s. 287-289).

³¹⁰ Talikizâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 359-360. Osmanlı ve Kırım askerlerinin kışlak mahallerine dair mukayese için bk. Selânikî, *Tarih*, I, 414; Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 111-112; Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 48-49; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, 261.

³¹¹ Câfer İyânî, *Vilâyet-i Üngürüs*, s. 112-113.

başladı³¹². Mamafih bu sırada Tuna boylarında, beklenmedik gelişmeler yaşanıyordu. Erdel Voyvodası/Kralı Sigismund Bathori, Osmanlılarla savaşa muhalefet eden asilzâdeleri 24 Ağustos 1594'te tevkif ve bir ay sonra da katl edilip ittifak anlaşmasını imzalamaları için adamlarını Prag'a göndermişti³¹³.

Aynı tarihlerde Sadaret Kaymakamı Ferhad Paşa büyük bir hata yapıp, Aron'un yerine Boğdan'a yeni bir voyvoda gönderme kararını, tam da 5-6 bin Kazakla bir asilzâdenin Boğdan'a girdiği ve halkın kendisine tâbi olduğu haberinin Divân'a ulaştığı 9 Rebiülevvel 1003/22 Kasım 1594'de icra etti. 1593'te büyük borçlar pahasına Aleksandru cel Rau'dan Eflâk voyvodalığını devralan Mihail, alacaklarını tahsile gelen Osmanlıları 2 Reviülevvel/15 Kasım'da topluca katledip, ardından Bathori'nin gönderdiği 15 bin tüfekli askeri de yanına alarak Yergöğü Kalesi'ni kuşatınca Divân, onun yerine de bir voyvoda belirledi. İstanbul'daki güngörmüş kimselerin Kanunî zamanda da gündeme gelen Eflâk ve Boğdan'ın bir eyalete dönüştürülüp başına bir vezir getirilmesine dair tavsiyeleri, III. Murad tarafından hazinenin zarara uğrayacağı gerekçesiyle reddedilmişti. Yeni Eflâk ve Boğdan voyvodaları kapıcıbaşılar nezaretinde tahtlarını teslim almak için yola çıktılar. Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa, Eflâk serdarı tayin edildi; ayrıca sâbık çavuşbaşı Mustafa Ağa, Tuna boyunda ikinci bir ordunun komutasını üstlenmeye gönüllü oldu. Mihail ve Aron'un, kendilerinin isyan etmediklerine, memleketlerini Erdelliler ve Kazaklar istila edince dağlara çekildiklerine ve Osmanlılara yönelik son saldırıları onların gerçekleştirdiğine dair gönderdikleri mekup İstanbul'da kafaları bir nebze karıştırırsa da iki serdar, Evâil-i Rebiülahir/14-23 Aralık'ta çetin kış şartlarına rağmen Tuna'ya hareket ettiler³¹⁴.

Bu kargaşa arasında III. Murad, yaklaşık 20 gün hasta yattıktan sonra 6 Cemaziyülevvel 1003/17 Ocak 1595'te vefat etti³¹⁵. Belgrad'daki Veziriazam Sinan Paşa, kendisini bilgilendirmek için İstanbul'dan ulak gelince, ağabeyi Mahmud Paşa'nın öldüğü şayiasını yayarak bunu gizlemeye çalıştı. Ancak bu haber veziriazama ulaşmadan iki gün önce Galata'daki gayrimüslimler imparatora istihbarat

³¹² Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 49. Talikizâde (bk. *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 360-361), Sinan Paşa'nın Belgrad'a girişte şehir halkı ve ayânı tarafından istikbal edildiğini, derhal Viyana seferi hazırlıklarına başladığını yazar. Kâtib Çelebi (bk. *Fezleke*, s. 261), Sinan Paşa'nın 21 Safer/5 Kasım'da Budin'den ayrıldığını, bu ayın sonunda Ösek Köprüsü'nü geçtiğini ve Evâil-i Rebiülevvel/14-23 Kasım'da Belgrad'a vâsil olduğunu yazar.

³¹³ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 258.

³¹⁴ Selânikî, *Tarih*, I, 409-413, 413, 415. Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 260), sehven, Ferhad Paşa'nın veziriazamlığa getirilmesinden hemen sonra Boğdan ve Eflâk voyvodalarını değiştirdiğini kaydeder.

³¹⁵ Bekir Kütükoğlu [-Feridun Emecen], "III. Murad", *DİA*, XXXI, 176.

göndermişlerdi. Avusturyalıların fırsattan istifade saldırıya hazırlandıklarına dair gelen arzlar üzerine Sinan Paşa, av bahanesiyle maiyetindeki askerle Belgrad'dan ayrıldı. Şehirdeki gayrimüslimler vasıtasıyla veziriazamın bu hareketinden haberdar olan Avusturyalılar, Osmanlı sınırlarına saldırmaktan vazgeçtiler. Nihayet İstanbul'dan gelen ulaklar, III. Mehmed'in cülusunu müjdelediler. Sinan Paşa, hemen Divân'ı toplayıp yeni padişah nâmına sikke darb edilmesi ve hutbe okunması emrini verdi. Beylerbeyi ve beylere de Viyana seferi hazırlıklarına devam edilmesi yönünde ahkâm gönderdi³¹⁶. Fakat az sonra İstanbul'dan gelen çavuşlar, yeni padişahın Ferhad Paşa'yı 6 Cemaziyülâhîr/16 Şubat'ta veziriazam ve serdar-ı ekrem tayin ettiğini haber vererek Sinan Paşa'dan sadaret mührünü istediler. Sinan Paşa, İstanbul'un yolunu tutmak zorunda kaldı, fakat şehre dahi sokulmayacaktı³¹⁷.

Saltanat ve sadaret tebeddülleri İstanbul'da bütün taşları yerine oynatırken ulaklar ve feryatçılar, Tuna boylarından payitahta acı haberler taşıyorlardı. Önce Bora Gazi Giray'ın düşmanı hiçe saymasının bedelini, baskına uğrayıp bütün ordusunun dağılması ve kendisinin canını zor kurtarması ile ödediği öğrenildi. Ardından Mihail'in hilesine aldanan Serdar Maraş Beylerbeyi Mustafa Paşa'nın onu da yapamadığı, Rusçuk'un işgal ve talan edildiği duyuldu³¹⁸. Artık sâbık çavuşbaşılıktan Silistre sancakbeyiliğine terfi ettirilen Mustafa Bey'in oraya varmasının ertesi günü mağlup ettiği 4 bin kişilik Eflâk-Erdel birliğinden ele geçirip İstanbul'a gönderdiği ganimetler, yeni padişahın ilk zaferinin mahsulü oldu. Gelen esirlerin Eflâk'ta 15 bin Erdelli tüfekli askerinin bulunduğunu söylemeleri, şimdiye kadar Sigismund Bathori'nin isyanına inanmayan Ferhad Paşa'nın şüphelerini ortadan kaldırdı. Veziriazam, 3 bin yeniçeriyi alelacele Tuna'ya doğru yola çıkardığı gibi Budin'deki Sokolluzâde Hasan Paşa'yı Eflâk serdarlığına getirdi³¹⁹.

Kısa sürede buraya ulaşan ve kalabalık Eflâk ordusunun Vidin'in karşında taburda beklediğini, kendi yanında ise az adam bulunduğunu bildirip asker isteyen Hasan Paşa'ya, yalnızca vezâretle Rumeli beylerbeyiliğine iade edildiğine dair ferman gönderildi. Evâil-i Receb/12-21 Mart'ta otağını İstanbul dışına kurduran Ferhad Paşa,

³¹⁶ Talikîzâde, *Şehnâme-i Hümayûn*, s. 362-365. Bahardaki sefere dair gerek Sinan Paşa'nın emirleri doğrultusunda Rumeli'deki gerekse İstanbul'un tersane ve Anadolu'daki hazırlıkları için bk. Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 50-51.

³¹⁷ Geniş bilgi için tezimizin Sinan Paşa'nın "Üçüncü Veziriazamlığı" bölümüne bakılabilir.

³¹⁸ Selânikî, *Tarih*, II, 450-451; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, III, 619-620. Jorga (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 260-261), bu Mustafa Paşa'yı Sinan Paşa'nın yeğeni olan Mustafa Paşa ile karıştırmıştır.

³¹⁹ Selânikî, *Tarih*, II, 452-453; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, III, 621.

Evâsıt-ı Receb/22-31 Mart'ta henüz hedefi belli olmayan sefere hareket edeceğini açıkladıysa da müneccimlerin bu vaktin uğursuz olduğuna dair itirazları üzerine 17 Şaban/27 Nisan yeni göç tarihi olarak belirlendi. Silistre Sancakbeyi Mustafa Bey'in, "meded leşker" feryadına, "korkma kâfir azdur" cevabı verildi. Bu esnada İstanbul'da meclislerde ekseriya tartışma konusu, Eflâk ve Boğdan isyanının nasıl bastırılacağı ve her ikisinin sonraki statüsünün ne olması idi. Seferin yönünü belirleme kararı ve dolayısıyla sorumluluğunun sadece kendisine bırakılmamasını isteyen Ferhad Paşa, III. Mehmed'den aldığı hususi izinle konağında meşveret meclisini topladı. İbrahim Paşa, Cerrah Mehmed Paşa ve Hadım Hasan Paşa, veziriazamın Avusturya cephesine gitmesi, Tuna'ya da bir serdar gönderilmesini; Tekeli Mehmed Paşa, mevcut "zahire, ketibe ve hazine" neye uygunsu onunla amel edilmesini; Kapdanıderya Halil Paşa ile Şeyhülislâm Bostanzâde Mehmed Efendi, önce Eflâk ve Boğdan isyanının bastırılmasını savundular; veziriazam da son fikri destekledi³²⁰.

Ferhad Paşa, meşveret meclisi akabinde kendisi aleyhinde çıkan sipahi isyanını bastırdıktan sonra Eflâk'a yöneldi. Rusçuk'a varıp köprü yapımına başladığı sırada azledildi ve Selh-i Şevval 1003/7 Temmuz 1595'te Sinan Paşa tekrar veziriazamlığa getirildi³²¹. Yeni serdar-ı ekrem, Rusçuk'a gitmek için elini çabuk tuttu. İlk olarak Belgrad muhafazasındaki Satırcı Mehmed Paşa'ya, hemen buraya geçip, kendisi gelinceye kadar serdarlığı deruhte ve köprüyü itmam etmesi hususunda emir gönderdi³²². 9 Zilkade/16 Temmuz'da III. Mehmed'e vedâ etti ve İstanbulluların yaşlı gözlerle ve dualarla uğurladığı Alem-i Nebevî'nin açıldığı bir alayla gelip Kanuni Sultan Süleyman'ın konduğu mahalde otağını kurdurdu³²³. Sinan Paşa'nın otağında erkân-ı devletle son müşaverelerini yaptığı sırada Vezir Rumeli Beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa'nın, 29 Şevval/7 Temmuz'da Vidin'e saldırmaya hazırlanan düşmanı

³²⁰ Selânikî, *Tarih*, II, 457-458, 460-461, 464-468.

³²¹ Ferhad Paşa'nın azline giden süreç için tezimizin Sinan Paşa'nın "Dördüncü Veziriazamlığı" bölümüne bakılabilir.

³²² Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 68.

³²³ Selânikî, *Tarih*, II, 493-494. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 664), Sinan Paşa'nın tekrar veziriazam sıfatıyla geldiği İstanbul'a on gün bekleyip 9 Zilkade/16 Temmuz'da alayla otağa çıktığını yazar. Ancak bu seferi, sehven, Boğdan seferi olarak adlandırır. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 446), otağa çıkılması tarihini Âlî'den almakla birlikte, aynı hatayı tekrarlamayıp seferin Eflâk üzerine yapıldığı yazar. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 69), Sinan Paşa Divân'da sefer hazırlıklarını yaparken ordugâhın Davudpaşa'ya kurulduğunu, serdar-ı ekremin de 7 Zilkade/14 Temmuz'da yapılan merâsimle otağa çıktığını yazar.

mağlup, 5 binini esir ve 10 binini katl ettiği; 31 alem, 6 büyük top, 3 bin tüfek ve 25 tabldan mürekkep bir gaminet aldığı haberi bütün İstanbul'u ümitlendirdi³²⁴.

Bu müjde, Budin'den gelen feryatçıların, Avusturyalıların Estergon'u muhasara ettiğini, kendilerine yardım gönderilmezse serhaddeki durumun daha kötüye gideceğini bildirmeleriyle gölgelendi. Sinan Paşa, oğlu Vezir Mehmed Paşa ile sâbık defterdar İbrahim Paşa'ya Belgrad civarındaki bütün askerle Budin'in imdadına koşmaları ve yolda olan Karaman Beylerbeyi Bostancı Ali Paşa'ya da acele etmesi için ulaklar gönderdi. Ayrıca Ferhad Paşa'nın serhad muhafazasına tayin ve sevk ettiği bölük halkının, ulufeciyân-ı yemin hariç olmak üzere, memur oldukları yerleri bırakarak Eflâk harekâtı için kendisine katılmalarına dair emirler yolladı³²⁵.

Sinan Paşa, 13 Zilkade/20 Temmuz'da sefere hareket emri verdi³²⁶. Halkalı, Benefşe Çayırı, Çatalca, Silivri, Çorlu, Burgaz, Babaeski, Havsa yoluyla Edirne'ye vâsıl oldu. Buradaki iki günlük konaklama esnasında Şam yeniçerileri ve Sipahiler Ağası Hüsrev Ağa orduya katıldılar. 21 Zilkade/28 Temmuz'da Edirne'den ayrılan serdar-ı ekrem, Çömlek Köyü üzerinden Karinabad'a yöneldi. Bu arada Satırcı Mehmed Paşa, 17 Zilkade/24 Temmuz'da Rusçuk'a gelip Ferhad Paşa'dan orduyu devralmıştı ve geceyi gündüze katarak köprüyü tamamlatmaya uğraşıyordu. Askerlerin birçoğu ya yaz sıcağı yüzünden hummaya ya da Tuna'nın kıyısında geçirilen uzun günlerde sıtmaya tutulmuştu. Sinan Paşa ise bir taraftan hızla yoluna devam ederken bir taraftan da başka bir güzergâhtan İstanbul'a doğru kaçan Ferhad Paşa'yı öldürtmeye çalışıyordu. İkinci gayesine nail olamasa da Karinabad'ı müteakiben Çalık-kavak Derbendi, Şumnu, Hezargrad'ı geçen veziriazam, Gurre-i Zilhicce/7 Ağustos'ta Rusçuk'ta Sokolluzâde Hasan Paşa ve Satırcı Mehmed Paşa tarafından merasimle karşılandı³²⁷.

Otağına indiğinde ümerâyı ve ocak ağaları ile zabitlerini hil'atlerle taltif eden Sinan Paşa, maiyetinde gelen bölük ağalarını köprü inşaatına yardım etmekle görevlendirdi. Bu çalışma devam ederken şayka ile karşıya geçti ve varoşu Mihail

³²⁴ Selânikî, *Tarih*, II, 494-495. Bu muharebenin tafsilatı için bk. Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 60-62.

³²⁵ Selânikî (bk. *Tarih*, II, 495-496), “ve bi'l-cümle Allah subhânehû ve ta'âlâ ümmet-i dîn-i mübîn askerinin mu'în ü zahîri ola. İki serdârün biri birine olan garaz-ı nefis ile buğz u kibr ü kinleri sebebinden leşker-i İslâm ortada mutazarrır olmayalar. Kaht u gala vâsıtasıyla asker kemâl-i acz ü ısrâb ve meşakkatdedür” diyerek Sinan Paşa'nın son emrini eleştirir. Serdar-ı ekremin sefere dair emirleri için ayrıca bk. Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 68.

³²⁶ Selânikî, *Tarih*, II, 496. Kâtib Çelebi'ye göre (bk. *Fezleke*, s. 273), veziriazam birkaç gün Divân'da oturduktan sonra 11 Zilkade/18 Temmuz'da Davudpaşa'dan göçüp Rusçuk'a yöneldi.

³²⁷ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 69-72. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 448), Sinan Paşa'nın 5 Zilhicce/11 Ağustos'ta Rusçuk'a varıp, Ferhad Paşa'nın yaptırmaya başladığı köprü yakınına konduğunu yazar.

tarafından yakılmasına rağmen kalesi hâlâ sağlam olan Yergöğü'nü inceledi. Kendisini istikbâl eden dizdara ve ağalara hil'atlar ve çeşitli hediyeler verdi. Köprü'nün mimar ve neccarlarına da inamlarda bulunup üç gün içinde işlerini bitirmelerini tembihledi. Tekrar otağına dönüp bölük halkının kalan ulûfelerini tevzi ettirdi ve topçu eksiğini karşılamak için orduda mevcut eski topçulara mevâciblerini verdirdi. Maraş Beylerbeyi Haydar Paşa³²⁸, burada orduya mülaki oldu ve dümdâr tayin edildi. Kurban Bayramı namazı, serdar-ı ekremin hâlâ Rusçuk tarafındaki otağı önünde cemaatle kılındı. Köprü'nün tamamlanmasıyla Sokolluzâde'den başlamak üzere asker, toplar ve ağırlıklar da karşıya nakledildi. Sinan Paşa da 14 Zilhicce/20 Ağustos'ta Yergöğü tarafına geçti³²⁹.

Derhal etrafa istihbarat toplamak için karavullar çıkartıldı. Sokolluzâde Hasan Paşa, çarhacı olarak ileri gönderildi; Satırcı Mehmed Paşa, Şam yeniçerileri ve sair askerle sağ kola tayin edildi. Bükreş taraflarından yakalanıp ordugâha getirilen esirlerin sorgusundan ve casuslardan, Mihail'in kalabalık askerle savaşa hazır beklediği, reayanın dağlara çekildiği öğrenildi. Sinan Paşa, Selanik ve Niğbolu sancakbeylerini, "asker halkından bir ferd geçürtmeyin" emriyle köprü muhafazasına bıraktı. Keza İstanbul'dan top ve cebehâne getiren yedi adet kadırgayı da bu işle görevlendirdi. 17 Zilhicce/23 Ağustos'ta Yergöğü'nden ayrılıp, önce bir köyde konakladı, sonra viran haldeki Kalugeran Köprüsü başına vardı. Bataklıklar arasında uzayıp giden önlerindeki yol iki arabanın yan yana geçebileceği kadar dar olup, boğazın iki tarafı da ancak piyadenin hareketine izin veren sık ormanlarla kaplıydı. İleride bir mil genişliğinde meydanlık alan, devamında Bükreş Boğazı ve buradan dört mil ötede Bükreş varoşu vardı.

Kalugeran Boğazı'nda askere alaya girip saf bağlamaları emredildi, ağırlıklar indirildi, çadırlar kuruldu. Ordugâhın emniyetini temin etmek için yüksekçe bir yere şahî darbzenler çıkartıldı. Bükreş Boğazı'na karavullar sevk edildiği gibi at oğlanları da

³²⁸ Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 72), paşanın ismini Hızır olarak naklediyorsa da Sinan Paşa'nın İstanbul'daki vüzerâyaya gönderdiği mektupta (bk. Selânikî, II, 507), Çerkes Haydar Paşa olarak geçer.

³²⁹ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 72-73. Mehmed bin Mehmed de (bk. *Nuhbe*, s. 448), bayram namazının Rusçuk tarafında kılındığını, 13 Zilhicce'de Rumeli Beylerbeyi Sokolluzâde Hasan Paşa'nın eyaleti askeriyle, ertesi gün de Sinan Paşa'nın sair askerle karşıya geçtiğini nakleder. Selânikî (bk. *Tarih*, II, 503), 16 Zilhicce 1003/22 Ağustos 1595 vekayini naklederken, bir ulağın, Sinan Paşa'nın köprüyü tamamlatıp Eflâk yakasına geçtiğini ve kendisinin burada serdardan ayrılıp 8 günde İstanbul'a vardığını söylediğini yazar. Zikredilen tarihin, ulağın İstanbul'a gelişine mi yoksa Sinan Paşa'nın köprüden karşıya geçişine mi ait olduğunu tasrih edemedim. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 671), sadece Sinan Paşa'nın, Ferhad Paşa'nın yaptırdığı köprüye vardığında ona "adâvetini iş'âr ve cibilletinden olan merkûz olan 'inâd ve muhâlefetini izhâre(en)" Rusçuk'ta yöneldiğini, buradaki "cîsr-i ma'mûrden" geçip Yergöğü Kalesi altına konduğunu nakleder.

taze ot biçmek için ilerdeki meydanlık alana gittiler. Ordugâhın yüksek yerlere kurulmuş çadırlarından aniden Bükreş Boğazı'ndan büyük bir toz bulutunun bu tarafa geldiği görüldü. Tozların arasından Mihail'in ordusunun bayraklarını fark eden karavullar, at oğlanları haberdar ettiler ve onlar da panikle ordugâha kaçarak canlarını kurtardılar. Sokolluzâde Hasan Paşa, hemen serdar-ı erkemden aldığı yedi şahî darbzenle sol koldan dağı aşırp düşmanın arkasına geçmek için hamle etti. Mihail'in öncüleri boğazdan görününce, Osmanlı çarhacılardan bir kısmı Rumeli beylerbeyini beklemeden sahraya çıkararak fırsat gözetmeye başladılar. Satırcı Mehmed Paşa, Şam askeri ile boğaza girdiyse de atlar ilerleyemediğinden müşkil durumda kaldı. Veziriazam Sinan Paşa, geride atlanıp, bölük halkını topların yanında saf bağlattı. Yeniçeriler de burada toplandılar. Bataklık üzerine aceleyle tahtalar döşendi. Sekbanbaşı, tüfekli yeniçerilerle ağaçlar arasına girdi ve dağ başına 10 adet şahî çıkarıldı. Mihail ise ordusunu, topçu ve tüfekçisi önde, piyadesi orman tarafında olmak üzere harp nizamına soktu³³⁰. Eflâklı köylüler ve boyarlar ile Kazaklar ve Erdellilerden mürekkep ordusunun mevcudu yaklaşık 16 bin kişiydi ve Erdel Komutanı Albert Kiraly birkaç top getirmişti³³¹.

Araziye yerleşme üstünlüğü Mihail'de idi ve bu hemen savaşın başında belli oldu. Sinan Paşa'nın yeğeni Mustafa Paşa batağa saplandı ve bir daha çıkmadı. Sokolluzâde Hasan Paşa'nın Eflâk ordusunun arkasına dolaşmak hususunda gösterdiği gayretler başarısız olunca düşman ateşli silahlarla taarruza geçti. Maraş Beylerbeyi Çerkes Haydar Paşa ve Niğbolu Sancakbeyi Hüseyin Paşa, şehid düştüler; Satırcı Mehmed Paşa, yaralandı. Orman ve bataklıklar yüzünden manevra alanı bulamayan Osmanlı ordusu, düşmanın tüfek ateşinden kurtulmak isterken birbirine girdi. "Öni ardına ve ardı önüne yığılan" asker, sonunda dağıldı. Serdar-ı ekrem, meydanda az miktarda askerle yalnız kaldı. Ordunun birinci sancakdarının şehid olması ve hemen ardından ikincisinin de yaralanması yüzünden bayrak güçlkle kurtarıldı. Atı bataklığa saplanan Sinan Paşa, ölümün kıyısından son anda çekilip alındı. "Serdar düştü" diye bağırmaya başlayan düşman askerlerinin saldırısı şiddetlendi. Bilhassa Stefan Razvan, Osmanlı askerine büyük telefât verdirdi. Bu sırada az kaldı ki Sancak-ı şerif de düşmanın eline geçiyordu. Neyse ki başka bir ata bindirilen Sinan Paşa'nın birbirine

³³⁰ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 73-74.

³³¹ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 264.

girmiş saflardan kenara çıkartılması üzerine perakende olmaya yüz tutan asker tekrar toplandı³³².

İkinci sularında yaşanan bütün bu hercümerc Eflâk taarruzunun da son noktası oldu. Yeniden hücumla geçen Osmanlı ordusu, gün batımına kadar devam eden muharebede üstünlüğü ele aldı. Mihail, ordusunu Kalugeran Boğazı'ndan çekip Bükreş Boğazı'na mevzilendi. Sinan Paşa, Kalugeran Boğazı'nın başında yeni bir karargâh oluşturdu. Topları boğaza karşı dizip, ellerinde meşalelerle piyade yeniçerileri de darbzenler etrafına yerleştirdi. Sokolluzâde Hasan Paşa, dağ başına çıktı; Satırcı Mehmed Paşa, sağ kolda karavula tayin edildi. Veziriazamın kendisi meşalelerin aydınlattığı otağında yeni bir çatışmaya hazır bekliyor, bölük halkı nöbet tutuyordu. Karşıda Mihail'in ordusunun yaktığı ateşler görülüyordu. Yorulan her iki ordu, sadece birbirini izliyor, sabahki muharebeye hazırlanıyordu. Ancak gece yarısına doğru Osmanlı ordugâhı hareketlendi. Şahî darbzenleri bekleyen bir yeniçerinin tüfeğinin fitili, yanlışlıkla bir topun veznesindeki baruta ateş verdi. Ardından etraftaki barut alev alıp patladı. Bunu, askerlerin haykırışları takip etti. Karşı taraftaki sesleri duyan Eflâklıların bir kısmı, baskına uğradıklarını zannedip firar ettiler. Mihail de kalan askeriyle gece karanlığında hızla Bükreş'in yolunu tuttu. Gün ağarınca karşıda hareketlilik göremeyen bazı Osmanlı askerleri, Eflâk ordugâhına geldiler ve geride ateşlerini, kaba ağırlıklarını ve birkaç toplarını bırakıp gittiklerini anladılar. Gördükleri manzarayı sevinçle dönüp Sinan Paşa'ya bildirdiler³³³.

³³² Sinan Paşa'nın, bu savaşa dair İstanbul'a gönderdiği mektuba istinaden Selânikî, *Tarih*, II, 507. Burada da savaşın 17 Zilhicce/23 Ağustos'ta vuku bulduğunu bildirilmiştir.

³³³ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 74-75. Müellif, savaşta Eflâklılar karşısında bozgunun eşiğine gelinmesini sadece "ikindü vakti kefare-i fecere bir mikdâr perişanlık verüp" diyerek nakleder. Sinan Paşa da mektubunda (bk. Selânikî, *Tarih*, II, 507), gece yaşananlardan söz etmeyip, ordunun toparlanmasıyla taarruza geçildiğini, düşmanın toplarını bırakıp kaçtığını yazar. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 672-675), savaşa dair tamamiyle farklı ve Sinan Paşa'yı tahkir eden bir kurgu oluşturmuştur. Müellife göre, Yergöğü'nden sonra üç konak gidilip bataklık bir yere gelindi. Asker konmak üzereyken 3 bin kadar düşman peydâ oldu. 300 Osmanlı askeri bunları mağlup edip, 12 adet toplarını ele geçirdi. Müteakiben o mahaldeki iki köprü geçilip Evâil-i Muharrem 1004/6-15 Eylül 1595'de üçüncü köprünün geçileceği bir menzile varıldı. Burası Bükreş'in hizasında, bataklıklarla kaplı bir yerdi. Osmanlı askerinin bir kısmı gelip konmuş, bir kısmı henüz gelmekte iken, ormanda pusuya giren birkaç yüz düşman tüfeklerini ateşlediler. Bu ani saldırı ve serdarın "kemâl-i hayreti" asker arasında şaşkınlığa ve korkuya sebep olduysa da üçüncü köprü de geçildi. Gâh ormanlardan gâh harman genişliğindeki yerlerden ilerleyen ordu, yol üstünde nerede bir meydanlık varsa orada düşmanın tacizine maruz kaldı. Bu suretle Mihail'in ordugâhının yakına gelindi. O civarda birçok zahire kuyusu bulundu ve böylece asker azımlandı. Mihail, yakaladığı bir Osmanlı esirinden ordunun fazla kalabalık olmadığını, fakat Sokolluzâde Hasan Paşa'nın burada bulunduğunu, hatta kendisinin kaçış yolunu tutmaya gittiğini öğrenince o gece askerini bırakıp gitti. Ancak geride kalan Eflâk ordusu, sabah üzerlerine gelen Osmanlıları geri çekilmeye mecbur bıraktı. Sokolluzâde'nin arka taraflarına dolaştığı şayiası bir ara düşmanı harpten koparttı. Hâlbuki Sinan Paşa, Hasan Paşa'nın bu hamleyi yapmasına izin vermemişti. Bunun duyulması, bu defa Osmanlı askeri arasında paniğe sebep oldu. Sinan Paşa ise hâlâ gerilerde savaşın gidişatından habersiz "âlem-i hayrette dehşet-güzer" idi. Perviz Çavuş, gidip durumdan serdar-ı ekremin haberdar etti. Ordu toplanıp o bataklı boğaza vardı. Herkesten önce düşmanın üzerine atılan "Rumeli Beylerbeyi Haydar Paşa" şehid oldu. Ardından gelen Satırcı Mehmed

Sokolluzâde Hasan Paşa, hemen askeri ile Kalugeran Boğazı'nı geçip, meydanlık alana kondu. Cerahorlar ve yörükler, ağaçları keserek yolu genişletmeye başladılar. Hasan Paşa'ya beklemeyip Bükreş Boğazı'na girmesi, akıncılara daha ilerideki Bükreş varoşunu ve köyleri yağmalamaları emredildi. Bir hayli asker, bu niyetle akıncılara katıldı. Sinan Paşa da 20 Zilhicce/26 Ağustos'ta boğazı geçerek sahraya geldi. Burada serdar-ı ekreme, Mihail'in Bükreş'i boşaltıp Tırgovişte'ye gittiği, fakat orada da kalmayıp dağlara çekildiği haber verildi. Harap bir kilisenin bulunduğu müteakip konakta, Rumeli beylerbeyinin Bükreş varoşunu ele geçirdiği müjdesi geldi. İki gün sonra ordu, serdar-ı ekremin emriyle alaylarla ilerleyip Bükreş'in karşısına çadırlarını kurdu. Daha o gün İbrahim adlı bir topçunun çatısına tırmanıp haçını kırdığı şehrin en büyük kilisesi, kısa sürede camiye tahvil edildi ve 26 Zilhicce 1003/1 Eylül 1595'de burada ilk Cuma namazı kılındı³³⁴.

Namazı müteakiben toplanan meşveret meclisinde Sinan Paşa, Eflâk ve Boğdan'ın ıslahının artık müşkil olduğunu söyleyip, bu yüzden ikisinin birleştirilip Budin gibi bir eyalete dönüştürülmesi ve Bükreş ile Tırgovişte'de müstahkem birer kalenin yapılması fikrini ortaya attı. Müşavereye katılan ağalar ve beyler de bunu uygun

Paşa, düşmanın karşı taarruza geçtiğini görünce “zatındaki muhannesliği muktezasınca” bunlardan yüz çevirdi. Bu sırada kendisine yetişen fedai tarafından yaralandı. Düşman, hemen boğaza karşı beş top kurdurup Sinan Paşa'nın olduğu tarafı ateş altına alınca önce serdar-ı ekrem, ardından da bütün asker kaçmaya başladı. Yaşanan izdihamda Ayas Paşazâde Mustafa Paşa ve Hüseyin Paşa kendi askerlerini ayakları altında kalarak şehid oldular. Sinan Paşa ise atından ve adamlarından uzakta batağa saplandı. Yetişip gelen Rumeli askerlerinden biri paşayı buradan çıkartı ve ata bindirerek savaş meydanından uzaklaştırdı. O gün bataklıklar arasında hayli asker şehid düştüğü gibi bir bayrak da düşmanın eline geçti. Büyük bir zafer kazanan düşman, bununla iktifa edip geri çekildi. Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 170-171), savaşı Âlî'den kısaltarak nakleder, onun ismini zikretmediği Sinan Paşa'yı batakdan kurtaran askerin Deli Hasan olduğunu ve bu hadisen sonra “Batakçı” namıyla şöhret bulduğunu yazar. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 448-449), bu savaş hususunda Âlî'ye cüzî atıfta bulunur ve tespit edemediğimiz bir kaynaktan, nispeten Topçular Kâtibi ile Sinan Paşa'nın tasvirlerine yakın bir şekilde muharebeyi nakleder. Buna göre, Yergöğü'nden kalkan ordu üç günlük yolculukla 18 Zihicce/24 Ağustos'ta Kalugeran Köprüsü yakına bataklık ve ormanlık bir yere geldi. Askerin kimi konmuş kimi konmak üzereyken bir miktar Eflâk askeri zuhur edip bataklık civarında Osmanlılara saldırdı. Ayrıca orman ağzına topçularını ve tüfeklilerini yerleştirmişlerdi. Satırcı Mehmed Paşa, Haydar Paşa, Hüseyin Paşa, veziriazamın yeğeni olan Ayas Paşazâde Mustafa Paşa, Şam askeri bir miktar yeniçeri, Sinan Paşa'nın emriyle köprüyü geçip düşmana saldırdılar. Yaşanan çatışmalarda düşman 12 adet topunu kaybedip geri çekilmek zorunda kaldı. Fakat Satırcı Mehmed Paşa mecruh ve diğer üç paşa da bu sırada şehid oldu. Vakit iyice geçtiği için ormanın öte başındaki meydanlık alana varılması mümkün olmadığından tekrar geriye dönüldü. İki gün bu mahalde beklendi. Osmanlı ordusu, 21 Zilhicce/27 Ağustos'ta buradan kalkıp “Erceş Suyu'nun” kenarındaki “Kobacan Köyü” yakına kondu. Ele geçirilen esirlerden, direnmeyeceğini anlayan düşmanın asıl taburunun olduğu yerden çıkıp gittiği öğrenildi. Jorga'ya göre (bk. *Osmanlı Tarihi*, III, 264-265), Osmanlı ordusu, 23 Ağustos'ta Neaylov Nehri kenarında Eflâk karargâhına rast geldi. Çatışmalarla geçen birkaç saatten sonra Sinan Paşa, tepeler ve bataklıklar arasına yerleşen Mihail'in küçük ordusunu geri çekilmeye mecbur ve düşmanın birkaç topunu zapt etti. Bunun üzerine Mihail, bizzat harekete geçti. Karaman paşası ve köprüde meydana gelen çatışmalarda aralarında Haydar Paşa, Hüseyin Paşa ve Mustafa Paşa'nın da bulunduğu çok sayıda Türk hayatını kaybetti. Şam yeniçerilerinin neredeyse tamamı yok oldu; bir Rumeli askeri Sinan Paşa'nın hayatını kurtardıysa da Sancak-ı şerif düşmanın eline geçti. Her iki ordu mevkilerini muhafaza ediyorlardı. Ama Mihail, Türklerin ilerlemesini durdurmayacağını anladı ve zafer kazanmış olmasına rağmen geri çekildi. Böylece Sinan Paşa'ya Bükreş yolu açıldı.

³³⁴ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 76-77. Müellif, “25 Zilhicce Cuma” yazmakta ise de zikredilen gün 26 Zilhicce'ye tekabül eder.

görünce Satırcı Mehmed Paşa'nın yeni eyalete vezâretle beylerbeyi tayin edilmesine dair İstanbul'a telhis gönderdi³³⁵. Serdar-ı ekrem ayrıca bu telhisine, savaşta 5 bin yeniçeriden bininin dahi bulunmadığını ve askerinin itaatsizlik edip “serkeşlik ile zulm ü te‘addîleri[nin] hadden efzûn” olduğunu, “vâkı‘ olan perîşânlıklar nefsimizün yaramaz niyet ve amellerinden ve askerimizün Allâh ta‘âlâ emrine nâ-fermânlığındandır” diye ekledi. Divân, Bükreş'teki kararları uygun buldu. Eyalet tamamiyle zapturabt altına alınınca bütün toprakları hass-ı hümâyûn olmak üzere tahririnin yapılmasını emrederek Satırcı Mehmed Paşa'ya vezâret beratı gönderdi³³⁶.

Sinan Paşa, İstanbul'un kararını beklemeden daha meşveretin ertesi günü Bükreş'te iç ve dış hisardan oluşacak şekilde kale inşaatını başlatmıştı³³⁷. Peçuylu'nun Yanık muhasarası esnasında askere akın izni vermediği için sert bir şekilde eleştirdiği³³⁸ Sinan Paşa, bu defa Eflâk ve Boğdan arazisinin vurulmasına rıza gösterdi. Topçular Kâtibi'ne göre düşmandan alınan esirler, koyun ve sığırlar ordugâhta yarım kuruşa satılıyor, tâcirler Yergöğü Köprüsü'nden sürü ile ganimet ve arabalarla esirler geçiyorlardı. Veziriazam, gerek köprüde gerek orduda enimler tayin edip devletin hissesine düşen vergileri toplattı. Yine düşmandan ele geçirilen yağ, bal, peynir, hububat vs. Bükreş'te depolandı³³⁹. Harekâtın bu suretle bir ticaret seferine dönüşmesinin bedeli, düşmanın karşı taarruza geçmesiyle ağır şekilde ödenecekti.

Bükreş Kalesi, daha ziyade ahşap malzeme kullanılarak kısa sürede tamamlandı; gerekli muhafız, zahire ve mühimmat kaleye yerleştirildi. Müteakiben Sinan Paşa,

³³⁵ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 77.

³³⁶ Selânikî, *Tarih*, II, 508. Müellif, Sinan Paşa'nın telhisinin Evâil-i Muharrem 1004/6-15 Eylül 1595'de İstanbul'a ulaştığını kaydeder.

³³⁷ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 77-78. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 449), ordunun 22 Zilhicce/28 Ağustos'ta Bükreş'e geldiğini, 25 Zilhicce/31 Ağustos Perşembe kalenin yapımına başladığını yazar. Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 171), Evâil-i Muharrem 1004/6-15 Eylül 1595'de Bükreş'e geldiğini kaydeder.

³³⁸ Peçuylu'ya göre (bk. *Tarih*, II, 156-158), “yer gök götürmez dedikleri” ordu Yanık'a vardığında, timarlı sipahiler ve yeniçeri metrisi girip, sair asker boş yere sahrayı bekledi. Sinan Paşa, bir gün olsun bu kadar kalabalık askere akına izin vermedi, uzak ya da yakın bir yere göndermedi. Han ve sair vükâla-i devlet ne zaman akın için icazet istese serdar-ı ekmen, “bir memleketi yerle bir ettikten sonra orayı fethetmenin ne faydası olur, harap memlekette hazineye ne hâsıl olur” diyerek reddetti. Hâlbuki Komorn'daki Avusturyalıların hezimete uğratılmasından sonra Osmanlı ordusunun karşısına çıkacak hiçbir düşman askeri kalmamıştı. İstense değil Viyana'ya, Prag'a kadar düşman memleketinin yağmalanması mümkündü. Düşman arazisini böyle siyanet eden serdar-ı ekrem, Budin eyaletinin yağmalanmasına, reyanın esir edilmesine ve köylerin ateşe verilmesine müsaade etti. Halk kendisine şikâyete geldikçe, “bir memleket yıkılmadan bir memleket yapılmaz” dedi. Bu yüzden reaya isyan edip Avusturyalıların safına katıldı. Geride kalan gençler haydutluğa başladılar, ne kadar kasaba ve kale varsa hepsini yağmaladılar, Zemun'u iki defa yaktılar, Belgrad değirmenlerini haraca bağladılar. Peçuylu'dan naklen aynı eleştiri için ayrıca bk. Kâtib Çelebi, *Fezleke*, s. 262. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 678), akına çıkan askerinin 100 bine yakın esir aldığını, bu sırada Osmanlılardan da pek çok kimsenin şehid düştüğünü kaydeder.

³³⁹ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 78.

Tırgovişte'ye hareket emri verdi³⁴⁰. Dört günde buraya ulaşıldı. Tırgovişte'ye de Bükreş'tekine benzer, fakat inşası ondan daha fazla zaman alan bir kale yapıldı. Haydar Paşazâde Ali Paşa, Trabzon beylerbeyliği pâyesi ile buraya muhafız tayin edildi. Askere bu yılın son üç aylık mevâcibi dağıtıldı. Tahriri yapmak üzere Belgrad'dan yola çıkan kâtipler de burada orduya dâhil oldular³⁴¹. Tırgovişte'yi de tahkim eden Sinan Paşa, 12 Safer 1004/17 Ekim 1595'de şehirden ayrılıp bir konak ilerdeki menzile kondu³⁴².

Bu arada yaz aylarında Sinan Paşa ile pazarlıklarını sürdüren ve veziriazamı da bu hususta ümitlendiren Erdel Kralı Sigismund Bathori, aralarında Silezyalı süvariler ve kale kuşatmalarında maharetli Floransalıların da bulunduğu ordusuyla Karpatları aşmıştı. Harekete geçmek için Macaristan'daki hadiselerin seyrini ve Eflâk'taki Osmanlı ordusunun seferi sonlandıracağı mevsimin gelmesini beklemişti. Sekiz gün geçirdiği Rucar'daki karargâhta Mihail ve Stefan Razvan'ın da gelmesiyle ordusunu 30-40 bine çıkarttı. Müttefiklerin, çoğu küçük olmak üzere, 53 topları vardı³⁴³. Derhal saldırıya geçip o gün öğle vakti Tırgovişte'yi kuşattılar. Kaledekiler, Sinan Paşa'ya adam gönderip geri dönmesini istediler. Zaten düşman toplarının sesi de ordugâha kadar ulaşıyordu. Serdar-ı ekrem, sahrada dağınık bir halde bulunan askerin toparlanmasını emretti. Ancak alelacele yapılan meşverette, veziriazamın emrindeki orduyla Bükreş'e çekilmesi; Yergöğü'ndeki askerin de oraya sevk edilmesini, Tuna'daki köprüden

³⁴⁰ Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 78), serdar-ı ekremin, 30 günde Bükreş'teki kaleyi tamamlayıp Muharrem 1004/6 Eylül-5 Ekim 1595'de Tırgovişte'ye yöneldiğini yazar. Ancak müellifin seferin devamına dair verdiği kronoloji ve diğer kaynaklardaki malumat, kale inşaatının daha kısa sürdüğünü göstermektedir. Nitekim Sinan Paşa, Evâsıt-ı Muharrem 1004/16-25 Eylül 1595'de İstanbul'a ulaşan mektubunda (bk. Selânikî, *Tarih*, II, 515-516), Kalugeran Savaşı'ndan sonra Bükreş'e varıp pek çok esiri kurtardığını, burada iki kat hisar yaptığını, kaleye asker ve mühimmat koyduğunu, Satırcı Mehmed Paşa'yı beylerbeyi tayin ettiğini, halihâzırda Tırgovişte'ye de bir kale yapmak için o tarafa hareket ettiğini bildirmiş, dua istemiştir. Selânikî, payitahttaki "kâr-âgâh" olanların, serdar-ı ekremin düşmanı tamamen perakende ve perişan etmeden kale yapmakla meşgul olmasını hatalı bulduklarını ve "bolayki söz dinleye, re'y-i ber-savâb üzre amel müyesser ola, inâd eylemeye. Hod-rey u hod-ârâdur, leşker-i İslâm-ı Allah saklaya" dediklerini nakleder. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 449-450), kalenin 12 günde tamamlanıp toplarının yerleştirildiğini, bu vesile ile şenlikler yapıldığını, 8 Muharrem/13 Eylül'de Tırgovişte'ye hareket edildiğini yazar. Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 171), kalenin 15 günde bitirildiğini nakleder.

³⁴¹ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 78-79. Âli (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 678) ve ondan naklen Peçuylu (bk. *Tarih*, II, 171-172), Bükreş'ten kalkan ordunun altı günde Tırgovişte'ye vardığını, burada bir ay kalındığını yazar. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 450), altı günlük yolculukla 13 Muharrem/18 Eylül'de Tırgovişte'ye varıldığını, kalenin tam bir ayda tamamlandığını nakleder. Talikizâde (*Şehnâme-i Hümayûn*, s. 413), etrafta hiç taş bulunmadığından Tırgovişte Kalesi'nin ahşaptan yapılmak zorunda kalındığını nakleder. Bükreş ve Tırgovişte kalelerinin inşası için ayrıca bk. Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 265.

³⁴² Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, s. 450. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 80), kaleyi tamamlayan serdar-ı ekremin Evâhir-i Muharrem 1004/26 Eylül-5 Ekim 1595'de şehirden ayrılarak bir-iki mil uzakta konduğunu kaydeder. Âli (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 678), tarih vermeksizin, Sinan Paşa'nın Tırgovişte'den ayrıldıktan sonra kışlaklık bir mahalde konduğunu yazar.

³⁴³ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 266-268. Topçular Kâtibi'nin (bk. *Tarih*, I, 80), müttefiklerin ordusunun 70 bin kişiden oluştuğuna dair ifadeleri abartılıdır.

kimsenin öte yakaya geçirilmemesini ve Bükreş'te yoklama yapılacağını bildirmek üzere o tarafa ulaklar gönderilmesi; bütün asker bir araya toplandıktan sonra Tırgovişte'yi kurtarmak için geri dönülmesi kararlaştırıldı.

Cebri yürüyüşle iki konakta Bükreş'e varıldı ve askere 15 gün oturak emredildi. Sinan Paşa bir taraftan Gazi Giray'ın yetişmesini ümit ederken bir taraftan da Rusçuk havalisinden yeni asker getirtmeye uğraşıyordu. Lâkin mevcut askerin ekseri, asıl vazifelerini bırakmış, Topçular Kâtibi'nin ifadesiyle, "ticâret" yapıyorlardı. Düşmandan herhangi bir tehdit gelmeyeceği düşüncesinde idiler. Herkes, "şimden sonra rûz-i kasım karîbdir, seferden 'avdet olundu" diye bir an evvel köprüye ulaşp, ganimetleriyle karşıya geçme sevdasında idi. Bu hâl karşında Veziriazam Sinan Paşa, bir hayli öfkelenildi ve üç gün içinde askerlerin ağaları kapısında yoklamaya tâbi tutulacağını, sefere memur olup orduda mevcut bulunmayanların dirliklerinin kesileceğini ilan ettirdi³⁴⁴.

Tırgovişte muhasarası ise gittikçe şiddetleniyordu. Sigismund ve Mihail, hisara lağımlar ve toplarla hücum edip, çitlerden yapılan palankayı ateşe verdiler. Ayrıca kalenin hendeğini sazlarla doldurup, üzerine nefit dökerek yaktılar. Bir yandan duman bir yandan top ve tüfek ateşiyile boğuşan müdafiler, yardım gelmeyeceğini anlayıp bir hurûc harekâtı gerçekleştirdiler. Fakat hemen tamamı ya şehid ya da esir oldular. Ali Paşa ve İlbasan Sancakbeyi Bali Bey yaralı bir halde düşmanın eline geçtiler. Sigismund ve Mihail, 18 Ekim'de kaleyi zaptedip lağımla yıktılar³⁴⁵. Serdar-ı Ekrem Sinan Paşa, çadırları ve ağırlıkları Bükreş'te bırakıp, Tırgovişte'ye hareket etmek üzereyken, kalenin düştüğü haberi geldi. Sigismund ve Mihail'in ise, Kalugeran Boğazı'nı tutmak için başka yollardan buraya yöneldikleri öğrenildi³⁴⁶.

Son hadiseler Osmanlı ordusunda büyük bir paniğe yol açtı. Yoklama neticesinde ordunun ekserinin çoktan dönüş yolunda olduğunu gören Sinan Paşa,

³⁴⁴ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 80-81. Talikîzâde (*Şehnâme-i Hümayûn*, s. 413), Sinan Paşa'nın korkusundan ormanlara sığınan düşmanın serdar-ı ekremi Tırgovişte'den ayrılmasından sonra saldırıya geçtiklerini yazar. Müellif, Sinan Paşa'nın Tırgovişte'nin yardımına gitmemesi sebeplerini de, şiddetli yağmurların başlaması, 100 bin kadar esir almış olan askerlerin memleketlerine dönmek istemeleri ve ulufelerini alan kapıkullarının emir dinlememesi olarak sıralar. Selânikî (bk. *Tarih*, II, 534), Sinan Paşa'nın Gurre-i Rebiülevvel/4 Kasım'da İstanbul'a ulaşan mektuplarında, paşanın kendisi Tırgovişte'den ayrıldıktan az sonra kalenin düştüğünü haber alınca cebri yürüyüşle ikinci gün Bükreş'e geldiğini bildirdiğini kaydeder.

³⁴⁵ Muhasaranın safahâtı için bk. Sinan Paşa'nın mektuplarından naklen Selânikî, *Tarih*, II, 533-534; Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 81; Âli, *Künhü'l-ahbâr*, III, 678-680; Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 268.

³⁴⁶ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 82. Müellif, sehven, Tırgovişte'nin düştüğü haberinin 4 Safer/9 Ekim'de Bükreş'teki serdar-ı ekreme ulaştığını nakleder. Âli (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 679), geriye dönülüp Tırgovişte'nin yardımına gidilmesinin düşünüldüğünü, ancak ormandan çıkan 300 kadar düşman askerinin 6000 Rumeli askerini bozguna uğratmasıyla bundan sarfınazar edildiğini; bu son hadisenin sulhü önce Osmanlıların bozmasından kaynaklanan bir ceza olduğunu yazar.

İstanbul'a gönderdiği mektubundaki ifadesiyle, "Erdel melâ'inün tüfeng-endâzlarına olanca asker mukabele idüp mukateleye mukavemet idemedükleri gündün rûşen olmağla" Yergöğü'ne, oradan da Rusçuk'a çekilme emri verdi. Düşmanın eline geçmesin diye Bükreş'e konulan topları ve cebe-hâneyi çıkartıp kaleyi yıktırdı. Kendi iddiasına göre, kapıkulu her hususta serkeşlik etmekteydi ve Gazi Giray, Ferhad Paşa'nın "sû-i tedbiri" yüzünden yardıma gelmemiştir³⁴⁷.

Serdar-ı ekrem, Satırcı Mehmed Paşa'yı daha evvel maiyetine verdiği asker ve kul-oğulları ile Vidin ve Niğbolu muhafazasına memur etti. Ordunun çekilişini emniyete almak üzere Bükreş'te bir miktar asker bırakıp ve bunlara ileriye gitmemelerini sıkı sıkıya tembihleyip gece yarısı yola çıktı. Kalugeran'ı 14 saate geçerek boğazın çıkışında otağını kurdurdu. Sokolluzâde Hasan Paşa, toplar ve cebe-hâne ile birlikte bir gün; Bükreş'te kalan asker de dört gün sonra gelip orduya katıldılar. Yeniden hareketle geçen Sinan Paşa, Yergöğü Kalesi'nde, Tuna'ya yakın bir mahalde kondu. Burada üç gün oturak emreden Sinan Paşa, sonu felaket olacak bir kararlar, köprüden kimsenin geçmesine izin vermedi. Askerin yanında, on binden fazla araba ve koçı ile sayısız esir vardı. Köprüye emin ve kâtip tayin edilip iki gün boyunca pencik toplandı. Bunun üzerine askerlerden bazıları arabalarla Tuna boyunca ilerleyip, Zıştovi, Rahova ve Niğbolu'dan gemilerle karşıya geçtiler³⁴⁸.

Düşmanın Yergöğü'ne yaklaştığı haber alınınca Osmanlı ordusunda büyük bir panik baş gösterdi. Sinan Paşa, daha o gece kapıkulu askerine köprüden Rusçuk yakasına geçmelerini emretti. Şahî darbzenler ve cebe-hâne, yine gece karanlığında karşıya nakledildi. Bir hayli asker köprü sırası beklemeyip gemilerle karşıya can attı. Sinan Paşa da sabah namazını kıldıktan sonra bir şaykayla Tuna'daki adaya geçti. Askerin büyük kısmı, ağırlıklar, esirler ve yük hayvanları ise hâlâ Yergöğü tarafındaydı. Geride kalan askerlerden bazıları Yergöğü Kalesi'ne sığındılar. Diğerleri ise hep birlikte köprüye hücum ettiler. Zaten dar olan köprünün başında, yük hayvanları

³⁴⁷ Selânikî (bk. *Tarih*, II, 534), serdar-ı ekremin mektuplarındaki bu ifadelerini naklettikten sonra şahsî değerlendirmesini, "kapu-halkınun ekseri tok ve doyum vilâyet-i Eflâk esirlerin sürüp geldiler. A'dâ-yı dîn leşker-i İslâm ardına düşüp, geldiğin göricek toyumlugin birağup, cenge karşı turmak muhâl ü mümteni' idüğün Serdâr Sinan Paşa hazretleri dahi yakinen ma'lûm idinüp" sözleriyle ortaya koyar. Âlî (bk. *Kühü'l-ahbâr*, III, 680-681), tam yardıma gitmeye hazırlanırken Tırgovişte'nin düştüğü haberi gelince Sinan Paşa'nın ve askerinin büyük bir korku ve paniğe kapıldığını, serdar-ı ekremin kendi yaptığı Bükreş Kalesi'nin yakıp kaçmaktan başka bir çare bulamadığını nakleder. Bu sırada Gazi Giray Boğdan'da bulunduğunu, reayanın hana müracaat edip kendilerine Tatarlardan bir sancakbeyi tayin edilmesi istediklerini, hanın da bunu serdar-ı ekreme iletliğini, ancak Sinan Paşa'nın teklifi reddettiğini kaydeder.

³⁴⁸ Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 82-84. Köprüde pencik toplattırması dolayısıyla Sinan Paşa'ya yönelik tenkit için bk. Âlî, *Kühü'l-ahbâr*, III, 688-689.

birbirlerini ve aralarındaki insanları çığnediler. Köprüdeki izdihamda da birçok asker Tuna'ya düşüp boğuldu. Karavula tayin edilen Sokolluzâde Hasan Paşa, düşmanın öncülerini ilen yapılan muharebede yanındaki askeri tamamen dağılınca adamları tarafından zorla bir şaykaya bindirilip adaya geçirildi. Eflâk-Erdel ordusunun tüfekli piyadeleri, karşıya geçmeyi bekleyen Osmanlı askerine saldırdı. Bu arada düşman topçusu, köprüyü dağıttı. Akıncılar, cerahorlar ve yürükler, tabura girip düşmana karşı koymaya çalıştılsa da birçoğu şehid oldu. Satırcı Mehmed Paşa'nın adadan düşmanı topa tutması, karşı kıyıdaki kıyıyı engellemeye yetmedi. Akıncı ocağı o gün, tarih sahnesinden çekilmelerine yol açacak ağır bir darbe yedi³⁴⁹. Osmanlı ordusundan geride kalanları neredeyse imha eden Erdel-Eflâk ordusu, ardından Yergöğü'nü kuşattı. Silvio Piccolomini'nin komutasındaki İtalyan topçuların mahareti sayesinde 27 Ekim'de kaleyi ele geçirdi³⁵⁰.

Ruşçuk yakasından bütün bu olan biteni izlemekten başka bir şey yapamayan Sinan Paşa, askerlerin, “Senin gibi gayretsiz hamiyetsiz serdarın işi her zaman böyle olur” hakaretleri arasında İstanbul'un yolunu tuttu³⁵¹. Daha Harami Deresi'ne geldiğinde sadaret mührü elinden alındı ve şehre girmesine izin verilmedi. Hatta düşman karşısında uğranılan bütün maddi kayıpların kendisine tazmin ettirilmesi gündeme geldi. Veziriazamlığa Tekeli Mehmed Paşa'yı getiren III. Mehmed, baharda bizzat sefere çıkma kararı aldı. Mehmed Paşa'nın hasta yatağından kalkamayıp kısa bir süre sonra ölmesi üzerine Sinan Paşa son bir kez daha mührü eline aldı. Bir taraftan Radval'ı Eflâk voyvodalığına getirip Mihail'i amaçlarken bir taraftan da bahardaki seferin hazırlıklarını tamamlamaya çalıştı. Ancak, bu seferi göremeden 5 Şaban 1004/3 Nisan 1596'da hayata gözlerini yumdu³⁵².

³⁴⁹ Bu muharebe için bk. Topçular Kâtibi, *Tarih*, I, 84-85; Selânikî, *Tarih*, II, 534, 536-537; Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, III, 688-690; Mehmed bin Mehmed, *Nuhbe*, s. 456-457; Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 268-269.

³⁵⁰ Jorga, *Osmanlı Tarihi*, III, 268-269. Selânikî (bk. *Tarih*, II, 537-538), düşmanın iki günlük kuşatmayla Yergöğü Kalesi'ni aldığını nakleder. Topçular Kâtibi (bk. *Tarih*, I, 85-86), düşmanın üç günlük bir muhasara neticesinde 10 Safer/15 Ekim'de kaleyi ele geçirdiğini yazar. Âlî (bk. *Künhü'l-ahbâr*, III, 690), muhasaranın üç gün sürdüğünü yazar. Mehmed bin Mehmed (bk. *Nuhbe*, s. 457-458), kalenin muhasaraya üç gün dayanabilip, 26 Safer/31 Ekim'de düştüğünü kaydeder.

³⁵¹ Selânikî, *Tarih*, II, 537. Sinan Paşa'ya yönelik eleştiriler için ayrıca bk. Âlî, *Künhü'l-ahbâr*, III, 690-692.

³⁵² Geniş bilgi için tezimizin Sinan Paşa'nın “Beşinci Veziriazamlığı ve Ölümü” bölümüne bakınız.

SONUÇ

Bu çalışma, Kanunî, II. Selim, III. Murad devirlerinin tamamını ve III. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarını yaşamış, bu uzun ömründe “Yemen Fatihî”, “Tunus Fatihî”, “Yanık Fatihî” ve “Koca” sıfatlarıyla tarihe geçmiş, son iki padişaha beş defa veziriazamlık yapmış olan Sinan Paşa'ya hasredilmiştir.

Sinan Paşa, Osmanlı tarihçiliğinde genel itibariyle menfi bir şekilde resmedilmiştir. Bunda en büyük pay, Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ında paşa hakkında yazdıklarıdır. Hayatı boyunca kendine hemen daima Sinan Paşa'ya muhalif hiziplerden hâmler seçen ve son olarak Yanık'ın fethi (1594) vesilesiyle kendisini affettirmeyi deneyip yine başarısız olan Âlî, 16. yüzyıl tarihçiliği için klasikleşen/klasikleştirilen bu eserinde adeta paşanın kara kalemi olmuştur. Sinan Paşa'yı her vesileyle ve yer yer garaza varan acı bir dille tenkit etmiş, hatta bunu yapabilmek için hadiselerin seyrinde tahrifata varan kurgular yapmış, sahte mektuplar uydurmuştur. Sadece Sinan Paşa'ya değil, onunla hemhâl olan herkese, oğluna, akrabalarına, adamlarına, siyaseten ona destek verenlere vs. çuvaldız batırmadan geçmemiştir. Sinan Paşa'nın isteğiyle Yemen ve Tunus fütûhâtını kaleme alan Rumûzî, yine paşanın maiyetinde Avusturya savaşının ilk yıllarını anlatan Talikîzâde, Âlî tarafından isimleri zikredilmek suretiyle yalancılıkla itham edilmiş, eserleri sonraki müellifler nezdinde önemsizleştirilmiştir.

Mustafa Âlî'den bağımsız olarak eserini yazan ve Sinan Paşa'nın son zamanlarına yetişen Hasan Beyzâde de, onunki kadar keskin bir kalemle olmasa da bu Sinan Paşa portresi ve profiline katkıda bulunmuştur. Bu iki müellifin Sinan Paşa hakkında yazıp çizdiklerini sırasıyla Peçuylu, Kâtib Çelebi ve Namia ana hatlarını bozmadan nakletmiş ve bazen yeni ilavelerle kemikleştirmiştir. Şimdiye kadar, az sayıdaki istisnalar bir tarafa bırakılacak olursa, araştırmacılar da bu güçlü sese kulak vermişlerdir. Biz, arşiv vesikaları, Sinan Paşa'yla muasır ve muahhar yerli ve yabancı kaynaklar, paşanın telhis ve vakfiyeleri, halihâzırdaki araştırmaların ışığında paşanın yeni bir biyografisini tespit ve tesis etmeye çalıştık.

Evvela ailesi ve menşeyinden başlamak üzere Enderûn'a alınışından ölümüne kadar Sinan Paşa'nın kariyeri takip edildi. Araştırmalarda sıkça dillendirilen küçük yaşta devşirildiğine dair iddialara mukabil, vakfiyelerinden ve telhislerinden kati olarak

anlaşıldığı üzere Sinan'ın kendisi değil babası Ali'nin, devşirme ya da kuvvetle muhtemel mühtedi bir Arnavut idi. Aile daha Ali Bey'in şahsında Osmanlı idarî sistemi içinde kendine yer bulmuş, yükselmeye başlamış ve Sinan'dan önce ağabeylerinden bazıları Enderûn'a alınmıştı. Sinan'ın da, telhislerinden hareketle, takriben 1530 ortalarında Saray'a girdiği tarafımızca tespit edildi. Ancak hayatının bu dönemine dair, bir ara Kanunî'nin çukadarlığını yaptığından ve Saray'daki son vazifesinin çaşnigirbaşılık olduğundan ibaret mevcut malumatın fazlasına ulaşamadı.

Sinan Paşa'nın taşra vazifeleri, Trablus, Gazze, Malatya sancakbeylikleri ve Karaman, Erzurum, Halep, iki defa Mısır ve birinci veziriazamlığından azlinden sonraki Şam beylerbeyiliği idi. Bunlardan Karaman beylerbeyiliği şimdiye kadarki araştırmalarda yer almıyordu. Keza, mezkûr sancakbeylikleri ve beylerbeyilikleri sırasındaki faaliyetleri, kendisine yüklenen vazifeler, bunların ifa ve icrasındaki başarı ya da başarısızlıkları fazla bilinmiyordu. Mühimme defterleri, kronikler ve çeşitli araştırmalardan istifadeyle bu boşluk doldurulmaya gayret edildi. Görebildiğimiz kadarıyla Sinan Paşa, başarılı bir idareci idi. Mesela Gazze sancakbeyiliği sırasında urbana karşı yürüttüğü mücadelesinde muvaffak olmuştu; kısa sürelerle kaldığı Karaman ve Erzurum'da yeteneklerini sergileme fırsatı bulamadıysa da Halep ve bilhassa ikinci Mısır beylerbeyiliğinde önemli işlere imza attı. Mısır'ı mâlî, ticarî, idarî açıdan ıslah etti; İskenderiye halicini temizletti; Mihrimah Sultan'ın Arafat'tan Mekke'ye getirttiği suyolunu tamamlattı; Kâbe'nin etrafına 360 kubbenin yapılmasına dair kendisi İstanbul yolunda iken hayata geçirilmeye başlanan planı hazırladı; İnebahtı bozgunu sonrası donanmanın yeniden inşasına katkıda bulundu.

Taşra idareciliklerinde gösterdiği başarılar, Sinan Paşa'ya Kubbealtı'nın kapılarını açtı. Paşanın, altıncı vezirlikten üçüncü vezirliğe yükselişi ancak önündeki isimlerin ölümüyle mümkün olabildi. Sadaret mührünü toplamda beş kere eline alması ise, ancak idare sanatı konusundaki bilgisi ve kabiliyeti ile bunları uygulamadaki maharetinin mahsulü idi. Özellikle 1580 sonlarına doğru devletin yaşadığı iktisâdî kriz ve bununla bağlantılı idarî kaos günlerinde, mühür dönüp dolaşır bir kurtarıcı olarak onun eline teslim edildi. Çalışmamızda Sinan Paşa'nın hayatının bu safhası, önce İstanbul merkezli olarak, yani rakipleri ile kavgaları, siyaset arenasında tutunabilmek için kurduğu ilişkiler, mükerreren veziriazam yapılmasına ve bu makamdan azledilmesine yol açan âmiller ve aktörler noktasından incelendi. Bu, şahsî bir kariyer öyküsünün takibi olduğu kadar, devletin o tarihlerdeki dahilî gündeminin de anlaşılması

ve anlatılması denemesidir. Son olarak da Sinan Paşa'nın, evkafı, metrukâtı, ailesi ve akrabalarını inceleyip, kendisinin ve muasırlarının kaleminden Sinan Paşa'yı naklettik

Sinan Paşa'nın veziriazam sıfatıyla takip ettiği haricî politikaları ayrı bir bölümde inceleme ihtiyacı duyduk. Zira tarih yazımımızda Osmanlı İmparatorluğu'nun 16. asrının son çeyreği önce İran sonra da Avusturya'ya karşı yürütülen harplere tabir-i caizse adeta tahsis edilmiştir. Sokollu Mehmed Paşa'nın kuzeyde Moskova, Lehistan ve Kazaklar, batıda da Avrupa'nın yükselen yıldızı İspanya'ya karşı inşa ve icra ettiği politikanın akıbetinin ne olduğu sorusu, bu iki savaşın heyecanı arasında kaybolup gitmiştir. Sinan Paşa'nın, uzun sayılabilecek bir süre beraber çalıştığı Sokollu Mehmed Paşa'nın dış politika önceliklerini esas itibarıyla benimsediğini söyleyebiliriz. Ancak bunun bir taklit değil, takip olduğunu vurgulamak gerek. Mesela Sinan Paşa, Sokollu'yu Kazaklar meselesinin çözümünde Lehistan'a karşı yeterince sert olmamakla eleştirmiş ve selefinin kuzey siyasetini yeniden yorumlamıştır. İkinci veziriazamlığının hemen başında Lehistan'ın Osmanlı sınırına yakın kalelerinin fethini gündeme getirdi. Böylece hem Leh topraklarından Osmanlı arazisine gerçekleştirilen ardı arkası gelmez Kazak saldırıları önlenecek hem de Moskova'yı Kafkaslardan uzak tutmak için bu zamana kadar Astrahan'ın fethine yoğunlaşan ama her defasında neticesiz kalan politika nihayet başarıya ulaşacaktı. Bu fikrini III. Murad'a da kabul ettirip sefer hazırlıklarını başlattıysa da gerek arabulucuların girişimleri gerekse Lehistan'ın Kazakları cezalandırmayı ve harac ödemeyi taahhüd etmesi üzerine savaş planlarını erteledi.

Yine Sokollu Mehmed Paşa, Lehistan'daki taht krizi ve İran harbinin baskısıyla, İspanya'nın yükselişini dengelemek için yalnızca diplomasiyi kullanmış, İngilizler, Fransızlar, Endülüs Müslümanları ve Felemenklileri bu müşterek tehdide karşı bir araya getirmeye uğraşmıştı. İspanya'nın durdurulması, 1590 sonbaharından itibaren Sinan Paşa'nın da dış politika mesaisinin temel meşgalesi oldu. Değişen konjonktüre paralel olarak Sinan Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun inisiyatifi ele alıp meseleyi kalemle değil kılıçla çözmesi gerektiğini savundu. İspanya'yı ezecek büyük bir donanmanın inşasına başladı, hatta Sakarya-İzmit Kanalı projesini hayata geçirmeye çalıştı.

Kendisi ikinci defa veziriazamlıktan alınca politikası terkedildiyse de aynı makama üçüncü defa geri döndüğünde aynı yolda yürümeye niyetliydi. Bunun için Avusturya ile 1591'den itibaren yaşan krizi sonlandırmaya uğraştıysa da mâni olamadı. Belgrad yolunda iken dahi donanmanın İspanya seferi için hazırlanmasına dair İstanbul'a emirler gönderdi. Ancak Avusturya savaşının uzama istidadı göstermesi ve

kısa sürede Osmanlılar aleyhine dönmesi yüzünden İspanya meselesinden sarfinazar etmek zorunda kaldı. Yeri gelmişken, Sinan Paşa'nın şahsi hırsı sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu'nu Avusturya ile harbe sürüklediğine dair hem bazı yerli ve yabancı müelliflerin eserlerinde hem de araştırmalarda sıkça telaffuz edilen iddianın, arşiv vesikalarına uygun düşmediğini ilave etmemiz gerek. Sinan Paşa üçüncü veziriazamlığına tayin edildiğinde, Lehistan'daki kriz sebebiyle 1591'den itibaren Osmanlılar ile Avusturyalılar arasında gitgide artan gerginliği, bir taraftan Prag yönetimiyle diplomatik temas kurarak öte yandan sınırlarda askerî tedbirler alarak dizginlemeye uğraşmış, nispeten muvaffak olmuş, ancak Bosna'da yaşanan Kulpa faciası savaşı kaçınılmaz kılmıştır.

Sinan Paşa'nın komutan kimliğini de müstakil bir bölümün konusu olarak işledik. Yemen ve Tunus'u fethi ile İran ve Avusturya serdarlıklarını, belki biraz da bir biyografinin sınırlarını zorlamak pahasına genişçe ele aldık. Zira meselâ Âlî'nin *Künhü'l-ahbâr*'ında, Yemen'deki başarının Özdemiroğlu Osman Paşa ve Behram Paşa'ya, Tunus'daki fütûhâtın da Kılıç Ali Paşa'ya ait olduğu, Sinan Paşa'nın ise haksız yere Yemen ve Tunus fatihi olarak anıldığına dair anlatımın tahkiki elzemdi.

BİBLİYOGRAFYA

1) ARŞİV KAYNAKLARI

A) BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

KK, 218, 227, 228, 237, 238, 253, 311.

A. RSK, 1472, 1469, 1472, 1473.

A. NŞT, 1081.

C.EV, 29050.

MAD, 487.

MD, 2, 4, 14/1-2, 15-17, 23-27, 29, 39-40, 42-43, 45-48, 61-62, 64-67, 69, 70.

Mühimme Zeyli, 4, 6.

B) TOPKAPI SARAYI MÜZESİ ARŞİVİ

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (=TSMA.d), nr. 3533/0005; 3533/0006; 3585/0003; 5642; 7001.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (=TSMA.e), nr. 8208.

C) VAKIFLAR GENEL MÜDÜRLÜĞÜ ARŞİVİ

570 numaralı defterin 139. sayfa 87. sırasında kayıtlı İstanbul'da Sinan Paşa'nın 6 Receb 994 tarihli vakfiyesinin sureti.

629 numaralı defterin 523. sayfa 383. sırasında kayıtlı İstanbul'da "Yemen Fatihi Sinan Paşa Vakfı"na ait Rebiülevvel 996 tarihli vakfiye.

D) YAYINLANMIŞ ARŞİV DEFTERLERİ

3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560): Özet ve Transkripsiyon, Ankara 1993.

5 Numaralı Mühimme Defteri: 973/1565-1566, Ankara 1994.

6 Numaralı Mühimme Defteri: 972/1564-1565: Özet, Transkripsiyon ve İndeks, I-II, Ankara 1995.

7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976/1567-1569): Özet-Transkripsiyon-İndeks, I, Ankara 1998; II-III, Ankara 1999.

12 Numaralı Mühimme Defteri: 978-979/1570-1572: Özet, Transkripsiyon ve İndeks, I-II, Ankara 1996.

BİNGÜL, Harun, *Mühimme Zeyli Kataloğu'ndaki 5 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2002.

BOSTANCI, H. Muharrem, *19 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

ÇAKIR, İbrahim Etem, *10 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (s. 179-356)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006.

ÇELİK, Sıtkı, *21 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

İZGİ, Şuayib, *986 (1578) Tarihli 32 Numaralı Mühimme Defteri: [s. 201-400] Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.

KAR, Serdar, *63 Numaralı Mühimme Defteri (995-996/1587-1588), (Özet ve Transkripsiyon)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

KARACA, Mustafa, *68 Numaralı Mühimme Defteri (Tasnif-Transkripsiyon)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, Ankara 1999.

KAYGUSUZ, Zülfiye, *10 Numaralı Mühimme Defterinin Tahlil ve Transkripsiyonu (s. 1-178)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2006.

Mühimme Defteri 44, haz. Mehmet Ali Beyhan, İzmir 1995.

Sultanın Emir Defteri (51 Nolu Mühimme), haz. Hikmet Ülker, İstanbul 2003.

YILDIRIM, Filiz, *1141 Numaralı ve 1593-1595 Tarihli Tahvil Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme-Dizin)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2010.

YILDIZ, Hasan, *49 numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-Metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.

YÜCEL, Kazım Kürşat, *18 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil-metin)*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

2) KAYNAK ESERLER

Ahmed Resmî, *Hamiletü'l-Küberâ*, haz. Ahmet Nezihi Turan, İstanbul 2000.

AKDOĞAN, Nida Millik, *Dâ'i-i Fâkir:Tarih-i Engürüs ve Feth-i Eğri (Tahkikli Neşir)*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar 2005.

AKILLI, Kadir, *Peçevî Tarihi (184b-218a, Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

Âsafî Dal Mehmed Çelebi ve Şecâ'atnâme, haz. H. Mustafa Eravcı, İstanbul 2009.

AYCİBİN, Zeynep, *Kâtib Çelebi, Fezleke, Tahlil ve Metin*, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2007.

BAŞTÜRK, Sadettin, *Telhîsi'l-Berku'l-Yemânî/Ahbârü'l-Yemânî (Tahlil ve Metin)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Erzurum 2010.

Câfer İyânî, *Tevârih-i Cedid-i Vilayet-i Üngürüs(Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595)*, haz. Mehmet Kirişcioğlu, İstanbul 2001.

DİNÇ, Beyhan, *Peçevî Tarihi (250b-284a Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Ebubekir bin Abdullah, *Şark Seferleri, (Târih-i Osmân Paşa*, haz. Yunus Zeyrek, Ankara 2001, İçinde).

ERTAŞ, Kasım, *Gelibolulu Mustafa 'Âli'nin Nasîhatu's-selâtîn İsimli Eserinin Tenkitli Metni*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.

Gelibolulu Mustafa Âlî veKühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri, I-III, haz. Faris Çerçi, Kayseri 2000.

Gelibolulu Mustafa ÂLÎ, *Câmi'u'l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr*, haz. Ali Öztekin, Ankara 1996.

Hasan Bey-zâde Târîhi, Metin (926-1003/1520-1595), II;Metin ve İndeks (1003-1045/1595-1635), III, haz. Şevki Nezihî Aykut, Ankara 2004.

ILGAZ, Eribe, *Zîrekî Tarih-i Feth-i Kıbrıs (İkinci Kısım)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1961.

Kâtib ÇELEBÎ, *Tuhfetü'l-Kibar ve fî Esfari'l-Bihar*, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1980.

KAYAYURT, Zuhâl, *Peçevî Tarihi (317b-351a, Metin, Dizin, Özel Adlar Sözlüğü)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.

Mehmed bin Mehmed, *Mehmed bin Mehmed Er-Rûmî (Edirneli) 'nin Nuhbetü't-Tevârih ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı (Metinleri, Tahlilleri)*, haz. Abdurrahman Sağırlı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

MENDE, Rana von, *Mustafa 'Âli's Fursat-nâme: Edition und Bearbeitung einer Quelle zur Geschichte des persischen Feldzugs unter Sinân Pasa 1580-1581*, herausgegeben von Gerd Winkelhane, Berlin 1989.

Mustafa Sâfî'nin Zübdetü't-tevârihi, I-II, haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, Ankara 2003.

Mustafa Rumûzî, *Fetih-nâme-i Tunus ve Halku'l-vâd*, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, nr. TY. 6045.

Mustafa Naimâ, *Târîh-i Na'imâ*, I, haz. Mehmed İpşirli, Ankara 2007.

Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri-I, Manzûm Sûrnâmeler, haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2008, s. 355-641 (Gelibolulu Mustafa Âlî'nin *Câmi'u'l-Buhûr Der-Mecâlis-i Sûr* adlı eserinin transkribe metni).

Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri-II, İntizâmi Sûrnâmesi, haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2009.

Osmânzâde Tâ'ib Ahmed, *Hadikatü'l-Vüzerâ*, İstanbul 1271.

ÖZTÜRK, Necdet, “Kazasker Vusuli Mehmed Çelebi ve Selim-nâmesi”, *Türkiyat Araştırmaları*, sayı: 50 (İstanbul 1987), s. 9-108.

Peçuylu, *Tarih*, II, İstanbul 1283.

Romen Kaynak ve Kroniklerinde Türk Tarihi, I, Kronikler, haz. Mehmet Ali Ekrem, Ankara 1993.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, I; *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)*, II, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999.

Seyyid Lokman, *Zübdetü't-tevârih*, Türk İslâm Eserleri Müzesi Kütüphanesi, nr. 1973.

SUNGUR, Çetin, *Rahîmîzade İbrahim Harîmî Çavuş'un “Zafername-i Sultan Murad Han” Adlı Eseri'nin Transkripsiyonu*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 1998.

ŞENÇOBAN, Aysel, *Andelîb, Târih-i Feth-i Üngürüs, Tahlîl ve Metin*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1965.

Topçular Kâtibi 'Abdülkadir (Kadrî) Efendi Târihi (Metin ve Tahlîl), I, haz. Ziya Yılmaz, Ankara 2003.

ÜZÜMCÜ, Hamza, *Zafer-nâme-i Ali Paşa (Transkript ve Değerlendirme)*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2008.

WOODHEAD, Christine, *Ta'likî-zâde's Şehnâme-i Hümayûn, History of the Ottoman Campaign to Hungary 1593-1594*, Berlin 1983.

Yemen'de Osmanlı İdâresi ve Rumûzî Târihi, I-II, haz. Hulûsi Yavuz, Ankara 2003.

3) MÜNŞEAT MECMUALARI

Feridun Bey, *Münşeâtü's-Selâtîn*, II, İstanbul 1275.

Gelibolulu Mustafa Âlî, *Menşei'l-İnşâ*, haz. İ. Hakkı Aksoyak, Ankara 2007.

4) ELÇİLİK RAPORLARI VE SEYAHATNÂMELER

ANTELMÎ, Bonifacio, *Relazione* (1576), *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, XIV, Costantinopoli: relazioni inedite: 1512-1789, a cura di Maria Pia Pedani-Fabris, Padova 1996, s. 193-199.

BERNARDO, Lorenzo, *Relazione* (1592), *Le Relazioni Degli Ambasciatori Veneziani Al Senato durante il Secolo decimosesto*, Serie III,Cilt II, haz. Eugenio Alberie, Firenze (Floransa)1844, s. 321-426.

Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice (1581-1591), VIII,ed.Horatio F. Brown,London 1894, URL: <http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=95198>.

Calendar of State Papers Relating to English Affairs in the Archives of Venice (1592-1603), IX, ed. Horatio F. Brown, London 1897, URL: <http://www.british-history.ac.uk/report.aspx?compid=95199>.

CONTARINI, Paolo, *Relazione* (1583), *Le Relazioni Degli Ambasciatori Veneziani Al Senato durante il Secolo decimosesto*, Serie III,Cilt III, haz. Eugenio Alberie, Firenze (Floransa)1855, s. 209-250.

CORRER, Giovanni, *Relazione* (1578), *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, XIV, Costantinopoli: relazioni inedite: 1512-1789, a cura di Maria Pia Pedani-Fabris, Padova 1996, s. 225-257.

DONA, Leonardo, *Relazione* (1596), *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, XIII, haz. Luigi Firpo,*Constanipoli 1590-1793*, Torino 1984, s. 309-370.

GERLACH, Stephan, *Türkiye Günlüğü (1573-1576)*, I; *Türkiye Günlüğü (1577-1578)*, II, ed. Keman Beydilli, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2006.

MORO, Giovanni, *Relazione* (1590), *Le Relazioni Degli Ambasciatori Veneziani Al Senato durante il Secolo decimosesto*, Serie III,Cilt III, haz. Eugenio Alberie, Firenze (Floransa)1855, s. 323-380.

MOROSİNİ, Gianfrancesco, *Relazione* (1585), *Le Relazioni Degli Ambasciatori Veneziani Al Senato durante il Secolo decimosesto*, Serie III, Cilt III, haz. Eugenio Alberie, Firenze (Floransa)1855, s. 251-322.

ÖZKAN, Nevin, *Modena Devlet Arşivi'ndeki Osmanlı Devleti'ne İlişkin Belgeler (1485-1791)*, (Tıpkıbasım-Çeviri-Değerlendirme), s. 48-61.

Reinhold Lubenau *Seyahatnamesi, Osmanlı Ülkesinde, 1587-1589*, I-II, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2012.

SCHWEIGGER, Salomonr, *Sultanlar Kentine Yolculuk (1578-1581)*, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2004.

SEİDEL, Friedrich, *Sultanın Zindanında, Osmanlı İmparatorluğu'na Gönderilen Bir Elçilik Heyetinin İbret Verici Öyküsü (1591-1596)*, çev. Türkis Noyan, İstanbul 2010.

SORANZO, Giacomo, *Relazione* (1576), *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, XIV, Costantinopoli: relazioni inedite: 1512-1789, a cura di Maria Pia Pedani-Fabris, Padova 1996, s. 201-223.

SORANZO, Giacomo, *Relazione* (1584), *Relazioni di Ambasciatori Veneti al Senato, tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, XIV, Costantinopoli: relazioni inedite: 1512-1789, a cura di Maria Pia Pedani-Fabris, Padova 1996, s. 259-310.

VRATISLAV, Baron V., *Baron Vratislav'ın Anıları, XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'ndan Çizgiler*, çev. M. Süreyya Dilmen, İstanbul 1998.

ZANE, Matheo, *Relazione* (1594), *Le Relazioni Degli Ambasciatori Veneziani Al Senato durante il Secolo decimosesto*, Serie III, Cilt III, haz. Eugenio Alberie, Firenze (Floransa) 1855, s. 381-444.

5) ARAŞTIRMA ve İNCELEMELER

AÇAN, Ahmet Rıza, *Tunus'un Fethi (1574), Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, III'ncü Cilt 3'ncü Kısım Eki*, Ankara 1978.

AFYONCU, Erhan, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, İstanbul 2012.

- _____, “Sokollu Mehmed Paşa”, *DİA*, XXXVII, 354-357.
- AGOSTON, Gabor, “Macaristan’da Osmanlı-Habsburg Serhadı (1541-1699): Bir Mukayese”, *Osmanlı*, I, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 443-451.
- AHISHALI, Recep, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul 2001.
- AK, Mahmut, “Osmanlı-Macar Siyasetinde Önemli Bir Temsilci: Sadrazam Lala Mehmed Paşa”, *Tarih Dergisi*, sayı: 49 (2009/1), İstanbul 2010, s. 27-46.
- Al-Arnâvut Muhammed M., *Mu’tiyat ‘an Dımaşk ve Biladi’ş-Şam el-Cenubiyye fi Nihayeti el-Karni’s-Sadis ‘Aşer*, Şam 1993.
- ALLAHVERDİ, Reyhan Şahin, *Özdemiroğlu Osman Paşa ve Dönemi (1527-1585)*, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2012.
- AND, Metin, *Kırk Gün Kırk Gece*, İstanbul 1959.
- ANDREASYAN, H. D., “Eremya Çelebi’nin Yangınlar Tarihi”, *Tarih Dergisi*, XXVII (İstanbul 1973), s. 59-84.
- ARI, Bülent, “İlk Osmanlı-Hollanda Münasebetleri”, *Osmanlı*, I, ed. Güler Eren, Ankara 1999, s. 493-501.
- ARIK, Sabire, *Kuruluştan XVII. Yüzyıla Polonya Tarihi*, Ankara 2010.
- _____, *Polonya Kralı Jan III. Sobieski ve Hükümdarlığında Osmanlı-Lehistan İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2004.
- AŞGIN, Sait, *Osmanlı Sadrazamları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992.
- ATASOY, Nurhan, *1582, Surname-i Hümayun, Düğün Kitabı*, İstanbul 1997.
- AYDIN, Dünder, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı, Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Ankara 1998.
- AYDIN, Yusuf Alperen, *XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Habsburg Anlaşmaları ve Uygulamaları*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.
- BABINGER, Franz, [-G. David], “Sinan Pasha, Khodja”, *EI* (İng.), IX, 631-632.

Baron Joseph von Hammer Purgstall, *Büyük Osmanlı Tarihi*, IV, haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, (baskı yeri ve tarihi yok).

BAYERLE, Gustav, *Ottoman Diplomacy in Hungary, Letters from the Pasha of Buda, 1590-1593*, Bloomington 1972.

BAYRAM, Sadi, “Yemen Fatihî Gazi Sinan Paşa Vakfiyeleri, Tezîyatı ve Türk Süsleme Sanatındaki Yeri”, *Milletlerarası X. Türk Sanatları*, 17-23 Eylül 1995, Cenevre 1999, Foundation Max Van Berchem, s. 163-179.

BEYDİLLİ, Kemal, *Die Polnischen Könighswahlen und Interregnen von 1572 und 1576 im lichte Osmansicher Archivalien*, Münnich 1976.

BİLGE, Sadık Müfit, *Osmanlı'nın Macaristanı: Osmanlı Hâkimiyetindeki Macaristan'ın Tarihi Coğrafyası ve İdarî Taksimâtı (1526-1718)*, İstanbul 2010.

BOSTAN, İdris, *Adriyatik'te Korsanlık, Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler (1575-1620)*, İstanbul 2009.

BRUNSCHVIG, R., “Tunus, Tarih”, *İA*, XII/2, 75-76.

BUNES, Miguel À.-TÜRKÇELİK, Evrim, “16. Yüzyıldan 17. Yüzyıla Geçerken Osmanlı İmparatorluğu ile İspanya Krallığı Arasında Akdeniz'de Çatışma”, *Harp ve Sulh: Avrupa ve Osmanlılar*, ed. Dejanirah Couto, çev. Şirin Tekeli, İstanbul 2010, s. 185-201.

BURİAN, Orhan, “Türk-İngiliz Münasebetinin İlk Yılları”, *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX/1-2 (Mart-Haziran 1951), s. 1-41.

CEZAR, Mustafa, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler”, *Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I (İstanbul 1963), s. 329-375.

CEZAR, Mustafa-SERTOĞLU, Midhat, vd., *Mufassal Osmanlı Tarihi*, III, İstanbul 1959.

CHAKIB, Benafri, *Endülüs'te Son Müslüman Kalıntısı Morisko'ların Cezayir'e Göçü ve Osmanlı Yardımı (1492-1614)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1989.

ÇAMLİBEL, Teoman, *Yemen Fatihî Koca Sinan Paşa*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Mezuniyet Tezi, İstanbul 1965-1966.

ÇELİK, Şenol, “XVI. Yüzyılda Hanedan Kurucu Bir Osmanlı Sancakbeği: Canbulad Bey”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, VII (İstanbul 2002), s. 1-34.

ÇİNPOLAT, Erdal, *Endowments of Sinan Paşa*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1999.

DANIŞMEND, İsmail Hami, *Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II-III, V, İstanbul 1971.

DİNGEÇ, Emine, “XVI. Yüzyılda Osmanlı-Açe İlişkileri”, *Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 5/1 (Winter 2010), www.turkishstudies.net, p. 954-973.

EMECEN, Feridun, “Bosna Eyaleti”, *DİA*, VI, 296-297.

_____, “Mehmed III”, *DİA*, XVIII, 407-413.

_____, “Çağdaş Osmanlı Kaynaklarında Uzun Savaşlar ve Zitvatoruk Antlaşması ile İlgili Algılama ve Yorum Problemleri”, *Osmanlı Araştırmaları*, XXIX (İstanbul 2007), s. 87-97.

-----, “Hicaz’da Osmanlı Hakimiyetinin Tesisi ve Ebû Nüme”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı: 14 (İstanbul 1994), s. 87-120.

ERAVCI, H. Mustafa, “Gelibolulu Mustafa ‘Âli’nin Nushatü’s-Selâtinde 1578-1579 Trans-Kafkas Seferine Dair Eleştirileri ve Bunların Tarihi Önemi”, *Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III/1 (Afyon 2001), s. 31-40.

EYİCE, Semavi, “Sinan Paşa Köşkü”, *DBİA*, VII, 1-2.

FAROQHI, Suraiya, *Hacılar ve Sultanlar: Osmanlı Döneminde Hac (1517-1638)*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul 1995.

_____, *Die Vorlagen (telhise) des Grosswesirs Sinan Paşa an Sultan Murad III*, Hamburg 1967.

FLEISCHER, Cornell H., *Tarihçi Mustafa Âli, Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati*, çev. Ayla Ortaç, İstanbul 1994.

FODOR, Pal, “An anti-Semite Grand Vizier? The crisis in Ottoman-Jewish Relations in 1589-91 and its Consequences”, *In Quest of the Golden Apple: Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire*, İstanbul 2000, s. 191-206.

_____, “Between Two Continental Wars: the Ottoman Naval Preparations in 1590-1592”, *In Quest of the Golden Apple: Imperial Ideology, Politics, and Military Administration in the Ottoman Empire*, İstanbul 2000, s. 171-190.

_____, “Osmanlı-Avusturya Savaşları Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1593-1606)”, *Osmanlı*, I, Güler Eren, Ankara 1999, s. 452-455.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “Kanûnî Sultan Süleyman’ın Timar ve Zeamet Tevcihi ile İlgili Fermanları”, *Tarih Dergisi*, XVII/22 (İstanbul 1967), s. 35-48.

_____, “Kara Üveys Paşa’nın Budin Beylerbeyliği (1578-1580)”, *Tarih Dergisi*, II/3-4 (İstanbul 1950-1951), s. 17-34.

GÖKSOY, İsmail Hakkı, “Güneydoğu Asya İslâm Ülkelerinde Türk İzleri”, *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, s. 619-632.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Salomon Schweigger ve Seyahat-nâmesi”, *Tarih Dergisi*, XIII/17-18 (İstanbul 1962-1963), s. 119-140.

GÜMÜŞ, Nebi, *XVI. Asır Osmanlı-Gürcistan İlişkileri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2000.

GÜRDAY, Bahriye, *Bulgaristan Haskova (Hasköy) ve Çevresindeki Osmanlı Yapıları*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne 2009.

HAASE, “Eine kleinere Waqf-Urkunde Koca Sinan Paschas für Malkara Thrakien”, *Osmanlı Araştırmaları*, XI (İstanbul 1991), s. 129-158.

HARTMANN, R., “Cidde”, *İA*, III, 159-161.

İMİZCOZ, José M. Floristan, “II. Felibe Döneminde İspanyol Siyaseti: Sabotaj ve Utanç Verici Ateşkes”, *İspanya-Türkiye, 16 Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk*, ed. Pablo Martin Asuero, çev. Peral Bayaz Çarun, İstanbul 2006, s. 191-216.

İNALCIK, Halil, “Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?”, çev. Fahri Unan, *Söğüt’ten İstanbul’a*, der. Oktay Özel-Mehmet Öz, Ankara 2000, s. 119-145.

_____, “İmtiyazât (Osmanlı Dönemi)”, *DİA*, XXII, 245-252.

_____, “Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü”, *Bellekten*, XII/46 (Ankara 1948), s. 349-402.

_____, “Gazi Giray”, *İA*, IV, 734-736.

_____, *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, I, İstanbul 2009.

_____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)*, I, ed. Halil İnalçık-Donald Quataert, çev. Halil Berktaş, İstanbul 2000.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Ferhad Paşa", *DİA*, XII, 383-384

_____, "Canfeda Hatun", *DİA*, VII, 150-151.

_____, "Elçi", *DİA*, XI, 13-15.

_____, "Koca Sinan Paşa", *DİA*, XXVI, 137-140.

İŞBİLİR, Ömer, "Kuyucu Murad Paşa", *DİA*, XXVI, 507-508.

JENSEN, De Lamar, "XVI. Yüzyıl Fransız Diplomasisinde Osmanlı Türkleri", çev. Ayşe Kılıç, *Tarih Dergisi*, sayı. 51 (2010/1), İstanbul 2011, s. 165-189.

JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, III, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005.

KAÇAR, Mustafa, "Mihrimah Sultan", *DİA*, XXX, 39-40.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, *Osmanlılar'ın Kafkas Elleri'ni Fethi (1451-1590)*, Ankara 1998.

Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri, haz. Halil Sahillioğlu, İstanbul 2004.

KOŁODZIEJCZYK, Dariusz, "1795'e Kadar Osmanlı-Leh İlişkilerinin Karakteri Üzerine Bazı Tespitler", *Türkler*, IX, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek- S. Koca, Ankara 2002, s. 679-685.

_____, "Polonya ve Osmanlı Devleti Arasında Tarih Boyunca Siyasi ve Diplomatik İlişkiler", *Savaş ve Barış, 15-19. Yüzyıl Osmanlı-Polonya İlişkileri*, Ankara 1999, s. 21-33.

KORKMAZ, Gülsüm Ezgi, *Sûrnâmelerde 1582 Şenliği*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2004.

KORTANTAMER, Tunca, "Nev'î Efendi'nin Sadrazam Sinan Paşa'ya Ders Veren Bir Mektubu", *Osmanlı Araştırmaları*, XI (İstanbul 1991), s. 215-228.

KÖSE, Metin Ziya, *XVI. Yüzyılda Osmanlı-Dubrovnik Münasebetleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1997.

- KUBAN, Doğan, “Yalı Köşkü”, *DBİA*, VII, 416-417.
- KURAT, Akdes Nimet, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi (1553-1610)*, Ankara 1953.
- _____, *Türkiye ve İdil Boyu, 1569 Astrahan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri*, Ankara 1966.
- KURTARAN, Uğur, *Osmanlı-Avusturya Diplomatik İlişkileri (1526-1791)*, Gazi Osman Paşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006.
- KURTULMUŞ, Numan, “Açe”, *DİA*, I, 329-332.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Hollanda-Tarih”, *DİA*, XVIII, 219-222.
- KüTüKOğLU, Bekir, “Mustafa Paşa, Lala, Kara”, *İA*, VIII, 732-736.
- _____, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri (1578-1612)*, İstanbul 1993.
- KüTüKOğLU, Bekir [-Feridun Emecen], “III. Murad”, *DİA*, XXXI, 172-176.
- KüTüKOğLU, Mübahat S., *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münâsebetleri-I (1580-1838)*, Ankara 1974.
- LEE, Stephen, *Avrupa Tarihinden Kesitler (1494-1789)*, ev. Ertürk Demirci, Ankara 2002.
- MURPHEY, Rhoads, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş (1500-1700)*, ev. M. Tanju Akad, İstanbul 2007.
- NEJAD, N. Nader, *XVI. Asırda İnan Kaynaklarına Göre Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1502-1590, 1620)*, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Doktora Tezi, Erzurum 1986.
- NOVOSELSYSKİY, A. A., *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devletinin Tatarlarla Mücadelesi*, ter. Kemal Ortaylı, Ankara 2001.
- ORHONLU, Cengiz, “Tulumbacı”, *İA*, XII/2, s. 50-54.
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti, Habeş Eyaleti*, Ankara 1996.
-  Z, Tahsin, “Topkapı Sarayı Müzesinde Yemen Fatihisi Sinan Paşa Arşivi”, *Belleten*, X/37 (Ankara 1946), s. 171-193.

ÖZCAN, Ruhi, “Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tashihleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, XVII (Konya 2011), s. 237-266.

ÖZGEN, Elif, *Grand Vizier Koca Sinan Paşa and Factional Politics in the Court of Murad III*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

ÖZTİRYAKİ, Sevgi, *Koca Sinan Paşa Külliyesi Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

PARLAZ, Selim, *Osmanlı Devleti’nde Siyasi Evlilikler*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Denizli 2007.

PIERCE, Leslie P., *Harem-i Hümayun*, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul 1996.

PROCHAZKA-EİSL, Gisela, *Das Surname-i Hümayun, Die Wiener Handschrift in Transkription, mit Kommentar und Indices Versehen*, İstanbul 1995.

RANKE, Leopold von, “Onaltıncı ve Onyedinci Asırda Osmanlılar ve İspanya Krallığı”, çev. Halid İlteber, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, VI, haz. İsmail Hami Danişmend, İstanbul 1971, s. 115-211.

REFİK, Ahmed, “Lehistan’da Türk Hâkimiyeti”, *TTEM*, 4/XIV (1 Temmuz 1340), s. 227-243.

_____, “Tunus Seferine Ait Resmî Vesikalar”, *DEFM*, 11/1-2 (1927), s. 76-95.

_____, *Türkler ve Kraliçe Elizabet (1200-1255)*, İstanbul 1932.

SAĞIRLI, Abdurrahman, “Cezâyir-i Irâk-ı Arab veya Şattü’l-Arab’ın Fethi - Ulyanoğlu Seferi-, 1565-1571”, *Tarih Dergisi*, 41 (İstanbul 2005), s. 43-93.

Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud, *XVI. Asırda Mısır Eyâleti*, İstanbul 1990.

SÜMER, Faruk, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1999.

ŞAH, Razanlhak, “Açı Padişahı Sultan Alâeddin’in Kanunî Sultan Süleyman’a Mektubu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, V/8-9 (1967), s. 373-409.

ŞAKİROĞLU, Mahmut H., “Halkulvâdi”, *DİA*, XV, 375-376.

ŞEREF, Abdurrahman, *Özdemir-oğlu Osman Paşa*, haz. Vehbi Günay, Bornova 2011.

TABAKOĞLU, Hüseyin SerdarU, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İlişkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

TEZCAN, Baki, "The Ottoman Monetary Crisis of 1585 Revisited", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 52/3 (2009), p. 460-504.

TURAN, Şerafettin, "Piyale Paşa", *İA*, IX, 566-569.

_____, "Lala Mustafa Paşa Hakkında Notlar ve Vesikalar", *Belleten*, XXII/85-88 (Ankara 1958), s. 551-593.

_____, "Sinan Paşa, Koca", *İA*, X, 670-675.

ULUÇAY, Çağatay, *Padişahların Kadınları Kızları*, Ankara 2001.

URAN, Hilmi, *III. Mehmed'in Sünnet Düğünü*, İstanbul 1942.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Sakarya Nehrinin İzmit Körfezine Akıtılmasıyla Marmara ve Karadenizin Birleştirilmesi Hakkında Vesikalar ve Tetkik Raporları", *Belleten*, IV/14-15 (Nisan-Temmuz 1940), Ankara 1994, s. 149-184.

_____, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara 1988.

_____, *Osmanlı Tarihi*, III/1, Ankara 1995; III/2, Ankara 1988.,

VALENTE, Gustavo, *Vita di Occhiali*, Copyrihgt by Editrice Centro Bibliografico Calabrese 1994.

VERHAAREN, Christine Isom- *Ottoman-French Interaction 1480-1580: A Sixteenth-century Encounter*, Chicago Üniversitesi, Doktora Tezi, Chicago, Illinois 1997.

VOCELKA, Karl, "Avusturya-Osmanlı Çekişmesinin Dahilî Etkileri", *Tarih Dergisi*, XXXI (İstanbul 1978), s. 5-28.

WAWRZYNIAC, Krzysztof, *Ottoman-Polish Diplomatic Relations in the Sixteenth Century*, Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2003.

YAVUZ, Hulûsi, *Kâbe ve Haremeyn için Yemen'de Osmanlı Hâkimiyeti (1517-1571)*, İstanbul 1984.

YAZICI, Nurcan, “Osmanlı Mimarlığında XVI. Yüzyılın Önemli Bir Banisi: Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa ve Camileri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, IV/17 (Bahar 2011), s. 437-456.

YÜCEL, Yaşar, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar*, I, İstanbul 2004.

YVER, G., “Hafsîler”, *İA*, V/1, 83-84.

ZINKEISEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, III, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2011.

ÖZGEÇMİŞ

01.12. 1981’de Sivas’ın Doğanşar İlçesi’nde dünyaya geldi. 1988-1999 arasında ilk, orta ve lise öğrenimini Doğanşar’da tamamladı. 1999-2004 arasında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümü’nü bitirdi. Aynı üniversitede, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı’nda, “18. Yüzyıla Ait Buyuruldu Mecmuası (Türk Tarih Kurumu Y.70-Değerlendirme, Transkripsiyon)” isimli teziyle 2004-2006’da Yüksek Lisans yaptı. Halen Trakya Üniversitesi’nde Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi okutmanı olarak çalışmaktadır.

YAYINLAR:

– *Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, İstanbul 2010 (Erhan Afyoncu ve Uğur Demir ile birlikte).

– *Fransa’ya Osmanlı Tokadı*, İstanbul 2011 (Erhan Afyoncu ve Uğur Demir ile birlikte).

KİTAPTA BÖLÜM

– “Seçilmiş Kaynakça”, *III. Selim, İki Asrın Dönemecinde İstanbul*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2010, s. 517-520 (Dr. Fatih Yeşil ile birlikte).

EDİTÖRLÜK:

– *Tolstoy’un Gizli Raporlarında Osmanlı İmparatorluğu (İstanbul’daki Rus Büyükelçisi Pyotr Andreyeviç Tolstoy ve Onun Osmanlı İmparatorluğu’na Dair Hatıraları-XVIII. Yüzyılın İlk Çeyreği)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009- Uğur Demir ile birlikte.

– Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, I-VII, İstanbul 2011, çev. Nilüfer Epçeli, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011 (Erhan Afyoncu ve Uğur Demir ile birlikte).

ANSİKLOPEDİ MADDESİ

- “Varvar Ali Paşa”, *DİA* (çıkacak).

KONFERANS

- “Osmanlı Döneminde Törenler ve Eminönü”, *2. Uluslararası Eminönü Sempozyumu*, İstanbul 2007, s. 245-255 (Erhan Afyoncu ile birlikte).

GÖREV ALDIĞI PROJELER

- Ortaylı, İlber-Engin, Vahdettin-Afyoncu, Erhan, *Payitaht-ı Zemin, Eminönü, Bir Dünya Başkenti*, I-II, İstanbul 2008.
- Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2005.